Засновники журналу:
Подільський державний аграрно-технічний університет
ПВНЗ «Хмельницький економічний університет»
ПП «Інститут економіки, технологій і підприємництва»,
Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН

Головний редактор:
Стельмащук А.М.,
д.е.н., професор

Заступник головного редактора:
Волощук К.Б.,
д.е.н., професор

Відповідальний секретар:
Печенюк А.В., к.е.н., доцент

Редакційна рада:
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Кулик С.М.
Смоленюк Р.П., к.е.н., доцент
Стельмащук А.М., д.е.н., проф

Редакційна колегія:
Варченко О.М., д.е.н., проф.
Губені Ю.Е., д.е.н., проф.
Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Зінчук Т.О., д.е.н., проф.
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Лотоцький І.І., д.е.н., проф.
Лучик С.Д., д.е.н., проф.
Мазур Н.А., д.е.н.
Малік М.Й., д.е.н., проф., акад. НААН
Місюк М.В., д.е.н.
Пуцентейло П.Р., д.е.н.
Рудик В.К., к.е.н., доцент
Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН
Ульянченко О.В., д.е.н., проф., чл.-кор. НААН
Чикуркова А.Д., д.е.н., проф.

Зарубіжні вчені
Павлов К.В., д.е.н., проф. (Росія)
Пармакли Д.М., д.е.н., проф. (Молдова)
Усенко Л.М., д.е.н., проф. (Росія)
Шмарловська Г.О., д.е.н., проф. (Білорусь)
Горновіч Мірослав, хаб. д.е.н., проф. (Польща)
Маркс-Бєльська Рената, хаб. д.е.н., (Польща)

Наукові редактори:
Загнітко Л.А., к.е.н., доцент
Корженівська Н.Л., к.е.н., доцент
Пастух Ю.А., к.е.н., доцент
Петрушенко О.О., к.філ.н.
Сава А.П., к.е.н., с.н.с.
Сидорук Б.О., к.е.н., с.н.с.
Ящук Т.С., к.с.-г.н., с.н.с.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

1'2015 (56)

Зміст

I. Економіка та інноваційний розвиток національного господарства

Дзядикевич Ю.В. ПЕРСПЕКТИВИ ПОКРАЩЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ..... 5
Липчук В.В., Малаховський Д.В. СОРТОВІ РЕСУРСИ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ..... 12
Логутова Т.Г., Полторацька О.В. ІННОВАЦІЙНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РЕСУРС У МЕТАЛУРГІЙНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ..... 18
Алиев А.Г., Шахвердиева Р.О., Алиев Ш.Т. ВАЖНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ..... 24
Карасьова Н.А. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ЇЇ СУЧАСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ..... 28
Ватаманюк-Зелінська У.З. ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ..... 32
Пробоїв О.А. ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ В СВІТІ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ..... 37
Гоцелюк А.Ю., Попович В.Р. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА..... 42

II. Економіка та конкурентоспроможність підприємств

Стельмащук А.М. РАЦІОНАЛЬНЕ ТРАНСПОРТНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 47
Темченко О.А. ОБГРУНТУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГІРНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РОЗРОБКИ ЗАЛІЗОРУДНИХ РОДОВИЩ..... 55
Нікітін Ю.О., Рукас-Пасічнюк В.Г. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ТРАНСФЕРУ ІННОВАЦІЙНИХ РОЗРОБОК ПІДПРИЄМСТВА ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ..... 61
Литвинов А.І. КРИТЕРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА..... 67
Жукевич С.М., Фроленко Р.В. УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА..... 70
Полозова Т.В. ФОРМУВАННЯ КЛАСОВОГО КОНТУРУ ДІАГНОСТИКИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА..... 75
Зеленська М.О. МЕТОДИКА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЩОДО РОЗВИТКУ ПОЛІГРАФІЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА..... 81
Східницька Г.В. ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ЗБІЛЬШЕННЯ..... 86
Рущак В.М. СУЧАСНИЙ СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ТА РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ..... 91
Бричко А.М. МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ АДАПТАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ДО УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ..... 98
Фесун А.С. РОЗРОБКА АДАПТОГЕННОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ВИБОРУ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ВІД НОВОЇ ЛОГІКИ ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ ДО ПРОГРАМНИХ ПРОДУКТІВ..... 103
Соколов О.Є. ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА..... 109

III. Економічна політика регіонального розвитку і місцеве самоврядування

Сидорук Б.О. ОПТИМІЗАЦІЯ ЧАСТКИ ЕНЕРГОМІСТКИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР В СТРУКТУРІ ПОСІВНИХ ПЛОЩ РЕГІОНУ..... 114

IV. Економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища

Волкова А.А. ПРИРОДООХРАННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРИ ВОЗНИКНОВЕНИИ КРИЗИСНЫХ ЯВЛЕНИЙ..... 121

Редактор:
Довгань О.М.

Рекомендовано до друку рішенням редакційної колегії, протокол № 1 від 03.02.2015 р.

Виходить щомісячно

Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 11715-586Р
від 08.08.2006 р.

Перереєстровано:
Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 19945-9745ПР
від 28.05.2013 р.

Затверджено:
Постановою Президії ВАК України від 14 червня 2007 р. №1-05/6 як наукове фахове видання України (економічні науки)

Постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 як наукове фахове видання України (економічні науки)

Наказом Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 р. № 1279 як наукове фахове видання України (економічні науки)

ISSN 2309-1533
ISSN 2310-4864 (ел. вар.)

Журнал «Інноваційна економіка» в наукометричних базах:
РИНЦ – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859
INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+,p12420,3.html

Підписано до друку
06.02.2015 р.

Формат 70х108/16
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк арк. 25,5

Тираж 300 прим.

Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП»
вул. Чернівецька, 44 б,
м. Тернопіль, 46000

Автори статей несуть відповідальність за достовірність наведеної інформації (точність наведених у статті даних, цитат, статистичних матеріалів тощо) та за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб.

Висловлені авторами думки можуть не співпадати з точкою зору редакції.

Передрук дозволяється лише зі згоди автора.

V. Демографія, зайнятість населення і соціально – економічна політика

Клокар О.О. АНАЛІЗ СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ 127
Юркевич Г.Й. ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ 131
Базалійська Н.П. СВІТОВИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ТРУДОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПЕРСОНАЛУ В КРАЇНАХ З РОЗВИНЕНОЮ РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ 138

VI. Маркетинг і ринкові відносини

Баланюк І.Ф. МАРКЕТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТОВАРНОЇ ПОЛІТИКИ 143
Мудрак Р.П. «ПРОВАЛИ» РИНКУ ТА ПРАВА ЯК ФАКТОРИ РИЗИКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ 150
Заячковська Г.А. РИНОК МІЖНАРОДНИХ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ: КОНСТРУЮВАННЯ КАТЕГОРІЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ 153
Васильцова С.О., Кітченко О.М., Хохлюк Т.В. ПРОДУКТОВА СТРАТЕГІЯ ЯК ОСНОВА УСПІШНОГО ПРОСУВАННЯ ТОВАРУ НА РИНОК 158
Чан-хі О.С. ПРОГНОЗУВАННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОКОПРОДУКТІВ 162
Гевко Б.Р. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В СФЕРІ ЖКГ 166

VII. Фінансово-кредитна і грошова політика

Ткаченко Н.В., Харченко А.М. МОНІТОРИНГ ПРОБЛЕМНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ У РОЗДРІБНОМУ БАНКІВСЬКОМУ КРЕДИТУВАННІ 170
Буряк О.П. ОСОБЛИВОСТІ І ТЕНДЕНЦІЇ (ТРЕНДИ) ПОСТКРИЗОВОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ (2010-2013 рр.) 176
Костюк У.З. ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ 181
Попович І.В. СУЧАСНИЙ СТАН ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ У СТРАХОВИХ КОМПАНІЯХ 186

VIII. Статистика, облік, аналіз та аудит

Пуцентейло П.Р. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ 194
Левченко Н.М., Головань С.В. УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ МЕДИКАМЕНТІВ ТА ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я 198
Мошковська О.А. ОРГАНІЗАЦІЙНО - МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВАХ 202
Будько О.В. КЛАСИФІКАЦІЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ З МЕТОЮ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА 207
Василюк М.М. УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЯКІСТЬ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ 212
Михайленко Д.Г. ІНСТРУМЕНТИ ДІАГНОСТИКИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПЕРСОНАЛУ ТА КОЛЕКТИВУ 216
Кудіна О.М. ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВА 220
Тютлікова В.В. ПРОБЛЕМИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ 226
Кожушко О.В. ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ РЕВІЗІЇ ВИКОНАННЯ КОШТОРИСУ НА УТРИМАННЯ БЮДЖЕТНОЇ УСТАНОВИ 231
Шавлюк А.О. МЕТОДИКА АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЛОВОГО ПАРТНЕРСТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТОРГІВЛІ 239
Нежива М.О. АНАЛІТИЧНІ ПРОЦЕДУРИ В АУДИТІ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗЕРВІВ 245

IX. Інформаційні технології та економічна безпека

Саченко С.І. КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЯ АУДИТУ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИЧНІ РІШЕННЯ 250
Антохов А.А. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ГЛОБАЛЬНИЙ, НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ 256

РЕФЕРАТИ 263
АВТОРИ НОМЕРА 318

Founders of the journal:
Podolskyi State Agrarian and Technical University
Private Institution of Higher Education "Khmelnytskyi economical University"
Private enterprise "Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship"
Ternopil State Agricultural Experimental Station of the Institute of Feeds Research and Agriculture of Podillia of NAAS

Chief editor:
Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof.

Deputy chief editor:
Voloschuk K.B., Dr.econ.sc., prof.

Executive Secretary:
Pecheniuk A.V., Candidate of Economic Sciences, associate professor

Editorial Council
Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
Kulyk S.M.
Smoleniuk R.P., Cand.econ.sc., assoc. prof.
Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof.

Editorial Board:
Varchenko O.M., Dr.econ.sc., prof.
Hubeni Yu.E., Dr.econ.sc., prof.
Demianenko M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Zinchuk T.O., Dr.econ.sc., prof.
Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
Lototskyi I.I., Dr.econ.sc., prof.
Luchyk S.D., Dr.econ.sc., prof.
Mazur N.A., Dr.econ.sc.
Malik M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Misiuk M.V., Dr.econ.sc.
Putsenteilo P.R., Dr.econ.sc.
Sabluk P.T., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Ulianchenko O.V., Dr.econ.sc., prof., corresponding member of NAAS
Chykurkova A.D., Dr.econ.sc.

Foreign scientists:
Pavlov K.V., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
Parmakli D.M., Dr. econ.sc., prof. (Moldova)
Usenko L.M., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
Shmarlovska G.O., Dr.econ.sc., prof. (Belarus)
Gornowicz Miroslaw, Dr. hab., prof. UWM (Poland)
Marks-Bielska Renata, Dr. habil (Poland)

Scientific editors:
Zahnitko L.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Korzhenivska N.L., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Pastukh Yu.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Petrushenko O.O., Cand. Sci. (Philological) Assoc. Prof.
Sava A.P., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow
Sydoruk B.O., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow
Yashchuk T.S., Cand. Sc. (Agricultural), senior research fellow

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and Production journal

1'2015 (56)

Contents

I. Economy and innovative development of the national economy
Dziadykevych Yu.V. PROSPECTS FOR IMPROVING ENERGY SECURITY OF UKRAINE 5
Lypchuk V.V., Malakhowskyy D.V. THE SORTS RESOURCES OF GRAIN CROPS IN UKRAINE: STATUS AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT..... 12
Logutova T.G., Poltoratska O.V. INNOVATIVE ECONOMIC RESOURCE IN THE UKRAINIAN STEEL INDUSTRY..... 18
Aliyev A.G., Shahverdiyeva R.O., Aliyev Sh.T. IMPORTANT FEATURES OF THE INNOVATION ECONOMY IN MODERN CONDITIONS..... 24
Karasova N.A. GLOBALIZATION OF WORLD ECONOMY AND ITS MODERN CHARACTERISTIC..... 28
Vatamaniuk-Zelinska U.Z. FORMATION OF INTEGRATION AND ORIENTED ENTREPRENEURIAL ENVIRONMENT FOR ENTERPRISES OF MACHINE BUILDING COMPLEX IN UKRAINE..... 32
Proboyiv O.A. GEOPOLITICAL POSITIONING OF UKRAINE IN THE WORLD IN THE CONTEXT OF ENSURING THE GLOBAL SECURITY SYSTEM..... 37
Gotseluk A.Y., Popovich V.R. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE IN TERMS OF INTERNATIONAL COOPERATION..... 42

II. Economy and competitiveness of the enterprises
Stelmashchuk A.M. RATIONAL TRANSPORT MAINTENANCE OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 47
Temchenko O.A. SUBSTANTIATION OF TECHNOLOGICAL POTENTIAL OF MINING ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF PROVIDING COMPETITIVENESS DEVELOPMENT OF IRON ORE DEPOSITS..... 55
Nikitin Y.O., Rukas-Pasichnyuk V.G. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR TRANSFER OF INNOVATIVE DEVELOPMENTS OF THE ENTERPRISE OF WATER TRANSPORT IN UKRAINE..... 61
Litvinov A.I. CRITERIA OF AN AGRICULTURE ENTERPRISE'S ECONOMIC DEVELOPMENT..... 67
Zhukevych S.M., Frolenko R.V. MANAGING COSTS OF ACTIVITY IN THE CONTEXT OF ENSURING COMPETITIVENESS OF ENTERPRISE 70
Polozova T.V. FORMATION OF CLASS CONTOUR FOR DIAGNOSTICS OF INNOVATION AND INVESTMENT CAPACITY OF THE ENTERPRISE..... 75
Zelenska M.O. METHODOLOGY OF MAKING DECISION ACCORDING TO THE DEVELOPMENT OF PRINTING ENTERPRISE..... 81
Skhidnytska H.V. FORMATION INCOMES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND WAYS OF THEIR INCREASING..... 86
Rushchak V.M. CURRENT STATUS OF PROVISION AND USE OF LAND RESOURCES IN PERSONAL PEASANT FARMING..... 91
Brychko A.M. MODELING AS A WAY FOR IMPROVING THE PROCESS OF ADAPTATION AGRICULTURAL ENTERPRISES TO THE TERMS OF GLOBALIZATION..... 98
Fesun A.S. DEVELOPMENT OF ADAPTOGEN TOOLS FOR CHOOSING SOURCES OF CONSTRUCTION ENTERPRISES FINANCING: FROM NEW LOGIC OF FINANCIAL OPERATIONS TO THE SOFTWARE PRODUCTS..... 103
Sokolov O.Ye. INVESTMENT ATTRACTIVENESS AS A FACTOR OF ENSURING EFFECTIVE ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISE..... 109

III. The economic policy of regional development and local government
Sydoruk B.O. OPTIMIZING THE SHARE OF ENERGY-INTENSIVE AGRICULTURAL CROPS IN THE STRUCTURE OF SOWING AREAS OF THE REGION 114

IV. Environmental economics and ecologization of the environment
Volkova A.O. ENVIRONMENTAL PROTECTION ACTIVITY IN CASE OF CRISIS PHENOMENA..... 121

V. Demography, population employment and social - economic policy
Klokar O.O. ANALYSIS OF THE CONSTITUENT ELEMENTS OF DEVELOPMENT OF SOCIAL CAPITAL 127
Yurkevych H.Y. DETERMINATION AND DEVELOPMENT OF LEADERSHIP COMPETENCIES IN THE PUBLIC SERVICE..... 131

Editor:
Dovhan O.M.

Recommended for publication by the decision of the Editorial Board, protocol No. 1 from 03.02.2015

Periodicity - once a month

Licence of government registration of printed mass media
КВ № 11715-586Р
from 08.08.2006

Re-registered:
Licence of government registration of printed mass media
КВ № 19945-9745ПР
from 28.05.2013

Approved:
as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/6; issued 14.06.2007)

as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/2; issued 10.03.2010)

by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 06.11.2014, No. 1279 as scientific professional editions of Ukraine (economic sciences)

ISSN 2309-1533 (Print)
ISSN 2310-4864 (Online)

The journal "Innovative economy" is included in the international scientometric databases:
RYNTS –
http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859
INDEX COPERNICUS –
http://journals.indexcopernicus.com/+,p12420,3.html

Signed for printing
06.02.2015

Format 70x108/16. Offset paper.
Printing is offset.
Con. print pages 25,5

Circulation is 300 copies.

It has been printed from ready slides in SMP «TYPE»
str. Chernivetska, 44,
Ternopil, 46000

The authors of the articles are responsible for the authenticity of the information (the accuracy of the presented information in the article, quotations, statistical materials, etc.) and for violation of intellectual property rights of others.
Opinions expressed by the authors may not reflect the views of the editors.
Reprinting is permitted only with the consent of the author.

Bazaliyska N.P. WORLD EXPERIENCE OF PERSONNEL MANAGEMENT OF LABOUR ACTIVITY IN COUNTRIES WITH DEVELOPED MARKET ECONOMIES …… 138

VI. Marketing and market relations

Balaniuk I.F. MARKETING ENSURING OF GOODS POLICY …… 143

Mudrak R.P. FAILURES OF MARKET AND LAW AS RISK FACTORS OF THE HOUSEHOLD'S FOOD SUPPLY…… 150

Zayachkovska G.A. MARKET OF INTERNATIONAL TOURIST SERVICES: CONSTRUCTING OF CATEGORY AND CLASSIFICATION…… 153

Vasyltsova S.O., Kitchenko O.N., Hohlyuk T.V. PRODUCT STRATEGY AS THE BASIS OF THE SUCCESSFUL PROMOTION OF GOODS ON THE MARKET…… 158

Chan-khi O.S. PROGNOSIS THE TRENDS FOR THE DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC MARKET OF MILK AND DAIRY PRODUCTS…… 162

Hevko B.R. PERSPECTIVE DIRECTIONS FOR IMPROVING ENERGY EFFICIENCY IN THE SPHERE OF HOUSING AND UTILITIES…… 166

VII. Financial–credit and monetary policy

Tkachenko N.V., Kharchenko A.M. MONITORING OF PROBLEM DEBTS IN THE RETAIL BANKING CREDITING…… 170

Buryak O.P. PECULIARITIES AND TENDENCIES (TRENDS) OF POST CRISIS DEVELOPMENT OF BANKING SYSTEM (2010-2013)…… 176

Kostiuk U.Z. FINANCING OF ENVIRONMENTAL PROCECTION ACTIVITY IN UKRAINE: CURRENT SITUATION AND WAYS OF IMPROVEMENT…… 181

Popovych I.V. THE MODERN STATE OF FINANCING THE DEVELOPMENT OF HEALTH INSURANCE IN THE INSURANCE COMPANIES …… 186

VIII. Statistics, accounting, analysis and audit

Putsenteilo P.R. PECULIARITIES OF FUNCTIONING ANALYTIC SUPPORT OF ENTERPRISES …… 194

Levchenko N.M., Holovan S.V. IMPROVEMENT OF ACCOUNTING MEDICAMENTS AND PHARMACEUTICAL PREPRATY IN HEALTH CARE INSTITUTIONS …… 198

Moshkovska O.A. ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ACCOUNTING MANAGEMENT ON PRODUCTION ENTERPRISES …… 202

Budko O.V. CLASSIFICATION OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL INFORMATION TO SATISFY INFORMATION NEEDS FOR MANAGEMENT OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE…… 207

Vasyliuk M.M. CONDITIONS OF PROVIDING AND FACTORS OF INFLUENCE ON QUALITY OF AUDITING SERVICES…… 212

Mykhailenko D.H. INSTRUMENTS FOR DIAGNOSTICS OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL STATE OF THE PERSONNEL AND STAFF…… 216

Kudina O.M. PROCESS APPROACH TO THE ORGANIZATION OF ACCOUNTING OF PRODUCTION SUPPLIES OF THE ENTERPRISE…… 220

Tiutlikova V.V. PROBLEMS OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF INTELLECTUAL CAPITAL…… 226

Kozhushko O.V. FACTORS INFLUENCING ON THE STATE OF ORGANIZATION REVISION OF BUDGET PERFORMANCE FOR THE MAINTENANCE OF BUDGETARY INSTITUTIONS…… 231

Shavliuk A.O. PROCEDURE'S TECHNIQUE OF EFFICIENCY AUDIT OF BUSINESS PARTNERSHIP AT THE ENTERPRISES IN TRADE…… 239

Nezhyva M.O. ANALYTICAL PROCEDURES IN AUDIT OF EFFECTIVE FORMATION OF FINANCIAL RESERVES…… 245

IX. Information technology and economic security

Sachenko S.I. COMPUTERIZATION OF AUDIT: THEORY AND PRACTICAL SOLUTIONS…… 250

Antohov A.A. DEVELOPMENT TRENDS OF INFORMATION TECHNOLOGIES: GLOBAL, NATIONAL AND REGIONAL LEVEL…… 256

ABSTRACTS …… 263

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS…… 318

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 658:620.9

Дзядикевич Ю.В.,
д.т.н., професор, професор кафедри економіки та менеджменту природокористування
Тернопільський національний економічний університет

ПЕРСПЕКТИВИ ПОКРАЩЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Dziadykevych Yu.V.,
dr.sc.(techn.), professor, professor of economics and management department of natural resources
Ternopil National Economic University

PROSPECTS FOR IMPROVING ENERGY SECURITY OF UKRAINE

Постановка проблеми. На сьогоднішній день українська економіка характеризується високою енергоємністю, великою залежністю від імпорту енергоносіїв і відсутністю принципової альтернативи національного видобування паливно-енергетичних ресурсів. Крім цього, енергетичні питання все частіше набувають політичного змісту та стають інструментом тиску з боку Росії. В зв'язку з цим, питання енергетичної безпеки для України є одним із ключових завдань сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі пошуку ефективних напрямів забезпечення енергетичної безпеки України присвячені роботи І. Коссе [1], О.О. Воловича [2], В.А. Федорової [3], А.І. Шевцова [4], С.Ф. Єрмілова [5] і Ю.В. Макагона [6]. Проте в роботах висвітлені лише окремі аспекти, які впливають на енергетичну безпеку країни. Це зумовило необхідність дослідження різних галузей енергетики та їх вплив на енергетичну безпеку України.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз стану галузей енергетики України та окреслення шляхів, які можуть підвищити енергетичну безпеку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Географічне та геополітичне положення України визначають її як велику транзитну державу, оскільки через територію України здійснюється транзит електроенергії, нафти та газу до країн ЄС. Для цього необхідно ефективно використати існуючі технічні системи транзиту та розвинути нові системи палива й енергії. Важливе значення для нашої країни має входження Об'єднаної енергетичної системи (ОЕС) України в енергетичну систему Європи. Це дозволяє збільшити експорт електроенергії в 3-4 рази та підвищити надійність, стійкість і живучість електроенергетичної системи України [7].

Важливою проблемою, яка сьогодні стоїть перед Україною, є розвиток паливно-енегретичного комплексу (ПЕК), оскільки необхідною умовою прийняття країни в ЄС є наявність у них власних енергетичних стратегій. На передньому краї науково-технічного розвитку сучасної енергетики є інформатизація та вдосконалення управління. З огляду на це, науковцями НАН України були розроблені системи для інформатизації енергетики. Це дозволило значно покращити управління Об'єднаною електроенергетичною системою України, яке виявилося більш досконалим, ніж у розвинених країнах світу. Водночас необхідно зазначити, що низка актуальних для енергетики проблем не вирішується. Головною причиною є недостатнє фінансування та незадовільне матеріально-технічне забезпечення напрямів розвитку науки і техніки [8].

О'єднана енергетична система України (ОЕС) є складовою частиною ПЕК країни та складається з восьми регіональних енергетичних систем, які охоплюють усю територію України. ОЕС України працює синхронно з Єдиною енергетичною системою Росії та енергосистемами Білорусії й Молдови. Частина ОЕС (т.зв. «Бурштинський острів») синхронізована з *ENTSO – E,* що дозволяє здійснювати експорт української електроенергії до Євросоюзу. Централізоване

виробництво електроенергії здійснюють 17 найбільших теплових електростанцій (14 ТЕС і три ТЕЦ), чотири АЕС і вісім гідравлічних (ГЕС і ГАЕС). Невелику частку електроенергії виробляють також малі ТЕЦ і ГЕС і станції, що працюють із використанням поновлюваних джерел енергії.

Сумарна встановлена потужність електростанцій ОЕС України на початок 2012 року становила 53,3 млн. кВт. З урахуванням законсервованих блоків і блоків, які перебувають на реконструкції, загальна встановлена потужність може бути доведена до 47 млн. кВт. Резерви потужності в ОЕС України складають приблизно 32%.

На сьогоднішній день Україна має достатні генеруючі потужності та досить розвинуту мережу електропередачі, проте технічний стан основних засобів галузі наближається до критичного через спрацювання та моральну застарілість устаткування, погану якість палива теплової генерації тощо. Негативні чинники зумовлюють надмірні витрати електроенергії у процесах її виробництва та транспортування, негативний вплив роботи об'єктів галузі на довкілля та надмірну залежність електроенергетики від імпорту палива (40%) .

Основою генерації є атомна енергетика, яка виробляє близько половини всього обсягу електроенергії (47%). Другу позицію посідає теплова електроенергетика (44% обсягу виробництва). Частка ГЕС у загальній потужності становить лише 6% обсягу виробництва.

Недостатність маневрових потужностей і ліній передачі, а також недоліки систем управління знижують надійність і стабільність роботи ОЕС України, яка для усунення цих недоліків потребує значних інвестицій. Однак, непрозорість відносин у ПЕК і в електроенергетичній галузі, зокрема невиконання державою взятих на себе зобов'язань, бюрократизм і корупція перешкоджають припливу інвестицій, а отже – модернізації галузі відповідно до європейських вимог, норм і стандартів.

Оптовий ринок електроенергії (ОРЕ) побудований за моделлю «єдиного покупця» забезпечує стабільне постачання необхідних обсягів електроенергії споживачам та розрахунки за неї, а також дозволяє підтримувати надійну роботу ОЕС України. Однак, у роботі ринку спостерігається низка недоліків. Держава втручається в роботу ринку, а це робить його вразливим до політичних і лобістських впливів. Цінова (тарифна) політика держави є неефективною та непрозорою. Тарифи, що встановлюються за схемою «витрати плюс», не заохочують генеруючі компанії до економії ресурсів, а спонукають до завищення операційних витрат. Утримування низьких цін на електроенергію для населення призводить до завищення цін на електроенергію для промислових споживачів, а це знижує конкурентоздатність їх продукції. Цей механізм є непрозорим і створює можливості для зловживань і корупції. Система надання пільг із оплати електроенергії у поєднанні з практикою перехресного субсидіювання не стимулює споживачів до енергозбереження. Політика стримування цін на електроенергію для споживачів повинна бути змінена. Механізм роботи ОРЕ не гарантує завантаження генеруючих потужностей (теплової генерації) на середньо - та довгостроковий періоди. У поєднанні з незалежною тарифною політикою та низьким рівнем конкуренції це знижує інвестиційну привабливість електроенергетичної галузі України.

У 2030 році загальне виробництво електроенергії становитиме 420,1 млрд.кВт год., із них 219 млрд. кВт.год вироблятимуть АЕС, а ТЕС – 180,4 млрд. кВт.год. Загальна встановлена потужність електростанцій України зросте в 2030 році до 88,5 млн. кВт. Електроенергетична система України повинна перетворитися у високотехнологічну систему, яка працює паралельно з енергосистемами Євросоюзу та забезпечує значні обсяги експорту електроенергії (25 – 30 млрд. кВт.год.) [8].

Однак, на сьогоднішній день більша частина генеруючих активів та електромереж спрацьована та неефективна, зокрема:

1.станом на кінець 2012р. 81% блоків теплових електростанцій і теплоелектроцентралей перевищили межу фізичного спрацювання в 200 тис. годин наробітку й потребують модернізації або заміни. Спрацювання устаткування призводить до перевитрат палива, зменшення робочої потужності та погіршення екологічних показників;

2.атомні блоки наближаються до закінчення терміну проектної експлуатації, понад 70% атомних блоків потребують продовження терміну експлуатації в найближчі 10 років;

3.баланс потужності енергосистеми України характеризується дефіцитом як маневрених, так і регулюючих потужностей. Блоки ТЕС і ТЕЦ, які спроектовані для роботи в базовому режимі, використовуються для підтримки змінної частини графіка навантаження енергосистеми;

4.42,2% повітряних ліній електропередач (ЛЕП) напругою 220–330 кВ експлуатуються понад 40 років, 64,4% основного устаткування трансформаторних підстанцій відпрацювали розрахунковий технічний ресурс. У розподільних мережах значна кількість об'єктів також відпрацювала свій ресурс;

5.для підтримки надійності енергосистеми потрібна повномасштабна програма модернізації цих активів, без реалізації якої дефіцит пікової потужності спостерігатиметься вже в 2017–2020 рр.

Для підтримання надійності ОЕС і забезпечення зростання економіки країни необхідно:

1. провести модернізацію генеруючих потужностей (ТЕС і ТЕЦ), магістральних і розподільних мереж;

2. реалізувати проекти будівництва ГЕС і ГАЕС (загальною потужністю 5 ГВт);

3. продовжити термін експлуатації діючих енергоблоків АЕС;

4. розвивати застосування поновлюваних джерел енергії;

5. будівництво 4ГВт вугільних станцій для заміщення потужностей, які виводяться з експлуатації;

6. будівництво атомних блоків на нових майданчиках (потужністю 3ГВт);

7. додаткове будівництво вугільних станцій потужністю 5ГВт;

8.здійснити перехід на нову модель ринку електроенергії, яка передбачає відшкодування її виробникам економічно обгрунтованих витрат, включаючи повернення на інвестований капітал;

9.запровадити систему тарифоутворення, що гарантує ринкове повернення на капітал із інвестицій в об'єкти природних монополій.

Ринкове ціноутворення та тарифоутворення для природних монополій повинні забезпечувати відшкодування економічно обгрунтованих видатків підприємств і спрямовуватися на:

- стимулювання підвищення ефективності роботи генеруючих об'єктів і електромереж;
- забезпечення сталого розвитку галузі шляхом залучення інвестицій;
- збалансування інтересів споживачів електроенергії та підприємств електроенергетичної галузі;
- формування цін для кінцевих споживачів відповідно до повних витрат, пов'язаних із виробництвом, передачею, розподілом і постачанням електроенергії з урахуванням категорії споживачів і періодів доби.

При переході на нову модель ринку електроенергії ціни на електричну енергію повинні формуватися за ринковими механізмами та покривати економічно обґрунтовані витрати підприємств галузі. Середньо- та довгострокові тенденції в динаміці цін на електроенергію визначатимуться із урахуванням таких чинників:

1.зміна світових ринкових цін на вугілля, газ, нафту та ядерне паливо;

2.зростання вартості робочої сили;

3.збільшення капітальних витрат у структурі ціни на електроенергію;

4.скорочення видатків на виробництво кіловат-години за рахунок підвищення ефективності роботи компаній, зростання продуктивності праці, заміну застарілих технологій;

5. зміна попиту та пропозиції на електричну енергію.

Очікується, що протягом наступних 5–10 років в Україні буде спостерігатися наближення ціни на електроенергію до рівня ринкових цін у країнах ЄС.

Для підвищення конкурентоспроможності та прозорості роздрібного ринку електроенергії необхідно провести реформування, яке повинно бути спрямоване на:

-забезпечення споживачам права вільно вибирати постачальників;

-введення ефективної процедури зміни споживачем постачальника електроенергії;

- розмежування видів діяльності за розподіленням і постачанням електричної енергії місцевими електромережами;

-забезпечення прозорого та недискримінаційного доступу до електромереж;

-впровадження механізмів мотивації до ефективнішого використання енергоресурсів кінцевими споживачами.

Удосконалення конкурентного ринку електроенергії в Україні створить додаткові можливості для поетапної інтеграції в єдиний європейський ринок електроенергії.

Важливим енергоносієм для української економіки є нафта. У довгостроковій перспективі пріоритетними цілями держави в нафтопереробній галузі є збільшення ВВП України. Необхідно стимулювати розвиток нафтопереробної галузі до конкурентоспроможного рівня, оскільки на сьогоднішній день використовується не більше 25 % нафтопереробних потужностей, при цьому виробничі потужності заводів потребують модернізації, що дасть можливість збільшити обсяг виходу світлих нафтопродуктів із сирої нафти. На сучасних європейських заводах вихід палива досягає 85 %, водночас як на українських заводах цей показник не перевищує 60 %. Для цього потрібно розробити спеціальну програму підтримки виробництва та забезпечення модернізації нафтопереробних потужностей. При досягненні конкурентного технологічного рівня українськими нафтопереробними заводами до 2020 р. і можливої зміни митних режимів на зовнішніх ринках, очікуваний обсяг первинної переробки нафти може скласти 80 % світлих нафтопродуктів.

В останні роки видобуток нафти в Україні поступово знижувався і в 2010 році становив 3,6 млн. т. Одним із чинників, який впливає на видобуток нафти, - це виснаження великих родовищ і низький коефіцієнт видобування нафти, який не перевищує 30 %. Пріоритетом держави має стати стимулювання збільшення обсягу проведених геологорозвідувальних і бурових робіт із залученням іноземних інвестицій. Необхідний обсяг інвестицій для проведення геологорозвідувальних і бурових робіт може досягати 30–40 млрд. грн., із яких близько 80 % піде на буріння свердловин і розвиток інфраструктури, а 20 % будуть витрачені на геологорозвідувальні роботи. Це дозволить до 2030 року ввести в експлуатацію близько 100 родовищ і довести видобуток нафти до рівня 3,6 млн. т.

Нафтотранспортна система (НТС) України є важливою складовою частиною українського нафтогазового комплексу, який забезпечує нафтою нафтопереробні заводи України та транзитні постачання нафти до країн Євросоюзу. Потужності НТС є не використані і завантаження системи протягом останніх років знижується. Основними причинами скорочення постачання нафти в Україну та її транзиту в Європу є:

1. Низький рівень завантаженості нафтопереробних заводів України.

2.Припинення поставок російської нафти на окремі нафтопереробні підприємства через конфлікти із правами власності.

3.Поетапне збільшення частки нафтопродуктів у структурі загального експорту поряд із нафтовою сировиною.

4. Розширення Росією власної транспортної інфраструктури для експорту нафти та нафтопродуктів на зовнішні ринки в обхід території країн – транзитерів.

Транспортування нафти через НТС України в майбутньому залежатиме від споживання нафти нафтопереробними заводами України та від обсягу транзиту.

Споживання нафти в Україні залежатиме від відновлення завантаження нафтопереробних підприємств і проведення їх своєчасної модернізації. Обсяги транспортування нафти через НТС для внутрішнього споживання може скласти близько 14 млн. т. на рік.

Транзитні постачання нафти територією України залежатимуть від обсягів транспортування російської нафти, а також від наявності альтернативних джерел постачання нафти до країн Європи.

Важливим напрямом збільшення обсягів транспортування нафти територією України є диверсифікація джерел і маршрутів постачання нафти на нафтопереробні заводи, а також її транзит територією України. Приймаючи до уваги географічне розташування України, необхідно зазначити, що найбільш економічно вигідним джерелом постачання нафти є Каспійський регіон. Оскільки каспійська нафта має високі якісні показники, прогнозоване збільшення пропускної можливості експортної інфраструктури регіону та планове збільшення експорту нафти з Азербайджану, Казахстану й Туркменістану (до 155–180 млн. т. у 2020 році) і обмежена пропускна можливість проходу суден через протоки Босфор і Дарданелли. З огляду на це, перспективним є розвиток транзитного потенціалу України як міжнародного коридору для постачання каспійських вуглеводнів як до європейських споживачів, так і до нафтопереробних заводів України. Перший етап цього проекту не вимагає додаткових інвестицій і може бути реалізований із використанням нафтогонів **«Одеса – Броди» і «Дружба»** у напрямку Словаччини, Чехії й Угорщини, а після будівництва нафтогону **«Братислава – Швехат»,** до Австрії. Наступними етапами передбачається будівництво нафтогону **«Броди – Плоцьк»,** який з'єднає НТС України та Польщі. Постачання каспійської нафти здійснюватиметься на нафтопереробні заводи Польщі та Північної Німеччини, а також для її відвантаження через польський порт Гданськ. Це дозволить збільшити завантаження нафтотранзитних потужностей України до 30 млн. т. на рік. Одним із пріоритетних завдань забезпечення економічної привабливості українських нафтогонів для вантажовідправників і споживачів каспійських вуглеводнів є впровадження конкурентоспроможних тарифів і ставок портових зборів при постачанні нафти на українські нафтопереробні заводи та її транзит територією України. Найважливішими напрямами подальшого розвитку НТС України повинні бути:

1.Пошук і реалізація механізмів збільшення обсягів транспортування нафти.

2.Забезпечення надійності постачання нафти внутрішнім і зовнішнім споживачам із мінімальними витратами.

3.Підтримка функціонування системи нафтогонів і забезпечення надійної та безпечної їх експлуатації.

4.Проведення модернізації НТС.

5.Впровадження енергозберігаючих технологій для зменшення експлуатаційних витрат.

6.Пошук можливих шляхів постачання нафти для внутрішнього споживання.

Україна є однією з найбільших споживачів газу в Європі. У 2014 році обсяг споживання газу в Україні склав близько 42,6 млрд. м^3, що на 16% менше, ніж у 2013 році. На задоволення потреб населення у 2014 р. витрачено 15,1 млрд. м^3 газу, а для забезпечення системи централізованого теплопостачання - 7 млрд. м^3 газу. Понад 2 млрд. м^3 газу споживає тепло- та електроенергетика країни (для запуску блоків вугільних ТЕС, ТЕЦ і блок-станції). На потреби промисловості використано 15,7 млрд. м^3. Таким чином, споживання газу в Україні можна охарактеризувати як нераціональне і це стосується в першу чергу населення й об'єктів комунальної теплоенергетики. До 2030 року державі необхідно розв'язати низку найважливіших завдань, які пов'язані з розвитком енергетичної галузі, зокрема зменшенням споживання природних ресурсів, зниженням залежності від їх імпорту, а також підвищення її енергоефективності. Успішне розв'язання цих завдань можливе у випадку модернізації газової галузі, зменшення втрат газу і тепла та підвищення енергоефективності комунального господарства й енергоощадливості населення.

Видобуток газу – це одна із ключових галузей ПЕК України. За обсягами видобутку газу наша країна посідає п'яте місце в Європі. Власний видобуток газу підвищує енергетичну безпеку країни, тому розвиток газової галузі є державним пріоритетом.

Новий етап у розвитку газової галузі почався із уведенням в експлуатацію найбільшого в Україні Шебелинського газового родовища з обсягом запасів газу - 650 млрд. м^3. В останні 15 років щорічний обсяг видобутку газу є в межах 18–21 млрд. м^3. Потенційні ресурси традиційного газу в Україні становлять 5,4 трлн. м^3, а балансові запаси – 1,1 трлн. м^3. Україна має три нафтогазоносних райони: Східний, Західний і Південний. У 2010 році на Східний район припадало більше 80 % балансових запасів і близько 90 % видобутку газу. На Західний припадало 13 % балансових запасів і 6 % видобутку. У Південному районі видобуток ведеться на суходолі та мілководному шельфі Чорного й Азовського морів. Видобуток газу в цьому регіоні становить 5 % загального обсягу по країні, а балансові запаси – 6 %. За різними даними сумарні потенційні ресурси газу щільних порід, сланцевого газу, метану вугільних пластів і газу глибоководного шельфу Чорного моря можуть досягати від 20 до 50 трлн. м^3.

Видобуток газу в Україні має такі тенденції:

- високий ступінь виснаження запасів великих родовищ;
- низькі темпи розвідки нових запасів газу та низька їх якість;
- збільшення глибини буріння як діючих, так і нових газових родовищ (глибина перевищує 6000 м).

Все це вимагає додаткових інвестицій як у геологорозвідувальні роботи, так і у заходи щодо підвищення віддачі пласта. Загальний обсяг інвестицій у галузь до 2030 року досягне 110–125 млрд. грн. До 2030 року сукупний видобуток газу досягне 47 млрд. м^3. Найбільш імовірним буде видобуток газу із щільних порід і глибоководного шельфу. Україна зможе забезпечити близько 90 % внутрішнього попиту на газ за рахунок власного видобутку. Загальний обсяг інвестицій, який потрібно залучити для розвитку галузі, повинен бути в межах від 220 до 260 млрд. грн.

З метою забезпечення належного рівня енергетичної безпеки можна використати поставки газу через наявні газотранспортні системи у реверсному напрямку, що не потребує істотних інвестицій, і є одним із варіантів диверсифікації постачання газу. Крім того, це дає можливість проведення короткострокових одноразових закупівель газу у періоди зниження цін на європейському спот-ринку газу. Приймаючи до уваги, що Україна має значні потужності газосховищ, то вони можуть використовуватися для сезонного арбітражу цін з метою зниження вартості імпортного газу.

Газотранспортна система (ГТС) України є комплексним об'єктом нафтогазової галузі, який охоплює мережу магістральних і розподільних трубопроводів, потужності зберігання газу та інфраструктуру, що забезпечує їх безперебійну роботу. Основні функції ГТС – безперебійне забезпечення споживачів природним газом і надійний його транзит до країн Євросоюзу. Завдяки географічному розташуванню та історичним особливостям Україна як транзитна країна відіграє особливу роль на європейському та світовому енергетичних ринках.

ГТС України охоплює майже 40 тис. км газогонів, із них 23 тис. км магістральних. Роботу системи забезпечують 74 компресорні станції загальною потужністю 5,5 тис. МВт. Невід'ємною частиною ГТС є система підземних сховищ газу (ПСГ), що охоплює 13 сховищ загальною місткістю понад 32 млрд. м^3. ПСГ складається з чотирьох комплексів: Західного, Центрального, Східного та Південного. Максимальне наповнення підземних сховищ газу може досягти 250 млн. м^3 газу за добу. ПСГ об'єднані з системою газогонів і забезпечують високу надійність функціонування ГТС і гарантують безперебійність постачання газу як внутрішнім споживачам, так і транзит російського газу до Європи.

У структурі споживання енергоресурсів країнами ЄС природний газ посідає друге місце (24 %), а перше місце посідає нафта – 38 %. У 2030 році обсяг імпорту природного газу в країни ЄС буде в межах від 435 до 495 млрд. м^3 в рік. Через ГТС України до Євросоюзу буде імпортовано від 30 до 110 млрд. м^3 природного газу.

Високий ступінь спрацювання основних фондів ГТС зумовлює необхідність їх модернізації, забезпечення надійних поставок газу на внутрішній ринок, використовуючи при цьому мінімальні інвестиції й витрати та гарантування транзиту значних обсягів газу в країни Євросоюзу.

Основними напрямками вдосконалення ГТС будуть:

- заміна газотурбінних агрегатів на електроприводні;
- заміна застарілих газоперекачувальних агрегатів на нові з високим ККД;
- зниження рівня втрат у системі внаслідок підвищення устаткування та поліпшення систем контролю;
- підвищення рівня автоматизації процесів;
- оптимізація адміністративного персоналу.

Порівняння складових собівартості транзиту природного газу через ГТС України з показниками ГТС в інших країнах свідчить про те, що у випадку успішної реалізації зазначених заходів можна досягти скорочення операційних видатків на транзит на 20–30 %. З метою збереження економічної

ефективності функціонування ГТС цей потенціал необхідно реалізувати протягом найближчих п'яти років.

Забезпечення зростаючих потреб у ПЕР до 2030року планується здійснити відповідно до вимог Енергетичної стратегії України на період до 2030 року [9].

ЕНЕРГЕТИЧНА СТРАТЕГІЯ - це інтегрована модель дій держави, що спрямована на досягнення цілей національної безпеки та задоволення енергетичних потреб суспільства при економічно обгрунтованих найменших сукупних витратах. Енергетична стратегія України до 2030 року визначає вектор розвитку галузей енергетики країни відповідно до цілей і завдань ПЕК до 2030 року [9].

Особливістю Енергетичної стратегії є те, що в ній розроблені напрями розвитку енергетики, згідно з якими об'єми споживання природного газу постійно зменшуються і в 2030 році досягнуть 18,4%, а споживання вугілля зросте майже вдвічі. Виробництво електроенергії на АЕС становитиме 219 млрд. кВт.год. Водночас передбачено значне зростання обсягів використання нетрадиційних і поновлюваних джерел енергії, які в 2030 році досягнуть 57,7 млн. т. у. п., що відповідає вимогам ЄС до країн, які входять до його складу. Необхідно зазначити, що обсяги ВВП зростуть більше ніж у 3 рази. Такі результати можуть бути досягнуті лише завдяки енергозбереженню. За показником ефективності використання енергоресурсів відставання української економіки від країн ЄС на кінець 2030 року не повинно перевищувати 25–30%. З огляду на це, що в Україні є енергоємні виробництва (металургійна, хімічна, нафтопереробна, машинобудівна та ін. галузі), то це є хорошим показником. В Енергетичній стратегії України передбачено, що потреби в ПЕР забезпечуються в основному галузями вітчизняного ПЕК і шляхом енергозбереження [8].

У 2030 році планується збільшити видобуток вугілля до 130 млн. т., а нафту та природний газ добувати за межами України. Видобуток нафти повинен досягти 14,6 млн. т, із них 9,2 млн. т – за межами нашої країни.

Використовуючи метан вугільних родовищ, коксовий, доменний та гази інших промислових процесів, Україна може повністю забезпечити свої потреби в газі з власних джерел і припинити імпорт його для внутрішнього споживання. У структурі первинних енергоносіїв, які споживаються в Україні (включаючи ядерне паливо), частка всіх імпортованих ПЕР у 2030 році зменшується до 11,7%. Цей показник є значно кращий, ніж у більшості країн світу [10].

Загальні витрати на розвиток ПЕК, які необхідні для реалізації Енергетичної стратегії, становлять 1017 млрд. грн. Оскільки український ПЕК забезпечує третину обсягів ВВП, то обсяги капіталовкладень в нього повинні становити 10-15 % від обсягів ВВП. Інвестиційна програма реалізації Енергетичної стратегії може бути легко забезпечена необхідними фінансовими ресурсами. ПЕК України може залучати інвестиційні ресурси за рахунок власних прибутків, як це робиться в країнах із ринковою економікою [8].

На підставі аналізу літературних джерел, присвячених проблемі гарантування енергетичної безпеки України, можна запропонувати такі перспективні напрями покращення енергетичної безпеки, а саме:

- диверсифікація забезпечення енергетики країни первинними енергоресурсами шляхом створення для цього 3-4 незалежних одне від одного джерел енергопостачання;
- широке технічне переозброєння та модернізація устаткування галузей ПЕК і використання сучасних енергоефективних технологій;
- посилення боротьби з тіньовою економікою, що сприятиме зміцненню енергобезпеки України;
- вдосконалення механізму енергетичного співробітництва між Україною, Росією та країнами Євросоюзу;
- широке впровадження та розвиток відновлювальних джерел енергії, що дозволить зменшити частку традиційних енергоносіїв в енергозабезпеченні держави;
- перехід до інноваційного розвитку вітчизняної енергетики;
- створення загальнодержавного позабюджетного фонду енергозабезпечення;
- гарантування державою реалізації стратегії розвитку ринків енергоносіїв, внесення поточних і перспективних коректив і компенсація збитків учасникам у разі порушення правил функціонування ринків;
- дотримання суворого обліку та контролю за споживанням паливно-енергетичних ресурсів в усіх галузях національного господарства країни;
- створення в Україні власного ядерно-паливного циклу, що дасть можливість гарантувати незалежність забезпечення АЕС паливом і зекономити значні валютні кошти.

Завдання енергетичної безпеки України – це стабільне виробництво та використання енергії з метою підвищення економічного зростання країни та покращення рівня якості життя населення.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, на підставі аналізу літературних джерел, присвячених проблемі покращення енергетичної безпеки України, можна запропонувати напрями, реалізація яких буде гарантувати енергетичну безпеку країни, а саме: державне

регулювання енергетики; гарантування державою реалізації стратегії розвитку ринків енергоресурсів; енергетичне співробітництво України з країнами Євросоюзу; диверсифікація джерел постачання країни первинними енергоресурсами; забезпечення державою виконання цілей і завдань розвитку ПЕК відповідно до Енергетичної стратегії України на період до 2030 року.

Література

1. Енергетична безпека в Центральній та Східній Європі: в пошуках єдиного підходу / За ред. І. Коссе. – К. : Відродження, 2013. – 34 с.
2. Енергетична безпека України / За ред. О.О. Воловича – Одеса: Фенікс, 2009. – 356 с.
3. Федорова В.А. Перспективи зміцнення енергетичної безпеки України / В.А. Федорова // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Економіка. – 2012. – Вип.6. – С. 50-55.
4. Енергетична безпека України: стратегія та механізми забезпечення / За ред. А.І. Шевцова. – Дніпропетровськ: Пороги, 2002. – 264 с.
5. Ермилов С.Ф. Энергетическая стратегия Украины до 2030 года: проблемные вопросы содержания и реализации [Электронный ресурс] / С.Ф. Ермилов // Зеркало недели. – 2006. – № 20. – Режим доступа: http://gazeta.zn.ua/ECONOMICS/energeticheskaya_strategiya_ukrainy_na_period_do_2030_goda_problemnye_voprosy_soderzhaniya_i_realiza.html
6. Макагон Ю.В. Деякі аспекти реалізації політики енергозбереження в Україні / Ю.В. Макагон. – Донецьк: ДонНТУ, 2012. – 200 с.
7. Енергетична безпека України 2020: виклики, можливості, сценарії. – К. : УІПП. – 2011. – 25 с.
8. Кулик М. Стратегічні перспективи розвитку енергетики України / Кулик М., Стогній Б. // Світогляд. – 2009. – № 3. – С. 41-45.
9. Енергетична стратегія України на період до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.epravda.com/ua/publications/2013/09/26/396298/view-pri
10. Шевцов А.І. Енергетика України на шляху до Європейської інтеграції : монографія / А.І. Шевцов, М.Г. Земляний, А.З. Дорошкевич. – Дніпропетровськ, 2004. – 148 с.

References

1. Kosse, Iryna (2013), *Enerhetychna bezpeka v Tsentralnii ta Skhidnii Yevropi: v poshukakh yedynoho pidkhodu* [Energy security in Central and Eastern Europe: in search of the unified approach], Vidrodzhennia, Kyiv, Ukraine, 34 p.
2. Volovych, O.O. (2009), *Enerhetychna bezpeka Ukrainy* “Energy security in Ukraine”, Collected works, Feniks, Odesa, Ukraine, 356 p.
3. Fedorova, V.A. (2012), “Prospects for strengthening energy security in Ukraine”, *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu*, Serie Economics, issue 6, pp. 50-55.
4. Shevtsov, A.I. (2002), *Enerhetychna bezpeka Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia* [Energy security in Ukraine: strategy and mechanisms of ensuring], Porohy, Dnipropetrovsk, Ukraine, 264 p.
5. Yermilov, S.F. (2006), “Energy Strategy of Ukraine until 2030: problematic issues of content and implementation”, *Zerkalo nedeli*, no. 2, available at: http://gazeta.zn.ua/ECONOMICS/energeticheskaya_strategiya_ukrainy_na_period_do_2030_goda_problemnye_voprosy_soderzhaniya_i_realiza.html
6. Makahon, Yu.V. (2012), *Deiaki aspekty realizatsiii polityky enerhozberezhennia v Ukraini* [Some aspects of the implementation of the energy saving policy in Ukraine], DonNTU, Donetsk, Ukraine, 200 p.
7. *Enerhetychna bezpeka Ukrainy 2020: vyklyky, mozhlyvosti, stsenarii* “Energy security in Ukraine 2020: challenges, opportunities, scenarios”, (2011), Kyiv, Ukraine, UIPP, 25 p.
8. Kulyk, M. and Stohnii, B. (2009), “Strategic perspectives of energy development of Ukraine”, *Svitohliad,* no. 3. pp. 41-45.
9. “Energy Strategy of Ukraine until 2030”, *Zerkalo nedeli*, no. 2, available at: http://www.epravda.com/ua/publications/2013/09/26/396298/view-pri
10. Shevtsov, A.I., Zemlianyi, M.H., Doroshkevych, A.Z. (2004), *Enerhetyka Ukrainy na shliakhu do Yevropeiskoi intehratsii* [Power engineering of Ukraine towards the European integration], monograph, Dnipropetrovsk, Ukraine, 148 p.

УДК 338.43:631.526.3:633.1(477)

Липчук В.В.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри
Малаховський Д.В.,
к.е.н., старший викладач кафедри,
кафедра статистики та аналізу
Львівський національний аграрний університет

СОРТОВІ РЕСУРСИ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Lypchuk V.V.,
dr.sc.(econ.), professor, head of department
Malakhowskyy D.V.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer of the department,
department of statistics and analysis
Lviv National Agrarian University

THE SORTS RESOURCES OF GRAIN CROPS IN UKRAINE: STATUS AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Виробництво сортових ресурсів зернових культур є однією з найважливіших ланок функціонування зернового комплексу, який відіграє важливу роль в економічному та соціальному розвитку держави. Від ефективності функціонування галузі селекції та насінництва зернових культур залежить рівень та якість забезпечення сільськогосподарських підприємств посівним матеріалом конкурентоспроможних сортів для здійснення сортозаміни та сортооновлення, що є важливою та невід'ємною складовою процесу зерновиробництва й одним з ключових факторів впливу на інтенсифікацію зернової галузі.

Відповідно до прийнятої державної програми «Зерно України – 2015» передбачено у 2015-2017 роках довести обсяги виробництва зернових культур до 71-80 млн. тонн, що дасть змогу повністю забезпечити внутрішні потреби та сприятиме нарощуванню експортного потенціалу держави на світових ринках зерна. Однак обмеженість у земельних ресурсах, збільшення чисельності населення світу, вступ Україну у СОТ, а в перспективі приєднання до Європейської Союзу вимагає нарощування обсягів виробництва зерна високої якості на основі інтенсифікації виробництва.

Одним з найефективніших інструментів впливу на інтенсифікацію зернової галузі нині залишається сорт та насіння. Використання в процесі зерновиробництва якісного сортового насіння дає можливість збільшити врожайність на 20-30%, що визначає сорт фактором впливу на інтенсифікацію зернової галузі. Проте потенціал урожайності сортів і гібридів використовують нині в Україні у середньому на 25-30% [1, с. 72]. Окрім того, сорт сьогодні є продуктом інноваційної діяльності, об'єктом інтелектуальної власності та нематеріальним активом, який значною мірою формує інтелектуальний та статутний капітал підприємств агропромислового комплексу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми з виробництва сортових ресурсів та функціонування галузі селекції та насінництва зернових культур досліджувались та викладені у наукових працях багатьох вчених, зокрема таких, як: В. Я. Амбросов, В. В. Волкодав, Н. Ю. Єгорова, О. Ю. Єрмаков, О. В. Захарчук, В. С. Кропивко, І. П. Пазій, Т. Ю. Приймачук, В. І. Ратошнюк, Т.М. Ратошнюк, Л. М. Худолій, О. М. Шпичак та ін. Незважаючи на різноманітні підходи до визначення даної проблематики, сьогодні виникають нові проблеми в розвитку економічних відносин в галузі селекції та насінництва зернових культур. Зокрема актуальними залишаються питання, пов'язані з врегулюванням економічних відносин між селекційними установами, насіннєвими господарствами та виробниками товарного зерна, державним регулюванням цих процесів, інституційним забезпеченням галузі та подальшою стратегією розвитку виробництва сортових ресурсів зернових культур на перспективу.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування основних тенденцій, виявлення закономірностей і проблем розвитку виробництва сортових ресурсів зернових культур в Україні та обґрунтування основних напрямків розвитку галузі селекції та первинного насінництва зернових культур на перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сприятливі природно-кліматичні умови України дозволяють здійснювати селекцію та виробництво сортових ресурсів всіх видів зернових культур відповідно до регіональних умов виробництва та потреб насіннєвого ринку. За свідченням експертів Світової організації інтелектуальної власності та Європейського бюро по сортах рослин, за своїм

якісним складом і структурою сортові ресурси України найкращі в Східній та Центральній Європі [2, с. 50-51]. За твердженням Захарчука О. В., до 2020 року питома вага приросту врожаю, одержаного за рахунок нового покоління сортів, буде становити від 70-80% або в 2-3 рази вище досягнутого рівня на теперішній час [11, с. 18].

За роки незалежності Української держави створено сприятливі умови для функціонування ринкових відносин у сфері селекції та насінництва зернових культур. Сьогодні селекцією сільськогосподарських культур в Україні займаються 101 наукова установа разом з вузами, з яких 82 установи підпорядковані Національній академії аграрних наук України. Селекційні дослідження зернових культур здійснюють в 24 наукових установах [1, с. 58]. Сформовано нормативно-правову базу, яка регламентує нормативно-правові та господарсько-економічні відносини в галузі селекції та насінництва зернових культур. Прийнято Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» [10], який регулює майнові та немайнові відносини між виробниками та власниками сорту, пов'язані з необхідністю захисту прав на сорти рослин, Закон України «Про насіння і садивний матеріал» [9], який визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування ринку насіння та садивного матеріалу, тобто комерційний обіг сорту.

В умовах ринкової економіки основними завданнями галузі селекції зернових культур є: а) розширення асортименту сортових ресурсів зернових культур для задоволення попиту на регіональних та світових ринках посівного матеріалу; б) підвищення якісних властивостей сорту та рівня врожайності зерна; в) удосконалення технологічних властивостей зернових культур з метою підвищення технологічної ефективності виробництва.

Система виробництва сортових ресурсів зернових культур складається із декількох етапів. На першому етапі селекціонерами здійснюється селекційно-інноваційний процес, результатом якого є інноваційний продукт інтелектуальної діяльності – новостворений сорт рослини. На другому етапі відбувається державна експертиза – процес сортовипробування сорту на відповідність його придатності для поширення в Україні, після чого здійснюється державна реєстрація шляхом внесення сорту у Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні. Цей етап є одним з найважливіших, оскільки лише після державної реєстрації сорт стає ринковим товаром – об'єктом купівлі-продажу та набуває інтелектуальної, господарської та споживчої вартості. На третьому етапі, після проходження державної реєстрації, внаслідок сортової сертифікації різних генерацій насіння зернових культур, відбувається комерційний обіг сорту на ринку посівного матеріалу. Тут доцільно зазначити, що товар «сорт» є тією товарною одиницею, яка фігурує лише на насіннєвому ринку (добазового, базового та сертифікованого насіння), а об'єктом купівлі-продажу виступає його матеріальна складова – сортове насіння зернових культур, та не матеріальна – право інтелектуальної власності на сорт.

Таким чином, з економічної точки зору, функціонування галузі селекції зернових культур можна трактувати як систему господарсько-економічних взаємовідносин між селекційними установами – власниками сортів, що занесенні в Державний реєстр, та паспортизованими насіннєвими підприємствами з виробництва різних генерацій насіння з врахуванням вартості інтелектуальної власності на сорт та ринкової вартості на насіннєве зерно.

Особливістю виробництва сортових ресурсів зернових культур є те, що кожен сорт відповідної зернової культури може мати специфічні особливості споживчих якостей, обсяг використання в залежності від різних природно-кліматичних зон, а отже по різному користується попитом на регіональних ринках посівного матеріалу.

Вирішальне значення у збільшенні обсягів виробництва зерна як в Україні, так і в цілому світі мають такі стратегічно важливі зернові культури, як пшениця, жито, ячмінь, овес, гречка та зернобобові культури, відповідно сорти цих культур займають найбільшу кількість у Державному реєстрі (табл. 1).

Відповідно до показників селекційного надбання, в Україні у 2012 році є в наявності 765 одиниць сортів зернових культур, придатних для поширення в сільському господарстві країни (таблиця 1). Характерним є те, що ця кількість практично має тенденцію до зростання. Порівняно з 2005 роком кількість сортів зернових та зернобобових культур, придатних для поширення в Україні, збільшилась на 53,9%. За досліджуваний період найбільше збільшилась кількість сортів озимих зернових культур – на 97,6%, зокрема порівняно з 2005 роком більш ніж у двічі збільшилася кількість сортів озимої пшениці, на 87,5% – озимого ячменю, на 26,9% – озимого тритикале. Щодо сортів ярих зернових, то у 2012 році їх кількість без гібридів кукурудзи становила 316 одиниць – на 49,1% більше порівняно з 2005 роком. Серед ярих зернових збільшення чисельності сортових ресурсів спостерігається щодо всіх культур, за винятком ярого жита. Як видно з таблиці 1, більш ніж у 2 рази зросла кількість сортів ярого тритикале та вівса, на 75,0% – рису, на 52,2% зросла кількість сортів ярого ячменю, на 48,6% – ярої пшениці, на 29,4% – проса.

Таблиця 1

Динаміка чисельності сортів зернових та зернобобових культур (без кукурудзи) у Державному реєстрі сортів рослин в Україні у 2005-2012 роках

Культура	Рік						2012 р. у % до 2005 р.
	2005	2008	2009	2010	2011	2012	
Озимі зернові	191	265	263	309	343	377	197,4
з них:							
пшениця	112	176	190	216	242	268	239,3
жито	29	32	22	29	32	31	106,9
ячмінь	24	30	22	34	41	45	187,5
тритикале	26	27	29	30	28	33	126,9
Ярі зернові	212	268	250	297	297	316	149,1
з них:							
пшениця	35	46	46	51	49	52	148,6
ячмінь	76	96	89	108	111	116	152,6
жито	2	2	2	2	0	0	0,0
тритикале	6	13	14	16	15	16	266,7
овес	13	19	14	21	24	27	207,7
просо	17	20	19	21	20	22	129,4
гречка	21	22	17	20	22	22	104,8
рис	8	12	15	20	16	14	175,0
сорго зернове	22	24	20	24	26	33	150,0
сориз	12	14	14	14	14	14	116,7
Зернобобові	94	67	62	74	68	72	76,6
з них:							
горох	54	43	40	46	43	47	87,0
сочевиця	7	3	3	5	4	3	42,9
нут	15	12	8	10	7	7	46,7
чина	5	2	1	1	1	1	20,0
квасоля	13	7	10	12	13	14	107,7
Зернові та зернобобові всього	497	600	575	680	708	765	153,9

Джерело: власні розрахунки за даними [3-8].

Водночас протилежні тенденції в селекційній роботі спостерігаються для зернобобових культур, зокрема кількість сортів цих культур у 2012 році скоротилась на 23,4%. Це скорочення в основному відбувається за рахунок зменшення кількості сортів мало традиційних для України культур, таких як сочевиця, нут, чина тощо. Викликає певне занепокоєння і скорочення чисельності сортів гороху (на 13,0 %), очевидним є те, що відносно цих культур проводиться недостатня селекційна робота.

Серед усіх сортів найбільшу частку займають озима пшениця, ярий ячмінь та зернобобові культури. Ці культури є традиційними для вітчизняного сільського господарства, відповідно вони займають найбільшу кількість у частці сортів зернових культур України. Але водночас потрібно зазначити, що зовсім іншою є структура як площ посіву, так і валових зборів цих зернових культур (табл. 2).

За досліджуваний період збільшилась частка сортів озимої пшениці, озимого ячменю, а також вівса. Однак сортова структура не цілком збігається зі структурою посівів та структурою валових зборів зернових і зернобобових культур. Якщо взяти такі провідні культури, як озима пшениця та ярий ячмінь, то у 2012 році у Державному реєстрі в структурі сортів на них припадало 52,2%, у структурі посівних площ ці культури займали 76,7% посіву, а в структурі валових зборів – 76,3%. Тобто з погляду валових зборів і посівних площ більший попит та більші вимоги до селекції стосуються саме озимої пшениці та ярого ячменю. Щодо зернобобових та інших зернових культур істотні відмінності в сортовій структурі та в структурі виробництва пояснюються великим асортиментом сортів цих культур та відповідно значно меншим обсягом їх виробництва.

Таблиця 2

Частки сортів, посівних площ та валових зборів зернових та зернобобових культур (без кукурудзи) в Україні у 2005 та 2012 роках

Культура	2005 р.		2012 р.		Площа посіву, %		Валовий збір, %	
	к-ть сортів	%	к-ть сортів	%	2005 р.	2012 р.	2005 р.	2012 р.
Озима пшениця	112	22,5	268	35,0	46,5	51,1	57,3	59,9
Озиме жито	29	5,8	31	4,1	4,7	2,8	3,4	2,7
Озимий ячмінь	24	4,8	45	5,9	3,6	6,5	3,3	5,2
Яра пшениця	35	7,0	52	6,8	3,6	2,2	3,3	2,5
Ярий ячмінь	76	15,3	116	15,2	30,2	25,2	25,8	22,2
Овес	13	2,6	27	3,5	3,5	2,9	2,6	2,5
Просо	17	3,4	22	2,9	1,1	1,8	0,5	0,6
Гречка	21	4,2	22	2,9	3,2	2,8	0,9	0,9
Рис	8	1,6	14	1,8	0,2	0,2	0,3	0,6
Зернобобові	94	18,9	72	9,4	3,2	2,9	2,5	1,9
Інші зернові	68	13,7	96	12,5	0,2	1,7	0,1	0,9
Зернові та зернобобові всього	497	100,0	765	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: власні розрахунки за даними [3; 8; 12]

Окрім зазначеного, однією з ключових проблем у вітчизняній галузі селекції та насінництві зернових культур є чітка тенденція до збільшення частки сортів іноземної селекції (табл. 3). Як зазначає професор Шубравська О. В., навіть у більш-менш благополучній сфері насінництва через прискорення проникнення на вітчизняний ринок насіння сортів і гібридів іноземної селекції за одночасного послаблення позицій українських селекціонерів існує загроза переорієнтації рослинництва на використання переважно іноземних сортів і занепаду вітчизняної селекційної діяльності [13, с. 95].

Таблиця 3

Частка сортів зернових та зернобобових культур (без кукурудзи) іноземної селекції в Україні у 2005-2012 роках, %

Культура	Рік					
	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Озимі зернові	11,0	16,2	20,9	21,7	24,8	26,0
з них:						
пшениця	12,5	16,5	18,4	18,5	21,9	22,8
жито	6,9	9,4	18,2	17,2	21,9	16,1
ячмінь	20,8	23,3	36,4	35,3	39,0	46,7
тритикале	0,0	14,8	27,6	33,3	32,1	33,3
Ярі зернові	18,4	19,8	21,2	23,6	26,9	28,8
з них:						
пшениця	17,1	21,7	23,9	29,4	36,7	36,5
ячмінь	30,3	29,2	30,3	31,5	30,6	33,6
овес	23,1	21,1	28,6	14,3	20,8	25,9
гречка	4,8	0,0	0,0	0,0	9,1	9,1
рис	0,0	25,0	13,3	30,0	37,5	14,3
сорго зернове	18,2	33,3	45,0	50,0	57,7	66,7
сориз	16,7	0,0	0,0	0,0		
Зернобобові	19,1	32,8	40,3	33,8	29,4	34,7
з них:						
горох	33,3	51,2	57,5	50,0	41,9	46,8
квасоля звичайна	0,0	0,0	20,0	16,7	15,4	21,4
Зернові та зернобобові всього	15,7	19,7	23,1	23,8	26,1	28,0

Джерело: власні розрахунки за даними [3-8]

Середньорічний приріст частки іноземних сортів за досліджуваний період у цілому щодо зернових та зернобобових культур в Україні у 2012 році становив 1,76%, з них 2,15% – озимих, 1,49%

– ярих зернових та 2,23% приросту частки сортів іноземної селекції припадає на зернобобові культури.

Як видно з таблиці 3, найбільшими темпами зростає частка іноземних сортів сорго зернового (6,93%), озимого тритикале (4,76%) та озимого ячменю (3,70%), третина сортів іноземної селекції припадає на такі стратегічно важливі культури, як ярий ячмінь та яра пшениця (кожний третій сорт зарубіжної селекції). Усе це у свою чергу створює високу залежність вітчизняного зернового господарства від імпорту продукції іноземної селекції, а з іншого боку, значною мірою позбавляє шансів вітчизняних вчених селекціонерів у виведенні сортів вітчизняної селекції. Зменшення пропозиції вітчизняних інновацій на внутрішньому ринку та розширення використання імпортних розробок сприяє зростанню селекційно-інноваційної імпортозалежності у сфері як зернового, так і цілого аграрного виробництва.

Окрім зазначеного, стримуючим фактором реалізації генетичного потенціалу зернових культур, як показує досвід передових господарств України є використання в процесі зерновиробництва застарілих сортів, які мають давній термін реєстрації, та поступаються за своїми якісними та урожайними властивостями сортам іноземної селекції. Недоліки з впровадженням нових сортів зернових культур у виробництво викликані низьким рівнем співпраці власника сорту, виробника насіння, і державного регулювання цих процесів.

Виходячи із вище зазначеного, подальший розвиток галузі селекції та первинного насінництва зернових культур має зводитись до того, що, з одного боку, має бути певне централізоване управління селекційно-насінницькими процесами, а з другого – усе це повинно відбуватися з урахуванням регіональних умов виробництва, зокрема ми вважаємо, що повинні враховуватись не лише регіональні умови, а й екологічні особливості того чи іншого регіону. Це в кінцевому підсумку має оптимізувати сортові ресурси зернових культур відповідно до існуючої потреби в розрізі окремих сортів конкретних культур з урахуванням відповідних термінів посіву. На нашу думку, необхідне створення регіональних селекційно-насінницьких центрів, які можуть створюватись за регіональним принципом для певної кількості регіонів України (наприклад Степової зони чи Карпатського регіону) залежно від регіонального поділу (рис. 1).

Рис. 1. Напрями розвитку селекції та первинного насінництва зернових культур у Україні
Джерело: розробка авторів

Стратегічною метою створення селекційно-насінницьких центрів повинно бути посилення ролі вітчизняної селекції в зерновому господарстві та галузі насінництва зернових культур. А основним завданням їх діяльності – формування національних сортових ресурсів, як зернових, так і всіх сільськогосподарських культур, що визначатиме продовольчу безпеку держави. Формування таких структур створить відповідні умови для координації зусиль вітчизняних учених селекціонерів у процесі створення нових сортів зернових культур, найбільш придатних для поширення у відповідних регіонах України, що сприятиме акумуляції виробничих ресурсів на виробництво тих сортів відповідних культур, які є найбільш затребуваними в галузі насінництва того чи іншого регіону та користуються найбільшим попитом на регіональних ринках насіння.

Окрім того, селекційно-насінницькі центри спільними зусиллями науково-дослідних установ відповідних регіонів повинні розробляти програми з підтримки та розвитку селекції й первинного насінництва, а також налагодити ефективну співпрацю з насіннєвими підприємствами та виробниками товарного зерна.

Висновки з проведеного дослідження. З огляду на викладене, можна підсумувати, що в галузі селекції та насінництва зернових культур існує декілька проблем, що стосуються селекційних установ та вимог насіннєвих господарств, зокрема: перша – має бути структурне виробництво відповідної кількості сортів (тобто селекційна робота повинна проводитись у всіх напрямках); друга – відповідно до потреби виробництва зерна (площа посіву, валові збори) мають бути обґрунтовані співвідношення кількості сортових ресурсів; третя – посилення ролі вітчизняної селекція (збільшення кількості та посилення конкурентних позицій вітчизняних сортів на ринку насіння); четверта – термін експлуатації сортів та відтворення сортового потенціалу (скорочення часу між виведенням сорту і впровадженням його у виробництво). Для вирішення вище зазначених проблем доцільним є створення регіональних селекційно-насінницьких центрів як інституцій інфраструктури системи селекції та насінництва зернових культур, які повинні формувати та реалізовувати державні програми розвитку національних сортових ресурсів, як зернових, так і всіх сільськогосподарських культур.

Література

1. Аграрна наука: розвиток та досягнення / [М.В. Зубець, В.А. Вергун, В.І. Власов та ін.] – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – Т. 4. – 470 с.
2. Волкодав В.В. Зарубіжні фахівці стверджують, що сортові ресурси України – найкращі в Східній і Центральній Європі / В.В. Волкодав // Зерно і хліб. – 2008. – № 2. – С. 50-51.
3. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні у 2005 році (витяг). – К. : Алефа, 2005. – 243 с.
4. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні у 2008 р. – К. : Алефа, 2008. – 258 с.
5. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні у 2009 р. – К. : Алефа, 2009. – 243 с.
6. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні у 2010 р. – К. : Алефа, 2010. – 243 с.
7. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні у 2011 р. – К. : Алефа, 2011. – 300 с.
8. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні у 2012 р. – К. : Алефа, 2012. – 496 с.
9. Закон України "Про насіння і садивний матеріал" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/411-15
10. Закон України "Про охорону прав на сорти рослин" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3116-12
11. Захарчук О. В. Сорт як інноваційна основа розвитку рослинництва / О. В. Захарчук // Агроінком. – 2009. – № 5-8. – С. 1–22.
12. Сільське господарство України за 2012 рік. : стат. зб. / за ред. Власенко Н. С. ; Держ. служба статистики України. – Київ, 2013. – 402 с.
13. Шубравська О.В. Інноваційні трансформації агропродовольчого сектора економіки: світові тенденції та вітчизняні реалії / О.В. Шубравська // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 90-102.

References

1. Zubets, M.V., Verhun, V.A., Vlasov, V.I. etc. (2006), Ahrarna nauka: rozvytok ta dosiahnennia [Agrarian science: development and achievement], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, vol 4, 470 p. T. 4
2. Volkodav, V.V. (2008), “Foreign specialists assert that of high quality resources of Ukraine – the best in Eastern and Central Europe”, *Grain and bread*, no. 2, pp. 50-51.
3. State register of plant varieties suitable for dissemination in Ukraine in 2005 (2005), Alefa, Kyiv, Ukraine, 243 p.
4. State register of plant varieties suitable for dissemination in Ukraine in 2008 (2008), Alefa, Kyiv, Ukraine, 258 p.
5. State register of plant varieties suitable for dissemination in Ukraine in 2009 (2009), Alefa, Kyiv, Ukraine, 243 p.
6. State register of plant varieties suitable for dissemination in Ukraine in 2010 (2010), Alefa, Kyiv, Ukraine, 243 p.
7. State register of plant varieties suitable for dissemination in Ukraine in 2011 (2011), Alefa, Kyiv, Ukraine, 300 p.
8. State register of plant varieties suitable for dissemination in Ukraine in 2012 (2012), Alefa, Kyiv, Ukraine, 496 p.
9. Law of Ukraine “On seeds and planting material”, available at: http: // zakon4.rada.gov.ua/laws/show/411-15
10. Law of Ukraine “On the Protection of Plant Varieties”, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3116-12
11. Zakharchuk, O.V. (2009), “Sort as an innovative basis for the development of plant growing”, *Agroinkom*, no. 5-8, pp. 1–22.
12. State Statistics Service of Ukraine (2013), Agriculture of Ukraine for 2012, edited by Vlasenko N.S., Kyiv, Ukraine, 402 p.
13. Shubravska, O.V. (2010), “Innovative transformation of agrarian sector: global trends and domestic realities”, *Economics and forecasting*, no. 3, pp. 90-102.

УДК 669.1:574.46.001.76 (477.52/.6)

Логутова Т.Г.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри інноватики та управління
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь
Полторацька О.В.,
здобувач* кафедри інноватики та управління
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь
економіст І категорії Планово-бюджетного відділу
ПАТ «ММК ім. Ілліча»

ІННОВАЦІЙНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РЕСУРС У МЕТАЛУРГІЙНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Logutova T.G.,
dr.sc.(econ.), professor, head of innovation and management department
Pryazovskyi State Technical University, Mariupol
Poltoratska O.V.,
candidate for a degree of the department of management and innovations
Pryazovskyi State Technical University, Mariupol
first category economist, planning and budget department
PJSC "Ilych Iron and Steel Works", Mariupol

INNOVATIVE ECONOMIC RESOURCE IN THE UKRAINIAN STEEL INDUSTRY

Постановка проблеми. Українські металургійні підприємства використовують у виробництві чавуну дорогі паливо-енергетичні ресурси, що в свою чергу збільшує вартість сталі та готового прокату. В умовах складного економічного розвитку промисловості металургійні комбінати постійно стикаються з проблемами зростання ціни на імпортований природний газ та металургійний кокс. У зв'язку з цим робота присвячена дослідженню енергозберігаючої технології вдування пиловугільного палива, як перспективного замінника позначених енергетичних ресурсів в доменному виробництві металургійної галузі України з метою зниження виробничої собівартості чавуну.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні дослідження питання використання інноваційних паливо-енергетичних ресурсів з метою зниження собівартості металургійної продукції здійснювало за останні декілька десятиліть досить обмежене коло українських та російських науковців, серед яких: С.Л. Ярошевський, О.А. Мінаєв, О.М. Риженков, Ю.В. Коновалов, А.В. Кузін, Ю.В. Філатов, А.В. Ємченко, В.Є. Попов, Т.О. Івлєва, В.В. Кочура, В.І. Купенко, С.О. Храпко. Однак, у більшості наукових розвідок мало уваги приділено питанню зниження собівартості металургійної продукції за рахунок процесів внутрішнього ресурсозбереження на підприємствах та їх об'єднаннях. Це свідчить про актуальність теми та зумовило вибір авторського напряму дослідження в науковому та практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ефективності використання інноваційної енергозберігаючої технології у металургійній галузі України, а саме в доменному виробництві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна українська металургійна промисловість - одна з найбільш енергоємних галузей, у тому числі за обсягами споживання природного газу та коксу (більша частина об'єму споживання). Замінити їх можна більш дешевим ресурсом - пиловугільним паливом (ПВП, анг. Pulverized Coal Injection (PCI)), що представляє собою інноваційний підхід у виробництві чавуну та має досить розвинену міжнародну практику. Сутність процесу використання технології ПВП полягає у використанні в доменній плавці подрібненого вугілля з метою зниження споживання більш дорогих енергетичних ресурсів.

При обладнанні доменних печей установками ПВП із процесу виплавки чавуну поступово виключається дорогий імпортований природний газ та значно економиться металургійний кокс. На рисунку 1 зображена динаміка середніх цін природного газу та металургійного коксу за останні роки для українських виробників металургійної продукції.

---

* *Науковий керівник: Логутова Т.Г. – д.е.н., професор*

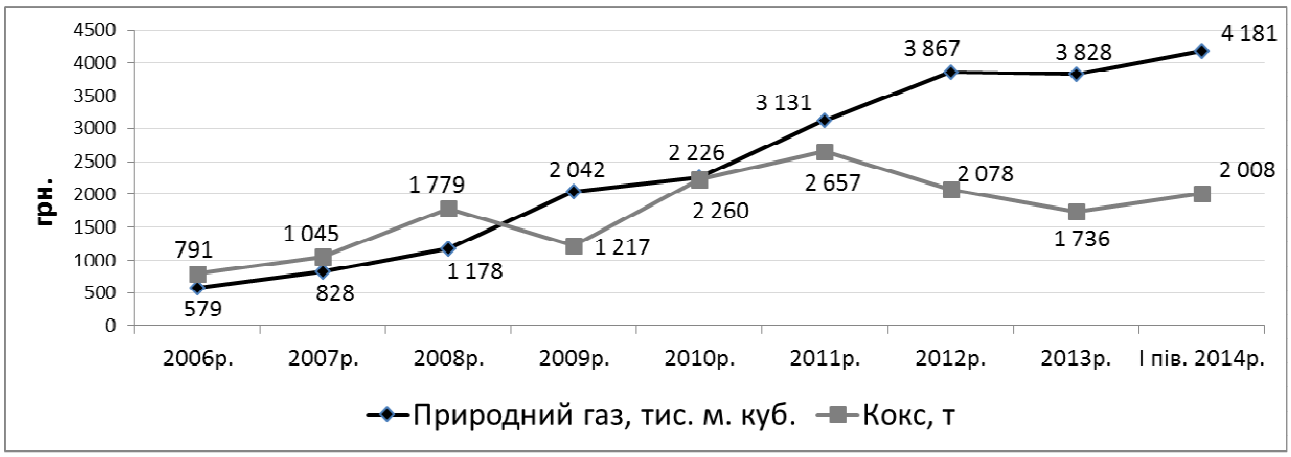

Рис.1. Середній рівень цін на паливо-енергетичні ресурси в Україні у 2006 – І пів. 2014 рр., грн.

Джерело: складено авторами на основі [1, с. 101; 2, с. 78]

У виробничій собівартості чавуну металургійного підприємства, яке не використовує технологій ПВП, сумарна вартість коксу та природнього газу дорівнює 40% - 48% (див. рис. 2, приклад ПАТ «ММК ім. Ілліча» - у 2006 – 2011 рр.) [3], що значно погіршує конкурентоспроможність підприємств металургійної галузі при виробництві готового прокату як для внутрішнього споживання, так і на експорт.

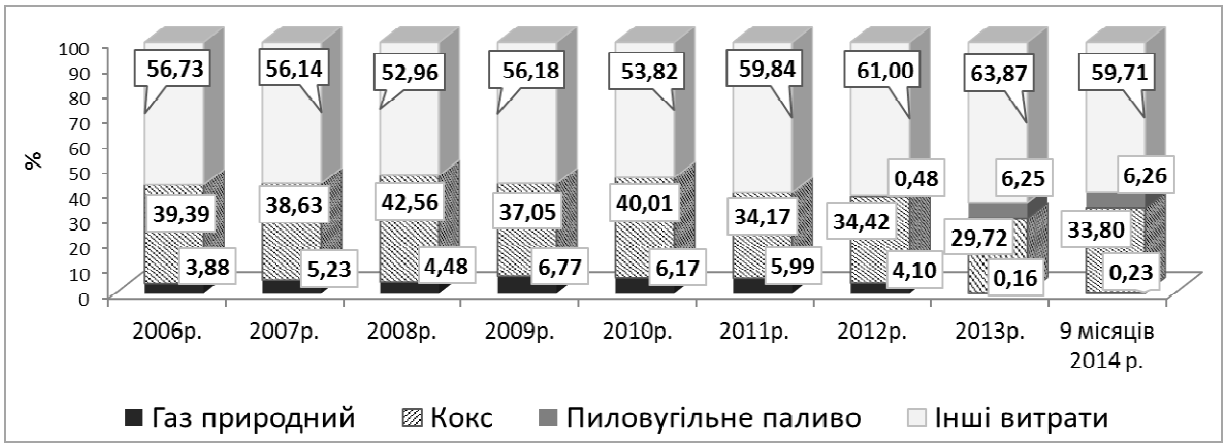

Рис. 2. Питома вага паливо-енергетичних ресурсів у собівартості чавуну ПАТ «ММК ім. Ілліча» у 2006 – 9 міс. 2014 р., %.

Джерело: складено авторами на основі [3]

Як проілюстровано авторами на рис. 2, за рахунок використання пиловугільного палива ПАТ «ММК ім. Ілліча» зменшив використання дорогого імпортованого природнього газу у грошовому еквіваленті за останні роки при виробництві 1 т чавуну порівняно із 2011 р. (робота підприємства без використання ПВП) таким чином: у 2012 р. на 99,12 грн./т; у 2013 р. на 231,31 грн./т та за 10 місяців 2014 р. на 228,00 грн./т. Економія використання коксу при виробництві 1 т чавуну у доменному виробництві порівняно із 2011 р. наступна: у 2013 р. – 521,66 грн./т та за 9 місяців 2014 р. – 224,79 грн./т.

На думку фахівців інвесткомпанії «BG Capital» [4] вартість 1 т ПВП, з урахуванням підготовки вугілля та його дроблення, у середньому складає 125-130 дол. США, максимум 150 дол. США з урахуванням коефіцієнта заміни палива 0,7.

Одну з перших установок вдування пиловугільного палива було впроваджено в доменному цеху «Донецького металургійного заводу» (на сьогодні: ПрАТ «Донецьксталь» - МЗ») ще у 1980 р. Відтоді технологія постійно вдосконалювалася: у 2003-2008 рр. на підприємстві провели реконструкцію діючих потужностей і збільшили можливість використання пиловугільного палива з 110 до 200 кг на 1 т чавуну [5].

На сьогодні установки ПВП вже успішно працюють у ланцюгу *чавун-сталь-прокат* на таких потужних підприємствах, як: ПрАТ «Донецьксталь» - МЗ», ПАТ «Алчевський металургійний комбінат», ВАТ «Запоріжсталь» та ПАТ «ММК ім. Ілліча». Наведені підприємства практично не використовують природний газ у доменному виробництві чавуну.

Слід зазначити, що використання ПВП при виробництві чавуну на українських металургійних підприємствах за останні роки має неоднозначну динаміку (рис. 3).

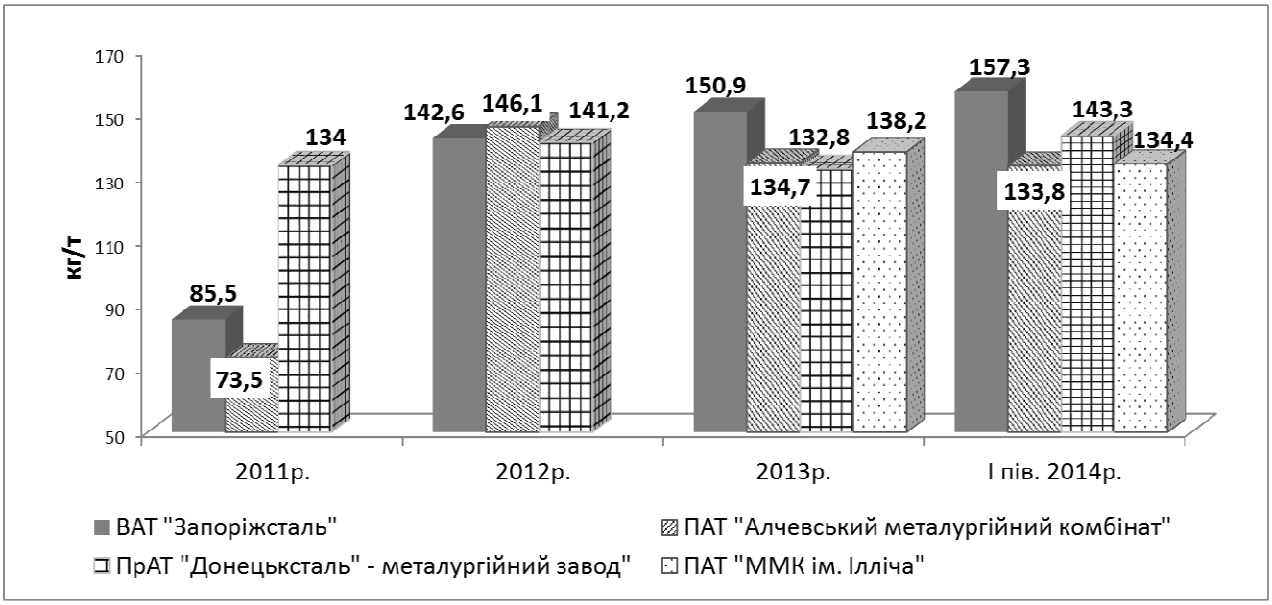

Рис. 3. Показники ПВП українських металургійних підприємств у 2011 – І пів. 2014 р., кг/т.
Джерело: складено авторами на основі [1, с. 34; 2, с. 27]

Як проілюстровано авторами на рис. 3, серед українських металургійних підприємств із використання пиловугільного палива складається наступна динаміка: за І півріччя 2014 р. порівняно із 2013 р. лідерами з використання ПВП стали ВАТ «Запоріжсталь» (збільшення на 6,4 кг/т або 4,24%) та ПрАТ «Донецьксталь» - МЗ» (збільшення на 10,5 кг/т або на 7,91%). На інших підприємствах відбулося незначне зменшення використання ПВП у доменному виробництві: ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» на 0,9 кг/т (або на 0,67%) та ПАТ «ММК ім. Ілліча» на 3,8 кг/т (або на 2,75%).

Слід зазначити, що ПАТ «ММК ім. Ілліча» здійснював будівництво комплексу ПВП з 2006 р. на усіх доменних печах за допомогою послуг китайської компанії «China Minmetals Corporation». Експортний контракт на постачання устаткування склав у 2006 році 27 млн. дол. США [6], а увесь проект коштував приблизно 150 млн. дол. США [7].

За даними [8], у 2010 році Конфедерація китайських виробників («China Enterprise Confederation») та Асоціація Директорів підприємств («China Enterprise Directors Association») опублікували список кращих п'ятсот китайських компаній, серед яких «China Minmetals Corporation» зайняла тридцяте місце та перше місце у списку кращих компаній інтегрованої обробної промисловості.

На підприємствах найбільшого металургійного холдингу України «Метінвест», окрім ПАТ «ММК ім. Ілліча», паралельно опрацювання та впровадження технології ПВП триває на інших комбінатах: на ПАТ «Єнакіївський металургійний завод» планувалось розпочати будівельні роботи (у 2012 р. на підприємстві успішно пройшло моделювання процесу вдування ПВП на спеціалізованих міні-комплексах), а на ПАТ «Азовсталь» проектна команда приступила до виконання техніко-економічного обґрунтування проекту ПВП. До 2020 року керівництво холдингу планує практично повністю відмовитися від використання природного газу та значно скоротити й витрату коксу - наприклад, на ПАТ «ММК ім. Ілліча» його використання повинне знизитися з 516 до 400 кг на 1 т [7]. Удосконалення технічного оснащення та впровадження процесу ресурсозбереження при використанні ПВП буде повністю залежати від розвитку політичної ситуації з Російською Федерацією на Донбасі.

Слід зазначити, що при вдуванні у доменні печі пиловугільного палива до 170 - 200 кг на 1 т чавуну виключається використання природного газу та знижуються витрати коксу на 80 - 120 кг/т чавуну [5].

Окрім холдингу «Метінвест» корпорація «Індустріальний Союз Донбасу» також активно вдосконалює виробничий процес доменної плавки: як і на ВАТ «Алчевський металургійний комбінат» впровадження установки пиловугільного палива поступово завершується на ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат ім. Ф.Е. Дзержинського». За даними [9], компанією-виконавцем проекту є «Paul Wurth» (Люксембург). Проект було виконано з урахуванням високоекологічного рівня: нові агрегати обладнані аспіраційними установками, що дозволяє вловлювати 100% викидів пилу в атмосферу. Керівництвом комбінату планується, що загальний обсяг виробництва чавуну буде становити 11 850 т на добу [10].

На думку [11, с. 15], вітчизняний та зарубіжний досвід показують, що застосування ПВП на основі принципу повної та комплексної компенсації створює передумови для значного подальшого зниження собівартості чавуну (передусім за рахунок зниження витрати коксу до 250 кг/т чавуну та нижче) і зростання продуктивності доменних печей.

Також необхідно зауважити, що впровадження установок ПВП супроводжується необхідними дорогими компенсуючими заходами на металургійних підприємствах: зниження виходу шлаку до 300 кг/т, збільшення температури дуття до 1150 - 1200^0 С, скорочення частки дрібниці 5 - 0 мм у доменній шихті до 5-8% та значне покращення якості металургійного коксу. Реалізація наведених заходів неможлива без значних додаткових капітальних вкладень [12, с. 8].

Впровадження ПВП на металургійному підприємстві у сучасних складних політично-економічних умовах розвитку країни за власні кошти, без допомоги влади, а саме дотацій та наукового підґрунтя, розробок на рівні країни, практично неможливо - підприємства не наважуються виділяти з прибутку гроші на такі капітальні інвестування, а знижують собівартість чорної металургії за рахунок дешевої робочої сили та скорочення виробництва.

За оцінкою експертів [4], загальні витрати на здійснення проекту ПВП орієнтовно складають 840 млн. грн., а вартість контракту на купівлю обладнання до 23 млн. євро. В цілому для чорної металургії країни обсяг інвестицій при масштабному освоєнні ПВП може дорівнювати від 600 млн. до 2 млрд. дол. США.

Тому постійно постає гостре питання втручання Міністерства економіки та Міністерства промислової політики України у процес модернізації металургійної галузі, а саме запропонування програм, які передбачають розроблення технічних умов на сировину для виготовлення ПВП та розрахунок необхідної кількості вугільної сировини (по марках) для виробництва ПВП.

Однією з гострих проблем впровадження ПВП у регіональних підприємств зостається якість сировини для ПВП, що потребує досить високих технічних характеристик від українського вугілля. ПВП змінює вимоги до шихти для коксування при виробництві коксу, який буде застосовуватись водночас із вдуванням пиловугільної суміші. Наприклад, на ПрАТ «Донецьксталь» - МЗ» розробили технологію отримання коксу «Преміум», що має характеристику гарячої стійкості 60-65% (використання природного газу практично повністю замінене доменним паливом нового покоління, у якому використовується енергетичне вугілля – газове та «худе») [13]. Таким чином металургам буде необхідно використовувати кокс у значно менших об’ємах, але його якість повинна бути істотно вище, що в свою чергу дозволить покращити якість металопродукції.

Елементом інноваційної політики країни стає питання проведення розрахунків балансу видобутку вугілля з урахування його якості та марочного змісту з метою визначення, яке вугілля потрібне сьогодні як на регіональних рівнях, так і по галузі в цілому та у якому обсязі, враховуючи конструктивні та технологічні особливості вже працюючих та проектних комплексів ПВП металургійних підприємств.

Міжнародна практика підтверджує теоретичні передумови ефективності ПВП: технології «*природний газ + ПВП + кисень*» та «*ПВП + кисень*» забезпечують у 2,2-3,3 раза більшу, чим при вдуванні природного газу, економію коксу, що в свою чергу зумовлює можливість зниження його витрат до 250-300 кг/т чавуну [14, с. 64].

До переваг впровадження та використання ПВП українськими підприємствами автори роботи відносять:

1. відмова від використання дорогого імпортованого природнього газу та значне зниження використання металургійного коксу;
2. поліпшення продуктивності роботи доменної печі;
3. можливість використовувати досить широкий спектр вугілля;
4. зниження забруднення навколишнього середовища;
5. зниження капітальних витрат (використання системи ПВП дешевше ніж використання додаткової коксової батареї), що призводить до зменшення амортизації у виробничій собівартості чавуну;
6. наявність достатньо великих запасів вугілля на території України;
7. накопичена світова наукова база дозволяє ефективно планувати, впроваджувати та використовувати інноваційний паливний ресурс.

Слід зазначити, що існує ціла група компаній, які займаються впровадженням пиловугільного палива на міжнародному рівні від розробки технічної документації до будівництва та налагодження обладнання «під ключ»: Claudius Peters Group GmbH (Німеччина), Paul Wurth (Люксембург), SAACKE Group (Німеччина), Danieli (Італія), Kuttner LLC (США), E.S.C.H. GmbH (Німеччина), JP Steel Plantech Co. (Японія), Zcrusher (Китай), China Minmetals Corporation (Китай), Metso (Фінляндія) та Yokogawa Electric Corporation (Японія).

Світові металургійні підприємства вже протягом багатьох років ефективно освоюють інноваційний ресурс ПВП, серед них такі масштабні підприємства, як: російські підприємства «ЕВРАЗ» [15] і «Новолипецький металургійний комбінат» [16], китайська компанія «Baosteel Engineering and Technology Group Co., Ltd.» [17] та шведська компанія «SSAB» [18].

На думку [14, с. 73], реалізація технології доменної плавки зі застосуванням ПВП в масштабах України вже на першому етапі дозволить знизити витрату коксу на 2,4 млн. т, природнього газу на 1,2 млрд. м^3, а також забезпечить зниження собівартості випуску чавуну на 2,8 млрд. грн. при збереженні базової продуктивності доменних печей та високої якості чавуну.

Масштабної альтернативи ПВП у світовій практиці поки що не має. Наведене паливо використовують підприємства Японії, Європи, 70% металургії Китаю, що сприяє накопиченню міжнародного досвіду, який необхідно застосувати для покращення конкурентоспроможності підприємств чорної металургії України та країни в цілому.

Висновки з проведеного дослідження. Визначено, що українська чорна металургія є паливо витратною галуззю, що потребує зниження витрат безпосередньо на такі ресурси, як природний газ та кокс. Середня ціна наведених видів палива має загальний тренд зростання, що в свою чергу поступово збільшує виробничу собівартість чавуну, сталі та готового прокату.

Проаналізовано, що економічно вигідним замінником природнього газу та коксу для доменного виробництва підприємств є застосування комплексу вдування пиловугільного палива. У металургійній галузі середній показник використання ПВП у І півріччі 2014 р. знаходиться на відмітці 142,2 кг/т, а найбільш високий показник у підприємства ВАТ «Запоріжсталь» - до 157,3 кг/т.

Визначено, що впровадження установки ПВП у доменному виробництві супроводжується необхідними дорогими компенсуючими технічними заходами на металургійних підприємствах: зниження виходу шлаку, збільшення температури дуття, скорочення частки дрібниці у доменній шихті та значне покращення якості коксу.

Проаналізовано, що орієнтовна загальна вартість проекту ПВП на сучасному металургійному підприємстві дорівнює 840 млн. грн., у тому числі середня вартість обладнання – 23 млн. євро, а термін окупності від двох до п'яти років. В цілому для чорної металургії країни обсяг інвестицій при масштабному освоєнні ПВП може дорівнювати від 600 млн. до 2 млрд. дол. США.

Визначено, що на сучасному етапі розвитку гірничо-металургійного комплексу в складних політично-економічних умовах необхідно складання балансу видобутку вугілля по регіонах з урахуванням його якості та марочного змісту, а також розробки державних програм, що сприяють впровадженню ПВП на усіх металургійних підприємствах країни.

Таким чином, при використання у ПВП вугілля та металургійного коксу більш високої якості підприємства мають можливість підвищити конкурентоспроможність металургійної галузі за рахунок зниження виробничої собівартості чавуну, що дає можливість збільшити експортні продажі готової прокатної продукції.

Література

1. Анализ производственной и финансово-экономической деятельности предприятий объединения «Металлургпром» за 2013 г. – Днепропетровск: Металлургпром, 2014. – 125 с.
2. Анализ производственной и финансово-экономической деятельности предприятий объединения «Металлургпром» за I пл. 2014 г. – Днепропетровск: Металлургпром, 2014. – 124 с.
3. Аналізи виробничої собівартості чавуну ПАТ «ММК ім. Ілліча» за 2006 – жовтень 2014 рр. – Маріуполь, ПАТ «ММК ім. Ілліча», 2014.
4. Кукин С. Долгая дорога к ПУТ [Электронный ресурс] / С. Кукин – Режим доступа: http://minprom.ua/articles/50062.html.
5. Сизонтов В. Замість газу вугільний пил [Електронний ресурс] / В. Сизонтов – Режим доступу: http://www.ukurier.gov.ua.
6. Minmetals Exports Equipment to Ilyich. China Minmetals Corporation. 2006-06-02 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minmetals.com/english/search_detail.jsp?article_millseconds=200606020004&article_column=0102.
7. Уголь вместо газа. Актуальные репортажи энергетической промышленности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ukrcoal.com/node/465.
8. Historical Events. 2010 till now [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minmetals.com/english/introduction.jsp?article_millseconds=1207190622359&column_no=04.
9. Украина: строительство установки по вдуванию пылеугольного топлива (ПУТ) в ПАО «Днепровский металлургический комбинат им. Дзержинского» (ДМКД) Дата публікації: 01.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrmet.dp.ua/2014/09/01/ukraina-stroitelstvo-ustanovki-po-vduvaniyu-pyleugolnogo-topliva-put-v-pao-dneprovskij-metallurgicheskij-kombinat-im-dzerzhinskogo-dmkd.html.
10. DMKD to improve ironmaking performance by applying pulverized coal injection. Дата публікації: 14.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.paulwurth.com/en/News-Media/News-and-Archives/DMKD-to-improve-ironmaking-performance-by-applying-pulverised-coal-injection.
11. Совершенствование и повышение эффективности доменной технологии на основе применения пылеугольного топлива (ПУТ) / Ю.В. Филатов, А.В. Емченко, В.Е. Попов, А.И. Дрейко, С.Л. Ярошевский, Т.А. Ивлева // Металл и литье Украины. – 2011. – №9-10. – С. 11 – 16.
12. Перспективы применения пылеугольного топлива в доменных цехах Украины и России / А.А. Минаев, А.Н. Рыженков, Ю.Г. Банников, С.Л. Ярошевский, Ю.В. Коновалов, А.В. Кузин // Сталь. – 2008. – №2. – С. 5 – 11.
13. Наметов Т. Баланс угля и пыли [Электронный ресурс] / Т. Наметов – Режим доступа: http://www.ukrrudprom.ua/analytics.

14. Перспективы и эффективность применения пылеугольного топлива в доменных цехах Украины / С.Л. Ярошевский, А.М. Кузнецов, А.В. Кузин, З.К. Афанасьева // Фундаментальные и прикладные проблемы черной металлургии: Сб. научн. тр. – Дніпропетровськ: ІЧМ НАН України, 2008. – Вип. 16. – С. 64 – 74.

15. ЕВРАЗ переводит доменные печи Запсиба и НТМК на пылеугольное топливо. Дата публікації: 30.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.evraz.com/ru/media/news/843/?sphrase_id=220549.

16. НЛМК расширяет использование технологии ПУТ в доменном производстве [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nlmk.com/ru/press-release?pid=1100.

17. Design of pulverized coal injection system of No.2 blast furnace repair project, Baosteel Branch. Excellent Projects [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bsee.baosteel.com/english/performance2.htm.

18. Metso to supply automation technology to a new pulverized coal injection process and power plant modernization in Raahe, Finland. Дата публікування: 29.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.metso.com/inpublic/inpublicnews.nsf/NewsItems/1866748?OpenDocument#.VIincTGsWHM.

References

1. “The production and finance and economic activity analysis at enterprises of "Metallurgprom" association for 2013” (2014), Metallurgprom, Dnepropetrovsk, Ukraine, 125 p.

2. “The production and finance and economic activity analysis at enterprises of "Metallurgprom" association for the 1st half of 2014” (2014), Metallurgprom, Dnepropetrovsk, Ukraine, 124 p.

3. “The iron production cost analysis at PJSC "Ilyich Iron and Steel Works" during 2006 - 9 months of 2014” (2014), PJSC "Ilyich Iron and Steel Works", Mariupol, Ukraine.

4. Kukin, S. (2010), “Long Road to pulverized coal”, News Agency "MINISTRY of industry", Ukraine, available at: http://minprom.ua/articles/50062.html.

5. Sizontov, V. (2012), “Pulverized coal instead of gas”, available at: http://www.ukurier.gov.ua.

6. Minmetals Exports Equipment to Ilyich. China Minmetals Corporation (2006), available at: http://www.minmetals.com/english/search_detail.jsp?article_millseconds=200606020004&article_column=0102.

7. Coal instead of gas. Recent reports from the energy industry, Coal portal Ukraine, available at: http://www.ukrcoal.com/node/465.

8. Historical Events. 2010 till now, available at: http://www.minmetals.com/english/introduction.jsp?article_millseconds=1207190622359&column_no=04.

9. Ukraine: pulverized coal injection installation construction at PJSC "Dnieper Metallurgical Plant named after Dzerzhinsky" (2014), Metal of Ukraine and the world, available at: http://ukrmet.dp.ua/2014/09/01/ukraina-stroitelstvo-ustanovki-po-vduvaniyu-pyleugolnogo-topliva-put-v-pao-dneprovskij-metallurgicheskij-kombinat-im-dzerzhinskogo-dmkd.html.

10. DMKD to improve iron-making performance by applying pulverized coal injection (2012), available at: http://www.paulwurth.com/en/News-Media/News-and-Archives/DMKD-to-improve-ironmaking-performance-by-applying-pulverised-coal-injection.

11. Filatov, YU.V., Yemchenko, A.V., Popov, V.YE., Dreiko, A.I., Yaroshevskii, S.L., Ivleva, T.A. (2011), “Improved and effective domain technology based on the use of pulverized coal injection (PCI)”, *Metal and casting in Ukraine*, no. 9-10, pp. 11–16.

12. Minaev, A.A., Ryzhenkov, A.N., Bannikov, YU.G., Yaroshevskii, S.L., Konovalov, YU.V., Kuzin, A.V. (2008), “Prospects for the use of pulverized coal in blast workshops in Ukraine and Russia”, *Steel*, no. 2, pp. 5–11.

13. Nametov, T. (2010) “Coal and dust balance”, UkrRudProm, available at: http://www.ukrrudprom.ua/analytics.

14. Yaroshevskii, S.L., Kuznetsov, A.M., Kuzin, A.V., Afanasieva, Z.K. (2008) “Prospects and effectiveness of pulverized coal in blast workshops in Ukraine”, *Fundamental and applied problems of ferrous metallurgy*, no. 16, pp. 64–74.

15. “EVRAZ transfers blast furnaces of the West Siberian and Nizhniy Tagil Metallurgical Plants to pulverized coal use” (2010), available at: http://www.evraz.com/ru/media/news/843/?sphrase_id=220549.

16. “NLMK expands pulverized coal injection use in blast furnaces” (2014), available at: http://nlmk.com/press-release?pid=1100.

17. Design of pulverized coal injection system of No.2 blast furnace repair project, Baosteel Branch. Excellent Projects (2008), available at: http://bsee.baosteel.com/english/performance2.htm.

18. Metso to supply automation technology to a new pulverized coal injection process and power plant modernization in Raahe, Finland (2014), available at: http://www.metso.com/inpublic/inpublicnews.nsf/NewsItems/1866748?OpenDocument#.VIincTGsWHM.

УДК 330.341.1 : 62.001.7 : 06.54.31

Алиев А.Г.,
канд. экон. наук, доцент, заведующий отделом
Института Информационных Технологий
***Национальная Академия Наук Азербайджана*,**
Шахвердиева Р.О.,
ст. науч. сотр. Института Информационных Технологий,
Национальная Академия Наук Азербайджана,
Алиев Ш.Т.,
канд. экон. наук, доцент,
Сумгаитский Государственный Университет

ВАЖНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ*

Aliyev A.G.,
Ph.D. in economics, assoc. prof., head of department
of the Institute of Information Technology of ANAS,
Shakhverdiyeva R.O.,
senior scientist of Institute of Information Technology of ANAS
Aliyev Sh.T.,
Ph.D. in economics, assoc. prof.,
Sumgait State University

IMPORTANT FEATURES OF THE INNOVATION ECONOMY IN MODERN CONDITIONS

Постановка проблемы. За последнее десятилетие заметно усилились научные дискуссии, исследовательские работы по изучению и оценке преимуществ инновационной деятельности, в целом, инновационной экономики. По сути, идет процесс вхождения стран мира в среду инновационной деятельности и формируется материально-техническая, структурная и институциональная базы инновационной экономики.

Требуется глубокое изучение особенностей инновационной экономики, ее ключевых элементов и механизмов, используемых в практических процессах в современных условиях. Исходя из приоритетов и стратегических целей национальной экономики, необходимо разработать и осуществить более приемлемые варианты и модели инновационной деятельности, которые могли бы способствовать ускорению развития различных секторов экономики страны и повысить ее конкурентоспособность.

Анализ последних достижений и публикаций. Вопросы и проблемы важных особенностей инновационной экономики в современных условиях рассмотрены в трудах и исследовательских работах ряда ученых разных стран мира. Например, в научных трудах Абернази В., Кларка К., Ромашовой И., Егоровой А.А., Голиченко О.Г., Мушаевой О.В., Юсифова Дж.Р., Балабанова И.Т., Пашкуса Н.А., Мехтиева Р., Гаджиева А.Г., Мусаева А., Асланзаде И.А. и др. рассмотрены особенности инновационной экономики и необходимость ускорения внедрения их в систему национальной экономики, интенсификация расширения инновационной деятельности во всех сферах экономики страны.

Наряду с этим, имеется необходимость разработки адекватных механизмов и элементов инновационной деятельности, исходя из существующей мировой реальности и потенциалов национальных экономик.

Постановка задания. Цель статьи заключается в разработке более действенных и эффективных механизмов, инструментов инновационной экономики в современных условиях. Особое внимание уделяется выбору методологических подходов к изучению сущности инновационной деятельности и инновационной экономики. Анализируется воздействие инновационной экономики на ускорение развития национальной экономики в контексте интенсификации его вхождения в мирохозяйственную систему в условиях глобализации. В числе основных задач - изучение мировых инновационных процессов, инноватизации национальной экономики отдельных стран.

* *Данная работа выполнена при финансовой поддержке Фонда Развития Науки при Президенте Азербайджанской Республики – Грант № EIF-RITN-MQM-2/IKT-2-2013-7(13)-29/21/1*

Изложение основного материала исследования. Инновационная деятельность – это практическое использование инновационно-научного и интеллектуального потенциала в массовом производстве с целью получения нового продукта, удовлетворяющего потребительский спрос в конкурентоспособных товарах и услуг. Перестройка экономики на рыночных принципах требует обеспечения высокой инновационной активности на базе собственного развивающегося потенциала [1]. Инновационная деятельность и инновационная экономика, на наш взгляд, охватывают группы важных составляющих элементов:

– порождающие и предлагаемые функции инновационной деятельности выступают в качестве новых и преимущественно отличаются свойствами по своему назначению и многократно отличаются от существующих аналогов;

– инновационные элементы с высочайшими качествами и продуктивностью глубоко проникают в происходящиеэкономические процессы, обеспечивают вращение важных подвижных механизмов национальной экономики в сторону роста, подъема и формирует комплекс инструментов, которые параллельноувеличивают мощность потенциала национальной экономики, образуют заделы формирования новых источников роста экономики в современных условиях и пр.

Исследователь И.Ромашова считает, что инновационная экономика базируется, прежде всего, на осознании роли новаций в современном мире и инновационной составляющей в структуре практически всех бизнес-процессов. По мнению автора, для инновационных или инновационно-ориентированных компаний, находящихся в центре новой экономики, характерными чертами является массовая творческая активность персонала, высокий уровень развития коммуникаций, предпринимательского поведения, направленного на освоение новых процессов и реализацию новых идей и прочие [2].

Стоит отметить, что воспроизводственный цикл инновационного типа развития экономики требует совершенствования законодательной базы и основы государственной инновационной политики. Международные эксперты считают важныммежстрановое научно-технологическое развитие, усиление научно-технологической и инновационной политики, активизацию инновационного процесса в сфере услуг, обеспечение динамики экономического роста и инновационного процесса [3]. Расширение инновационной деятельности в разных секторах экономики, как правило, обуславливается формированием новых более прогрессивных путей развития экономики и базируется на принципах инновационных функций, механизмов, практичных инструментов, методов воздействия и прочих. Вооружаясь новыми знаниями, идеями и подходами, субъекты инновационной экономики словно преобразует всё, включая общество, предпринимательские и бизнес-субъекты, сферы национальной экономики. Происходит непрерывный поиск новых подходов по совершенствованию и модернизации деятельности субъектов экономики, интенсифицируется продуктивное направление материально-производственных отраслей и сфер услуг. А.Егорова отмечает, что в рамках новой технологической парадигмы формируется сельское хозяйство, основанное на биотехнологии и генной инженерии, промышленность, основанная на наукоемких технологиях, инновационности и гибкости, и сфера услуг, основанная на компьютерных технологиях и телекоммуникационных связях [4]. Формирование национальной инновационной системы как комплексного инструмента перевода экономики страны на инновационный тип развития, обуславливается стремлением к активной интеграции научно-технической сферы и процессов экономического и социального развития общества для эффективной реализации государственной инновационной политики [5]. А. Мушаева пишет: «Эффективность инновационного развития экономики зависит не только от того, насколько эффективна деятельность самостоятельных экономических агентствв отдельности, но и от того, насколько правильно организовано их взаимодействие друг с другом в качестве элементов коллективной системы создания и использования знаний, а также с внешней средой. В инновационном типе развития экономики взаимосвязи играют системообразующую роль, выступая механизмами взаимодействия между представителями науки, производителями продукции, инновационно активными компаниями и корпорациями, рынком и государственными институтами» [6, с. 55-56].

Особенности инновационной экономики формируются на базе эффективных механизмов действия, создания новых продуктов, оказания более высокого качества услуги, изменения бизнес-среды в сторону продуктивности, роста экономики и повышения конкурентоспособности. Дж. Юсифов отмечает роль инноваций в повышении международной конкурентоспособности государств. Автор пишет: «Если мы вернемся к концепции национальной инновационной системы, то увидим, что основными субъектами системы являются университеты (создают знания), государства (финансируют и создают знания), компании (финансируют, создают, коммерциализовывают знания)» [7].

В разных странах мира разработана и более успешно реализована национальная концепция по инноватизации экономики и были достигнуты высокие результаты (США, Сингапур, Южная Корея и т.д.). Выдающийся ученый И.Шумпетер, в основном, отмечал важность пяти типов инновации: использование новой техники, внедрение продукции с новыми свойствами, использование нового сырья и полуфабрикатов, изменение в структуре управления предприятием и появление новых рынков сбыта [8]. В разработке и осуществлении инновационных приоритетов экономики страны, одной из главных проблем является обеспечение модернизации разных секторов экономики с использованием новой техники. Многим странам мира удается использование новой техники только

тогда, когда уже страны-соперники, как правило, либо ушли в большой отрыв, либо добились интенсификации инноватизации своих национальных экономик. Кроме того, внедрение продукции с новыми свойствами, которые будут намного конкурентоспособнее на мировых рынках, требует осуществления множества сложных задач, в том числе, больших финансовых затрат. Более того, для разработки и получения новой конкурентоспособной продукции необходимы новые источники сырья и полуфабрикатов. Эффективное осуществление цикла инноватизации национальной экономики требует изменения в структуре управления предприятием. Наконец, с выработкой новой конкурентоспособной и качественной инновационной продукции образуются новые рынки сбыта, и увеличивается движение потока инновационной продукции.

Стоит отметить, что базовые принципы инновационной экономики, которые, в основном, состоят из высокого уровня развития образования и науки, многократное углубление технологических составляющих экономики, уровня замещения капитала и конкурентоспособности, высокого уровня развития индустрии знаний, промышленности и их экспортного потенциала.

У. Абернати и К. Кларк выделили четыре группы инноваций, в которые входят регулярные - на основе знаний в сфере рынка и технологий, нишевые – требующие существующих технологических подходов, однако являющиеся дополнением новых маркетинговых знаний, революционные – базирующиеся на новой технологии и архитектурные - на основе новых рыночных и технологических знаний [9]. Профессор Н.Пашкус, характеризуя тенденции развития инновационного климата в России, отмечает достаточно низкий уровень эффективности политики государства, недостаточно успешную инноватизацию небольших наукоемких предприятий, низкие шансы российских инновационных продуктов выхода на глобальный рынок из-за недостаточной государственной поддержки, разобщенности инновационных предприятий, отсутствия постоянного и непрерывного цикла производства инновационный продуктов, наличия ограничения доступности инновационных продуктов для широких слоев населения страны и другие [10]. Если опираться на материал исследований без фундаментального изучения и применения базовых новых инновационных знаний и технологий, невозможно добиться серьезных успехов в данной сфере. Уровень инновационного развития других постсоветских республик, в том числе и Азербайджана, мало чем отличается по сравнению с Россией. Наоборот, в них еще имеется необходимость определенного времени и осуществления комплексных мер по активизации инновационной деятельности в сфере инноватизации своих национальных экономик.

Азербайджанская Республика после приобретения независимости проводит сбалансированную государственную экономическую политику по совершенствованию своей модели экономического развития. Практически завершены основные фазы экономических реформ, идет ускорение индустриализации страны, восстанавливаются традиционные экспортоориентированые отрасли экономики, создается инфраструктура инновационной экономики и развиваются новые направления наукоемких и технологических отраслей ненефтяного сектора страны – Информационно-Коммуникационных Технологий (ИКТ) и космической промышленности. Стали выпускаться инновационные продукты и увеличилось оказание инновационных услуг. В целом, страна находится на начальной стадии инноватизации своей национальной экономики. Академик Р. Мехтиев отмечает актуальность развития инфраструктуры ИКТ, в том числе мероприятий по созданию элементов инновационной экономики – «Электронное правительство», «Электронная коммерция», «Электронный банкинг» и прогнозирует в первом 25-тилетии XXI века образование основных примет и контуров информационного общества в Азербайджане [11]. Академик А. Гаджиев считает целесообразным ускорение создания Национальной Инновационной Системы для реализации стратегических задач национальной экономики страны [12]. Профессор А. Мусаев считает, что основная цель инновационного этапа развития экономики, повышения конкурентоспособности национальной экономики и рациональной интеграции по вхождению в мирохозяйственную систему - обеспечить в долгой перспективе продолжительность динамичного социально-экономического развития страны, в том числе, развития ненефтяного сектора и формирование сильной экономики Азербайджана, независящей от нефти [13].

А. Алиев и Р. Шахвердиева считают, что анализ инновационных процессов и их регулирование превратилось в один из важных необходимых вопросов. Авторы отмечают важность анализа рациональности деятельности ИКТ – технопарков по развитию инфраструктуры инновационной экономики [14]. И. Асланзаде отмечает важность проведения диверсификации промышленных производств с инновационной ориентацией, в которых необходимо сконцентрировать наукоемкие и высокотехнологичные сети производства [15].

Выводы по результатам исследования. Вопросы инновационной экономики, востребованы в современных условиях, являются важными направлениями деятельности национальной экономики, которые должны противостоять элементам глобализации и мировой конкурентной среды. В этих условиях требуется обеспечение системного подхода к углублению инноватизации экономики страны с реализацией группы таких приоритетных стратегических задач:

– необходимо обеспечить создание информационного общества глубоко обогащенного современными знаниями, в которых преобразуется более продуктивная среда производства, сеть перерабатывающих предприятий и развитие структуры инновационной экономики. Решение стратегических задач превращения сектора ИКТ во вторую приоритетную сферу национальной экономики Азербайджана, после нефти, находится в активной фазе развития. Прогнозируется, что в ближайшие 5-10 лет ИКТ страны будет производить большой ассортимент высокотехнологичной и конкурентоспособной инновационной продукции с выходом на мировые рынки;

– требуется активизация и расширение электронных услуг, космической промышленности, создание атмосферы глобальной информационной среды;

– необходимо ускорить развитие и расширение рынков информационных услуг, знаний и т.п.

Литература

1. Особенности инновационной деятельности [Электронный ресурс]. – Режим доступа:http://economics.wideworld.ru.
2. Ромашова И. Особенности инновационной экономики [Электронный ресурс]. – Режим доступа:http://www.birzhaplus.ru.
3. OECD & Science, Technology and Industry (STI) Outlook 2004 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.oecdcentre.hse.ru.
4. Егорова А.А. Особенности формирования инновационной политики [Электронный ресурс]. – Режим доступа:http://www.birzhhaplus.ru.
5. Голиченко О.Г. Национальная инновационная система России: состояние и пути развития / О.Г. Голиченко. – Москва, Изд-во «Наука», 2006. – 396 с.
6. Мушаева О.В. Особые экономические зоны как инструмент развития экономики по инновационному пути : дисс. канд. экон. наук. / О.В. Мушаева. – Москва, 2009. – 192 с.
7. Юсифов Дж.Р. Вопросы роста конкурентоспособности экономики Азербайджанской Республики : автореферат дисс. … канд. экон. наук. / Дж.Р. Юсифов. – Гянджа, 2012. – 24 с.
8. Балабанов И.Т. Иновационный менеджмент / И.Т. Балабанов. – Санкт-Петербург, Изд-во «Питер», 2000. – 208 с.
9. Abernathy W. Mapping the winds of creative destruction / Abernathy W., Clark K. // Research policy. – 1985. – № 14. – pp. 3-22.
10. Пашкус Н.А. Особенности развития инновационного сектора в Российской экономике в новых экономических условиях / Н.А. Пашкус // Общество: политика, экономика, право. – 2014. – № 1. – С. 53-58.
11. Мехтиев Р. Азербайджанская идея в XXI веке в контексте нации креативных людей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.az.apa.az.
12. Гаджиев А.Г. Особенности и направления совершенствования модели экономического роста в Азербайджане / А.Г. Гаджиев // Вестник Бакинского Университета. – 2012. – № 2, (серия социально-политические науки). – С. 40-42.
13. Мусаев А. Инновационная экономика и налоговое стимулирование / Мусаев А. – Баку, Изд-во «Азербайджан Университети», 2014. – 184 с.
14. Алиев А.Г. Вопросы комплексной оценки эффективности деятельности ИКТ - технопарков / А.Г. Алиев, Р.О. Шахвердиева // Проблемы информационного общества, Баку. – 2011. – № 2 (4). – С. 71-80.
15. Асланзаде И.А. Формирование государственной инновационной политики и проблемы повышения конкурентоспосбности промышленного сектора : автореферат дис. … д-ра экон. наук. / И.А. Асланзаде. – НАНА, Институт Экономики, Баку, 2013. – 55 с.

References

1. “Features of innovative activity”, available at: http://economics.wideworld.ru.
2. Romashova, I. “Features of the innovation economy”, available at: http://www.birzhaplus.ru.
3. OECD & Science, Technology and Industry (STI) Outlook 2004, available at: http://www.oecdcentre.hse.ru.
4. Egorova, A.A. “Features of the formation of innovation policy”, available at: http://www.birzhhaplus.ru.
5. Golichenko, O.G. (2006), *Natsionalnaya innovatsionnaya sistema Rossii: sostoyanie i puti razvitiya* [The national innovation system of Russia: state and development ways], Izd-vo «Nauka», Moscow, Russia, 396 p.
6. Mushaeva, O.V. (2009), “Special economic areas as an instrument Economy Development on innovative way”, dissertation of cand.sc.(econ.), Moscow, Russia, 192 p.
7. Yusifov, Dzh.R. (2012), “Questions of growth competitiveness of the economy Azerbaijan Republic”, thesis abstract of cand.sc.(econ.), Gyandzha, 24 p.
8. Balabanov, I.T. (2000), *Inovatsionnyy menedzhment* [Innovative management], Izd-vo «Piter», Sankt-Peterburg, Russia, 208 p.
9. Abernathy, W., Clark, K. (1985), “Mapping the winds of creative destruction”, *Research policy*, no.14, pp. 3-22.
10. Pashkus, N.A. (2014), “Features of the development of innovative sector in the Russian economy in new economic conditions”, *Obshchestvo: politika, ekonomika, pravo*, no. 1, pp. 53-58.
11. Mekhtiev, R. (2012), “Azerbaijani idea in the XXI century in the context of the nation's creative people”, available at: http://www.az.apa.az
12. Gadzhiev, A.G. (2012), “Features and areas of improvement models of economic growth in Azerbaijan”, Vestnik Bakinskogo Universiteta, no. 2, pp. 40-42.
13. Musaev, A. (2014), *Innovacionnaya ekonomika i nalogovoye stimulirovaniye* [Innovative economy and tax incentives], Izd-vo «Azerbajdzhan Universiteti», Baku, Azerbaydzhan, 184 p.

14. Aliyev, A.G., Shakhverdiyeva, R.O. (2011), "Questions to of integrated assessment of efficiency of activity ICT – technoparks", *Problemy informatsionnogo obshchestva*, no. 2 (4), pp. 71-80.
15. Aslanzade, I.A. (2013), "Formation of the state innovation policy and the problem of raising the competitiveness of industrial sector", thesis abstract of dr.sc.(econ.), Institut ekonomiki, Baku, 55 p.

УДК 339.5

Карасьова Н.А.,
к.е.н, докторант Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки"

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ЇЇ СУЧАСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Karasova N.A.,
cand.sc.(econ.), doctoral candidate National Scientific Centre «Institute of Agrarian Economy»

GLOBALIZATION OF WORLD ECONOMY AND ITS MODERN CHARACTERISTIC

Постановка проблеми. У нинішніх умовах глобалізація здійснює помітний вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства, однак найголовнішу в XXI ст. даний феномен відіграє в світовій економіці. Глобалізація світового господарства надає потужний імпульс та створює нові умови функціонування міжнародних економічних відносин в цілому, та національних економік зокрема. Перетворення світового простору в єдину зону де вільно переміщуються фактори виробництва вимагає від суб'єктів даної системи правильного розуміння суті процесу глобалізації та основних його характеристик, що забезпечить відповідне формування пріоритетів економічного розвитку.

Вивчення наукових праць свідчить, що глобалізація на сучасному етапі розвитку є предметом дослідження більшості наукових дисциплін і наділена статусом міждисциплінарного явища. Для розуміння зв'язку економічним розвитком національної економіки та глобалізацією потрібне теоретичне дослідження останньої в розрізі розкриття сутності поняття, характеристик сутнісних рис, форм прояву тощо, що й обумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні дослідження теоретичних і практичних аспектів глобалізації світової економічної системи знайшли своє відображення в наукових працях вітчизняних і зарубіжних авторів, серед яких О. Г. Білорус [5, 6], В. І. Власов [8], Д. Вільямсон [7], Д. Гелбрейт [9], М. Делягін [10], М. Кастельс [11], Е. Макгрю, І. Осадча [13], А. Уткин [14], Г. Фішер [15], Т. Фрідман [19] та ін. Однак, широка проблематика та динамічні зміни внутрішніх та зовнішніх умов по відношенню до суб'єктів глобалізації вимагають постійних досліджень сутнісних характеристик та розкриття сучасних ознак розвитку даного процесу.

Постановка завдання. Мета статті – систематизація теоретико-методологічних підходів до визначення сутності поняття глобалізації світового господарства та встановлення її сучасних характеристик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія появи та поширення поняття "глобалізація", на думку окремих авторів [3], бере свій початок ще з середини 1400 рр., і може бути розкрита в розрізі іспанських, португальських, французьких, нідерландських та англійських територіальних розширень на різних континентах. Однак фактичне теоретичне та фундаментальне вивчення глобалізації розпочинається з 1960-1970 рр. завдяки необхідності обґрунтування нових міжнародних економічних відносин і становлення світового господарства. Досить системне обґрунтування періодизації формування економічної глобалізації представлене С. Ш. Айтовим [1]. На думку автора, можна виділити три періоди формування економічної глобалізації, а саме:

1-й період, пов'язаний з серединою 60-70-х рр. XX ст. На цьому етапі визначалися межі демографічного й економічного розвитку, оцінювання часового проміжку, на якому людство може зіткнутися з катастрофою у сфері світового господарства, екології. У цей період часу, за твердженням автора [1], на світовому рівні формувалося уявлення про сутність загальних глобальних проблем, серед яких виділяються: вичерпання природних ресурсів, продовольча, ядерна та екологічна безпеки тощо;

2-й період (з середини 70-х до середини 90-х рр. XX ст.). В цей час, як вказує автор [1], зароджувалися ідеї неолібералізму, які затверджували розвиток вільного глобального ринку й обмеження національного впливу, та ідеї антиглобалізму, орієнтовані на заперечення ідей глобалізації. Слід зазначити, що в цей період ідеї антиглобалістів знайшли значне прийняття завдяки

розвалу СРСР, і, відповідно, краху уявлень про переваги об'єднань різних територій, держав і народів до єдиної політичної, економічної та соціальної системи;

3-й період (з середини 90-х до початку XXI ст.). Цей період пов'язаний з масштабним прийняттям глобалізаційних процесів. Багато в чому, на нашу думку, це пов'язано з розширенням Європейського Союзу, НАТО, СОТ, усвідомленням національними урядами тв суспільством необхідності участі в глобальній економічній, політичній, соціальній світовій взаємодії.

Як справедливо зазначає В. В. Бакаєва [2], відсутність єдиної думки відносно періоду зародження процесів глобалізації, складність і багатогранність глобалізації зумовили на сьогодні відсутність унітарного підходу до визначення та дослідження поняття "глобалізація", і категорій, пов'язаних з її впливом на різні напрями економічного життя.

Дослідження наукових праць показало, що в наукових колах сформувались три основних підходи щодо розуміння глобалізації, які відображають критичний характер цього явища та розглядають його через призму безповоротної дії на національні економіки та суспільства (табл. 1).

Таблиця 1

Наукові підходи до розуміння глобалізації

Основні наукові підходи щодо розуміння явища глобалізації		
Апологетичний підхід – глобалістський Прибічники: Т. Фрідман, А. Маршалл, К. Омае, Е. Гідденс, М. Хорсман, О. Білорус, В. Власов і ін.	**Поміркований підхід – трансформаціоналістський** Прибічники: К. Уолтс, Д. Гелд, Г. Томпсон, Е. Макгрю, П. Герст, У. Бек, Д. Штігліц і ін.	**Антиглобалізаційний – альтерглобалістський** Прибічники: Ф. Утар, Е. Туссен, К. Агтитон, Н. Хомський, С. Амін і ін.
Концепція підходу		
Глобалізація є невідворотнім процесом, сутністю якого є абсолютна влада світового порядку над національними державами та суспільствами	Глобалізація розглядається як така, що не має аналогів в світовій історії, впливає на глибокі зміни в розвитку держав та суспільств, які пристосовуються до існування в межах взаємозв'язаного, але достатньо невизначеного світу. В умовах глобалізації на міжнародній арені можуть залишатись і головні «гравці» - національні держави і уряди, визначені локальні культури, які зазнають суттєвих змін під дією глобалізаційних процесів	Глобалізація розглядається, переважно, у якості світового міфу, за яким приховано справжню суть міжнародного господарства, яке поступово все в більших масштабах поділяється на три головні регіональні блоки, в межах яких національні уряди залишають за собою вагомі важелі впливу

Джерело: складено автором на основі джерел [3; 4; 5; 8; 9; 15; 16; 17; 18].

В ході дослідження нами було виявлено, що прибічники апологетичного підходу (глобалісти) розглядають глобалізацію як невідворотний процес. Необхідно зазначити, що серед українських науковців особливий внесок у вивченні цієї проблеми належить О. Г. Білорусу та В. І. Власову, якими було значно розширено теоретико-методологічну базу дослідження. Зокрема, О. Г. Білорус [6] визначає таке поняття, як закон глобалізації, який передбачає, що країни, котрі не забезпечили власних технологічних проривів глобального характеру, основаних на глобальних замовленнях та глобальному попиті, обов'язково втратять власну світову економічну конкурентоспроможність та незалежність, і не будуть рівноправними учасниками світового ринку. О. Г. Білорус [6] наголошував на необхідності пошуку місця України в глобальному світовому економічному просторі та з огляду на це автором було сформульовано систему принципів національної ідеї, перелік, концепцію та систему національних інтересів, основні засади суспільства добробуту та справедливості держави, яка посяде вагоме місце в глобальному економічному просторі. Також автором була визначена ієрархія комплексу факторів, які забезпечують ефективність зовнішньоекономічної діяльності. В. І. Власовим [8] сформовано категорійний апарат в розрізі глобалістики та глобалізації, який є вагомим внеском в дослідженні цього питання.

Окрім розглянутих вище трьох фундаментальних підходів до розуміння глобалізації в наукових працях існують також такі, які не пов'язані з певним напрямом. Зокрема, деякі автори [7; 10] розглядають глобалізацію також через призму розвитку світової спільноти і господарства та пов'язують її зі світовою інтеграцією. Автори не дають чіткого визначення цьому процесу, характеризують його як перехідний стан всього світового господарства, яке трансформується в реальному часі в нові, ще не визначені форми. Цей підхід, також як і попередній, схожий з трансформаціоналістським (помірним) підходом, але в ньому, на відміну від ідеологів класичного підходу, орієнтир передусім зроблений на розвиток економічної системи.

Прибічники неоліберального підходу дотримуються думки про необхідність всесвітнього розвитку як світової економіки, так і світового вільного ринку. Найбільш поширеним аргументом цих авторів можна вважати твердження, що проблеми національних ринків викликані недоліками господарської діяльності держави і, щоб їх усунути, необхідно відмовитися від державного втручання, що дискредитувало себе, та повернутися до вільного ринку та вільної конкуренції. Як свідчать

неоліберали, вільний ринок, вільна конкуренція (згідно з класичними теоріями) повинні автоматично забезпечити найбільш раціональний і ефективний розподіл ресурсів. При цьому, фундаментом для розвитку неліберального підходу стали ідеї так званого "Вашингтонського консенсусу" або інакше десять рекомендацій з реформування світової торгівлі, які в 1989 р. були сформульовані американським економістом Д. Вільямсоном. Серед цих рекомендацій можна виділити: необхідність мінімізації бюджетного дефіциту; мінімізацію субсидій підприємствам; розширення податкової бази та зниження податкових ставок; визначення відсоткових ставок внутрішніми фінансовими ринками; мінімізація зовнішньоторгівельних тарифів; застосування політики стимулювання іноземних інвестицій; заохочення приватизації; мінімізація державного регулювання; гарантування та посилення прав приватної власності [10]. Слід відзначити роль критиків неоліберального підходу, які відводять державі значну роль, вважають її втручання необхідним доповненням до ринку і не розділяють представлення, що активність держави має бути зведена до мінімуму [9].

Прибічники "американізації" та "вестернізації" також розглядають глобалізацію через розвиток економічної системи, декларуючи глобалізаційні процеси через просування західного капіталізму та західних інститутів. Згідно з думкою американського теоретика Н. Глейзера [14], глобалізація є поширенням у всесвітньому масштабі регульованої Заходом інформації та засобів розваги, які роблять відповідний ефект на цінності тих країн, куди ця інформація проникає в усіх сферах життя, у тому числі в економічній сфері.

Прибічники п'ятого підходу також пов'язують глобалізацію з економічним розвитком, орієнтуючи при цьому її процеси з абсолютно новою історичною реальністю, відмінною від світової економіки, в якій процеси накопичення капіталу відбувалися у всьому світі. Згідно із твердженням М. Кастельса [11], глобальною є економіка, в якій національні економічні системи залежать від діяльності глобалізаційного ядра. І глобалізаційне ядро, на думку автора [11], включає фінансові ринки, міжнародну торгівлю, транснаціональне виробництво, певною мірою науку і технологію та відповідні види праці. Розробка теоретико-методологічного обґрунтування глобалізації та дослідження основних наукових підходів дозволило розробити перелік основних рис, які визначають та обумовлюють розвиток глобалізації світового господарства в сучасних умовах (табл. 2).

Таблиця 2

Сучасні сутнісні риси глобалізації світового господарства

Сутнісна риса	Характеристика
Становлення світового інформаційного простору та науково-технічний розвиток	Виникнення нових інформаційних технологій та становлення світового інформаційного простору забезпечує здійснення будь-яких видів діяльності в реальному масштабі часу, кардинально змінюючи систему соціально-економічних відносин та перетворюючи знання на основне громадське багатство. Перехід на новий технічний рівень організаційно-економічних відносин, транспорту та комунікаційні зв'язки.
Економічна Інтеграція	Утворення світового ринку фінансів, товарів і послуг. Стрімке зростання потоків інвестицій, інформації, товарів, кредитів, обмінів людськими ресурсами та ідеями. Національні економіки стають частиною єдиної світової економічної системи, а національні економічні суб'єкти виходять за рамки національно-державних об'єднань, тобто формуються транснаціональні корпорації.
Нова система міжнародного розподілу праці	Нова система МПП вибудувана навколо чотирьох позицій: виробники високої вартості, яка заснована на інформаційній праці; виробники високих обсягів, заснованих на низькооплачуваній праці; виробники сировини, які базуються на природних ресурсах; і зайві виробники, праця яких знецінена.
Впровадження універсальних ліберально-демократичних цінностей	Направленість світових економік до системи універсальних ліберально-демократичних цінностей, правил та стандартів, що стимулює міграцію факторів виробництва.

Джерело: складено автором на основі джерел [4; 6; 7; 11; 15].

З урахуванням напрямку дослідження, на підставі вивчення наукових підходів автором було сформовано власне визначення економічної глобалізації, яке враховує як трансформаціоналістський підхід до розуміння глобалізаційних процесів з точки зору розвитку економічної системи, так і основні ознаки та сутнісні риси глобалізації. Зокрема, глобалізацією світового господарства є трансформаційна інтернаціоналізація національних економік окремих країн із відкритими економічними системами у глобальну економіку міжнародного масштабу, яка функціонує як за єдиними нормами, вимогами, правилами, за умов інформаційного забезпечення глобального простору, так і з урахуванням певних національних особливостей, які можуть бути змінені або скасовані в перспективі, і що здійснюється під впливом загальносвітових тенденцій до відкритості, універсальності та взаємозалежності.

Представлене трактування враховує як основні об'єкти глобалізації (національні економіки та глобальну економіку міжнародного масштабу), так і умови її формування. Авторське трактування, хоча і сформоване в межах класичного трансформаціоналістського підходу, але не позиціонує досліджуване явище як невідворотний, примусовий та фатальний для національних економік процес,

а орієнтований передусім на участь в глобалізаційних процесах економічних систем, які розвиваються на засадах доброї волі, демократії, лібералізації, взаємозалежності та відкритості. Також авторський підхід передбачає можливість співіснування глобалізаційного розвитку та окремих національних особливостей, які можуть бути змінені або скасовані в перспективі.

Висновки з проведеного дослідження. Теоретико-методологічне дослідження в розрізі розкриття сутності поняття глобалізації світового господарства дало можливість визначити цей процес як трансформаційну інтернаціоналізацію світових економік у глобальну систему міжнародного масштабу на принципах відкритості, універсальності та взаємозалежності.

Сутнісними рисами, які обумовлюють розвиток глобалізації світового господарства на сучасному етапі є: становлення світового інформаційного простору та науково-технічний прогрес; економічна інтеграція; нова система міжнародного поділу праці; впровадження універсальних ліберально-демократичних цінностей.

Література

1. Айтов С.Ш. Формирование экономических концепций о глобализации: к постановке проблемы / С.Ш. Айтов // Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. – 2004. – Вип. 4. – С. 243-246.
2. Бакаева В.В. Управление конкурентным преимуществом в розничной торговле: монография / В.В. Бакаева, Н.Л. Рогалева, Н.А. Щетинина. – Петропавловск-Камчатский: КамчатГТУ, 2013. – 165 с.
3. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника; общ. ред. и послесл. А. Филиппова. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
4. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования : пер. с англ. / Д. Белл. – М. : Academia, 2004. – 788 с.
5. Белорус О.Г. Экономическая система глобализма : монографія / Белорус О.Г. – К. : КНЭУ, 2003. – 376 с.
6. Білорус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / керівник автор. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
7. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI век / И. Валлерстайн ; пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Логос, 2003. – 368 с.
8. Власов В.І. Глобалізація і глобалістика: історія, теорія, практика, персоналі / В.І. Власов. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2011. – 530 с.
9. Гэлбрейт Д. Кризис глобализации / Джеймс К. Гэлбрейт // Проблемы теории и практики управления. – 1999. – № 6. – С. 32-42.
10. Делягин М. Мировой кризис: Общая теория глобализации / М. Делягин. – М. : ИНФРА-М, 2003.– 768 с.
11. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М. : Гос. ун-т. Высш. шк. экономики, 2000. – 606 с.
12. Кочетов Э. Геоэкономический (глобальный) толковый словарь (фрагменты словаря) / Э. Кочетов // Безопасность Евразии. – 2002. – № 3. – С. 253-256.
13. Осадчая И. Глобализация и государство: новое в регулировании экономики развитых стран / И. Осадчая // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 11. – С. 3-14.
14. Уткин А. Глобализация: процесс и осмысление / А. Уткин – М. : Логос, 2002. – 254 с.
15. Фишер Г. Глобализация мирохозяйственных связей: сущность, направления, перспективы: дисс. ... докт. эконом. наук: 08.00.14 / Г. Фишер / Дипломатическая академия МИД РФ. – М., 2000. – 202 с.
16. Эльянов А. Глобализация и догоняющее развитие / Эльянов А. // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 1. – С. 3-16.
17. Armbruster P. Genossenschaften und die Finanzkrise in Entwicklungs- und Schwellenländern / Armbruster P. // Internationale Raiffeisen-Union-Courier. – 2009. – № 2. – S. 10.
18. De Vries B. Das Genossenschaftsmodell hält der gegenwärtigen Krise stand / De Vries B. // Internationale Raiffeisen-Union-Courier. – 2009. – № 2. – S. 14.
19. Friedman Th. Understanding Globalization. The Lexus and the Olive Tree. – [Text] / Th. Friedman. - N.-Y.: Anchor Book, 2000. – 512 p.

References

1. Aytov, S.Sh. (2004), “Forming of economic conceptions about globalization: to raising of problem”, *Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu zaliznychnoho transportu imeni akad. V. Lazariana,* no. 4, pp. 243-246.
2. Bakayeva, V.V., Rogaleva, N.L., Shchetinina, N.A. (2013), *Upravleniye konkurentnym preimushchestvom v roznichnoy torgovle* [Management by a competitive edge in a retail business], monograph, KamchatGTU, Petropavlovsk-Kamchatskiy, Russia, 165 p.
3. Bek, U. (2001), *Chto takoe globalizatsiya? Oshibki globalizma – otvety na globalizatsiyu* [What globalization? Errors of globalization are answers for globalization]. Progress-Traditsiya, Moscow, Russia, 304 p.
4. Bell, D. (2004), *Gryadushhee postindustrialnoe obshhestvo. Opyt sotsialnogo prognozirovaniia* [The future after industrial society. Experience of social prognostication], Academia, Moscow, Russia, 788 p.
5. Belorus, O.G. (2003), *Ekonomicheskaya sistema globalizma* [Economic system of globalization], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 376 p.
6. Bilorus, O.H. (2001), Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku [Globalization and safety of development]. KNJeU, Kyiv, Ukraine, 733 p.
7. Vallerstajn, I. (2003), *Konets znakomogo mira: Sociologiya XXI veka* [End of the acquainted world : Sociology of the XXI century], Logos, Moscow, Russia, 368 p.
8. Vlasov, V.I. (2011), *Hlobalizatsiia i hlobalistyka: istoriia, teoriia, praktyka, personali* [Globalization and globalistic: history, theory, practice, personnel], NNTs «IAE», Kyiv, Ukraine, 530 p.

9. Galbraith, D.K. (1999), "Crisis of globalization", *Problems of theory and practice of management*, no. 6, pp. 32-42.
10. Delyagin, M. (2003), *Mirovoy krizis: Obshhaya teoriya globalizatsii* [World crisis: the General theory of globalization], INFRA-M, Moscow, Russia, 768 p.
11. Castells, M. (2000), *Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshhestvo i kultura* [Informative epoch: economy, society and culture], Gos. un-t. Vyssh. shk. ekonomiki, Moscow, Russia, 606 p.
12. Kochetov, E. (2002), "Geo-economic (global) explanatory dictionary (fragments of dictionary)", *Bezopasnost' Evrazii*, no. 3, pp. 253-256.
13. Osadchaya, I. (2002), "Globalization and state : new in adjusting of economy of the developed countries", *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya,* no. 11, pp. 3-14.
14. Utkin, A. (2002), *Globalizatsiya: process i osmyslenie* [Globalization: process and comprehension], Logos, Moscow, Russia, 254 p.
15. Fisher, G. (2000), *Globalizatsiya mirokhozyaystvennykh svyazey: sushhnost, napravleniya, perspektivy* [Globalization of world economic connections: essence, directions, prospects], Moscow, Russia, 202 p.
16. Elyanov, A. (2004), *Globalizatsiya i dogonyayushhee razvitie* [Globalization and going after development], *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia*, no. 1, pp. 3-16.
17. Armbruster, P. (2009), Genossenschaften und die Finanzkrise in Entwicklungs- und Schwellenländern. Internationale Raiffeisen-Union-Courier, no. 2, p. 10.
18. De Vries, B. (2009), Das Genossenschaftsmodell hält der gegenwärtigen Krise stand. Internationale Raiffeisen-Union-Courier, no. 2, p. 14.
19. Friedman, Th. (2000), Understanding Globalization. The Lexus and the Olive. Anchor Book. N.-Y., 512 p.

УДК 658: 341.133

Ватаманюк-Зелінська У.З.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри державних та місцевих фінансів
Львівська державна фінансова академія

ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Vatamaniuk-Zelinska U.Z.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
of the department of state and of local finances
Lviv State Academy of Finance

FORMATION OF INTEGRATION AND ORIENTED ENTREPRENEURIAL ENVIRONMENT FOR ENTERPRISES OF MACHINE BUILDING COMPLEX IN UKRAINE

Постановка проблеми. Сьогодні інтеграційні напрямки взаємодії машинобудівних підприємств (МБП) можна вважати сучасними рисами збалансованої економіки, трактуючи їх як явище системне. Такі напрямки є формою інтернаціоналізації виробничих процесів МБП і передбачають виділення споріднених технологічних операцій та їх здійснення на відповідній території. В українському законодавстві визначено організаційно-правові форми об'єднань підприємств – це асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання, передбачені законом [1]. Таким чином інтеграційне об'єднання виступає основним об'єктом і передумовою формування інтеграційно-орієнтованого підприємницького середовища (ІОПС) для суб'єктів господарської діяльності машинобудівного комплексу (МБК).

Інтеграційна взаємодія в цьому випадку передбачає наявність у МБП змоги не лише налагоджувати та реалізовувати коопераційні зв'язки, а й інтегрувати у цих процесах фінансовий та виробничий (промисловий) капітал інших суб'єктів (зовнішніх) – як МБ-галузей, так і суб'єктів підприємницької діяльності фінансового сектора. Таким чином виникають нові вимоги ІОПС до організації діяльності його суб'єктів і правового та фінансового забезпечення їх управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам інтеграційної взаємодії присвячена велика кількість сучасних наукових досліджень. Окремі з них стосуються визначення її форм та оцінки господарської діяльності інтеграційних об'єднань. Вони описані в працях таких іноземних вчених, як А. Десаі, М. Бредлі, Л. Мак Кензі, Р. Ролл та ін. Українські науковці – Л. Антонюк, В. Геєць, Б. Данилишин, А. Пилипенко, С. Соколенко, М. Чумаченко та ін. більше розглядають інтеграцію з

точки зору взаємодії з іноземними партнерами та приділяють увагу пошуку нових методів виходу промислових підприємств на зовнішні ринки з іноземним капіталом. Проте, можливостям інтеграційної взаємодії вітчизняних підприємств провідних галузей із врахуванням впливу факторів ІОПС у наукових колах наразі приділяється недостатня увага. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо реалізації можливостей інтеграційної взаємодії підприємств із врахуванням факторів підприємницького середовища, що формують його інтеграційність і сприяють утворенню інтеграційних об'єднань в МБК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Машинобудівний комплекс України є однією з найбільш важливих, потужних і перспективних галузей промисловості, яка забезпечує технічне оснащення, комплексну механізацію та автоматизацію процесів виробництва. У машинобудуванні зосереджено майже 15 відсотків вартості основних засобів та понад 21 відсоток загальної кількості найманих працівників промисловості (без малих підприємств) (понад 585 тис. осіб у 2012 році). Машинобудівні підприємства виготовляють на сьогодні близько 3,5 тис. найменувань машин та обладнання, у тому числі близько 2 тис. модернізованих та понад 500 нових моделей машин та обладнання для агропромислового комплексу. Технічні засоби, що виготовляються або можуть виготовлятися, дають змогу механізувати до 85 відсотків робіт у сільському господарстві. Експорт продукції машинобудування становить 53 відсотки обсягу реалізованої продукції галузі. Продукція експортується до 74 країн світу. При цьому експорт до країн СНД становить 90,8 відсотка загального обсягу експорту [2]. Галузі МБК, що потребують відновлення, характеризуються результатами діяльності тих підприємств, які не в змозі забезпечити фінансовими ресурсами свою поточну діяльність. Зокрема, частку збиткових машинобудівельних підприємств України у їх загальній кількості демонструє табл. 1.

Таблиця 1

Фінансові результати машинобудівельних підприємств до оподаткування, млн. грн

Рік	Фінансовий результат до оподаткування	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
2009	1974,8	60,7	8359,7	39,3	6384,9
2010	6859,0	60,2	9771,5	39,8	2912,5
2011	14637,6	67,3	17053,6	32,7	2416,0
2012	13322,8	67,0	16515,8	33,0	3193,0
2013	5526,9	65,2	9597,8	34,8	4070,9

Джерело: [3]

Передбачаючи можливість впливу факторів ІОПС на процес інтеграційної взаємодії в МБК, зауважимо, що сьогодні реформаторські зрушення в МБ-промисловості України повинні набути системного характеру. Як бачимо, у цих процесах приймають участь насамперед промислові інтеграційні структури бізнесу (ІСБ). У той же час, на ці процеси впливають і фактори підприємницького середовища (ПС), які визначають й забезпечують його інтеграційність.

Загалом, інтеграційна взаємодія – явище, яке викликає ті економічні процеси, що отримують продовження в часовому лазі та поширюються за межами країни, регіону – до світового масштабу. Тому дослідження основних принципів теорії інтеграційної взаємодії передбачає вивчення досвіду різних наукових шкіл (табл. 2) та виявлення при цьому факторів ІОПС. Виходячи з цього, можна констатувати, що теорії інтеграційної взаємодії характеризують виникнення та функціонування ІСБ як процесу, який започатковується безпосередньо на суб'єкті підприємницької діяльності, визначається його спонукальними мотивами та залежить від зовнішніх факторів ПС, що мають риси інтеграційності.

Таблиця 2

Риси інтеграційності факторів впливу ПС в МБК

ІОПС		Риси інтеграційності ПС	ІСБ МБК	
фактор	реалізація		фактор	реалізація
1	2	3	4	5
ринкові принципи координації діяльності СПД	стимулювання інноваційної діяльності СПД (інноваційне законодавство)	виробнича інтеграція (вертикальна, горизонтальна)	технологічний	спеціалізація, диференціація виробництва
правові фактори впливу	контракт	субпідряд, франчайзинг, лізинг	визначення ступеня свободи СПД при ІВ	визначення міри відповідальності

продовження табл. 2

1	2	3	4	5
економічні, соціально-політичні умови, рівень інфляції, рівень безробіття в країні; міжнародна політика…	оптимізація платіжної функції ІСБ в МБК	невиробнича інтеграція (інфраструктурна підтримка підприємницької діяльності в МБК)	розширення ринку та економія на масштабах виробництва	вихід на ринки фінансових іноземних інвестицій
державна підтримка, правовова захищеність підприємництва	вихід на зовнішні ринки	процес інтернаціо-налізації	морально-етичні цінності, традиції вітчизняного МБ-підприємництва	наявність споживачів, виробничі можливості ІСБ
наявність у підприємця права власності на ресурс(и)	захист прав власності (антимонопольне законодавство…)	процес транснаціоналіза-ції	інвестиційний	диференціація уподо-бань щодо об'єктів прав власності
державне регулювання, політичні, фінансово-кредитні, цінові, податкові, правові, географічні, екологічні фактори впливу	зовнішньоекономічне середовище (ціни, тарифи, митний контроль)	процес регіоналізації	стандартизація та уніфікація діяльності ІСБ МБК	міжнародна економічна діяльність
вільне переміщення товарів, послуг, капіталу, робочої сили та підприємництва	утворення висококонкурентної виробничої системи	глобалізаційні процеси	нейтралітет СПД	небезпека автаркізації

Джерело: розробка автора

Таким чином, ІОПС формують риси інтеграційності його факторів. Проте відбувається і зворотний вплив (за рахунок внутрішніх факторів ПС), тобто розвиток ІСБ в МБК зумовлює виникнення різноманітних рис інтеграційності факторів ПС, а також нових його факторів. Це передбачатиме удосконалення економічних відносин, які формують підприємницьке середовище і є пов'язаними з інтеграційними процесами в МБК. Таким чином, стан ІОПС матиме визначальний вплив на розвиток підприємництва в МБК, результатом чого стане зростання потенціалу МБ-галузей в промисловому розвитку України.

Адже різні аспекти інтеграційної взаємодії підприємств машинобудівного комплексу (МБК), специфіка її форм та методів зумовлюють утворення нових інтегрованих структур бізнесу, закономірності розвитку яких також обумовлені класичними законами економіки. Такі закони виражають внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між елементами організації та властивими їм (зв'язкам) суперечностями, що є рушійними силами її (організації) розвитку. Наприклад, закон синергії, згідно з яким економічний потенціал організації зростає внаслідок взаємодії її елементів (а також компонентів кожного з елементів), в процесі якої вони взаємодоповнюють один одного, і виникають нові зв'язки, якості та властивості, тобто нові суперечності й рушійні сили розвитку організації [4]. При цьому, спектр потенційних складових синергії дуже різноманітний і може включати [5, с. 56.]:

1) економію на трансакційних витратах;
2) операційну економію, пов'язану з усуненням дублювання управлінських функцій та їх централізацією, із скороченням збутових витрат та із зростанням виробництва внаслідок придбання доповненої продукції;
3) економію, пов'язану із розширенням контрольованих ринків;
4) економію в результаті тиражування результатів окремих НДДКР та інвестиційних проектів значною сукупністю підприємств-партнерів;
5) зростання обсягів контрактів (замовлень) та їх кращу реалізованість при об'єднанні активів;
6) нарощення інвестиційного потенціалу на основі отримання додаткових позичкових коштів, знаходження способів акумулювання тимчасово вільних коштів грошових ресурсів окремих учасників (для великих підприємств в МБК).

Нарощування підприємницького потенціалу в машинобудуванні може стати одним з головних факторів забезпечення ринкового поступу нашої держави. Можливості розвитку МБ-підприємництва визначається також процесом формування умов ІОПС для становлення та розвитку галузей МБК із застосуванням зв'язків інтеграційної взаємодії між МБП сфери великого та малого бізнесу. Тому вплив різних факторів ІОПС на формування інтеграційної структури передбачає також її залежність від:

- політичної та економічної ситуації в державі;
- державної політики та підтримки розвитку МБК;
- інфляції, кризових явищ та нестабільності в економіці;
- нестабільного розвитку ІСБ в МБК, зниження обсягів прибутку;
- конкуренції та коливання попиту.

Так як ІОПС є явищем об'єктивним – воно формуватиме умови для ефективного функціонування ІСБ, враховуючи повною мірою інтереси МБП як великого, так і малого бізнесу. У той же час, такі його суб'єкти повинні враховувати усі зовнішні фактори та умови ІОПС. Не останню роль

при визначенні потреби у інтеграційній взаємодії для МБП відіграватиме «інтеграційність» підприємницького середовища. Саме вона визначатиме можливі напрямки співпраці представників малого та середнього бізнесу та великих промислових об'єднань в МБК. Таким чином, МБП повинно самостійно приймати рішення щодо доцільності інтеграції, визначивши при цьому доречний спосіб його реалізації. Демонстрація його підприємницької ініціативи полягає у самостійному визначенні потреби та форми інтеграційної взаємодії СПД. Прийняте рішення має базуватися на результатах вивчення та оцінці умов підприємницького середовища у якому функціонує мале (середнє) підприємство. Статистичні дані підтверджують, що у машинобудуванні України 31,8% середніх та 34,7% малих і лише 18% великих серед загальної кількості підприємств є збитковими [3; 6, с.160] .

Крім того, ІОПС для МБП – середовище складне і багатовимірне. Тому МБП, стаючи суб'єктами інтеграційної взаємодії, може приймати у ній участь прямо, як безпосередній суб'єкт інтеграційної взаємодії, або ж опосередковано, визначивши контрактом ділянку спільної співпраці МСП і великих СПД у МБК [7; 8]. Такі можливості обумовлені наявністю різних функцій виробничого капіталу у МБ-промисловості та його концентрацією внаслідок утворення інтеграційних об'єднань в МБК (рис. 1).

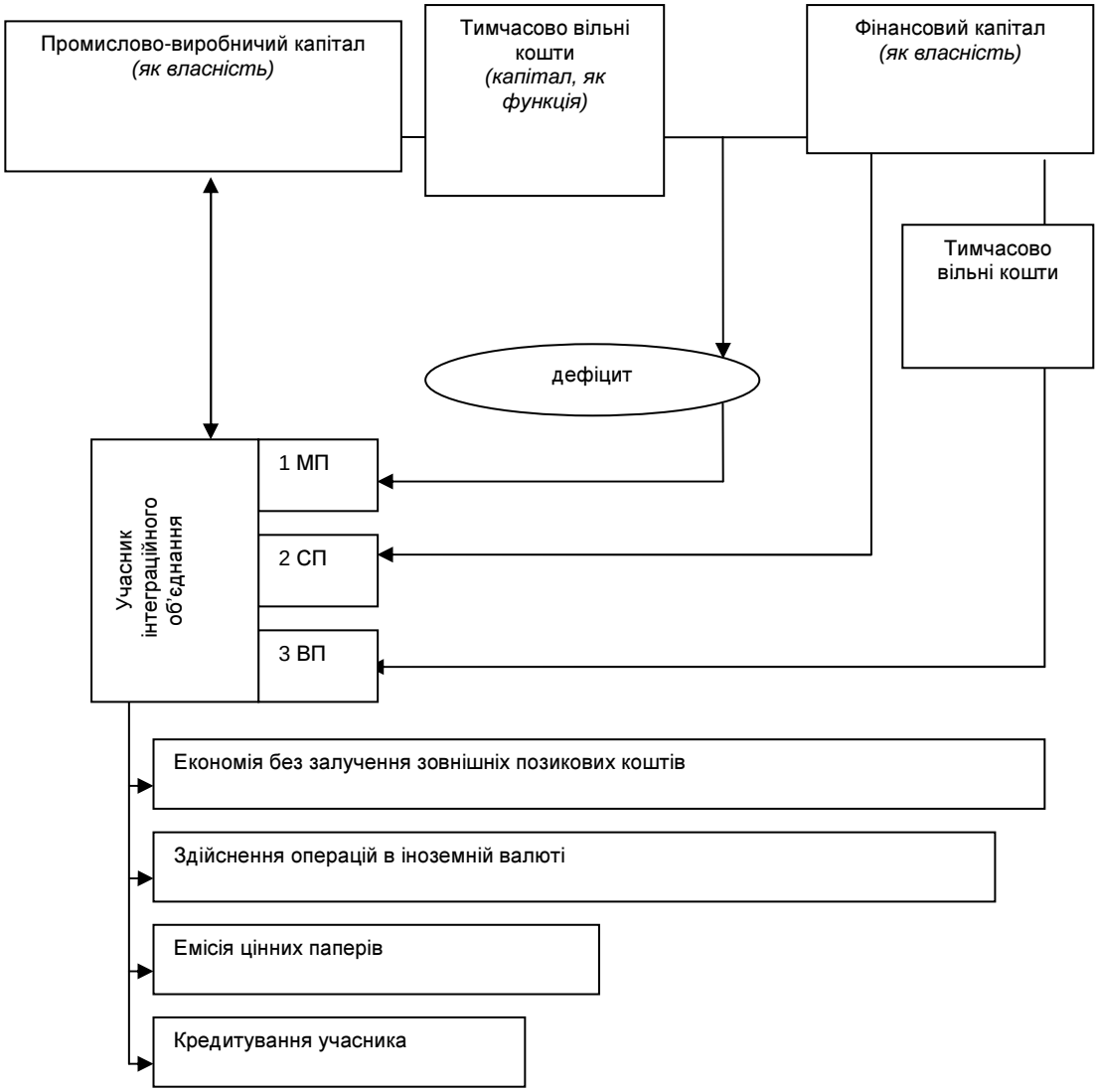

Рис. 1. Ознаки капіталу та переваги його концентрації при інтеграційній взаємодії СПД в МБК

Джерело: розробка автора

Отже учасниками інтеграційних об'єднань в МБК можуть бути не лише МБП. Ці інтеграційні структури бізнесу доповнюються СПД, що реалізовують банківські, страхові, фінансові та інші послуги. Сьогодні у МБ-промисловості передбачають в складі наявність (у т.ч. МСП) підприємств однотипних (споріднених) галузей МБ-промисловості та фінансово-кредитних банківських структур, які інтегрують власний капітал з метою отримання прибутку, в процесі функціонування великих МБП, вирішуючи їх виробничі, фінансові та організаційні завдання в межах своїх компетенцій, відповідно з укладеними договорами.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, за умов транснаціоналізації в економіці, великі промислові підприємства МБК із обмеженістю власних ресурсів братимуть безпосередню участь у інтеграційних процесах, які відбуватимуться у підприємницькому середовищі, формуючи його інтеграційність. Можливість зберегти власну незалежність залишиться у МБ-підприємств, що є представниками малого та середнього бізнесу. Для них переваги інтеграційної взаємодії можуть бути вагомими, за умови використання договірної форми співпраці із великими МБП та збереження ступеня власної незалежності. Так може бути вирішена потреба постачальницько-збутової мережі великих підприємств МБК. При цьому підприємства малого та середнього бізнесу на основі умов договору можуть проводити спільну діяльність (інтегруватися) як з великою фірмою, так і одне з одним. Отже, з'являється можливість створення окремих інтеграційних структур в МБК, які б спеціалізувалися лише на постачальницьких, збутових чи постачальницько-збутових операціях – так званих «синдикатів постачання-збуту» МБ-продукції.

Загалом, функціонування інтеграційних об'єднань у різних галузях МБК створить їм додаткові конкурентні переваги, а залучення до співпраці для постачально-збутових операцій окремих МСП сприятиме формуванню ефективної цінової політики, яка б забезпечила збільшення прибутку. Це дозволить здійснювати процес управління єдиним промисловим інтеграційним комплексом, забезпечуючи при цьому прибутковість як цілого комплексу, так і його інтеграційних структур за наперед визначеними напрямками діяльності – виробничим, інноваційним, фінансовим. Така можливість може бути реалізована і для інтеграційних об'єднань, діяльність яких обмежується лише однією галуззю МБК.

Подальші наукові дослідження стосуватимуться розробки напрямків інтеграційної взаємодії в МБК із визначенням прийнятної форми інтеграції, яка б забезпечила прибутковість ІСБ та ступінь незалежності малим (середнім) МБП, що є суб'єктами інтеграційної взаємодії.

Література

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року №436-IV (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua – Назва з екрана.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2013 р. № 187 Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки : / [Електронний ресурс] – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua
3. Фінансові результати підприємств до оподаткування за видами промислової діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/
4. Економічний енциклопедичний словник / Електронний ресурс // Режим доступу : http://subject.com.ua/economic/slovnik/7058.html
5. Трансформація процесу транснаціоналізації в умовах зростання невизначеності глобального економічного середовища : [монографія] / Ю.В. Макогон, Т.В. Орєхова, К.В. Лисенко, І.О. Шульга, М.О. Чорноусова, Н.М.Ємельянова під ред. Т.В. Орєхової. – Д.: Норд Прес, 2011. – 652 с.
6. Король К.В. Економічний стан та проблеми розвитку галузі машинобудування в Україні / К.В. Король // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – №1 (35). – С. 157-162.
7. Гудзь Ю.Ф. Інтеграція малих підприємств як стратегічний напрям підвищення ефективності в нестабільному підприємницькому середовищі / Ю.Ф. Гудзь // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 8(122). – С. 184–195.
8. Шерстенников Ю.В. Імітаційна модель інвестиційного розвитку малого підприємства / Ю.В. Шерстенников // Економічний простір : Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ : ПДА БА, 2012. – № 58. – С. 266–274.

References

1. Economic Code of Ukraine from 16 January 2003, no. 436-IV (with changes and amendments), available at: zakon.rada.gov.ua
2. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 27 February 2013, no. 187 "On approval of the State program for intensification the economic development for 2013-2014, available at: zakon.rada.gov.ua
3. Financial results of enterprises concerning taxation by types of industrial activity, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/
4. Economic Encyclopedic Dictionary, available at: http://subject.com.ua/economic/slovnik/7058.html
5. Makohon, Yu.V., Oriekhova, T.V., Lysenko, K.V., Shulha, I.O., Chornousova, M.O., Yemelianova, N.M. (2011), *Transformatsiia protsesu transnatsionalizatsii v umovakh zrostannia nevyznachenosti hlobalnoho ekonomichnoho seredovyshcha* ["The transformation of the process of transnationalization in terms of growth uncertainty of global economic environment": a monograph], *Nord-Press*, Donetsk, Ukraine, 652 p.
6. Korol, K.V. (2014), "The economic situation and problems of mechanical engineering development in Ukraine", *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 1 (35), pp. 157-162.
7. Hudz, Yu.F. (2011), "Integration of small businesses as the strategic direction for increasing the efficiency in an unstable entrepreneurial environment", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 8(122), pp. 184–195.
8. Sherstennykov, Yu.V. (2012), "A simulation model for investment development of a small business", *Ekonomichnyi prostir*, no. 58, pp. 266–274.

УДК 327.8 : 339.986

Пробоїв О.А.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту ТНЕУ

ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ В СВІТІ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ

Proboyiv O.A.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of international economics, marketing and management
Ivano-Frankivsk Institute of Management TNEU

GEOPOLITICAL POSITIONING OF UKRAINE IN THE WORLD IN THE CONTEXT OF ENSURING THE GLOBAL SECURITY SYSTEM

Постановка проблеми. Володіючи значним природно-ресурсним потенціалом, багатою історико-культурною спадщиною, сприятливими природно-кліматичними умовами й родючими ґрунтами, Україна як держава в той же час характеризується недостатньо розвиненою економікою та нераціональним державним управлінням, що впродовж останніх років спричинило занепад багатьох галузей промисловості й зумовило глибоку системну кризу, яка на фоні політичних подій призвела до тотального зубожіння населення. Зазначені чинники певною мірою впливають на економічну безпеку країни й визначають її фінансову й економічну залежність від інших держав.

На фоні зазначених економічних проблем в Україні у 2014 році виникла політична ситуація, що привернула увагу усього світу. Багаторічні добросусідські економічні взаємовідносини України й Росії в період загострення політичної та економічної кризи у нашій державі почали набувати «нового забарвлення»: Російська Федерація, маючи імперські амбіції, вирішила скористатись існуючою кризовою ситуацією в Україні й почала повномасштабну політичну, економічну, а також інформаційну війну, посягаючи на територіальну цілісність й суверенітет нашої країни.

Більшість держав світу, схвалюючи європейський вибір України, підтримали українців у складній політичній та економічній ситуації, вживаючи необхідних дипломатичних та економічних заходів для припинення ескалації конфлікту. Саме тому дана проблема є особливо актуальною сьогодні, так як вона є досі невирішеною та потребує подальшого дослідження.

Зазначена проблема набула глобальних масштабів, оскільки до вирішення конфлікту долучилось багато держав, чиї економічні та політичні інтереси тісно переплітаються з європейським вибором України, а імперські амбіції зі сторони Російської Федерації почали негативно впливати на глобальну систему безпеки в світі, створюючи загрозу третьої світової війни. Зіткнення двох різних цивілізацій – капіталістичного світу з ліберально-демократичним устроєм та соціалістично-комуністичного з абсолютною диктатурою - порушили глобальну систему безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань геополітичного позиціонування України в світі та забезпечення глобальної системи безпеки присвячені праці таких відомих вчених і науковців: Б. Парахонського, Г. Яворської, К. Кононенка, О. Потєхіна, І. Тодорова, А. Богатурова, С. Лаврова, Т. Шинкарука, А. Мошеса, К. Грищенка, Т. Возняк, А. Меркель.

Проте, невирішеними залишаються проблеми, пов’язані з мирним урегулюванням конфлікту між Україною та Російською Федерацією, адже подальша ескалація конфлікту веде до економічного колапсу, завдає непоправної шкоди обом країнам, ставить під сумнів глобальну систему безпеки. Саме тому ці питання потребують проведення різнопланових досліджень й вимагають залучення до їх вирішення дипломатів наймогутніших країн світу і експертів різних галузей.

Постановка завдання. Метою даної статті є висвітлення питання геополітичного та геоекономічного позиціонування України в світі у контексті порушення глобальної системи безпеки на тлі загострення взаємовідносин між Україною та Росією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожна держава розвивається в цілком реальному навколишньому економічному та політичному середовищі, а її національна економіка піддається впливу безлічі негативних внутрішніх та зовнішніх чинників. Питання національної економічної безпеки стало важливим складовим елементом організації національної економіки.

Саме поняття «національної економічної безпеки» можна визначити як ступінь захищеності економіки певної країни від руйнівного негативного впливу сукупності зовнішніх і внутрішніх чинників різного походження.

Сучасна національна економічна система та структура її національного господарства повинні бути організовані таким чином, щоб забезпечити не лише нормальне функціонування економіки, а й мінімізувати всі ризики й загрози її стійкості та стабільності, здатності до виживання і до підвищення ефективності.

Через тотальне падіння доходів населення, неконтрольоване безробіття, нестабільні ціни й велику корупцію, зниження добробуту населення й повноцінний хаос в державі український народ вийшов на Майдан. В холоді та голоді молодь України відстоювала свої права. Але, на жаль, тільки після кровопролиття, в нашій країні почалися певні зрушення: по-перше, втеча президента В.Януковича, по-друге, зміна форми правління й розкол Партії регіонів, по-третє, обрання нового президента П.Порошенка та нового складу Верховної Ради. Проте, допоки в Україні формувалась влада, Російська Федерація, маючи певні амбіції стосовно українських територій, встигла ввести власні війська й відібрати Крим без єдиного пострілу. З метою попередження розвитку аналогічного сценарію на Сході України, в державі оголосили часткову мобілізацію

Спостерігаючи за політичною ситуацією, яка складалася в нашій державі, країни Європейського союзу почали поетапно вводити певні санкції для Росії, на які вона відповіла забороною ввезення імпортних продуктів з Європи на свою територію.

На даний час ми можемо спостерігати подальшу ескалацію конфлікту, який набув глобального масштабу й торкнувся питання глобальної системи безпеки. З однієї сторони, Російська Федерація виступила як країна-агресор й здійснила анексію Криму, ввела свої війська на українську територію, і таким чином порушила низку міжнародних домовленостей. Росія, володіючи могутнім військово-оборонним потенціалом, створила загрозу глобальній системі безпеки в світі. З іншого боку, Україна відстоюючи своє право на європейський вибір, заручилась підтримкою країн ЄС та США, що намагаються усіма доступними дипломатичними й економічними засобами домогтися припинення воєнних дій на Сході України й виведенню російських військ з її території. Територія російсько-української війни або політичного та військового конфлікту між Україною та Росією й невизнаними самопроголошеними республіками РК, ДНР, ЛНР зображена на рис.1. [10, с.1].

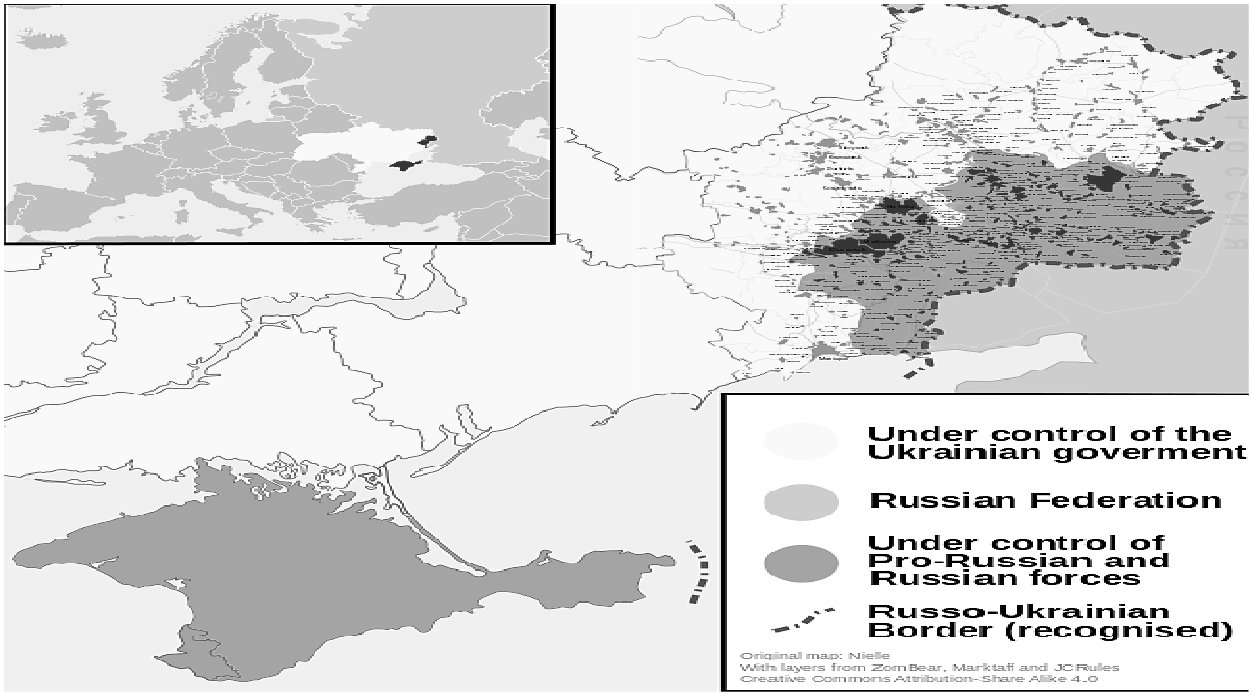

Рис. 1. Карта українсько-російського конфлікту

Джерело: запозичено автором з джерела [10, с. 1] для відображення масштабів конфлікту

Хронологію розвитку воєнних подій можна відобразити наступним чином [10, с. 1]:

1. Інцидент на Азовському морі;
2. Євромайдан;
3. Кримська окупація (22 лютого – 18 березня 2014);
4. Проросійські мітинги в Криму, що спричинили захоплення Ради АРК, вторгнення російських військ на півострів, а також «референдум», що відбувся 16 березня 2014 року;
5. Проросійські виступи на сході й початок антитерористичної операції (13 квітня – 20 червня 2014 р.);
5. Одностороннє припинення вогню (20-30 червня 2014 р.);

6. Поновлення антитерористичної операції.

Після режиму припинення вогню, яке відбулося 6 вересня, за оцінками різних міжнародних організацій, загинула більше як 331 людина. В доповіді верховного комісара ООН з прав людини Зейд Раада аль-Хусейна зазначається, що станом на 6 жовтня 2014 року щонайменше 3660 осіб загинули і 8756 отримали поранення внаслідок бойових дій на Сході України. У доповіді також згадувалось про те, що з початку бойових дій у Донецькій та Луганській областях змушені були припинити свою діяльність понад 40 тисяч малих і середніх підприємств. За даними ООН, станом на 30 вересня кількість внутрішніх переселенців в Україні сягнуло 900 тис.осіб [7, с. 1].

Помічник генерального секретаря ООН Іван Шимонович заявив, що станом на 21 вересня 2014 року зафіксовано 3543 особи (разом із жертвами падіння малайзійського літака), які загинули внаслідок конфлікту на Донбасі [14, с. 1].

Таким чином, завдана українській економіці шкода, зруйнована вщент інфраструктура більшості промислових міст Луганської й Донецької областей, а також злочини проти мирного населення через терористичні акти не підлягають фінансовому виміру й оцінці.

Українсько-російський конфлікт прямо впливає не тільки на демографічну ситуацію, але й на економічну стабільність обох держав. Втрат від припинення постачання російського газу до України зазнала не лише вітчизняна промисловість, адже наша держава за обсягами закупівель була другим партнером Російської Федерації після Німеччини, тому російська економіка втратила мільйони доларів й «вигідного клієнта».

В іноземних виданнях також була низка повідомлень про припинення співпраці різних американських та європейських компаній з російськими, й згортання ними інвестицій з метою виходу з російського ринку. Причиною таких рішень керівництвами цих компаній було не лише рекордне падіння ціни на нафту й знецінення російського рубля, але й бажання підтримати санкції з боку Заходу через дії Росії щодо України. Отже, рейтинги РФ в світі падають, знижується ціна на російську нафту, що тягне за собою падіння рівня ВВП й зростання розміру її державного боргу (табл.1).

Таблиця 1

Вплив зміни ціни на нафту на економіку країн-виробників цієї сировини

Країна	Ціна для бездефіцитного бюджету, дол.	Борг/ ВВП, %	Ціна, необхідна для утримування співвідношення боргу до ВВП, дол.		Ціна, необхідна, щоб співвідношення борг/ВВП було 40% через 3 роки, дол.	Резерви/ держборг
			через 1 рік	через 2 роки		
Кувейт	60	11	63	69	64	102,2
ОАЕ	64	12	71	86	38	17
Катар	68	35	71	80	77	3
Саудівська Аравія	83	3	85	88	79	35,8
Росія	**101**	**10**	**104**	**108**	**92**	**2,9**
Алжир	106	9	108	109	92	14,1
Ангола	117	39	128	145	142	1,9
Ірак	126	31	131	136	133	1,3
Іран	133	11	139	141	98	3,3
Нігерія	144	10	158	182	129	6,6
Лівія	185	5	208	230	180	

Джерело: побудовано автором на основі [6, с. 1]

Економічну ситуацію в Російській Федерації ускладнює і стрімка девальвація рубля (рис. 2), адже у 2014 році російська валюта втратила більше 25% вартості відносно долара, а за останні три місяці - 16%.

За оцінками різних експертів, тільки у жовтні Центробанк Росії на підтримку рубля витратив 13-20 млрд. дол. При цьому, за перше півріччя 2014 року регулятор витратив на підтримку рубля 40 млрд. дол.

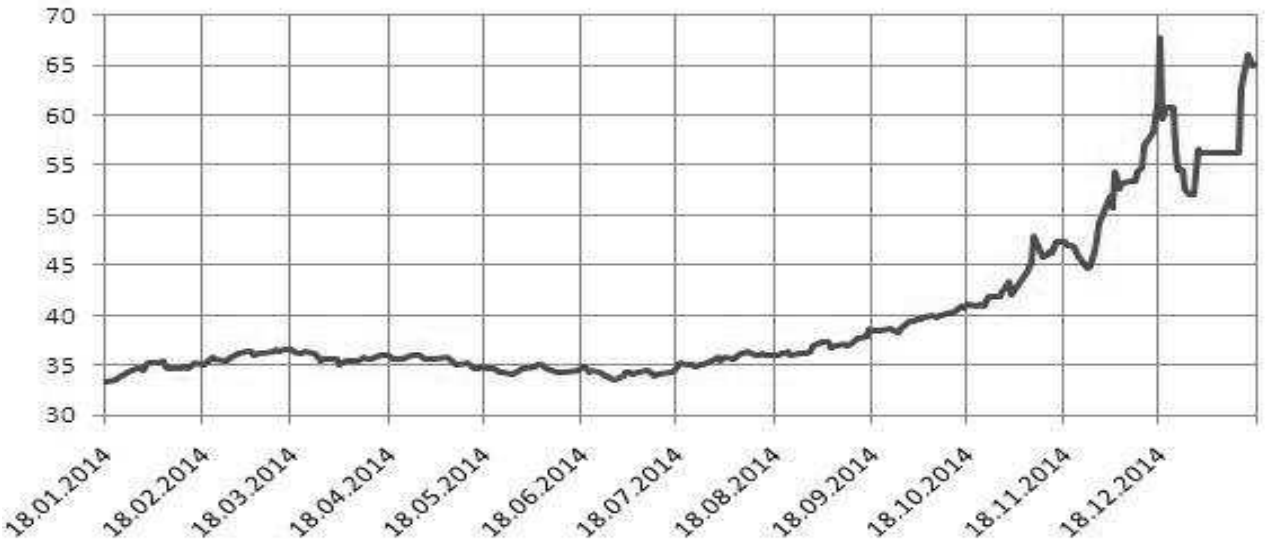

max = 67,7859 min = 33,4343 зростання за рік 94%

Рис. 2. Прогноз зміни курсу рубля відносно долара

Джерело: побудовано автором на основі [4]

Підтримуючи європейський вибір України, а також її право на самовизначення й незалежність, США та країни Євросоюзу ввели низку економічних санкцій щодо Російської Федерації, однак жодна із них не вплинула так негативно на російську економіку, як падіння ціни нафти на світових ринках (рис.3). Закладаючи в бюджет ціну на нафту 101$ за барель, Росія не могла спрогнозувати настільки стрімке падіння котирувань на світових нафтових біржах, що в кінцевому результаті спричинило мільярдний дефіцит в її економіці. Є передбачення, що у найближчі три роки нафтові котирування будуть коливатися в діапазоні 40-50$ за барель. Таким чином, низькі ціни на нафту стануть серйозним викликом для Росії як країни-експортера нафти, що суттєво позначиться на її економіці. У той же час Україна, будучи імпортером палива, повинна провести структурні реформи паливно-енергетичного комплексу.

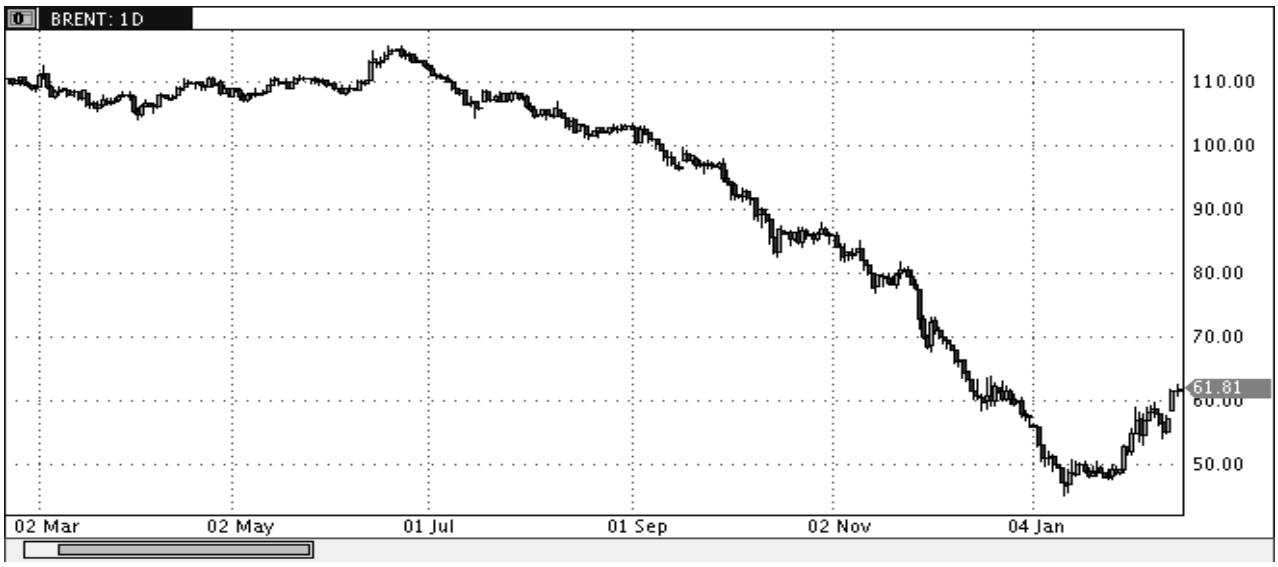

Рис. 3. Ціна нафти марки Brent 2014-2015рр., дол. за барель

Джерело: дані запозичено з Forex та джерела [5]

Негативно даний конфлікт впливає й на курс національної грошової одиниці, зокрема, впродовж року на 138,58% зріс курс долара (рис. 4), а оскільки Україна більшість товарів імпортує, то це спричинило суттєве підвищення цін на основні групи продовольчих й промислових товарів, що призвело до тотального зубожіння населення.

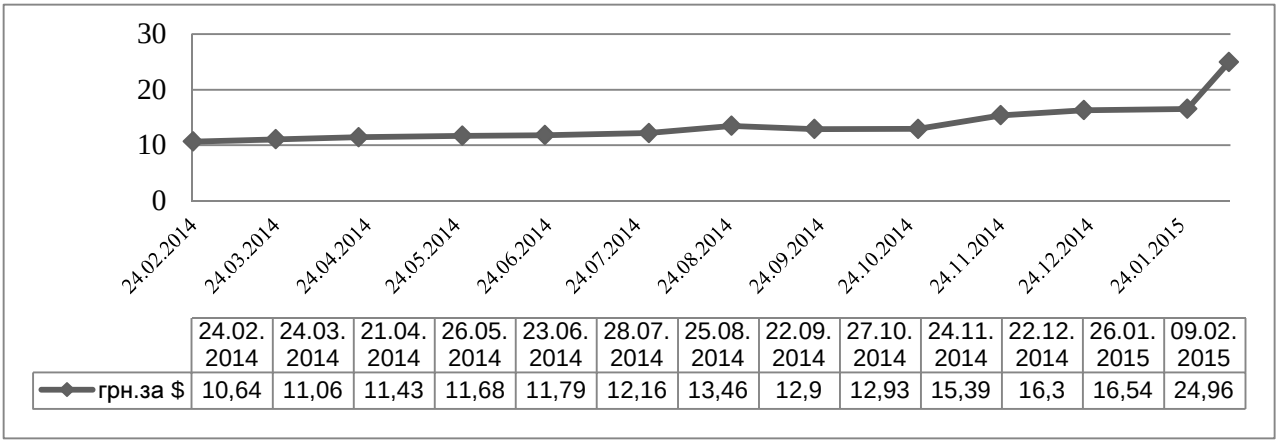

	24.02. 2014	24.03. 2014	21.04. 2014	26.05. 2014	23.06. 2014	28.07. 2014	25.08. 2014	22.09. 2014	27.10. 2014	24.11. 2014	22.12. 2014	26.01. 2015	09.02. 2015
грн.за $	10,64	11,06	11,43	11,68	11,79	12,16	13,46	12,9	12,93	15,39	16,3	16,54	24,96

Рис. 4. Графік флуктуацій середнього курсу долара в Україні під впливом політичних подій

Джерело: побудовано автором на основі даних Korrespondent.net та джерела [3, с. 1]

З метою врегулювання ситуації урядом України було здійснено багато спроб встановити мир на Сході країни, реалізовувалися різні заходи, щоб припинити ескалацію конфлікту, але вони виявились марними, так як зі сторони бойовиків в односторонньому порядку здійснювались регулярні обстріли блокпостів та житлових кварталів міст й населених пунктів в зоні АТО, порушуючи домовленості про перемир'я. Зазначене свідчить про те, що В.Путін, надаючи підтримку бойовикам у вигляді важкої бронетехніки та відповідного фінансування, має намір повернути СРСР, а також внести зміни в сучасну геополітичну карту світу. Такі дії Російської Федерації негативно впливають на регіональну безпеку та стабільність не лише в Україні, але й ставлять під сумнів питання національної безпеки багатьох країн від Балтії аж до Чорноморсько-Каспійського басейну, створюючи передумови для звернення до НАТО як гаранта європейської безпеки.

Висновки з проведеного дослідження. Сьогодні перед Росією постали серйозні глобальні виклики, які завдають певної шкоди її економіці й похитнули статус цієї могутньої держави на геополітичній карті світу. Водночас, Україна знаходиться у надто складній економічній й політичній ситуації, щоб самостійно знайти вихід з неї, а тому потребує суттєвої фінансової допомоги зі сторони світової спільноти й проведення реформ в усіх сферах суспільного життя, торкаючись різних щаблів державного управління.

Наразі, Україна відіграє роль буферної зони, на території якої різні політичні гравці грають свої політичні ігри в умовах повної відсутності дисциплінованої влади, стратегії та керівництва [2]. Ті дії, які будуть здійснені після «перезавантаження» стосунків між Україною, Росією та ЄС, США, НАТО, будуть визначальними для формування подальшого майбутнього не лише самої України, але й цілого європейського регіону [11, с. 5].

Література

1. Анализ и прогноз цен на нефть в 2015 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.abird.ru/articles/oil.
2. Возняк Т. Україна як поле зіткнення світових геополітичних гравців [Електронний ресурс] / Т. Возняк. – Режим доступу: http://blogs.pravda.com.ua/authors/ voznyak/531ebe7732e70/view_print/.
3. Готівковий курс валюти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://finance.liga.net/rates/nal/dyn/USD.htm.
4. Динамика курса доллара к рублю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://доллар-курс.рф.
5. Динамика цен на Нефть Brent (ICE.Brent), USD/баррель [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.yandex.ua/quotes/1006.html.
6. Дубанська О. Вплив зміни ціни на нафту [Електронний ресурс] / О. Дубанська. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/publications/2014/11/4/502686/.
7. Кількість жертв війни на Донбасі [Електронний ресурс] //Доповідь верховного комісара ООН з прав людини Зейд Раада аль-Хусейна. – Режим доступу: http://tyzhden.ua/News/120862.
8. Меркель А. Це не внутрішній конфлікт, а зіткнення Росії і України [Електронний ресурс] / А. Меркель. – Режим доступу: http://194.44.10.23/world/128383.
9. Наличный курс валют (график) [Електронний ресурс] // Ліга. Фінанси. – Режим доступу: http://finance.liga.net/rates/nal/dyn/USD.htm.
10. Російсько-українська війна (2014-2015) [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/.
11. Українсько-іспанський стратегічний діалог. Україна в координатах глобальної та європейської безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD115_ukr_1.pdf.
12. Цена на нефть. График. Динамика курса цен нефти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kurs-dollara.net/brent.html#нефть.

13. Через падіння цін на нафту рубль подешевшав до 64,98 за долар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://palm.newsru.ua/finance/ 13jan2015/nefrub.html#1.
14. Шимонович І. Газета «Подробности» [Електронний ресурс] / І. Шимонович. – Режим доступу: http://podrobnosti.ua/power/2014/09/24/994808.html.

References

1. Analysis and forecast of the oil prices in 2015 year, available at: http://www.abird.ru/articles/oil
2. Vozniak T. *Ukraina yak pole zitknennia svitovykh geopolitychnykh gravtsiv* [Ukraine as an area of collision of the world geopolitical players], available at: http://blogs.pravda.com.ua/authors/voznyak/531ebe7732e70/view_print/
3. Currency cash exchange rate, available at: http://finance.liga.net/rates/nal/dyn/USD.htm
4. Ruble - dollar exchange rate dynamics, available at: http://доллар-курс.рф
5. ICE. Brent oil prices dynamics, USD/barrel, available at: http://news.yandex.ua/quotes/1006.html
6. Dubanska, O. (2014), "Impact of the oil prices changes", available at: http://www.epravda.com.ua/publications/2014/11/4/502686/
7. "The number of victims in the war in Donbass. Report of the UN High Commissioner for Human Rights Zeid Ra'ad Al-Hussein", available at: http://tyzhden.ua/News/120862
8. Merkel' A. "It's not an internal conflict, it's a collision between Russia and Ukraine", available at: http://194.44.10.23/world/128383
9. "Cash exchange rate (graph)", *Liga. Finansy*, available at: http://finance.liga.net/rates/nal/dyn/USD.htm.
10. "Russian-Ukrainian war (2014-2015)", Wikipedia, available at: http://uk.wikipedia.org/wiki/
11. "Ukrainian-Spanish strategic dialogue. Ukraine in the coordinates of the global and European security", available at: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD115_ukr_1.pdf
12. "Oil prices. Graph, oil price rates dynamics", available at: http://kurs-dollara.net/brent.html#нефть
13. "Due to the oil prices decline the rouble became as cheap as 64,98 for a dollar", available at: http://palm.newsru.ua/finance/ 13jan2015/nefrub.html#1.
14. Shumonovych, I. (2014), *Gazeta Podrobnosti*, available at: http://podrobnosti.ua/power/2014/09/24/994808.html

УДК 338.439.5:339.94(477)

Гоцелюк А.Ю.,
аспірант* кафедри світового сільського господарства та ЗЕД
Попович В.Р.
Миколаївський національний аграрний університет

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Gotseluk A.Y.,
graduate student of the department of world agricultural and FEA
Popovich V.R.
Mykolayiv State Agrarian University

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE IN TERMS OF INTERNATIONAL COOPERATION

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки завжди мав першорядне значення для країни. Важливість цієї сфери не викликає сумніву, тому що саме від її ефективного функціонування залежить рівень життя українського населення, продовольча безпека країни. Не зважаючи на це, сучасний стан аграрного сектору ще дуже далекий від такого, який можна назвати благополучним. Він характеризується низкою проблем, пов'язаних не тільки з виробництвом продовольчої продукції, а й з такими аспектами, як ненадання шкоди природі та здоров'ю людини, для чого шляхи його подальшого розвитку повинні базуватися на нових формах виробничо-економічних стосунків, що отримуються в результаті розвитку міжнародного співробітництва [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених, які досліджували міжнародне співробітництво в сільському господарстві, доцільно назвати В.І. Андрійчука, П.П. Борщевського, І.В. Гончаренко, Ф.В. Горбоноса, Л.В. Дейнеко, О.Ю. Єрмакова, В.В. Зіновчука, А.В. Ключник, О.В. Крисального, І.І. Лукінова, П.М. Макаренка, І.Н. Топіху, В.Ф. Опришко, Ю.В. Ушкаренко, І.І. Червена, О.В. Шебаніну та ін. Проблемними питаннями аграрного сектору України займалися такі вчені, як В.І. Горіславська, Б.К. Супіханов, І.М. Титарчук, О.А. Кириченко, В.Д. Кудрецький.

* *Науковий керівник: Ключник А.В. – д.е.н., професор*

Аналіз результатів їх досліджень підтверджує доцільність продовження вивчення поставленої проблеми, зокрема наукового обґрунтування перспективи розвитку аграрного сектору України в умовах міжнародного співробітництва

***Постановка завдання*.** Виявити основні напрями та перспективи розвитку аграрного сектору України в умовах міжнародного співробітництва.

***Виклад основного матеріалу дослідження*.** На сьогодні Україна є важливим постачальником продовольства на світовий ринок, тому співпраця з іноземними державами є важливим питанням розвитку міжнародних відносин. Міжнародне співробітництво в галузі сільського господарства відіграє важливу роль, так як спрямовано на підвищення ефективності використання природних ресурсів, поліпшення забезпечення населення продовольчими товарами, стабілізацію ринку сільгосппродукції та продовольства, підтримку та захист товаровиробників агропромислового комплексу, стимулювання взаємного товарообігу, підвищення життєвого рівня сільського населення країн [2].

Розглянемо основні міжнародні угоди України з країнами Європи в аграрному секторі, які позитивно впливають на розвиток не лише сільського господарства, а й економіки в цілому [4]:

1) Меморандум про створення українсько-бразильського Консультативного комітету з питань сільського господарства між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством сільського господарства, тваринництва та продовольчого забезпечення Федеративної Республіки Бразилія. Основою меморандуму є створення Консультативного комітету з питань сільського господарства, цілями якого є:

- забезпечення форуму високого рівня для сприяння двостороннім відносинам у галузі сільського господарства між Україною та Федеративною Республікою Бразилія шляхом здійснення співробітництва й координації;
- сприяння обговоренню та співробітництву питань, які стосуються сільського господарства, буде здійснюватись між двома державами в межах компетенції держав-членів, у тому числі, але не обмежуючись цим: питань тваринництва й тваринницької продукції; питань фітосанітарії; питань нарощення потенціалу; питань біопалива;
- надання підтримки та сприяння розвиткові прямих контактів та співробітництва з питань сільського господарства між приватними юридичними особами, університетами, дослідницькими центрами, інституціями, урядовими установами, кооперативами та об'єднаннями, а також іншими організаціями в Україні та Федеративній Республіці Бразилія.

2) Угода про співробітництво в галузі сільського господарства Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством сільського господарства Литовської Республіки. Метою угоди є створення сприятливих умов для розвитку та взаємовигідного співробітництва в галузі сільського господарства та харчової промисловості на основі принципу рівності. Члени будуть здійснювати співробітництво в наступних галузях:

- обмін досвідом та інформацією з питань науки та техніки, розвитку та управління інфраструктури в галузі сільського господарства;
- обмін досвідом в галузі спільної аграрної політики;
- генетика у тваринництві та рослинництві, обмін інформацією в галузі тваринництва та рослинництва;
- обмін інформацією та досвідом в галузі контролю якості та безпеки харчових продуктів;
- розвиток торгівельних відносин у сільському господарстві;
- обмін експертами в галузі сільського господарства.

3) Угода між Урядом України та Урядом Китайської Народної Республіки про створення Комісії зі співробітництва між Урядом України та Урядом Китайської Народної Республіки. Метою угоди є підвищення ефективності українсько-китайської співпраці та забезпечення двосторонньої взаємодії у торговельно-економічній, науково-технічній, культурній, космічній, сільськогосподарській, освітянській та інших сферах [4].

Координаційним органом за цією угодою є спеціальна Комісія, основними функціями якої є: аналіз стану українсько-китайської співпраці, визначення її пріоритетних напрямків і форм; розробка пропозицій щодо реалізації заходів, передбачених угодами та іншими юридичними документами, підписаних між двома державами, а також рішень Комісії; координація проектів двосторонньої співпраці в торговельно-економічній, науково-технічній, культурній, космічній, аграрній та освітянській сферах, а також роботи з підготовки двосторонніх міжурядових угод.

4) Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в сфері сільського господарства між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством продовольства, сільського господарства, лісового господарства і рибальства Республіки Корея. Відповідно до вищезазначеного меморандуму сторони будуть здійснювати співробітництво у таких напрямках:

- співробітництво щодо внутрішньої аграрної політики держав Сторін і розвиток торговельних відносин у сільському господарстві;
- обмін спеціалістами у сфері управління сільським господарством, та організація зустрічей за участю експертів;

- розвиток програм по збільшенню сільськогосподарської продуктивності та розвитку сільського господарства;
- сприяння обміну між відповідними сільськогосподарськими підприємствами та агентствами державного та приватного сектору;
- ефективне управління природними ресурсами;
- співробітництво, спрямоване для просування приватних інвестицій у сільськогосподарську сферу;
- обмін інформацією між відповідними науково-дослідними установами, організаціями та вищими навчальними закладами держав Сторін.

5) Угода про співробітництво з метою розвитку партнерства в галузі рибальства між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Марокко, яка має на меті встановлення принципів та способів здійснення партнерського співробітництва у галузі рибальства між Україною та Королівством Марокко. З цією метою персоналу їхніх відповідних компетентних органів надаються сприятливі умови для: організації професійного стажування; обміну техніками моделювання; обміну щодо програм професійної підготовки у сфері будівництва і ремонту суден; участі у семінарах, спеціалізованих курсах та учбових майстернях, що організовані кожною з обох Сторін і становлять спільний інтерес; обміну експертами з професійної підготовки.

6) Угода між Міністерством аграрної політики України та Міністерством сільського господарства Російської Федерації про співробітництво в галузі випробування та охорони прав на сорти рослин. Сторони відповідно до законодавства своїх держав:
- здійснюють взаємний обмін інформацією про науково-технічні досягнення в галузі випробувань та охорони прав на сорти рослин;
- обмінюються текстами нормативних документів з випробувань та охорони сортів рослин;
- сприяють проведенню учбових стажувань та проведенню навчання спеціалістів з питань, які стосуються охорони прав на сорти рослин [6].

7) Угода про сільське господарство між Україною та Королівством Норвегія, Ісландією та Швейцарською Конфедерацією. Угоди спрямовані на створення сприятливих умов для активізації розвитку торговельно-економічного співробітництва між державами, що беруть у них участь. Зокрема, крім передбаченого згаданими угодами поетапного зниження митних бар'єрів, до позитивних рис угод слід віднести ще й той факт, що групи товарів, які експортуються та імпортуються в рамках угод, не конкурують між собою.

8) Меморандум між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством сільського господарства Йорданського Хашимітського Королівства про економічну, наукову і технічну співпрацю у сфері сільського господарства.

Співробітництво між країнами здійснюватиметься в таких галузях:
- рослинництво, насінництво;
- співробітництво в галузі переробки сільськогосподарських продуктів;
- співробітництво з питань фітосанітарних заходів, обмін інструкціями з карантину рослин і списками підкарантинних шкідників держав-членів;
- тваринництво, покращення племінного поголів'я тварин та здоров'я тварин, ветеринарні питання;
- обмін інформацією щодо реєстрації сільськогосподарської сировини, яка експортується чи імпортується до держав-членів відносно підкарантинних шкідників;
- створення ефективних ринкових структур;
- торгівля аграрною продукцією на взаємовигідній основі;
- сільськогосподарські дослідження, освіта, навчання та підвищення кваліфікації профільних спеціалістів та обмін досвідом в наступних сферах: меліорація землі; географічна інформаційна система, сучасне дистанційне зондування, використання очищених стічних вод, технології заощадження водних ресурсів; біологічна варіативність; генні банки; боротьба з бур'янами щодо лікарських і сільськогосподарських рослин [4].

9) Угода про співробітництво в галузі тваринництва між Міністерством аграрної політики України та Міністерством сільського господарства і рибальства Французької Республіки. Метою угоди є створення сприятливих умов для розвитку та взаємовигідного співробітництва в галузі тваринництва на основі принципу рівності та взаємоповаги. За цією угодою, співробітництво між країнами буде здійснюватися за такими напрямками:
- налагодження співпраці з метою створення системи оптових ринків худоби;
- налагодження поставок до України обладнання для осіменіння тварин;
- розведення високопродуктивних сільськогосподарських тварин за сучасними технологіями, в тому числі по м'ясному тваринництву;
- вивчення досвіду Франції у веденні молочної галузі та державної підтримки виробників молока;
- обмін інформацією та науковими досягненнями в галузі тваринництва;
- співробітництво в галузі ідентифікації та селекції сільськогосподарських тварин;

- залучення інвестицій у розвиток тваринництва;
- сприяння у створенні спільних українсько-французьких підприємств в галузі тваринництва та птахівництва;
- сприяння у створенні спільних підприємств з виробництва продукції тваринництва [7].

Варто зазначити, що основною перевагою вищезазначеної угоди є адаптація французького досвіду ведення сільського господарства в Україні. Для Франції та України, які є великими виробниками сільськогосподарської продукції в Європі, є багато причин для інтенсифікації двосторонньої співпраці. Наприклад, серед існуючих переваг такого співробітництва пріоритетне місце займають міжнародні сільськогосподарські виставки, метою яких є:

- всемірне сприяння реалізації державної аграрної політики економічному зростанню сільськогосподарського виробництва;
- оцінка потенціалу українського та французького ринку, його інвестиційної привабливості;
- сприяння процесам розвитку міжнародного співробітництва в агропромисловому комплексі;
- налагодження ділових контактів між науковими організаціями та науково-виробничими підприємствами з метою створення спільних проектів на проведення досліджень і розробок;
- презентація досягнень кращих господарств і сільськогосподарських підприємств усіх областей України, стану їх діяльності та обміну позитивним досвідом в роботі;
- демонстрація кращих зразків світового та вітчизняного виробництва сільськогосподарської техніки, засобів механізації, обладнання для утримання та годування тварин, обладнання для кормовиробництва, ветеринарних і біопрепаратів, агрохімії, біоенергетики та агроекології [4].

Останніми роками спостерігалася позитивна динаміка товарообігу сільськогосподарської продукції між Україною та Францією. Так, у 2013 році порівняно з попереднім роком товарообіг сільгосппродукції між країнами збільшився на 167,09 мільйона доларів. Зокрема, значно зріс експорт олії – з 8,3 мільйона доларів у 2012 році до 130,5 мільйона доларів у 2013 році. Окрім того, майже вдвічі збільшився експорт зернових злаків – з 3,7 мільйона доларів до 6,9 мільйона доларів у 2013 році [8].

За підсумками 2013 р. Франція посідає 12-те місце серед найбільших торгівельних партнерів України, а загальні обсяги торгівлі за 2012 р. становили близько 2,0 млрд дол. Докризова динаміка торгівлі засвідчує стабільне щорічне зростання. Станом на 1 січня 2013 р. Франція займає 6-ту позицію у рейтингу найбільших інвесторів в Україну серед країн-членів ЄС.

Агропромисловий сектор займає друге місце, після банківського і фінансового за обсягом прямих французьких інвестицій в Україну. Французькі компанії мають потужну присутність у секторі виробництва насіння та зерна в Україні. Такі компанії як „Еураліс” (Euralis), агропромислові групи „Маіс-Адур” (Maïs-Adour), „Суфле” (Soufflet), „Малтеуроп” (Malteurop) мають власні виробничі потужності й є впливовими гравцями на внутрішньому зерновому ринку. Інші компанії, такі як „Лімагрен” (Limagrain), „Агрі-обтансьйон” (Agri-obtention) мають в Україні свої представництва і розглядають можливість розпочати виробничу діяльність.

В Україні дуже добре представлені великі французькі групи – виробники молочної продукції: „Лакталіс” (Lactalis), „Данон” (Danone), що володіють кількома заводами та торгівельними марками. У сфері виробництва сирів слід відзначити компанії „Бель” (Bel) і „Бонгрен” (Bongrain).

Значні можливості існують у сфері імпорту в Україну якісної сільгосптехніки, де французькі компанії та виробники постійно нарощують свою частку, але все ще поступаються компаніям Німеччини, США, Нідерландів [7].

Необхідно зазначити, що двосторонній співпраці у сільськогосподарському секторі сприяє діяльність Українсько-французького сільськогосподарського клубу, який, зокрема, заохочує і допомагає приходу нових інвесторів у галузь. Також цей клуб допомагає Україні у запровадженні системи сертифікації аграрної продукції у відповідності з нормами ЄС, передає провідний світовий досвід у сферах генетики і біотехнологій. Значні можливості існують у сфері імпорту в Україну якісної сільгосптехніки.

Проте слід відмітити, що для розвитку двосторонніх відносин України та Франції існує дві вагомі загрози [3]:

1) нестабільна політична ситуація в Україні є перешкодою для укладання певних угод між урядами країн;

2) нестабільна економічна ситуація та належність України до країн постсоціалістичної групи відлякує значну кількість великих французьких компаній та інвесторів від співпраці з вітчизняними підприємствами.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, враховуючи вище зазначене, можна констатувати, що Україна активно налагоджує стосунки з іншими країнами у аграрній сфері. Підписання зазначених міжнародних угод дає можливість Україні використовувати досвід ведення сільського господарства країн Європи, налагодити поставки іноземного сільськогосподарського обладнання, отримати фінансову та інформаційно-консультаційну підтримку, а також розширювати та зміцнювати свої зовнішньоекономічні зв’язки, шляхом створення спільних підприємств. На сьогодні одним з найголовніших економічних партнерів України є Франція. Щодо перспектив подальшого

розвитку взаємовідносин між цими країнами, слід приділити належну увагу поглибленню співробітництва саме у аграрному секторі.

Література

1. Агробізнес України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.agroliga.com.ua/ru/all-news/.
2. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В.Г. Андрійчук. – К. : КІКУ, 2005. – 292 с.
3. Мячін В.В. Економічні відносини України та Франції: сучасний стан та перспективи / В.В. Мячін // Бізнес та умови його розвитку : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Сімферополь, 2013. – С. 15-20.
4. Міністерство аграрної політики та продовольства України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://minagro.gov.ua/
5. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrexport.gov.ua/
6. Верховна Рада України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/
7. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/
8. Аграрний союз України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.auu.org.ua/

References

1. Agribusiness in Ukraine, available at: http://www.agroliga.com.ua/ru/all-news (access date December 10, 2014).
2. Andriichuk, V.H. (2005), *Efektyvnist diialnosti ahrarnykh pidpryiemstv: teoriia, metodyka, analiz* [The efficiency of agricultural enterprises: theory, methodology, analysis], KIKU, Kyiv, Ukraine, 292 p.
3. Miachin, V.V. (2013), "Economic relations between Ukraine and France: current status and prospects", *Biznes ta umovy rozvytku :* [Business and development], *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Materials of international scientific and practical conference], Simferopol, pp. 15-20.
4. The Ministry of agrarian policy and food of Ukraine, available at: http://minagro.gov.ua (access date December 10, 2014).
5. The Ministry of economic development and trade of Ukraine, available at: http://ukrexport.gov.ua (access date December 10, 2014).
6. The Verkhovna Rada of Ukraine, available at: http://zakon4.rada.gov.ua (access date December 11, 2014).
7. The national Institute for strategic studies under the President of Ukraine, available at: http://www.niss.gov.ua (access date December 11, 2014).
8. The agrarian Union of Ukraine, available at: http://www.auu.org.ua (access date December 11, 2014).

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 338.656.1:633.1

Стельмащук А.М.,
д.е.н., професор, зав. кафедри обліку і аудиту
ПВНЗ Хмельницький економічний університет

РАЦІОНАЛЬНЕ ТРАНСПОРТНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Stelmashchuk A.M.,
dr.sc.(econ.), professor, head of department of accounting and auditing
PIHE "Khmelnytskyi Economical University"

RATIONAL TRANSPORT MAINTENANCE OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Раціональна організація транспортного обслуговування є важливою складовою частиною матеріального виробництва, однією із головних умов підвищення ефективності сільського господарства. В умовах розвитку кооперації та інтеграції агропромислового виробництва від транспортного обслуговування залежить весь процес розширеного відтворення, своєчасне формування запасів сировини, палива, переміщення готової продукції. Тобто, від безперебійної та ритмічної роботи транспорту в господарствах залежить ефективність сільськогосподарського виробництва.

В сучасній кризовій фінансово-економічній ситуації, в умовах значного зносу транспортних засобів і відсутності коштів для відновлення рухомого складу виникає об'єктивна необхідність раціонального використання транспортного потенціалу для повноцінного обслуговування сільськогосподарських підприємств**.** Тому одним із пріоритетних завдань є поліпшення рівня забезпечення транспортом і раціонального його використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню транспортних проблем у сільському господарстві приділена значна увага у працях Є.А. Бузовського, В.Г. Василенка, М.Г. Вергуна, В.В. Виноградова, П.М. Власюка, А.В. Голубева, І.В. Голубевої, В.А. Гобермана, Л.Ф. Кормакова, В.І. Котелянця, С.К. Миронюка, В.І. Перебийноса, О.І. Пилипченка, М.І. Пугачова, Б.Х. Ходасевича, В.С. Шебаніна та інших. Однак більшість результатів дослідження отримані в умовах функціонування планово-адміністративної економіки. Тоді як сучасні ринкові відносини вимагають розвитку нових теоретичних і практичних підходів до вирішення нагальних проблем транспортного забезпечення й обслуговування сільського господарства.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є узагальнення теоретичних засад і сучасних організаційно-економічних проблем раціонального транспортного обслуговування аграрного виробництва та визначення можливих напрямів і способів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільськогосподарське виробництво вимагає перевезення великої кількості найрізноманітніших вантажів. За один виробничий цикл транспорт може переміщувати їх кілька разів на різні відстані, що викликає зростання транспортних витрат і ставить підвищені вимоги до організації вантажопотоків. Наприклад, у собівартості продукції рослинництва транспортні операції займають 30-40 відсотків. При цьому слід відмітити, що на відміну від інших галузей матеріального виробництва, транспорт не створює окремого продукту, а лише бере участь у формуванні його вартості [1; 3].

З метою забезпечення обґрунтованого дослідження поставленої проблеми важливо визначити сутність окремих технологічних термінів.

Транспортна система країни представляє собою сукупність усіх видів магістрального транспорту, що зайнята обслуговуванням національного господарства. До її складу належать залізничний, морський, річковий, автомобільний, повітряний, трубопровідний види транспорту [1; 2]. Кожен з них відіграє самостійну роль в національному господарстві в цілому і в сільському

господарстві зокрема, а також доповнює інші види транспорту з урахуванням переваг та особливостей кожного. Комплексний розвиток усіх видів транспорту та єдиної транспортної системи в цілому створює можливість раціонального використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів усіх галузей національного господарства. Він забезпечується координацією роботи, удосконаленням форм і методів взаємодії між видами транспорту.

Транспортний сервіс аграрного сектору – це сукупність форм, методів, засобів транспортного обслуговування сільськогосподарських підприємств.

Транспортний процес – це операції щодо переміщення вантажів. Він включає у себе не лише перевезення, а й комплекс підготовчих, заключних та вантажно–розвантажувальних робіт.

Транспортні операції є невід'ємним і ціноутворюючим фактором сільськогосподарського виробництва. Основними видами транспорту тут є автомобільний, тракторний та гужовий. На них припадає відповідно близько 80%, 17% і 3% загального вантажообігу. При формуванні та використанні транспортного парку аграрних підприємств необхідно враховувати особливості галузі: сезонність, складні дорожні умови, значні відстані, повторюваність перевезень тощо. Ці чинники зумовлюють підвищені вимоги до транспортного забезпечення сільського господарства [1; 2; 3].

Транспортне забезпечення в аграрній сфері – це сукупність організаційно-економічних відносин і зв'язків, які виникають при задоволенні потреб сільськогосподарського виробництва у ритмічних, узгоджених і якісних перевезеннях вантажів та існують як всередині господарств, так і між відповідними підприємствами й організаціями. Тобто, надійне транспортне забезпечення полягає не лише у формуванні власної матеріально-технічної бази, а й у якісному транспортному обслуговуванні [1; 2; 3].

Практика показує, що в транспортному обслуговуванні сільськогосподарського виробництва значна частина часу витрачається на вантажно-розвантажувальні роботи. Так, за оцінками вчених, на названі вище роботи припадає 25-30% затрат праці та 17-22% прямих експлуатаційних витрат від загальних витрат на виробництво та реалізацію продукції, а також 35-40% нафтопродуктів сільськогосподарських підприємств [5, с. 37].

У сільськогосподарському виробництві необхідно переміщувати на великі відстані величезну кількість добрив, насіння, врожаю, палива, мастильних матеріалів і інших вантажів, що вимагає організації роботи транспортних засобів в умовах польових доріг, а нерідко бездоріжжя. Тому тут неможливо обмежитись якимось одним високоефективним видом транспорту. В аграрному секторі України є необхідним застосування елементів транспортної системи у взаємодоповнюючому та взаємозбагачуючому комплексі. Висока ефективність перевезень у сільському господарстві досягається за рахунок раціонального поєднання автомобільного, тракторного та гужового транспорту. Причому, на перший з них припадає левова частка вантажообігу [7; 8].

Проведене дослідження свідчить, що ефективність використання рухомого складу в сільськогосподарських підприємствах поки що є низькою. Так, за усіма видами транспорту спостерігається зниження техніко-експлуатаційних показників і показників продуктивності його роботи. Це, у свою чергу, спричинило збільшення витрат на перевезення. Найвищу питому вагу в структурі собівартості 1 тонно-кілометра мають затрати на пально-мастильні матеріали, оплату праці, ремонт і технічне обслуговування машин. Це викликало ріст собівартості сільськогосподарської продукції. За допомогою факторного аналізу виявлено, що зменшення вантажообігу відбулося на третину за рахунок скорочення відстані перевезень, і на дві третини – внаслідок зменшення обсягів перевезень [7; 8].

За ряд останніх років у сфері транспортного забезпечення аграрного виробництва накопичився негативний потенціал: кількість рухомого складу, його якісний стан та ефективність використання суттєво знизилися. Рівень зносу техніки вдвічі перевищує граничне значення, при якому починається руйнування матеріально-технічної бази. Більшість машинобудівних підприємств працюють лише на 10-30% своєї потужності, обсяги виробництва вантажних автомобілів і тракторів скоротилися майже у 22 рази. Водночас зростає імпорт тракторів. Отже, якщо антикризові заходи не будуть вчасно вжиті, то сільське господарство скоро може потрапити у технічну залежність від іноземних виробників транспортних засобів [1; 2].

Встановлено, що між рівнем транспортного забезпечення та виробництвом валової продукції існує досить тісний прямолінійний зв'язок. У свою чергу, обсяги виробництва впливають на обсяги перевезень. При цьому проведений аналіз свідчить про погіршення раціональності перевезень. Ці аспекти необхідно враховувати при формуванні транспортного парку агропідприємств.

Однією із головних економічних проблем транспортного забезпечення є підвищення ефективності використання рухомого складу. На її рівень суттєво впливає збалансованість машин за марками та типами, своєчасність і періодичність ремонту та техніко-експлуатаційного обслуговування, забезпеченість причепами, вантажно-розвантажувальними агрегатами, запчастинами, паливно-мастильними матеріалами, а також якість шляхової мережі, наявність кваліфікованих водіїв, автослюсарів і дієвої системи їх матеріального заохочення та стимулювання [4; 10; 13].

Для вирішення проблеми раціонального обслуговування сільського господарства необхідно зміцнювати його транспортний потенціал. При цьому слід відмітити, що нині сільськогосподарські підприємства не мають у розпорядженні достатніх вільних власних коштів, відповідно акцент розширення інвестування зміщуються на їх залучення із сторони.

Зовнішніми джерелами інвестицій є кошти лізингових фондів, державні дотації на придбання транспортних засобів, в тому числі через механізм часткової компенсації вартості придбаної техніки, та довгострокові кредити комерційних банків на придбання техніки з компенсацією відсотків з державного або місцевого бюджетів [1; 2; 12].

Для розвитку лізингової діяльності слід сприяти створенню регіональних лізингових компаній та фондів, які фінансуватимуться як із місцевих бюджетів, так і за рахунок приватного (у т.ч. іноземного) капіталу (наприклад, банків, страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, машинобудівних заводів, заощаджень населення тощо).

Важливою формою фінансування, яка заслуговує на подальшу популяризацію в українському селі, є створення інститутів спільного (взаємного) кредитування (кредитних спілок, кооперативних банків) і залучення до них сільськогосподарських товаровиробників. Для цього необхідно активізувати роз'яснювально-агітаційну роботу, надавати державну підтримку на початковому етапі їх заснування шляхом створення гарантійних фондів повернення вкладів, страхування внесків селян і діяльності кредитних спілок тощо [1; 2].

Одним із пріоритетних напрямів вдосконалення транспортного забезпечення є розвиток ринку транспортних послуг і технічного сервісу, що дозволить за рахунок зміцнення конкуренції знизити вартість відповідних робіт. Формування ринку вживаної техніки, посилення інтеграційних процесів, зокрема міжгосподарської кооперації, сприятиме підвищенню ефективності використання рухомого складу, задоволенню потреб у перевезеннях дрібних та середніх господарств [1; 2].

Найбільш ефективним є автомобільний транспорт, оскільки дозволяє швидко зосередити в потрібному місці необхідну кількість транспортних засобів і забезпечити доставку вантажів при найменших затратах праці та коштів. На прикладі збирання урожаю сільськогосподарських культур, зокрема зернових, технічних і силосних, науковими дослідженнями [3; 7; 10] обґрунтовано, що найбільш раціональне використання автотранспорту досягається при організації збирально-транспортних загонів. Практика підтвердила, що групове використання техніки сприяє оперативному, в короткі терміни виконанню робіт, підвищенню ефективності використання паливно-мастильних матеріалів і техніки, зростанню продуктивності праці і, відповідно, зниженню собівартості продукції.

Автомобільний транспорт відрізняється високою маневреністю, гарною прохідністю, достатньою вантажопідйомністю на внутрішньогосподарських роботах і швидкістю руху. Він не тільки обслуговує технологічний процес виробництва продукції, здійснює роботи високоякісно й в оптимальний термін, але і забезпечує виробничий зв'язок між підприємствами, розташованими на різних відстанях [6; 13; 14].

З загального обсягу перевезень сільськогосподарськими підприємствами на частку автомобільного транспорту припадає близько 75 %, інші перевезення здійснюють трактори (23%) і гужовий транспорт (2%), хоча дві останні категорії не включено до транспортної системи країни [5; 7; 10].

Практика підтверджує, що на коротких відстанях (2-3 км) є доцільним використання гужового транспорту (для транспортування внутрішньофермових вантажів, для обслуговування машинно-тракторних агрегатів, для виконання безлічі інших господарських робіт); на відстанях 5-6 км – економічно доцільним є використання тракторних потягів (оскільки важливою особливістю є те, що перевезення вантажів для сільського господарства доводиться виконувати переважно по ґрунтовим дорогам); по дорогах з твердим покриттям на усіх позагосподарських перевезеннях, а також на внутрішньогосподарських на відстанях понад 5 км - вантажних автомобілів [5; 8; 13].

Дослідження показують, що на обслуговуванні рослинницьких та тваринницьких галузей неможливо забезпечити виробіток автомобілів та продуктивність праці, як це досягається при перевезенні вантажів по впорядкованих магістральних дорогах [5, с. 31].

В процесі дослідження виявлено, що між рівнем транспортного забезпечення та виробництвом валової продукції існує досить тісний прямолінійний зв'язок: обсяги виробництва впливають на обсяги перевезень. При цьому проведений аналіз свідчить про погіршення раціональності перевезень. Ці аспекти необхідно враховувати при формуванні транспортного парку агропідприємств.

Серед організаційно-правових способів поліпшення транспортного забезпечення й обслуговування сільськогосподарського виробництва пріоритетними напрямами є використання обслуговуючих кооперативів, машинно-технологічних станцій, прокатних пунктів при машинобудівних заводах, механізованих загонів тощо. Вони повинні охопити ринок технічного сервісу та транспортних послуг. При цьому доцільно особливо заохочувати міжгосподарські об'єднання фермерів і дрібних землекористувачів, а також їх вертикальну інтеграцію. У таких

формуваннях варто концентрувати великотоннажні автомобілі та причепи, потужні трактори, оскільки у поодиноких господарствах їх утримання є неефективним через неповне завантаження протягом року [1; 11; 12].

Підвищення ефективності використання виробничих засобів автомобільного транспорту пов'язане з удосконаленням планування потреби в транспортних засобах.

Автомобільні транспортні засоби за своїм призначенням поділяються на пасажирські автомобілі, вантажні автомобілі, вантажопасажирські автомобілі, причепи. Співвідношення між різними видами транспортних засобів визначається насамперед розміром господарств. За розрахунками П.М. Власюка, у фермерському господарстві площею 30-50 га потрібен один автомобіль загального призначення. Вивезення продукції на заготівельні пункти з невеликого господарства доцільно здійснювати залученим транспортом. У порівняно більших сільськогосподарських підприємствах, які мають 600-700 га ріллі, поряд з тракторами та гужовим транспортом необхідно мати 2-3 автомобілі-самоскиди типу ЗІЛ-ММЗ-554 та один бортовий типу ГАЗ-53А [5].

Визначення потреби в транспортних засобах за кількістю, типами, моделями, модифікаціями та марками відбувається на підставі даних плану перевезень та прогресивних показників продуктивності автомобілів. В плані перевезень встановлюється обсяг перевезень в тонах і вантажооборот в тонно-кілометрах на рік з помісячним розподілом. При цьому важливою особливістю перевезення сільськогосподарських вантажів є те, що на початку календарного року неможливо з достатньою точністю встановити обсяг майбутніх перевезень, обумовлених врожайністю сільськогосподарських культур. За разовими, регулярними перевезеннями, з невеликим обсягом вантажів чи по тих, по яких неможливий кількісний облік вантажів, обсяг транспортної роботи встановлюється в автомобіле-годинах. Ці перевезення задовольняються за рахунок виділення в автопарку певної кількості автомобілів з оплатою за погодинним тарифу [4; 5; 9].

При складанні плану перевезень обов'язково вирізняють сезонні коливання, на підставі яких встановлюють період максимальних перевезень. Їх враховують при плануванні потреби рухомого складу на плановий період.

Порядок обчислення необхідної кількості автомобілів є наступним. Спочатку обраховують кількість автомобіле-тонн шляхом ділення обсягу перевезень (вантажообороту) на продуктивність однієї автомобіле-тонни. Потім отриману величину ділять на середню вантажопідйомність автомобілів по парку [7; 9]:

$$A = P_{пл} / (W_p \times q_{ср}) \qquad (1)$$

де A - необхідна кількість автомобілів, шт;
$P_{пл}$ - плановий вантажооборот, ткм;
Wp - продуктивність однієї автомобіле-тонни, км;
$q_{ср}$ - середня вантажопідйомність автомобілів парку, т.

Критерієм по обґрунтуванню необхідної кількості автомобілів у даному випадку обрано вантажооборот, який можна вирахувати множенням обсягу перевезень вантажів в тоннах на відстань перевезення або нормативним шляхом - через техніко-експлуатаційні та економічні показники.

З метою виявлення внутрішньогосподарських резервів виробіток на одну автомобіле-тонну обраховують в залежності від техніко-експлуатаційних показників [7; 9]:

$$W_p = \frac{Д_к \times T_н \times \alpha \times \beta \times \gamma \times v_t \times l_в}{l_в + v_t \times t_{н-р} \times \beta} \qquad (2)$$

де $Д_к$ - кількість календарних днів в роботі, днів;

$T_н$ - час у наряді, як співвідношення автомобіле-годин до автомобіле-днів роботи. Рівень часу в наряді встановлюється на підставі фактично існуючих тенденцій та договорів із замовниками автотранспортних послуг. При цьому береться до уваги, що рухомий склад підвищеної (5-8т) і великої (понад 8т) вантажопідйомності повинен використовуватися, як правило, в 1,5-2 зміни. Особливо це стосується спеціалізованих транспортних засобів;

α - коефіцієнт використання автопарку (співвідношення автомобіле-днів в експлуатації до автомобіле-днів у господарстві). Рівень коефіцієнту використання парку встановлюється на підставі статистичних даних з урахуванням терміну використання рухомого складу. При цьому для більш нових типів та марок транспортних засобів його приймають рівним 0,75-0,80, а для старих, які знаходяться в експлуатації понад 7 років - 0,65-0,70. При визначенні коефіцієнта використання парку

обов'язково враховуються умови експлуатації, наявність технічної бази, а також перспективи її розвитку;

β - коефіцієнт використання пробігу (відношення пробігу з вантажем до загального пробігу автомобіля), який відображує направлення вантажних потоків, організацію транспортного процесу, якість оперативного добового планування, територіальне розташування автопарку по відношенню до замовників послуг по перевезенню. У формулу вводиться показник на рівні досягнутих результатів, а також враховуються заплановані заходи із зниження порожніх пробігів;

γ - коефіцієнт використання вантажопідйомності, який розраховується відношенням фактичного вантажообороту до потенційно можливого. Цей показник при розрахунку продуктивності однієї автомобіле-тонни береться на рівні повного використання перевізних можливостей автопарку з урахуванням перевезень на автопричепах;

v_t - технічна швидкість, яка вимірюється пробігом автомобіля в кілометрах за одну годину руху. Рівень технічної швидкості встановлюється по розрахунковим нормам пробігу вантажних автомобілів з урахуванням їх конструктивних особливостей та дорожніх умов;

$l_в$ - плече перевезень або довжина ходки з вантажем (знаходять діленням пробігу з вантажем на кількість ходок). Рівень цього показника встановлюють, виходячи з рентабельних відстаней та видів перевезень;

$t_{н\text{-}р}$ - час навантаження-розвантаження у розрахунку на одну ходку. Він включає в себе час виконання навантажувально-розвантажувальних робіт, час на оформлення вантажу, очікування та маневрування. Особливістю виконання перевезень вантажів для сільського господарства є порівняно низький рівень механізації вантажно-розвантажувальних робіт. Рівень показника визначається нормами простою автомобіля під навантаженням-розвантаженням, які враховують спосіб виконання цих робіт та проведення організаційно-технічних заходів із скорочення простою автомобіля під цими роботами.

Розрахунок потреби автомобілів можна проводити і з іншим критерієм - обсягом перевезень [8; 10; 14]. У цьому випадку:

$$A = Q_{пл} / (W_q \times q_{ср}) \tag{3}$$

де $Q_{пл}$ - плановий обсяг перевезень, т;

W_q - продуктивність однієї автомобіле-тонни, що обраховується наступним чином [8; 10; 14]:

$$W_q = W_p / l_в \tag{4}$$

Кількість рухомого складу, який працює з оплатою за погодинним тарифом, визначається, виходячи з планового обсягу роботи в автомобіле-годинах та продуктивності одного автомобіля [8; 10; 14]:

$$A = АГ_{пл} / W_г \tag{5}$$

де $АГ_{пл}$ - плановий обсяг автомобіле-годин роботи, год;

$W_г$ - годинна продуктивність одного автомобіля, що обчислюється за такою формулою [8; 10; 14]:

$$W_г = Д_к \times T_н \times \alpha \tag{6}$$

По підприємству необхідно розраховувати потребу в автомобілях для заміни фізично зношеного та морально застарілого рухомого складу, підвищення виробничої потужності у відповідності до зростання виробничої програми по перевезеннях та ремонтно-експлуатаційним роботах. Потребу в рухомому складі для заміни фізично зношених та морально застарілих автомобілів визначають з урахуванням необхідного планомірного оновлення парку машин на підставі актів про їх технічний стан, по терміну служби, пробігу, відсутності залишкової вартості з метою збільшення інтенсифікації виробництва [7; 8; 13]. Потребу в рухомому складі для збільшення виробничих потужностей визначають техніко-економічними розрахунками, які доводять недостатність наявного парку автомобілів для виконання виробничого плану. Одночасно проводиться аналіз показників продуктивності автомобіля для визначення резервів підвищення ефективності його використання.

Річний економічний ефект при виборі типу рухомого складу визначається за формулою [3; 7]:

$$E = (Z_0 W_1 / W_0 - Z_1) P_1 \tag{7}$$

де Z_0, Z_1 - питомі приведені витрати базового та впроваджуваного варіантів;

W_1/W_0 - коефіцієнт зростання продуктивності нового автомобіля у порівнянні з базовим;
P_1 - річний обсяг вантажоперевезень.

Такий метод розрахунку річного економічного ефекту враховує зміни продуктивності нового автомобіля у порівнянні з базовим.

Оцінку ефективності використання транспортних засобів не можливо здійснити за допомогою єдиного "універсального" показника. Для цього необхідна система критеріїв, які взаємопов'язані між собою та комплексно доповнюють один одного. До неї доцільно включити окремі техніко-експлуатаційні, економічні показники та показники продуктивності, які дозволять всебічно проаналізувати автомобільні, тракторні та гужові перевезення [3; 7].

Від того, наскільки раціонально використовуються транспортні засоби, залежить собівартість перевезень, а відповідно, і фінансові результати діяльності. Тому пошук резервів більш ефективного використання вантажних машин в кожному господарстві має велике значення.

Для оцінки роботи вантажного автотранспорту застосовується система часткових та узагальнюючих показників. Часткові техніко-експлуатаційні показники дозволяють оцінити окремі сторони роботи машин з погляду використання часу їх роботи, швидкості руху, вантажопідйомності тощо, що є частиною таких узагальнюючих показників, як продуктивність роботи машин та собівартість перевезень, за допомогою яких оцінюються кінцеві результати роботи автотранспорту.

Для оцінки ступеня використання машин протягом року розраховується коефіцієнт використання машин в роботі. Чим більше відпрацьовано днів кожною машиною протягом року, тим вищий рівень даного показника. І навпаки, чим більше цілоденних простоїв машин, тим нижча його величина. Основна причина зниження показника - понадпланові простої машин через технічну несправність, через тривалий час знаходження їх на ремонті. Для характеристики цього явища обраховується коефіцієнт технічної готовності машин, як співвідношення автомобіле-днів знаходження у господарстві за винятком автомобіле-днів у ремонті до автомобіле-днів знаходження у господарстві.

Однак окреслені показники не розкривають результатів використання машин протягом робочого часу дня. Між тим не весь робочий день вони знаходяться в роботі: частину дня вони простоюють під навантажувально-розвантажувальними роботами та з інших причин. Скорочення таких простоїв є важливим засобом підвищення рівня використання автотранспорту. Тому для характеристики ступеня використання автомашин протягом робочого дня розраховується коефіцієнт використання їх робочого часу, як співвідношення часу знаходження машин у пробігу до часу знаходження машин у наряді.

Непоодинокими є випадки, коли вантажівки роблять порожні рейси в одну і навіть дві сторони, не виконуючи ніякої корисної роботи. Співвідношенням пробігу з вантажем до загального пробігу показує коефіцієнт використання останнього. Зниження цього коефіцієнту свідчить про збільшення частки порожніх рейсів, а відповідно, про погіршення роботи автопарку.

Велике значення для підвищення ефективності роботи вантажного автопарку має повнота їх завантаженості. Нерідко машини великої вантажопідйомності використовуються для перевезення легких вантажів, внаслідок чого погіршується використання автопарку. Для характеристики такого явища розраховується коефіцієнт використання вантажопідйомності машин - як співвідношення середньої завантаженості машини до середньої технічної вантажопідйомності машини. Для обчислення величини середньої завантаженості автомашини, необхідно загальний обсяг вантажообороту в тоннокілометрах поділити на пробіг машин з вантажем.

Усі вантажі за ступенем використання вантажопідйомності транспортних засобів поділяють на 4 класи: I - 100%, II - 71-99%, III - 51-70%, IV - до 50%. До I класу відносяться такі високотранспортабельні вантажі, як зерно; до II класу - цукровий буряк, картопля; до III класу - помідори, кавуни, черешні; до IV класу - сіно, солома. Вага кубічного метра вказаних вантажів відповідно становить: 450-800 кг, 650-700 кг, 500-600 кг, 40-70 кг. Різниця у питомій вазі сільськогосподарських вантажів обумовлює істотні коливання у витратах на транспортування, впливає на рівень використання транспортних засобів. При перевезенні об'ємних вантажів витрати в 2-3 рази вищі, а рівень використання транспортних засобів у 1,5-2 рази нижчий, ніж при транспортуванні вантажів з високою питомою вагою [5; 7; 8].

Ефективність використання машин багато в чому залежить від швидкості їх руху та середньої дальності перевезення. При цьому розрізняють технічну швидкість руху (відношення загального пробігу до кількості годин знаходження машини на лінії) та експлуатаційну (відношення загального пробігу до кількості годин знаходження машини в наряді). Середня відстань перевезення визначається діленням об'єму вантажообороту на масу перевезених вантажів.

Для узагальнюючої характеристики вантажного автотранспорту використовують показники середньорічного, середньоденного та середньогодинного виробітку машин. Однак вони не враховують середньої вантажопідйомності машин і тому не є співставними. Більш точно рівень

продуктивності роботи машин характеризує виробіток на один автомобіле-тонно-день або на одну автомобіле-тонну.

Важливим узагальнюючим показником ефективності використання автотранспорту є собівартість вантажоперевезень. Собівартість одного тонно-кілометра розраховується діленням суми витрат на утримання та експлуатацію вантажних машин за мінусом вартості відпрацьованих матеріалів (масел, автопокришок), які оприбутковані на склад, на обсяг вантажообороту. Чим краще використовуються машини, тим нижча собівартість одного тонно-кілометра. Під час аналізу необхідно вивчити динаміку цих показників, встановити причини змін та резерви підвищення обсягу вантажообороту та зниження собівартості тонно-кілометра.

Встановивши резерви збільшення обсягу вантажообороту, необхідно проаналізувати собівартість автоперевезень. Багато дослідників пропонують вважати показник собівартості узагальнюючим показником ефективності роботи автопарку, оскільки її рівень безпосередньо залежить від повноти використання машин. Якщо за рік машини багато часу простоюють, роблять холості пробіги, недостатньо повно завантажуються, то собівартість одного тонно-кілометра буде високою, а відповідно гіршими і фінансові результати діяльності господарства. П.М. Рябич та І.П. Товма справедливо стверджують, що тільки суттєве поліпшення показників роботи автопарку та суворе дотримання лімітів витрат на його експлуатацію забезпечать зниження собівартості перевезень і підвищення ефективності використання автотранспорту [13, с. 44].

З одного боку, собівартість тонно-кілометра залежить від суми витрат, а з іншого – від обсягу вантажообороту. Чим економніше використовуються кошти на утримання та експлуатацію автомобілів, тим нижчою є собівартість перевезень при інших рівних умовах.

Зростання обсягу вантажообороту сприяє зниженню собівартості послуг, оскільки з його ростом зростають не всі витрати, а тільки їх змінна частина. Постійні витрати не змінюються при зміні обсягу вантажообороту. До них відносяться витрати на управління та організацію роботи автопарку, витрати на утримання гаража, сторожової охорони тощо.

Змінні витрати залежать від динаміки вантажообороту. Вони включають зарплату водіїв, які працюють за відрядною формою оплати праці, вартість нафтопродуктів, знос автопокришок, амортизацію автомобілів, яка нараховується від балансової вартості машин за нормами на 1000 км пробігу, витрати на ремонт машин. При збільшенні вантажообороту сума цих витрат зростає і навпаки. Таким чином, якщо сума постійних та змінних витрат на одиницю робіт не змінюється, то можна легко прогнозувати собівартість 1 ткм з урахуванням динаміки вантажообороту.

Висновки з проведеного дослідження. Транспортне забезпечення в аграрній сфері – це система, яка включає: матеріально-технічну базу, логістику перевезень, людський фактор, має відносно самостійну структуру, мету та зовнішні обмеження; це сукупність раціональних організаційно-економічних відносин і зв'язків, які виникають при задоволенні потреб сільгоспвиробників у ритмічних, узгоджених і якісних перевезеннях вантажів.

Проведене дослідження свідчить, що ефективність використання рухомого складу в сільськогосподарських підприємствах поки що є низькою. Так, за усіма видами транспорту спостерігається зниження техніко-експлуатаційних показників і показників продуктивності його роботи.

Однією із головних економічних проблем транспортного забезпечення є підвищення ефективності використання рухомого складу. На її рівень суттєво впливає збалансованість машин за марками та типами, своєчасність і періодичність ремонту та техніко-експлуатаційного обслуговування, забезпеченість причепами, вантажно-розвантажувальними агрегатами, запчастинами, паливно-мастильними матеріалами, а також якість шляхової мережі, наявність кваліфікованих водіїв, автослюсарів і дієвої системи їх матеріального заохочення та стимулювання.

Для вирішення проблеми раціонального обслуговування сільського господарства необхідно зміцнювати його транспортний потенціал і забезпечувати його ефективне використання.

Література

1. Аграрная экономика : учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. / М.Н. Малыш, Т.Н. Волкова, В.И. Перебийнос и др. – СПб. : Лань, 2002. – 688 с.

2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В.Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.

3. Бузовський Є.А. Високоефективне використання транспорту АПК / Є.А. Бузовський, В.Г. Василенко. – К. : Урожай, 1989. – 144 с.

4. Бузовський Є.А. Економне використання енергоносіїв при транспортуванні вантажів у сільському господарстві / Бузовський Є.А., Перебийніс В.І., Котелянець В.І. – К. : ІПОКС, 1995. – 25 с.

5. Власюк П.М. Використання транспортних засобів / Власюк П.М. // Економіка АПК. – 1998. – № 4. – С. 37-40.

6. Закон України «Про автомобільний транспорт» // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 22. – С. 386–405.

7. Котелянец В.И. Эффективность использования транспорта в сельском хозяйстве / Котелянец В.И. – М. :

Колос, 1980. – 222 с.

8. Миронюк С.К. Использование транспорта в сельском хозяйстве : учеб. пособие / С.К. Миронюк. – М. : Колос, 1982. – 287 с.

9. Організація перевезення вантажів у сільському господарстві / О.І. Бурлай, М.Г. Вергун, В.І. Котелянець, О.В. Котелянець, В.І. Перебийніс. – Житомир: Полісся, 1993. – 162 с.

10. Організація транспортних робіт у сільському господарстві / В.І. Котелянець, Є.А. Бузовський, О.І. Пилипченко та ін. – К. : Урожай, 1984. – 104 с.

11. Перебийніс О.В. Методичні основи формування ринку транспортних послуг / Перебийніс О.В. // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка: Економічні науки. Ринкова трансформація економіки АПК. – 2004. – Вип. 32. – С. 376–380.

12. Перебийніс В.І. Транспортне забезпечення аграрного сектора економіки: проблеми законодавчо-нормативного регулювання / Перебийніс В.І., Перебийніс О.В. // Маркетинг і логістика в системі менеджменту: Тези доп. наук.-практ. конф. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2002. – С. 291–292.

13. Рябич П.М. Ефективність використання автотранспорту / Рябич П.М., Товма І.П. // Економіка АПК. – 1998. – № 7. – С. 43–46.

14. Трофимов Н.І. Економіка автомобільного транспорту / Трофимов Н.І. – К. : Вища школа, 1996. – 324 с.

References

1. Malysh, M.N., Volkova, T.N., Perebiynos, V.I. etc. (2002), *Agrarnaya ekonomika* [Agrarian economy], tutorial, Lan, St.-Peterburg, Russia, 688 p.

2. Andriichuk, V.H. (2002), *Ekonomika ahrarnykh pidpryiemstv* [Economy of agrarian enterprises], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 624 p.

3. Buzovskyi, Ie.A., Vasylenko, V.H. (1989), *Vysokoefektyvne vykorystannia transportu APK* [Highly efficient the use of transport AIC], Urozhai, Kyiv, Ukraine, 144 p.

4. Buzovskyi, Ie.A., Perebyinis, V.I., Kotelianets, V.I. (1995), *Ekonomne vykorystannia enerhonosiiv pry transportuvanni vantazhiv u silskomu hospodarstvi* [Economical use of energy carriers during transportation of cargoes in agriculture], IPOKS, Kyiv, Ukraine, 25 p.

5. Vlasiuk, P.M. (1998), “The use of vehicles”, *Ekonomika APK*, no. 4, pp. 37-40.

6. Law of Ukraine "On Automobile Transport" (2001), *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy,* no. 22, pp. 386–405.

7. Kotelyanets, V.I. (1980), Effektivnost ispolzovaniya transporta v selskom khozyaystve [Efficient use of transport in agriculture], Kolos, Moscow, Russia, 222 p.

8. Mironyuk, S.K. (1982), *Ispolzovaniye transporta v selskom khozyaystve* [Use of transport in agriculture.], tutorial, Kolos, Moscow, Russia, 287 p.

9. Burlai, O.I., Verhun, M.H., Kotelianets, V.I., Kotelianets, O.V. and Perebyinis V.I. (1993), *Orhanizatsiia perevezennia vantazhiv u silskomu hospodarstvi* [Organization of cargo transportation in agriculture], Polissia, Zhytomyr, Ukraine, 162 p.

10. Kotelianets, V.I., Buzovskyi, Ie.A., Pylypchenko, O.I. etc. (1984), *Orhanizatsiia transportnykh robit u silskomu hospodarstvi* [Organization of transport works in agriculture], Urozhai, Kyiv, Ukraine, 104 p.

11. Perebyinis, O.V. (2004), “Methodical foundations of market formation of transport services“, *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva im. P. Vasylenka: Ekonomichni nauky. Rynkova transformatsiia ekonomiky APK,* issue 32, pp. 376–380.

12. Perebyinis, V.I. and Perebyinis, O.V. (2002), “Transport support of the agricultural sector of economy: problems of legislative and of normative regulation “, *Marketynh i lohistyka v systemi menedzhmentu: Tezy dop. nauk.-prakt. konf*, Vyd-vo Nats. un-tu «Lvivska politekhnika», Lviv, Ukraine, pp. 291–292.

13. Riabych, P.M. and Tovma, I.P. (1998), “The effectiveness of use of motor transport“, *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 43–46.

14. Trofymov, N.I. (1996), *Ekonomika avtomobilnoho transportu* [The economy of motor transport], Vyshcha shkola, Kyiv, Ukraine, 324 p.

УДК 658.821: 622.012

Темченко О.А.,
д.т.н., професор кафедри економіки, організації та управління підприємствами ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ОБГРУНТУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГІРНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РОЗРОБКИ ЗАЛІЗОРУДНИХ РОДОВИЩ

Temchenko O.A.,
dr.sc.(techn.), professor of department economics, organization and management company State Higher Educational Istitution "Kriviy Rih National University"

SUBSTANTIATION OF TECHNOLOGICAL POTENTIAL OF MINING ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF PROVIDING COMPETITIVENESS DEVELOPMENT OF IRON ORE DEPOSITS

Постановка проблеми. Гірничорудним підприємствам з відкритим способом розробки родовищ корисних копалин, якими видобувається 85% обсягів залізної руди, відводиться важлива роль при вирішенні проблеми підвищення економічного потенціалу України. Враховуючи значну експортну спрямованість гірничозбагачувального виробництва, ускладнення умов розробки родовищ при збільшенні глибини кар'єрів, стійке підвищення вартості енергоносіїв, загострення світової економічної кризи, виникає необхідність вирішення питань забезпечення конкурентних переваг відкритих гірничих робіт при подальшому їх застосуванні на основі системного підходу щодо розгляду усіх технологічних процесів як єдиної сукупності. Тому визначення технологічного потенціалу гірничорудних підприємств з позиції конкурентоспроможності є актуальним науково-технічним завданням, яке має важливе значення для гірничо-металургійного комплексу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам відкритої розробки родовищ корисних копалин і оцінки їх ефективності присвячені праці багатьох закордоних та вітчизняних вчених гірників і економістів, зокрема, Саумельсона П., Ломоносова Г.Г., Нікуліна В.М., Новожилова М.Г., Астахова А.С. та інших, якими закладено методологічні основи для вирішення нагальних проблем забезпечення конкурентоспроможності гірничого виробництва. Сучасні наукові розробки направлені на вирішення окремих завдань техніко-технологічного, організаційного та економічного характеру, тоді як в теперішній час необхідно комплексно вирішувати проблеми посилення конкурентних позицій вітчизняних підприємств на ринках залізорудної сировини. Разом з тим, потребують першочергового поглибленого вивчення питання обґрунтування технологічного потенціалу гірничих підприємств з відкритим способом розробки родовищ в контексті забезпечення їх конкурентоспроможності за складних фінансово-економічних умов господарювання.

Постановка завдання. Визначення технологічного потенціалу гірничих підприємств з відкритим способом розробки родовищ для забезпечення їх конкурентоспроможності в умовах обмежених фінансових можливостей переважної більшості представників гірничодобувної галузі промисловості.

Аналіз результатів роботи гірничорудних підприємств свідчить про необхідність підвищення їх конкурентних позицій на ринках залізорудної сировини. Наявність великої кількості факторів, що суттєво впливають на конкурентоспроможність відкритої гірничої технології обумовлює необхідність розробки методики визначення технологічного потенціалу гірничого підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внаслідок суттєвого поглиблення відкритих гірничих робіт на кар'єрах значно ускладнюється прийняття рішень по управлінню гірничим виробництвом, які до того ж не завжди виявляються ефективними, оскільки базуються на застарілих інженерних знаннях традиційного змісту. За таких умов необхідно застосовувати системний підхід до використання мінеральної сировини на основі узагальнюючих критеріїв ефективності подальшого застосування відкритої гірничої технології, що передбачає сумісне урахування процесів розвідки родовищ, їх розробки та переробки руди.

Запропонований підхід виокремлює основні геотехнологічні резерви підвищення ефективності розробки глибоких залізорудних родовищ при реконструкції, технічному переозброєнні діючих і будівництві нових гірничорудних підприємств, а також визначає найважливіші напрями розвитку фундаментальних і прикладних досліджень в геології, геотехнології, геоекології та геоекономіці. У теперішній час особливу актуальність набуває питання про вибір інструментарію оцінки потенціалу

підприємства, що дозволить вчасно визначати внутрішні сильні й слабкі сторони, можливості й загрози [1], виявляти приховані резерви з метою підвищення його конкурентоспроможності. Виробничий потенціал промислових підприємств пропонується визначати за технічним й технологічним рівнем виробництва. І якщо для оцінки технічного потенціалу показники й критерії оцінки мають конкретні математичні вираження (наприклад, продуктивність устаткування по руді), то для оцінки технологічного рівня пропонуються такі показники, що важко формалізуються, наприклад, екологічна безпека, ступінь використання комп'ютерної техніки та геоінформаційних систем, безпека праці, застосування унікальних технологій видобутку та переробки корисних копалин. Тому, проблема визначення технологічної складової виробничого потенціалу повністю не вирішена. Причому ґрунтовні публікації у цьому напрямку майже відсутні. У деяких дослідженнях лише констатується той факт, що питання оцінки потенціалу гірничих підприємств залишилися без достатньої уваги науковців. Відповідно до визначення складових системи забезпечення конкурентоспроможності гірничого виробництва під технологічним потенціалом відкритої гірничої технології (ВГТ) розуміються відносини, які виникають на підприємстві з приводу досягнення максимально можливого виробничого результату при найбільш ефективному використанні інтелектуального капіталу, гірничотранспортного устаткування та мінеральних ресурсів (рис. 1).

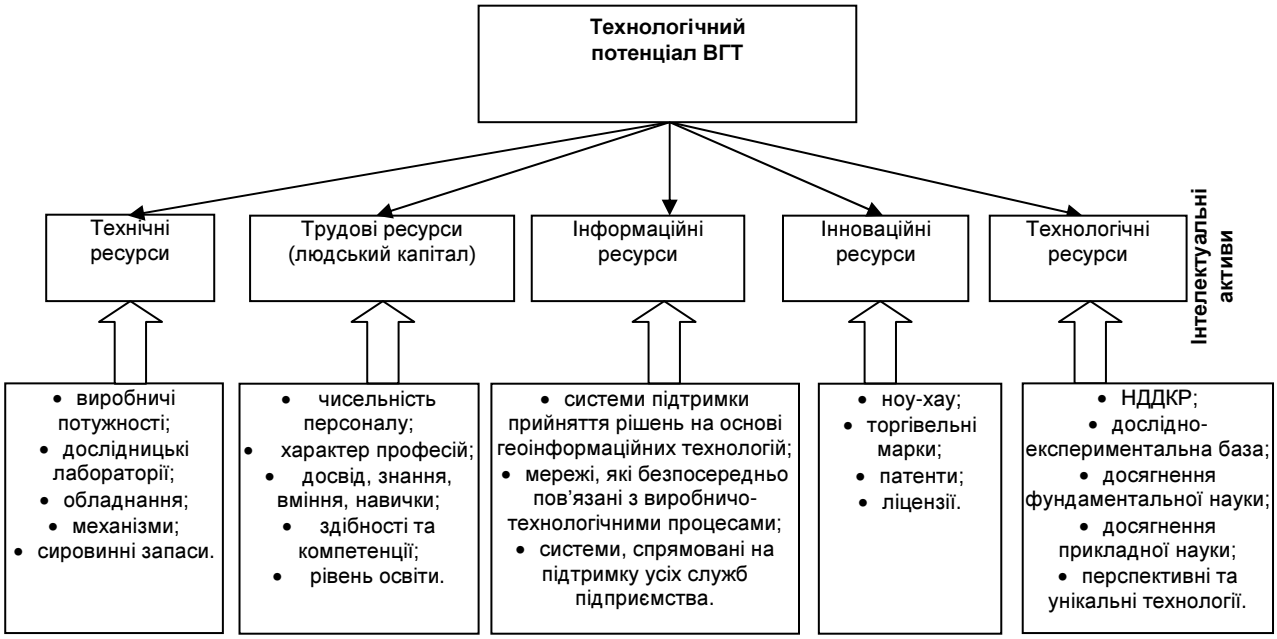

Рис. 1. Склад технологічного потенціалу ВГТ

Джерело: розробка автором

Технологічний потенціал є інтегральною характеристикою ВГТ, що визначає її системні та ресурсні можливості й здатність вирішувати конкретні завдання з ведення робіт на гірничому виробництві:

$$П_m = ПК_{ВГТ} \sum_{i=1}^{n} P_i + П_i, \text{ грн.} \quad (1)$$

де $П_m$ – технологічний потенціал; P_i – потенційна можливість ресурсної бази ВГТ; $П_i$ – інтелектуальний потенціал; $ПК_{ВГТ}$ – відносний показник, що характеризує конкурентоспроможність технології відкритих гірничих робіт і змінюється в межах {0…1}.

Проведені дослідження базуються на твердженні, що призначення технологічного потенціалу ВГТ полягає у створенні нових вартостей і виконанні основного економічного закону - закону економії часу, а процес керування технологічним потенціалом обумовлюється не тільки наявністю ресурсів, але і їх розподілом, використанням і своєчасним поповненням. За результатами проведених досліджень розроблена методика експрес-оцінки й деталізована методика комплексної оцінки рівня технологічного потенціалу ВГТ, які проводяться на різних рівнях управління (оперативному, тактичному й стратегічному).

Оцінка виробничого потенціалу підприємства дозволяє одержати інформацію про підсумки господарської діяльності підприємства, виявити резерви, оцінити шляхи можливого підвищення ефективності функціонування підприємства й перейти до прогнозування, а також формування організаційно-управлінського рішення щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Для моделювання оцінки показників використання виробничого потенціалу гірничорудного підприємства використано матричний метод [2], в основі якого лежить концепція подання виробничого процесу як вхід-вихід у вигляді матричної моделі. На вході визначаються з витратами й ресурсами, а на виході – з

результатами діяльності у вартісній формі. Завдяки тому, що матрична модель заснована на системі показників виробничого потенціалу, розширюються рамки проведення аналізу діяльності гірничозбагачувального підприємства з позиції його конкурентоспроможності.

Гірничозбагачувальне підприємство як адміністративно-господарська одиниця відноситься до штучно створених соціально-технологічних організацій, яке складається з персоналу, техніки та родовища, корисна копалина якого є предметом праці. Об'єднання цих складових у процесі перетворення предмета праці у товарну продукцію здійснюється через використання ВГТ. Виходячи з викладеного, логічно висунути гіпотезу про існування на гірничих підприємствах системи формування конкурентоспроможності ВГТ (СФК ВГТ), яка складається з 4-х підсистем – мінеральна сировина, персонал, устаткування та продукція (рис. 2).

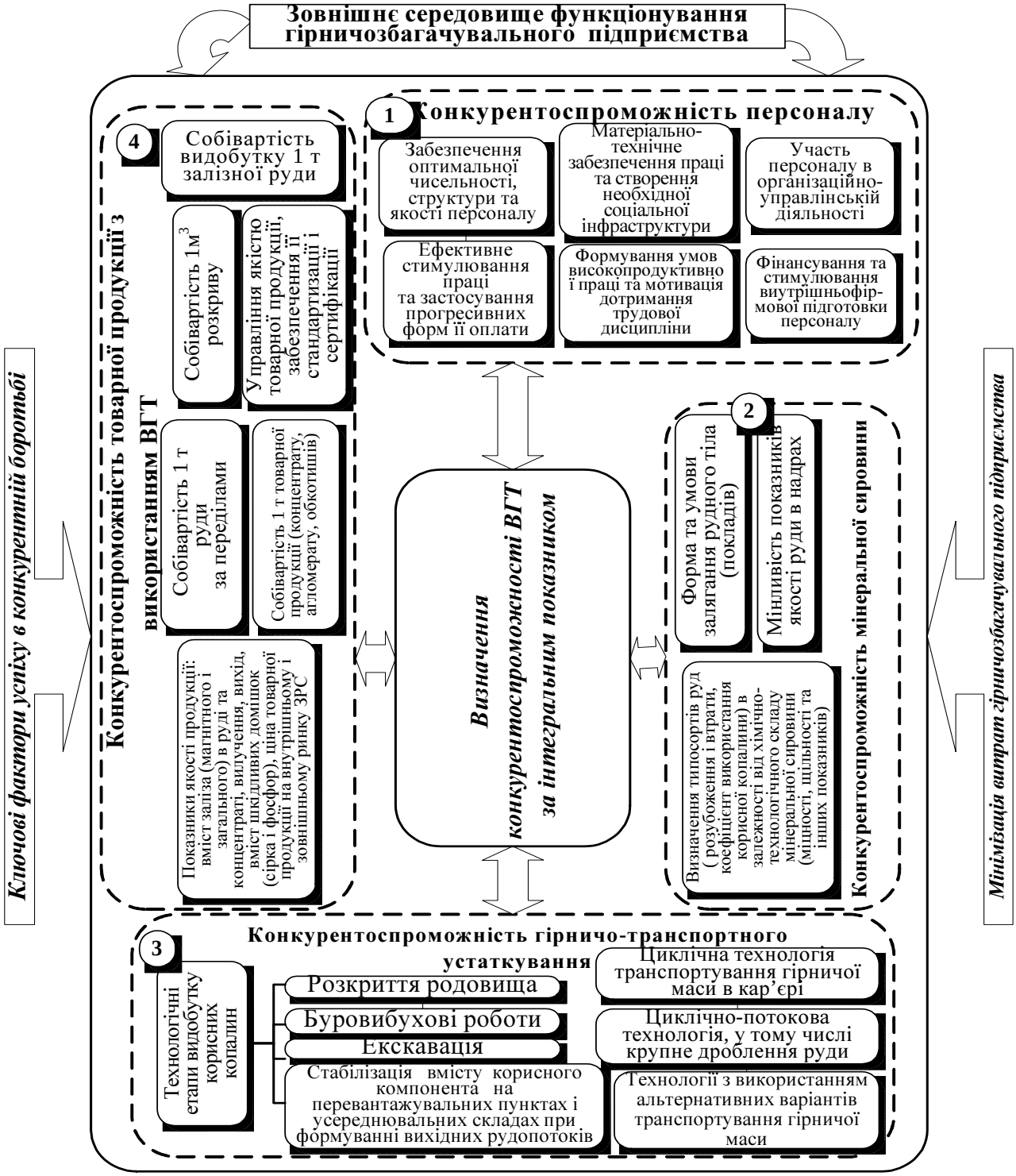

Рис. 2. Складові системи забезпечення конкурентоспроможності ВГТ

Джерело: розробка автором

Виділені підсистеми розглянемо як окремі системи, кожна з яких також володіє властивістю конкурентності. Основною підсистемою є корисна копалина, наявність та властивості якої визначають рентабельність роботи гірничозбагачувального підприємства. Гірнича техніка є дуже специфічною та відрізняється унікальністю. Формування персоналу відповідної професії та кваліфікації залежить від певної мінеральної сировини і техніки, яка використовується для розробки родовища.

СФК ВГТ, що володіє всіма властивостями систем: складність, емерджентність, організованість та самозбереження є складною системою, яка складається з окремих взаємопов'язаних підсистем та елементів. Підсистеми – це основні та допоміжні технологічні процеси - буровий, підривний, виймально-навантажувальний, транспортний, відвалоутворення, водовідлив, рекультивація, усереднення. Елементи - це види й типи устаткування - бурові верстати, екскаватори, автосамоскиди, бульдозери, конвеєрний та залізничний транспорт тощо. Наявність великої кількості гірничого устаткування та схем його взаємодії, а також застосування різних технологічних процесів передбачають безліч варіантів формування такої системи [3; 4; 5].

Крім того, з метою підвищення конкурентоспроможності сучасних гірничо-збагачувальних підприємств необхідно враховувати інноваційні рішення з проблем диспетчеризації на залізорудних кар'єрах на основі використання обладнання супутникової навігації (GPS - технології) [6], а також застосування сучасних геоінформаційних і автоматичних диспетчерських систем типу Wenco [7].

Такий підхід разом з проведенням заходів по широкому впровадженню комп'ютерних систем геолого-маркшейдерського забезпечення, проектування й планування гірничих робіт на базі відомих програмних комплексів, наприклад, корпорації Gemcom дозволить отримати вітчизняним підприємствам певні конкурентні переваги, зокрема, забезпечити при розробці річних виробничих програм раціональне проведення буро-вибухових робіт, оптимізацію розвитку кар'єрів при подальшій їх експлуатації, а також зниження впливу на навколишнє середовище.

Математична модель складності СФК ВГТ відображається наступним аналітичним виразом

$$СФК\ ВГТ = МЕ \times МС \times МП \qquad (2)$$

де МЕ – вектор технологічних процесів, які складають СФК ВГТ; МС – безліч зв'язків між технологічними процесами; МП – безліч параметрів стану кожного із зв'язків.

СФК ВГТ володіє властивістю емерджентності, тобто загальний ефект взаємодії технологічних процесів (КС) не є адитивним по відношенню до локальних ефектів ($КС_i$). Кожен технологічний процес спрямований на виконання специфічних робіт - буріння, виймання, транспортування тощо. Жоден з них окремо не може забезпечити досягнення кінцевої мети. Однак загалом вони забезпечують видобуток заданих обсягів руди з необхідним вмістом заліза та шкідливих домішок. Властивість емерджентності СФК ВГТ виражається моделлю

$$КС \geq \sum_{i=1}^{n} КС_i \qquad (3)$$

В умовах постійної зміни зовнішнього середовища та жорсткої конкуренції СФК ВГТ повинна забезпечувати самозбереження (виживання): будь яка матеріальна система намагається зберегти себе й використовує для цього увесь власний потенціал та ресурси. Це твердження виражається через постійне обернення усіх ресурсів, що пов'язано з їх кінцевим життєвим циклом. Персонал, устаткування, матеріальні ресурси постійно оновлюються з урахуванням досягнень та сучасних вимог науково-технічного прогресу.

Математична модель самозбереження ВГТ записується наступним чином

$$\sum_{i=1}^{n} ПР_i \geq \sum_{i=1}^{n} (ПРВ_{1i} + ПРВ_{2i}) \ , \qquad (4)$$

де $ПР_i$ – потенціал та ресурси і–го технологічного процесу (буріння, підривання, екскавація тощо); $ПРВ_{1i}$ – потенціал та ресурси внутрішнього руйнівного діяння ВГТ (недосконалість техніки, складність залягання родовища, низький вміст корисного компоненту в руді тощо); $ПРВ_{2i}$ - потенціал та ресурси зовнішнього руйнівного діяння, яке намагається знизити КС ВГТ або нанести їй відчутну шкоду (конкуренція з боку підземних гірничих робіт, цінова кон'юнктура ринку, кризові явища в економіці).

Ступінь організованості системи тим вища, чим менше ймовірність свавільного знаходження системи у будь-якому стані. Для ВГТ ця властивість є дуже проблематичною, оскільки предметом праці є корисна копалина з ймовірними змінами гірничо-геологічних умов її залягання у межах кар'єрного поля. Крім того, стан гірничих робіт у кар'єрі постійно змінюється, гірничотранспортне устаткування знаходиться у безперервному русі. Однак динаміка гірничих робіт й переміщення устаткування повинні підкорятися визначеним законам і закономірностям (ширина робочої площадки, висота уступу, кути укосів тощо).

Математичну модель ступеню організованості з точки зору теорії інформації можна виразити через поняття ентропії (Н)

$$H = -K\sum_{i=1}^{n} P_i \cdot \log P_i \quad , \qquad (5)$$

де K – постійний коефіцієнт; P_i – ймовірність знаходження системи, підсистем і окремих елементів у межах заданих значень.

Ентропія системи дорівнює 0, коли існує ймовірність виникнення тільки одного стану. У випадку рівноймовірного виникнення будь-якого стану системи ентропія максимальна. Отже, ВГТ відповідає усім вимогам до визначення систем і тому методичною базою її вивчення, формування та управління є системний підхід та його основний апарат – системний аналіз, центральним поняттям якого є стан системи, під яким розуміється сукупність значень параметрів опису системи у конкретний момент часу. Загальний стан СФК ВГТ залежить від стану підсистем, з яких складається система, та окремих елементів, які формують підсистеми.

Для забезпечення ефективного функціонування СФК ВГТ необхідно, по-перше, визначити параметри, які характеризують окремі елементи підсистеми та систему у цілому, а по-друге, формувати їх таким чином, щоб забезпечити максимальне значення результативного показника конкурентоспроможності.

На основі проведеного аналізу встановлені техніко-економічні показники оцінки відокремлених підсистем ВГТ. Кожен показник має власний алгоритм обчислення і може бути визначений на різних інтервалах управління - година, зміна, доба, тиждень. При проектуванні нових гірничодобувних підприємств й експлуатації існуючих найбільш прийнятними є принципи реалізації проектів «EUREK», які припускають трансферт й інтеграцію технологій в реальні умови виробництва [8]. Тому використання останніх світових досягнень у галузі розробки родовищ залізних руд є основним джерелом створення сучасної ВГТ, яка на конкретному родовищі корисної копалини повинна базуватися на загальних закономірностях функціонування й розвитку соціально-економічних систем [9].

Закони функціонування показують зв'язок між обсягами виробленої продукції й споживаних ресурсів у межах використовуваної технології. Закони розвитку повинні відбивати зміни, що відбуваються у внутрішньому середовищі підприємства в процесі його адаптації до нових умов зовнішнього середовища. Відповідно до закону спадаючої ефективності використання систем [9] на еволюційному етапі розвитку настає припинення росту результативної діяльності підприємства, що тривалий час використовує стабільну технологію. При цьому змінюються співвідношення між величиною основного експлуатаційного показника (собівартості видобутку 1 т залізної руди) з урахуванням поглиблення кар'єрів та необхідністю підтримання раціональної продуктивності гірничотранспортного устаткування по руді та породах розкриву, й витратами, пов'язаними із забезпеченням оптимального рівня цього показника (рис. 3).

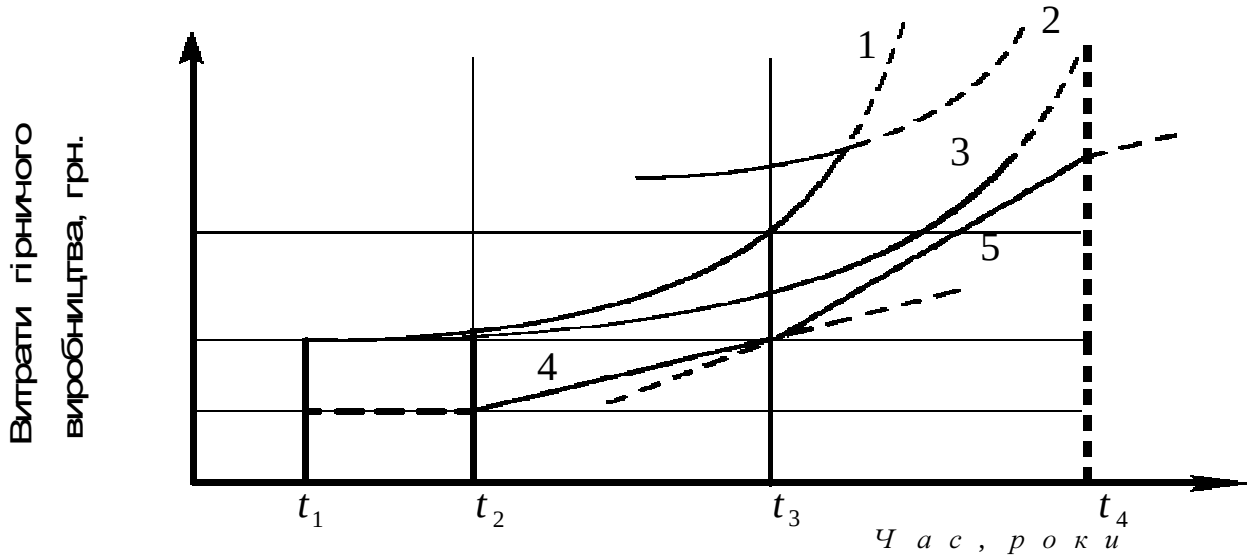

Рис. 3. Закономірності зміни економічної ефективності ВГТ у процесі її розвитку: *1 – експлуатаційні витрати за існуючою технологією (собівартість видобутку 1 т залізної руди); 2 – експлуатаційні витрати удосконаленої ВГТ при застосуванні на глибоких горизонтах залізорудних кар'єрів; 3 – основний результуючий показник застосування існуючої технології (оптимальна продуктивність раціонального застосування окремих типів гірничотранспортного устаткування по руді та розкриву); 4 – економічна ефективність існуючої технології; 5 – економічна ефективність удосконаленої ВГТ.*

Джерело: розробка автором

На активній ділянці розвитку застосовуваної технології (t_2 - t_3) співвідношення між показником і витратами забезпечує безперервне підвищення економічності технології. Однак, починаючи з t_3, коли технологічні, технічні й організаційні можливості вичерпані, вказані співвідношення порушуються. Витрати ростуть швидше, ніж основний технологічний показник, тобто ефективність технології знижується. Для забезпечення подальшого росту ефективності технології до моменту t_3 необхідно розробити нову технологію, що істотно змінить величину основного показника. При цьому момент часу t_3 характеризує якісний розвиток технології.

Управління змінами в технології здійснюється шляхом впливу на певні важелі керування, що включають параметри й елементи технології у цілому, властивості окремих елементів й їх зв'язку з іншими елементами, а також зв'язок технології із зовнішнім середовищем.

Виробничо-господарський потенціал гірничих підприємств змінюється під впливом процесів відтворення та уповільнення їх розвитку. У практичній діяльності управлінський персонал проводить пошуки резервів за всіма вказаними напрямами. В умовах сучасної ринкової конкуренції підприємство може досягнути успіхів тільки шляхом реалізації стратегії економічного розвитку, яка безпосередньо пов'язана зі зростанням ефективності гірничого виробництва.

Висновки з проведеного дослідження. Запропоновану методику визначення технологічного потенціалу гірничорудних підприємств з відкритою розробкою родовищ корисних копалин за економічними критеріями доцільно використовувати при створенні ефективної системи забезпечення конкурентоспроможності гірничого виробництва. Разом з тим, вона потребує подальшого уточнення з метою урахування конкретних умов розробки глибоких горизонтів залізорудних кар'єрів та обґрунтування строків вчасного переходу на комбіновану технологію відпрацювання родовищ.

Література

1. Довгаль І.В. Деякі аспекти оцінювання виробничо-технологічного потенціалу гірничодобувної галузі / І.В. Довгаль, М.М. Скринько // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. – Вип. 185: в 4-х т. – том IV. – С. 835-846.
2. Максимов С.В. Формування виробничої програми гірничорудних підприємств з врахуванням її ресурсного забезпечення / С.В. Максимов, О.А. Темченко, О.С. Максимова // Вісник КТУ. – 2005. – № 7. – С. 255-260.
3. Шешко Е.Е. Эффективный транспорт для глубоких карьеров / Е.Е. Шешко, А.Н. Картавый // Горный журнал. – 1998. – № 1. – С. 53-56.
4. Резниченко С.С. Моделирование организационно-технологических схем при среднесрочном планирование открытых горных работ / С.С. Резниченко, Д.А. Багров // Горный журнал. – 2008. – № 5. – С. 68-72.
5. Багров Д.А. Блочная модель карьерного поля при имитационном моделировании горных работ с использованием экскаваторно-автомобильного комплекса оборудования / Д.А. Багров // Горный информационно-аналитический бюлетень. – 2008. – № 5. – С. 76-78.
6. Сашурин А.Ю. Повышение конкурентоспособности горнодобывающих предприятий на основе внедрения оборудования спутниковой навигации (GPS - технологии) / А.Ю. Сашурин // Известия Уральской государственной горно-геологической академии. Серия Горное дело. – 2000. – Вып. 11. – С. 203-209.
7. Возможности и целесообразность использования автоматической диспетчерской системы Wenco на горно-обогатительных комбинатах Кривбасса / В.Н. Коробко, А.А. Темченко, О.В. Шамрай, Н.О. Леонова // Науковий вісник НГУ. – 2007. – № 12. – С. 77-82.
8. Кобіляцький Л.С. Управління проектами: навч. посіб. / Л.С. Кобіляцький. – К. : МАУП, 2002. – 200 с.
9. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия : монография / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. – Х. : Издательский Дом «ИНЖЕК», 2003. – 184 с.

References

1. Dovhal, I.V. and Skrynko, M.M. (2003), "Some aspects of the evaluation of industrial and technological potential of the mining sector", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, issue 185, in 4 vol, Volume IV, pp. 835-846.
2. Maksimov S.V., Temchenko, O.A. and Maksymova, O.S. (2005), "Formation of the production program of mining companies with regard to its resource supply", *Visnyk KTU,* no. 7, pp. 255-260.
3. Sheshko, E.E. and Kartavyy, A.N. (2008), "Effective transport of deep pits", *Gornyy zhurnal,* no. 1, pp. 53-56.
4. Reznichenko, S.S. and Bagrov, D.A. (2008), "Modeling organizational and technological schemes for medium-term planning of open pit mining", *Gornyy zhurnal,* no. 5, pp. 68-72.
5. Bagrov, D.A. (2008), "Block model career field for simulation of mining operations using ekskavatorno-automobile complex hardware", *Gornyy informatsionno-analiticheskiy byulleten*, no. 5, pp. 76-78.
6. Sashurin, A.J. (2000), "Increase competitiveness of mining enterprises based on sputnykovoy Introduction Navigating equipment (GPS – technology)", *Izvestiya Uralskoy gosudarstvennoy gorno-geologicheskoy akademii. Seriya Gornoye delo,* issue 11, pp. 203-209.
7. Korobko, V.N., Temchenko, A.A., Shamrai, O.V. and Leonova, N.O. (2007), "Feasibility of using the automatic dispatching system Wenco on mining enterprises Krivbass", *Naukovyi visnyk NHU*, no. 12, pp. 77-82.
8. Kobilyatskyi, L.S. (2002), *Upravlinnia proektamy* [Projects management], tutorial, MAUP, Kyiv, Ukraine, 200 p.
9. Afanasyev, N.V., Rogozhin, V.D. and Rudyka, V.I. (2003), *Upravleniye razvitiyem predpriyatiya* [Managing the development of the enterprise], monograph, Izdatel'skiy Dom «INZHEK», Kharkiv, Ukraine, 184 p.

УДК 330.341.1

Нікітін Ю.О.,
д.т.н., зав. відділом інновацій та трансферу технологій
Рукас-Пасічнюк В.Г.,
м.н.с. відділу інновацій та трансферу технологій
Інститут надтвердих матеріалів ім. В.М. Бакуля НАН України

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ТРАНСФЕРУ ІННОВАЦІЙНИХ РОЗРОБОК ПІДПРИЄМСТВА ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ

Nikitin Y.O.,
dr.sc.(techn.), head department of innovation and transfer technology,
Rukas-Pasichnyuk V.G.,
junior research fellow of the department of innovation and transfer technology
Institute for Superhard Materials V. Bakul NAS Ukraine

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR TRANSFER OF INNOVATIVE DEVELOPMENTS OF THE ENTERPRISE OF WATER TRANSPORT IN UKRAINE

Постановка проблеми. У сучасних умовах динамічних змін основною тенденцією розвитку світової економіки та національних економік розвинених країн світу стає наявність переважних чинників, характерних для інноваційної економіки, де головним джерелом інновацій виступає наука й освіта, що дозволяють забезпечувати сталий економічний розвиток підприємств шляхом постійного інноваційного оновлення виробництв, методів і механізмів управління.

Трансфер технологій є невід'ємною частиною світового економічного процесу, який може забезпечити підвищення ефективності інноваційних процесів в різних галузях промисловості та створення додаткових можливостей економічного розвитку держави в цілому.

Для прискорення темпів інноваційного розвитку підприємств національної економіки необхідно збільшити інтенсивність трансферу інноваційних технологій, що є одним з ключових індикаторів інноваційної активності.

В Україні нині відсутній дієвий ефективний механізм впровадження завершених науково-технічних розробок і технологій у промислове виробництво, що виконувалися за бюджетні кошти. Науково-технологічний розвиток країни залишається вкрай нерівномірним. Тому особливо актуальним стає формування ефективних моделей та організаційно-економічного механізму трансферу інноваційних розробок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну роль у розвитку питань сутності та структури формування механізму управління, організаційно-економічного механізму управління підприємством відіграли роботи таких вчених, як: Грещак М.Г. [2], Денисенко М.П. [3], Добикіна О.К. [14], Мельник Л.Г. [10], Жданов С.А. [6], Кульман А. [8], Довгань Л.Є., Дудукало Г.О. [5], Садеков А.А. [15], Джур О.Є. [4], Баластрик Л.О., Транченко Л.В. [1] та інші.

Питання визначення сутності механізмів трансферу інноваційних технологій вивчалися багатьма вітчизняними та зарубіжними авторами, серед яких: Лихолєтов А.В., Лихолєтов В В., Пестунов М.А. [9], Могаверо Л.Н., Шан Р.С. [11], Козаченко В.Я., Георгіаді Н.Г. [7], Фонштейн Н.М. [16], Попов С.Ф. [13] та інші.

У той же час, майже відсутні роботи, присвячені питанням формування організаційно-економічного механізму трансферу інноваційних технологій.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування та розробка організаційно-економічного механізму трансферу інноваційних розробок підприємства водного транспорту України.

В процесі дослідження передбачено провести аналіз підходів формування організаційно-економічного механізму управління підприємством, на основі якого сформувати організаційно-економічний механізм трансферу технологій підприємства водного транспорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує безліч визначень поняття «механізм управління» [2; 3; 6; 10; 14], згідно яких вважається, що механізм є найбільш активною частиною системи управління, що забезпечує вплив на фактори, стан яких обумовлює результат діяльності об'єкта управління та складається з певних елементів [6; 8].

До основних видів механізмів управління відносять: організаційні, економічні, структурні, управлінські, адміністративні, інформаційні та інші. Організаційно-економічний механізм управління підприємством розглядають як сукупність організаційних та економічних важелів (кожному з яких притаманні власні форми управлінського впливу), які впливають на економічні та організаційні параметри

системи управління підприємством, що сприяють формуванню та посиленню організаційно-економічного потенціалу, отриманню конкурентних переваг і ефективності діяльності підприємства в цілому [5].

Аналіз підходів формування організаційно-економічного механізму управління підприємством, представлений різними авторами, дозволив встановити, що структурно організаційно-економічний механізм управління підприємством включає: елементи, системи та механізми.

До елементів організаційно-економічного механізму управління підприємством відносять: суб'єкти, об'єкти управління; етапи використання системи управління; принципи і методи, які забезпечують ефективне управління підприємством [15], до систем відносять: систему забезпечення, функціональну систему і цільову систему [4], а до механізмів відносять: структурні механізми, інформаційні механізми, механізм організації управління, економічний механізм, мотиваційний механізм [1].

Ґрунтуючись на дослідженнях сутності структури формування організаційно-економічного механізму управління підприємством [1; 4; 15], запропоновано організаційно-економічний механізм трансферу інноваційних розробок, який включає зовнішню та внутрішню системи трансферу.

Зовнішня система трансферу інноваційних розробок ґрунтується на об'єднанні всіх суб'єктів трансферу інноваційних розробок (підприємства, навчальної/наукової організації, держави та інституційних структур міжнародного, національного, галузевого рівня), при участі Центру інновацій та трансферу технологій, у вигляді спільної Інтернет - платформи для об’єднання зусиль учасників.

Внутрішня система трансферу інноваційних розробок складається із підсистем: цільової (постановка цілей та задач інноваційного розвитку суб’єктів трансферу), функціональної (виконання в процесі трансферу технологій функцій планування, організації, координації, контролю та мотивації); забезпечення (включає наявні технології, персонал та інші ресурси, які можуть бути використані при реалізації спільного проекту).

Зовнішня система трансферу інноваційних розробок призначена для забезпечення стратегічного науково-технічного партнерства та здійснення оперативного обміну інформацією між розробниками та споживачами інноваційних технологій, створенню умов для ефективного формування та трансферу відкритих інновацій, комерціалізації інноваційних розробок на внутрішніх та міжнародних ринках, розвитку партнерських зв’язків та ін.

Внутрішня система трансферу інноваційних розробок визначає потенціал реалізації спільного проекту та використовує наявні ресурси всіх учасників для оптимізації процесу трансферу та комерціалізації інноваційних розробок.

Організаційно-економічний механізм трансферу інноваційних розробок апробовано для підприємства водного транспорту «УМС МАРІН» (рис. 1), який включає:

1. Зовнішню систему трансферу інноваційних розробок, що ґрунтується на об'єднанні суб'єктів, таких як: підприємство водного транспорту «УМС МАРІН», Інститут надтвердих матеріалів Національної академії наук України, за підтримки Держави, Національної академії наук України та інституційних структур міжнародного рівня (програма Європейського Союзу «Горизонт 2020»), при участі Центру інновацій та трансферу технологій (консалтингова компанія «Uniway» у вигляді спільної Інтернет - платформи для об’єднання зусиль учасників).

2. Внутрішню систему трансферу інноваційних розробок, яка складається з підсистем:

- цільової (інноваційний розвиток суб’єктів трансферу та підвищення конкурентоздатності підприємства водного транспорту «УМС МАРІН» на ринках України та Європи);
- функціональної (виконання функцій планування, організації, координації, контролю та мотивації) щодо трансферу та комерціалізації закритої та відкритої інноваційних розробок;
- забезпечення, яка включає як наявні інноваційні розробки Інституту надтвердих матеріалів Національної академії наук України та можливості їх впровадження підприємством водного транспорту «УМС МАРІН», так спільної команди, здатної до створення відкритих інновацій.

Організаційно-економічний механізм трансферу інноваційних розробок виконується поетапно та передбачає послідовність наступних дій, зокрема щодо підприємства «УМС МАРІН», рис.1:

І етап – Аналіз і врахування зовнішніх факторів, які впливають на розвиток інноваційної діяльності в галузі водного транспорту та можливість організації ефективної взаємодії суб’єктів трансферу інноваційних розробок на підприємство «УМС МАРІН»:

- Напрямки науково-технологічного прогресу;
- Інноваційний клімат, рівень розвитку інноваційного підприємництва та сприятливості інновацій підприємствам в Україні та Європі;
- Угода асоціації України – ЄС (політична частина – 21.04.2014 р. економічна частина – 27.06.2014 р.);
- Інформація про конкурси програми «Горизонт 2020» щодо можливості підготовки спільної проектної пропозиції для підприємства малого та середнього бізнесу;
- Нормативно-правове регулювання інноваційної діяльності та трансферу технологій в Україні та Європі;
- Економічний стан та проблеми розвитку галузі водного транспорту України та Європи;
- Рівень конкуренції на українському та Європейських ринках підприємств водного транспорту;
- Доступність інформаційно-технологічних ресурсів та ін.

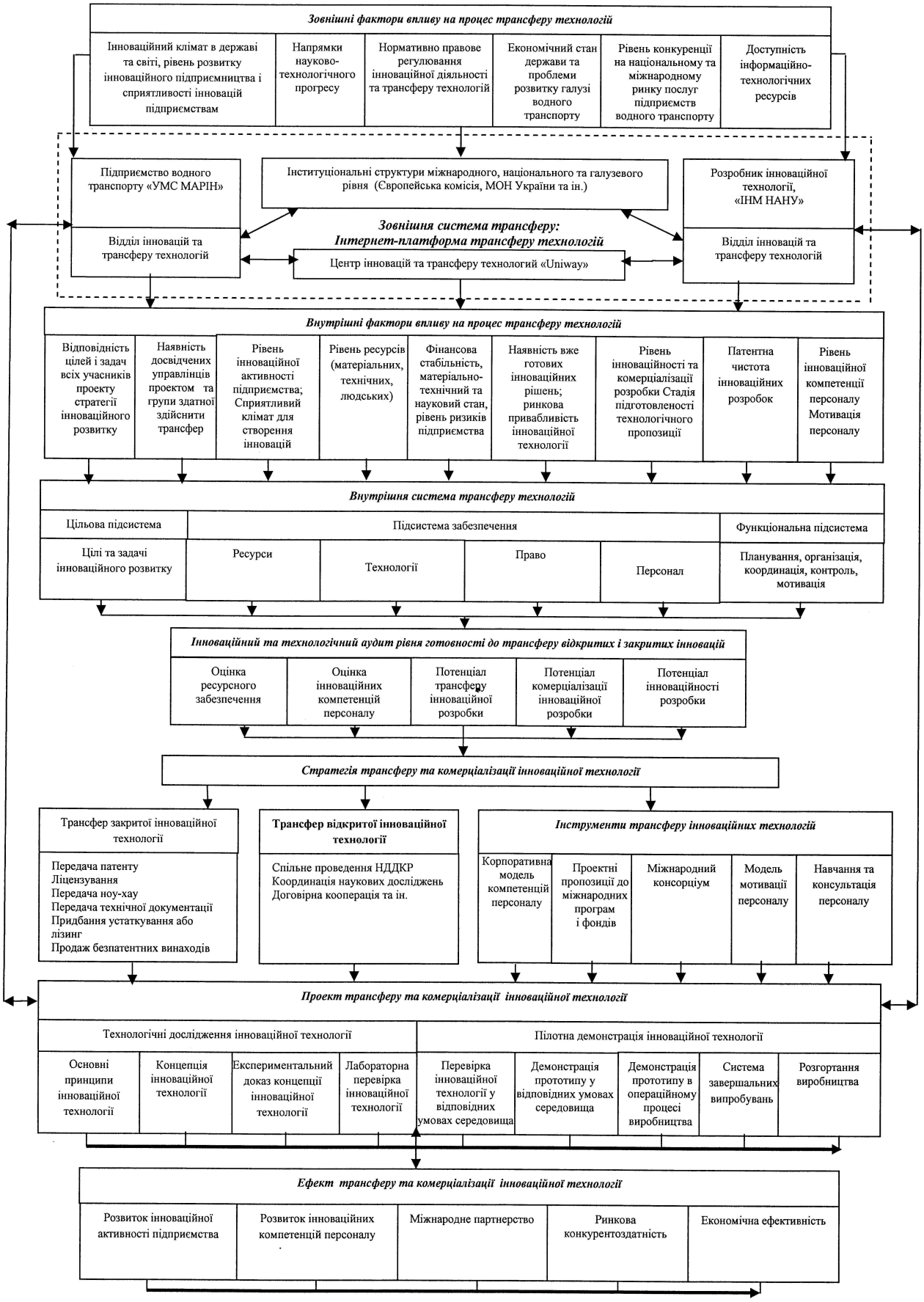

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм трансферу інноваційних розробок підприємства водного транспорту

Джерело: авторська розробка.

ІІ етап – аналіз та врахування внутрішніх факторів, що можуть впливати на вибір суб'єктів для організації ефективної взаємодії та формування внутрішньої системи трансферу і можливість забезпечення процесу трансферу інноваційних технологій на підприємство «УМС МАРІН»:

- Відповідність цілей і завдань всіх учасників спільного проекту трансферу та комерціалізації інноваційної розробки;
- Наявність досвідчених менеджерів проекту та наявність команди, здатної здійснити проект;
- Стадія підготовленості та рівень інноваційності, комерціалізації та трансферу інноваційної розробки;
- Ринкова привабливість інноваційних розробок (новизна, переваги та інше);
- Фінансова стабільність, матеріально-технічний та науковий стан підприємства «УМС МАРІН»;
- Сприятливий організаційний клімат та рівень інноваційної активності підприємства «УМС МАРІН»;
- Мотивація персоналу та рівень інноваційних компетенцій команди проекту;
- Рівень ризиків у впроваджені інноваційної технології;
- Патентна захищеність інноваційної технології.

ІІІ етап – організація взаємодії суб'єктів трансферу технологій на базі використання Інтернет-платформи, а саме:

- Підприємство «УМС МАРІН», яке для задоволення потреб споживачів у послугах водного транспорту та підвищення своєї конкурентоздатності зацікавлене у власному інноваційному розвитку шляхом комерціалізації та впровадження нових інноваційних розробок, підвищенні інноваційних компетенцій персоналу, розвитку міжнародного партнерства, розширенні ринків збуту та підвищенні економічної ефективності.
- Інститут надтвердих матеріалів НАНУ, що виконує наукові дослідження, має готові та має можливість створювати нові інноваційні розробки та за допомогою свого структурного відділу «інновацій та трансферу технологій» може забезпечувати їх подальший трансфер на підприємство «УМС МАРІН».
- Консалтинговий центр інновацій і трансферу технологій «Uniway» (консалтингова компанія «Uniway Consulting-Group»), що виступає в ролі третьої сторони – посередника, який за допомогою Інтернет - платформи забезпечує майданчик для взаємодії та стратегічного партнерства всіх суб'єктів трансферу та створення спільних проектів, консалтингову підтримку, підготовку та навчання інноваційних менеджерів, допомогу в отриманні додаткового фінансування для розвитку інновацій та забезпечення ефективного трансферу технологій.
- Держави, Національної академії наук України та інституційних структур міжнародного рівня (програма Європейського Союзу «Горизонт - 2020»), які гарантують стабільну взаємодію наукових і навчальних закладів України та підприємств водного транспорту України для задоволення потреб у послугах водного транспорту України та Європи та виступають джерелом фінансування.
- Партнерів у спільних проектах:

- Вищого навчального закладу (Київської державної академії водного транспорту), який створює нові знання та здійснює підготовку кадрів для підприємств водного транспорту.
- Науково-дослідної організації (УкрНДІЦЗ), яка виконує наукові дослідження, має готові та здатна створювати нові інноваційні розробки з їх подальшим трансфером на підприємство водного транспорту.
- Європейських експертів, що надають експертну допомогу у підготовці проектних пропозицій до міжнародних програм та фондів.
- Національних та міжнародних індустріальних партнерів та ін.

IV етап – Інноваційний та технологічний аудит внутрішньої системи суб'єктів трансферу для визначення потенціалу трансферу інноваційних розробок, а саме: оцінка ресурсного забезпечення, оцінка інноваційних компетенцій персоналу, оцінка потенціалу трансферу, інноваційності та комерціалізації інноваційних розробок.

Проведення аудиту дає змогу встановити наявність, в рамках об'єднання зусиль суб'єктів, матеріальних ресурсів, компетентного персоналу та інноваційних технологій високого рівня для їх подальшої комерціалізації.

V етап – На основі результатів інноваційного та технологічного аудиту, здійснюється вибір та розробка стратегії трансферу та комерціалізації інноваційної розробки (бізнес-планування), в рамках якого обирається оптимальна форма трансферу та комерціалізації інноваційної розробки:

- Трансфер закритої інноваційної розробки, коли результати аудиту виявили наявність ресурсів та інноваційних розробок, готових до впровадження на підприємство «УМС МАРІН» (передача патенту, ліцензування, передача ноу-хау, передача технічної документації, придбання устаткування або лізинг, продаж безпатентних винаходів та ін.).
- Трансфер відкритої інноваційної розробки, коли формування та трансфер інноваційної розробки забезпечується при активній участі всіх суб'єктів трансферу (спільне проведення НДДКР, координація наукових досліджень, договірна кооперація та ін.).

VI етап – застосування інструментів для підвищення ефективності реалізації стратегії трансферу та комерціалізації відкритої інноваційної розробки, а саме:

- Навчання та консультація персоналу (підвищення рівня інноваційних компетенцій персоналу для забезпечення максимальної ефективності виконання спільного проекту).
- Корпоративна модель інноваційних компетенцій персоналу (дає можливість залучити до реалізації проекту персонал, який володіє конкурентним набором інноваційних компетенцій).
- Модель мотивації персоналу (забезпечує максимальне залучення персоналу у реалізації проекту).
- Проектні пропозиції до міжнародних програм і фондів (можливість отримання фінансування спільного проекту із додаткових джерел).
- Міжнародний консорціум (забезпечує міжнародне стратегічне науково-технічне партнерство, обмін досвідом та експертну підтримку високого рівня).

VII етап – процес реалізації спільного проекту трансферу відкритої інноваційної розробки, в залежності від стадії її готовності, може бути розпочато та закінчено на одному з дев'яти етапів, відповідно до підходу Європейського Союзу: спостерігаються основні принципи інноваційної технології, розроблена концепція інноваційної технології, концепція інноваційної розробки має експериментальний доказ, лабораторна перевірка інноваційної розробки, перевірка інноваційної розробки у відповідних умовах, демонстрація прототипу у відповідних умовах середовища, демонстрація прототипу в операційному процесі, система завершальних випробувань, розгортання виробництва.

VIII етап – в залежності від успіху реалізації проекту трансферу відкритої інноваційної розробки, підприємство «УМС МАРІН» може отримати наступні ефекти: розвиток інноваційної активності підприємства, розвиток інноваційних компетенцій персоналу, розвиток міжнародного партнерства, підсилення ринкової конкурентоздатності та позиціонування на нових ринках збуту, отримання економічна ефективності від впровадження інноваційних розробок.

Висновки з проведеного дослідження. Вибравши шлях впровадження інноваційних розробок, будь-яка організація стає більш сприйнятливою до зовнішніх змін, здатною бачити та використовувати шанси ринкових ситуацій та особливо актуальним стає формування ефективного організаційно-економічного механізму трансферу інноваційних розробок.

Для значної кількості українських підприємств трансфер інноваційних розробок є єдиною можливістю підняти свій техніко-технологічний та інноваційний рівень і наблизитися до потреб ринку, оскільки конкурентні переваги підприємства багато в чому досягаються за рахунок інноваційних розробок і застосування сучасних моделей та механізмів трансферу інноваційних розробок, і є одним із ефектних шляхів для зростання конкурентоздатності підприємств.

Запропоновано організаційно-економічний механізм трансферу інноваційних розробок, який включає: зовнішню систему (призначена для розвитку стратегічного науко-технічного партнерства та забезпечення оперативного обміну інформацією між розробниками та споживачами інноваційних технологій, створення умов для ефективного формування і трансферу та комерціалізації відкритих інноваційних розробок на внутрішніх та міжнародних ринках, розвитку партнерських зв'язків та ін.) та внутрішню систему (визначає потенціал реалізації спільного проекту та використовує наявні ресурси всіх учасників для оптимізації процесу трансферу).

Головну роль в організаційно-економічному механізмі відіграє об'єкт трансферу технологій, а саме інноваційна розробка, від виду якої (відкрита чи закрита), стадії її підготовленості, рівня трансферу, інноваційності та комерціалізації залежить форма трансферу та вибір інструментів, за допомогою яких інноваційна розробка буде впроваджена на підприємстві та надасть ефект.

Організаційно-економічний механізм трансферу інноваційних розробок апробовано для підприємства водного транспорту «УМС МАРІН», що сприятиме підвищенню конкурентоздатності та економічної ефективності діяльності підприємства водного транспорту «УМС МАРІН».

Література

1. Баластрик Л.О. Проблеми удосконалення організаційно-економічного механізму управління підприємством / Л.О. Баластрик, Л.В. Транченко // Теоретичні та прикладні питання економіки. Зб. наук. Праць – Вип. 7. – Київський університет. – 2005. – С. 188-195.
2. Грещак М. Г. Внутрішній економічний механізм підприємства : навчальний посібник / М.Г. Грещак, О.М. Гребешкова, О.С. Коцюба; за ред. М. Г. Грещака. – К. : КНЕУ, 2001. – 228 с.
3. Денисенко М.П. Економіка підприємства: пошук шляхів розвитку : посібник / М.П. Денисенко. – К. : МАУП, 2002. – 80 с.
4. Джур О.Є. Удосконалення організаційно-економічного механізму управління підприємством космічної галузі / О.Є. Джур. – Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 4 (62). СЕРІЯ: Економічні науки. – С. 290-295.
5. Довгань Л.Є. Формування організаційно-економічного механізму ефективного управління підприємством [Електронний ресурс] / Л.Є. Довгань, Г.О. Дудукало. – Режим доступу: http://ruh.znaimo.com.ua/index-27522.html
6. Жданов С.А. Механизмы экономического управления предприятием : учеб. пособие / С.А. Жданов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 319 с.

7. Козаченко В.Я. Сучасний стан мереж трансферу технологій за кордоном та проблеми їх розвитку в Україні [Електронний ресурс] / В.Я. Козаченко, Н.Г. Георгіаді. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua.

8. Кульман А. Экономические механизмы / А. Кульман ; пер.с фр. под ред. Хрусталевой Н.И. – М. : Прогресс Универс, 1993. – 188 с.

9. Лихолетов А.В. Стратегии, модели и формы коммерциализации объектов интеллектуальной собственности / Лихолетов А.В., Лихолетов В.В., Пестунов М.А. // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 9(147). – Экономика. Вып. 20. – С. 19–27.

10. Мельник Л.Г. Экономика предприятия : учеб. пособие / Л.Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2002. – 632 с.

11. Mogavero, L.N. and Shane, R.S. “What Every Engineer Should Know About Technology Transfer and Innovation”, Marcel Dekker Inc", 1982.

12. Нікітін Ю.О. Моделі та організаційно-економічний механізм трансферу інноваційних розробок на підприємствах водного транспорту України. / Нікітін Ю.О., Рукас-Пасічнюк В.Г. // Водний транспорт. Збірник наукових праць Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Коношевича-Сагайдачного. – К. : КДАВТ, 2015, С. 30-38.

13. Попов С.Ф. Організаційно – економічний механізм комерціалізації і трансферу наукоємних технологій малими підприємствами : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, спеціальність 08.00.03 / С.Ф. Попов. – Донецьк – 2008. – 20 с.

14. Добикіна О.К. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посіб. / О. К. Добикіна [та ін.]. – К. : Центр навчальної літературири, 2007. – 208 с.

15. Садеков А.А. Управление предприятием в условиях кризиса : монографія / А.А. Садеков, В.В. Цурик. – Донецк : ДонГУЭТ, 2006. – 178 с.

16. Фонштейн Н.М. Трансфер технологий и эффективная реализация инноваций : хрестоматия / Н.М. Фонштейн. – М. : АНХ при Правительстве РФ, 1999. – 296 с.

References

1. Balastryk, L.O., Tranchenko, L.V. (2005), “Problems of improving organizational and economic mechanism of enterprise management”, *Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky*, issue 7, pp. 188-195.

2. Hreshchak, M.G., Hrebeshkova, O.M. and Kotsyuba, O.S. (2001), *Vnutrishniy ekonomichnyy mekhanizm pidpryyemstva* [The internal economic mechanism of enterprises], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 228 p.

3. Denisenko, M.P. (2002), *Ekonomika pidpryyemstva: poshuk shlyakhiv rozvytku* [Economy of the enterprise: finding ways of development], tutorial, MAUP, Kyiv, Ukraine, 80 p.

4. Dzhur, O.E. (2012), “Improvement of organizational and economic controlling mechanism of enterprise the space industry”, *Visnyk ZHDTU*, no. 4 (62), pp. 290-295.

5. Dovgan, L.E., Dudukalo, H.O. “Formation of organizational and economic mechanism of effective enterprise management”, available at: http://ruh.znaimo.com.ua/index-27522.html

6. Zhdanov, S.A. (2002), *Mehanizmy ekonomicheskogo upravleniya predpriyatiem* [The mechanisms of economic management enterprise], tutorial, YUNITI-DANA, Moscow, Russia, 319 p.

7. Kozachenko, V.Ya., Heorhiadi, N.H. (2010), “The current state of technology transfer networks abroad and problems of their development in Ukraine”, available at: http://ena.lp.edu.ua.

8. Kulman A. (1993) *Ekonomicheskie mehanizmy* [Economic Mechanisms], translation from French, Ed. Khrustalevoy N.I., Progress Univers, Moscow, Russia, 188 p.

9. Liholetov, A.V., Liholetov, V.V., Pestunov, M.A. (2009), “Strategies, models and forms of commercialization of intellectual property”, *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 9(147), issue 20, pp. 19–27.

10. Melnik, L.G. (2002), *Ekonomika predpriyatiya* [Economy enterprise], tutorial, Universitetskaya kniga, Sumy, Ukraine, 632 p.

11. Mogavero, L.N. and Shane, R.S. (1982), “*What Every Engineer Should Know About Technology Transfer and Innovation*”, Marcel Dekker Inc.

12. Nikitin, Yu.O., Rukas-Pasichnyuk, V.G. (2015), “Models of organizational and economic mechanism of transfer of innovative developments on water transport Ukraine”, *Vodnyi transport*, pp. 30-38.

13. Popov, S.F. (2008), “Organizational and economic mechanism of commercialization and transfer of high technologies by small businesses”, Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.03, Donetsk, Ukraine, 20 p.

14. Dobikina, O.K. etc. (2007) *Potentsial pidpriemstva: formuvannya ta otsinka* [The potential of the company: development and evaluation], tutorial, Kyiv, Ukraine, 208 p.

15. Sadekov, A.A. and Tsurik, V.V. (2006), *Upravlenie predpriyatiyem v usloviyah krizisa* [Enterprise management in times of crisis], monograph, Donetsk, Ukraine, 178 p.

16. Fonshteyn, N.M. (1999), *Transfer tehnologiy i effektivnaya realizatsiya innovatsiy* [Technology transfer and effective implementation of innovations], ANH pri Pravitelstve RF, Moscow, Russia, 296 p.

УДК 631.1.016

Литвинов А.І.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
ХНТУСГ ім. Петра Василенка

КРИТЕРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Litvinov A.I.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the
department of accounting and auditing
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

CRITERIA OF AN AGRICULTURE ENTERPRISE'S ECONOMIC DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Проблема економічного розвитку сільськогосподарського підприємства не є новою, це те, з чим кожне підприємство постійно має справу. Разом із тим, економічний розвиток є багатоплановим явищем, а його суть є неоднозначною. Тому його характеризують різні критерії та показники. У зв'язку із підписанням Україною угоди про асоціацію із ЄС слід очікувати більш тісної інтеграції України не лише до світової системи економічного співробітництва, але і у сфери економічних знань. Більшого значення набувають положення стійкого розвитку, проголошені світовим співтовариством на конференції ООН у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. Це вимагає переосмислення деяких категорій, до складу яких можна віднести і критерії економічного розвитку. Спробою започаткування наукової дискусії з цього приводу і є запропонована стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку в агарному секторі економіки зараз активно досліджується. В цьому контексті із останніх публікацій слід відзначити праці Андрєєвої Л.О. [1], Губені Ю.Е. [2], який досліджував питання розвитку в контексті аграрного бізнесу, колективу дослідників на чолі із Лупенко Ю.О., які приділяли значну увагу інноваційній складовій розвитку [3], інші. Аналіз цих та інших праць свідчить про те, що питання оцінки розвитку сільськогосподарського підприємства, його однозначних критеріїв одержують недостатньо уваги.

Постановка завдання. Економічний розвиток будь-якого підприємства, в тому числі і сільськогосподарського, відбувається в різних аспектах. Головні з них - це аспект виробництва та його обсягів (його проекцією на рівень національної або міжнародної та глобальної економічної системи є ВВП), аспект капіталу (аналогічний аспект також можна знайти на рівні національної, міжнародної або глобальної економічних систем), аспект людського капіталу (із його аналогічними попереднім відповідними проекціями) або праці, як окремого чинника, чи як похідної людського капіталу. Останнім часом в Україні набувають все більшого поширення концепції сталого розвитку, вперше проголошені на конференції ООН в Ріо-де-Жанейро у 1992 р., але що вони означають по відношенню до окремо взятого підприємства не завжди зрозуміло. Надати імпульс ретельному висвітленню цих аспектів, з'ясувати які критерії краще характеризують різні аспекти економічного розвитку сільськогосподарського підприємства і має на меті пропонована робота.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічний розвиток сільськогосподарського підприємства відбувається в різних аспектах і для його адекватної оцінки, особливо по масиву підприємств потрібний уніфікований підхід. Ситуація може ускладнюватись тим, що різні підприємства використовують різні підходи до управління виробництвом та бізнесом в цілому, переслідують різні цілі та мають, відповідно, різні критерії для оцінки їх досягнення. Для того, щоб проілюструвати цю ситуацію, достатньо лише заглянути у законодавство, згідно з яким, наприклад в Україні, підприємства створюються "для задоволення суспільних і особистих потреб" [4, ст. 62]. В той же час, в середовищі науковців і практиків управління, в їх працях існують і інші точки зору на це питання. Зокрема, Честер Барнард вважав, що цілі підприємства має визначати її керівник [5; 6]. Пітер Друкер, на відміну від нього, зазначав, що для бізнес - підприємства метою завжди є економічна ефективність [6; 7]. Зауважимо, втім, що роль прибутку для існування підприємства складно заперечувати. Та й не слід цього робити. Адже прибуток є умовою функціонування підприємства в довгостроковій перспективі. Разом із тим, зараз критерій збільшення вартості підприємства стає чи не більш популярним за критерій прибутку. І, на нашу думку, практика пільгового оподаткування реінвестованого прибутку не є єдиною причиною такого стану речей. Так, саме збільшення багатства акціонерів вважає за головну мету діяльності низка фахівців з корпоративних фінансів на чолі із Пьєром Верніммeном [8, p. 298]. Рольф Карлссон та Патрісія Пітчер, зокрема, наводять дуже показовий приклад компанії, яка не змогла вижити, коли відмовилась від управління згідно з ринковим баченням керівника у зв'язку із

зміною її СЕО. На посаду СЕО прийшла людина, що орієнтувалась лише на одержання прибутку і коли на це завдання було переорієнтовано систему управління підприємством, останнє втратило конкурентоспроможність і було змушено піти з ринку [9; 10]. Та і прибуток сам по собі є таким показником, який доволі важко інтерпретувати. Адже його значення набуває змісту лише у порівнянні із іншими складовими господарської діяльності. Так, наприклад, у порівнянні величини прибутку із ресурсними показниками, одержують систему показників економічної ефективності. І тоді вона вже може бути базою для управління, як і зазначав вже раніше згаданий Пітер Друкер. Разом із тим, сам по собі прибуток мало що зможе характеризувати, а ефективність буде характеризувати не стільки сам розвиток, скільки те, як він відбувається його динаміка.

Виходячи із специфіки сільського господарства, виділяються три основні складові: земля та природно - кліматичні умови, що є основою сільського господарства, праця, якою створюється вартість та капітал, який виступає своєрідним інструментом створення вартості. До капіталу, власне, можна було б віднести і землю. Але її значення для ведення сільського господарства є настільки важливим, що вона заслуговує на виділення в ролі окремого чинника. Що стосується праці, то оцінка цього фактору є однією з проблемних. Існують різні підходи, наприклад, можна оцінити кількість працівників, величину фонду оплати праці тощо. А можна оцінити цей фактор як людський капітал, тобто вартість того потенціалу, пов'язаного із людьми, їх станом здоров'я, навичками та здібностями, який контролюється підприємством і використовується ним для створення вартості. Але єдиного підходу до оцінки людського капіталу також нема. Втім, незважаючи на це, концепція людського капіталу може виявитись більш перспективною. Ну і, власне, сам капітал, як такий. До його оцінки також існують різні підходи. Зокрема, бухгалтерський або балансовий, та низка підходів, заснованих на оцінці майбутніх доходів.

Обсяг виробництва товарної продукції сільськогосподарським підприємством, а вірніше - його динаміка є ще однією важливою характеристикою розвитку сільськогосподарського підприємства. В першу чергу це пов'язано із тим, що внаслідок особливостей ведення сільського господарства, обсяг продукції, що виробляється, залежить від обсягу наявних ресурсів та вміння керівника ефективно ними розпоряджатися, природно - кліматичних умов. А тому стійке зростання обсягів товарної продукції, наприклад, в умовах, коли обсяг землекористування залишається стабільним, буде свідчити про позитивні тенденції в економічному розвитку такого підприємства. А от величина капіталу при цьому може мати й такі тенденції, що не будуть корелювати із тенденціями зміни обсягів товарної продукції. Як і у випадку із капіталом та людським капіталом, слід зазначити, що підходи до оцінки вартості товарної продукції можуть відрізнятись. Це може бути, наприклад, собівартість (повна або виробнича), фактична ціна реалізації, ціна, приведена до базисного року, або скоригована у інший спосіб тощо.

Що стосується впливу сільського господарства на навколишнє середовище, то він є неминучим. Адже сільське господарство має справу із біологічними організмами та дією сил природи. Але навіть за таких умов діяльність людини в сільському господарстві є визначальною. Від людини залежать і всі аспекти функціонування складної сільськогосподарської виробничої системи.

Міжнародна конференція ООН з питань навколишнього середовища та розвитку, що відбулася в Ріо-Де-Жанейро у 1992 р. [11], виступає своєрідною віхою, маркером часу, коли людство де-юре визнало і проблему негативного впливу розвитку суспільства на навколишнє середовище, і необхідність її вирішення. Як напрямок вирішення цієї проблеми пропонується шлях сталого розвитку, що передбачає мінімізацію негативного впливу людини на середовище та його розвиток. Проте врахувати ефекти від впровадження сільськогосподарським підприємством заходів із втілення в життя принципів сталого розвитку або нехтування ними - надзвичайно складно. Особливо - в середньо- та довгостроковій перспективі. Витрати або економія витрат, при цьому визначається значно простіше. І це може сприяти формуванню хибної точки зору, що фінансування сільськогосподарським підприємством заходів із охорони навколишнього середовища може стримувати його економічний розвиток. Адже витрати - є осяжними та вимірюваними, а ефект - примарним. Як аргумент, що така точка зору є хибною, достатньо навести один простий і загальновідомий факт - широке розповсюдження такого хімічного засобу, як дуст (ДДТ) без належного дослідження можливих наслідків. Згодом виявилось, що ця речовина є дуже стійкою і накопичується в природі, підвищуючи свою концентрацію за мірою просування вверх по харчовому ланцюжку [12]. І, підрахувати сукупний економічний ефект від інвестицій у проект "ДДТ", враховуючи шкоду, нанесену навколишньому середовищу, дуже складно. Адже ця речовина була знайдена навіть в Антарктиці [13]. Разом із тим, це не означає відмову від інновацій. Скоріше - навпаки. Але особливого значення набуває вимога ретельної комплексної оцінки всіх ефектів від відповідної інновації, як позитивних, так і негативних. Тим більше, що сьогодні інноваційне сільське господарство має лише один шлях забезпечення людства продовольством. А для України інновації мають стати головним інструментом вивільнення потужного економічного потенціалу аграрного сектору із забезпеченням при цьому вимог збереження навколишнього середовища, економічного та соціального розвитку села та сільського населення. Можливі негативні ефекти при цьому мають бути оцінені та враховані в системі показників розвитку економічного суб’єкту відповідного рівня.

Висновки з проведеного дослідження. Економічний розвиток сільськогосподарського підприємства - це багатопланове явище, яке є результатом дії численних причин і тому потребує системного підходу при аналізі. Системність підходу забезпечується за допомогою використання низки показників (критеріїв), за допомогою яких можна характеризувати динаміку процесів розвитку підприємства в його різних аспектах.

В соціальному аспекті динаміку розвитку сільськогосподарського підприємства пропонується визначати відповідно до динаміки обсягу людського капіталу, що знаходиться під контролем відповідного підприємства. Цей показник є найбільш складним у визначенні із тих, що пропонуються. Методика його визначення ще не є усталеною. Одним із підходів є капіталізація доходів, які, як очікується, одержить відповідний працівник протягом свого життя. Аналогічно можна капіталізувати сукупність витрат, що несе підприємство у зв'язку із залученням працівників. Існують й інші підходи. При здійсненні оцінки та здійсненні порівнянь важливо забезпечити єдність методів, що використовуються.

У виробничому аспекті динаміку розвитку сільськогосподарського підприємства пропонується визначати відповідно до динаміки вартості його власного капіталу. Підходів тут може бути лише два - перший і найбільш простий - за бухгалтерською оцінкою, та другий - складніший та більш суперечливий - за ринковою. При аналізі динаміки або порівнянні даних по різних підприємствах важливо забезпечити, щоб скрізь використовувалась однакова методика розрахунку.

В ринковому аспекті динаміку розвитку сільськогосподарського підприємства пропонується визначати згідно із динамікою обсягів виробництва товарної продукції. До її оцінки також можна підходити по-різному (ринкова вартість, собівартість, оцінювана вартість), але, як і в попередньому випадку, при порівняннях потрібно забезпечувати подібність використовуваних підходів.

Прямий вплив розвитку сільськогосподарського підприємства на навколишнє середовище залишився поза межами проведеного дослідження. Але він існує і також потребує розробки підходів для аналізу. Одним з них може бути, наприклад, зменшення вартості людського капіталу в разі прогнозованих негативних ефектів діяльності сільськогосподарського підприємства на навколишнє середовище.

Література

1. Андрєєва Л.О. Науково-прикладні основи ефективного розвитку аграрного сектору економіки : монографія / Л.О. Андрєєва. – Мелітополь: Вид. будинок Мелітоп. міськ. друк., 2014. – 269 с.

2. Губені ЮЕ. Організація аграрного бізнесу: передумови становлення, сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / Ю.Е. Губені, М.В. Оліховська, В.Я. Оліховський. – Львів: Ліга-прес, 2014. – 187 с.

3. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи : монографія / Ю.О. Лупенко та ін. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2014. – 514 с.

4. Господарський кодекс України. Закон від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1361472511601946

5. Уорнер М. Классики менеджмента : Энциклопедия / М. Уорнер и др., ред. М. Уорнера. – СПб. и др. : Питер, 2001. -- 1160 с.

6. Barnard C.I. The Functions of the Executive: 30th Anniversary Edition / C.I. Barnard. – Harvard University Press, 1971.

7. Drucker P.F. Management: tasks, responsibilities, practices / P.F. Drucker. – Harper & Row, 1974.

8. Vernimmen P. Corporate Finance: Theory & Practice / P. Vernimmen and others. – Wiley, 2005.

9. Carlsson R.H. Ownership and Value Creation : Strategic Corporate Governance in the New Economy / R.H. Carlsson. – Wiley, 2001.

10. Pitcher P. The Drama of Leadership / P. Pitcher. – Wiley, 1997.

11. Agenda 21: Earth Summit: The United Nations Programme of Action from Rio. - CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013.

12. Carson R. Silent Spring / R. Carson. – Houghton Mifflin Company, 2002.

13. Geisz H.N. Melting Glaciers: A Probable Source of DDT to the Antarctic Marine Ecosystem / H.N. Geisz and others // Environmental Science & Technology. – 2008, vol. 42, № 11. – p. 3958-3962

References

1. Andrieieva, L.O. (2014), *Naukovo-prykladni osnovy efektyvnogo rozvytku agrarnogo sektoru ekonomiky* [Applied scientific grounds of efficient development agrarian economy sector], monograph, Misk. druk., Melitopol, Ukraine, 269 p.

2. Hubeni, Yu.E., Olikhovska, M.V., Olikhovskyi V.Ya. (2014), *Organizatsiya agrarnoho biznesu : peredumovy stanovlennya, suchasniy stan ta perspektyvy rozvytku* [Organization of agrarian business: preconditions of the formation, current status and development prospects], monograph, Liga-pres, Lviv, Ukraine, 187 p.

3. Lupenko, Yu.O. and others (2014), *Innvatsiine zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy* [Securing development of agriculture with innovations: problems and perspectives], monograph, NNC "IAE", Kyiv, Ukraine, 514 p.

4. Civil code of Ukraine, available at http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1361472511601946

5. Warner, M. and others (2001), *Klassiki menedzhmenta : Entsiklopediya* [Management classics : Encyclopaedia], Piter, Sankt-Pererburg, 1160 p.

6. Barnard, C.I. (1971), The Functions of the Executive: 30th Anniversary Edition, Harvard University Press

7. Drucker, P.F. (1974), Management: tasks, responsibilities, practices, Harper & Row
8. Vernimmen, P. and others (2005), Corporate Finance: Theory & Practice, Wiley
9. Carlsson, R.H. (2001), Ownership and Value Creation : Strategic Corporate Governance in the New Economy, Wiley.
10. Pitcher, P. (1997), The Drama of Leadership, Wiley
11. Agenda 21: Earth Summit: The United Nations Programme of Action from Rio, CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013
12. Carson, R. (2002), Silent Spring, Houghton Mifflin Company
13. Geisz, H.N. and others (2008) Melting Glaciers: A Probable Source of DDT to the Antarctic Marine Ecosystem, Environmental Science & Technology, vol. 42, no.11, pp. 3958-3962

УДК 657.471

Жукевич С.М.,
к.е.н., доцент кафедри обліку в державному секторі економіки та сфері послуг
Тернопільський національний економічний університет
Фроленко Р.В.,
к.е.н., доцент кафедри економіки та фінансів
Тернопільський національний технічний університет ім. І.Пулюя

УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Zhukevych S.M.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of accounting in the state sector economy and service sectors
Ternopil National Economic University
Frolenko R.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of economics and finance
Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University

MANAGING COSTS OF ACTIVITY IN THE CONTEXT OF ENSURING COMPETITIVENESS OF ENTERPRISE

Постановка проблеми. Проблеми підвищення конкурентоспроможності підприємств є актуальними у сучасних умовах за наявності кризових явищ. При цьому дуже важливим є забезпечення конкурентоспроможності підприємств у всіх сферах діяльності. Вирішальною умовою конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках в умовах ринкової економіки є забезпечення якості товарів та послуг з одночасним пошуком резервів зниження витрат. Вищезазначене є основним джерелом підвищення рентабельності фінансово-господарської діяльності, підвищення фінансової стабільності та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

Відтак, з розвитком конкуренції на ринку та зниженням норми прибутку перспективи розвитку підприємства значною мірою залежать від поведінки витрат та управління ними. Вміння планомірно та раціонально керувати витратами в періоди погіршення кон'юнктури ринку підвищує шанси на виживання. Мова йде про продуману систему управління витратами, що дозволить обирати найбільш ефективні шляхи встановлення цінової політики й, відповідно, до формування очікуваного фінансового результату.

Найактуальнішою проблемою є створення ефективних систем формування інформації щодо витрат виробництва та собівартості продукції, застосування нових методів в управлінні ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значимість вивчення процесу формування витрат, управління ним, облік та аналіз чинників, що впливають на них не можна перебільшити. Питанням управління витратами та його функціям – обліку, аналізу та контролю присвячені цілі наукові напрямки.

Так, теоретичні розробки щодо організації беззбиткового виробництва та управління витратами висвітлені у працях таких зарубіжних авторів, як К.Друри, Г.Фандель, Д.Шим і Д.Сигел, Є. Майер, Р. Манн та інші. Проблемні питання ефективного управління витратами суб'єкта господарювання із застосуванням адекватних економічних інструментів для його забезпечення досліджені зарубіжними та вітчизняними науковцями – Є. Виноградовою, О. Гаріним, І. Давидовичем, А. Дайле, М. Данилюком, П. Єгоровим, М. Карренбуєром, С. Котляровим, Є. Крикавським, О. Кузьміним, Г. Макухіним,

Р. Мюллендорфом, В. Панасюк, Г. Партин, Й. Петровичем, Ю. Погореловим, Т. Поповою, Л. Смирновою, А. Турилом, Л. Хлапьоновим, Ю. Цал-Цалком, Н. Чухрай, Л. Шмельцерем.

Незважаючи на достатньо обґрунтовані теоретико-наукові засади розробок у предметній сфері управління витратами підприємства, істотні зміни у глобальному економічному середовищі та національній економіці доводять низку аргументів щодо потреб розвитку обґрунтованої теоретично й ефективної на прикладному рівні системи оцінювання доцільності та раціональності витрат для інформаційної підтримки управління. Недостатня розробка питань методичного забезпечення процесу ефективного управління витратами діяльності та зумовлені цим складності, різноманіття та неоднозначність формувань їх на підприємствах підтверджують необхідність їх постійного дослідження та вдосконалення.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних напрямів удосконалення управління витратами діяльності в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В період інтеграції України до світової системи важливе значення набуває вивчення досвіду та прогресивних думок з питань управління витратами підприємства в умовах ринку. Вивчення існуючих в зарубіжній практиці методів управління витратами, їх обліку, аналізу та калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) уможливлює удосконалити механізм керування бізнесом, отримавши максимальний прибуток на підприємствах і досягнувши цілей на ринку товарів і послуг.

Інформація про витрати, як один із найбільш важливих видів інформації в управлінні вимагає наявності більш точного, розширеного визначення. Однак, в зв'язку з тим, що категорія «витрати» широко використовується різноманітними верствами: і фахівцями, і науковцями, і бізнесменами, в дану категорію вкладається неоднозначний зміст, в його основі можуть бути різні оцінки, хоч і однакові за економічною сутністю, але різні за цілями.

Так, низка науковців головну увагу приділяли витратам обігу, під якими розумілись суспільно - необхідні витрати живої та уречевленої праці. Таке тлумачення було зумовлено тим, що вони розглядалися у зіставленні з витратами виробництва, з одного боку, та витратами споживання - з іншого, а також з домінуванням економічної теорії К. Маркса щодо економічної природи витрат [11].

Німецький вчений Фандель Гюнтер, формулюючи основи теорії витрат, зазначає, що «...найпоширенішими в літературі є поняття витрат, що утворюють вартість (вартісні витрати), і витрат у формі виплат. Такий поділ витрат ґрунтується на монетарній основі» [10, с.289].

Дещо своєрідним є визначення витрат у Сопка В., який вважає, що «...використані у процесі підприємницької діяльності різні речовини і сили природи визначають затрати на продукцію, а грошовий їх вираз – її вартість». З даного визначення не зрозуміло, до якої групи відніс автор витрати праці, до речовин чи сил природи. Але ми безперечно згодні з автором, що «... з господарської точки зору всі затрати групуються за загальноекономічним змістом та планово-обліковими ознаками і кожна ознака характеризує витрати з певної сторони»[8, с. 143, 148-149].

Ф.Ф. Бутинець у своїх працях при розгляді витрат визначав їх як загальноекономічну категорію, що характеризує використання різних речовин і сил природи в процесі господарювання. Відрізняв поняття витрат в бухгалтерському розумінні від витрат в економічному тлумаченні. Так, під економічними витратами розумів «затрати втрачених можливостей», тобто суму грошей, яку можна отримати при найбільш вигідному із всіх можливих альтернативних варіантів використання ресурсів. Таким чином, економічні витрати будь-якого ресурсу, обраного для виробництва продукції дорівнюють його вартості при найкращому із всіх можливих варіантів використання. Поняття економічних витрат обумовлено обмеженістю ресурсів у порівнянні з кількістю варіантів їх використання. З бухгалтерської точки зору, витрати — це тільки конкретні витрати ресурсів [1]. Дане тлумачення базується на ресурсному розумінні природи господарства, не беручи до уваги інші аспекти.

У західній та вітчизняній обліковій літературі використовується таке визначення: «Витрати - зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками)» [7].

На нашу думку, перераховані вище дослідники намагаються ввести у визначення сутності витрат всіх аспектів, що супроводжують цю категорію.

Однак, на думку Є. В. Мниха, «в умовах ринкової економіки виникає проблема не стільки у визначенні витрат, їх розподілі за об'єктами та забезпеченні мінімізації, скільки в управлінні ними в умовах конкуренції і визнання доцільності та досягнення необхідної їх прибутковості. Завдання полягає не в їх мінімізації, а в досягненні такого рівня, за яким їх визнають споживачі та які приносять відповідний прибуток виробникам…» [6].

Управління витратами – це складний багатоаспектний та динамічний процес, що включає управлінські дії, метою яких є досягнення високого економічного результату діяльності підприємства. В сучасних умовах управління витратами означає створення єдиної, раціональної чітко та безперебійно функціонуючої системи з певними цільовими установками та взаємопов'язаними елементи.

Управління витратами – це процес цілеспрямованого формування оптимального рівня витрат

підприємства. Критерієм оптимізації є мінімум витрат, що дає змогу підприємству отримати певні конкурентні переваги на ринку збуту, проводити гнучку цінову політику, формувати оптимальну виробничу програму, та, за різних умов, досягти високих розмірів прибутку. Треба відмітити, що зниження рівня витрат є важливим завданням, але не основною метою управління витратами, бо така оптимізація може призвести до зниження якості продукції та сервісного обслуговування споживачів, відмовою від реалізації видів продукції, що користуються попитом, але потребують значних витрат принаймні на першому етапі їхнього впровадження.

Як зазначає І.Є. Давидович, «управління витратами – це комплекс заходів, що спрямовані на формування найбільш необхідних і разом з тим доцільних з економічної і технічної точок зору витрат, яке забезпечується за допомогою раціонального їх нормування, оптимального планування, обґрунтування бухгалтерського обліку, оперативного економічного аналізу та своєчасного і всебічного контролю» [4, с. 17-18]. З цього визначення випливає, що управління витратами дає змогу отримувати користувачам необхідну інформацію щодо обліку, планування, аналізу та контролю витрат на конкретному підприємстві. Саме «недооцінка ролі управління витратами зумовлює значні втрати підприємств і організацій, що, у кінцевому випадку, негативно впливає на рівень виробничих витрат, а звідси – й на результати господарювання», зазначає І.Є Давидович [4, с. 17]. Виділене вище ще раз аргументує актуальність даного питання.

Система управління витратами має функціональний та організаційний аспект. Щодо організаційної підсистеми, то виділяють такі складові, як пошук і виявлення факторів економії ресурсів; планування витрат за видами; облік і аналіз витрат; стимулювання економіки ресурсів і зниження витрат.

Головною метою управління витратами підприємства є отримання або підвищення конкурентних переваг задля забезпечення ефективної діяльності. Тому, саме ринкова спрямованість повинна стимулювати впровадження новітніх технологій управління витратами, що дозволить успішно інтегруватись у світовий та європейський економічний простір та забезпечити вітчизняний менеджмент інноваційним інструментарієм ефективного функціонування.

Система управління витратами спрямована на вирішення наступних завдань [13]: здійснення контролю за ходом господарської діяльності підприємства; виявлення тенденцій змін рівня, обсягу та структури витрат на обсяг виробництва та одиницю продукції; збір, аналіз інформації про витрати; нормування, планування витрат у розрізі елементів, виробничих підрозділів і видів продукції; пошуку резервів економії ресурсів йі оптимізації витрат.

Отже, система управління витратами – це сукупність взаємопов'язаних елементів, методів і механізмів, що діють в межах функціональних обов'язків і утворюють певну цілісність, за допомогою яких узагальнюються процеси постачання, використання ресурсів, вирішуються чітко поставлені цілі, реалізуються тактичні та стратегічні плани.

Останнім часом набули розвитку різноманітні концепції управління витратами на підприємстві задля оптимізації ресурсів в процесі досягнення ефективної діяльності. Менеджерам дедалі нелегко визначитись як окремі підходи, методи, інструменти співіснують одне з одним, в чому є слабкі та сильні сторони тих чи інших нововведень у системі управління витратами. Вченими розглядаються декілька систем: деякі вже позитивно зарекомендували себе у впроваджені в діяльність, а деякі тільки проходять етап випробування, за результатами яких можна буде зробити висновки щодо можливості їх застосування. До таких систем відносять: standard costing; direct costing; target costing; kaizen costing; ABC – costing; Theory of constraints (TOC) [2].

Узагальнюючи матеріали зарубіжних та вітчизняних вчених, можна виокремити наступні базові концепції управління витратами: концепція витратоутворюючих чинників (традиційне управління витратами, управління цільовими витратами); концепція за функціональною системою (ABC); концепція доданої вартості; концепція альтернативних витрат; концепція ланцюжка цінностей; концепція трансакційних витрат; концепція стратегічного управління витратами (SCM); концепція витрат, що пов'язана з якістю.

Усі вище згадані концепції описані науковцями [2; 3; 11]. Зупинимося на управлінні конкурентоспроможними витратами.

Конкурентоспроможність є об'єктом управління підприємства. В аспекті управління конкурентоспроможністю є вагомі дослідження та розробки вітчизняних і зарубіжних вчених. В наукових працях дослідників звертається увага до визначення методів аналізу конкурентоспроможності, моделей розподілу конкурентних переваг підприємств у економічному просторі, визначенню шляхів і засобів конкурентних переваг вітчизняної економіки.

Поняття конкурентоспроможності підприємства, незважаючи на досить широке його використання, є складним і трактується неоднозначно. Воно є комплексним, багатопрофільним поняттям, оскільки передбачає врахування взаємодії всіх складових потенціалу підприємств – виробництво, персонал, маркетинг, менеджмент, фінанси. Слід відмітити, що конкурентоспроможність має відносний характер, тобто наявність переваг у підприємства порівняно з конкурентами у масштабах певного галузевого ринку. Виходячи з економічної природи конкурентоспроможності, її не можна розглядати як щось статичне. Відтак конкурентоспроможність підприємства – комплексна порівняльна характеристика, яка відображає рівень переважання сукупності показників оцінки можливостей

підприємства, що визначають його успіх на певному ринку за певний проміжок часу стосовно сукупності аналогічних показників підприємств-конкурентів [5].

Причому конкурентний клімат розвивається швидше, ніж будь-який інший, відомий історії. Підприємства постійно змушені змінювати позиціювання, щоб залишатися попереду або створювати основу для конкуренції. Призначення конкурентного аналізу полягає в тому, щоб допомогти аналітикам, стратегам, менеджерам і фахівцям, що приймають рішення, розуміти умови зовнішнього й внутрішнього середовища підприємства у їх постійному взаємозв'язку та взаємозалежності; визначати місце суб'єкта господарювання у ринковому просторі та з-поміж інших підприємств. Це основне завдання, що лежить в основі процесу конкурентного аналізу.

На корпоративному рівні в аналізі конкурентоспроможності підприємства важливого значення набуває застосування логістичного підходу. Зміст його зводиться до наступного - забезпечення наявності необхідного продукту у потрібній кількості і якості в необхідному місці у встановлений час для конкретного споживача з найкращими витратами. Цей підхід дозволяє визначити ключові показники конкурентоспроможності підприємства – якість, час і витрати – як своєрідні вимірювачі конкурентної позиції підприємства на ринку [14].

Вирішальна роль показників якості, часу і витрат у формуванні конкурентних переваг в умовах сучасного міжнародного бізнесу визначається дослідниками у більшості сучасних теорій конкуренції. Концентрація зусиль на одному з цих стратегічних напрямків, наприклад, на витратах, здатна забезпечити підприємству лідерство у витратах на визначальному сегменті ринку, де цей чинник має вирішальне значення. Одночасний акцент на зниження витрат, підвищення якості продукції та швидкості виведення її на ринок може виокремлювати підприємство як лідера на конкурентному ринку. Вимогою до працівників у ефективних компаніях має стати перехід у їхній роботі від витрат і якості до конкурентних витрат і якості та своєчасного реагування. З цієї позиції, конкурентоспроможність може бути визначена як певна суміш компонентів якості, швидкості виконання операційних процесів та витрат підприємства.

Витрати підприємства визначають його цінову конкурентоспроможність, можливість використання цінових методів конкурентної боротьби й «запас міцності» на випадок погіршення кон'юнктури ринку.

Вони характеризують можливості оптимального функціонування підприємства. Вплив витрат на точку беззбитковості визначає можливість виходу на нові ринки: тобто, кон'юнктура нового ринку є прямий шлях отримання прибутку. Досягнення необхідної величини прибутку можливо тільки при низькому рівні витрат.

М. Портер підкреслює, що для забезпечення низьковитратності підприємства потрібно випереджати конкурентів у володінні ринком. У разі ринкових змін структури витрат, зумовлених інноваційними процесами, витрати таких фірм можуть бути нижчими, ніж тих, що раніше закріпилися на ринку, але не здатного швидко реагували на зміни [14].

Проте, незважаючи на обрану концепцію управління витратами, ця модель на підприємстві повинна передбачати реалізацію деяких важливих та послідовних дій, а саме:

1) класифікація витрат з урахуванням завдань, що передбачаються до виконання у розрізі постійних, змінних, регульованих, нерегульованих;

2) розробка системи норм та нормативів з урахуванням факторів розподілу ресурсів за статтями витрат;

3) розробка чіткої системи обліку, аналізу, контролю за витратами, а також виявлення відхилень фактичних та планових показників;

4) визначення центрів відповідальності та облік витрат на всіх рівнях, тобто здійснення контролю за підрозділами окремо та підприємству загалом задля забезпечення прозорості витрат та адекватності їх несення в контексті отриманих прибутків;

5) розробка ефективної системи документообігу, що дозволяє отримати об'єктивну та оперативну інформацію по всіх виробничих, господарських, комерційних, адміністративних підрозділах підприємства;

6) розробка ефективної системи мотивації та заохочення робітників в економії ресурсів та збереженні виробничого потенціалу.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, управління витратами підприємства є одним із важливих об'єктів досліджень особливо в умовах фінансово-економічної кризи. Це є процес постійного системного впливу на структуру та величину витрат за бізнес-процесами з метою їх оптимізації та досягнення запланованих фінансових результатів. Процес управління витратами включає калькулювання витрат, облік, контроль і є невід'ємною частиною процесу управління діяльністю підприємства, що в свою чергу охоплює розробку й реалізацію рішень та контроль за їх виконанням. У цьому контексті доведено, що процес управління витратами є зв'язковим механізмом безпосередньо між витратами та отриманими фінансовими результатами на основі прийнятого управлінського рішення та виступає як фактор конкурентоспроможності. Відтак, актуальною на сьогодні є модель управління конкурентоспроможними витратами, яка полягає в послідовному вимірі

причинно-наслідкових витрат і виборі оптимальних витрат: «витрати на вибір стратегії – витрати на інновації – витрати на виробництво – витрати на підвищену якість продукту – витрати на прискорення технологічного циклу – витрати на продаж». Така модель в сучасних умовах забезпечує стійкий рівень конкурентоспроможності підприємства та обумовлює його конкурентну позицію у релевантному внутрішньому та зовнішньому ринку.

Література

1. Бутинець Ф.Ф. Витрати виробництва та їх класифікація для потреб управління / Бутинець Ф.Ф. // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнар. зб. наук. праць. Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – 2012. – № 1 (22). – С. 11-18.
2. Голубовський Л. Аналіз сучасних методів управління витратами / Л.Голубовський // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 1(26). – С. 187-192.
3. Гришко Н.В. Сучасні концепції управління витратами промислових підприємств [Електронний ресурс] / Н. В. Гришко. – Режим доступу: http://www.lukyanenko.at.ua/ load/0-0-0-208-20
4. Давидович І.Є. Управління витратами [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І.Є. Давидович. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 320 с.
5. Жукевич С.М. Конкурентний аналіз в контексті стратегічного управління підприємством / Жукевич С.М. // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»: збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – вип. 9 (34), част 2, редкол.: відп. ред., д.е.н., професор Герасимчук З.В. – Луцьк, 2012. – С. 175-183.
6. Мних Є.В. Економічний аналіз: підручник / Є.В. Мних ; вид. 2-ге, перероб. та доп. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.
7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" / затверджено Наказом Міністерства фінансів України 07.02.2013 N 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0336-13
8. Сопко В.В. Бухгалтерський облік : навч. посібник / В.В. Сопко. – 3-є вид., перероб і доп. – К. : КНЕУ, 2000. – 578 с.
9. Столяр Л.Г. Сутність «витрат» та особливості трактування / Л.Г. Столяр // Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 8 (29). – Ч. 3. – 2011. – С. 136-146.
10. Фандель Гюнтер. Теорія виробництва і витрат [Текст] / Гюнтер Фандель; пер з нім. під керівництвом і наук. ред. М. Г. Грещака. – К. : Таксон, 2000. – 520 с.
11. Череп А.В. Управління витратами суб'єктів господарювання. Ч.1: монографія / А.В. Череп. – [2-є вид. стереотип]. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2007. – 368 с.
12. Цимбалюк Л.Г. Чинники, резерви та шляхи зниження витрат виробництва як основа зменшення ціни товару / Л.Г. Цимбалюк, Н.П. Скригун // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – № 3(15). – 2011. – С. 88-95.
13. Ясінська А.І. Методологія та організація системно-орієнтованого управління витратами підприємства для прийняття управлінських рішень / А.І. Ясінська, Н.І. Подольчак // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2012. – № 7(727). – С. 161–172.
14. Porter M.E. Competition in global industries / M.E. Porter. – Boston (Mass.): Harvard Business School press, 1986. – pp. 38–40.

References

1. Butynets, F. (2012), "Production costs and their classification for management", *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu: mizhnar. zb. nauk. prats*, no. 1 (22), pp. 11-18.
2. Holubovskyy, L. (2012), "Analysis of modern management costs", *Halytskyi ekonomichnyi visnyk,* no. 1 (26), pp. 187-192.
3. Hryshko, N. "Modern concepts of cost management of the industrial enterprises", available at: *http*://www.lukyanenko.at.ua/load/0-0-0-208-20
4. Davidovich, I. (2008), *Upravlinnia vytratamy* [Cost management], tutorial, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 320 p.
5. Zhukevych, S. (2012), "Competitive analysis in a context of the strategic of enterprise management", *Ekonomichni nauky*, Issue 9 (34), Part 2, pp. 175-183.
6. Mnykh, E. (2005), *Ekonomichnyi analiz* [Economic analysis], textbook, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, 472 p.
7. The national provisions (Standard) 1 "General Requirements for Financial Reporting" , Approved by the Ministry of Finance of Ukraine, 07.02.2013 N 73, available at: http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0336-13
8. Sopko, V. (2000), *Bukhhalterskyi oblik* [Accounting], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 578 p.
9. Stoliar, L. (2011), "The essence of "costs" and features of interpretations", Chernivetskyi torhovelno-ekonomichnyi instytut KNTEU, «Ekonomichni nauky», Issue 8 (29), part 3, pp. 136-146.
10. Günter, Fandel (2000), *Teoriia vyrobnytstva i vytrat* [The theory of production and cost], *K. Tucson,* Kyiv, Ukraine, 520 p.
11. Cherep, A. (2007), *Upravlinnia vytratamy subiektiv hospodariuvannia. Ch.1* [Cost management entities. Part 1], monograph, VD "INZHEK", Kharkiv, Ukraine, 368 p.
12. Tsymbaliuk, L. and Skryhun, N. (2011), "Factors reserves and ways to reduce production costs, as the basis of reducing the price of the goods", *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 3(15), pp. 88-95.
13. Yasinska, A. and Podolchak, N. (2012), "Methodology and organization of system-based cost management company for management decisions", *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika",* no. 7(727), pp. 161-172.
14. Porter, M. (1986), "Competition in global industries", *Harvard Business School press*, pp. 38–40.

УДК 65.012:658.14:330.322

Полозова Т.В.,
к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики
та управління економічною безпекою
Харківський національний університет радіоелектроніки

ФОРМУВАННЯ КЛАСОВОГО КОНТУРУ ДІАГНОСТИКИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Polozova T.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of economic
cybernetics and management of economic security
Kharkiv National University of Radio Electronics

FORMATION OF CLASS CONTOUR FOR DIAGNOSTICS OF INNOVATION AND INVESTMENT CAPACITY OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання одним із найвпливовіших факторів конкурентоспроможності підприємства на національному та світовому ринках є його інноваційно-інвестиційна спроможність. Необхідність урахування впливу багатьох факторів мінливого зовнішнього та внутрішнього середовища на результати діяльності суб'єктів господарювання обумовлює пріоритетність питань розробки та використання відповідного сучасного методичного інструментарію діагностики інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства (І-ІСП).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сфері інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств питанням розробки та особливостям практичного використання методичного інструментарію діагностики присвячено велику кількість наукових праць. Так, питання оцінки інноваційно-інвестиційного потенціалу та інноваційного розвитку розглянуті у роботах відомих українських науковців, серед яких: С.М. Ілляшенко [1], П.П. Микитюк [2] В.Л. Осецький [3], К.П. Покатаєва [4], Л.В. Соколова [5]. Питанням оцінки інноваційної спроможності та економічної діагностики присвятили свої роботи такі вчені, як Н.В. Смолінська [6], О.Г. Мельник [7]. Я.А. Фомін [8] та ін. Проте результати наукового пошуку свідчать про те, що на сьогоднішній день не існує єдиного методичного підходу до формування діагностичного простору І-ІСП, що обумовлює можливість подальшого розвитку напрямів вирішення цієї проблеми.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка методичних рекомендацій щодо формування класового контуру діагностичного простору інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах проведених попередніх досліджень [9-11] обґрунтовано підхід до багатоконтурної діагностики І-ІСП, який відрізняється комплексним і системним характером.

Комплексний характер полягає у використанні багатоконтурного ареалу діагностики, що відрізняє даний підхід від запропонованих раніше. Багатоконтурність процесу діагностики І-ІСП визначається: двомірним розподілом стану конкурентного інноваційно-інвестиційного середовища; тримірним розподілом ознакового діагностичного простору; часовим виміром діагностичної процедури [11, с. 108]. Системний характер запропонованого підходу проявляється в тому, що динамічний вектор (ідентифікація І-ІСП у часі) відображає динаміку показників у їхньому взаємному співвідношенні як елементів системи І-ІСП.

Графічно діагностичний простір І-ІСП представлений на рис. 1.

На відміну від існуючих підходів класовий контур у даному дослідженні запропоновано формувати на основі чотирьох індикаторів, алгоритм розрахунку яких обумовлений наявними даними зі статистичної звітності підприємства. Комплекс розпізнавальних класових індикаторів охоплює відносні показники, які характеризують ефективність інноваційно-інвестиційної діяльності та ринкову перевагу підприємства серед конкурентів, враховуючи рівень концентрації (монополізації) ринку.

Виходячи з наведених вище положень, у даному дослідженні запропоновано класовий контур представити такими індикаторами (рис. 2):

- рентабельність інвестицій в нематеріальні активи ($P_{нма}$);
- рентабельність продажів інноваційної продукції ($P_{іп}$);
- індекс ринкової позиції підприємства ($I_{рп}$);
- модифікований коефіцієнт Харфіндала-Хіршмана (K^{M}_{X-X}).

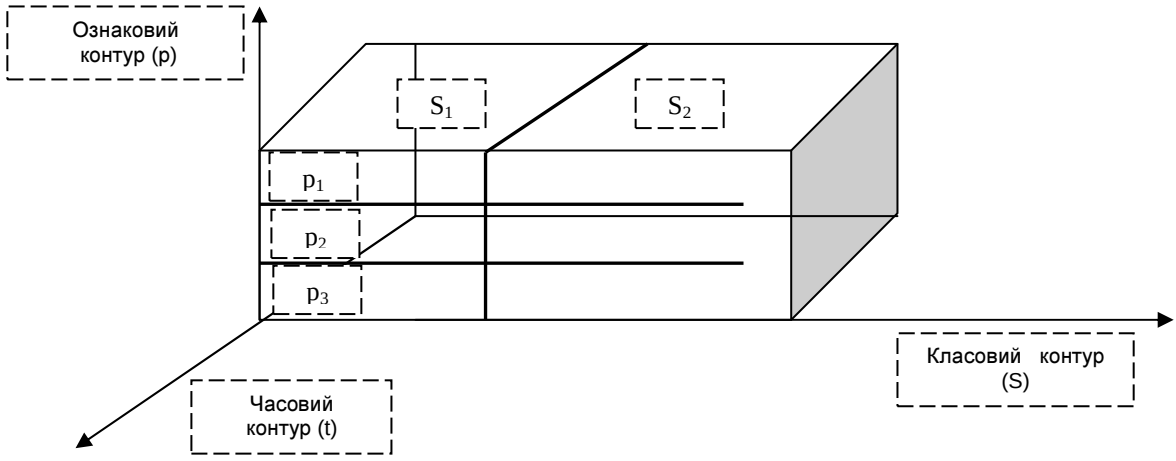

Рис. 1. Діагностичний простір інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства (І-ІСП)

Джерело: розробка автора

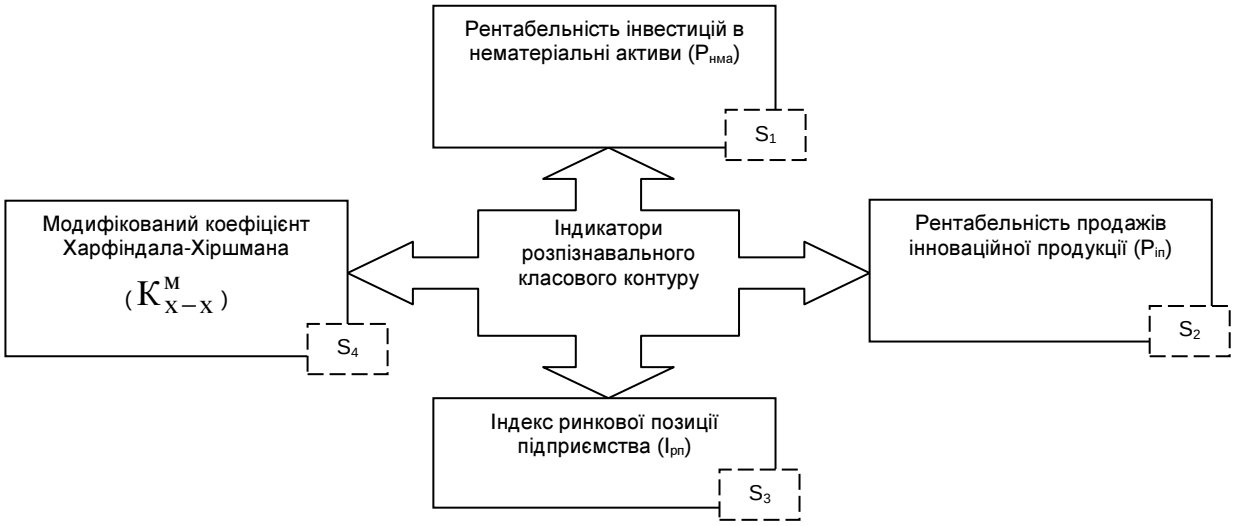

Рис. 2. Індикатори, що формують класовий контур діагностики І-ІСП

Джерело: розробка автора

Запропонований комплекс класових індикаторів може бути розширений (звужений), укрупнений (більш деталізований) в залежності від мети діагностування, інформаційно-статистичної бази та особи, що приймає рішення.

Перші два зазначені індикатори характеризують результати (ефективність) інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства, методика розрахунку яких наведена нижче.

Рентабельність інвестицій в нематеріальні активи ($Р_{нма}$) пропонується розраховувати за формулою:

$$Р_{нма} = \frac{П_{вал}}{КІ_{нма}}, \quad (1)$$

де $П_{вал}$ – сума валового прибутку;

$КІ_{нма}$ – сума капітальних інвестицій у нематеріальні активи.

Рентабельність продажів інноваційної продукції пропонується розраховувати за формулою:

$$Р_{іп} = \frac{ОР_{іп}}{ВІ_{заг}}, \quad (2)$$

де $ОР_{іп}$ – обсяг реалізації інноваційної продукції;

$ВІ_{заг}$ – загальна сума витрат на інновації.

Звичайно, позитивною динамікою зазначених обох показників для підприємства буде їх збільшення у часі.

Особливої уваги серед запропонованих індикаторів заслуговують останні два, які дозволяють врахувати позицію досліджуваного підприємства на ринку та рівень концентрації ринку серед підприємств-конкурентів, котрі складають діагностичний простір.

З метою діагностичної процедури у даному дослідженні запропоновано як один з класових індикаторів використати індекс ринкової позиції підприємства ($І_{рп}$), який розраховується відношенням чистого доходу досліджуваного підприємства до суми чистого доходу підприємства з максимальним значенням з числа підприємств діагностичного простору:

$$І_{рп} = \frac{ЧД_i}{ЧД_{max}}, \quad (3)$$

де $ЧД_i$ – чистий дохід і-го підприємства;

$ЧД_{max}$ – максимальне значення суми чистого доходу із всієї сукупності підприємств, що формують діагностичний простір.

Звичайно, позитивною динамікою даного показника є збільшення його у часі, та максимальне значення даного індексу відповідатиме підприємству з максимальною ринковою позицією серед підприємств-конкурентів. Даний показник дозволяє позиціонувати інноваційно-інвестиційну спроможність досліджуваного підприємства саме серед підприємств, які входитимуть до діагностичного простору.

На особливу увагу заслуговує четвертий індикатор – модифікований коефіцієнт Харфіндала-Хіршмана ($К^{м}_{х-х}$), який дозволяє урахувати та оцінити рівень концентрації (монополізації) ринкового середовища саме серед підприємств, які обрані до діагностичного простору.

За класичним уявленням розрахунок коефіцієнта Харфіндала-Хіршмана здійснюється за формулою:

$$К_{х-х} = \sum_{i=1}^{с} Ч_i^2, \quad (4)$$

де $Ч_i$ – частка ринку і-го підприємства галузі;

с – кількість підприємств на ринку.

Якщо $К_{х-х}$ наближається до 0, то це свідчить про високий рівень конкуренції на ринку; якщо $К_{х-х}$ наближається до 1, то це характеризує ринок як високо монополізований.

Враховуючи підхід, викладений у роботі [7, с. 238], який передбачає використання оберненої шкали Харфіндала-Хіршмана, та вимоги, висунуті до інформаційно-статистичної бази процесу діагностування, у даній роботі запропоновано використати модифіковану формулу Харфіндала-Хіршмана, яка набуває вигляд:

$$К^{м}_{х-х} = \sum_{i=1}^{сд} Ч_{iд}^2, \quad (5)$$

де $Ч_{iд}$ – частка ринку і-го підприємства у загальному обсязі виробництва всіх підприємств, обраних до просторового контуру діагностики.

Частка ринку і-го підприємства ($Ч_{iд}$) розраховується за формулою:

$$Ч_{iд} = \frac{ЧД_i}{\sum_{i=1}^{сд} ЧД_i}; \quad (6)$$

сд – загальна кількість підприємств, обраних до просторового контуру діагностики.

Таким чином, якщо $К^{м}_{х-х}$ наближається до 0, то це свідчить про високий рівень монополізації, і якщо $К^{м}_{х-х}$ наближається до 1, то це свідчить про високий рівень конкуренції серед підприємств, які входитимуть до діагностичного простору.

Методика розрахунку запропонованих вище індикаторів контуру розпізнавальних класів наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Методика розрахунку індикаторів контуру розпізнавальних класів

Індикатор контуру розпізнавальних класів	Умовне позначення	Методика розрахунку	Розшифровка позначень
Рентабельність інвестицій в нематеріальні активи	$Р_{нма}$	$\frac{П_{вал}}{КІ_{нма}}$	$П_{вал}$ – сума валового прибутку; $КІ_{нма}$ – сума капітальних інвестицій у нематеріальні активи
Рентабельність продажів інноваційної продукції	$Р_{іп}$	$\frac{ОР_{іп}}{ВІ_{заг}}$	$ОР_{іп}$ – обсяг реалізації інноваційної продукції; $ВІ_{заг}$ – загальна сума витрат на інновації
Індекс ринкової позиції підприємства	$І_{рп}$	$\frac{ЧД_i}{ЧД_{max}}$	$ЧД_i$ – чистий дохід і-го підприємства; $ЧД_{max}$ – максимальне значення суми чистого доходу із всієї сукупності підприємств, що формують діагностичний простір
Модифікований коефіцієнт Харфіндала-Хіршмана	$К^{м}_{х-х}$	$\sum_{i=1}^{сд} Ч^2_{ід}$	$Ч_{ід}$ – частка ринку і-го підприємства у загальному обсязі виробництва всіх підприємств, обраних до контуру діагностики: $Ч_{ід} = \frac{ЧД_i}{\sum_{i=1}^{сд} ЧД_i}$; сд – загальна кількість підприємств, обраних до просторового контуру діагностики

Джерело: розробка автора

У табл. 2 наведено методику розрахунку індикаторів контуру розпізнавальних класів, використовуючи дані статистичної звітності підприємства.

Таблиця 2

Методика розрахунку індикаторів контуру розпізнавальних класів, використовуючи дані статистичної звітності підприємства

Індикатор контуру розпізнавальних класів	Шифр показника	Методика розрахунку	Розшифровка позначень
Рентабельність інвестицій в нематеріальні активи ($Р_{нма}$)	s_1	$\frac{2090\ (ф.2)}{130\ (ф.2\ -\ інвестиції)}$	2090 (ф.2) – рядок 2090 форми № 2 "Звіт про фінансові результати"; 130 (ф.2-інвестиції) – рядок 130 форми № 2-інвестиції (річна) "Капітальні інвестиції, вибуття й амортизація активів"
Рентабельність продажів інноваційної продукції ($Р_{іп}$)	s_2	$\frac{206\ (ф.1\ -\ інновації)}{110\ (ф.1\ -\ інновації)}$	206 (ф.1-інновації) – рядок 206 форми № 1-інновації (річна) "Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства"; 110 (ф.1-інновації) – рядок 110 форми № 1-інновації (річна) "Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства"
Індекс ринкової позиції підприємства ($І_{рп}$)	s_3	$\frac{2000\ (ф.2)}{2000\ (ф.2)_{max}}$	2000 (ф.2) – рядок 2000 форми № 2 "Звіт про фінансові результати"; $2000\ (ф.2)_{max}$ – рядок 2000 форми № 2 "Звіт про фінансові результати" максимальний за значенням серед підприємств діагностичного простору
Модифікований коефіцієнт Харфіндала-Хіршмана ($К^{м}_{х-х}$)	s_4	$\frac{2000\ (ф.2)}{\sum_{i=1}^{c} 2000\ (ф.2)_i}$	$\sum_{i=1}^{c} 2000\ (ф.2)_i$ – сума значень рядка 2000 форми № 2 "Звіт про фінансові результати" за всіма підприємствами діагностичного простору

Джерело: складено автором та адаптовано до [12]

З метою формування контуру класів S_1 (високий рівень І-ІСП) і S_2 (низький рівень І-ІСП) пропонується подальше агрегування зазначених індикаторів. Так, у загальному виді інтегральний показник (L), що характеризуватиме приналежність підприємств до відповідного класу запропоновано розраховувати за формулою:

$$L = \sqrt[n]{\prod_{l=1}^{n} s_l}\ , \qquad (7)$$

де s_l – l-й індикатор класового контуру;
n – кількість індикаторів класового контуру.

Відповідно до запропонованого підходу у даному дослідженні розрахунок інтегрального показника (L) матиме вигляд:

$$L = \sqrt[4]{\prod_{l=1}^{4} s_l} = \sqrt[4]{s_1 \cdot s_2 \cdot s_3 \cdot s_3} = \sqrt[4]{P_{нма} \cdot P_{іп} \cdot I_{рп} \cdot K^{м}_{х-х}}\ . \qquad (8)$$

Результат градації підприємств на два класи S_1 (високий рівень І-ІСП) і S_2 (низький рівень І-ІСП) визначається за шкалою Харрингтона, яка характеризує ступінь виразності критеріальної властивості та має універсальний характер. При цьому, враховуючи необхідність виділення двох класів, пропонується використати модифіковану шкалу Харрингтона, яка наведена у табл. 3.

Таблиця 3

Шкала Харрингтона для формування класового контуру

Змістовний опис градацій	Чисельне значення	Змістовний опис градацій контуру розпізнавальних класів	Чисельне значення
Традиційна шкала		Модифікована шкала (авторський підхід)	
Дуже висока	0,8 - 1,0	Високий (достатній) рівень І-ІКП (S_1)	0,37 – 1,00
Висока	0,64 - 0,8		
Середня	0,37 - 0 64		
Низька	0,2 - 0,37	Низький рівень І-ІКП (S_2)	0,0 - 0,36
Дуже низька	0,0 - 02		

Джерело: розроблено автором

У загальному вигляді сформований класовий контур характеризується такою математичною інтерпретацією:

$$S_1 \in [0{,}37 \le L \le 1]; \quad S_1 \in \left[0{,}37 \le \sqrt[4]{\prod_{l=1}^{4} s_l} \le 1\right];$$

$$S_2 \in [0{,}0 \le L \le 0{,}36]; \quad S_1 \in \left[0{,}0 \le \sqrt[4]{\prod_{l=1}^{4} s_l} \le 0{,}36\right]. \qquad (9)$$

Таким чином, формування класового контуру (S_1, S_2) ґрунтується на чотирьох інтегральних індикаторах, які по своїй суті є відносними показниками і функціонально призначені для створення порівняльної бази між підприємством, що діагностується, і підприємствами-конкурентами (суб'єктами господарювання даної галузі).

Висновки з проведеного дослідження. Запропонований у даній роботі підхід до формування класового контуру діагностичного простору І-ІСП дозволяє визначити критерії та показники з метою позиціонування та кількісної ідентифікації рівня І-ІСП досліджуваного підприємства у конкурентному просторі.

Перспективою подальших досліджень може бути розробка методичного інструментарію розрахунку інтегральних показників, що створюють ознаковий та часовий контури діагностичного простору.

Література

1. Проблеми і перспективи ринково-орієнтованого управління інноваційним розвитком : монографія / за ред. д.е.н., професора С.М. Ілляшенко. – Суми : ТОВ "Друкарський дім "Папірус", 2011. – 644 с.
2. Микитюк П.П. Аналіз інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств : монографія / П.П. Микитюк. – Тернопіль : Тернограф, Тернопільський національний економічний університет, 2009. – 304 с.
3. Осецький В.Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики : монографія / В.Л. Осецький. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 412 с.
4. Покатаєва К. П. Інвестиційна діяльність підприємств у глобальному середовищі: методичний інструментарій управління : монографія / К. П. Покатаєва; Харк. нац. автомоб.-дор. ун-т. – Х., 2009. – 168 с.
5. Соколова Л.В. Моделювання вибору інвестиційно-привабливого промислового об'єкту / Л.В. Соколова, Т.М. Герман // Економіка : проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. Випуск 249. – В 5 т. – Т. 5. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – С. 1312-1316.
6. Смолінська Н.В. Методичні підходи до оцінювання рівня інноваційної спроможності підприємства / Н.В. Смолинська // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4. – С. 215-221.
7. Мельник О.Г. Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій: монографія / О.Г. Мельник. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – 344 с.
8. Фомин Я.А. Диагностика кризисного состояния предприятия: учеб. пособие для вузов / Я.А. Фомин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 349 с.

9. Полозова Т.В. Конкурентна діагностика інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства / Т.В. Полозова // Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 12-13 грудня 2014 року) / Східноукраїнський інститут економіки та управління. У 2-х частинах. – Запоріжжя: ГО "СІЕУ", 2014. – Ч.2. – С. 122-125.

10. Полозова Т.В. Оцінка інноваційно-інвестиційної конкурентоспроможності підприємства / Т.В. Полозова // Соціально-економічні підсумки 2014 року: реалії та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 26-27 грудня 2014 року) / ГО "Львівська економічна фундація". У 3-х частинах. – Львів: ЛЕФ, 2014. – Ч. 2. – С. 34-37.

11. Полозова Т.В. Діагностичний простір інноваційно-інвестиційної конкурентоспроможності підприємства / Т.В. Полозова // Прогнозування соціально-економічного розвитку національної економіки : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 26-27 грудня 2014 р.). – У 3-х частинах. – Дніпропетровськ: НО "Перспектива", 2014. – Ч. 1. – С. 107-110.

12. Публикація документів Державної Служби Статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/ operativ2005/pr/prm_ric/pm_u/prm_met.html

References

1. Illiashenko, S.M. (2011), *Problemy i perspektyvy rynkovo-oriientovanoho upravlinnia innovatsiinym rozvytkom* [Problems and prospects of market and oriented management of innovative development], monograph, *TOV “Drukarskyi dim “papirus”*, Sumy, Ukraine, 644 p.

2. Mykytiuk, P.P. (2009), *Analiz invectytsiino-innovatsiinoi diialnocti pidpryiemctv* [Analysis of investment and innovative activity of enterprises], monograph, *Ternohraf*, Ternopil, Ukraine, 304 p.

3. Ocetskyi, V.L. (2003), *Invectytsii ta innovatsii: problemy teopii i praktyky* [Investments and innovations: problems of the theory and practice], monograph, *IAE UAAN*, Kyiv, Ukraine 412 p.

4. Pokataieva, K.P. (2009), *Invectytsiina diialnict pidpryiemctv u hlobalnomu cepedovyshchi: metodychnyi inctrumentarii upravlinnia* [The investment activity of enterprises in global environment: methodological tools of management], monograph, *Khark. nats. avtomob.-dor. un-t.*, Kharkiv, Ukraine, 168 p.

5. Sokolova, L.V., Herman, T.M. (2009), “Modeling the choice of investment andattractive industrial facility”, *Economy: problems of the theory and practices*, *Zbirnyk naukovykh prats*, Iss. 249, in 5 vol., Vol. 5, DNU, Dnipropetrovsk, Ukraine, pp. 1312-1316.

6. Smolinska, N.V. (2011), “Methodological approaches to evaluation of innovation ability of the enterprise”, *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 4, pp. 215-221.

7. Melnyk, O.H. (2010), *Systemy diahnostyky diialnosti mashynobudivnykh pidpryiemstv: polikryterialna kontseptsiia ta instrumentarii* [Diagnostics systems of activity of machine and building enterprises: mono-criteria concept and tools], monograph, *Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky*, Lviv, Ukraine 344 p.

8. Fomin, Ya.A. (2003), *Diagnostika krizisnogo sostoyaniya predpriyatiya* [Diagnostics of the crisis state of the enterprise], textbook, YUNITI-DANA, Moscow, Russia, 349 p.

9. Polozova, T.V. (2014), “Competitive diagnostics of innovation and investment capacity of the enterprise”, *Suchasni tendentsii v ekonomitsi ta upravlinni: novyi pohliad* [Current trends in economics and management: a new view], *Zbirnyk materialiv VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Collection of materials of the VI International scientific and practical conference], (Zaporizhzhia, 12-13 Decemder, 2014) / *Skhidnoukrainskyi instytut ekonomiky ta upravlinnia*, in 2 parts, Zaporizhzhya, HO “SIEU”, part 2, Zaporizhzhia, Ukraine, pp. 122-125.

10. Polozova, T.V. (2014), “Evaluation of innovation and investment competitiveness of the enterprise”, *Sotsialno-ekonomichni pidsumky 2014 roku: realii ta perspektyvy* [Social and economic results of 2014: realities and prospects], *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Proceedings of the International scientific and practical conference], (Lviv, 26-27 December, 2014), HO « Lvivska ekonomichna fundatsiia”, in 3 parts, LEF, part 2, Lviv, Ukraine, pp. 34-37.

11. Polozova, T.V. (2014), “Diagnostic space of innovation and investment competitiveness of the enterprise”, *Prohnozuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky* [Prediction of social and economic development of the national economy], *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Proceedings of the International scientific and practical conference], (Dnipropetrovsk, 26-27 December, 2014), in 3 parts, NO “Perspektyva”, part 1, Dnipropetrovsk, Ukraine, pp. 107-110.

12. Publication of documents of the State Statistics Service of Ukraine, available at: http://ukrstat.org/uk/operativ/ operativ2005/pr/prm_ric/pm_u/prm_met.html

УДК 658: 338.2

Зеленська М.О.,
к.е.н., доцент кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»

МЕТОДИКА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЩОДО РОЗВИТКУ ПОЛІГРАФІЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Zelenska M.O.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department
of economics and entrepreneurship
National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"

METHODOLOGY OF MAKING DECISION ACCORDING TO THE DEVELOPMENT OF PRINTING ENTERPRISE

Постановка проблеми. Розвиток підприємства є складним багатоаспектним процесом, що враховує сукупність показників внутрішнього ресурсного забезпечення, компетенцій виробничого персоналу та керівників, готовність підприємства до впровадження змін та характеристику зовнішнього середовища. В умовах кризових економічних явищ, ризиків, скорочень ринків збуту та високого рівня конкуренції, завдання визначення оптимальних напрямів розвитку поліграфічного підприємства для оптимізації бізнес процесів, забезпечення стабільності функціонування та пристосування до змін зовнішнього середовища набуває особливої актуальності.

Основним аспектом ефективного досягнення цілей розвитку є обґрунтоване прийнятті управлінських рішень для формування напрямів реалізації змін, визначення інструментів та засобів їх застосування з метою трансформації підприємства. Отже, ефективне прийняття рішень на етапі стратегічного планування розвитку поліграфічного підприємства є основою для результативного управлінського впливу та досягнення бажаних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань розвитку підприємств присвячені наукові роботи багатьох вітчизняних та закордонних дослідників, таких як, І.Ансофф, Г. Герасимчук [3], В. Верба [1], Р. Каплан, О. Віханський, Т. Коллер, Г. Міцберг, Д. Нортон, М. Портер, А. Стрікленд, А. Томпсон, З. Шершньова, І. Должанський [5], Ю. Соболев, А. Томпсом, Р. Фатхутдінов, І. Федулова, Ю. Погорелов [8] та ін. Дослідженням діяльності поліграфічних підприємств та можливостей їх розвитку приділили увагу у своїх працях Л. Довгань [4], С. Бескоровайна, Г. Ісаєва, К. Андреєва, М. Любанова, Є. Маргуліна, Р. Марушкова, Д. Комков [7], А. Мерзлікін, Я. Котляревський та ін.

Однак, у більшості наукових досліджень не приділено достатньої уваги формуванню прикладних інструментів та засобів для прийняття рішень щодо визначення напрямів розвитку поліграфічного підприємства, впливу на складові ресурсів, можливостей та компетенцій відповідно до стратегічних цілей підприємства

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка методики для прийняття рішень щодо розвитку поліграфічного підприємства з урахуванням визначених стратегічних цілей, що характеризують новий бажаний стан підприємства у майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ґрунтовний аналіз наукових праць [1; 3; 4; 5; 7; 8] дозволив визначити розвиток поліграфічного підприємства як процес розроблення і впровадження в діяльність підприємства сукупності ресурсів, інструментів, засобів та механізмів, що спрямовані на створення, покращення та реалізацію можливостей розвитку підприємства для досягнення його цілей, підвищення стабільності й адаптивності до зовнішнього середовища.

Для прийняття управлінських рішень щодо впливу на можливості підприємства потрібно врахувати як зовнішні можливості ринкового середовища, так і наявні внутрішні ресурси та компетенції, а також структуру зв'язків підприємства з суб'єктами ринкового середовища. Менеджери поліграфічного підприємства можуть впливати на внутрішні можливості (наявні та перспективні), а також частково на елементи зовнішнього середовища (за дослідженням [6] поліграфічні підприємства не мають значних важелів впливу на зовнішнє ринкове середовище).

З метою виявлення актуальних цілей розвитку поліграфічних підприємств України в сучасних умовах було проаналізовано дослідження [1; 6], в яких виділено основні цілі та перспективи змін для підприємств галузі, серед яких перевага цілей фінансового характеру (збільшення середньої виручки на одне замовлення, збільшення кількість замовлень, зменшення адміністративних витрат на одне замовлення), доцільність впровадження новітніх управлінських технологій та інформаційних технологій без порушення принципу системності.

З метою актуалізації даних з урахуванням економічної кризи було проведено додаткове експертне опитування управлінців десяти поліграфічних підприємств, що дозволило виділити такі цілі: збільшення кількості замовлень друкування продукції з рівня q_0 до $q_б$; розширення асортименту послуг та продуктів з k_0 до $k_б$; зменшення собівартості замовлення з e_0 до $e_б$.

Відповідно до визначених цілей доцільно визначити напрями розвитку підприємств з виокремленням внутрішніх складових його діяльності, на які можна здійснювати вплив, таких як, виробнича друкарська діяльність p_1, комерційна діяльність p_2, організаційно-управлінська діяльність p_3.

Розвиток виробничої складової (друкарські можливості) розподіляється з урахуванням специфіки впливу на ресурси, компетенції та можливості на:

- розвиток наявних виробничих засобів (до альтернативних можливостей можна віднести оптимізацію витрат на друкування, проведення ремонту та реорганізації, навчання виробничого персоналу, вплив на ресурсне забезпечення (економія витрат та здешевлення), зменшення технологічних простоїв обладнання, мінімізація витрат часу на додрукарську та післядрукарську обробку замовлення та ін.);
- впровадження друкарських інновацій (можливості запровадження нових продуктів та послуг без додаткових інвестицій в основні засоби, впровадження технологічних змін з метою оптимізації, економії ресурсів без додаткових інвестицій, впровадження виробничих інновацій та ін.).

Зміни в комерційній діяльності включають розвиток складових:

- наявних маркетингових засобів (можливість оптимізації витрат та підвищення ефективності рекламних заходів, збільшення ефективності роботи персоналу, покращення управління кредиторською заборгованістю, скорочення часу на оформлення договорів та обслуговування замовника та ін.);
- впровадження інновацій маркетингу (можливості впровадження інформаційних систем (наприклад, CRM), інформаційних засобів для просування послуг поліграфічного підприємства та комунікації з потенційними клієнтами, формування компетенцій персоналу щодо використання нових інформаційних систем та ін.).

Вплив на організаційно-управлінську складову діяльності розподіляється на розвиток:

- управлінської складової (включно з кадровою діяльністю), що може включати можливості збільшення ефективності вертикальної комунікації, покращення формування стратегій та їх впровадження, збільшення компетентності керівників, покращення мотивації та ін.;
- фінансово-інвестиційної складової (можливості залучення кредитів на вигідних умовах, оптимізації фінансових потоків, здійснення додаткової інвестиційної діяльності, самофінансування розвитку та ін.);
- інформаційної складової (можливості інформаційного (інформація та засоби зв'язку) забезпечення суб'єктів виробничої, комерційної та управлінсько-організаційної діяльності);
- впровадження організаційно–управлінських інновацій (можливості впровадження нових управлінських систем та технологій у кадрову, інноваційну, фінансово-інвестиційну діяльність та ін.)

Можливості розвитку підприємства формуються на основі наявних або потенційних ресурсів та враховують специфічні ознаки його діяльності, а їх наявність є необхідною для реалізації цілей розвитку, зростання, змін.

Відповідно до визначених можливостей розвитку та потенційних напрямів сформовано ієрархічну структуру з використанням модифікованого методу аналізу ієрархій, що показана на рис. 1.

Метод аналізу ієрархій реалізує декомпозицію задачі експертного оцінювання. Сформована ієрархічна структура досягнення цілей розвитку поліграфічного підприємства, представляє собою графічне уявлення завдання у вигляді перевернутого дерева, де кожен елемент, за винятком самого верхнього, залежить від одного або більше вище розташованих елементів [2].

Вершиною ієрархії є головна мета, тобто новий стан підприємства, а елементи нижнього рівня представляють безліч варіантів досягнення мети (альтернативних можливостей розвитку), елементи проміжних рівнів відповідають напрямкам розвитку, що пов'язують реалізацію цілі з альтернативами.

Відповідно до сформованої ієрархії, визначених можливостей і цілей розвитку підприємства доцільно здійснити вибір експертів, який має враховувати аналіз компетентності кандидатів. Вибір експертів доцільно здійснювати відповідно до кваліфікації та стажу, результативності роботи працівника, його професійного рівня тощо. Пропонується, що показники достатності будуть визначатись фахівцями відділів, а показники важливості – управлінським персоналом вищих рівнів (директор, заступники директора).

До початку проведення процедури експертної оцінки необхідно встановити критерії експертизи, що наведено у таблиці 1.

В процесі попарного порівняння потенційних напрямів розвитку та альтернативних можливостей (тобто елементів ієрархії одного рівня) виявляють експертні оцінки щодо оптимальності та доцільності вибору альтернативних можливостей розвитку відповідно до напрямів та цілей (бажаного нового стану системи підприємства).

Рис. 1. Ієрархія взаємозалежності напрямків розвитку, альтернативних можливостей та цілей поліграфічного підприємства

Джерело: складено автором

Таблиця 1

Критерії порівняння експертами напрямів розвитку та можливостей

Ступінь значимості	Визначення
1	Рівна вагомість
3	Помірна перевага одного над іншим
5	Суттєва перевага
7	Значна перевага
9	Сильна перевага
2, 4, 6, 8	Проміжні значення між сусідніми критеріями

Джерело: складено автором

При складанні матриць для кожного напряму розвитку оцінюється доцільність реалізації можливостей за правилом пріоритетності вертикальних елементів. Тобто, якщо можливість по вертикалі важливіша за горизонтальну, то в матрицю заносять цілий ступінь значимості, якщо навпаки - дробовий. Відносна важливість будь-якого елемента, що порівнюється сам з собою, дорівнює одиниці. Матриця попарних порівнянь наведена у таблиці 2.

Таблиця 2

Матриця попарних порівнянь альтернатив розвитку

Загальна ціль	Альтернативна можливість 1	Альтернативна можливість 2	…	Альтернативна можливість s
Альтернативна можливість 1	a_{11}	a_{12}	…	a_{1s}
Альтернативна можливість 2	a_{21}	a_{22}	…	a_{2s}
…	…	…	…	
Альтернативна можливість s	a_{s1}	a_{s2}		a_{ss}

Джерело: складено автором на основі [6]

Після визначення експертами ступенів значущості в межах однієї матриці парних порівнянь, відбувається нормування отриманих оцінок:

$$n_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_j a_{ij}},$$

де n_{ij} – нормування бальної оцінки для кожного ступеня значущості;

a_{ij} – бальна оцінка попарного порівняння альтернативних можливостей;

$\sum a_{ij}$ – агрегована бальна оцінка в межах кожного стовпчика.

Далі обчислюється арифметичне середнє w_i для кожного рядка матриці:

$$w_i = \frac{\sum_i n_{ij}}{k},$$

де w_i – арифметичне середнє нормованої бальної оцінки для кожної альтернативної можливості розвитку;

$\sum n_{ij}$ – агрегована величина нормованих бальних оцінок в рамках кожного рядка матриці;

k – кількість альтернатив, що порівнюються.

Оцінка напрямів розвитку відповідно до його цілей, тобто для бажаного нового стану підприємства ґрунтується на формуванні нової матриці порівнянь та визначення нормативної бальної оцінки й арифметичного середнього для оцінюваних напрямів розвитку.

Для визначення альтернативної можливості, яку потрібно реалізувати для досягнення нового стану підприємства, експерти визначають x_i^1 - більш важливий, значимий *i*-й напрямок розвитку відносно досягнення загальної цілі, x_{ij}^1 - локальний пріоритет *j*-ї альтернативної можливості щодо *i*-го напрямку розвитку.

Для знаходження сукупного значення важливості альтернативної можливості α_j необхідно локальні пріоритети цієї альтернативи відносно вибраних напрямків перемножити на пріоритети відповідних напрямків щодо цілі досягнення нового стану системи:

$$\alpha_j = \sum_i x_i^1 x_{ij}^2$$

Для перевірки компетентності експертних оцінок доцільно перевірити узгодженість сформованих матриць попарних порівнянь за допомогою розрахунку відхилення реального (максимального) власного числа матриці від відповідного власного числа для ідеальної матриці:

$\lambda_{\max} = \sum_j w_i \left(\sum_i a_{ij} \right)$ - max власне значення матриці попарних порівнянь;

$\lambda_{\max} \geq n$;

$IУ = (\lambda_{\max} - n)/(n-1)$ - індекс узгодженості;

СУ – середня узгодженість випадкової матриці розмірності *n;*

ВУ = ІУ / СУ – відносна узгодженість.

Величина відношення узгодженості не повинна бути більша за 10%. При більших значеннях експертам слід перевірити надані оцінки або змінити склад експертів.

З метою оцінки достатності альтернативних можливостей для досягнення цілей розвитку необхідно проаналізувати коефіцієнт δ_{ti}, що представляє собою експертне бачення достатності ресурсів підприємства як основи можливостей розвитку для досягнення бажаної цілі *t.*

Достатність визначається експертами за правилом:

$0 \leq \delta_{ti} < 1$ - недостатній, $\delta_{ti} = 1$ - достатній, $\delta_{ti} > 1$ - перевищує.

На основі отриманих розрахунків визначаємо інтегральний показник досяжності поставлених цілей розвитку підприємства d_t, що характеризує експертну оцінку здатності підприємства досягти поставлених цілей розвитку.

$$d_t = \sum_j \alpha_j \delta_{tj},$$

$$\sum_j \alpha_j = 1,\ \alpha_j \geq 0,$$

$$0 \leq \delta_{tj} \leq 2,\ j = 1..n,\ t = 1..3,$$

де δ_{tj} – достатність реалізації можливості розвитку *j* для досягнення *t*-ї поставленої цілі;

α_j – сукупне значення важливості альтернативної *j*-ї можливості розвитку в задачі досягнення цілей розвитку (нового стану підприємства).

Після обчислення коефіцієнтів d_t для кожної цілі (якщо $d_t<1$ – ціль недосяжна, $d_t>1$ – ціль досяжна) необхідно вибрати альтернативні можливості розвитку (тобто напрямки вкладання ресурсів підприємства). При недосяжності бажаної цілі розвитку необхідно ранжувати альтернативні можливості розвитку згідно показника вкладу кожної можливості у досягнення кожної цілі ($\alpha_i \delta_{ti}$). На основі вибору значущих можливостей в задачі розвитку з них формуємо множини Ω_1 (реалізація можливості) - $\delta_{ti}>100\%$, Ω_2 (формування множин ресурсів та зміни в діяльності підприємстві) - $\delta_{ti}<100\%$, і множину Ω_3 (створення можливості розвитку) при $\delta_{ti} \approx 0$.

Висновки з проведеного дослідження. Розроблено методику розвитку поліграфічного підприємства як процес розроблення та впровадження в діяльність підприємства сукупності ресурсів, інструментів, засобів та механізмів, що спрямовані на створення, покращення та реалізацію можливостей розвитку підприємства для досягнення його цілей, підвищення стабільності й адаптивності до зовнішнього середовища. Запропонована методика спрямована на виокремлення найбільш ефективного напряму впровадження змін відповідно до складової альтернативних можливостей розвитку на рівні підрозділів підприємства з урахуванням стратегічного бачення його майбутнього стану. Методика дозволяє підвищити ефективність вибору напрямів управління розвитком підприємства відповідно до його цілей, зменшити ризики та формалізувати процедуру прийняття управлінських тактичних та стратегічних рішень щодо розвитку. До подальших напрямів поглиблення досліджень можна віднести необхідність врахування екзогенної та ендогенної складових розвитку, формування інструментів та засобів впровадження на підприємство методики прийняття рішень, структурувати можливості розвитку підприємства щодо структури управління та ресурсного забезпечення для підвищення ефективності реалізації можливостей розвитку.

Література

1. Верба В.А. Управлінське консультування: концепції, організація, розвиток : монографія / В.А. Верба. – К. : КНЕУ, 2011. – 327 с.
2. Волошин О.Ф. Моделі та методи прийняття рішень: навч. посібник / О.Ф. Волошин, С.О. Мащенко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 336 с.
3. Герасимчук В.Г. Розвиток підприємства: діагностика стратегія, ефективність : монографія / В.Г. Герасимчук. – К. : Вища шк., 1995. – 265 с.
4. Довгань Л.Є. Поліграфічна промисловість України : сучасний стан та тенденції розвитку [Електронний ресурс] / Л.Є. Довгань, Ю.П. Воржакова // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2013. – Випуск 1. – Режим доступу: http://economy.kpi.ua/uk/node/445
5. Должанський І.З. Конкурентоспроможність підприємства : навчальний посібник / І.З. Должанський, Т.О. Загорна. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
6. Зеленська М.О. Управління потенціалом поліграфічного підприємства : монографія / М.О. Зеленська, П.В. Круш. – К. : НТУУ «КПІ», 2013. – 248 с.
7. Комков Д.Ю. Методика управления конкурентоспособностью полиграфического предпрятия: автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Д.Ю. Комков. – Москва. – 2006. – 20 с.
8. Погорєлов Ю.С. Розвиток підприємства: поняття та види [Електронний ресурс] / Ю.С. Погорєлов. – 2011. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua /bitstream /handle/123456789/36617/21-Pogorelov.pdf?sequence=1

References

1. Verba, V.A. (2011), *Upravlinske konsultuvannia: kontseptsii, organisatsiia, rozvytok* [Management consulting: conception, organization, development], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 327 p.
2. Voloshyn, O.F. and Maschenko, S.O. (2010), *Modeli ta metody pryiniattia rishen* [Models and methods of decision making], tutorial, Vidavnicho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskyi unversitet", Kyiv, Ukraine, 336 p.
3. Herasymchuk, V.H. (1995), *Rozvytok pidpriemstva: diahnostyka, stratehiia, efectyvnist* [Enterprise development: diagnostic strategy, effectiveness], monograph, Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine, 265 p.
4. Dovhan, L.Ye. and Vorzhakova, Yu.P. (2013), "Printing industry Ukraine: current state and development trends", available at: http://economy.kpi.ua/uk/node/445
5. Dolzhanskyi, I.Z. (2006), *Konkurentospromozhnist pidpryiemstva* [Competitiveness of the enterprise], tutorial, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, 384 p.
6. Zelenska, M.O. and Krush, P.V. (2013), *Upravlinnia potentsialom polihrafichnoho pidpriemstva* [Management of printing company potential], monograph, NTUU "KPI", Kyiv, Ukraine, 248 p.
7. Komkov, D.Yu. (2006), "Methodology of management of printing company's competitiveness", thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.05, Moscow State University of Printing, Moscow, Russia, 20 p.
8. Pohorelov, Yu.S. (2011), "Enterprise Development: Concept and types", available at http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36617/21-Pogorelov.pdf?sequence=1

УДК 631.11:658.8

Східницька Г.В.,
к.е.н., в.о. доцента кафедри фінансів і кредиту
Львівський національний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ЗБІЛЬШЕННЯ

Skhidnytska H.V.,
cand.sc.(econ.), acting assistant professor
of the department of finances and credit
Lviv National Agrarian University

FORMATION INCOMES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND WAYS OF THEIR INCREASING

Постановка проблеми. Діяльність сільськогосподарських підприємств спрямована на досягнення певних стратегічних і тактичних цілей, які, як правило, передбачають покращення фінансово-економічних результатів, зокрема збільшення загальної маси прибутку. Успішне функціонування підприємства в поточному періоді є основою його розвитку в майбутньому.

В умовах інтегрування економіки України у світову відбувається трансформація фінансових відносин мікрорівня. Оскільки характерною рисою сьогодення стала велика кількість збиткових підприємств, зростає потреба у дослідженні причинно-наслідкових зв'язків, пов'язаних із процесом формування фінансових результатів діяльності підприємства, ефективністю їх використання.

Виручка від реалізації продукції підприємства є джерелом власних фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення фінансово-господарської діяльності. Їх нестача спричиняє виникнення боргів, що у кінцевому підсумку може призвести до фінансової кризи та банкрутства. Їх же зростання значною мірою визначає темпи економічного розвитку суб'єктів господарювання та підвищення життєвого рівня населення. Чинниками, що впливають на фінансові результати у різних організаційно-правових формах господарювання (зокрема, в сільськогосподарських підприємствах), можуть бути: існуючий їх порядок формування та використання, зміни обсягів виробництва в аграрній сфері, ефективність фінансового менеджменту господарств тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси глобалізації вітчизняної економіки зумовлюють необхідність удосконалення методів, пов'язаних із дослідженням основних джерел формування фінансово-економічних результатів діяльності суб'єктів господарювання, відповідно до законів ринку в забезпеченні задоволення інтересів працівників, підприємств та держави.

Теоретичні та практичні аспекти формування та використання фінансових результатів підприємств розглянуті в працях вітчизняних науковців: М.Д. Білик, М.Т. Білухи, І.О. Бланка, Л.Д. Буряка, Ф.Ф. Бутинця, Б.І. Валуєва, І.В. Зятківського, О.Р. Квасовського, В.Г. Лінника, В.О. Меца, В.М. Опаріна, О.О. Орлова, А.М. Поддєрьогіна, Н.М.Ткаченка, П.Т. Саблука, В.В. Сопка, Н.М. Цал-Цалко. Серед західних економістів дослідження прибутку, виручки від реалізації, рівня прибутковості знайшло відображення у роботах Л.Р. Брейлі, Є. Брігхема, Б. Коласса, С. Майєрса, С. Росса, Р. Холта.

Зазначені питання досліджувались у працях відомих російських учених: М.І. Баканова, В.В. Ковальова, М.Н. Крейніної, Г.В. Савицької, А.Д. Шеремети.

Однак, пошук нових можливостей збільшення доходів сільськогосподарських підприємств – необхідна умова їх виживання в реаліях ринкової економіки, в умовах подальшої інтеграції України у світову економічну систему і зумовили вибір напряму наукових досліджень.

Постановка завдання. Метою нашої статті є дослідження сучасного стану доходів як основного джерела надходжень сільськогосподарських підприємств Львівщини та вплив окремих факторів, які спричиняють її коливання протягом досліджуваного періоду.

Викладення основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах господарювання сутність економічної ефективності аграрного виробництва полягає в одержанні максимального результату від використання виробничих ресурсів [2, с. 53-55]. Економічні показники є концентрованим виразом якісних і кількісних змін в економіці аграрного виробництва, їх величина змінюється залежно від розвитку виробництва. У сільськогосподарському виробництві основними показниками економічної ефективності є: затрати праці на одиницю продукції; собівартість продукції, рівень рентабельності або збитковості; чистий дохід на одиницю продукції, витрати на її виробництво, гектар посівної площі; грошові доходи (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції, їх розподіл і використання, темпи розширеного відтворення, рівень оплати праці та доходів сільського населення.

Головною метою реформування аграрного сектора України було створення раціональних сільськогосподарських структур ринкового спрямування на зміну одержавленим

сільськогосподарським підприємствам. Ефективними на сучасному етапі стають формування, що ґрунтуються на приватній власності на землю і майно та великих формах організації виробництва, за яких кожний учасник одержує плату залежно від розміру вкладених у загальне виробництво капіталу (землі та майна) й ефективності його праці. Сільськогосподарські кооперативи, товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства мають переваги над колективними підприємствами, оскільки організовані на приватній власності на землю та майно, але зберегли крупно масштабні форми організації виробництва

Найважливішим результативним показником в сільському господарстві є виробництво валової продукції, що в натуральній формі представлена всіма виробленими протягом року первинними продуктами рослинницької та тваринницької галузі, а у вартісній - оцінена за порівняними цінами 2005 року. При визначенні вартості валової продукції сільського господарства до її складу включають основну, побічну, супутню продукцію рослинництва та тваринництва, приріст незавершеного виробництва в цих галузях. В сільськогосподарських підприємствах валова продукція визначається також за собівартістю виробництва.

Особливістю валової продукції сільського господарства є те, що вона включає повторний рахунок і тому представляє собою валовий оборот сільськогосподарського підприємства. В свою чергу, обсяг повторного рахунку у валовій продукції залежить від розміру продукції власного виробництва, що споживається на виробничі цілі для наступного циклу відтворення.

Встановлено, що, у 2013 р. індекс обсягу валової продукції сільського господарства У Львівській області порівняно з 2012 р. становив 100,0% (за 2012р. – 104,2%), у тому числі у сільськогосподарських підприємствах – 108,8% (за 2012р. – 116,8%), у господарствах населення – 96,2% (за 2012р. – 99,6%). Індекс виробництва продукції рослинництва за 2013 р. порівняно з 2012 р. становив 98,6%, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах – 108,7%, у господарствах населення – 93,7%, продукції тваринництва – 102,0%, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах – 109,1%, у господарствах населення – 99,4% [3, с. 13].

На рис. 1 подано зміну обсягів валового сільськогосподарського виробництва у 2012-2013 рр.

Рис. 1. Зміна обсягів сільськогосподарського виробництва (наростаючим підсумком у % до відповідного періоду попереднього року)

Джерело: розробка автора на основі [3, с. 13].

Сьогодні в структурі валової продукції в господарствах Львівської області переважає продукція рослинництва, тоді як раніше переважаючою була продукція тваринництва. Встановлено, що в досліджуваній області у 2013 р. порівняно із 2012 р. збільшилося виробництво зернових та зернобобових культур, соняшнику на зерно, ріпаку, сої, плодів та ягід. Треба відзначити, що у сільськогосподарських підприємствах впродовж досліджуваного періоду зріс валовий збір зернових та зернобобових культур (у вазі після доробки) на 11,3%. Зростання виробництва відбулося за рахунок збільшення посівних площ на 7,4% та урожайності з 39,9 до 43,6 ц з кожного гектара. Сільськогосподарськими підприємствами вироблено 784,0 тис. т зерна (на 17,1% більше відносно 2012 р.). Однак, валове виробництво цукрових буряків скоротилося через зменшення посівних площ на 14,9% та урожайності з 439 до 404 ц з одного гектара зібраної площі [3, с. 13].

Виробництво основних видів тваринницької продукції за 2013 р. характеризується наступними даними (табл. 1).

Таблиця 1

Валове виробництво продукції тваринництва у 2013 р.

Показник	Усі категорії господарств		У тому числі				Частка господарств населення у загальному виробництві, %	
			Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення			
	2013р.	2013р. у % до 2012 р.	2013р.	2013р. у % до 2012 р.	2013р.	2013р. у % до 2012 р.	2013р.	2012 р.
М□ясо (реалізація худоби та птиці на забій у живій вазі), тис.т	187,1	107,5	93,2	115,1	93,9	100,9	50,2	53,5
Молоко, тис.т	619,4	99,8	26,4	102,7	593,0	99,7	95,7	95,9
Яйця, млн.шт	530,4	102,0	66,9	105,9	463,5	101,5	87,4	87,8

Джерело: авторська розробка за даними Головного управління статистики у Львівській області [3, с.14].

Аналізуючи дані таблиці 1, бачимо, що у 2013 р. у господарствах всіх категорій відбулося збільшення виробництва м□яса на 7,5% та яєць на 2,0%, але зменшилося виробництво молока на 0,2%. Обсяги виробництва м□яса у 2013 році відносно 2012 р. збільшилося в сільськогосподарських підприємствах на 15,1%, яєць – на 1,5%, молока – на 2,7% відповідно. Продукції тваринництва аграрними підприємствами Львівщини вироблено мало, тобто в такій кількості, яка не забезпечує потреби області. У 2013 р. у сільськогосподарських підприємствах відношення загального обсягу вирощування тварин до їх реалізації на забій становило 97,6% (у 2012 р. – 102,6%). Зменшення спостерігалося у аграрних підприємствах 8 районів області (від 62,5% у Кам'янка-Бузькому до 99,6% у Пустомитівскому районах). У 10 районах Львівщини обсяги вирощування худоби та птиці перевищили обсяги їх реалізації на забій (від 101,1% у Стрийському до 2,5 раза у Дрогобицькому районах) [3, с. 14].

Питома вага валової продукції сільськогосподарських підприємств за досліджуваний період швидкими темпами зростає та суттєво збільшилася впродовж аналізованого періоду. Таке явище більшою мірою спостерігається із продукцією тваринництва, а це майже на 5% більше, ніж у галузі рослинництва. Це свідчить про те, що в значній частині господарств тривалий час не дотримані принципи раціонального співставлення галузей, а продовольчий ринок буде неповноцінним. І це при тому, що, за висновками експертів, має місце підвищений попит на тваринницьку продукцію.

Тому, незважаючи на позитивні тенденції останніх років, сільське господарство залишається однією з найслабших ланок національної економіки. На основі цього виникають питання: чому організація та механізм функціонування сільськогосподарських підприємств не дають очікуваних результатів?; які фактори зумовлюють такий розвиток сільського господарства?

Як правило, зменшення обсягів виробництва пояснюється неефективним використанням ресурсів, відхиленням від оптимальних обсягів виробництва та використанням засобів виробництва не повною мірою. Всі ці фактори впливають на обсяги виробництва: неефективне використання ресурсів гальмує виробничий процес, а використання засобів виробництва повною мірою могли б збільшити обсяг виробництва продукції. Переконані, що у діяльності сільськогосподарських підприємств мали місце всі перераховані фактори, які поступово знижували їх ефективність.

В умовах ринкових відносин акценти в розвитку сільського господарства здебільшого переносяться на макроекономічні чинники, які повинні забезпечувати розвиток процесу виробництва. Проте всі зусилля, спрямовані на його стабілізацію в цілому, через відсутність в окремих підприємствах ефективних економічних механізмів господарювання виявлялися недієздатними [5].

Основним джерелом грошових надходжень від діяльності сільськогосподарського підприємства є грошові кошти, отримані від покупців і замовників виготовленої продукції. Операційна діяльність зазвичай є головним джерелом доходу підприємства. У табл. 2 подано основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств протягом 2011-2013 рр.

Таблиця 2

Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств

Показник	Рік			2013р. до 2011р., %
	2011	2012	2013	
Рівень рентабельності операційної діяльності,%	21,4	2,2	36,9	172,4
Чистий прибуток (збиток), млн. грн	343,7	47,1	1006,6	> ніж у 2,9 рази
Підприємства, які одержали чистий прибуток	131	112	96	73,2
- до загальної кількості, %	64,2	62,9	51,6	80,3
- фінансовий результат, млн. грн	388,7	168,3	1206,1	> ніж у 3,1 рази
Підприємства, які одержали чистий збиток	71	65	89	125,3
- до загальної кількості, %	34,8	36,5	47,8	137,3
- фінансовий результат, млн. грн	32,0	117,0	192,7	> ніж у 6 разів
Середньорічна кількість найманих працівників, осіб	6516	6035	6226	95,5

Джерело: розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області [6]

Таким чином, на основі проаналізованих даних таблиці 2 бачимо, що рівень рентабельності операційної діяльності задовільний із позитивною динамікою так само як і чистий прибуток у загальному вигляді.

Однак, беручи до уваги кількість прибуткових і збиткових сільськогосподарських підприємств впродовж аналізованого періоду, то ситуація у сільському господарстві не є настільки втішною. У 2013 році було на 24 більше виявилося збиткових сільськогосподарських підприємств порівняно із 2012 роком із сумою збитку понад 2 млн. грн.

Таку ситуацію у діяльності сільськогосподарських підприємств спричинено низкою факторів, до основних з яких слід віднести нестабільність грошової одиниці і, як наслідок, зростання цін на паливо-мастильні матеріали, мінеральні добрива тощо, мінливість податкової політики, високу вартість залучення кредитних ресурсів і ін. Проаналізувавши дані дослідження, можемо стверджувати, що у доходах від операційної діяльності провідне місце посідає виручка від реалізації продукції (робіт і послуг). Вона має вагомий вплив на позитивний результат діяльності сільськогосподарського підприємства.

Встановлено, що розмір виручки від реалізації сільськогосподарської продукції залежить від обсягу та якості продукції та рівня реалізаційних цін на неї.

Як свідчать дані таблиці 3, виручка від реалізації сільськогосподарської продукції протягом досліджуваного періоду зросла у 1,2 раза (майже 1,3 раза в рослинництві та 1,1 раза – у тваринництві). Аналізуючи таку статистику, переконані, що це зумовлено збільшенням площ сільськогосподарських угідь, які збільшились на 4,3% у 2013 році в порівнянні з 2011 роком, а от облікова чисельність працівників зменшилася на 4,5% відповідно.

Таблиця 3

Виручка від реалізації сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах Львівської області, млн. грн

Показники	Рік			2013 р. до 2011 р.,%
	2011	2012	2013	
Виручка від реалізації сільськогосподарської продукції	1899,9	2179,7	2319,1	122,0
в т.ч.: рослинництво	1170,3	1401,5	1481,9	126,6
тваринництво	729,6	778,2	837,2	114,7
Площа сільськогосподарських угідь, тис.га	230,4	244,2	240,8	104,3
Середньорічна чисельність працівників, осіб	6516	6035	6226	95,5
Виручка на 1 га сільськогосподарських угідь	8,2	8,9	9,6	117,0
Виручка на 1 працівника	0,29	0,36	0,37	127,5

Джерело: розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській обл. [6; 7]

Наявність такого факту обумовлюється раціоналізацією процесу виробництва та меншою мірою залучення до нього трудового потенціалу підприємств, в результаті чого зростає обсяг виручки на 1 га сільськогосподарських угідь і 1 працівника – 17% і 27,5% відповідно.

Індекс споживчих цін виступає досить важливим показником при аналізі грошових надходжень у сільськогосподарському підприємстві. Це пояснюється тим фактом, що саме сільськогосподарська продукція є основною у задоволенні споживчих потреб населення.

За допомогою позбавлення інфляційної складової виручки від реалізації сільськогосподарської продукції можемо аналізувати її збільшення чи зменшення. Вважаємо, що дослідження дефлятованої виручки від реалізації сільськогосподарської продукції значиме, так як свідчитиме про реальне збільшення обсягів надходжень в структурі доходів господарства (табл. 4).

Таблиця 4

Дефлятована виручка від реалізації сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах Львівської області, млн. грн

Показник	Рік			2013р.до 2011 р., %
	2011	2012	2013	
Виручка від реалізації сільськогосподарської продукції	1899,9	1932,3	1642,4	86,4
в.т.ч.: рослинництво	1170,3	1242,4	1049,5	89,6
тваринництво	729,6	689,9	592,9	81,2
Площа сільськогосподарських угідь, тис.га	230,4	244,2	240,8	104,3
Середньорічна чисельність працівників, осіб	6516	6035	6226	95,5
Виручка на 1 га сільськогосподарських угідь	8,2	7,9	6,8	82,9
Виручка на 1 працівника	0,29	0,32	0,26	89,6

Джерело: розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській обл. [6-8]

Загалом, виходячи з даних таблиці 4, можемо стверджувати, що не дуже суттєво, проте все-таки зменшився обсяг виручки від реалізації протягом досліджуваного періоду при відсутності врахування коефіцієнтів інфляції (на 247,4 млн. грн. – у 2012 році та 676,7 млн. грн. – у 2013 році або 35,6% відповідно). Відносно виручки на 1 га сільськогосподарських угідь і 1 працівника, то тут також простежується пониження цих показників – 34,1% та 37,9%.

У галузях рослинництва та тваринництва також зменшується обсяг виручки від реалізації сільськогосподарської продукції.

Так, виручка від реалізації продукції рослинництва зменшилася на 37,0%, а продукції тваринництва – на 33,5%, однак у порівнянні із 2011 роком зменшилася лише на 10,4% і 18,8% відповідно.

Висновки з проведеного дослідження. Стабільність діяльності сільськогосподарських підприємствах в сучасних умовах господарювання виступає одним з головних їх завдань. Аналіз виручки від реалізації сільськогосподарської продукції у досліджуваних підприємствах Львівщини свідчить про те, що на скорочення обсягів виробництва, зменшення виручки від реалізації сільськогосподарської продукції, а отже і зниження фінансово-економічних результатів діяльності сільськогосподарських підприємств мають прямий вплив, окрім інфляційної складової, і кількість, і ціна реалізованої продукції.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що для зрівноваженого їх розвитку та підвищення фінансово-економічних результатів діяльності обов'язковим є проведення збалансованої цінової, фінансової та кредитної політики, поєднання саморегулювання та державного контролю, які би утворювали дієвий економічний механізм функціонування сільськогосподарських підприємств та прискорювали процеси концентрації виробництва у сільському господарстві.

Література

1. Валова продукція сільського господарства. − Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2014. – С. 13-14.
2. Онисько С.М. Ефективність сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм: монографія / С.М. Онисько, Н.М. Лавренюк. – Львів: „Українські технології”, 2005. – 148 с.
3. Про соціально-економічне становище Львівської області за 2013 рік : стат. збірник. – Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2014. – 45 с.
4. Саблук П. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє / П. Саблук. – К. : Інститут аграрної економіки, 2001 – Т. ІІ. Аграрна економіка в умовах демократичного державотворення. – 483 с.
5. Сільське господарство Львівщини у 2013 році : стат. збірник. − Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2014. – 164 с.
6. Статистичний щорічник Львівської області за 2013 рік. Частина 1. − Львів, 2014. – 248 с.
7. Статистичний щорічник Львівської області за 2013 рік. Частина 2. − Львів, 2014. – 221 с.
8. Україна в цифрах 2013 : стат. збірник. – Державна служба статистики України. – Київ: ТОВ „Видавництво „Консультант”, 2014. – С. 74-80.

Література

1. "Gross agricultural output", (2014), Main Statistical Office in the Lviv region, Lviv, Ukraine, pp. 13-14.
2. Onysko, S.M., Lavreniuk, N.M. (2005), *Efektyvnist silskohospodarskykh pidpryiemstv riznykh orhanizatsiino-pravovykh form* [“Efficiency of agricultural enterprises of various organizational and legal forms”: a monograph], „Ukrainski tekhnolohii”, Lviv, Ukraine, 148 p.
3. *Pro sotsialno-ekonomichne stanovyshche Lvivskoi oblasti za 2013 rik* [About social and economic status of Lviv region for 2013], (2014), statistical digest, Main Statistical Office in the Lviv region, Lviv, Ukraine, 45 p.
4. Sabluk, P. (2001), *Ahrarna ekonomika i polityka v Ukraini: pidsumky mynuloho ta pohliad u maibutnie* [Agricultural Economics and Policy in Ukraine: results of the past and look into the future], Instytut ahrarnoi ekonomiky, Vol. II. *Ahrarna ekonomika v umovakh demokratychnoho derzhavotvorennia* [The agrarian economy in the terms of democratic state formation], Kyiv, Ukraine, 483 p.
5. *Silske hospodarstvo Lvivshchyny u 2013 rotsi* [Agriculture of Lviv region in 2013], (2014), statistical digest, Main Statistical Office in the Lviv region, Lviv, Ukraine, 164 p.
6. Statistical Yearbook of Lviv region for 2013. Part 1 (2014), Lviv, Ukraine, 248 p.
7. Statistical Yearbook of Lviv region for 2013. Part 1 (2014), Lviv, Ukraine, 221 p.
8. “Ukraine in numbers 2013”, (2014), Statistical digest, State Statistics Service of Ukraine, TOV „Vydavnytstvo „Konsultant”, Kyiv, Ukraine, pp. 74-80.

УДК 332.33:631.115.11

Рущак В.М.,
науковий співробітник
Волинська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інституту сільського господарства Західного Полісся НААН України

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ТА РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

Rushchak V.M.,
research fellow
Volyn State Agricultural Experiment Station of the Institute
of Agriculture of Western Polissya NAAS Ukraine

CURRENT STATUS OF PROVISION AND USE OF LAND RESOURCES IN PERSONAL PEASANT FARMING

Постановка проблеми. Аграрна та земельна реформи, що проводяться в Україні, зумовили розвиток різних форм власності, різноманіття землекористувань і землеволодінь. Крім того, у ході аграрних та земельних трансформацій відбулися докорінні зміни у структурі сільського господарства: концентрація сільськогосподарського виробництва відбувалась переважно в індивідуальному секторі. Особисті селянські господарства (далі ОСГ) стали тією ключовою ланкою, яка пом'якшила можливі катастрофічні наслідки глибокої економічної кризи пострадянської колгоспно-радгоспної системи. Нині вони значною мірою гарантують продовольчу безпеку держави, стабільну зайнятість і грошові доходи сільського населення. Враховуючи вище викладене, виникає об'єктивна потреба в оцінці сучасного стану, якості й ефективності використання земельних ресурсів власниками ОСГ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній економічній науці проблемам формування та удосконалення земельних відносин, регулювання ринкового обігу земель та управління земельними ресурсами присвячені наукові праці таких відомих вчених, як І. Баланюк [3], В. Будзяк, П. Гайдуцький [1], А. Даниленко, П. Канінський, В. Месель-Веселяк [9], П. Саблук [1], А. Тихонов, А. Третяк [11], М. Федоров, М. Хвесик, В. Юрчишин та ін. Дослідженню соціально-економічних аспектів розвитку ОСГ присвячені наукові праці О. Бородіної [4; 10], В. Дієсперова, В. Збарського, Т. Зінчук [5], Ю. Лупенка [1; 9], М. Маліка, О. Могильного, Л. Молдаван, О. Онищенка, І. Прокопи [4; 10], В. Рябоконя, О. Шпичака, К. Якуби та ін. вчених. Проте, в аграрній економічній науці залишаються недостатньо розробленими питання створення дієвого механізму реформування земельних відносин з урахуванням вимог соціально спрямованого агропромислового виробництва, створення сприятливого інституціонального середовища для розвитку всіх організаційно-правових форм сільськогосподарського землекористування, зокрема ОСГ.

Особисті селянські господарства відіграють важливу роль у розвитку аграрного сектора України з огляду на необхідність посилення багатофункціональної ролі сільського господарства та європейську інтеграцію. Сільські домогосподарства здійснюють свою діяльність відповідно до положень Земельного кодексу України та Закону України «Про особисте селянське господарство», який зазначає, що ОСГ – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використання майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [6].

Органи державної статистики ж використовують категорію «господарства населення», до яких відносять домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. До цієї категорії віднесені також фізичні особи-підприємці, які провадять свою діяльність у галузі сільського господарства [8, с. 87].

Тобто категорія «господарства населення» об'єднує всіх тих виробників сільськогосподарської продукції, які не мають статусу юридичної особи. Ними є: особисті селянські господарства; громадяни, що займаються сільськогосподарською діяльністю на землях, виділених для будівництва та обслуговування житлового будинку та господарських будівель, ділянок колективного й індивідуального садівництва та городництва, дачних ділянках; фізичні особи-підприємці, які провадять свою діяльність у галузі сільського господарства. Досліджуючи передумови та результати аграрної реформи в Україні, Гайдуцький П., Саблук П., Лупенко Ю. та інші зазначають, що особисті селянські господарства –

важлива форма господарювання, найбільш пристосована до умов ринку та стійка проти загальної кризи [1, с. 179]. Геєць В., Юрчишин В., Бородіна О., Прокопа І., розкриваючи прояви і причини різновекторності аграрного та сільського розвитку в Україні, відмічають, що ринковий обіг сільськогосподарських земель з використанням механізмів оренди забезпечує консолідацію великих масивів землі для організації інтенсивного сільськогосподарського виробництва та підвищення його ефективності. Водночас, відомі вчені наголошують, що надмірна концентрація землекористування (у тому числі транснаціональними корпораціями, які проявляють агресивність на вітчизняному ринку оренди землі) створює загрози здійсненню державного контролю над певними територіями та спричиняє посилення їх знелюднення. Це, у свою чергу, провокує зростання соціальної напруженості у суспільстві через обезземелення селян. Монополізація прав оренди землі великими землекористувачами утримує орендну плату на низькому рівні, обмежує можливості орендодавачів і звужує доступ невеликих сільськогосподарських підприємств, фермерських і особистих селянських господарств до ринку землі та її оренди населення [4, с. 5-6]. Справедливо зауважує Зінчук Т., що здійснений у результаті аграрних трансформацій розподіл землі та майна призвів, з одного боку, до створення великих агрохолдингових структур, а з іншого – до значної деконцентрації земель, які використовуються окремими господарствами, що, у свою чергу, зумовило формування багатомільйонного сектора сільських парцелянських домогосподарств з низьким рівнем товарності [5, с. 258-259]. Незважаючи на велику кількість і різноплановість проведених досліджень, окремі питання, пов'язані з подальшим розвитком земельних відносин в особистих селянських господарствах в умовах ринкових трансформацій на регіональному рівні залишаються недостатньо вивченими, що й обумовило вибір напряму дослідження.

Постановка завдання. Оскільки розробка теоретичних і практичних положень щодо підвищення ефективності використання земельних ресурсів з врахуванням регіональних особливостей та соціально-економічних механізмів ефективної реалізації власниками ОСГ прав власності на землі сільськогосподарського призначення не розкриті повною мірою в більшості наукових праць, це стало підставою для вибору теми дослідження. Метою даної статті є оцінка сучасного стану забезпеченості та ефективності використання земельних угідь в особистих селянських господарствах Волинської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним результатом проведення земельної реформи у Волинській області стали структурні зміни у розподілі земель як за формами власності та господарювання, так і за кількістю землевласників і землекористувачів. Господарства населення та аграрні формування виступають нині основними землекористувачами, у їх власності та користуванні знаходиться 79,0 % сільськогосподарських угідь. В цілому, земельний фонд області становить станом на 1.01.2014 р. 2014,4 тис. га і найбільша його частка припадає на землі сільськогосподарського призначення. На кінець 2013 р. сільськогосподарські угіддя займали 1048,7 тис. га, або 52,1 % земельних площ, з яких 673,2 тис. га (64,2%) – орні землі (табл. 1).

Таблиця 1

Площа сільськогосподарських угідь за категоріями землевласників і землекористувачів Волинської області, *тис. Га*

Категорії	Рік					2013 р. до 2000 р., +,-
	2000	2005	2010	2012	2013	
Сільськогосподарські підприємства, всього, в т. ч.:	535,6	296,4	231,2	229,4	232,3	-303,3
- недержавні	501,5	282,8	223,0	221,7	220,8	-280,7
- державні	34,1	13,6	8,2	7,7	11,5	-22,6
Громадяни, всього, в т. ч:	355,6	577,3	599,7	601,6	596,2	240,6
- ОСГ та ділянки для будівництва і обслуговування житлового будинку та господарських будівель	163,5	177,7	170,9	173,2	171,5	8,0
- ділянки для товарного виробництва	141,4	338,2	389,3	384,7	385,4	244,0
- колективні та індивідуальні сади	2,9	3,0	3,1	3,0	3,0	0,1
- колективні та індивідуальні городи	13,6	7,6	6,8	7,0	6,1	-7,5
- ділянки для сінокосіння та випасу худоби	34,2	50,8	29,5	33,6	30,1	-4,1
- ділянки для здійснення несільськогосподарської підприємницької діяльності	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1

Джерело: розраховано автором за даними [7, с. 60-61]

З розподілу земельного фонду в розрізі основних землекористувачів та власників землі видно, що найбільшу питому вагу земель складають громадяни, у власності та користуванні яких знаходиться 612,5 тис. га, з яких 596,2 тис. га – сільськогосподарські угіддя, при цьому 385,4 тис. га (64,6 %) – земельні ділянки для товарного сільськогосподарського виробництва. Варто відмітити, що у 2013 р. землі запасу та землі, не надані у власність і постійне користування становили 204,5 тис. га (19,5 % від усіх сільськогосподарських земель), що на 53,6 тис. га більше, ніж у 2000 році.

Проведене дослідження свідчить, що протягом останніх трьох років загальне скорочення площі сільськогосподарських угідь припинилось. Водночас, вже два роки поспіль утримується тенденція росту площ у сільськогосподарських підприємствах та скорочення – у господарствах населення.

Значною залишається площа земель запасу та земель, не наданих у власність і користування, яка становила на кінець 2013 р. 204,6 тис. га (19,5 % сільськогосподарських угідь), серед яких облогує 62,0 тис. га орних земель (9,2 % ріллі). Крім того, 21,6 % ріллі не оброблялась, а це близько 146 тис га, з яких майже 86 тис. га (59,0 % цих площ) обліковані земельними органами за населенням.

З метою вивчення особливостей землекористування в ОСГ Волині у 2013 р. Головним управлінням статистики у Волинській області було проведено вибіркове обстеження сільських домогосподарств. Обстеження охоплювало всі райони області. В ньому брали участь 912 (або 0,6 %) сільських домогосподарств, на які припадає 0,9 % земель домогосподарств у сільській місцевості. Обрані домогосподарства представляють усю сукупність наявних домогосподарств (господарств населення) області, місце проживання яких зареєстровано на території сільських населених пунктів і які мають земельні ділянки [7, с. 143].

Уся наведена інформація отримана з розповсюджених на генеральну сукупність домогосподарств даних Базового інтерв'ю, проведеного в травні 2005, 2010, 2012 та 2013 років в рамках вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності населення в сільській місцевості та відображає стан домогосподарств на момент опитування. За даними вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності господарств населення у сільській місцевості, виявлено, що після різкого росту протягом 2005-2012 рр., середня площа земельних ділянок дещо стабілізувалась і становила у 2013 р. 2,15 га проти 1,75 га у 2005 р. Переважаючими як за кількістю, так і площею земельних ділянок залишаються великі домогосподарства з площею більше 1 га. Але, при цьому, прослідковується тенденція до збільшення частки дрібних домогосподарств (з площею до 0,5 га), зокрема за 2012 р. на 2,1 в.п. Хоча середній розмір земельних ділянок у них майже не змінюється і коливається в межах 0,30-0,32 га (табл. 2, рис. 1).

Таблиця 2

Основні показники землекористування сільських домогосподарств Волинської області,

у середньому на одне господарство

Показник	Рік				2013 р. до 2005 р., +,-
	2005	2010	2012	2013	
Площа земельних ділянок, га	1,75	2,02	2,11	2,15	0,4
у тому числі для:					
- будівництва, обслуговування житлового будинку, господарських будівель	0,20	0,23	0,22	0,23	0,03
- ведення особистого селянського господарства	0,80	1,27	1,39	1,41	0,61
- ведення товарного сільськогосподарського виробництва	0,67	0,47	0,46	0,48	-0,19
з них взятих в оренду	0,02	0,01	0,01	0,01	-0,01

Джерело: розраховано автором за даними [7, с. 49]

В цілому в Україні більше 1 га землі використовувала п'ята частина домогосподарств, але при цьому середній розмір земельної ділянки у них становив 3,91 га, а в Миколаївській та Кіровоградській областях – 6,9 і 7,2 га, Донецькій та Херсонській – 8,2 і 8,9 га, Запорізькій та Дніпропетровській – 11,2 і 13,1 га [2, с. 7].

В контексті даного дослідження варто підтримати вчених ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» О. Бородіну, І. Прокопу, В. Юрчишина та інших, які вважають, що розмір землекористування домогосподарства є одним з індикаторів характеру його сільськогосподарської діяльності, тобто непрямою характеристикою того, чи має вона споживче, чи товарне (комерційне) спрямування. Вважається, наприклад, що ділянки площею 1 га достатньо для виробництва сільськогосподарської продукції з метою продовольчого забезпечення сім'ї із 4 осіб; більший розмір землекористування свідчить про можливість виробляти товарну продукцію [10, с. 247].

За результатами проведеного дослідження виявлено, що в області активно проводиться оформлення права власності на земельні ділянки, у т.ч. взамін сертифікатів на право на земельну частку (пай). Загалом права на земельні паї отримали 237,6 тис. громадян. Право власності за земельну ділянку взамін сертифікатів оформлено для 207,2 тис. громадян, що становить 88,1 %. З них 197,5 тис. власників сертифікатів оформили право власності на земельні ділянки (84 %). В стадії оформлення прав знаходиться 13,5 тис. сертифікатів (5,7 %). У 2013 р. 1738 власників сертифікатів зареєстрували своє право власності на земельні ділянки в територіальних органах Укрдержреєстру. У власність громадянам безоплатно передано 569,6 тис. земельних ділянок загальною площею 156,8 тис. га. Правовстановлюючі документи на земельні ділянки оформили 269,9 тис. громадян, або 78,7% від тих, які приватизували земельні ділянки [2, с. 7-8].

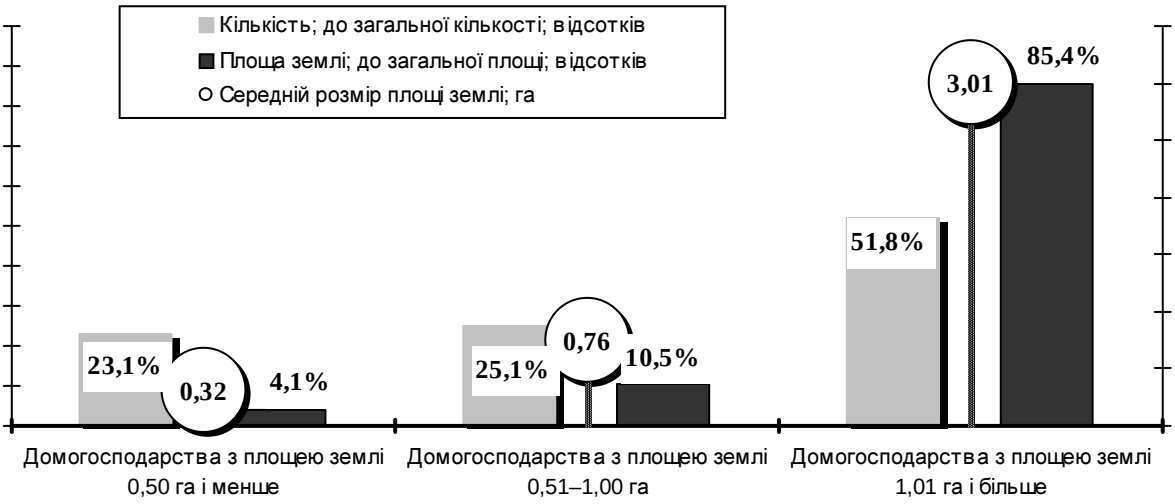

Рис. 1. Розподіл сільських домогосподарств Волинської області за площею землі у 2013 р.
Джерело: побудовано автором за даними [7, с. 146]

Проведене дослідження свідчить, що особисті селянські господарства є основними виробниками сільськогосподарської продукції Волинської області. Їх частка у структурі виробництва валової продукції сільського господарства, незважаючи на поступове скорочення, залишається переважаючою – 68,1 % у 2013 році. Але, протягом останніх семи років, за винятком 2009 р., у сільськогосподарських підприємствах спостерігався не тільки стабільний ріст виробництва, а й темпи приросту були на 3,4-16,0 відсоткових пункти (*далі в.п.*) вищі, ніж в господарствах населення. Значною мірою це пов'язане з інтенсивним розвитком птахівництва та свинарства, де обсяги вирощування у порівнянні з 2000 р. збільшились відповідно у 43 та 7,8 раза. Як наслідок, частка агроформувань у виробництві продукції сільського господарства постійно зростає. Зокрема, у 2013 р. вона дорівнювала 31,9 %, що на 11,4 в.п. вище, ніж у 2005 р., та на 1,4 в.п. – ніж у попередньому році. У структурі продукції рослинництва в аграрних підприємствах 89,7 % займають зернові та технічні культури, в домогосподарствах 63,7 % – картопля та овочі. Слід зазначити при цьому, що у перших протягом останніх двох років постійно зростає частка технічних культур за рахунок розширення посівів ріпаку. У других – скорочується питома вага картоплі, при рості долі зернових та кормових культур.

Під посівами сільськогосподарських культур в цілому по області у 2013 р. було зайнято 527,6 тис. га, що на 5,6 тис. га (на 1,1 %) більше, ніж у попередньому році. Посівна площа в сільськогосподарських підприємствах зросла на 0,2 тис. га (на 0,1%), в господарствах населення – на 5,4 тис. га (на 1,7 %) і становили 211,5 тис. га та 316,1 тис. га відповідно.

Зросли посіви технічних культур на 11,5 тис. га (на 19,2 %), у т.ч. ріпаку – на 8,9 тис. га (в 1,5 раза), сої – на 4,7 тис. га (на 25,3 %), картоплі – на 0,6 тис. га (на 0,9 %) та знизились площі, зайняті зерновими (на 4,4 тис. га) і кормовими культурами (на 1,8 тис. га) та овочами (на 0,3 тис. га), або на 1,6%, 1,7% та 2,2% відповідно. В агроформуваннях посівна площа зернових та зернобобових культур зменшилась на 9,4 тис. га, технічних – зросла на 11,0 тис. га. В господарствах населення ріст посівних площ відбувся переважно за рахунок збільшення посівів зернових культур на 5 тис. га. Господарства населення домінували у 2013 р. у посівах всіх основних сільськогосподарських культур (табл. 3).

Таблиця 3

Частка різних категорій господарств Волинської області у посівних площах, %

Культури	2000 р.		2005 р.		2013 р.	
	агроформу-вання	ОСГ	агроформу-вання	ОСГ	агроформу-вання	ОСГ
Вся посівна площа	66,7	33,3	45,8	54,2	40,1	59,9
Зернові культури	75,2	24,8	54,1	45,9	42,2	57,8
Цукрові буряки	68,4	31,6	38,1	61,9	48,1	51,9
Картопля	2,8	97,2	1,3	98,7	1,2	98,8
Овочі	10,6	89,4	5,1	94,9	4,0	96,0

Джерело: розраховано автором за даними [7, с. 66, 149].

У структурі посівних площ переважають зернові та кормові культури. Зернові культури у 2013 р. займали 267,1 тис. га (50,6 % загальної площі), кормові – 108,8 тис. га (20,6 %), технічні культури – 71,3 тис. га (13,5 %), у т.ч. ріпак – 26,3 тис. га (5,0 %), соя – 23,3 тис. га (4,4 %), цукровий буряк (фабричний) – 19,2 тис. га (3,7 %), картопля – 67,4 тис. га (12,8 %), овочі – 13,0 тис. га (2,5 %). Зернові переважають у структурі посівних площ в усіх категоріях господарств. В ОСГ їх частка у 2013 р. становила 48,9 % проти 35,3 % у 2000 р., при зменшенні частки площ, зайнятих картоплею з 40,3 % до 21,1 %. Площі під картоплею за цей час скоротилась на 10,5 тис. га (на 13,6 %). У сільськогосподарських підприємствах – відповідно 53,3 %, що на рівні 2000 р., при скороченні питомої ваги кормових культур з 39,1 % до 17,3 % – рис. 2.

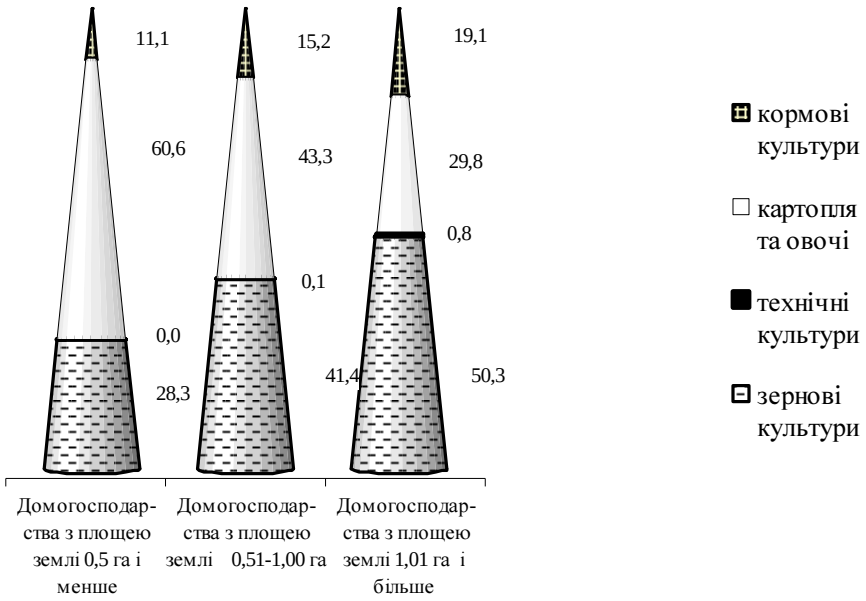

Рис. 2. Структура посівних площ у сільських домогосподарствах Волинської області в 2013 р., %

Джерело: побудовано автором за даними [7, с. 149-150].

Обстеження сільськогосподарської діяльності домогосподарств показує, що структура посівних площ у них значно різниться в залежності від розміру земельної ділянки. Господарі, які обробляють до 0,5 га, під зернові відводять 28,5 % площ і 60,6 % – під картоплю та овочі, у господарствах з більшою площею землі частка зернових в 1,5-1,8 раза вища.

Проведене дослідження свідчить, що у Волинській області щороку підвищується ефективність використання земель. В розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь торік вироблено 750,5 тис. грн. аграрної продукції, що на 2,2 % більше попереднього року, в агроформуваннях – 829,9 тис. грн. (на 1 % більше), у господарствах населення – 718,3 тис. грн. (на 2,4 % більше) – рис. 3. Якщо у 2005 р. показник ефективності використання земель у сільськогосподарських підприємствах був більш як наполовину нижчим, ніж у домогосподарствах, то в останні роки цей розрив поступово скорочувався і вже два роки поспіль ця різниця змінилась на користь агропідприємств.

Головними чинниками стали стабільний ріст виробництва та зменшення площі сільськогосподарських угідь у цій категорії господарств. Як наслідок, ефективність використання земельних площ у аграрних формуваннях перевищила рівень 1990 р. в 1,8 раза, 2000 р. – у 7,4 раза. У 2013р. урожайність зернових культур, ріпаку та овочів в усіх категоріях господарств вища, ніж у попередньому році і це значно вплинуло на ріст обсягів виробництва, водночас нижчою була урожайність картоплі. Проте, відсутність наукового супроводу спеціальних фахівців, недоступність сортооновлення та сортозаміни, неможливість застосування сучасних інноваційних технологій при виробництві сільськогосподарської продукції, нестача коштів на придбання техніки та засобів захисту призводить до низької врожайності та неефективного використання земельних ресурсів в сільських домогосподарствах (табл. 4).

Через високу вартість добрив незадовільно вирішуються питання підживлення посівів в господарствах населення. За даними вибіркового обстеження лише 37,4 % домогосподарств регулярно застосовують мінеральні добрива, хоча цей показник порівняно з опитуванням 2012 р. і зріс на 5,9 в.п. Значно вища частка домогосподарств, які застосовують засоби захисту рослин (57,2 %) та

органіку (68,1 %). Ці показники також зросли на 8,4 та 0,2 в.п. Тільки 49,2 % опитаних господарів регулярно застосовують рекомендовану в умовах області сівозміну і 20,3 % домогосподарств за потребою послуговуються районованими сортами сільськогосподарських рослин. Таким чином, частина домогосподарств використовує природну родючість ґрунтів, не має можливості застосовувати повний комплекс сучасних агрокультурних заходів, що призводить до їх виснаження. Як наслідок, урожайність в господарствах населення суттєво відстає від аграрних формувань.

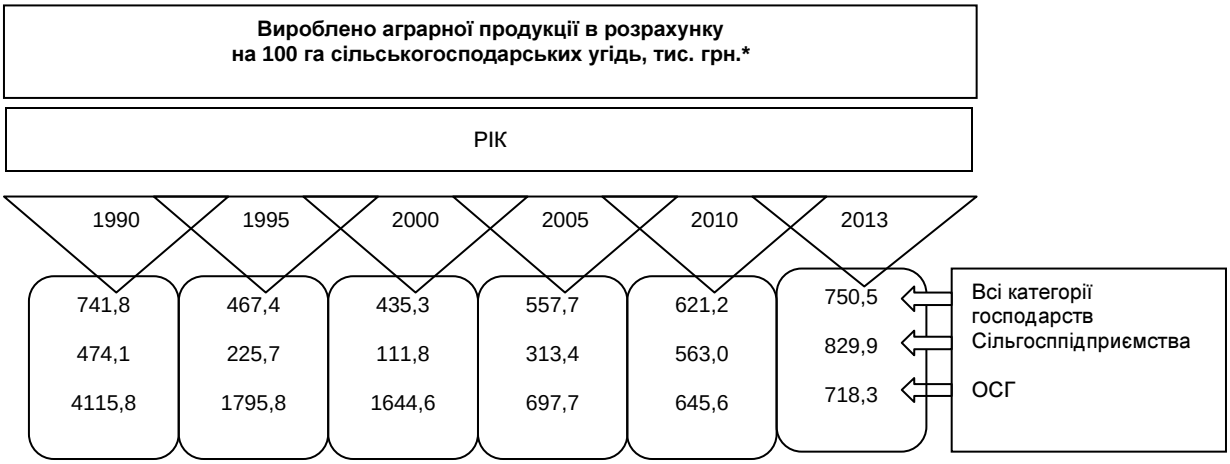

Рис. 3. Виробництво валової продукції сільського господарства в різних категоріях товаровиробників Волинської області*

** – у постійних цінах 2010 р.*

Джерело: побудовано автором за даними [8, с. 98].

Таблиця 4

Динаміка урожайності сільськогосподарських культур в різних категоріях сільгосптоваровиробників Волині, *ц з 1 га зібраної площі*

Культури	Рік					2013 р. до 2000 р., +,-
	2000	2005	2010	2012	2013	
Сільськогосподарські підприємства						
Зернові культури (у вазі після доробки)	17,2	23,3	25,1	37,6	41,6	24,4
Цукрові буряки	166,0	268,0	323,0	419,0	409,0	243
Ріпак	7,9	19,3	23,7	28,1	30,0	22,1
Соя	3,0	14,1	20,6	20,7	18,8	15,8
Картопля	105,0	116,0	162,0	165,0	141,0	36,0
Овочі	128,0	148,0	157,0	188,0	221,0	93,0
Особисті селянські господарства						
Зернові культури (у вазі після доробки)	25,7	25,1	23,4	27,9	28,7	3,0
Цукрові буряки	215,0	233,0	245,0	284,0	271,0	56,0
Картопля	153,0	141,0	150,0	174,0	161,0	8,0
Овочі	107,0	206,0	217,0	215,0	218,0	111,0

Джерело: розраховано автором за даними [2, с.18]

Більшість домогосподарств (76,8 %) під час опитування оцінила якість земель, які вони використовують, як середню, 16,1 % – як хорошу і 7,1 % – погану. При цьому оцінка, в залежності від розміру земельних ділянок, суттєво різниться. У дрібних домогосподарствах (з площею до 0,5 га) та середніх (до 1 га) як хорошої якості оцінили 24,4 % земель, тоді як у великих (більше 1 га) цей показник на 16,1 в.п. нижчий. Землі середньої якості у дрібних домогосподарствах становили 70,0 %, у середніх – 66,9 %, у великих – 84,7 %. У великих домогосподарствах частка земель поганої якості дорівнювала 7,0 %, у дрібних – 5,6 %, середніх – 8,7 % [2, с. 20-21].

Отже, за результатами проведеного дослідження визначено, що розвиток аграрної сфери Волинської області значною мірою залежить від функціонування ОСГ, значна частина яких (понад 40 %) скористалась нормою ст. 5 Закону України «Про особисте селянське господарство» і розширила власне землекористування понад граничну норму, визначену Земельним кодексом (2 га).

Перетворення окремих ОСГ на Волині в сімейні (родинні) ферми, як перспективну модель функціонування сільських домогосподарств, свідчить про те, що концентрація землекористувань в досліджуваній категорії сільськогосподарських товаровиробників супроводжується ознаками капіталізації цих господарств. Проте, потенційні можливості ОСГ Волинської області щодо ефективного використання наявних земельних ресурсів реалізуються не повністю, головним чином через відсутність державної фінансової підтримки при купівлі сільськогосподарської техніки, обладнання, мінеральних добрив, засобів захисту рослин та інших виробничих ресурсів. В контексті даного дослідження варто підтримати Третяка А.М., який вважає, що першочерговим і головним політичним завданням регулювання земельних відносин в Україні на сучасному етапі є не тільки формування прошарку власників землі, користувачів, в тому числі і орендарів землі, а й забезпечення необхідних спільних економічних, техніко-технологічних та організаційно-управлінських умов для ефективного використання землі, як основи підвищення життєвого рівня суспільства, його соціально-політичної стабілізації, збереження і посилення державності [11, с.12].

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження свідчить про те, що забезпеченість земельними угіддями є важливим чинником ефективної виробничо-господарської діяльності ОСГ. Тому необхідною умовою, що забезпечить раціональне використання земельних ресурсів в господарствах населення є розробка та впровадження системи нормативно-правових, організаційно-економічних та агротехнічних заходів, спрямованих на «стимулювання господарювання на землі власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення та сільських мешканців», як наголошується в розроблених Стратегічних напрямах розвитку сільського господарства України на період до 2020 року [9, с. 12]. Лише заохочення сільських домогосподарств до збереження та розвитку ними сільськогосподарської діяльності, нарощування виробництва окремих видів продукції рослинництва і тваринництва, нормативно-правове визнання малотоварних сімейних господарств, розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та інтеграції дозволить підвищити рівень економічної ефективності використання земельних ресурсів власниками ОСГ.

Подальші дослідження будуть спрямовані на здійснення аналізу та оцінки землекористування в корпоративному секторі досліджуваного регіону та обґрунтування шляхів підвищення його ефективності.

Література

1. Аграрна реформа в Україні / [П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю. О. Лупенко та ін.] ; за ред. П.І. Гайдуцького. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.

2. Аграрний комплекс Волині : економічна доповідь / за ред. В. Ю. Науменка ; Головне управління статистики у Волинській області. – Луцьк, 2014. – 45 с.

3. Баланюк І.Ф. Формування власника землі в аграрному секторі економіки : монографія / І.Ф. Баланюк, П. Є. Матковський. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т, 2010. – 201 с.

4. Геєць В.М. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення) / В. М. Геєць, В. В. Юрчишин, О. М. Бородіна, І. В. Прокопа // Економіка України. – 2011. – № 12. – С. 4–15.

5. Зінчук Т. О. Європейська інтеграція : проблеми адаптації аграрного сектора економіки : монографія / Т. О. Зінчук. – Житомир : ДВНЗ «Держаний агроекологічний університет», 2008. – 384 с.

6. Про особисте селянське господарство : закон України від 15 травня 2003 року № 742-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 29. – Ст. 232.

7. Сільське господарство Волині – 2013 : статистичний збірник / за ред. В. Ю. Науменка ; Головне управління статистики у Волинській області. – Луцьк, 2014. – 338 с.

8. Статистичний щорічник Волинь – 2013 / за ред. В. Ю. Науменка ; Головне управління статистики у Волинській області. – Луцьк, 2014. – 509 с.

9. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель–Веселяка. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.

10. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. О. М. Бородіної та І.В. Прокопи ; НАН України, Інститут економіки та прогнозування. – К., 2010. – 376 с.

11. Третяк А.М. Концептуальні засади розвитку сільськогосподарського землекористування сільських територій: проект [Електронний ресурс] / А.М. Третяк. – Режим доступу : agroua.net/docs/dok_NAAN_2014.doc.

References

1. Haidutskyi, P.I., Sabluk, P.T., Lupenko, Yu.O. and others (2005), *Ahrarna reforma v Ukraini* [Agrarian reform in Ukraine], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 424 p.

2.Naumenko, V.Yu. (2014), *Ahrarnyi kompleks Volyni* [Agrarian complex of Volyn], Holovne upravlinnia statystyky u Volynskii oblasti, Lutsk, Ukraine, 45 p.

3.Balaniuk, I.F., Matkovskyi P.Ye. (2010), *Formuvannia vlasnyka zemli v ahrarnomu sektori ekonomiky* ["Formation of the land owner in the agricultural sector of economy"], monograph, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 201 p.

4.Heiets, V.M., Yurchyshyn, V.V., Borodina, O.M., Prokopa, I.V. (2011), "Social and economic modernization of the agricultural sector of Ukraine (conceptual positions)", *Ekonomika Ukrainy*, no. 12, pp. 4–15.

5. Zinchuk, T. O. (2008), *Yevropeiska intehratsiia : problemy adaptatsii ahrarnoho sektora ekonomiky* [European Integration: the problem of adaptation agrarian sector of economy], monograph, DVNZ "Derzhanyi ahroekolohichnyi universytet", Zhytomyr, Ukraine, 384 p.

6. “On a personal peasant economy” (2003), the Law of Ukraine from 15 May, 2003, no. 742-IV, Information of Supreme Council of Ukraine, no. 29, p. 232.
7. Naumenko, V.Yu. (2014), *Silske hospodarstvo Volyni – 2013* [Agriculture of Volyn – 2013], Statistical digest, Holovne upravlinnia statystyky u Volynskii oblasti, Lutsk, Ukraine, 338 p.
8. Naumenko, V.Yu. (2014), *Statystychnyi shchorichnyk Volyn – 2013* [Statistical Yearbook of Volyn – 2013], Holovne upravlinnia statystyky u Volynskii oblasti, Lutsk, Ukraine, 509 p.
9. Lupenko, Yu.O., Mesel, V.Ya. (2012), *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions of agriculture development in Ukraine for the period untill 2020], Veseliaka, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 182 p.
10. Borodina, O.M., Prokopa I.V. (2010), *Teoriia, polityka ta praktyka silskoho rozvytku* [Theory, policy and practice of rural development], NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia, Kyiv, Ukraine, 376 p.
11. Tretiak, A.M. (2014), “Conceptual bases of agricultural development of land use in rural areas: project”, available at: agroua.net/docs/dok_NAAN_2014.doc

УДК 658+334.7

Бричко А.М.,
асистент кафедри економіки
Сумський національний аграрний університет

МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ АДАПТАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ДО УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Brychko A.M.,
assistant of the department of economics
Sumy National Agrarian University

MODELING AS A WAY FOR IMPROVING THE PROCESS OF ADAPTATION AGRICULTURAL ENTERPRISES TO THE TERMS OF GLOBALIZATION

Постановка проблеми. Однією з основних ознак сучасного розвитку світового господарства є розвиток процесів глобалізації, які суттєво впливають на систему міжнародних економічних відносин і водночас на розвиток вітчизняних підприємств. В основному сільськогосподарські підприємства через відсутність або нерозвиненість інструментів гнучкого управління не здатні своєчасно та адекватно реагувати на умови середовища, що постійно змінюються. Це призводить до неадаптивності підприємства до умов глобалізації. В умовах глобалізації адаптація стає частиною процесів управління сільськогосподарських підприємств, а не тільки несе характер пристосування, з метою виживання в ринкових умовах. Тому моделювання процесів адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації є актуальним на сьогодні та потребує вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методичною базою визначення моделювання процесів адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації висвітлено в роботах зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема, в працях: В. Амбросова [1, с. 67-73], А.Г. Гончарука [2, с. 198-210], М.Я. Дем‘яненко [3, с. 2-17], Т.С. Клебанової [5, с. 35-98], Г.В. Козаченка [5, с. 74-97], Ю. Маріесса [6, с. 651-672], А.В. Бернарда [7, с. 1268-1290], Е. Хьюрго [8, с. 541-559] та інших. Вченими-економістами досліджувались процеси моделювання в економіці, реалізація різних видів моделей в трансформаційній економіці, моделі адаптивного управління підприємством, питання розвитку підприємництва в умовах євроінтеграційних процесів, регіональні особливості розвитку агропромислового виробництва, структурна адаптація економіки до змін умов торгівлі тощо. Але моделювання процесів адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації висвітлено недостатньо інтегративно та цілісно.

Постановка завдання. Метою написання статті є визначення інтегрального показника адаптованості, індексу прибутковості та рівня рентабельності заходів адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації. Досягненню мети сприяли: *структурно-функціональний метод* – при дослідженні процесів адаптації підприємств до умов глобалізації як структурно виділеної цілісної системи аграрних відносин, у якій кожний елемент має своє функціональне призначення; *метод порівняльного аналізу* – при виявленні економічної ефективності підприємств та при оцінюванні фінансового стану підприємств; *монографічний метод* – при всебічному й глибокому вивченні процесів моделювання, при вивченні передового досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання економіко-математичних моделей в дослідженні дає можливість спостерігати за розвитком підприємства та визначити його місце в умовах глобалізації економіки, використовувати цю інформацію в процесі управління підприємством, розробляти правильну стратегію диверсифікації виробництва. На нашу думку, розраховуючи економіко-математичну модель, необхідно визначити рівень адаптованості сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації та здатність підприємства приймати, аналізувати, реагувати на фактори-подразники зовнішнього середовища з метою підвищення ефективності його діяльності. На нашу думку, необхідно визначити інтегральний показник, який би включав *n*-кількість факторів, які в певній мірі характеризують саме адаптивну здатність окремого підприємства до умов глобалізації.

Сільськогосподарське підприємство, що виходить на зовнішній ринок має бути фінансово стійким, ресурсоздатним, його управління повинно здійснюватись на високому рівні, що веде за собою використання сучасних технологій, інновацій та вкладання інвестицій. Крім того, підприємство не може виходити на зовнішній ринок, поки у нього не буде достатніх обсягів виробництва. Для визначення рівня здатності підприємства адаптуватись до умов глобалізації нами запропоновано інтегральний показник. Інтегральний показник адаптованості аграрних підприємств до умов глобалізації, на нашу думку, має визначатись саме з показників, кожен з яких характеризує одну із сторін господарського розвитку підприємства, що у сукупності забезпечує спроможність підприємства завойовувати зовнішні ринки.

Кожен з показників характеризує адаптацію підприємства з певної сторони, переплітається з показниками, без яких неможливе функціонування конкурентоздатного підприємства. Можемо зауважити, що кожне підприємство може самостійно визначати показники, які входять до складу інтегрального показника адаптованості, виходячи з проведеного аналізу рівня конкурентоздатності, ніші, що займає підприємство на внутрішньому та зовнішньому ринку, здатності конкурувати на ринку за умов постійно змінного середовища. Тому варіація складових може бути різною і багатофакторна лінійна модель в цьому випадку буде мати наступний вигляд:

$$I_a = \sqrt[n]{K_r \cdot НП \cdot \mathrm{K_f} \cdot \mathrm{E_i} \cdot \mathrm{K_a} \cdot \mathrm{K_z} \cdot \mathrm{n}}\ , \qquad (1)$$

де, K_r – коефіцієнт оборотності авансованого капіталу,
НП - норма прибутку;
K_f - коефіцієнт фондозабезпеченості;
E_i - інтегральний коефіцієнт ефективності інновацій;
K_a - показник ринкової активності;
K_z - коефіцієнт торговельного обороту;
n – кількість показників, що взято для розрахунку I_a.

Але, на нашу думку, інтегральний показник адаптованості може бути трьохфакторним, адже саме ці показники є основними в господарській діяльності підприємства та характеризують ступінь прибутковості підприємства, обсяги виробництва, забезпеченість продукцією на 100 га угідь та мати наступний вигляд:

$$I_a = \sqrt[3]{НП \cdot \mathrm{K_a} \cdot K_z}\ , \qquad (2)$$

де, *НП* - норма прибутку,
K_a - показник ринкової активності,
K_z - коефіцієнт торговельного обороту.

Розрахуємо інтегральний показник адаптованості для досліджуваних підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Інтегральний показник адаптованості досліджуваних підприємств в 2013 році

Показники	СТОВ „Дружба-Нова"	СВК „Агрофірма „Перше травня"	ПрАТ „Сад"	ПрАт Агрофірма „Мрія"
Норма прибутку	12,7	8,0	3,9	9,0
Показник ринкової активності	0,7	0,7	0,5	0,9
Коефіцієнт торговельного обороту	3543,4	1128,6	749,9	622,8
Інтегральний показник адаптованості (3-х факторна модель)	32,0	18,4	11,6	16,8
Коефіцієнт оборотності авансованого капіталу	0,62	0,58	0,45	0,71
Коефіцієнт фондозабезпеченості	1140,34	348,51	275,33	295,04
Інтегрального коефіцієнту ефективності інновацій	1,17	16,41	13,57	3,00
Інтегральний показник адаптованості (5-ти факторна модель)	29,73	16,58	11,44	15,83
Інтегральний показник адаптованості (6-ти факторна модель)	17,33	16,55	11,77	12,00

Джерело: власні дослідження автора

Аналізуючи дані таблиці 1, можемо зробити висновок про те, що інтегральний показник адаптованості вищий у тих підприємствах, у яких рівень конкурентоздатності був вищий незалежно від кількості показників, що використовувались в багатофакторних моделях (від 3-х до 6-ти). Так використовуючи 3-х факторну модель для розрахунку інтегрального показника адаптованості, найвищим він був у підприємства з найвищим рівнем конкурентоздатності - СТОВ „Дружба-Нова" – 32,0, найнижчим для ПрАТ „Сад" – 11,6. Ці показники підтверджують нашу думку про те, що найбільш адаптованим до умов глобалізації є підприємства з найвищим рівнем адаптованості та високими показниками конкурентоздатності. Розрахувавши показник адаптованості за допомогою 5-ти та 6-ти факторної моделі, тенденція збереглась (в порядку спадання показника) СТОВ „Дружба-Нова" – 17,33, СВК „Агрофірма „Перше травня" – 16,55, ПрАт Агрофірма „Мрія" – 12,00 та ПрАТ „Сад" – 11,77.

Створимо, на нашу думку, оптимальну нормативну шкалу визначення рейтингового місця сільськогосподарського підприємства до умов глобалізації (табл. 2).

Таблиця 2

Нормативна шкала визначення рейтингового місця підприємства, що виявлені при здійсненні моделювання процесів адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації емпіричним шляхом

Підприємства	Рівень адаптації сільськогосподарського підприємств до умов глобалізації (відповідно до рівня інтегрального показника адаптованості підприємства до умов глобалізації)		
	Високий (вище 15,1)	Середній (від 5,1 до 15)	Низький (від 0,1 до 5)
СТОВ „Дружба-Нова"	1		
СВК „Агрофірма „Перше травня"	2		
ПрАт Агрофірма „Мрія"		3	
ПрАТ „Сад"		4	
	Рейтингове місце підприємства		

Джерело: власні дослідження автора

Для будь-якого сільськогосподарського підприємства метою функціонування при виході на зовнішній ринок і здійсненні зовнішньоекономічних операцій є одержання прибутку від зовнішньоекономічної діяльності. Необхідною умовою для успішного проведення зовнішньоекономічних операцій є оптимізація прибутку від реалізації продукції в зовнішньоекономічному середовищі та прийняття обґрунтованих рішень в сфері управління. Для введення в дію заходів щодо оптимізації прибутку та підтримання або підвищення рівня адаптованості підприємства до умов глобалізації, на нашу думку, необхідно розрахувати індекс прибутковості та рівень рентабельності заходів адаптації підприємства до умов глобалізації.

$$I_{пр.ад} = \frac{(П_{вал} - П_{вн}) - В_{реал.зед} - ПВ_{уп} - В_{ад}}{П_{опер}}, \quad (3)$$

де, $I_{пр.ад.}$ - індекс прибутковості заходів адаптації підприємства до умов глобалізації;

$П_{вал}$ - загальна сума валового прибутку;

$П_{вн}$ – валовий прибуток отриманий на внутрішньому ринку;

$В_{реал.зед}$ - витрати на реалізацію на зовнішньому ринку;

$ПВ_{уп}$ - питомі витрати на управління;

$В_{ад}$ - приведені витрати на адаптацію, що окупляться в звітному році;

$П_{опер}$ - сума прибутку від операційної діяльності підприємства.

Питомі витрати на управління – управлінські витрати, які впливають на забезпечення доходу від діяльності підприємства в умовах глобалізації.

$$Р_{ад} = \frac{ВР_{зед} - СБ_{зед}}{СБ_{зед} + В_{ад}} \cdot 100\%, \quad (4)$$

де, $Р_{ад}$ - рентабельність заходів адаптації підприємства до умов глобалізації;

$ВР_{зед}$ - виручка від зовнішньоекономічної діяльності;

$СБ_{зед}$ - комерційна (повна) собівартість продукції реалізації на зовнішньому ринку;

$В_{ад}$ - приведені витрати пов'язані з адаптацією підприємства до умов глобалізації. Під приведеними витратами маємо на увазі ті витрати на адаптацію, які є довгостроковими.

Розрахуємо індекс прибутковості та рівень рентабельності заходів адаптації підприємства до умов глобалізації для досліджуваних підприємств (таблиця 3).

Аналізуючи дані таблиці 3, можемо зробити висновок про те, що найвищий рівень рентабельності заходів адаптованості підприємства до умов глобалізації у СТОВ «Дружба-Нова» - 47%, що характеризує підприємство як таке, що активно впроваджує заходи адаптації підприємства до умов глобалізації та має досить високий рівень конкурентоздатності на ринку в умовах нестабільності. По Сумській області цей показник складає лише 13%. Індекс прибутковості заходів

адаптації підприємства до умов глобалізації найвищим є в ПрАТ „Сад" – 5,12, а найнижчий в СТОВ «Дружба-Нова» - 2,06. Індекс прибутковості повинен бути вище, як і показник рентабельності. Хоча не варто забувати, що досить великі значення індексу прибутковості не завжди вказують на високе значення чистої вартості заходів, проведених для здійснення адаптації сільськогосподарського підприємства і навпаки. Можемо зазначити, що заходи адаптації, які мають досить високу вартість, не завжди обов'язково ефективні, а це значить, що вони мають достатньо невеликий індекс прибутковості. Можемо зазначити, що найефективніше заходи адаптації до умов глобалізації проводяться в СТОВ «Дружба-Нова». Що ж стосується показників індексу прибутковості заходів адаптації підприємства до умов глобалізації в попередньому році, то він становив для СТОВ «Дружба-Нова» - 1,78, СВК „Агрофірма „Перше травня" – 2,79, ПрАТ „Сад" – 6,32, ПрАт Агрофірма „Мрія" – 5,73. Рентабельність заходів адаптації СТОВ «Дружба-Нова» за попередній рік склала – 34%.

Таблиця 3

Індекс прибутковості та рівень рентабельності заходів адаптації підприємства до умов глобалізації в 2013 році

Показники	СТОВ „Дружба-Нова"	СВК „Агрофірма „Перше травня"	ПрАТ „Сад"	ПрАт Агрофірма „Мрія"	Середній показник по Сумській області
Загальна сума валового прибутку за звітний період	930645,00	23960,00	33745,00	15160,00	38342362,30
Валовий прибуток отриманий на внутрішньому ринку	163439,00	2777,00	2404,00	1613,00	464755,8
Витрати на реалізацію на зовнішньому ринку	36588,00	834,00	689,00	618,00	1356987,00
Питомі витрати на управління	224422,20	4887,60	7011,90	3519,00	897543,00
Приведені витрати на адаптацію	56398,00	11105,00	11397,00	501,00	5267890,00
Сума прибутку від операційної діяльності підприємства поточного року	218251,00	1159,00	2392,00	1860,00	12365123,00
Індекс прибутковості заходів адаптації підприємства до умов глобалізації	2,06	3,76	5,12	4,79	2,45
Виручка від зовнішньоекономічної діяльності	534723,00	3257,00	0,00	0,00	1800910,10
Комерційна (повна) собівартість продукції реалізації на зовнішньому ринку	345721,00	1843,00	0,00	0,00	976432,40
Рентабельність заходів адаптації підприємства до умов глобалізації	0,47	0,11	0,00	0,00	0,13

Джерело: власні дослідження автора

Для будь-яких підприємств необхідно проводити заходи, що будуть підтримувати його високий рівень адаптованості до умов глобалізації, а саме: здійснення планування функціонування на підприємстві; проведення збору та систематизації необхідної інформації для прийняття управлінських рішень; періодичний аналіз господарської діяльності підприємства з метою підвищення продуктивності праці шляхом удосконалення технологій, технологічного процесу виробництва продукції, раціоналізованості організаційної структури, штатного розпису, системи управління, створення ефективної системи стимулювання працівників, підвищення кваліфікованості персоналу на всіх рівнях шляхом регулярного проведення навчання й атестацій; організація грамотного виконання справ на робочих місцях; проведення переговорів з підприємствами для виходу з кризового стану в ринкових умовах фінансової нестабільності, інші управлінські заходи та моделі; застосування «високих» технологій виробництва, переробки, транспортування, впровадження інвестиційних проектів тощо.

Також для підприємств з середнім рівнем адаптованості до умов глобалізації (тобто підприємства, з позитивним показником рівня адаптованості) крім заходів, що були розроблені для вищого рівня адаптованості до умов глобалізації запропоновано наступні заходи: зменшення витрат виробництва з метою зменшення собівартості товару; застосування умов постачання, що мінімізують витрати на транспортування товару; підвищення конкурентоздатності товарів, вироблених на підприємствах і запланованих на експорт, тому що конкуренція на світовому ринку сильніша і споживачі пред'являють до товарів більш високі вимоги; розробка та реалізація комплексу маркетингу при продажу кожного виду продукції та при виході на новий ринок; здійснення відповідних маркетингових досліджень для формування конкурентоздатних пропозицій з метою стимулювання підвищення обсягів закупівель і приваблення нових клієнтів; встановлення жорсткої фінансової дисципліни, коли рішення приймає лише одна особа керівного складу; проведення гнучкої цінової політики, тому що при експорті товарів підприємство змушене орієнтуватися не тільки на свої витрати виробництва, але й на світові ціни та інше.

Підприємства, що мають негативний інтегральний показник адаптованості, на нашу думку, повинні здійснювати господарську діяльність на внутрішньому ринку, задовольняти внутрішні потреби регіону, адже такі підприємства є нерентабельними при виході на зовнішній ринок, а отже і в умовах

глобалізації. Або таким підприємствам необхідно проводити повну диверсифікацію виробництва та виходити на зовнішній ринок з новим продуктом. Кожне підприємство повинно прагнути до виведення підприємства на вищий рівень функціонування на внутрішньому ринку, можливо поступовий перехід на торгівлю з підприємствами зовнішнього ринку та підтримання свого рівня адаптації заходами, що запропоновані для середнього та вищого рівнів адаптованості підприємств до умов глобалізації.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, виходячи з наведеного вище, можна зробити наступні висновки. 1. Визначено інтегральний показник адаптованості, індекс прибутковості заходів адаптації підприємства до умов глобалізації та рівень рентабельності заходів адаптації підприємства до умов глобалізації. 2. Визначено рівень адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації. 3. Доведено, що реалізація моделювання на прикладі конкретних сільськогосподарських підприємств дозволяє внести корективи в розвиток процесів адаптації підприємств до умов глобалізації як сукупності форм та методів виживання сільськогосподарських підприємств та підвищити рівень їх адаптації в умовах ринку в Україні. Перспективи подальших наукових досліджень в цьому напрямку пов‘язані з вдосконаленням, розширенням заходів адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації.

Література

1. Амбросов В. Эффективность использования факторов расширенного воспроизводства в аграрном секторе / В. Амбросов // Экономика Украины. – 2009. - № 1. – С. 67-73.

2. Гончарук А.Г. Методологические основы оценки и управления эффективностью предприятия : монография / А.Г. Гончарук. – Одесса, 2008. – С. 198-213.

3. Дем‘яненко М.Я. Фінансово-економічні аспекти стабільного розвитку аграрної економіки України : монографія / М.Я. Дем‘яненко ; під ред. М.Я. Дем‘яненка, М.Й. Маліка. – Умань: СПД Сочінський, 2009. – С. 9-254.

4. Математические модели трансформационной экономики : уч. пособ. / [Т.С. Клебанова, Е.В. Раевнева, К.А. Стрижиченко, Л.С. Гурьянова, Н.А. Дубровина]. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2004. – С. 35-98.

5. Управління затратами підприємства : моногр. / Г.В. Козаченко, Ю.С. Погорелов, Л.Ю. Хлапьонов та ін. – Київ: Лібра, 2007. – С. 74-97.

6. Mairesse J. & Jaumandreu J. Panel data estimates of the production function and the revenue function: What difference does it make? // Scandinavian Journal of Economics. – 2005. - № 107(4). – P. 651-672.

7. Bernard A. B., Eaton J., Jensen B. J., & Kortum S. Plants and productivity in international trade. // American Economic Review. – 2003. - № 93(4). – P. 1268-1290.

8. Huergo E., & Jaumandreu J. Firms age, process innovation and productivity growth. // International Journal of Industrial Organization. – 2004. - № 22(4). – P. 541-559.

References

1. Ambrosov, V. (2009), “Efficiency factors of expanded reproduction in the agricultural sector”, *Ekonomika Ukrainy*, pp. 67-73.

2. Goncharuk, A.G. (2008), Metodologicheskiye osnovy otsenki i upravleniya effektivnost'yu predpriyatiya [Methodological framework for the assessment and management of enterprise performance], monograph, Odessa, Ukraine, pp. 198-213.

3. Demianenko, M.Ya. (2009), *Finansovo-ekonomichni aspekty stabilnoho rozvytku ahrarnoi ekonomiky Ukrain*y [Financial and economic aspects of sustainable development of agricultural economy of Ukraine], monograph, SPD Sochinskyi, Uman, Ukraine, pp. 9-254.

4. Klebanova, T.S., Rayevneva, Ye.V., Strizhichenko, K.A., Guryanova, L.S., Dubrovina, N.A. (2004), *Matematicheskiye modeli transformatsionnoy ekonomiki* [Mathematical models of transformational economy], tutorial, ID «INZHEK», Kharkiv, Ukraine, pp. 35-98.

5. Kozachenko, H.V., Pohorelov, Iu.S., Khlaponov, L.Iu. etc. (2007), *Upravlinnia zatratamy pidpryiemstva* [Cost management company], monograph, Libra, Kyiv, Ukraine, pp. 74-97.

6. Mairesse, J., & Jaumandreu, J. (2005), “Panel data estimates of the production function and the revenue function: What difference does it make?”, *Scandinavian Journal of Economics*, no. 107(4), pp. 651-672.

7. Bernard, A.B., Eaton, J., Jensen, B.J. & Kortum, S. (2003), *“Plants and productivity in international trade”,* American Economic Review, no. 93(4), pp. 1268-1290.

8. Huergo, E. & Jaumandreu, J. (2004), “Firms age, process innovation and productivity growth”, *International Journal of Industrial Organization*, no. 22(4), pp. 541-559.

УДК 69.003

Фесун А.С.,
аспірант*
Київський національний університет будівництва і архітектури

РОЗРОБКА АДАПТОГЕННОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ВИБОРУ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ВІД НОВОЇ ЛОГІКИ ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ ДО ПРОГРАМНИХ ПРОДУКТІВ

Fesun A.S.,
graduate student
Kiev National University of Construction and Architecture

DEVELOPMENT OF ADAPTOGEN TOOLS FOR CHOOSING SOURCES OF CONSTRUCTION ENTERPRISES FINANCING: FROM NEW LOGIC OF FINANCIAL OPERATIONS TO THE SOFTWARE PRODUCTS

Постановка проблеми. Для успішного функціонування будь якого підприємства, в тому числі будівельного, підприємству необхідно мати достатньо фінансових потоків, що забезпечили б його діяльність. Фінансовій потік є рухом фінансових ресурсів, під яким розуміється зміна їх кількості, вартості, форми, пропорцій, їх розподіл і перерозподіл між різними суб'єктами [6]. Залучення фінансових потоків включає в себе систему принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, які пов'язані з оптимальним формуванням фінансових потоків, а також забезпеченням високої ефективності їх використання [1]. Одним із основних завдань будівельного підприємства є залучення фінансових потоків для повного задоволення його фінансових потреб, що забезпечують передбачені темпи реалізації будівельно-інвестиційних проектів у майбутньому. У зв'язку з цим, питання залучення фінансових потоків стало для будівельних підприємств досить актуальним. Перед будівельним підприємством постає проблема вибору джерела фінансового потоку, оптимізації співвідношення власних, запозичених, залучених коштів, а також мінімізації їх вартості. Важливим є питання доцільності вибору варіанту залучення фінансових потоків. Фінансові потоки у достатній наявності визначають фінансовий добробут підприємства, його платоспроможність, ліквідність та фінансову стійкість. Подальший розвиток діяльності будівельних підприємств зумовлює необхідність всебічного дослідження проблем фінансування, зокрема, процесів формування фінансових потоків як основи фінансового забезпечення господарської діяльності будівельного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти управління формуванням фінансових потоків підприємства розглядаються у працях відомих вчених: І.О. Бланка, І.Т. Балабанова, А.О. Баль, Ю.О. Вінц, О.В. Ізмайлова, О.В. Клименко, Я.С. Лазоренко, М.М. Маляр, Т. Сааті, О.С. Силка, Н.В. Шевчук. Але, незважаючи на значну кількість праць, у нинішній час мінливих умов господарювання питання вдосконалення управління формуванням фінансових потоків варті ще більшої уваги.

Постановка завдання. Метою даної статті є поглиблення теоретико-методологічних засад оцінки критеріїв привабливості та практичне визначення пріоритетних джерел залучення фінансових потоків будівельного підприємства на основі системи підтримки прийняття рішень – «Expert Choice».

Виклад основного матеріалу дослідження. Основа діяльності будівельного підприємства – постійне надходження фінансових потоків, які формуються у суб'єктів господарювання в процесі їх господарської діяльності за рахунок власних, позикових і залучених джерел фінансування. Для успішної діяльності будівельного підприємства необхідно раціонально управляти процесом фінансування. Управління фінансовими потоками будівельного підприємства здійснюється в такій послідовності (рис. 1).

Значну частину займає залучення фінансових потоків. Для виявлення обсягу, складу та форм їх залучення, а також для оцінки ефективності формування фінансових потоків здійснюється їх аналіз. З огляду на результати цього аналізу за минулий рік складається план на наступний рік. Запланований обсяг повинен задовольнити основні фінансові потреби будівельного підприємства [11]: поточні витрати на виробництво; інвестування коштів у капітальні вкладення, на розширення виробництва і його технічне оновлення, використання нематеріальних активів; інвестування фінансових потоків у

---

* *Науковий керівник: Рижакова Г. М. – д.е.н., професор*

цінні папери; інвестування нематеріальних активів; внески у позабюджетні фонди; утворення різних грошових фондів і резервів.

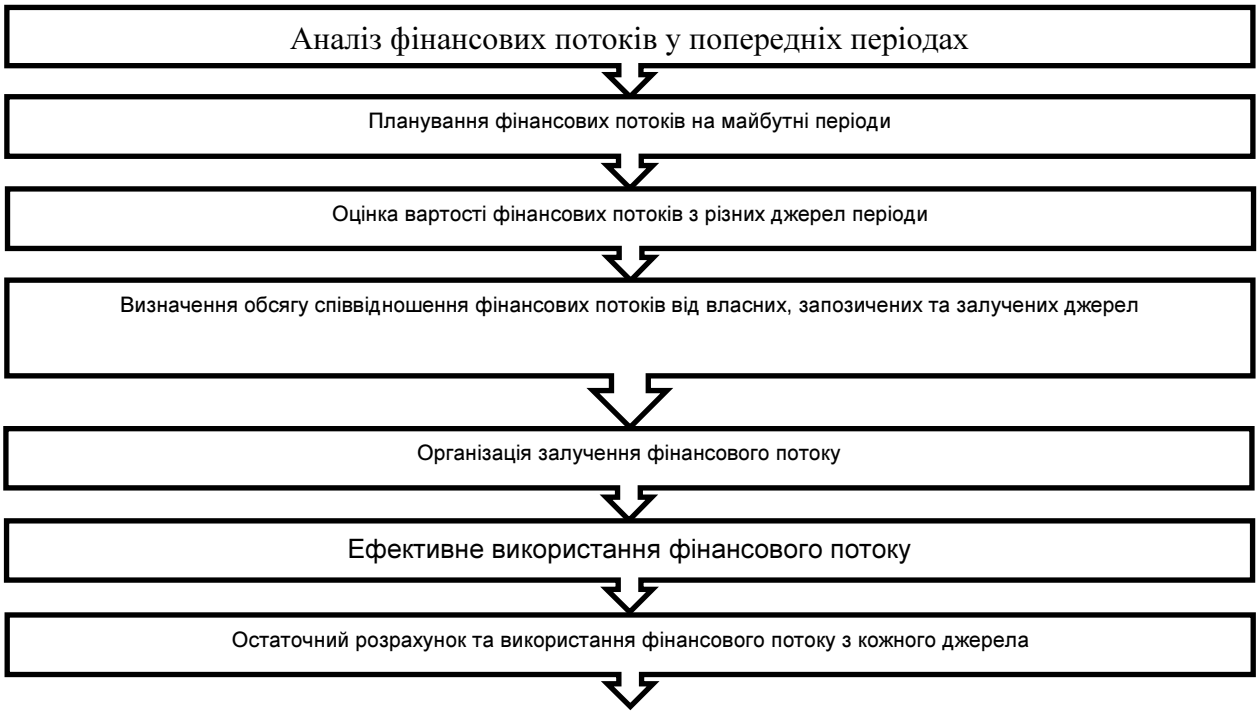

Рис. 1. Процес управління фінансовими потоками будівельного підприємства

Джерело: складено автором на основі [7]

Після чого проводиться оцінка варіантів фінансування з урахуванням [7]: плати за використання коштів і додаткових витрат на залучення фінансування. Будівельне підприємство у своїй діяльності використовує як власний, так і позиковий капітал у певному співвідношенні. Власний капітал характеризується простотою залучення, високою віддачею та забезпеченням фінансової стійкості розвитку підприємства та зниженням ризику банкрутства. Але використання лише його веде до невикористання потенційної можливості приросту рентабельності власного капіталу. Позиковий капітал теж має як позитивні, так і негативні риси. Так, до позитивних належать збільшення фінансового потенціалу, можливість збільшення приросту рентабельності власного капіталу підприємства, більш низька вартість залучення у порівнянні з власним капіталом. Водночас використання позикового капіталу має свої недоліки, зокрема, складність залучення коштів, оскільки це залежить від рішень кредиторів, необхідність надання відповідних гарантій або застави, зниження норми прибутку активів (оскільки прибуток зменшується на суму сплачених відсотків за кредит) і зниження фінансової стійкості підприємства [4]. З огляду на вказане потрібно правильно визначати співвідношення між власним і позиковим капіталом. Будівельне підприємство, у якого оптимальна структура капіталу, має вищий фінансовий потенціал свого розвитку і можливості приросту рентабельності власного капіталу за рахунок використання ефекту фінансового левериджу. Фінансовий леверидж характеризує використання підприємством залучених коштів, яке впливає на зміну коефіцієнта рентабельності власного капіталу. Рівень фінансового левериджу показує, у скільки разів валовий дохід перевищує прибуток, що підлягає оподаткуванню. Чим більший відносний обсяг залучених коштів, тим більше виплачується відсотків за ним і тим вище рівень фінансового левериджу. Використання ефекту фінансового левериджу дозволяє визначати, наскільки вигідно залучати позиковий капітал, щоб збільшувати рентабельність власного капіталу. Але необхідно знаходити межу між вигідністю використання залучених коштів і ризиком втрати фінансової стійкості будівельного підприємства. Успішна діяльність будівельного підприємства неможлива без ефективного управління як формуванням, так і використанням фінансових потоків. Воно може бути спрямоване на досягнення таких цілей [10]:

- виживання в умовах конкурентної боротьби;
- уникнення банкрутства і великих фінансових невдач;
- лідерство в боротьбі з конкурентами;
- збільшення ринкової вартості;
- забезпечення темпів зростання економічного потенціалу;
- зростання обсягів виробництва та реалізації;

• збільшення прибутку;
• зниження витрат;
• забезпечення рентабельної діяльності й т. ін.

Система управління формування фінансових потоків є складовою фінансового механізму підприємства. Сукупність фінансових стимулів, важелів, інструментів, форм і способів регулювання економічних процесів і відносин створює механізм формування фінансових потоків будівельного підприємства. У табл. 1 розглянуто види основних складових елементів механізму формування фінансових потоків [2].

Таблиця 1

Складові елементи механізму формування фінансових потоків

Складові елементи	Суть
Методи	Методи забезпечення: самофінансування; мобілізація на фінансовому ринку; державне фінансування; взаємне фінансування. Методи регулювання: планування; прогнозування; регулювання; контроль
Важелі	Ставки податків; норми і порядок нарахування; амортизаційні відрахування; відсоткова ставка; курси цінних паперів; застава; курси валют; обсяги державних закупівель; розмір дотацій і субсидій; умови доступу на ринок
Інструменти	Прибуток; податки; лізинг; інвестиції; цінні папери; державні закупівлі; амортизаційні відрахування; кредит; факторинг; валютні цінності; дотації; субсидії; субвенції
Нормативно-правове забезпечення	Закони та підзаконні нормативно-правові акти держави та суб'єктів господарювання
Інформаційне забезпечення	Внутрішня інформація суб'єкта підприємництва: дані внутрішньої фінансової звітності та бухгалтерського обліку; висновки внутрішнього аудиту; показники фінансового стану підприємства. Зовнішня інформація: державне регулювання; стан розвитку галузі; показники розвитку фінансового ринку; основні показники грошово-кредитного ринку; політична ситуація в державі; кон'юнктура світового фінансового ринку
Фінансова політика	Дивідендна політика; політика управління; інвестиційна політика; амортизаційна політика

Джерело: [2]

Основою механізму формування фінансових потоків будівельних підприємств як цільової підсистеми є фінансова політика – складова загальної стратегії. Механізм формування фінансових потоків розробляється з урахуванням конкретних умов функціонування будівельного підприємства, характеристик зовнішнього середовища та тієї стратегічної мети, яку визначено менеджментом [2].

Стратегія розвитку будівельного підприємства пов'язана з необхідністю залучення додаткових фінансових потоків для оновлення своєї матеріально-технічної бази та розвитку. Ця проблема представляє собою складний об'єкт, що має ієрархічну структуру, тому для вибору найвигіднішого джерела залучення коштів з метою оновлення обладнання використано метод аналізу ієрархій (МАІ), що полягає в декомпозиції проблеми на все більш прості складові та подальшій обробці послідовності суджень особи, що приймає рішення, за попарним порівнянням [9]. МАІ - математичний інструмент системного підходу до складних проблем прийняття рішень, що розроблений американським математиком Томасом Сааті. МАІ не наказує особі, що приймає рішення, будь-якого «правильного» рішення, а дозволяє йому в інтерактивному режимі знайти такий варіант (альтернативу), який найкращим чином узгоджується з його розумінням суті проблеми та вимогами до її вирішення. МАІ дозволяє зрозумілим і раціональним чином структурувати складну проблему прийняття рішень у вигляді ієрархії, порівняти та виконати кількісну оцінку альтернативних варіантів рішення. Метод аналізу ієрархій використовується у всьому світі для прийняття рішень у різноманітних ситуаціях: від управління на міждержавному рівні до рішення галузевих і приватних проблем у бізнесі, промисловості, охороні здоров'я та освіті. Аналіз проблеми прийняття рішень в МАІ починається з побудови ієрархічної структури, яка включає мету, критерії, альтернативи й інші фактори які розглядаються, що впливають на вибір. Ця структура відображає розуміння проблеми особою, яка приймає рішення. Кожен елемент ієрархії може представляти різні аспекти розв'язуваної задачі, причому до уваги можуть бути прийняті як матеріальні, так і нематеріальні чинники, вимірювані кількісні параметри та якісні характеристики, об'єктивні дані та суб'єктивні експертні оцінки.

Наступним етапом аналізу є визначення пріоритетів, які представляють відносну важливість або перевагу елементів побудованої ієрархічної структури, за допомогою процедури парних порівнянь. На заключному етапі аналізу виконується синтез (лінійна згортка) пріоритетів на ієрархії, в результаті якої обчислюються пріоритети альтернативних рішень щодо головної мети. Кращою вважається альтернатива з максимальним значенням пріоритету.

Порядок застосування методу аналізу ієрархій:

1) побудова якісної моделі проблеми у вигляді ієрархії, що включає мету, альтернативні варіанти досягнення цілі та критерії для оцінки якості альтернатив.

2) визначення пріоритетів всіх елементів ієрархії з використанням методу парних порівнянь.

3) синтез глобальних пріоритетів альтернатив шляхом лінійної згортки пріоритетів елементів на ієрархії.

4) перевірка суджень на узгодженість.

5) прийняття рішення на основі отриманих результатів.

Перший крок МАІ - побудова ієрархічної структури, що об'єднує мета вибору, критерії, альтернативи і інші фактори, що впливають на вибір рішення. Побудова такої структури допомагає проаналізувати всі аспекти проблеми і глибше вникнути в суть завдання [5; 7]. Ієрархічна структура - це графічне представлення проблеми у вигляді перевернутого дерева, де кожен елемент, за винятком самого верхнього, залежить від одного або більше вище розташованих елементів. Часто в різних організаціях розподіл повноважень, керівництво та ефективні комунікації між співробітниками організовані в ієрархічній формі. Ієрархічні структури, використовувані в МАІ, представляє собою інструмент для якісного моделювання складних проблем. Вершиною ієрархії є головна мета; елементи нижнього рівня представляють безліч варіантів досягнення мети (альтернатив); елементи проміжних рівнів відповідають критеріям або факторам, які пов'язують ціль з альтернативами. Після побудови ієрархії учасники процесу використовують МАІ для визначення пріоритетів всіх вузлів структури. Інформація для розстановки пріоритетів збирається з усіх учасників і математично обробляється. Після побудови дерева цілей для кожного з критеріїв визначається коефіцієнт вагомості, значення якого вибирається по шкалі від 1 до 9 балів. На основі отриманих оцінок визначаються вагові коефіцієнти критеріїв.

Даний спосіб може бути використано як альтернатива традиційній експертній оцінці, що заснована на опитуванні спеціалістів, але є малозастосовним при використанні значної кількості критеріїв. Оцінка самих інвестиційно-будівельних проектів здійснюється парною перевіркою відповідності проектів кожному критерію. На основі отриманих коефіцієнтів розраховуються результуючі оцінки, за якими визначаються пріоритети інвестиційно-будівельних проектів. Головна перевага методу пов’язана з використанням ієрархічної моделі, яка при розробці переліку критеріїв забезпечує низку переваг:

- повнота – спочатку визначаються загальні напрямки, за якими можливо з різних сторін оцінити інвестиційно-будівельні проекти;
- деталізація – здійснюється перехід від загальних критеріїв, за якими неможливо оцінити інвестиційно-будівельні проекти, до простих вимірюваних критеріїв;
- систематизація – визначення ієрархії взаємозв’язку між критеріями виключає можливість застосування однотипних критеріїв і виявляє критерії, які при простому перерахуванні могли залишитися непоміченими.

За умов висунення менеджментом таких критеріїв оцінки привабливості джерела залучення фінансового потоку: вартість залучення фінансового потоку (W1), адміністративні витрати (W2), час, необхідний для здійснення операції залучення фінансового потоку (W3), складність здійснення угоди (W4), а також вплив на автономію прийняття управлінських рішень будівельним підприємством (W5). Особою, яка приймає рішення, було визначено, що критерії вибору повинні бути розташовані таким чином: W1 > W3 > W2 > W5 > W4. Для прикладу, визначимо суму відсоткових платежів за використання залучених фінансових потоків та додаткові витрати, визначені в розрахунку на залучення будівельним підприємством фінансового потоку у розмірі 200 тис. грн. Джерела за іншими критеріями вибору оцінені за психометричною шкалою Т. Сааті [9], яка включає в себе такі міри оцінки властивостей: немає різниці – 1, слабка різниця – 3, сильна різниця – 5, дуже сильна різниця – 7, абсолютна різниця – 9, а також проміжна міра оцінки – 2, 4, 6, 8. Для розрахунків використаємо систему підтримки прийняття рішень (СППР) «Expert Choice», що розроблена однойменною американською корпорацією «Expert Choice, Inc.». Expert Choice якраз і базується на МАІ — аналітичному єрархічному процесі, тобто на багатокритеріальному єрархічному підході до підтримки прийняття рішень. Expert Choice допомагає особам, що приймають рішення організовувати пов’язану з проблемою комплексну інформацію в ієрархічну модель, яка складається з мети, можливих сценаріїв, критеріїв і альтернатив. Важливість критеріїв, переваги альтернатив і ймовірності сценаріїв оцінюються за допомогою застосування методу попарних порівнянь. З поміж можливих джерел залучення фінансових потоків для будівельного підприємства обрано такі: позичковий капітал – проектне фінансування та випуск облігацій; залучений капітал – первинне розміщення акцій (IPO). Результати оцінки критеріїв наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Характеристика джерел залучення фінансових потоків

Критерії вибору	Проектне фінансування	Випуск облігацій	Первинне розміщення акцій (IPO)
W_1	15000	18000	25000
W_2	8000	2200	4600
W_3	1	9	5
W_4	2	7	6
W_5	9	2	5

Джерело: розробка автора

Представлена на рис. 3 інтегральна модель вибору джерела є повнозв'язаною. Наступний крок – оцінка пріоритетів властивостей вибору, тобто яка і якою мірою властивість пріоритетна при попарному порівнянні, матрицю яких наведено в табл. 3.

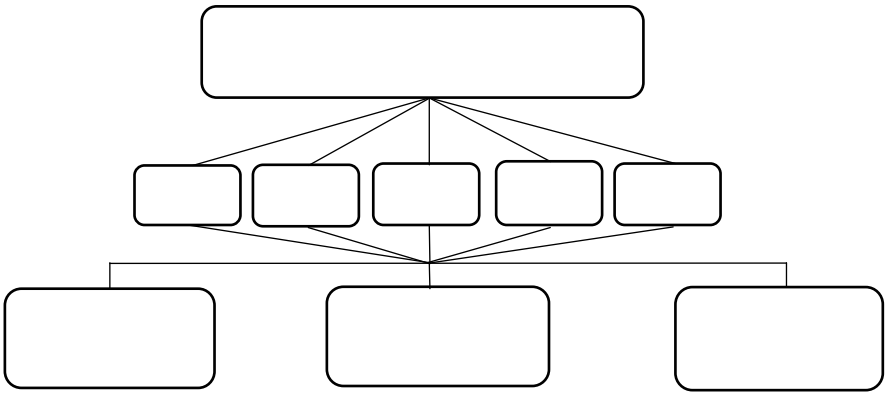

Рис. 3. Інтегральна модель вибору джерела залучення фінансових потоків
Джерело: складено автором на основі [9]

Таблиця 3

Матриця пріоритетів властивостей

	W_1	W_2	W_3	W_4	W_5	V	P
W_1	1	3	8	4	4	3,1	0,39
W_2	0,4	1	7	5	3	2,2	0,27
W_3	0,15	0,11	1	0,32	0,1	0,27	0,04
W_4	0,22	0,23	2	1	0,35	0,47	0,12
W_5	0,31	0,36	4	4	1	1,35	0,18
M	2,08	4,7	22	14,32	8,45	7,39	1

Джерело: розробка автора

При оцінці якості встановлення експертних оцінок визначено, що відношення узгодженості склало 0,02. Оскільки припустимим є значення в інтервалі (0;0,1), то встановлення експертних оцінок можна вважати узгодженим. Після розрахунків локальних пріоритетів джерел залучення фінансових потоків отримується матриця локальних пріоритетів, яку наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Матриця локальних пріоритетів

0,61	0,08	0,61	0,12	0,04
0,12	0,4	0,11	0,73	0,67
0,27	0,52	0,28	0,15	0,19

Джерело: розробка автора

Після множення отримано вектор глобальних пріоритетів, значення якого представлено в табл. 5.

Таблиця 5

Вектор глобальних пріоритетів

Джерело залучення	Значення пріоритетності
Проектне фінансування	0,28
Випуск облігацій	0,35
Первинне розміщення акцій (IPO)	0,31

Джерело: розробка автора

Отже, за значеннями, які наведено у табл. 5, джерело залучення за допомогою випуску облігацій на потрібну суму є найбільш привабливим. Тому для ситуації, що склалася на будівельному підприємстві, можна пропонувати варіант – випуск облігацій. Якщо менеджмент визначить інші пріоритети властивостей, то пріоритетність джерел може змінюватись в залежності від його рішень.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, за своїм призначенням фінансові потоки – важливий фактор прибуткової діяльності будівельного підприємства, від наявності,

досконалої структури та вигідності залучення яких залежить ефективна діяльність підприємства та можливість подальшого його економічного зростання. Для дотримання оптимальної структури капіталу в процесі управління формуванням фінансових потоків передусім необхідно використовувати внутрішні джерела залучення, у разі їх недостатності – зовнішні: банківський та комерційний кредити, проектне фінансування, випуск акцій чи облігацій, лізинг, факторинг, ефективно та раціонально використовувати поточні зобов'язання за розрахунками. Для визначення вигідності залучення будь-якого зовнішнього джерела (власного чи позикового) повинні оцінюватись вартість джерела, враховуватись графік руху фінансових потоків та зміна вартості коштів у часі.

Література

1. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента : учеб. пособие для сред. спец. учеб. заведений – 3-е изд. / И.Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 2009. – 526 с.
2. Баль А.О. Фінансові ресурси підприємства: економічна сутність, механізм формування та ефективність використання [Електронний ресурс] / А.О. Баль. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/13_EISN_2013/Economics/10_137043.doc.htm
3. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. Т. 1 / И.А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2010. – 592 с.
4. Вінц Ю.О. Удосконалення управління фінансовими ресурсами підприємства / Ю.О. Вінц // Держава та регіони. – 2007. – № 38. – С. 24-31.
5. Ізмайлова О.В. Підхід до побудови сценарію розв'язання задачі підтримки прийняття рішень з оцінки житлових об'єктів нерухомості / О.В. Ізмайлова, Г.В. Красовська, К.К. Красовська // Управління розвитком складних систем. – 2013. – Вип. 16. – С. 86-95.
6. Клименко О.В. Теоретичне визначення та класифікація грошових потоків підприємства / О. В. Клименко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2336
7. Лазоренко Я.С. Політика формування власних фінансових ресурсів підприємства / Я.С. Лазоренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/10_DN_2012/ Economics/3_106229.doc.htm
8. Маляр М.М. Інформаційна система з оцінки кредитоспроможності підприємств та інвестиційних проектів / М.М. Маляр, В.В. Поліщук // Управління розвитком складних систем. – Київ, 2013. – № 16. – С. 164-170.
9. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т. Саати. – М. : Радио и связь, 1989. – 316 с.
10. Силка О.С. Управління фінансовими ресурсами [Електронний ресурс] / О.С. Силка. – Режим доступу : http:// nauka.zinet.info/8/sylka.php
11. Шевчук Н.В. Капітал підприємства: формування та ефективність функціонування / Н.В. Шевчук // Ринок цінних паперів в Україні. – 2010. – № 5. – С. 39–43.

References

1. Balabanov, I.T. (2009), *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of Financial Management], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 526 p.
2. Bal, A.O. (2013), "The financial resources of the company: economic nature, formation mechanism and efficiency", available at: http://rusnauka.com/13_ EISN_2013/Economics/10_137043.doc.htm
3. Blank, I.A. (2010), *Osnovy finansovogo menedzhmenta. T.1* [Fundamentals of Financial Management. Vol. 1], Nika-Tsentr; Elga, Kyiv, Ukraine, 592 p.
4. Vints, Yu.O. (2007), "Improving the financial management of the company", *Derzhava ta rehiony*, no. 38, pp. 24-31.
5. Izmaylova, O.V., Krasovska, G.V., Krasovska, K.K. (2013), "Approach to building a scenario implement the functions the problems of decision support to valuation of residential real estate objects," *Upravlinnia rozvutkom skladnukh sustem*, issue 16, pp. 86-95.
6. Klumenko, O.V. "The theoretical definition and classification of cash flows of the enterprise", available at: http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2336
7. Lazorenko, Ya.S. (2012), "Policy formation of their own financial resources", available at: http://rusnauka.com/10_DN_2012/ Economics/3_106229.doc.htm
8. Malyar, M.M., Polishuk, V.V. (2013), "Information system on evaluating the creditworthiness of enterprises and of investment projects", *Upravlinnia rozvutkom skladnukh sustem*, no. 16, pp. 164-170.
9. Saati, T. (1989), *Priniatie resheniy. Metod analiza ierarkhiy* [Decision making. The analytic hierarchy process].: Radio i sviaz, Moscow, Russia, 316 p.
10. Silka, O.S. "Financial management", available at: http://nauka.zinet.info/8/sylka.php
11. Shevchuk, N.V. (2010), "Capital of the enterprise: the formation and operational efficiency", *Rynok tsinnykh paperiv v Ukraini,* no. 5, pp. 39-43.

УДК 658.147: 65.011.4

Соколов О.Є.,
здобувач кафедри економічної кібернетики
та управління економічною безпекою,
Харківський національний університет радіоелектроніки

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Sokolov O.Ye.,
candidate for a degree of the department of economic
cybernetics and management of economic security,
Kharkiv National University of Radio Electronics

INVESTMENT ATTRACTIVENESS AS A FACTOR OF ENSURING EFFECTIVE ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

Постановка проблеми. В умовах посилення конкуренції на ринках промислової продукції кожне підприємство-товаровиробник прагне забезпечити ефективність своєї виробничо-господарської діяльності, уникнення стану неплатоспроможності, стабільність функціонування. Інтеграція України у світові та загальноєвропейські структури вимагає виготовлення промислової продукції за новими стандартами, що потребує певних інвестиційних вкладень.

В умовах обмеженості власних ресурсів вітчизняні підприємства відчувають гостру потребу у грошових надходженнях від інвесторів, які будуть доповняти власні кошти та у сукупності формувати необхідну фінансову базу для реалізації реальних інноваційно-інвестиційних проектів. Саме тому на сучасному етапі зростає актуальність науково-теоретичних досліджень і практичних розробок у сфері забезпечення ефективної діяльності підприємств промисловості, у тому числі за рахунок формування їх високої інвестиційної привабливості у сучасних нестабільних умовах господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні економічний стан підприємств промисловості є досить важким, майже кризовим для багатьох із них [1; 2], тому необхідність виживання у нестабільному конкурентному середовищі посилює особливу увагу до проблеми забезпечення ефективності діяльності вітчизняних промислових підприємств, у тому числі шляхом підвищення їх інвестиційної привабливості [3].

Питання пошуку шляхів забезпечення ефективної діяльності промислових підприємств набуває популярності як серед науковців, так і фахівців-практиків. Як зазначає Бугров М. у статті [4], «… все чаще клиенты обращаются с просьбой проработать для них комплекс мероприятий для повышения эффективности бизнеса». Аналіз динаміки основних показників розвитку промисловості Харківської області за останні роки свідчить про нестабільність роботи підприємств, що обумовлює доцільність пошуку шляхів підвищення ефективності їх діяльності.

У праці [5] надається класифікація факторів впливу на ефективність діяльності промислових підприємств, але такий фактор, як інвестиційна привабливість, досі не розглядався науковцями у ролі фактору впливу та реального шляху підвищення економічної ефективності діяльності промислового підприємства.

Результати порівняльного аналізу методик оцінки інвестиційної привабливості підприємств наводяться у працях таких науковців, як Васильцова А.М., Соколова Л.В., Білик М.С., Бойчук Р.М., Хобта В.М., Мєшков А.В. [6-9] та інші. Слід зауважити, що не розроблено єдиної теоретичної та методологічної бази щодо визначення та оцінювання інвестиційної привабливості підприємства, тим паче дослідження взаємозв'язку між економічною ефективністю підприємства та рівнем його інвестиційної привабливості. Крім того, в цих методиках не враховується залежність інвестиційної привабливості підприємства від привабливості його територіального розташування у межах регіону/міста, в якому воно працює, наявності розвинутих виробничих комунікацій тощо.

Отже, аналіз отриманих результатів проведених досліджень дозволяє обґрунтувати необхідність та доцільність розробки концептуального підходу до формування поліконтурного простору у трьохвимірній системі координат з подальшою розробкою відповідного методичного забезпечення.

Постановка завдання. Кожне підприємство прагне отримати максимальний прибуток при мінімальних витратах, для чого розробляє різні стратегічні варіанти свого розвитку. В процесі реалізації фінансової стратегії підприємство відчуває потребу формувати свої доходи внаслідок несення певних витрат, що й обумовлює необхідність пошуку шляхів як зниження витрат, так й зростання доходів. Особливо це проявляється при реалізації інноваційно-інвестиційних програм, коли загострюється питання пошуку зовнішніх джерел фінансування. У цій ситуації високий рівень

інвестиційної привабливості конкретного промислового підприємства стає своєрідним додатковим аргументом для інвесторів щодо вибору об'єкта інвестування та вкладення своїх коштів саме у дане підприємство.

Таким чином, усе це свідчить про необхідність проведення подальшого наукового пошуку у напряму вирішення означених вище проблем з урахуванням тих недоліків, які притаманні існуючому науково-методичному інструментарію у царині дослідження. Тому метою статті є розробка концептуальних питань щодо взаємозв'язку інвестиційної привабливості та економічної ефективності діяльності вітчизняних промислових підприємств у поліконтурному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна ефективність промислового підприємства характеризує результативність його економічної діяльності, економічних програм і заходів, що визначається відношенням отриманого економічного ефекту, результату до витрат факторів, ресурсів, який зумовив отримання цього результату [10]. Основою економічної стабільності країни у сучасних мінливих умовах господарювання є ефективно функціонуючі підприємства, і, перш за все, у промислово розвинених регіонах. Це у повній мірі стосується Харківської області, промисловість якої представлено машинобудівними і металообробними підприємствами та промисловим виробництвом будівельних матеріалів. Було проведено аналіз ефективності діяльності промислових підприємств Харківської області за такими показниками, як рентабельність операційної діяльності (рис. 1) та збитковість підприємств промисловості (таблиця 1) протягом 2010-2013 рр. за даними [2].

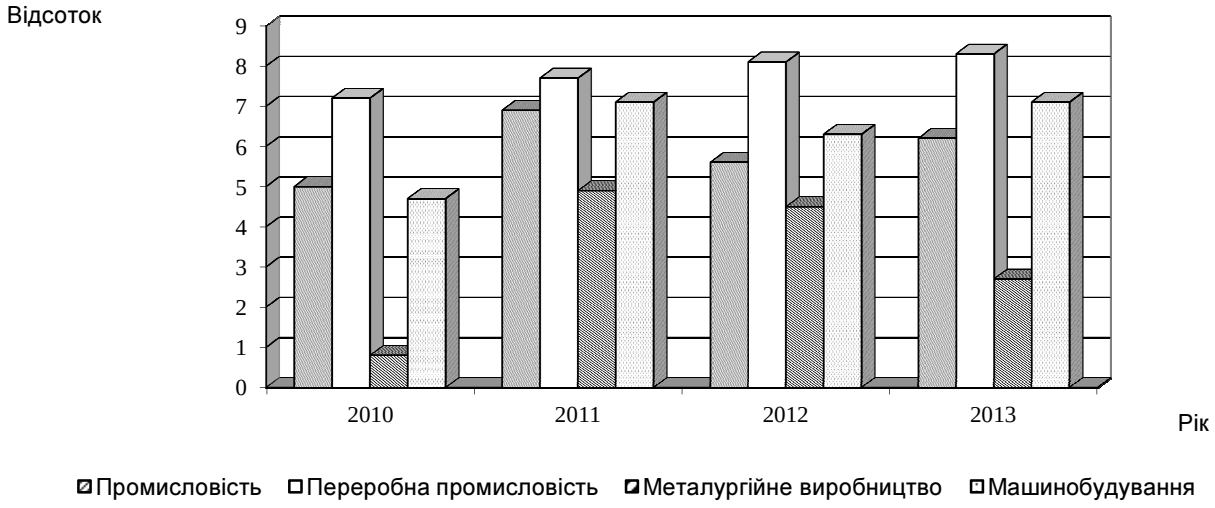

Рис. 1. Динаміка показника «Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств промисловості» (на прикладі Харківської області)

Джерело: розробка автора з використанням [2]

Можна зробити висновок, що динаміка показника ефективності діяльності підприємства не є стабільною за часом, а також досить значною залишається питома вага промислових підприємств, які одержують збитки. Актуалізується питання формування інтегрального показника оцінки економічної ефективності діяльності промислових підприємств [11].

Таблиця 1

Динаміка показника «Питома вага збиткових підприємств промисловості» (на прикладі Харківської області)

Вид промислової діяльності	Значення за роками, %			
	2010	2011	2012	2013
Промисловість	40,8	36,1	35,1	34,5
Переробна промисловість	35,0	34,3	33,8	33,8
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів[1]	45,1	38,8	35,5	38,9
Машинобудування[2]	35,9	31,0	30,6	31,6

Примітка. Не враховувалося: [1]виробництво машин і устаткування, [2]ремонт і монтаж.

Джерело: складено автором з використанням [2]

Ефективне функціонування промислових підприємств відіграє важливу роль у розвитку інших видів діяльності та дозволяє забезпечити без кризовий розвиток національної економіки. Сучасним підґрунтям піднесення економіки країни, забезпечення ефективності діяльності промислових

підприємств є активне впровадження інновацій, новітніх технологій, що потребує вкладення певних інвестицій [3, с. 207]. Здійснення всіх цих заходів вимагає своєчасного пошуку джерел додаткових фінансових ресурсів – реальних інвестицій [11].

Забезпечити ефективність економіки промислових підприємств, нову якість її зростання при обмеженні фінансових ресурсів можливо за умови здобуття перемоги в боротьбі за прямі інвестиції можливих інвесторів. Важливою складовою процесу прийняття інвестиційного рішення інвестором є оцінювання інвестиційної привабливості потенційних об'єктів інвестування – промислових підприємств. Порівняльний аналіз існуючих методичних підходів до оцінки інвестиційної привабливості підприємств [7; 13-16] показав таке:

- не існує як загальноприйнятого визначення поняття інвестиційної привабливості підприємства, так і єдиної методики оцінки інвестиційної привабливості промислових підприємств;
- процес оцінювання інвестиційної привабливості підприємства базується як на традиційному, так і на комплексному підходах, що вимагає використання системи критеріїв оцінки шуканого показника;
- оцінка інвестиційної привабливості підприємства потребує використання не тільки великої кількості однотипних показників, розрахованих за даними бухгалтерської звітності, але й врахування інших факторів, не пов'язаних із фінансовою діяльністю підприємства (кон'юнктура ринку, ділова репутація акціонерів, рівень злочинності в регіоні, відносини бізнесу з місцевою й центральною владою, віддаленість джерел енергоносіїв, галузева належність, місцезнаходження підприємства та ін.);
- широкого поширення набуває використання на практиці інтегрального показника інвестиційної привабливості промислових підприємств, розрахованого у динаміці, використання якого сприяє прийняттю інвестиційного рішення з боку інвестора;
- застосування інтегральної оцінки дозволяє об'єднати в одному показнику багато різних за назвою, одиницями виміру, вагомістю й іншими характеристиками факторів, що спрощує процедуру аналізу конкретної інвестиційної пропозиції, а іноді розглядається як єдиний можливий варіант її проведення та надання об'єктивних остаточних висновків;
- складання рейтингу потенціальних об'єктів інвестування дозволяє інвестору отримати кількісне обґрунтування порівняльної вигідності різних альтернатив вкладення фінансових ресурсів при накладених ним обмеженнях і вимогах до повернення коштів.

Вимоги сучасної практики управління інвестиційною діяльністю щодо наукової обґрунтованості й раціонального підходу до процесу прийняття рішень обумовлюють актуальність та необхідність подальшого теоретико-методологічного опрацювання проблеми узагальнення, вдосконалення та розвитку методичних засад оцінки інвестиційної привабливості промислових підприємств-реципієнтів – потенційних об'єктів інвестування, що має певне практичне значення її розв'язання як для української економіки в цілому, так і для її промисловості.

Проведені дослідження [6-9; 12-16] дали підставу для обґрунтування доцільності та необхідності: а) урахування показника інвестиційної привабливості як фактору забезпечення економічної ефективності діяльності промислового підприємства; б) запропонування методичного підходу до оцінки інтегрального показника інвестиційної привабливості, який базується на використанні обраної сукупності динамічних фінансових показників, а також не фінансових чинників (привабливість місця розташування підприємства, наявність транспортних та виробничих комунікацій); в) використання синергетичного підходу до управління ефективною діяльністю промислового підприємства у поліконтурному просторі, заданому такими векторами, як «ІП ІПП – інтегральний показник інвестиційної привабливості підприємства», «ІП ЕЕП – інтегральний показник економічної ефективності діяльності підприємства», «ІП ПП – інтегральний показник платоспроможності підприємства»; г) графічної інтерпретації поліконтурного простору управління діяльністю промислового підприємства (рис. 2).

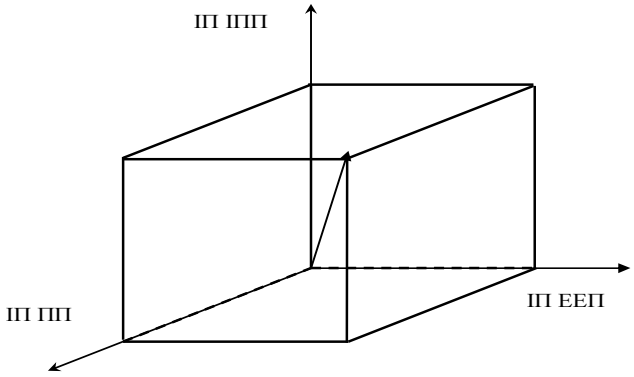

Рис. 2. Поліконтурний простір управління ефективною діяльністю промислового підприємства (ІП ЕЕП-ІП ІПП-ІП ПП)

Джерело: розробка автора

Відповідно до даної моделі з'являється можливість оцінити спрямованість стратегічного розвитку промислових підприємств, порівняти їх позиції у межах запропонованого поліконтуру управління, розглянути пріоритетність підприємств – альтернативних для потенціальних інвесторів об'єктів інвестування, намітити для них напрями забезпечення платоспроможності та коригування їх конкурентних позицій на ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Запропонований підхід сприятиме підвищенню економічної ефективності діяльності промислових підприємств та зміцненню їх конкурентних позицій у сучасних нестабільних умовах господарювання, а також стане важливим важелем для акціонерів, інвесторів, кредиторів прийняття обґрунтованих стратегічних рішень в інвестиційній сфері. Перспективою подальших досліджень може бути застосування елементів і понять теорії нечітких множин до розробки методичного інструментарію розрахунку зазначених вище інтегральних оцінних показників промислового підприємства.

Література

1. Державна служба статистики України. Статистична інформація. Промисловість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/ about.html.

2. Сайт Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/.

3. Соколов О.Є. Ефективність діяльності машинобудівних підприємств: інноваційно-інвестиційні аспекти / Соколов О.Є. // monograph, Modern problems of the economy of development in the context of the world transformational changes. – Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2013. – P. 205–214.

4. Бугров М. Метрика эффективности [Электронный ресурс] / М. Бугров. – Режим доступа: http://www.cfin.ru/management/controlling/mgt_productivity.shtml – Загол. с экрана.

5. Кретова А.Ю. Класифікація чинників, які мають вплив на ефективність діяльності промислового підприємства [Електронний ресурс] / А. Ю. Кретова, С.І. Меженська. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/ 20_DNI_2013/ Economics/10_142590.doc.htm.

6. Васильцова А.М. Сравнительный анализ трактовок и методик оценки инвестиционной привлекательности предприятия [Электронный ресурс] / А.М. Васильцова. – Режим доступа: http://ekonomika.snauka.ru/ 2013/08/2935.

7. Соколова Л.В. Моделювання вибору інвестиційно-привабливого промислового об'єкту / Л.В. Соколова, Т.М. Герман // Економіка : проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. Випуск 249. – В 5 т. – Т. 5. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – С. 1312–1316.

8. Білик М.С. Порівняльний аналіз інвестиційної привабливості промислових підприємств з використанням методів сучасного факторного аналізу / М.С. Білик, Р.М. Бойчук // Менеджмент та підприємництво в Україні : етапи становлення та розвитку. Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2002. – № 466. – С. 239–249.

9. Хобта В.М. Порівняльна оцінка методів визначення інвестиційної привабливості підприємств / В.М. Хобта, А.В. Мєшков // Економіка : проблеми теорії та практики, зб. наук. праць. Випуск 182 : В 3 т. Том ІІ. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2003. – С. 284–293.

10. Афанасьєв М.В. Економіка підприємства : навч.-метод. посібник / М.В. Афанасьєв, О.Б. Плоха. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2007. – 320 с.

11. Попова Л.М. Методичний підхід до оцінки розподілу пріоритетів сфер діяльності з метою ефективного проведення диверсифікації діяльності підприємства [Електронний ресурс] / Л.М. Попова. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Aprer/2009_5_1/36.pdf.

12. Филимонов В. С. Понятие инвестиционной привлекательности предприятия в современных рыночных условиях [Электронный ресурс] / В.С. Филимонов. – Режим доступа : http://www.creativeconomy.ru/articles/25917/. – Загл. с экрана.

13. Соколова Л. В. Фінансова привабливість підприємства : оцінка та перспективи застосування / Л.В. Соколова // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 6 (48). – С. 48–56.

14. Липченко Е. А. Понятие инвестиционной привлекательности предприятия : различные подходы к толкованию / Е. А. Липченко // Молодой ученый. – 2012. – № 7. – С. 9–97.

15. Федорова Ю.В. Економічна привабливість потенційного учасника промислово-фінансової групи : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Ю.В. Федорова; Національний технічний ун-т ХПІ. – Х., 2009. – 20 с.

16. Щиборщ К. Оценка инвестиционной привлекательности предприятий [Электронный ресурс] / К. Щиборщ. – Режим доступа : http//www.irinafa.narod.ru/68.do.

References

1. "State Statistics Service of Ukraine". Statistical information. The industry, available at: http://ukrstat.org/uk/about.html.

2. Website of Main Statistical Office in Kharkiv region, available at: http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/.

3. Sokolov, O.Ye. (2013), *Efektyvnist diialnosti mashynobudivnykh pidpryiemstv: innovatsiino-investytsiini aspekty* [The effectiveness of the activity of machine and building enterprises: innovation and investment aspects], in monograph Modern problems of the economy of development in the context of the world transformational changes. – Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, pp. 205–214.

4. Bugrov, M. "Metrics of efficiency", available at: http://cfin.ru/management/controlling/mgt_productivity.shtml

5. Kretova, A.Yu., Mezhenska, S.I. "Classification of factors that have influence on the efficiency of industrial enterprise activity", available at: http://rusnauka.com/ 20_DNI_2013/ Economics/10_142590.doc.htm.

6. Vasiltsova, A.M. "Comparative analysis of interpretations and methods of evaluation for investment attractiveness of the enterprise", available at: http ://ekonomika.snauka.ru/ 2013/08/2935.

7. Sokolova, L.V. and Herman, T.M. (2009), "Modeling the choice of investment andattractive industrial facility", Economy: problems of the theory and practices, *Zbirnyk naukovykh prats*, Iss. 249, in 5 vol., Vol. 5, DNU, Dnipropetrovsk, Ukraine, pp. 1312-1316.

8. Bilyk, M.S. and Boichuk, R.M. (2002), "Comparative analysis of investment attractiveness of industrial enterprises using modern methods of factor analysis, Management and Entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development, *Visnyk NU "Lvivska politekhnika",* no. 466, pp. 239–249.

9. Khobta, V.M. and Mieshkov, A.V. (2003), "Comparative evaluation of methods for determining investment attractiveness of enterprises", *Ekonomika : problemy teorii ta praktyky,* Collected of scientific works, Iss. 182, in 3 vol., Vol. II, DNU, Dnipropetrovsk, Ukraine, pp. 284–293.

10. Afanasiev, M.V. and Plokha, O.B. (2007), *Ekonomika pidpryiemstva* [Business Economics], tutorial, VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine, 320 p.

11. Popova, L.M. "The methodical approach to the assessment of the distribution of priority spheres of activity in order to realization effectively diversification of enterprise activity", available at: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Aprer/2009_5_1/36.pdf.

12. Filimonov, V.S. "The concept of investment attractiveness of enterprises in the current market conditions", available at: http://creativeconomy.ru/articles/25917/.

13. Sokolova, L.V. (2005), "The financial attractiveness of the enterprise: assessment and perspectives of application", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (48), pp. 48–56.

14. Lipchenko, Ye.A. (2012), "The concept of investment attractiveness of enterprises: different approaches to the interpretation", *Molodoy uchenyy*, no. 7, pp. 9–97.

15. Fedorova, Yu.V. (2009), "The economic attractiveness of potential participant of industrial and financial group", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04 ; National Technical University of KhPI, Kharkiv, Ukraine, 20 p.

16. Shchiborshch, K. "Evaluation of investment attractiveness of enterprises", available at: http//irinafa.narod.ru/68.do.

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 332.36 ; 631.95

Сидорук Б.О.,
к.е.н., с.н.с., завідувач лабораторії аграрної економіки,
Тернопільська державна сільськогосподарська
дослідна станція ІКСГП НААН

ОПТИМІЗАЦІЯ ЧАСТКИ ЕНЕРГОМІСТКИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР В СТРУКТУРІ ПОСІВНИХ ПЛОЩ РЕГІОНУ

Sydoruk B.O.,
cand.sc.(econ), senior research fellow,
head of laboratory of agrarian economy,
Ternopil state agricultural experimental station
of Institute of feed research and agriculture of Podillya
of National academy of agrarian sciences of Ukraine

OPTIMIZING THE SHARE OF ENERGY-INTENSIVE AGRICULTURAL CROPS IN THE STRUCTURE OF SOWING AREAS OF THE REGION

Постановка проблеми. Сільське господарство України – найбільш природомістка галузь, що має могутній природно-ресурсний та енергетичний потенціал. Проте, сьогодні в Україні є низка причин, внаслідок дії яких спостерігаємо низьку віддачу земельного потенціалу в агарному виробництві. Серед них можна виділити наступні: безгосподарне ставлення до землі; тривала відсутність реального власника; помилкова стратегія максимального залучення земель до обробітку; недосконалі техніка і технологія обробітку землі та виробництва сільськогосподарської продукції; невиважена цінова політика; недотримання науково обґрунтованих систем ведення землеробства і, зокрема, повсюдне недотримання сівозмін; внесення недостатньої кількості органічних добрив; низький науково-технічний рівень проектування, будівництва та експлуатації меліоративних систем; недосконала система використання і внесення мінеральних добрив та невиконання природоохоронних, комплексно-меліоративних, протиерозійних та інших заходів.

Саме тому, в умовах, що склалися нині в країні, стратегія системи сільськогосподарського природокористування має передбачати насамперед формування високопродуктивних й екологічно стійких агроландшафтів, а також гармонійне поєднання механізму дії економічних законів і законів природи в межах території з урахуванням лімітуючих чинників навантаження на сільськогосподарські угіддя, біологічні ресурси та ландшафти.

Останніми роками особливої актуальності набуває проблема екологобезпечного використання земель, оскільки нераціональне використання земель сільськогосподарського призначення в Україні призвело до зниження родючості ґрунтів, поширення ерозійних процесів, збільшення площ забруднених і деградованих земель. Це потребує розробки, обґрунтування й впровадження заходів щодо забезпечення ефективного й екологічно безпечного їх використання.

Важливе значення вивчення проблеми підвищення ефективності використання земель у сільському господарстві з урахуванням екологічного фактора, а також недостатність досліджень цієї тематики визначають актуальність даної роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні аспекти збереження та відтворення земельних ресурсів, підвищення родючості ґрунтів, їх захисту та раціонального використання досліджувалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Вивченню проблем ефективного й екологобезпечного використання земельних ресурсів значну увагу приділили такі відомі вчені економісти-аграрники, як: І.К. Бистряков [6], П.П. Борщевський, С.Ю. Булигін [2],

С.М. Волков, В.Г. В'юн, В.В. Горлачук, Я.С. Гуков, А.С. Даниленко, Б.М. Данилишин, Д.С. Добряк [7], С.І. Дорогунцов [11], Л.Г. Мельник, В.Я. Месель-Веселяк, М.Ф. Реймерс, І.А. Розумний, П.Т. Саблук, В.П. Ситник, О.Г. Трегобчук [14], А.М. Третяк [15], М.М. Федоров, Т.С. Хачатуров, М.К. Шикула та інші.

Проте, існує низка дискусійних питань, що стосуються насамперед оптимізації структури посівних площ енергомістких сільськогосподарських культур в напрямку підвищення еколого-економічної ефективності землекористування, які потребують додаткових досліджень. Актуальність проблеми, недостатній ступінь її дослідженості стосовно сучасних потреб економіки і зумовили мету цієї статті.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення проблем забезпечення еколого-економічної ефективності процесів землекористування на регіональному рівні та розробка практичних рекомендацій щодо оптимізації частки енергомістких сільськогосподарських культур в структурі посівних площ з використанням економіко-математичного моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі аналізу наукових досліджень встановлено, що сільськогосподарське виробництво слід розглядати через призму необхідності отримання достатньої кількості продуктів харчування для суспільства та сировини для переробної промисловості без нанесення шкоди навколишньому природному середовищу. При цьому виробництво має бути економічно вигідним, екологічно безпечним і соціально орієнтованим. Саме ці умови визначають рівень сталості землеробства та сільськогосподарського виробництва взагалі [8].

Інтеграція агропромислового комплексу України у світову економіку потребує насамперед дотримання у виробничому процесі чинних у світі вимог екологічної безпеки, зменшення ресурсоємності сільськогосподарської продукції та підвищення на цій основі її конкурентоспроможності. Саме тому екологічна спрямованість аграрного виробництва, подолання наслідків хіміко-техногенного шляху інтенсифікації сільського господарства України – один із найважливіших напрямів його розвитку в умовах сьогодення.

Чимало вчених у своїх працях вказують на те, що основним заходом щодо припинення й запобігання розвитку негативних процесів і кризових явищ у землеробстві є науково обґрунтоване розміщення сільськогосподарських культур у сівозмінах [1; 12]. За їх застосування продуктивніше використовуються угіддя, добрива, краще реалізуються потенційні можливості сортів рослин, знижується забур'яненість, зменшується дія шкідників та хвороб у посівах сільськогосподарських культур із мінімальним використанням хімічних препаратів. Усе це позитивно впливає на стан довкілля, відкриваючи додаткові можливості збільшення отримання сільськогосподарської продукції зі зменшенням витрат на її виробництво [3].

В даному випадку оптимізація структури посівних площ та вирощування сільськогосподарських культур із високою продуктивністю біомаси забезпечуватиме значне надходження органічних речовин у ґрунт з кореневою системою та післяжнивними рештками, що сприятиме нагромадженню гумусних сполук у ґрунті та покращенню його якісних характеристик.

Крім цього, експерти зазначають, що перш ніж збільшити частку біопалива в енергетичному балансі, потрібно продумати систему вирощування та відновлювання рослинних культур. Адже попит на біопаливо може призвести до неконтрольованої вирубки реліктових лісів, збіднення екосистем й ерозії ґрунтів. В країнах, що розвиваються, де переважно вирощуватимуться культури для біопалива, можуть різко зрости ціни на землю, сільськогосподарські товари та продовольство. За оцінками фахівців ЄС для заміщення рідкого палива викопного походження (25 % у 2030 році) знадобиться задіяти від 4 до 13 % всіх сільськогосподарських земель Європи.

З одного боку, це може призвести до розвитку сільськогосподарського сектора, створення робочих місць, розвитку інфраструктури цих районів. З другого – до скорочення виробництва продуктів харчування, які є дефіцитними вже сьогодні, і, як наслідок, до погіршення демографічної ситуації. В Україні, де врожайність, наприклад, ріпаку в 1,5-2 рази нижча від європейської, посівні площі будуть ще більшими. Так, для еквівалентної заміни близько 1,9 млн. т дизельного пального, що споживається аграрним сектором щорічно, необхідно виробити майже 2,2 млн. т біодизелю, для одержання якого потрібно було б засівати від 25 до 42 % усіх орних земель. При цьому, слід зазначити, що допустима науково-обґрунтована норма посівів ріпаку в Україні становить 2,6-3,1 млн. га. Перевищення встановлених посівних площ може призвести до виснаження ґрунтів та зниження їх родючості.

Слід також відмітити, що вирощування деяких енергомістких культур, як і будь-яких інших, потребує чіткого дотримання сівозміни та виконання заходів, спрямованих на захист і відновлення навколишнього природного середовища. Так, зокрема, науково-обґрунтовані площі посівів енергетичних культур для лісостепової зони не повинні перевищувати: зернових культур – 50-55 %; кукурудзи – 8 %, ріпаку – 10 %, соняшнику – 10–12 %, сої – 6 %, цукрових буряків – до 5 % у загальній структурі посівних площ.

Якщо провести порівняльний аналіз структури посівів сільськогосподарських культур в Тернопільській області, то можна відмітити невідповідність з науково-обґрунтованими нормами по таких культурах, як зернові (займають 61,9 % в структурі посівних площ), зокрема, кукурудза (займає

20,3 % в структурі посівних площ), що вимагає деякого коригування посівних площ під даними культурами. При цьому, надлишкове насичення сівозмін зерновими культурами та соняшником призводить до погіршення фітосанітарного стану посівів, родючості ґрунтів та їх утоми, і, як результат, до зниження ефективності всього рослинництва.

Для оптимізації розміру посівних площ під зерновими культурами відповідно до науково обґрунтованих норм за допомогою використання пакету програм «STATISTICA» нами сформовано математичну модель залежності частки посівних площ під зерновими культурами від валових зборів та урожайності даних культур.

Математична залежність частки в структурі посівних площ зернових сільськогосподарських культур від валових зборів та урожайності даних культур має наступний вигляд:

Z= 73,4218+0,0764*x-3,9105*y

де X – валовий збір, Y – урожайність

Графічно дану математичну залежність представимо у вигляді наступного рисунка (рис. 1).

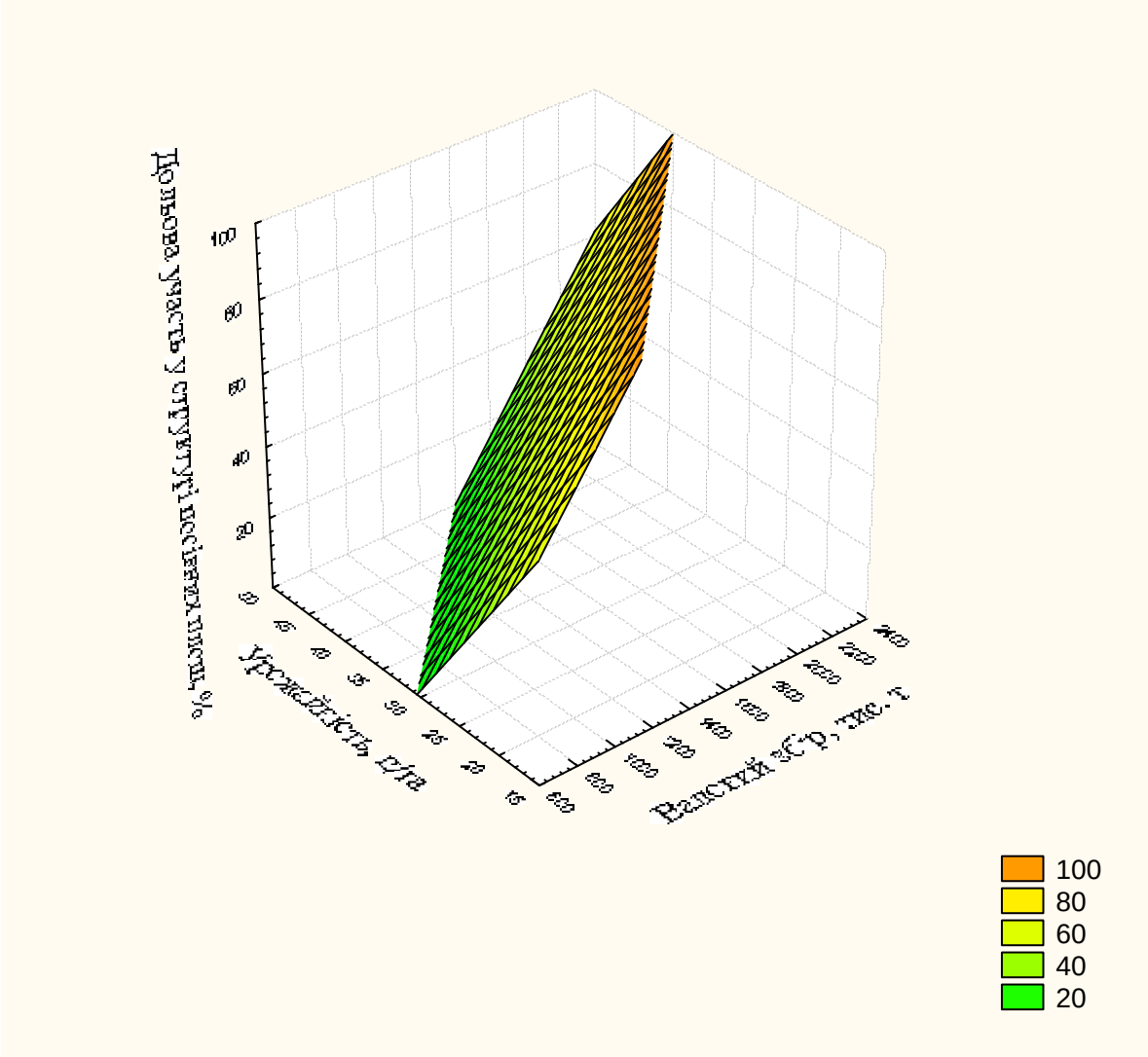

Рис. 1. Математична залежність частки посівних площ зернових сільськогосподарських культур від валових зборів та урожайності даних культур

Джерело: авторська розробка

Виходячи з даної моделі, можна зробити висновок, що для досягнення високих показників валових зборів зернових культур в межах 2255,0 тис. т (прогнозні показники на 2015 р.) при використанні під зернові культури всього 50 % всіх посівних площ необхідно досягти середнього рівня урожайності по всіх зернових культурах в межах 50,05 ц/га, що є можливим передусім завдяки впровадженню та дотриманню науково обґрунтованої системи сівозмін і ведення ресурсозберігаючої системи сільськогосподарського землекористування.

При опрацюванні статистичних даних нами встановлена суттєва зележність частки кукурудзи у зерновому балансі від питомої ваги її у структурі посівних площ (рис. 2).

В даному випадку рівняння регресії достовірно описує вищезазначені взаємозв'язки, оскільки всі коефіцієнти рівняння значимі на 5% рівні (p = 0,0001, що менше 0,05). Коефіцієнт детермінації r^2 становить 0,9821 і таким чином пояснює 98,21 % варіації залежної змінної.

Крім цього встановлений значний рівень залежності урожайності кукурудзи від її частки у зерновому балансі, що вказує на важливість підвищення показника урожайності для збільшення загальних валових зборів зернових культур при зменшенні їх посівних площ, особливо, що стосується кукурудзи на зерно.

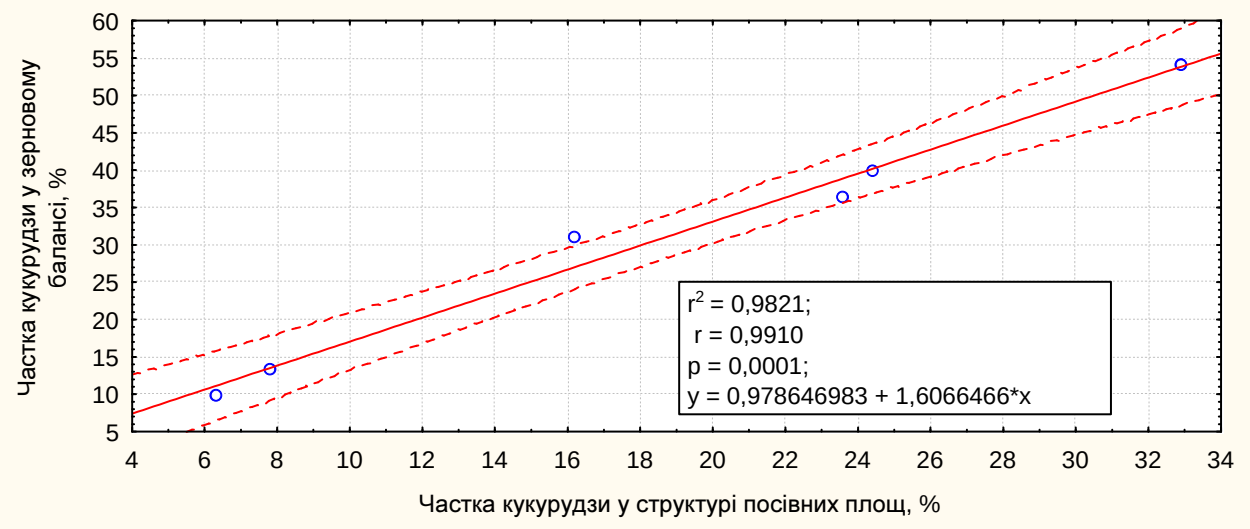

Рис. 2. Залежність частки кукурудзи у зерновому балансі від питомої ваги у структурі посівних площ

Джерело: авторська розробка

Рівняння регресії достовірно описує вищезазначені взаємозв'язки, оскільки всі коефіцієнти рівняння значимі на 5 % рівні (p = 0,0015, що менше 0,05). Коефіцієнт детермінації r^2 становить 0,9384 і таким чином пояснює 93,84 % варіації залежної змінної (рис. 3).

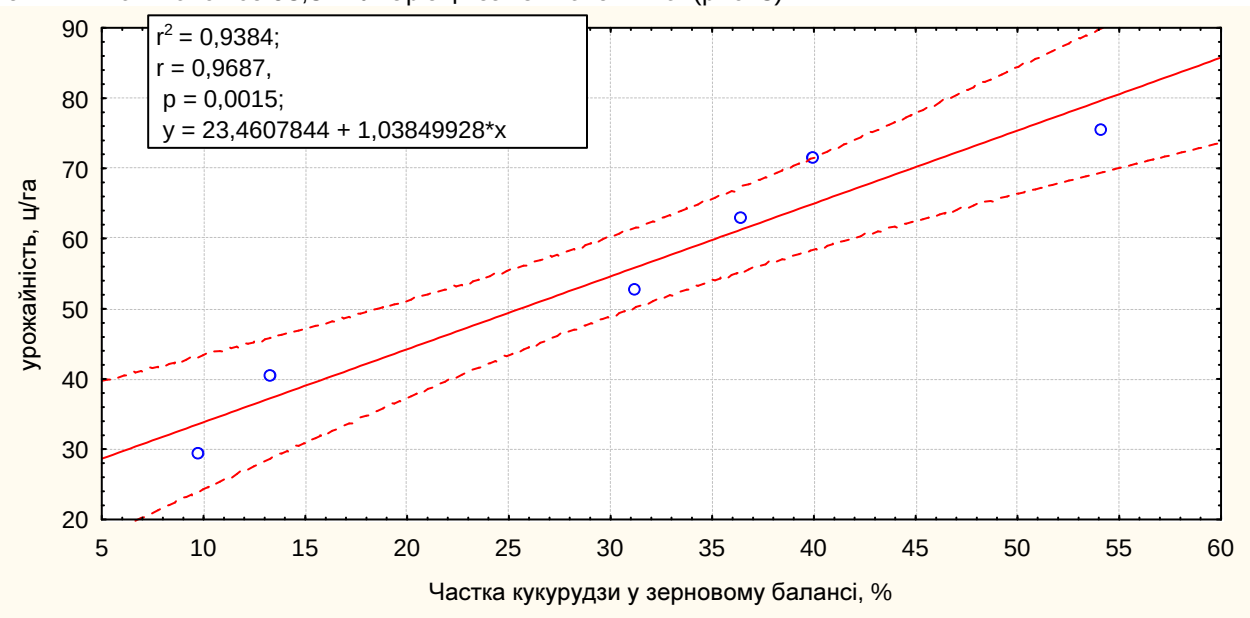

Рис. 3. Залежність урожайності кукурудзи від частки у зерновому балансі

Джерело: авторська розробка

При обґрунтуванні важливості питання оптимізації структури посівних площ під зерновими культурами необхідно враховувати і те, що насиченість зерновими культурами на рівні 60 % і вище усіх посівів для досягнення високих показників урожайності вимагає більш ретельного виконання

всього комплексу агротехнічних заходів з обробітку ґрунту, удобрення, сівби та їх захисту, що потребує додаткових матеріальних і фінансових витрат.

Це зумовлено насамперед тим, що недотримання сівозмін може мати своїм наслідком ґрунтовтому – порушення біоенергетичного режиму ґрунтів та різке зниження урожайності сільськогосподарських культур внаслідок їх беззмінного вирощування або частого повернення на попереднє поле сівозміни, що призводить до погіршення якісного стану ґрунтів, накопичення у ґрунтах специфічних хвороботворних мікроорганізмів та насіння бур'янів. Таким чином, сівозміна зумовлює агрономічну стратегію підвищення продуктивності ґрунту і врожайності сільськогосподарських культур, визначає та взаємопов'язує в єдиний комплекс усі ланки системи землеробства. Від спеціалізації сівозмін, складу та чергування культур залежать системи удобрення, механічного обробітку ґрунту й інших агротехнічних і меліоративних заходів.

При цьому, важливим заходом для отримання достатніх валових зборів зерна є оптимізація розміщення зернових культур у сівозміні. Набутий багаторічний досвід свідчить, що за рахунок покращення попередників розміщення зернових культур можливе збільшення виробництва зерна до 9 відсотків [5].

Традиційними попередниками, особливо для озимих зернових, залишаються:

- чисті, зайняті пари;
- багаторічні та однорічні трави;
- зернобобові культури.

Крім цього, вирощування багаторічних кормових культур, необхідних в сівозміні, із високою продуктивністю біомаси забезпечує значне надходження органічних речовин у ґрунт разом з кореневою системою та післяжнивними рештками, що сприяє нагромадженню гумусних сполук у ґрунті. Так, відсутність механічного обробітку ґрунту під час вирощування багаторічних культур сприяє стабілізації видового та кількісного складу ґрунтової мікрофлори, перебігу ґрунтотворних процесів згідно з генетичними особливостями ґрунтового покриву.

В результаті використання в сівозміні посівів багаторічних трав і зернобобових культур на 1 га таких посівів обсяги симбіотичної фіксації азоту атмосфери становитимуть більше 107 кг, в ґрунті накопичується до 800 кг гумусу, що відповідає вартості альтернативної кількості мінеральних добрив в розмірі 1500 грн/га [13].

Тому систему землекористування потрібно змінювати як в організаційному, так і в соціальному плані. Подальше ігнорування економічних та екологічних законів, чинників і вимог, а також неповне врахування природних і господарських особливостей та зв'язків між природною та виробничою системою тільки поглибить системну економіко-екологічну кризу в аграрній сфері. Необхідно розробляти принципово нові наукові основи та еколого-економічні принципи формування ефективної системи сільськогосподарського землекористування з врахуванням регіональних особливостей [4].

Отже, з метою оптимізації структури посівних площ енергомістких сільськогосподарських культур сьогодні необхідно [10]:

– здійснити комплексну еколого-економічну оцінку (районування) території України з виділенням в її складі природоохоронних комплексів, земель для високоінтенсивного ведення сільськогосподарського виробництва та промислового будівництва, а також забруднених районів для здійснення цільових природоохоронних заходів;

– здійснити землевпорядкування територій з урахуванням екологічної ситуації, що склалася, вилучення з обробітку радіоактивно та промислово забруднених, дуже еродованих, вторинно заболочених, засолених і підтоплених, екологічно вразливих земель з використанням їх під вирощування енергетичних культур із високою продуктивністю біомаси, а також багаторічних кормових трав;

– створити цілісну систему полезахисних і водозахисних лісонасаджень, заліснити яри, балки, крутосхили, піски та інші непридатні землі, забезпечити оптимальну протиерозійну лісистість території;

– удосконалити розміщення сільськогосподарського виробництва та запровадження системи сівозмін з метою найбільш раціонального використання місцевих природних умов і ресурсів для отримання максимально можливої кількості сільськогосподарської продукції.

Крім цього, варто відмітити і те, що становлення та розвиток нової галузі біоенергетики в Україні стикається з низкою економічних труднощів. Підтримка розвитку нової галузі повинна базуватися передусім на гармонізації законодавства України із законодавством ЄС та введенні фінансових стимулів і механізмів, інвестиційно-інноваційної підтримки у сфері виробництва біоенергії.

Встановлено, що у Європейському Союзі врегулювання цих питань здійснюється через директиви щодо державної підтримки ринку біоенергії, а саме:

- пільгове кредитування закупки обладнання для будівництва біопаливних заводів і котлів й обладнання для спалювання біопалива;

- державне фінансування науково-технічних розробок і досліджень з питань вирощування та переробки біомаси та виробництва біоенергії.

Отже, з метою більш повного використання потенціалу сільського господарства необхідно створити сприятливі умови насамперед для:

– функціонування на рівноправній економічній основі різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі;

– гармонізації інтересів власників, найманих працівників і сільських громад;

– формування конкурентоспроможних на внутрішньому та зовнішніх ринках виробничих структур;

– забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств на рівні не нижче 15-відсоткової норми, необхідної для забезпечення розширеного відтворення виробництва.

Таким чином, проведене дослідження свідчить, що Україна має значний потенціал у сфері вирощування енергетичних сільськогосподарських культур, що буде сприяти вирішенню низки економічних, екологічних, соціальних, демографічних проблем. При цьому, у нашій державі прийнято та діє більше десяти нормативно-правових актів, спрямованих на стимулювання виробництва біоенергії. Разом з тим, ні в аграрному, ні в земельному, ні в екологічному законодавстві не передбачені особливості правової охорони земель як основного національного багатства при вирощуванні «енергетичних» сільськогосподарських культур, які здатні завдати значної шкоди якісному стану ґрунтів в Україні.

Покращення даної ситуації передбачається досягти за рахунок продовження реформ в економіці країни та її аграрному секторі в напрямі оптимального поєднання промислового й аграрного виробництва, підпорядкування їх діяльності потребам внутрішнього та зовнішнього ринків сільськогосподарської продукції та продовольства, соціально-економічного розвитку села, переходу від галузевої до територіально-самоврядної системи управління комплексним розвитком агропромислового виробництва та сільських територій, формування ефективної науково-технологічної, бюджетної, податкової, фінансово-кредитної та цінової політики держави з врахуванням впливу екологічних чинників на виробничий процес.

Таким чином, переведення системи землекористування на екологобезпечну та ресурсозберігаючу основу дозволить не тільки підвищити продуктивність сільськогосподарських культур на 25-30% при одночасному збереженні та відтворенні родючості ґрунтів, але й сприятиме створенню умов для забезпечення населення регіону якісними та безпечними продуктами харчування, а також закладе підґрунтя умов для сталого соціально-економічного розвитку країни в цілому [9].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проведені нами наукові обґрунтування теоретичних підходів, узагальнення практичного досвіду та власні спостереження щодо оптимізації посівних площ енергетичних сільськогосподарських культур в напрямку підвищення ефективності сільськогосподарського землекористування наштовхують нас до висновку про важливість даного завдання в сучасних умовах господарювання і необхідність в подальшому розробки основних складових організаційно-економічного механізму для забезпечення його вирішення та заходів з підвищення конкурентоспроможності агарної продукції для досягнення сталості розвитку сільських територій і покращення здоров'я населення. Розвиток аграрного сектору економіки країни має здійснюватися за рахунок оптимізації посівних площ сільськогосподарських культур і застосування прогресивних технологій виробництва.

Врахування всіх чинників, що впливають на стан агросфери на регіональному рівні, дозволить розробити систему ефективних заходів щодо запобігання деградаційним процесам у агроекосистемах, сприятиме підвищенню безпеки та ефективності агропромислового виробництва. Такий підхід дозволить створити умови для збільшення урожайності, поліпшення якості і зменшення собівартості аграрної продукції. При цьому, впровадження у виробництво системи сівозмін, які відповідають економічним можливостям господарств, за умови дотримання вимог сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур, без будь-яких додаткових витрат матеріально-технічних і трудових ресурсів дозволить підвищити ефективність використання земель та отримувати стабільно високі врожаї.

Література

1. Бойко П.І. Системи землеробства та сівозміни: історія, сучасний стан і перспективи розвитку / П.І. Бойко, Н.П. Коваленко, М.М. Опара // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2004. – № 3. – С. 21-26.

2. Булигін С.Ю. Формування екологічно сталих агроландшафтів / С.Ю. Булигін. – К.: Урожай, 2005. – 300 с.

3. Гангур В.В. Ефективне розміщення зернових культур у сівозмінах Лісостепу / В.В. Гангур, Н.П. Коваленко // Вісник аграрної науки. – 2003. – № 4. – С. 35-37.

4. Гулінчук Р.М. Еколого-економічні аспекти збалансованого використання земельних ресурсів / Р.М. Гулінчук // Збалансоване природокористування. – 2012. – №1. – С. 69-73.

5. Державна програма «Зерно України – 2015» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uaan.gov.ua/files/zerno.doc.

6. Деякі інституціональні аспекти земельних відносин в Україні: стан та напрямки вдосконалення / І.К. Бистряков, О.С. Новоторов, Т.С. Ніколаєнко та ін. – К. : РВПС України НАН України, 2002. – 134 с.

7. Добряк Д.С. Класифікація та екологобезпечне використання сільськогосподарських земель / Д.С. Добряк, О.П. Канаш, І.А. Розумний. – К. : Ін-т землеустрою УААН, 2001. – 308 с.

8. Клименко Н.А. Ефективність екологобезпечного використання земель у сільському господарстві / Н.А. Клименко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 10(137). – С. 90-94.

9. Писаренко П.В. Формування екологічно збалансованих агроекосистем шляхом усунення негативних явищ у сучасному розвитку ґрунтових процесів / П.В. Писаренко, А.В. Калініченко, О.О. Горб // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2006. – №1. – С. 11-14.

10. Постанова ВРУ «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 5.03.98 р. № 188/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/188/98-вр/page

11. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко та ін. – Київ: РВПС України НАН України, 1999. – 716 с.

12. Сайко В.Ф. Сівозміни у землеробстві України / В.Ф. Сайко, П.І. Бойко. – К.: Аграрна наука, 2002. – 147 с.

13. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2012. – 182 с.

14. Трегобчук В.М. Концептуальні основи сталого та екологобезпечного розвитку національного АПК / В.М. Трегобчук // Проблеми сталого розвитку. – К.: ВМТ, 1998 – С. 93–105.

15. Третяк А.М. Земельні ресурси України та їх використання / А.М. Третяк, Д.І. Бабміндра. – К. : ТОВ ЦЗРУ, 2003. – 143 с.

References

1. Boiko, P.I., Kovalenko, N.P. and Opara, M.M. (2004), "Farming systems and crop rotation: history, current state and prospects of development", *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, no. 3, pp. 21-26.

2. Bulyhin, S.Yu. (2005), *Formuvannia ekolohichno stalykh ahrolandshaftiv* [Formation of environmentally sustainable agricultural landscapes], Urozhai, Kyiv, Ukraine, 300 p.

3. Hanhur, V.V. and Kovalenko, N.P. (2003), "Effective allocation of crops in rotation forest-steppe", *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 4, pp. 35-37.

4. Hulinchuk, R.M. (2012), "Ecological and economic aspects of sustainable land use", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, no. 1, pp. 69-73.

5. The state program "Grain of Ukraine - 2015", (2014), available at: http://www.uaan.gov.ua/files/zerno.doc (access date December 05, 2014).

6. Bystriakov, I.K., Novotorov, O.S., Nikolaienko, T.S. etc. (2002), *Deiaki instytutsionalni aspekty zemelnykh vidnosyn v Ukraini: stan ta napriamky vdoskonalennia* [Some institutional aspects of land relations in Ukraine: status and trends of improvement], RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 134 p.

7. Dobriak, D.S., Kanash, O.P. and Rozumnyi, I.A. (2001), *Klasyfikatsiia ta ekolohobezpechne vykorystannia silskohospodarskykh zemel* [Classification and ecologically use of agricultural land], In-t zemleustroiu UAAN, Kyiv, Ukraine, – 308 p.

8. Klymenko, N.A. (2012), "The effectiveness of ecologically land use in agriculture", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 10 (137), pp. 90-94.

9. Pysarenko, P.V., Kalinichenko, A.V. and Horb, O.O. (2006), "Formation ecologically balanced agricultural ecosystems by addressing the negative impact of the development of modern soil processes", *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, no. 1, pp. 11-14.

10. Postanova VRU "Pro Osnovni napriamy derzhavnoi polityky Ukrainy u haluzi okhorony dovkillia, vykorystannia pryrodnykh resursiv ta zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky" [Resolution of Parliament "Main Directions of Ukraine's state policy in the field of environment, natural resources and environmental security"], (1998), available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/188/98-вр/page

11. Danylyshyn, B.M., Dorohuntsov, S.I., Mishchenko V.S. etc. (1999) *Pryrodno-resursnyi potentsial staloho rozvytku Ukrainy* [The natural and resource potential of sustainable development of Ukraine], RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 716 p.

12. Saiko, V.F. and Boiko, P.I. (2002), *Sivozminy u zemlerobstvi Ukrainy* [Crop rotation in agriculture Ukraine], Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine, 147 p.

13. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya. (2012), *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic Direction of Agriculture of Ukraine for the period 2020], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine, 182 p.

14. Trehobchuk, V.M. (1998), "Conceptual Foundations and ecologically sustainable development of the national agribusiness", *Problemy staloho rozvytku*, pp. 93–105.

15. Tretiak, A.M. and Babmindra, D.I. (2003), *Zemelni resursy Ukrainy ta yikh vykorystannia* [Land resources of Ukraine and their use], TOV TsZRU, Kyiv, Ukraine, 143 p.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 502.33:504.03(477.74)

Волкова А.А.,
к.э.н., доцент кафедры менеджмента природоохранной деятельности
Одесский государственный экологический университет

ПРИРОДООХРАННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРИ ВОЗНИКНОВЕНИИ КРИЗИСНЫХ ЯВЛЕНИЙ

Volkova A.A.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of management of environmental activities
Odessa State Environmental University

ENVIRONMENTAL PROTECTION ACTIVITY IN CASE OF CRISIS PHENOMENA

Постановка проблемы. Проблемы сохранности природной среды, сбалансированности производственной и хозяйственной деятельности человеческого общества, условий его существования в настоящее время вышли на одно из первых мест.

Представление о неисчерпаемости природных ресурсов, так как и о беспредельных возможностях самоочищения природных сфер не способствует повышению безопасных условий существованию населения, сбалансированности развития социо-экономико-экологических систем.

Статистика показывает, что мощность негативного воздействия на природные сферы удваивается каждые десять тринадцать лет. Решающее значение в обеспечении сбалансированного развития социо-экономико-экологических систем должно быть отведено ускоренному развитию природоохранной деятельности, совершенствованию системы природопользования и энергопотребления.

Ускоренное развитие природоохранной деятельности возможно осуществить при широком использовании для указанных целей соответствующих достижений науки и техники.

Анализ последних исследований и публикаций. Проведенные исследования учёными Украины Буркинским Б.В., Балацким О.Ф., Данилишиним Б.М., Дорогунцовым С.И., Ковалевой Н.Г., Ковалевым В.Г., Гречановской И.Г., Садченко Е.В., Галушкиной Т.П., Грановской Л.Н., Хлобистовым Е.В., Хвесиком М.А. и другими научными работниками показали, что достижения научно-технического прогресса могут классифицироваться следующим образом:

- достижения науки и техники, которые напрямую обеспечивают ускоренное развитие природоохранной деятельности за счет применения новых методов, технологий приемов в очистке природных сфер от загрязнений их вредными веществами;
- достижения науки и техники, которые косвенно влияют на ускоренное развитие природоохранной деятельности (совершенствование технологического процесса основного производства, повторное использование отходов производственно-хозяйственной деятельности, организация малоотходных производств и т.д.),
- достижения науки и техники, не способствующие ускоренному развитию природоохранной деятельности,
- достижения науки и техники, развивающие новые организационные формы производственной и хозяйственной, в том числе и природоохранной деятельности.

Анализ полученных результатов исследования подтверждает целесообразность продолжения изучения поставленной проблемы, в частности природоохранной деятельности в условиях кризиса.

Постановка задачи. Целью исследования является разработка теоретических, методологических положений и практических рекомендаций по формированию методологических основ регулирования природоохранной деятельности при возникновении кризисных явлений.

Изложение основного материала исследования. Проведённые исследования в различных научных центрах Украины и зарубежных стран показали, что социо-экономико-экологическая система Украины развивается под влиянием тенденций развития мировой экономической системы, что в настоящее время в значительной степени обострилась проблема обеспечения экономической эффективности использования направляемых в природоохранную деятельность ресурсов.

Анализ проводившихся исследований показал необходимость развивать более углублённые исследования в направлении совершенствования развития элементов социальной и экономико-экологической системы.

Так более глубоко необходимо исследовать проблемы появления нежелательных результатов в виде кризисных явлений при нарушении сбалансированности в развитии отдельных элементов и системы в целом.

В данной статье рассматриваются результаты исследований, проводившиеся на протяжении ряда лет автором по вопросам углублённого анализа причин возникновения кризисных явлений в социальных и экономико-экологических системах.

Исследования по совершенствованию сбалансированности социо-экономико-экологических систем показали, что развитие природоохранной деятельности необходимо вести в следующих направлениях:

- разработка малоотходных технологий и приемов работы;
- разработка ресурсосберегающих технологий;
- сокращение отходоемкости производства;
- формирование комплексных технологических процессов с природозащитными технологиями;
- разработка технологических систем с комплексами природоохранной направленности;
- участие в комплексных природоохранных проектах международного уровня;
- разработка научно обоснованных методологий и методик по разработке региональных схем развития производительных сил в регионах страны, с учетом сложившейся в них эколого-экономической и социальной ситуации;
- совершенствование законодательства, направленного на обеспечение безопасного и сбалансированного развития экономико-экологических систем;
- разработка новых систем контроля состояния природной среды [1].

Под сбалансированным развитием социо-экономико-экологической системы необходимо понимать такое её развитие, при котором обеспечивается удовлетворение всех потребностей развивающихся производительных сил при сохранении качественных показателей используемых природных и энергетических ресурсов, а также качественных показателей всех природных сфер, при обеспечении социальных потребностей общества.

Проведённые исследования показали, что в социо-экономико-экологических системах чётко прослеживается развитие следующих составляющих: социальной, экономической и экологической, которые информационно тесно связаны между собой.

Взаимные связи между подсистемами указанной выше системы проявляются в виде обмена между ними соответствующей информацией, характеризующей состояние производительных сил, отношение между природой и обществом. Информация между подсистемами передается в виде начальных и граничных условий, которые необходимо учитывать при формировании мероприятий, в виде целевых программ, по развитию каждой из подсистем [2].

Учет наличия указанных начальных и граничных условий при развитии подсистем (экономической, экологической и социальной) обеспечивает сбалансированность результатов развития этих подсистем, а также всей социо-экономико-экологической системы.

Актуальность решения задачи сбалансированного в экономическом, экологическом и социальном плане развития Украины определяется ярко выраженной деградацией природного и ресурсного потенциала, ведущего к развитию сложных и негативных ситуаций социально-экономического и экологического направления.

Рост чрезвычайных ситуаций в Украине приводит к ежегодному экономическому ущербу более 750 млн. гривен [3].

Как указывалось выше, сбалансированность развития указанных выше социо-экономико-экологических систем состоит из сбалансированного развития экономики, экологии и социальных условий жизни населения.

Указанные отношения между подсистемами данной системы проявляются в виде обмена между ними соответствующей информацией, характеризующей состояние производительных сил, отношение между природой и обществом. Информация между подсистемами передается в виде начальных и граничных условий, которые необходимо учитывать при формировании мероприятий, в виде целевых программ, по развитию каждой из подсистем [4].

Учет наличия указанных начальных и граничных условий при развитии подсистем (экономической, экологической и социальной) обеспечивает сбалансированность результатов развития этих подсистем, а также всей социо-экономико-экологической системы.

Нарушение сбалансированности в социо-экономико-экологической системе проявляется при невыполнении имеющихся начальных и граничных условий развития системы в целом и отдельных её частей (подсистем). В результате появления указанных нарушений возникает возможность в появлении и развитии нежелательных ситуаций (кризисных ситуаций) [5].

Под кризисными ситуациями в дальнейшем будем понимать ситуации, возникающие при нарушении баланса в развитии отдельных подсистем в связи с появлением каких-либо непредвиденных факторов (изменения климата, наличие различного рода катастрофических явлений: землетрясения, тайфуны, ураганы, наводнения, технико-технологические нарушения и т.д.).

Появление кризисных ситуаций вызывает развитие стрессовой экономико-экологической и социальной напряженности в социо-экономико-экологической системе [6].

Базой сбалансированности социо-экономико-экологической системы должна служить природоохранная деятельность, результатом которой будет экологизация экономической и социальной подсистем.

Экологизация экономической и социальной подсистем состоит в неуклонном и последовательном внедрении в производственную и хозяйственную деятельность достижений науки и техники в области повышения экономической эффективности использования природных и энергетических ресурсов, снижения количественных и качественных показателей загрязнения природных сфер, использования отходов производственной, хозяйственной и бытовой деятельности в качестве вторичного сырья и энергоресурсов [7].

Экологизация экономической и социальной подсистем требует отказа от экстенсивного метода деятельности и переход к природосберегающим методам хозяйствования, к минимизации экономических, экологических и социальных ущербов.

Интенсивное развитие социо-экономико-экологической системы требует обращать основное внимание на эффективное использование природных и энергетических ресурсов при осуществлении производственной, хозяйственной и бытовой деятельности [2].

При экстенсивном развитии указанной выше системы чаще всего возникает несоответствие между потребностями в природных и энергетических ресурсах и их имеющимися запасами.

Быстрое исчерпание этих запасов может привести к нарушению экономико-экологического и социального равновесия, которое представляет собой появление изменений (зачастую необратимых) взаимодействий между элементами социо-экономико-экологической системы, между элементами природной среды. Это в свою очередь чаще всего приводит к разрушению указанных элементов и к ухудшению условий функционирования всех подсистем социо-экономико-экологической системы [8].

Сбалансированность развития социо-экономико-экологических систем в Украине должна обеспечиваться соответствующей юридической, правовой и нормативной системой, которая должна быть построена на основе:

- обеспечение благоприятной окружающей среды и возмещение ущерба, причиненного здоровью населения из-за ухудшения экологической ситуации;
- повышение ответственности руководителей и предпринимателей за нарушение требований природоохранного законодательства;
- постоянного совершенствования природоохранных законов, нормативных актов с учетом меняющейся экономико-экологической ситуации;
- повышение уровня юридической и правовой образованности населения.

Социо-экономико-экологическая система может развиваться сбалансировано только в том случае, если экономико-экологическая и социальная политика в государстве будет иметь соответствующую направленность.

При решении проблемы обеспечения сбалансированного развития социо-экономико-экологической системы необходимо ориентироваться на значение предела сбалансированности этой системы.

Под пределом сбалансированности социо-экономико-экологической системы следует понимать минимальное значение сбалансированности указанной системы, при котором обеспечивается сохранность ее структуры и остается возможность их функционирования, т.е. осуществляется производственная деятельность в экономической подсистеме, осуществляется природоохранная деятельность в минимальных объемах, сохраняются минимально возможные условия жизни и трудовой деятельности населения [4].

Характерной особенностью социо-экономико-экологической системы при ее нахождении на уровне предела сбалансированности является бессистемность в развитии этой системы, отсутствие учета взаимных связей между отдельными подсистемами, хаотичное финансирование отдельных мероприятий, обеспечивающих развитие этих подсистем.

Если значение параметров, характеризующих сбалансированность социо-экономико-экологической системы, снижаются ниже допустимого с точки зрения предела сбалансированности, то это, как правило, приводит к нарушению экономического, экологического и социального равновесия в государстве или в отдельных его регионах. Нарушается равновесие и между отдельными природными системами. Нарушение равновесия между природными системами неизбежно приводит к кризисным явлениям в окружающей природной среде, в результате чего развиваются соответствующие кризисные явления экономического и социального характера.

Значение предела сбалансированности социо-экономико-экологической системы может существенно меняться и зависит от сложившейся экономической, экологической и социальной ситуации в данном регионе. Каждая из подсистем имеет свое значение предела сбалансированности, поэтому предел сбалансированности всей системы зависит от значений указанного предела сбалансированности для каждой из подсистем и может определяться ориентировочно как минимальное значение этого показателя, полученного для указанных подсистем.

Нарушения в сбалансированности социо-экономико-экологической системы приводят к появлению ущербов: экономического, экологического и социального.

Экономический ущерб оценивается как уменьшение объема выпускаемой продукции, объема выполняемых работ, оказываемых услуг, снижением прибыльности предприятия, организации [7].

Причиной появления указанного ущерба является изношенность оборудования, устарелые приемы работы, малоэффективные технологии, повышенные расходы исходного сырья и энергоресурсов, ухудшение состояния природных сфер и т.д.

Экологический ущерб оценивается ухудшением качественных показателей природных сфер (атмосфера, гидросфера, литосфера), необходимостью производить дополнительные затраты на подготовку соответствующих природных ресурсов к их использованию в различных видах деятельности.

Причиной появления указанного экологического ущерба является увеличение негативного воздействия на природные сферы производственной, хозяйственной деятельности человеческого общества, а также различного рода катастрофические явления и изменения климата.

Социальный ущерб оценивается ухудшением бытовых и производственно-хозяйственных условий жизни населения.

Причиной появления указанного социального ущерба является негативное воздействие на него природных сфер (загазованность атмосферы, ухудшение качества питьевой воды, загрязненность прибрежной зоны моря, проблемы демографического характера, рост заболеваемости и травматизма, ухудшение условий получения образования и т.д.).

Необходимо отметить, что одни и те же причины появления ущербов могут проявляться в различных видах ущербов. Например, ухудшение состояния природных сфер способствует появлению ущерба как в экономической, так и в экологической и социальной подсистемах.

При осуществлении природоохранных мероприятий, внедрение в производственную и бытовую деятельность достижений науки и техники, новых организационных методов работы и т.д. происходит уменьшение того или иного вида ущербов. Такое уменьшение ущерба определяет значение предотвращенного ущерба.

Как правило, улучшение сбалансированности социо-экономико-экологической системы, а также ее подсистем, приводит к увеличению предотвращенного ущерба [8].

Производственная и хозяйственная деятельность в настоящее время воздействует на биосферу в планетарном масштабе. Не учёт такого воздействия на природные сферы приводит к ухудшению экологической ситуации в регионе, к возникновению и развитию различного рода кризисных явлений.

Одной из основных причин появления кризисных явлений – отсутствие экономической и материальной заинтересованности руководителей предприятий в развитии эффективного природопользования, в снижении энергоёмкости готовой продукции.

Кризисная экологическая ситуация, сложившаяся в Украине, во многом связана с тем, что существующие технологии и приёмы работы ориентированы преимущественно на экстенсивное использование энергетических и природных ресурсов. Используемые в настоящее время экономические стимулы малоэффективны и практически не способствуют ускоренному внедрению в производственную и хозяйственную деятельность достижений науки и техники для обеспечения экологической сбалансированности при развитии социо-экономико-экологических систем.

Источники появления и последующего развития кризисных ситуаций можно разделить на две группы: источники появлений кризисных ситуаций объективного характера и источники появлений кризисных ситуаций субъективного характера.

К источникам появления кризисных ситуаций объективного характера можно отнести: изменение климатических условий, развитие кризисных явлений в мировой экономической и экологической системе, изменения во внешней политической остановке, изменения в инвестиционной политике, изменения в финансировании внедрения достижений науки и техники, нестабильность

внутренней политики в государстве, недостатки в законодательной и в нормативной базе, отсутствие оперативности в управлении внедрением достижений науки и техники.

К источникам возникновения кризисных ситуаций субъективного характера можно отнести: использование недостоверной информации, не учёт самой возможности появления и развития кризисных ситуаций, использование для анализа сложившейся ситуации устаревших методик, слабая подготовка специалистов, небрежность в проведении необходимых исследований и проектных разработок, неполнота исходной информационной базы, отсутствие опыта во внедрении достижений науки и техники, субъективность в учёте действия внешних и внутренних источников возникновения и развития кризисных ситуаций.

Необходимо учитывать, что первоначально риски оказывают скрытое негативное влияние на экономическую, экологическую и социальную эффективность проекта, которое скрывается в стохастических колебаниях тех или иных параметрах, оценивающих состояние экономико-экологической системы. Для выявления возможности появления экономического, экологического или социального риска при реализации тех или иных мероприятий необходимо использовать специальные методы вероятностного прогноза.

Принятые при этом меры по предотвращению влияния возможных рисков будут представлять собой обычные меры по предотвращению колебаний данного показателя в отрицательную сторону. Если же изменения данного параметра под воздействием развивающихся экономико-экологических рисков стало превышать допустимые пределы, то необходимо принимать специальные меры по улучшению принятых проектных решений.

Антикризисные меры представляют собой приведение комплекса мероприятий в соответствии с внутренней динамикой изменения экономико-экологической и социальной ситуации, в соответствие с меняющейся внешней ситуации [6].

Кроме перечисленных выше мер, достаточно эффективные антикризисные действия могут состоять в списании устаревшего основного капитала, срочная замена устаревшего технологического и природоохранного оборудования, ограничение в найме рабочего и служащего персонала, осуществление переподготовки кадров, сокращение непроизводственных расходов и т.д.

Выводы и дальнейшие исследования. Исследования по осуществлению мероприятий по предотвращению кризисных ситуаций показали, что формирование указанных мероприятий необходимо вести в следующих направлениях:

- разработка малоотходных технологий и приемов работы;
- разработка ресурсосберегающих технологий;
- сокращение отходоемкости производства;
- формирование комплексных технологических процессов с природозащитными технологиями;
- разработка технологических систем с комплексами природоохранной направленности; сбалансированного развития экономико-экологических систем;
- разработка более эффективных систем контроля за степенью сбалансированности социо-экономико-экологических систем;
- разработки и внедрения методов и технологий повторного использования в производственной и хозяйственной деятельности образующих при осуществлении производственной и хозяйственной деятельности твёрдых и жидких отходов, извлечения из них полезных веществ;
- экономическое стимулирование производителей, выпускающих природоохранное оборудование;
- повышение наукоёмкости создаваемой продукции;
- стимулирование свободной предпринимательской активности;
- коллективную ответственность за возникновение и развитие кризисных ситуаций.

Из указанного выше можно сделать следующие выводы:

- при развитии социо-экономико-экологических систем необходимо обеспечивать соответствующую сбалансированность в развитии отдельных её частей;
- появлению и развитию кризисных ситуаций в социо-экономико-экологической системе способствует целый ряд объективных и субъективных причин;
- для предотвращения появления и последующего развития кризисных явлений необходимо формировать комплекс антикризисных мероприятий;
- при реализации антикризисных программ необходимо учитывать, что положительный эффект от их практического внедрения может проявляться через некоторое время.

Литература

1. Буркинский Б.В. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития : монография / Б.В. Буркинский, В.М. Степанов, С.К. Харичков. – Одесса: Феникс, ИПРЭЭИ НАН Украины, 2005. – 575 с.

2. Буркинский Б.В. Природопользование: основы экономико-экологической теории / Б.В. Буркинский, В.Н. Степанов, С.К. Харичков. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2008. – 350 с.

3. Галушкіна Т.П. Економіка природокористування : навчальний посібник / Т.П. Галушкіна. – Харків: Бурун Книга, 2009. – 480 с.

4. Грановська Л.М. Раціональне природокористування в зоні еколого-економічного ризику: монографія / Л.М. Грановська. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. – 372 с.

5. Гречановська І.Г. Міські території як об'єкт природокористування / І.Г. Гречановська // зб. наук. праць: Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». – Луцьк, 2008. – № 5(17). – Ч.1 – С. 279-290.

6. Данилишин Б.Г. Наукові нариси з економіки природокористування : монографія / Б.Г. Данилишин. – К. : РВПС України, 2008. – 280 с.

7. Золотов А.В. Роль предпринимательства в инвестировании региональной природоохранной деятельности // Экономические инновации. – 2002. – № 13. – С.224-228.

8. Инвестирование природоохранной деятельности / [Буркинский Б.В., Ковалев В.Г., Ковалева Н.Г. и др.]. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2002. – 224 с.

References

1. Burkinskiy, B.V., Stepanov, V.M. and Kharichkov S.K. (2005), *Ekonomiko-ekologicheskie osnovy regionalnogo prirodopolzovaniya i razvitiya* [The economic and environmental framework for the regional management and development], monograph, Feniks, IPREEI NAN, Odessa, Ukraine, 575 p.

2. Burkinskiy, B.V., Stepanov, V.M. and Kharichkov S.K. (2008), *Prirodopolzovanie: osnovy ekonomiko-ekologicheskoy teorii* [Environmental management: fundamentals of economic and ecological theory], IPREEI NAN, Odessa, Ukraine, 350 p.

3. Halushkina, T.P. (2009), *Ekonomika pryrodokorystuvannia* [Environmental Economics], tutorial, Burun Knyha, Kharkiv, Ukraine, 480 p.

4. Hranovska, L.M. (2007), *Ratsionalne pryrodokorystuvannia v zoni ekoloho-ekonomichnoho ryzyku* [Environmental management in the area of ecological and economic risk], monograph, KhDU, Kherson, Ukraine, 372 p.

5. Hrechanovska, I.H. (2008),"Urban areas as an object of nature", *Ekonomichni nauky,* no. 5(17), part 1, pp. 279-290.

6. Danylyshyn, B.H. (2008), *Naukovi narysy z ekonomiky pryrodokorystuvannia* [Scientific essays in environmental Economics], monograph, RVPS, Kyiv, Ukraine, 280 p.

7. Zolotov, A.V. (2002), "The role of entrepreneurship in investing in regional environmental activities", *Ekonomicheskiye innovatsii,* no. 13, pp. 224-228.

8. Burkinskiy, B.V., Kovalyev, V.G., Kovalyeva N.G. etc. (2002), *Investirovanie prirodookhrannoy deyatelnosti* [Investing in environmental activities], IPREEI NAN, Odessa, Ukraine, 224 p.

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 330.356.2/.4:37

Клокар О.О.,
д.е.н., професор кафедри фінансів і кредиту
Білоцерківського інституту економіки та управління
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини "Україна"

АНАЛІЗ СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Klokar O.O.,
dr.sc.(econ.), professor of the department of finance and credit
Bila Tserkva Institute of Economics and Management
Open International University of Human Development "Ukraina"

ANALYSIS OF THE CONSTITUENT ELEMENTS OF DEVELOPMENT OF SOCIAL CAPITAL

Постановка проблеми. Розвиток конкурентоспроможної ринкової економіки в Україні, проведення ефективних реформ у даному напрямі та підвищення життєвого рівня населення можливо лише за наявності мобільного соціального капіталу. Проте складові елементи щодо його формування (нематеріальне виробництво та його продукція) розвинуті недостатньо, що пов'язано, насамперед, з відсутністю ефективних матеріальних стимулів суб'єктів даного капіталу – людей. Так, у 2013 р. оплата праці в Україні складала лише 80% рівня офіційно встановленого прожиткового мінімуму для працездатної особи та не забезпечувала навіть простого відтворення робочої сили. Разом з тим в окремих країнах СНД (Азербайджан, Білорусь, Казахстан і Російська Федерація) вона була в 1,5–3 рази вищою [8, с.173].

Відсутність матеріальної зацікавленості людей та їх моральне незадоволення від виконуваної роботи провокує не лише внутрішню, але й зовнішню трудову міграцію. Так, за роки незалежності України кількість мігрантів, серед яких переважають сільські жителі працездатного віку, за оцінками вчених-економістів, перевищила 8 млн. осіб [9, с.9]. Дана ситуація загрожує економічній та продовольчій безпеці держави, а також спричиняє соціально-психологічну й культурну деградацію населення. Тому актуальним питанням на сучасному етапі розвитку економіки України є формування основних засад розвитку та мобільності соціального капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням вищенаведеної проблеми займалися такі науковці: А. Бузгалин, П. Бурд'є, М. Горожанкіна, Д. Коулман, М. Курбатова, С. Левіна, Є. Каган, Є. Мішенін, Н. Олійник, П. Саблук, В. Тітов, Ф. Фукуяма тощо [1-7; 9-11]. Вчені визначили основні умови розвитку соціального капіталу в ринковій економіці. Проте аналіз його структурних елементів розвитку в процесі трансформації соціально-економічних відносин в Україні відображений науковцями недостатньо.

Постановка завдання. Враховуючи вищевказану проблему, головною метою даного дослідження є аналіз складових елементів розвитку соціального капіталу. Відповідно до описаної вище мети нами сформовані такі завдання:

- розкрити сутність соціального капіталу;
- визначити та проаналізувати основні складові елементи його розвитку;
- запропонувати заходи щодо поліпшення мобільності соціального капіталу та обґрунтувати отримані результати.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті аналізу нами встановлено, що існують різні підходи до трактування сутності соціального капіталу як суспільної категорії. Вони подібні між собою та відрізняються лише окремими складовими. Так, більшість науковців під даною категорією розуміють сукупність психологічних, фізіологічних, моральних, етичних економічних та інших особистих якостей та можливостей кожної людини, які є її основним ресурсом і перевагою,

порівняно з іншими людьми, в процесі її адаптації та ефективної реалізації в певному соціумі (соціальному середовищі) на макро- та мікрорівнях [1, с.148; 2, с.61; 3, с.7; 5, с.123; 6, с.38; 7, с.84; 10, с.90; 11, с.12].

Крім цього, враховуючи вищенаведений підхід, нами встановлено, що створення соціального капіталу відбувається в нематеріальному виробництві й зокрема в духовному виробництві. Так, нами сформовано структуру основних елементів розвитку соціального капіталу, а саме: *галузі (наука, освіта, культура), духовний продукт, духовна праця* (рис. 1).

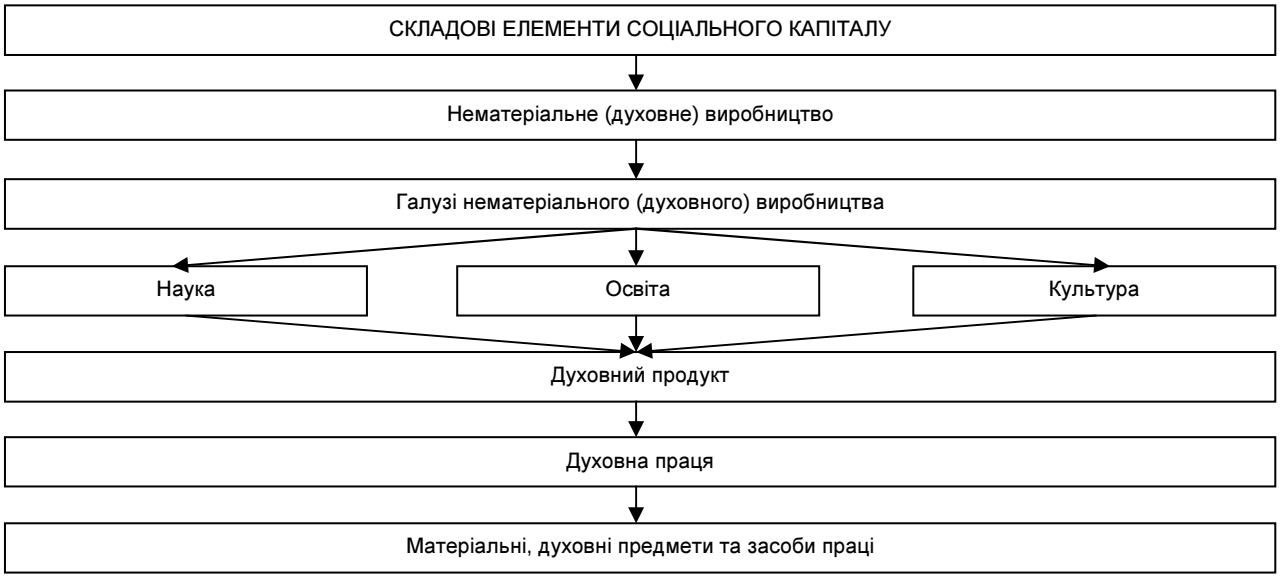

Рис. 1. Структура складових елементів розвитку соціального капіталу
Джерело: адаптовано автором підхід М. Горожанкіної [3, с.12; 4, с.57]

Із рис. 1 видно, що в нематеріальному (духовному) виробництві використовується духовна праця, матеріальні та духовні предмети, засоби праці для виробництва духовних благ. Останні створюються для реалізації потреб людей та спрямовані безпосередньо на їх розвиток і збагачення духовного світу. Тобто вищенаведений підхід забезпечить передумови для комплексного аналізу ефективності розвитку соціального капіталу та можливість його адаптації до сучасних умов розвитку суспільства.

Крім цього, провідним складовим елементом соціального капіталу, що підлягає аналізу є *нематеріальне (духовне) виробництво.* Так, на думку окремих науковців, дана категорія є сферою суспільного виробництва, в якій виробляються: нематеріальні послуги: роздрібна торгівля, громадське харчування, пасажирський транспорт та зв'язок (що обслуговує населення), побутове обслуговування, охорона здоров'я та ін.; духовні цінності: освіта, культура, мистецтво тощо [3, с.12; 4, с.57].

Враховуючи вищенаведений підхід, на нашу думку, доцільно визначити та охарактеризувати економічну концепцію соціального капіталу в галузях нематеріального (духовного) виробництва (табл. 1).

Отже, на нашу думку, провідним елементом економічної концепції соціального капіталу є сфера нагромадження та споживання соціального капіталу. Так, його формування відбувається переважно в нематеріальному (духовному) виробництві, галузях соціальної інфраструктури (наука, освіта, культура, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, комунальне господарство) Тобто без вищевказаних складових розвиток соціального капіталу є неможливим.

Крім цього, в нематеріальному (духовному) виробництві використовується *духовна праця, матеріальні та духовні предмети та засоби праці* для виробництва *духовних благ.* Ці блага створюються для задоволення суспільних потреб і використовуються для всебічного розвитку кожної людини, розширення її світогляду. При цьому, на наш погляд, не є тотожними категорії "духовне виробництво" та "духовна творчість". Так, під першим слід розуміти об'єктивно існуючу економічну категорію, тим часом, як під другим – вираження креативних, психічно-емоційних та естетичних аспектів духовної діяльності [3, с.14; 4, с.59].

Крім цього, аналізуючи *структуру духовного виробництва,* доцільно виділити підхід М. Горожанкіної, яка поділяє його на безпосередньо духовне та духовне виробництво, взяте в цілому. Якщо перше виражає процес виробництва духовних благ, то друге – їхній розподіл, обмін і споживання [3, с. 15; 4, с. 60]. Тому, підтримуючи в цілому підхід вченої, акцентуємо увагу на існуванні *суспільних продуктивних сил у духовній сфері,* відповідальних за створення валового духовного продукту – невід'ємної складової сукупного суспільного продукту.

Таблиця 1

Економічна концепція розвитку соціального капіталу в галузях нематеріального (духовного) виробництва

Структура	Характеристика
Мета та завдання нагромадження та споживання соціального капіталу	Мета – забезпечення соціалізації суспільних відносин на етапі переходу до постіндустріального суспільства, побудова інституціональної (контрактної) економіки. Задачі – використання соціального капіталу як інституціонального ресурсу на всіх рівнях економічної системи; доповнення заходів адміністративного контролю з боку держави засобами соціокультурної підтримки економіки; надання громадянському суспільству економічної функції з нагромадження та споживання соціального капіталу
Сфера нагромадження та споживання соціального капіталу	Соціальний капітал формується переважно в нематеріальному (духовному) виробництві, галузях соціальної інфраструктури (наука, освіта, культура, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, комунальне господарство)
Економічні властивості соціального капіталу	Соціальний капітал має такі властивості: ресурсність, прибутковість, конвертованість. Це свідчить про наявність економічних ознак у природі соціального капіталу
Суб'єкти соціального капіталу	Економічні агенти підрозділяються на: донорів – постачальників соціального капіталу; реципієнтів – споживачів соціального капіталу. Ролі суб'єктів не закріплюються як постійні, а змінюються залежно від місця суб'єкта в інтеракціях (процесі взаємодії)
Функції соціального капіталу	Інтерактивна, інтегральна, комбінаційна, комунікативна, інфраструктурна, культурно-етична
Методи реалізації соціального капіталу	Економічні, інституціональні, соціокультурні
Форми існування соціального капіталу	Потенціал соціального капіталу існує в мережах соціальних зв'язків, представлений сукупністю інформаційних послуг, сумою нематеріальних благ для організаційного обміну в процесі економічної взаємодії суб'єктів
Одиниця виміру і характер споживання соціального капіталу	Соціальний капітал вимірюється в інтеракціях (соціальних взаємодіях). Він споживається шляхом перерозподілу від донора до реципієнта та при цьому не втрачається, а перетворюється й зростає
Результат функціонування соціального капіталу	Ефект від функціонування соціального капіталу синергетичний: соціальний ефект забезпечує соціалізацію людини, економічний – прибутковість соціуму, в якому здійснюється його використання.

Джерело: адаптовано автором підхід М. Горожанкіної [3, с.13; 4, с.58]

Проте, на наш погляд, задоволення духовних потреб і відтворення соціального капіталу відбувається через призму матеріальних потреб і матеріального виробництва в цілому. В перспективі даний підхід буде ключовим ланцюгом у взаємозв'язку суспільства з природою як провідним джерелом ресурсів для відтворення найбільш ефективної продуктивної сили – людини. Разом з тим матеріальне виробництво є лише потужною базою для стратифікації людини, суспільства та розвитку складових соціального капіталу в цілому.

На нашу думку, не менш важливим є питання капіталізації соціальної сфери на яку орієнтоване нематеріальне виробництво. Протягом останніх десятиліть у економічній науці активно розробляється *теорія нематеріального капіталу.* Основна відмінна ознака цього виду капіталу полягає в інтеграції субстанції безпосередньо в людину. До різновидів нематеріального капіталу традиційно відносять: людський, інтелектуальний, культурний, символічний, інституціональний, соціальний, гуманітарний. Велике значення має внутрішня структурна побудова нематеріального капіталу, що досягається на підставі субсидіарної єдності спеціалізованих капіталів [3, с. 16; 4, с. 61].

Враховуючи вищенаведений підхід, доцільно проаналізувати соціальний капітал через призму основних, генетично успадкованих властивостей, та відмітних ознак, придбаних в процесі еволюції нематеріальних форм капіталу. Так, на думку М. Горожанкіної, до родових, генетичних властивостей відносяться: *ресурсність* (потенціал взаємодії), *нагромадження* (створення мереж соціальних зв'язків), *конвертованість* (обмін на безеквівалентній основі), *ліквідність* (обмін на еквівалентній основі), *прибутковість* (економія трансакційних витрат співтовариства, або одержання соціальної ренти) [3, с. 16; 4, с. 61].

Крім цього, М. Горожанкіна стверджує, що найбільш характерною спеціальною властивістю є *невідчутність, або віртуальність* відносин соціального капіталу, що відбиває "ступінь почуттєвої відчутності" взаємодії економічних агентів. Головною властивістю визначено *інтерактивність* соціального капіталу, яка дозволяє йому встановлювати прямі й зворотні міжособистісні зв'язки між економічними агентами, забезпечує доступ до обмежених ресурсів, їх розподілу та перерозподілу. Наступними властивостями можна назвати *корпоративність* (як включеність у співтовариство), *універсальність, етичність* [3, с. 16; 4, с. 61].

Враховуючи вищевказаний підхід, на наш погляд, стійкий зв'язок між генетичними (родовими) та спеціальними (відмітними) властивостями соціального капіталу формує його системність і цілісність, забезпечує реалізацію його основних функцій. До них належать: *інтерактивна, інтегральна, комбінаційна, комунікативна, інфраструктурна і культурно-етична.* Реалізація даних функцій сприяє формуванню провідної з них – *гуманітарної,* що виконується в межах окремих соціальних груп.

Вважаємо, що соціальний капітал як елемент структури нематеріального капіталу сприяє формуванню *гуманітарного капіталу* суспільства. В результаті трансформації соціально-економічних

відносин у суспільстві соціальна інфраструктура має якісно новий рівень – гуманітарний. Так, останній є базою розвитку всіх форм та видів нематеріального капіталу.

Проте ефективний розвиток і мобільність нематеріального капіталу та всіх складових соціального капіталу в цілому можливий лише за умови реалізації таких заходів на макро- та мікрорівнях:

- розвиток соціального капіталу як невід'ємної складової капіталу в цілому;
- розвиток соціально орієнтованого управління фінансово-господарською діяльністю суб'єктів господарювання;
- виділення соціальних зв'язків у соціальному капіталі як ймовірного ресурсу отримання вигод для людини;
- вивчення в соціальних мережах структури взаємовідносин між соціальними суб'єктами – індивідами, групами, організаціями, державою тощо;
- вимір норм взаємодії соціального капіталу, що підтримуються соціалізацією та санкціями, тобто довіри державним інститутам;
- забезпечення зростання в структурі виробленої продукції підприємств частки доданої вартості за рахунок інтелектуальної складової;
- реалізація корпоративної поведінки на рівні, відповідному пріоритетним соціальним нормам, цінностям та очікуванням суспільства;
- дотримання суб'єктами господарювання в своїй діяльності морально-етичних принципів у взаємовідносинах із зацікавленими сторонами;
- ведення бізнесу з урахуванням стандартних суспільних норм (наприклад, створення та налагодження екологічно безпечного виробництва);
- розвиток соціально орієнтованого управління діяльністю господарюючих суб'єктів, спрямованого на підвищення якості життя людей в цілому;
- розвиток активних та ефективних соціально орієнтованих ділових стосунків кожного підприємця із зацікавленими сторонами;
- розвиток інституту корпоративного громадянства щодо реалізації господарюючим суб'єктом соціально сумлінної поведінки в суспільстві на добровільних засадах;
- взаємодія підприємців з групою зацікавлених осіб на умовах соціального партнерства для досягнення паритетних і прозорих ділових відносин у бізнесі тощо.

Усі вищенаведені заходи спрямовані на підвищення ролі соціального капіталу в загальній структурі формування капіталу на макро- та мікрорівнях. Також вони передбачають налагодження соціального партнерства між державними та приватними інститутами щодо поліпшення умов життя та добробуту громадян, особливо економічно активного населення працездатного віку. Це свідчить про необхідність підвищення якості трудового життя та припинення неконтрольованої міграції та урбанізації окремих регіонів.

Висновки та подальші дослідження. Таким чином, в результаті аналізу складових елементів розвитку соціального капіталу нами встановлено, що:

1. Дана категорія є сукупністю соціально-психологічних, матеріальних та інших особистих властивостей кожної особи, що є її конкурентною перевагою в процесі її діяльності в окремому соціальному середовищі на всіх рівнях.
2. До структури основних елементів розвитку соціального капіталу належать: галузі (наука, освіта, культура), духовний продукт, духовна праця.
3. Всі вищенаведені структурні елементи взаємопов'язані та відображають напрями розвитку соціального капіталу та характеризують умови й підходи щодо поліпшення ефективності його формування та відтворення. До них належать передусім заходи налагодження соціального партнерства між державними та приватними інститутами щодо поліпшення якості трудового життя працівників усіх сфер суспільної діяльності, особливо економічно активного населення.

Вважаємо, що всі вищевказані заходи створять передумови для розвитку умов щодо підвищення життєвого рівня населення, його зацікавленості в результатах своєї праці, припинення неконтрольованої міграції та надлишкової урбанізації одних населених пунктів за рахунок деградації інших.

Література

1. Бузгалин А.В. Клей, обеспечивающий устойчивость позднего капитализма, или гексоген в его основании? / А.В. Бузгалин // Общественные науки и современность. – 2011. – № 3. – С. 147–161.
2. Бурдье П. Формы капитала / П. Бурдье // Экономическая социология; пер. М. С. Добряковой; науч. ред. В.В. Радаев. – 2005. – № 3. –Т. 6. – С. 60–74.
3. Горожанкина М.Е. Социальный капитал: политэкономический аспект / Горожанкина М.Е. – Донецк: ДонГУЭТ, 2006. – 289 с.
4. Горожанкіна М.Є. Трансформації економічної системи: напрямки, критерії, класифікації / М.Є. Горожанкіна // Торгівля і ринок України. – 2001. – Вип. 12, Т. 1. – С. 56–61.
5. Коулман Д. Капитал социальный и человеческий / Д. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122–139.

6. Курбатова М.В. Структура социального капитала как фактор институционального развития региона / М.В. Курбатова, С.Н. Левина, Е.С. Каган // Общественные науки и современность. – 2010. – № 6. – С. 37–49.
7. Мишенин Е.В. Социальный капитал: теоретические подходы к формированию сущности и содержания / Е.В. Мишенин, Н.В. Олейник // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 3, Т.2. – С. 84–91.
8. Праця України у 2013 році: Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики, 2014. – 336 с.
9. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / П.Т. Саблук. – К. : Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", 2005. – 20 с.
10. Титов В.Н. Распределение социального капитала как условие модернизации российского общества / В.Н. Титов // Общественные науки и современность. – 2012. – № 5. – С. 89–111.
11. Фукуяма Ф. Що таке соціальний капітал? / Ф. Фукуяма // День. – 2006. – № 177. – С. 11–12.

References

1. Buzgalin, A. (2011), "Glue, providing stability of late capitalism, or RDX in its grounds?", *Obshchestvennyye nauki i sovremennost*, issue 3, pp. 147–161.
2. Bourdieu, P. (2005), "Forms of capital", *Economic sociology,* transl. by M.S. Dobryakova, issue 3, volume 6, pp. 60–74.
3. Horozhankyna, M.E. (2006), *Sotsialnyy kapital: politekonomicheskiy aspekt* [Social capital: political and economical aspect], Donetsk, DonGUET, 289 p.
4. Horozhankyna, M.E. (2001), "Transformation of economic systems: trends, criteria, classification", *Torhivlia i rynok Ukrainy*, issue 12, volume 1, pp. 56–61.
5. Coleman, D. (2001), "Social and human capital", *Social science and nowadays*, no. 3, pp. 122–139.
6. Kurbatova, M., Levina, S. and Kagan, E. (2010), "Structure of social capital as a factor of institutional development of the region", *Obshchestvennyye nauki i sovremennost*, no. 6, pp. 37–49.
7. Mishenin, E.V. and Oleynik, N.V. (2008), "Social capital: theoretical approaches for formation of essence and content", *Mekhanizm rehuliuvannia ekonomiky*, no. 3, volume 2, pp. 84–91.
8. Work in Ukraine in 2013: Statistical Yearbook (2014), State Statistics Service, Kyiv, 336 p.
9. Sabluk, P.T. (2005), *Rozvytok silskykh terytorii v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi stabilnosti derzhavy* [Development of rural areas in the context of the state economic stability], Natsional□nyy naukovyy tsentr "Instytut ahrarnoyi ekonomiky",Kyiv, 20 p.
10. Titov, V.N. (2012), "Distribution of social capital as a condition of Russian society modernization", *Obshchestvennyye nauki i sovremennost*, no. 5, pp. 89–111.
11. Fukuiama, F. (2006), What is social capital?, *Day*, no. 177, pp. 11–12.

УДК 316.6

Юркевич Г.Й.,
к. псих. н., доцент кафедри менеджменту організацій та інноваційного підприємництва Тернопільського національного економічного університету

ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ

Yurkevych H.Y.,
cand.sc.(psychology), assistant professor of department management organizations and of innovative entrepreneurship Ternopil National Economic University

DETERMINATION AND DEVELOPMENT OF LEADERSHIP COMPETENCIES IN THE PUBLIC SERVICE

Постановка проблеми. У сучасному світі, де корпорації відрізняються складною організаційною структурою, існує підвищена потреба в лідерах. Динаміка ринку постійно ставить нові завдання. Ще вчора працюючі формули успіху сьогодні виявляються недієздатними. Перед компаніями постає завдання: в умовах, що постійно змінюються, залишитися конкурентоздатними та витримати натиск змін. А чим глобальніші зміни, тим більше потреба в ефективних лідерах. Тому сучасний бізнес потребує корпоративної культури, що сприяє формуванню лідерських навиків.

Лідерство є сучасною концепцією управління, для якої має значення не рівень посади, а ступінь впливовості особи. Лідерство – це нова якість управління людськими ресурсами. Якщо класичний менеджмент передбачав систематичне підштовхування працівників до виконання того, що керівник вважав за необхідне робити, то лідерство – це спроможність вести працівників за собою до спільної мети, наснажувати працівників, аби вони самі хотіли робити те, що є необхідним.

Уряд України продовжує модернізувати свій підхід до управління людськими ресурсами на державній службі. Один з ключових аспектів цієї модернізації стосується розвитку лідерів – керівників усіх рівнів на державній службі, які повинні мати необхідні знання, навички (компетенції) для підтримки та розвитку професійної державної служби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам підготовки кадрового резерву присвячені роботи таких науковців як В.О. Лук'янихін [4], М.Д. Виноградський [1], А.М. Виноградська [1], О.М. Шкапова [1], Г. Десслер [2], В.М. Данюк [6], В.М. Петюх [6], С.О. Цимбалюк [6], О.В. Крушельницька [3], Д.П. Мельничук [3], В.А. Савченко [7], М.М. Петрушенко [10], Г.М. Шевченко [10] та ін. Однак, враховуючи сучасні погляди на підготовку кадрів, питання виявлення та розвитку молодих фахівців з лідерськими якостями потребує детального дослідження, що і зумовило вибір теми.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні сутності та особливостей підготовки майбутніх керівників шляхом зарахування до кадрового резерву молодих працівників із лідерським потенціалом.

Для досягнення поставленої мети були визначені наступні завдання:

- дослідити особливості підготовки кадрового резерву на посаду керівника у сучасних умовах;
- визначити форми підготовки резерву керівників;
- характеристика основних якостей лідера;
- проаналізувати шляхи та методи розвитку молодих фахівців з лідерським потенціалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення та розвиток лідерських компетенцій на державній службі актуальна у зв'язку з необхідністю оперативного реагування керівних працівників органів влади на вимоги та виклики, що виникають у зв'язку з процесами суспільної трансформації, економічного розвитку, європейської інтеграції нашої держави.

Основним підходом щодо розвитку керівників-лідерів на державній службі є наявність загальних рамок щодо розвитку лідерства, визначених на основі чітко окреслених профілів компетенцій лідерства.

Підбір керівника або просування фахівця на керівну посаду повинні проводитися цілеспрямовано, а не спонтанно у зв'язку з несподіваною вакансією, що з'явилася в організації. Якщо в організації звільняється місце керівника і вона повинна запросити на це місце спеціаліста зі сторони, останньому необхідно від 3 місяців – до 6 місяців, щоб ознайомитися зі справами організації, від 1 року до 3 років, щоб стати визнаним "своїм" та від 2 до 5 років, щоб увібрати культуру організації. У працівників, які раніше працювали в організації, такі проблеми, як правило, не виникають [2, с.15-23].

Під резервом керівників розуміється група працівників, яка відібрана для висування на керівні посади за результатами оцінки їх здібностей, рівня професійної підготовки, ділових та особистих якостей.

Основні завдання формування кадрового резерву полягають у наступному:

– виявлення серед працівників організації осіб, що мають потенціал для зайняття керівних посад;

– підготовка осіб, які зараховані до резерву керівників для зайняття керівних посад;

– забезпечення своєчасного заміщення вакантних посад керівників з числа компетентних і здібних до управлінської роботи працівників;

– створення належних умов для наступності та сталості управління організацією і її підрозділами.

Етапи формування резерву керівників в організації:

– визначення додаткової потреби в керівниках у розрізі структурних підрозділів і посад;

– обґрунтування вимог до кандидатів по кожній керівній посаді організації;

– попередній набір кандидатів до резерву керівників;

– вивчення й оцінка претендентів, затвердження резерву керівників;

– підготовка індивідуальних планів розвитку, робота з резервом керівників;

– контроль за підготовкою резерву до зайняття керівної посади [6, с.12-16].

Для визначення додаткової потреби в керівниках у розрізі структурних підрозділів служба управління персоналу спільно з керівником організації повинні проаналізувати стан керівників з урахуванням віку, перспектив професійно-кваліфікаційного просування, особистих інтересів, стану здоров'я кожного з керівників і визначити на цій основі можливі терміни вивільнення кожного з них.

Визначення додаткової потреби в керівниках слід здійснювати на підставі балансового розрахунку додаткової потреби організації у фахівцях та джерел її забезпечення. При цьому повинні враховуватися очікувані зміни у схемі управління, введення нових посад керівників відповідно до стратегії розвитку організації.

Обґрунтування вимог до кандидатів в резерв по кожній керівній посаді має велике значення у процесі підготовки резерву. Без чіткого уявлення про те, якими якостями (ступінь професійної придатності) мають володіти майбутні керівники, організація не зможе на належному рівні здійснити попередній набір потенційних кандидатів. З метою вивчення й оцінки претендентів доцільно використовувати кваліфікаційні карти, портрети ідеальних керівників, професіограми.

Вони повинні містити вимоги до організаторських здібностей, особистих якостей, знань, умінь і навичок, що необхідні працівнику для ефективної роботи на посаді керівника.

Робота по попередньому набору кандидатів до резерву керівників може проводитися під час:

– навчання студентів на старших курсах вищих навчальних закладів;

– річного стажування та виробничої адаптації молодих фахівців в організації протягом трьох років після закінчення вищого навчального закладу;

– роботи працівника як керівника нижнього рівня управління (майстра, начальника дільниці) з метою його висування в резерв на посади лінійних чи функціональних керівників середнього рівня управління;

– роботи працівника як керівника середнього рівня управління організацією з метою його висування в резерв на посади керівників вищого рівня управління.

Відбір і затвердження кандидатів до резерву керівників проводиться вищим керівником організації за участі служби управління персоналом в умовах конфіденційності. В деяких організаціях працівникам повідомляють про їх зарахування до резерву керівників, інші тримають це у секреті. Перевагою першого підходу щодо формування резерву керівників є посилення мотивації резервіста та можливість організувати його цілеспрямовану підготовку. Такий підхід, зокрема, передбачений «Положенням про формування кадрового резерву для державної служби» [4, с. 23-38].

Перевагою другого підходу щодо формування резерву – є зменшення ймовірності потенційних конфліктів між керівником та його наступником і зайвого ажіотажу біля процесу формування резерву. Разом з тим суттєвим недоліком зазначеного підходу є відсутність можливості цілеспрямованої підготовки осіб, які зараховані в резерв на керівні посади. Тому в недержавному секторі слід віддавати перевагу першому підрозділу. Кадровий резерв повинен створюватися з розрахунку не менше двох претендентів на кожну керівну посаду державного службовця. Фірми та акціонерні товариства вирішують це питання на свій погляд, виходячи із своїх фінансових можливостей.

Для попереднього набору кандидатів до резерву керівників організації можуть бути використані такі джерела інформації:

– матеріали підсумків виробничої адаптації молодого фахівця після трьох років його роботи в організації;

– підсумки періодичних, поточних і неперіодичних атестацій персоналу;

– результати виробничої діяльності структурного підрозділу, яким керує кандидат в резерв керівників середнього чи вищого рівня управління;

– дані особистої справи кандидата;

– інформація про освіту, рівень професійної підготовки і кваліфікацію кандидата до резерву керівників;

– результати підвищення рівня кваліфікації, або професійної перепідготовки кандидата;

– відгуки про кандидатів до резерву їхніх безпосередніх керівників та колег, працівників служби управління персоналу тощо.

Визначення й оцінка претендентів у резерв повинні здійснюватися на підставі використання прогностичних і практичних методів оцінки персоналу. Серед прогностичних методів особливе місце займають різні анкети, тести й апаратурні методики, що визначають загальну та окремі здібності кандидата в резерв до управлінської діяльності.

Зарахування до резерву керівників затверджується наказом чи розпорядженням керівника організації. Після затвердження персонального складу резерву складаються індивідуальні плани розвитку кожного резервіста, на підставі яких здійснюється подальша робота з резервом керівників.

Служба управління персоналом організації проводить контроль за підготовкою резерву до зайняття керівної посади. За його результатами склад резерву переглядається в кінці року. За деяких причин, зокрема у зв'язку зі звільненням, станом здоров'я, недостатньою роботою по підвищенню рівня кваліфікації або професійної перепідготовки, декотрі резервісти можуть бути виключені з складу резерву.

Основними формами підготовки резерву керівників є:

– навчання в Українській Академії державного управління при Президентові України, інститутах підвищення кваліфікації, підготовки на курсах, у школах резерву;

– стажування на керівних посадах і тимчасове виконання обов'язків керівників структурних підрозділів;

– надання права вирішення окремих питань на рівні того керівника, на заміну якого готується фахівець, зарахований у кадровий резерв;

– відрядження в інші організації для ознайомлення з передовими методами та досвідом роботи;

– організація ділових зустрічей, круглих столів і тематичних дискусій тощо.

У великих організаціях для підготовки резерву можуть створюватися спеціальні школи, наприклад, школи молодих фахівців, школи резерву керівників нижчого рівня управління, школи резерву керівників середнього рівня управління.

Робота по формуванню резерву керівників в організації повинна стимулюватися. Так, доцільно винагороджувати керівників стажування резервістів, що підвищує їх відповідальність, самому стажеру

слід встановлювати оклад по новій посаді, на нього необхідно поширювати всі види матеріальної та моральної винагороди.

Більшість організацій при роботі з резервом керівників виділяють дві групи – спадкоємців чи дублерів і молодих співробітників з лідерським потенціалом. Кожна група має свою специфіку як з погляду добору, так і з погляду розвитку [7, с. 35-46].

Спадкоємці чи дублери – це кандидати на заміщення певних ключових посад організації, що готові до роботи на цих посадах у даний момент або будуть готові до цього у найближчому майбутньому. Підготовка спадкоємців представляє собою складний багатоступінчастий процес, що вимагає постійної уваги з боку вищого керівництва, фахівців з людських ресурсів, підтримки керівників підрозділів. Далеко не всі сучасні організації ефективно керують цим процесом, багато хто дотепер вирішує проблему наступності в керівництві в оперативному порядку в момент звільнення ключової посади. Це не дивно, оскільки планомірна робота з резервом потребує від керівників значних витрат часу, глобального погляду, терпіння, проникливості, що часто входить у суперечність з операційними завданнями.

Окрім підготовки спадкоємців організації проводять процес виявлення та розвитку молодих співробітників з лідерським потенціалом. Молоді співробітники з лідерським потенціалом – це люди, що у перспективі можуть обіймати керівні посади в організації. На сьогодні існує безліч визначень і ще більше назв для цієї групи осіб: high-potentials, high-flyers, fast-track employees і т. ін.; в українській мові починає затверджуватися термін "*хай-по*" від англійського скорочення high-po.

Суть роботи з цією категорією резерву керівників полягає у визначенні та посиленому розвитку співробітників, що володіють потенціалом для займання через 10-20 років ключових посад в організації.

На відміну від роботи зі спадкоємцями, підготовка співробітників з потенціалом не носить цільового характеру – організація готує їх до займання не певної посади, а керівної посади взагалі. Це пов'язано з тим, що хай-по знаходяться на ранній стадії розвитку своєї кар'єри і не змогли в достатній мірі розкрити свій потенціал стосовно якоїсь однієї сфери діяльності організації.

Ключову роль у визначенні співробітників з потенціалом відіграють працівники відділу кадрів, що повинні мати професійні навички раннього визначення потенціалу та прогнозування. Для прийняття на роботу хай-по багато організацій створюють спеціальні програми розвитку тривалістю в декілька років, що містять у собі роботу на різних посадах та у різних підрозділах, спеціалізоване професійне навчання тощо.

Особлива увага повинна приділятися виявленню та розвитку у молодих фахівців лідерським якостей.

Згідно з теорією «лідерських якостей», найкращі керівники мають певний перелік особистісних якостей, які є загальними для всіх: чесність; високий рівень інтелекту; знання; зовнішність; ініціативність; дисциплінованість; високий рівень впевненості у собі; мудрість.

Разом з тим немає одностайної думки щодо набору якостей, які мають бути притаманні справжньому лідеру. Аналізуючи низку поглядів на дане питання, можна виділити чотири групи якостей лідерства:

– Фізіологічні. До них належать: зріст, маса тіла, структура, зовнішній вигляд, енергійність рухів, стан здоров'я тощо.

– Психологічні якості – це основним чином характер людини. Ці якості мають, як правило, спадкоємну та виховну основи.

– Емоційні. Вміння втамувати гнів, зосереджуватися у конфліктних ситуаціях, підтримка співробітників у стресових ситуаціях.

– Розумові (інтелектуальні та особистісно-ділові): прагнення до постійного вдосконалення; здатність до прийняття нових ідей; панорамність мислення; здатність до самоаналізу; здатність працювати з людьми; відповідальність за виконання важливих завдань; потреба в досягненні результатів.

Ці якості розвиваються шляхом накопичення досвіду та завдяки ситуаціям, у яких потенційні діючі лідери себе проявляють.

Лідерство – річ набута. Лідер повинен мати інтелект, оптимізм та поєднувати у собі такі якості, як сміливість та чистота мислення.

Антоніо Менегетті, автор книги «Психологія лідера», переконує, що лідер від народження одержує певні нахили, але це не означає, що ця людина стане лідером, оскільки для цього потрібно досягти певного рівня культури, освіти, життєвого досвіду й професіоналізму. Лідер повинен уміти підніматися над традиційними цінностями та долати стереотипи [5, с. 24-56].

У сучасних умовах розвитку можна виділити основні групи якостей, якими повинен володіти майбутній керівник [9, с. 125-138].

Орієнтація на результат – це спроможність сплановано та послідовно діяти відповідно до визначених цілей з метою досягнення очікуваних результатів, здатність до управління наявними ресурсами, враховуючи потреби та пріоритети організації. Орієнтація на досягнення визначених результатів діяльності має важливе значення, оскільки пов'язана з очікуваннями щодо досягнень державних службовців в роботі, успішного впровадження реформ, розвитку ефективної державної служби, здатної відповідати на суспільні виклики та забезпечувати надання дієвих послуг громадськості.

Аналітичне мислення – це здатність критично сприймати, вивчати та викладати інформацію, що передбачає її узагальнення з різних джерел, врахування деталей та тенденцій, визначення проблем, їх важливості та причинно-наслідкових зв'язків; це здатність генерування нових ідей та різних шляхів розв'язання проблем, формулювання стратегій діяльності. Аналітичне мислення як компетенція є основою для розвитку довгострокового бачення, скоординованості та послідовності дій. Важливою є спроможність обґрунтування діяльності та дотримання визначених стратегій розвитку на основі аналітичного мислення та стратегічного планування, розроблення політики, що є однією з ключових функцій державних службовців, для забезпечення далекоглядності, поступовості дій на шляху розв'язання наявних проблем, задоволення суспільних потреб та використання можливостей.

Управління людськими ресурсами – це спроможність керівників дотримуватися послідовного стратегічного підходу до управління людськими ресурсами, нести відповідальність за планування людських ресурсів, добір кадрів, розвиток їхньої спроможності та організацію їхньої діяльності на основі поточних та майбутніх потреб організації, мотивування досконалої діяльності, визнання внеску працівників та підтримку сприятливих умов праці, в яких службовці максимально можуть реалізовуватися та сприяти досягненню цілей організації. Розвиток цієї компетенції пов'язаний із визнанням цінності людини та усвідомлення керівниками відповідальності за управління підпорядкованих їм службовців на основі поваги до працівників, розвитку командної роботи, мотивування активної участі працівників, їх професійного розвитку тощо.

Ефективна комунікація – це здатність до ефективного обміну інформацією як по горизонталі, так і по вертикалі, з метою досягнення розуміння та підтримки на шляху реалізації цілей організації; це вміння чітко та зрозуміло формулювати свою точку зору, враховуючи потреби аудиторії, в різних умовах та з використанням різних форм (письмово та усно) та способів комунікації; це спроможність прислухатися до інших та забезпечення постійного зворотнього зв'язку. Важливим є усвідомлення керівниками значення та відповідальність за налагодження співпраці між відомствами, взаємодії в рамках організації по вертикалі та горизонталі, між керівниками різних рівнів, колегами для забезпечення прозорості, обізнаності, сфокусованості та скоординованості діяльності та взаємної підтримки на шляху досягнення цілей.

Отже, лідерство – це постійна робота над собою, а вроджені задатки – це той внутрішній потенціал, якому треба підкорити себе й спрямувати у потрібне русло. П.Сенге у своїй книзі "П'ята дисципліна: основа організації, що самонавчається" стверджує, що лідерів "не можна створити, тому що вони створюють себе самі" [8, с.45].

Корпорації, в яких приділяється увага вихованню лідерів, прагнуть перед молодими фахівцями ставити цікаві та відповідальні завдання. На багатьох фірмах робиться ставка на децентралізацію повноважень. Цей процес полягає в передачі частини обов'язків на нижні управлінські рівні, внаслідок чого у співробітників з'являється шанс виявитися у важкій та цікавій справі. До того ж керівництво таких корпорацій створює безліч малих підрозділів, що передбачає масу вакансій менеджерів нижчої ланки.

Для знаходження кандидатур на високі керівні пости керівники компаній докладають серйозні зусилля. Керівництво виявляє людей зі значним лідерським потенціалом на ранньому етапі їх кар'єри, а потім визначає, що необхідне для розширення та розвитку їх здібностей.

Успішні корпорації для виховання та відбору лідерів застосовують логічні та прості методи. Кожен топ-менеджер висловлює свою думку про якості того або іншого співробітника та про етапи, необхідні для його подальшої підготовки. Потім топ-менеджери обговорюють між собою попередні висновки і щодо кожної кандидатури приймають остаточне рішення.

Виявивши працівників із значним лідерським потенціалом і їх недоліки, керівництво визначає методику їх навчання. Інколи заняття проходять в рамках програми підготовки перспективних кадрів або організації спадкоємності влади. Але частіше керівник вважає за краще навчати майбутніх лідерів у вільнішій формі.

У сучасній західній діловій культурі існує низка уявлень про виховання та професійне навчання лідера. Кращим методом вважається спілкування з колегами. При спілкуванні рівного з рівним зникає загроза неповаги й оцінюючого відношення. Це пояснюється тим, що працівники однакового рангу схильні до самоототожнення. Крім того, соціальні норми не схвалюють авторитарний стиль спілкування між рівними.

Вважається, що створення цільових груп, що об'єднують фахівців однакового рівня але різного профілю, розкріпачує людей та усуває статусні перешкоди, сприяючи вільному обміну ідеями та думками. В результаті співбесідники уважніші до думок інакодумців і до критики, вони більш відкрито спілкуються та завдяки роботі в такій здоровій атмосфері ефективніше навчаються.

У деяких великих корпораціях з організаційною структурою, заснованою на принципах солідарної відповідальності співробітників, «навчання рівних» поставлено інакше: один з колег забезпечує технічну сторону діяльності організації, інший - комерційну. Формально обоє вони несуть рівну відповідальність за діяльність фірми в якомусь секторі ринку або регіоні. Проте буває, що один з тандему починає тягнути на себе «ковдру».

У деяких компаніях цей метод навчання лідерів зазнав зміни. Керівництво намагається уникнути негативної дії «навчання рівних» на їх особисту ініціативу та заповзятливість. Тут співробітники так само солідарно відповідають за діяльність відділів. Але відмінність полягає в тому, що голова корпорації заохочує серед підлеглих суперництво та конкуренцію та нагороджує з рівних по статусу працівників того, хто перемагає в змаганні та переймає на себе вищу відповідальність.

На практиці подібна змішана тактика містить в собі низку недоліків. Застосування такої тактики може призвести до непередбачених, а інколи і катастрофічних, наслідків. Боротьбу між співробітниками стримати неймовірно складно. Таке протистояння може негативно позначитися на всіх управлінських рівнях. Компанію запановує атмосфера інтриг, яка є благодатним ґрунтом для формування ворожих таборів.

Наступним за значимістю вважається метод розвитку лідерських якостей молодих працівників шляхом безпосередньої дії на них високопоставлених співробітників. Наприклад, керівник корпорації, який обіймає посаду генерального директора та голови поради директорів, постійно вибирає одного обдарованого випускника університету та призначає його своїм помічником. Вони цілий рік працюють в тісній співпраці. Після закінчення такого стажування молодий фахівець стає кандидатурою на посаду керівника одного з підрозділів корпорації.

Проте така методика не позбавлена негативних моментів і складнощів. Коли молодий співробітник працює в тісному тандемі з наставником, на їх стосунки впливає і явна відмінність в статусі. Саме тому емоційне та щире спілкування вимагає від обох великої напруги. Якщо двоє людей дуже тісно співпрацюють, то їх спілкування набуває емоційного, особистого характеру.

Для того, щоб залучити менеджерів до виховання лідерів, керівництво корпорації прагне заохочувати та відзначати співробітників, що беруть найбільш активну участь в підготовці нових кадрів. У подібних випадках рідко використовуються такі формальні методи заохочення, як преміювання або підвищення зарплати. Проте такі досягнення менеджерів можуть серйозно вплинути на кар'єрні перспективи і враховуються керівництвом при підборі кандидатів на вищі посади управління. Розуміння того, що просування по службових сходах залежить від уміння виховувати молоді кадри з лідерськими завдатками, стимулює до виховної роботи навіть менеджерів, які стверджують, що «лідером потрібно народитися».

Система роботи з молодими співробітниками, що володіють лідерським потенціалом, може стати важливим фактором підвищення ефективності управління будь-якою організацією. Однак для цього даний процес повинен бути добре продуманий і відповідати стратегічним цілям розвитку організації та її культури.

До методів підготовки та підвищення кваліфікації керівників належать: лекції, консультації, спеціальне розроблення якої-небудь актуальної проблеми, дискусії, ділові ігри, аналіз ситуацій, розбір інцидентів, програвання ролей, метод "розбір пошти", метод проекту, стажування, ознайомлювальні семінари, спеціалізовані семінари, курси з управління, конференції, виїзні заняття, ротація по службі.

Стратегією реформування державної служби в Україні передбачається здійснити комплекс заходів з пошуку талановитої молоді для подальшого навчання за спеціальністю "Державна служба". Схожі заходи доцільно також розробляти принаймні на великих вітчизняних підприємствах. На відміну від роботи з резервом керівників, підготовка молодих фахівців з лідерським потенціалом не носить виражений цільовий характер. У даному випадку служба управління персоналу організації готує їх не для займання конкретної керівної посади, а до керівної посади взагалі. При цьому особлива увага приділяється розумінню резервістами специфіки діяльності організації та її культури, формуванню корпоративного духу і розвитку почуття вірності організації. Керівництво організації повинне намагатися познайомити молодих фахівців з потенціалом різних сторін управління організацією, надати їм можливість попрацювати у різних структурних підрозділах, функціональних галузях, географічних районах країни і за кордоном. Через три роки після початку трудової діяльності молоді фахівці проходять підсумкову атестацію, в процесі якої приймається рішення про їх зарахування у резерв на посади керівників чи призначення на керівну посаду.

Багато зарубіжних провідних компаній займаються цільовим підбором молодих фахівців з лідерським потенціалом. Для цього представники організації виїжджають у провідні університети, академії та бізнес-школи, де проводять співбесіди з майбутніми випускниками. Наприклад, американська корпорація Ю-Ті-Сі має спеціальну програму розвитку майбутніх керівників, що розрахована на два роки навчання. Корпорація набирає випускників провідних шкіл бізнесу, які спочатку проходять навчання в штаб-квартирі корпорації, а потім працюють у її різних філіалах. При цьому кожні шість місяців вони переходять в новий структурний підрозділ.

Формування резерву керівників в організації вимагає значних коштів, оскільки вартість підготовки резервістів у навчальних закладах післядипломної освіти досить висока. Звідси проблема підвищення ефективності формування резерву набуває важливого значення. Про ефективність формування резерву свідчить показник призначення керівників в організації з кількості осіб, зарахованих до кадрового резерву; показник підготовленості осіб, зарахованих до резерву, до зайняття керівної посади та ін.

Висновки та подальше дослідження. Отже, на зміну адміністративно- командній системі приходять відносини ринкової економіки. Змінилися ролі – роль людини, що зайнята тільки собою й отримує завдання, витіснилася роллю людини, що зайнята іншими людьми й керує їхньою поведінкою. Досі вони відповідали тільки за задовільне виконання невеликого завдання, тепер їхні функції багатогранні та рухливі. Тепер вони повинні впливати як на окремих людей, так і на цілі групи, спонукаючи їх працювати заради досягнення загальної для всієї організації мети.

В управлінні персоналом велике значення мають питання, що пов'язані з дією на трудовий потенціал працівників в процесі їх роботи для досягнення високої продуктивності праці та розвитку робітника як особистості. Служба управління персоналом повинна вибрати такий тип кадрової політики, що дозволятиме робітнику рости професійно, тобто прагнути зробити кар'єру. Досвід зарубіжних і вітчизняних підприємств свідчить, що робота з питань професійно-кваліфікаційного просування виробничого потенціалу є складовою частиною кадрової політики та вирішується підсистемою розвитку. Підбір керівника або просування фахівця на керівну посаду мають проводитися цілеспрямовано, а не спонтанно у зв'язку з несподіваною вакансією, що з'явилася в організації.

Література

1. Виноградський М.Д. Управління персоналом 2-ге видання : навчальний посібник / М.Д. Виноградський, А.М. Виноградська, О.М. Шкапова. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 502 с.

2. Десслер Г. Управление персоналом : учеб. пособие / Г. Десслер ; пер. с англ. под общ. ред. И.М. Степнова. – М. : БИНОМ, 2004. – 799 с.

3. Крушельницька О.В. Управління персоналом : навчальний посібник / О.В. Крушельницька, Д.П. Мельничук. – К. : Кондор. – 2003. –296 с.

4. Лук'янихін В.О. Менеджмент персоналу : навчальний посібник / В.О. Лук'янихін – Суми : ВТД „Університетська книга", 2004. – 592 с.

5. Менегетти А. Психология лідера / А. Менегетти. – М. : Издательство ННБФ "Онтопсихология", 2004. – 256 с.

6. Менеджмент персоналу : навчальний посібник / В.М. Данюк, В.М. Петюх, С.О.Цимбалюк та ін. ; За заг. ред. В.М. Данюка, В.М. Петюха. – К. : КНЕУ, 2005. – 398 с.

7. Савченко В.А. Управління розвитком персоналу / В.А. Савченко. – К. : КНЕУ, 2002. – 351 с.

8. Сенге П. Пятая дисциплина :искусство и практика самообучающейся организации. – М. : ЗАО Олимп-Бизнес, 2011. – 448 с.

9. Управление персоналом. Технологии : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям 061100 «Менеджмент организации» и 061200 «Управление персоналом» / Ю.Н. Арсеньев, С.И. Шелобаев, Т.Ю. Давыдова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 192 с.

10. Управління персоналом: Конспект лекцій / Укладачі: М.М. Петрушенко, Г.М. Шевченко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – 89 с.

References

1. Vynohradskyi, M.D., Vynohradska, A.M. and Shkapova, O.M. (2009), *Upravlinnia personalom*, [Human Resources], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 502 p.

2. Dessler, G. (2004), *Upravlenie personalom,* [Human Resources], BINOM, Moscow, Russia, 799 p.

3. Krushelnytska, O.V. and Melnychuk, D.P. (2003) *Upravlinnia personalom*, [Human Resources], Kondor, Kyiv, Ukraine, 296 p.

4. Lukianykhin, V.O. (2004), *Menedzhment personalu* [Human resource management], VTD „Universytetska knyha", Sumy, Ukraine, 592 p.

5. Menegetti, A. (2004), *Psihologija lidera* [Psychology leader], Izdatel'stvo NNBF "Ontopsihologija", Moscow, Russia, 256 p.

6. Daniuk, V.M., Petiukh, V.M. and Tsymbaliuk, S.O. (2005), *Menedzhment personalu*, [Human resource management], KNEU, Kyiv, Ukraine, 398 p.

7. Savchenko, V.A. (2002), *Upravlinnia rozvytkom personalu* [Management of staff], KNEU, Kyiv, Ukraine, 351 p.

8. Senge, P. (2011), *Pjataja disciplina: iskusstvo i praktika samoobuchajushhejsja organizacii* [The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization], ZAO Olimp-Biznes, Moscow, Russia, 448 p.

9. Arsenev, Yu.N., Shelobaev, S.I. and. Davydova, T.Yu (2005), *Upravlenie personalom. Tehnologii* [Human Resource Management. Technology], JuNITI-DANA, Moscow, Russia, 192 p.

10. Petrushenko, M.M. and Shevchenko, H.M. (2009), *Upravlinnia personalom* [Human Resources], Vyd-vo SumDU, Sumy, Ukraine, 89 p.

УДК 658.3.007(4/.9):330.342.14

Базалійська Н.П.,
аспірант*, викладач кафедри управління персоналом і економіки праці
Хмельницький національний університет

СВІТОВИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ТРУДОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПЕРСОНАЛУ В КРАЇНАХ З РОЗВИНЕНОЮ РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Bazaliyska N.P.,
graduate student, lecturer of the department of personnel management and labour economics
Khmelnytsky National University

WORLD EXPERIENCE OF PERSONNEL MANAGEMENT OF LABOUR ACTIVITY IN COUNTRIES WITH DEVELOPED MARKET ECONOMIES

Постановка проблеми. В умовах глибокої економічної кризи проблема стабілізації промисловості України повинна розв'язуватися з урахуванням усіх змін соціально-економічного життя суспільства та специфічних особливостей регулювання сфери трудової діяльності працівників на підприємстві. В цей період стабільність розвитку виробництва має визначатися ефективною та продуманою політикою управління організацією, оптимальною системою управління персоналом та адекватною концепцією управління трудовою поведінкою працівників, об'єктивно породженою закономірностями національної системи господарювання, пов'язаними із задоволенням насамперед індивідуальних потреб, забезпеченням зацікавленості працівників у досягненні найвищих кінцевих виробничих та особистісних результатів.

Розповсюджена на українських підприємствах система управління трудовою діяльністю показала свою недосконалість та неефективність, наслідками чого є низька продуктивність праці,висока плинність кадрів, несприятливий соціально-психологічний клімат і, як результат, - збитковість більшості підприємств і навіть їх банкрутство.

Прагнення вітчизняних підприємств до формування збалансованої, сучасної, конкурентоздатної системи управління трудовою діяльністю працівників спонукає їх до узагальненого вивчення досвіду іноземних держав у розрізі комплексної системи управління персоналом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням зарубіжного досвіду управління персоналом протягом останніх років приділяється все більше уваги зі сторони науковців різних країн, однак кожен дослідник зосереджує свою увагу на відокремлених елементах комплексної системи управління персоналом. Так, А. Лоран [1] визначає об'єктом вивчення системи менеджменту корпоративну поведінку, Г. Хофстеді [2] та Ю. Палєха [3] виокремлюють узагальнені риси управлінських культур світу, Г. Дмитренко [4] акцентує на відмінностях у ролях особистості в зарубіжних організаціях, А. Оксентюк [8] зображує відмінні особливості світової кадрової політики. Тому, послідовно та логічно виникає необхідність у систематизації та узагальненні досвіду розвинених країн світу в аспекті управління трудовою діяльністю персоналу.

Постановка завдання. Культура індивідуалізованого, персоніфікованого управління трудовою діяльністю працівників в Україні знаходиться лише на етапі встановлення та розвитку, тому існує реальна можливість практичного використання існуючого досвіду розвинених країн щодо управління трудовою поведінкою персоналу та вибору найбільш прийнятних елементів досліджуваних систем з метою їх подальшого впровадження на вітчизняних підприємствах. Звідси, завданням нашого дослідження виступає детальний огляд світового досвіду концептуальних засад управління трудовою діяльністю персоналу з метою подальшого виокремлення унікальних складових ефективного індивідуалізованого управління трудовою поведінкою працівника на робочому місці в межах виробничого підрозділу на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система управління трудовою діяльністю кожної країни світу формується під впливом національної системи цінностей, переконань, її культурної спадщини. Кожне наступне покоління, переймаючи досвід попереднього, поетапно "транслює" поведінкові стереотипи, способи та моделі управління персоналом, закладене культурою, традиціями, менталітетом своєї національної спільноти.

Необхідність вивчення ґенези теорії управління трудовою діяльністю пояснюється наступними причинами.

**Науковий керівник: Ведерніков М.Д. – д.е.н., професор*

1. Вивчення будь-якої сфери управління вітчизняним підприємством повинно розпочинатись з історичного огляду становлення та розвитку цілісної системи управління підприємством загалом. Як відомо, “історія повторюється”. Звичайно, не відбувається точного копіювання усіх закономірностей, подій, тенденцій перебігу певного явища. Однак, необхідно наперед врахувати помилки та недоліки управління підприємством на основі існуючої, сформованої як вітчизняної, так і зарубіжної практики.

2. За час існування менеджменту економічно розвинені країни нагромадили вагомі знання в сфері управління трудовою діяльністю працівників на підприємстві. Лише з урахуванням специфічних особливостей світових моделей менеджменту можна узагальнити та удосконалити методи управління підприємством та персоналом цього підприємства, зокрема.

3. На “порожньому” місці, не враховуючи досвід управління персоналом зарубіжних країн світу, запропонувати та створити щось нове, цікаве, функціональне в управлінні трудовою діяльністю працівників для вітчизняного підприємства практично неможливо.

4. Накопичений світовий управлінський досвід створює передумови для успішного вирішення вітчизняних проблем управління персоналом,зокрема,

в аспекті управління трудовою поведінкою робітника на підприємстві.

5. Асиміляція ідей світового управління, теорій організацій, наукових управлінських підходів дозволяє більш повно вивчити, критично і вдумливо проаналізувати й адаптувати вітчизняним підприємствам кращі досягнення менеджменту найбільш розвинених індустріальних країн.

6. Знання історії управління трудовою діяльністю відіграє вирішальну роль у формуванні об’єктивних, вичерпних знань, професійної свідомості, стратегічного, широкомасштабного мислення сучасного фахівця з управління персоналом на підприємстві.

Вивчаючи національні складові управління персоналом на підприємствах із закордонним капіталом, А. Лоран встановив, що трудова поведінка менеджерів, а отже і їх політика управління персоналом, хоч і регулюється нормами корпоративної поведінки, однак, в основному визначається національними традиціями [1, с.75-96].

Важливість впливу культури країни на цілісну систему управління доводить американський дослідник Г. Хофстеді [2, с. 65-85].

Згідно методики Г. Хофстеді, країни світу слід розподілити за основними вимірами на певні групи (рис. 1).

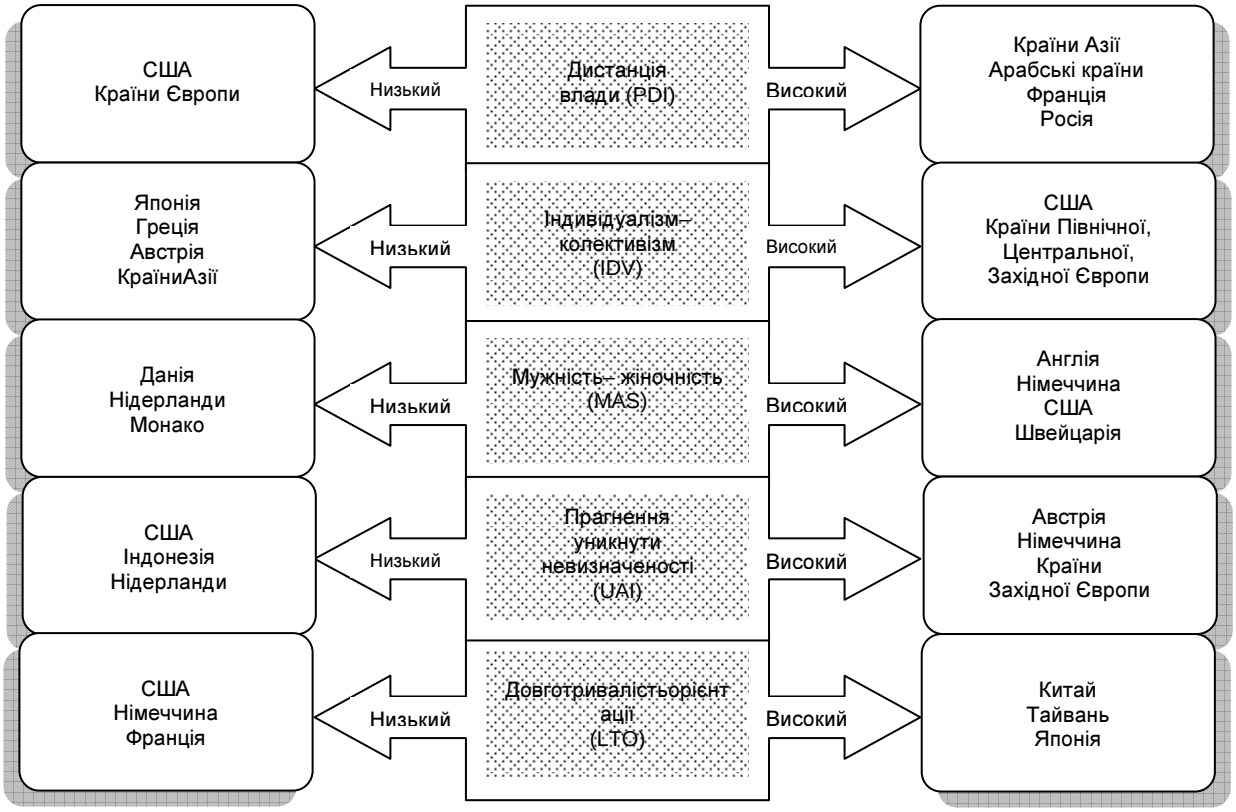

Рис. 1. Розподіл управлінських культур країн світу за методикою Г. Хофстеді

Джерело:складено автором на основі [2]

Основними вимірами поділу країн світу за методикою Г.Хофстеді є: дистанція влади (PDI), індивідуалізм–колективізм (IDV), мужність– жіночність(MAS), прагнення уникнути невизначеності(UAI), довготривалість орієнтації(LTO). Залежно від ступеню вираження певної ознаки можна відразу зробити

висновок про особливості системи управління в даній країні. Так, вимір "дистанція влади" характеризує нерівність у розподілі влади між людьми. Низький ступінь (PDI<50) свідчить про відносну рівність у суспільстві країни, тоді як високий (PDI>50) – про значну нерівність у розподілі влади. Тобто, кожну зі світових національних культур можна оцінити як культуру з більшою або меншою дистанцією влади.

Український науковець Ю. Палєха [3, с. 88], застосовуючи результати досліджень Міжнародного інституту менеджменту, визначає притаманними українській культурі наступні риси: висока дистанція влади, співвідношення в однакових часинах індивідуалізм-колективізм, усереднене значення між мужністю та жіночністю, підвищене прагнення уникнути невизначеності та короткотривалість орієнтації.

"Сьогодні ще далеко не всім зрозуміло, що "ахілесовою п'ятою" української економіки є неефективний механізм управління людськими ресурсами, а ключовою проблемою адаптації України до європейської спільноти економічно розвинутих країн є відхід від технократичного та перехід до антропосоціального стратегічного управління" - пише Г.А. Дмитренко, підкреслюючи важливість вивчення зарубіжного досвіду системи управління трудовою, індивідуалізованою діяльністю персоналу [4, с. 13-14].

Розглядаючи процес інтернаціоналізації сучасного менеджменту, науковці традиційно виділяють американський, японський і європейський підходи до управління персоналом на підприємстві. Європейська модель управління за своєю сутністю є неоднорідною, а окремі її складові елементи більш подібні із домінантами американської чи японської школи управління персоналом. Тому в теорії та практиці управління трудовою діяльністю працівників в індустріально розвинених країнах слід розрізняти два діаметрально протилежних напрямки – американський і японський.

Управлінська культура в США виникла як відповідь на виклики економічного зростання на початку XX ст. і була спрямована на досягнення успіху як основної мети прагнення всього суспільства, так званої "американської мрії". У основі культури Нового Світу - культура "сильної особистості", сформованої переселенською ідеологією, за якої люди в умовах жорсткої конкуренції та відносно рівних можливостях змушені постійно завойовувати свої соціально-суспільні позиції, тобто проходити "природний відбір" [5]. Американська політика управління трудовою діяльністю є індивідуалізованою, персоніфікованою, активною, конкурентною, професійно орієнтованою, вузькоспеціалізованою, контрольованою, мобільною.

Головним конкурентом США в боротьбі за економічну першість виступає Японія – "країна Сонця, що сходить". Японський менеджмент показав таку високу ефективність, що сприяв досягнення країною в XXI столітті статусу "лідер світового економічного розвитку" [6]. Японська система управління трудовою діяльністю є колективістською, інноваційно-орієнтованою, соціально-спрямованою, централізованою, горизонтально спеціалізованою, самоконтрольованою.

Засновник компанії "Хонда Моторс" Такео Фудзікава [7, с. 123] відзначив, що японська й американська системи управління трудовою діяльністю в загальному однакові на 95%, проте дуже відрізняються у всіх важливих пунктах. Тому розглянемо спільні та відмінні риси японської і американської систем управління персоналом з виділенням елементів, притаманних вітчизняній моделі менеджменту, у таблиці 1.

Таблиця 1

Характеристики японської, американської та української моделей управління трудовою діяльністю працівників

Японія	США	Україна
1	2	3
Концепція управління трудовою діяльністю персоналу		
Об'єктом управління є трудовий колектив, група працівників структурного підрозділу підприємства	Об'єктом управління є особистість, працівник із притаманними якостями, знаннями, здібностями	Об'єктом є трудовий колектив із концентрацією уваги на професійно-кваліфікаційних якостях
Підвищена увага до підлеглих(актуальність людського фактора в управлінні виробництвом)	Зростання ролі людського фактора, увага до людини як до виконавця	Увага до людини чисто формальна, використання працівника виключно як виробничого виконавця
Управління трудовим колективом	Управління за цілями	Управління трудовим потенціалом
Гнучка, нестандартна структура управління	Суворо формалізована структура управління	Формалізована структура із децентралізацією
Спрямованість управління трудовою діяльністю персоналу		
Удосконалення соціально-трудових відносин	Отримання прибутку від застосування трудових ресурсів	Оптимальне використання трудових ресурсів
Загальний принцип управління трудовою діяльністю персоналу		
"Знизу-догори"	"Зверху-донизу"	Зустрічне управління
Характер прийняття управлінських рішень		
Прийняття рішень по принципу консенсусу	Індивідуальний принцип прийняття рішень	Колегіальний характер прийняття рішень
Залучення багатьох людей до підготовки і прийняття рішень	Залучення небагатьох людей до прийняття рішень і "продаж" рішення особам з найвищими цінностями	Залучення небагатьох людей до підготовки і одноосібне прийняття рішення

продовження табл. 1

1	2	3
Повільне прийняття рішень і швидка їх реалізація	Швидке прийняття рішень, повільна реалізація	Швидке прийняття рішень з своєчасною реалізацією
Оцінка управління за колективним результатом	Оцінка управління за індивідуальним результатом	Оцінка управління за індивідуальним чи бригадним результатом
Особливості керівництватрудовою діяльністю персоналу		
Лідер діє як соціальний полегшувач і член групи	Лідер діє як голова групи, що приймає рішення	Лідер діє як голова групи, що приймає рішення
Патерналістський стиль	Директивний стиль (сильний, фірмовий, визначений)	Директивний стиль
Загальні цінності	Часто різні цінності, індивідуалізм	Особистісні, індивідуальні, суб'єктивні цілі
Уникнення конфронтації, двозначність керівництва, наголос на гармонії	Загальна міжособова конфронтація, наголос на ясності	Міжособистісна конкуренція
Висхідні комунікації	Переважно низхідні комунікації	Низхідні комунікації
Підготовка універсальних керівників	Підготовка вузькоспеціалізованих керівників	Підготовка вузькоспеціалізованих керівників
Основна якість керівника – уміння здійснювати координацію дій і контроль	Головні якості керівника – професіоналізм та ініціатива	Головна якість керівника – професіоналізм
Стосунки з підлеглими особисті неформальні	Стосунки з підлеглими формальні	Формальні стосунки з підлеглими
Організаційна культура в управлінні трудовою діяльністю		
Колективна відповідальність і звітність	Індивідуальна відповідальність	Перевага індивідуальної відповідальності
Неясність відповідальності за рішення	Ясність і конкретність відповідальності за рішення	Чітка відповідальність за рішення
Неформальні організаційні структури	Формальні бюрократичні організаційні структури	Формальні бюрократичні організаційні структури
Загальна організаційна культура і філософія	Брак загальної організаційної культури, ідентифікація більше професії, ніж компанії	Відсутність загальної організаційної культури
Оцінка результатів трудової діяльності персоналу		
Оцінювання колективного результату	Оцінювання індивідуального результату	Оцінювання колективного результату
Поступове,повільне оцінювання роботи працівників і службове зростання	Швидка оцінка результату та прискорене просування по службі	Оцінка продуктивності робочої групи, поєднання повільного та швидкого просування
Кар'єра учасників трудової діяльності		
Довічне наймання	Короткочасне наймання на контрактній,основі	Поєднання довговічного і короткочасного наймання
Кар'єрне зростання повільне,згідно з врахуванням віку, вислуги років та лояльності до фірми	Кар'єрне зростання стрімке,зумовлене особистими результатами	Кар'єрне зростання залежить від індивідуальних досягнень у групі, авторитету і здібностей
Підвищення кваліфікації учасників трудової діяльності		
Без відриву від виробництва (на робочому місці)	Відокремлено, за спеціальними програмами підготовки	Без відриву від виробництва у поєднанні із програмами підготовки
Тренінг і розвиток персоналу вважається довгостроковою інвестицією	Тренінг і розвиток персоналу сприймаються із сумнівом (як загроза плинності кадрів)	Розвиток персоналу вважається необхідною, однак дорогою інвестицією
Розподіл повноважень між учасниками трудової діяльності		
Відсутність чітко визначених посад і завдань всередині організації	Функціональна підпорядкованість і чіткі межі повноважень	Визначення повноважень окремих робочих груп
Оплата за результати трудової діяльності персоналу		
За показниками роботи групи, стажем	За індивідуальними досягненнями працівника	За показниками роботи групи
Мотиваційний механізм управління трудовою діяльністю		
Основа-ментальні цінності	Метод "батога і пряника"	Надання свободи дій
Контроль трудової діяльності персоналу		
Колективний контроль	Індивідуальний контроль з боку керівництва	Індивідуальний та груповий контролі
М'який неформалізований контроль	Чітко формалізована жорстка процедура контролю	Формалізована, однак м'яка процедура контролю
Широке використання гуртків контролю якості	Обмежене використання гуртків контролю якості	Мінімальне використання гуртків контролю якості
М'яка неформалізована	Чітко формалізована, жорстка процедура контролю	Формальна на рівні організації, неформальна на рівні команди

Джерело: складено автором на основі [5; 6; 7; 8].

Розглянувши характеристики систем управління трудовою діяльністю у США та Японії, відзначимо наявність багатьох спільних або частково однакових елементів у вітчизняній моделі

управління персоналом, що свідчить про локальну інтеграцію зарубіжного досвіду в економіку нашої країни.

Висновки та подальші дослідження. Таким чином, управління трудовою діяльністю персоналу на підприємстві в різних країнах світу має свої специфічні особливості, без дослідження яких неможливо сформувати досконалі підходи до удосконалення вітчизняної системи управління персоналом. Перспективою наших подальших досліджень є вивчення зарубіжного досвіду у регулюванні таких основних домінантів забезпечення ефективного використання трудового потенціалу індивідуума в межах певної організаційної одиниці, як: планування трудової діяльності, оцінка результатів праці, професійний відбір кадрів, контроль трудової поведінки, професійний розвиток персоналу, система стимулювання працівників.

Література

1. Laurent A. The Cultural diversity of western conception of management / A. Laurent // International Studies of Management and Organization, 1983, Vol.13, No 1-2. – P. 75-96.

2. Hofstede G. Culture and organizations: software of the mind / G. Hofstede. – London; New York, Mc Graw-Hill, 1991. – 219 p.

3. Палєха Ю.І. Ключі до успіху, або організаційна та управлінська культури / Ю.І. Палєха. – К. : Вид-во Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2000. – 211 с.

4. Дмитренко Г.А. Формирование новой управленческой культуры в Украине: антропосоциальный подход / Г.А. Дмитренко // Корпоративна культура організацій XXI століття: 36 наук. праць ; під заг. ред. Г.Л. Хаєта. – Краматорськ: ДДМА, 2003. – С. 13-19.

5. Грейсон Д.К. Американский менеджмент на пороге XXI века; пер. с англ. Д.К. Грейсон, К. О'Делл. – М. : Экономика, 1991. – 176 с.

6. Якокка Л. Карьера менеджера / Л. Якокка – Минск: Поппури, 2011. – 544 с.

7. Arthur M. Whitehill «Japanese Management: Tradition and transition»: Routledge, London, 1992. – 240 p.

8. Оксентюк А. Зарубіжний та вітчизняний досвід управління персоналом / А. Оксентюк, Р. Оксентюк, Б. Оксентюк // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 1(34). – С. 66-72.

References

1. Laurent, A. (1983), "The Cultural diversity of western conception of management", *International Studies of Management and Organization*, Vol.13, no.1-2, pp. 75-96.

2. Hofstede, G. (1991), Culture and organizations: software of the mind, Mc Graw-Hill, London, New York, 219 p.

3. Paliekha, Yu.I. (2000), *Kliuchi do uspikhu, abo organizaciina ta upravlinska kultury* [The keys to success, or a organizational and managerial culture], textbook, European University in Kyiv, Kyiv, Ukraine, 211 p.

4. Dmytrenko, G.A. (2003), "Formation of a new management culture in Ukraine: antisocial approach", *Korporatyvna kultura orhanizatsii XXI stolittia*, 36 nauk. prats, DDMA, Kramatorsk, Ukraine, pp. 13-19.

5. Grayson, D., O'Dell C. (1991), *Amerikanskii menedzhment na porohe XXI veka* [American Management at the Threshold of the XXI Century], Economy, Moscow, Russia, 176 p.

6. Iacocca, L. (2011), Career of manager, textbook, Poppuri, Minsk, Belarus, 544 p.

7. Arthur, M. (1992), Whitehill «Japanese Management: Tradition and transition», Routledge, London, 240 p.

8. Oksentiuk, A., Oksentiuk, R. and Oksentiuk, B. (2012), "Foreign and domestic experience of Human Resources Management", *Halytskyi ekonomichnyi visnyk,* no. 1(34), pp. 66-72.

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 639.138

Баланюк І.Ф.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту
ДВНЗ "Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника", м. Івано-Франківськ

МАРКЕТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТОВАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Balaniuk I.F.,
dr.sc.(econ.), prof., head of department of accouting and auditing
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

MARKETING ENSURING OF GOODS POLICY

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки, яка характеризується конкурентним середовищем, успішне функціонування суб'єктів господарювання забезпечується випуском продукції та наданням послуг відповідно до потреб споживачів. Виробники продуктів та посередники повинні зосереджувати свої зусилля на задоволенні вимог ринку, що зумовлює конкурентоспроможність. В умовах глобалізації економіки споживачі стають більш інформованими й потребують від виробника необхідного їм товару [1, с. 36]. Враховуючи зростаючу конкуренцію, вимогливість споживачів, Ф. Котлер зазначає, що маркетинг – це мистецтво та наука правильно вибирати цільовий ринок, залучати, зберігати та примножувати кількість споживачів, створювати у покупця переконаність у тому, що він є найбільшою цінністю для фірми [1, с. 36].

Забезпечення випуску необхідної споживачам продукції передбачає виконання заходів, об'єднаних у комплекс засобів маркетингу. До них належать: дослідження ринку, товарна політика, цінова політика, дистрибуційна політика, комунікативна політика, маркетингова стратегія [2, с. 23]. Найважливішою складовою серед зазначеного комплексу є товарна політика. Адже потреба споживача може бути задоволена тільки необхідним товаром, у визначений час, у встановленому місці, за вигідною ціною з відповідними гарантіями.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження засобів та практики маркетингу товарної політики зробили вчені Г. Армстронг, Ф. Котлер [3, с. 282–351], Е. Гайль [4, с. 51], С. С. Гаркавенко [5, с. 207–222], М. П. Сахацький [6, с. 57–63], Г. М. Запша [7, с. 84–86], Т. Г. Дудар [8, с. 82–84], В. Я. Кардаш [9, с. 48–57], А. Ф. Павленко, А. В. Войчак [10, с. 33–37], В. Г. Герасимчук [11, с. 88–90], В. В. Липчук, А. П. Дудяк, С. Я. Бугіль [12, с. 53–60], Л. В. Романова [13, с. 137–139], Л. А. Мороз, Н. І. Чухрай [14, с. 75–76], П. Г. Перерва [15, с. 43–44] та ін. Однак обґрунтування маркетингових засобів та взаємодія їх складових у визначенні товарної політики підприємств вивчені недостатньо й потребують подальшого дослідження й практичного впровадження. Більш детальна економічна характеристика товару має бути здійснена комплексно за визначеними факторами.

Постановка завдання. Дослідження має на меті обґрунтування засобів маркетингу на підприємствах; розкриття методики багатофакторного оцінювання товару, згідно зі спеціально розробленою шкалою, з урахуванням загальних факторів та їх деталізацією на часткові; залучення студентів до практичної роботи у суб'єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Товарна політика у прикладному аспекті здійснюється відповідно до маркетингового забезпечення. Його оптимізації, зокрема, служать методичні розробки професора Е. Гайля, передані Прикарпатському національному університету імені Василя Стефаника у рамках співпраці між вищими навчальними закладами України та Німеччини [4]. Безпосереднє застосування наукових розробок Е. Гайля до вітчизняних умов діяльності суб'єктів господарювання розкрито в публікаціях [2; 16; 17; 18; 19].

Маркетингове забезпечення товарної політики може здійснюватися за зазначеними нижче складовими.

І. Дослідження ринку

1. Покупець і ринок.

1.1. Покупці товару (послуги): *виявляються основні споживачі товару (послуги), зазначається*

їх перелік, проводиться групування за юридичними, фізичними особами та іншими ознаками, зазначаються обсяги придбання ними товарів (послуг) у динаміці протягом 3–5 років.

1.2. Характеристика ринку товару (послуги):

1.2.1. величина ринку: *розраховуються загальні обсяги збуту товару (послуги) протягом певного періоду (зазвичай рік) всіма суб'єктами господарювання у населеному пункті, регіоні, державі чи світі, залежно від об'єкта дослідження та географії реалізації товару (послуги);*

1.2.2. розвиток ринку: *визначаються тенденції збуту товару (послуги) упродовж декількох років усіма суб'єктами господарювання, що здійснюють реалізацію аналогічних товарів (послуг), які можуть характеризувати зростання обсягів продажу або їх зниження*;

1.2.3. частка на ринку: *наводиться питома вага реалізованих підприємством товарів (послуг) у загальній масі збуту всіх суб'єктів господарювання протягом 3–5 років.*

2. Основні конкуренти підприємства стосовно товару (послуги): *зазначається перелік конкурентів, які реалізують аналогічні товари (послуги), аналізуються недоліки підприємства та конкурентів (якість, ціна, обсяги, збут, сервіс товару (послуги), дистрибуційна та комунікативна політика тощо)*.

3. Проведення дослідження:

3.1. Хто підлягає опитуванню: *виявляються особи, які мали бажання здійснити покупки або безпосередньо здійснюють їх (перехожі, покупці, клієнти фізичні особи, клієнти юридичні особи). Вибірка охоплює респондентів, яких можна опитати і при цьому вони нададуть достовірну інформацію.*

3.2. Розробка листків опитування: *складаються запитання, які адресуються респондентам. Зміст питань, їх кількість та послідовність відображаються в анкетах перехожих, листках опитування покупців, листках опитування фізичних осіб, листках опитування юридичних осіб.*

3.3. Опитування респондентів: *передбачає збір інформації та безпосереднє заповнення листків опитування.*

3.4. Аналіз опитування: *на основі анкет узагальнюються відповіді респондентів. Дані зводяться до таблиць, визначаються підсумкові показники: розподіл думок, вимоги, потреби, середні рівні, ступені відносності та ін. Для аналізу даних доцільно використовувати економіко-статистичні методи із застосуванням комп'ютерних програм.*

3.5. Висновки за результатами дослідження: *за результатами опитування дослідником складається висновок, який подається керівнику підприємства. На основі цих узагальнень ухвалюються рішення стосовно подальшого випуску товару, якості, ціни, дистрибуційної та комунікативної політики.*

ІІ. Товарна політика

1. Характеристика товару (послуги), що презентується за задумом; товар у реальному виконанні; товар із підкріпленням): *з'ясовується, який товар презентується та яка його специфіка, розкривається концепція товару з погляду маркетингу.*

2. Опис товару (послуги)

2.1. Проблеми покупця, що вирішуються за допомогою товару: *описується, для розв'язання яких проблем споживача призначений товар.*

2.2. Відповідність очікуванням в результаті придбання товару (послуги): *з'ясовується, як товар задовольняє побажання споживача чи забезпечує здійснення його мрій*.

3. Заходи, що розробляються для поліпшення існуючого та створення нового товару (послуги).

3.1. На підприємстві: *з'ясовується, яким чином робота на підприємстві спрямовується на підвищення якості товару (послуги), в тому числі інтелектуальну, які вживаються заходи для створення нового товару.*

3.2. За межами підприємства: *описується правове поле реалізації товару (надання послуги) – регламентація транспортування, страхування, залучення посередників, придбання винаходів, створення спільних підприємств, сервісного обслуговування, гарантійного ремонту*.

4. Порівняння товару підприємства з конкурентними аналогами.

4.1. Конкурентна перевага підприємства: *розкривається головна перевага підприємства у виробництві товару в порівнянні з іншими суб'єктами господарювання. Обґрунтовується вигода від неї для досліджуваної фірми.*

4.2. Додаткова користь, яку пропонує підприємство: *характеризується додаткова вигода, яку одержує споживач при використанні товару.*

5. Характеристика технології виробництва товару на підприємстві. Відповідність виробництва світовій системі продуктивності: *описується технологія виробництва товару, відповідність сучасним світовим стандартам.*

6. Спосіб, яким підприємство досягає унікальності – використовуючи назву товару; упаковку товару; сервіс: *констатується наявність власної марки товару, марочного (фірмового) знаку, товарного (торговельного) знаку. Ілюструється та характеризується упаковка, з'ясовуються її переваги та недоліки у порівнянні з упаковками конкурентів, вплив упаковки на імідж товару. Зазначаються види та якість сервісу, які пропонує підприємство.*

7. Життєвий цикл товару (послуги): *визначається та ілюструється стадія життєвого циклу, на якій знаходиться товар, та заходи, до яких вдається фірма на цій стадії.*

8. Шкала оцінювання товару (послуги) [19, с. 219–225]: *заповнюється шкала оцінювання товару, визначається загальна сума балів товару за показниками ринкової спроможності товару, потенціалу росту, можливостей розвитку виробництва.*

III. Цінова політика

1. Порівняння товару підприємства з дешевшими конкурентними товарами (на скільки процентів дорожчі): *порівнюється ціна на товар підприємства з низькими цінами конкурентів. Проводиться аналіз ситуації.*

2. Порівняння товару з дорожчими конкурентними товарами (на скільки процентів дешевші): *порівнюються ціни підприємства на товар з високими цінами конкурентів. Наводиться перелік цих підприємств та аналіз цін.*

3. Розрахунок ціни на товар (послугу).

3.1. Методом прямого ціноутворення: *наводяться методи, за якими розраховано ціну на товар. Визначається ціна одиниці продукції.*

3.2 Методом непрямого ціноутворення: *обґрунтовуються знижки на товар, які дає підприємство; його кредитна політика та політика кондицій.*

4. Маркетингова політика управління цінами: *розкривається стратегія маркетингової політики управління цінами, яка використовується на підприємстві*.

5. Гарантії конкурентоспроможності товару через застосування:

5.1. Диференціювання ціни: *обґрунтовується вплив ціни товару (послуги) на конкурентоспроможність підприємства, в залежності від обставин.*

5.2. Систему знижок, пов'язаних із покупцями: *розглядається використання знижок на товар (послугу), які розраховані на конкретних споживачів.*

5.3. Оптимальну доставку: *характеризується доставка товару від підприємства до споживача.*

IV. Дистрибуційна політика

1. Уточнення контингенту покупців, яким підприємство збуває 2/3 товару (послуги): *наводиться перелік покупців, яким підприємство реалізує найбільші обсяги товару (послуги) в динаміці за 3 роки.*

2. Розподіл товару (послуги) підприємства на світ, Європу, Україну, область, населений пункт: *наводяться в кількісному та відсотковому співвідношенні показники збуту товару за регіонами, дається пояснення кожного з них.*

3. Способи отримання покупцем товару (послуги) підприємства на внутрішньому ринку та на зовнішньому ринку на даний час та в майбутньому: *розглядаються канали збуту товару підприємства.*

4. Використання підприємством ярмарків, виставок, акцій для залучення покупців на внутрішньому ринку та за кордоном: *характеризується участь підприємства у ярмарках, виставках, акціях, кількість укладених договорів, обсяги реалізації продукції за цими угодами.*

5. Залучення помічників збуту та посередників збуту для реалізації дистрибуційної політики підприємства: *зазначається форма участі представників підприємства та посередників у забезпеченні збуту товарів (послуг).*

V. Комунікативна політика

1. Розробка реклами товару (послуги): *обґрунтовується алгоритм рекламування.*

2. Характеристика реклами товару (послуги).

2.1. Наявної реклами підприємства, що досліджується: *наводиться приклад реклами товару (послуги), що розповсюджується підприємством, аналізуються її переваги та недоліки.*

2.2. Реклами інших підприємств на аналогічний товар (послугу): *наводиться приклад реклами, що розповсюджується конкурентами, аналізуються її переваги та недоліки.*

2.3. Власної реклами дослідника: *пропонується варіант реклами, розроблений дослідником.*

3. Пропаганда, яка проводиться підприємством: *обґрунтовуються форми пропаганди підприємства.*

4. Стимулювання збуту підприємством: *характеризуються засоби стимулювання збуту.*

5. Персональний продаж, організований підприємством: *розкривається процес персонального продажу, який використовується підприємством.*

6. Переваги та недоліки засобів маркетингової комунікації підприємства: *з'ясовуються позитивні та негативні аспекти маркетингової комунікації; зазначається, які з них на підприємстві відсутні.*

7. Розробка заходів для ефективного збуту товару (послуги): *враховуються переваги та недоліки комунікативної політики підприємства, розробляються заходи ефективного збуту товару.*

VI. Маркетингова стратегія

1. Визначення наявної пропозиції на ринку й розробка заходів із просування товару на матриці з

дев'яти полів: *заповнюється та ілюструється матриця, обґрунтовуються заходи ринкового сегменту, який займає підприємство.*

2. Відпрацювання маркетингової стратегії на матриці "продукт-ринок": *заповнюється та ілюструється матриця, обґрунтовується маркетингова стратегія стосовно поля, на якому розміщене підприємство.*

3. Обґрунтування пріоритету підприємства стосовно подальшого розвитку товару (послуги): *враховуються складові маркетингової концепції (дослідження ринку, товарна політика, цінова політика, дистрибуційна політика, комунікативна політика, маркетингова стратегія); визначаються перспективи товару – подальший випуск товару без змін, підвищення якості, модернізація, припинення випуску, зміна ціни, покращення комунікативної політики.*

4. Обґрунтування пріоритетів подальшого розвитку ринку: з *урахуванням складових маркетингової концепції, визначаються перспективи на ринку – реалізувати товар на старому ринку, залучати посередників, завойовувати нові сегменти ринку, припиняти продаж на ринку тощо.*

5. Прогноз розвитку підприємства на перспективу: *розробляються заходи для успішного функціонування підприємства протягом п'яти років і далі.*

Щоб товар задовольняв потреби споживачів, він повинен відповідати певним вимогам. Для споживачів умовою вибору товару є його відповідність визначеній потребі. Тому виробникам та посередникам необхідно оцінювати товар за певним методом. Хоча, як зазначає С. С. Гаркавенко, "єдиного підходу до оцінювання конкурентоспроможності товару не існує" [5, с. 216]. Відповідно до обґрунтувань С. С. Гаркавенко [5, с. 216-220], його можна здійснювати методами визначення: відповідності споживчим вимогам; показника "рейтингу товару"; відповідності споживчим перевагам; інтегрального показника; кластерного аналізу.

Проте у зазначених методах не конкретизовано фактори, які впливають на конкурентоспроможність товару, і не враховують їх питому вагу. Тому доцільно використовувати, як варіант, метод розрахунку показника конкурентоспроможності товару відповідно до шкали оцінювання (табл. 1), запропонований Е. Гайлем [4, с. 51], який бере до уваги загальні й часткові фактори впливу та їх питому вагу. До шкали нами внесено зміни та доповнення, також її адаптовано до умов економіки України [16, с. 62–66], [18, с. 26–28].

Згідно із запропонованою шкалою оцінювання [19, с. 219–225], на конкурентоспроможність товару впливають три загальні фактори, які за експертними розрахунками, мають відповідну питому вагу: ринкоспроможність товару – 0,45; потенціал росту – 0,3; можливості розвитку виробництва – 0,25. Сума часток зазначених факторів складає одиницю.

Часткові фактори в межах кожного загального фактора, складовими якого вони є, теж мають встановлені експертними розрахунками значення, які в підсумку становлять одиницю.

Складовими фактора "ринкоспроможність товару" включені: необхідні канали збуту – 0,2; відношення до існуючої програми товару – 0,2; вплив на дохід підприємства – 0,2; співвідношення ціни і якості – 0,15; відношення до конкурентів – 0,15; структура споживачів – 0,1.

Складовими фактора "потенціал росту" є: тенденція розвитку ринку – 0,3; потреба в ринкових інвестиціях – 0,2; очікувана кінцева кількість споживачів – 0,2; вплив сезону – 0,1; становище на ринку – 0,2.

У межах фактора "можливості розвитку виробництва" знаходяться: потреба в персоналі та технічних знаннях – 0,3; джерела надходження сировини – 0,2; потреба в засобах виробництва – 0,3; винятковість технологій – 0,2.

Розрахунок за наведеною шкалою оцінювання (табл. 1) можна подати у вигляді математичних формул. Зокрема, груповий показник конкурентоспроможності товару на основі відповідності споживчим перевагам (ГПК) визначається:

$$ГПК = 0{,}45\sum_{i=1}^{6} P_i + 0{,}3\sum_{i=1}^{5} ПР_i + 0{,}25\sum_{i=1}^{4} МРВ_i\ , \qquad (1)$$

де P_i – ринкоспроможність товару; $ПР_i$ – потенціал росту; $МРВ_i$ – можливості розвитку виробництва.

$P_i = K^P_i\ X^P_i$, $i = 1, \ldots, 6$,

де $K^P_1 = 0{,}2$; $K^P_2 = 0{,}2$; $K^P_3 = 0{,}2$; $K^P_4 = 0{,}15$; $K^P_5 = 0{,}15$; $K^P_6 = 0{,}1$ – значення коефіцієнтів для часткових факторів ринкоспроможності;

X^P_i – бал товару за *i*-тим частковим фактором ринко спроможності товару.

$0 \le X^P_i \le 10$.

Отже, $$\sum_{i=1}^{6} P_i = 0{,}2X_1^P + 0{,}2X_2^P + 0{,}2X_3^P + 0{,}15X_4^P + 0{,}15X_5^P + 0{,}1X_6^P\ , \qquad (2)$$

Шкала оцінювання товару

Фактор: загальний, частковий	Питома вага, %		Бали					Загальна сума балів
	загальна	часткова	дуже добре 10 – 9	добре 8 – 7	середньо 6 – 5	погано 4 – 3	дуже погано 2 – 0	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
I. Ринкоспроможність товару	0,45							
1. Необхідні канали збуту		0,2	виключно ті, що існують	переважно ті, що існують	наполовину	переважно нові	виключно нові	
2. Відношення до існуючої програми товару		0,2	доповнення занадто вузької програми	часткове скорочення програми	здатність включитися у програму	співвідносність із програмою	не співвідносність з програмою	
3. Вплив на дохід підприємства		0,2	зростає	підтримує наявний рівень	немає впливу	знижується	завдає збитків	
4. Співвідношення ціни і якості		0,15	ціна нижча ніж у подібних товарів	ціна частково нижча ніж у подібних товарів	ціна відповідає ціні подібного товару	ціна перевищує ціну подібного товару	ціна значно перевищує ціну подібного товару	
5. Відношення до конкурентів		0,15	за всіма параметрами перевага над товаром конкурентів	за багатьма параметрами перевага над конкурентами	за деякими параметрами перевага над конкурентами	аналогічні товарам конкурентів	товари конкурентів кращі	
6. Структура споживачів		0,1	попереднє коло споживачів	переважно попереднє коло споживачів	частково нові споживачі	переважно нові споживачі	повністю нові споживачі	
Разом		1,0						
Проміжне оцінювання								
II. Потенціал росту	0,3		10 – 9	8 – 7	6 – 5	4 – 3	2 – 0	
1. Тенденція розвитку ринку		0,3	дуже розвинений	розвинений	до певної міри розвинений	ринок, що згортається	стагнаційний	
2. Потреба в ринкових інвестиціях		0,2	мінімальна	обмежена	середня	висока	дуже висока	
3. Очікувана кінцева кількість споживачів		0,2	значне збільшення	незначне збільшення	стала кількість	невелике скорочення	наростаюче скорочення	
4. Вплив сезону		0,1	жодного	ледве відчутний	обмежений	незначний	сильний	
5. Становище на ринку		0,2	немає конкурентного товару	один конкурентний товар	декілька конкурентних товарів	багато конкурентних товарів	дуже багато конкурентних товарів	
Разом		1,0						
Проміжне оцінювання								
III. Можливості розвитку виробництва	0,25							
1. Потреба в персоналі та технічних знаннях		0,3	наявний забезпечує	в основному наявний забезпечує	потреба в частковому оновленні	переважно оновлювати	повністю оновлювати	
2. Джерела надходження сировини		0,2	одного надійного постачальника	від кількох постачальників	від будь-якого постачальника	від кількох ненадійних постачальників	від багатьох ненадійних постачальників	
3. Потреба в засобах виробництва		0,3	забезпечується високоефективними фондами	забезпечується існуючими фондами	наявні фонди використовуються з перебоями	необхідна часткова заміна новими фондами	необхідна повна заміна новими фондами	
4. Винятковість технологій		0,2	захищеність патентом	часткова захищеність патентом	дуже важко скопіювати	копіювання досить дороге	копіювання легко доступне	
Разом		1,0						
Проміжне оцінювання								
Всього	1,0							

Аналогічно:

$ПР_i = К^{ПР}_i \ X^{ПР}_i$, $i = 1, \ldots, 5$,

де $К^{ПР}_1 = 0,3$; $К^{ПР}_2 = 0,2$; $К^{ПР}_3 = 0,2$; $К^{ПР}_4 = 0,1$; $К^{ПР}_5 = 0,2$ – значення коефіцієнтів для часткових факторів потенціалу росту;

$X^{ПР}_i$ – бал товару за *i*-тим частковим фактором потенціалу росту.

$0 \le X^{ПР}_i \le 10$.

Отже, $$\sum_{i=1}^{5} ПР_i = 0,3X_1^{ПР} + 0,2X_2^{ПР} + 0,2X_3^{ПР} + 0,1X_4^{ПР} + 0,2X_5^{ПР}, \quad (3)$$

Аналогічно:

$МРВ_i = К^{МРВ}_i \ X^{МРВ}_i$, $i = 1, \ldots, 4$,

де $К^{МРВ}_1 = 0,3$; $К^{МРВ}_2 = 0,2$; $К^{МРВ}_3 = 0,3$; $К^{МРВ}_4 = 0,2$ – значення коефіцієнтів для часткових факторів можливості розвитку виробництва;

$X^{МРВ}_i$ – бал товару за *i*-тим частковим фактором можливості розвитку виробництва.

$0 \le X^{МРВ}_i \le 10$.

Отже, $$\sum_{i=1}^{4} МРВ_i = 0,3X_1^{МРВ} + 0,2X_2^{МРВ} + 0,3X_3^{МРВ} + 0,2X_4^{МРВ}, \quad (4)$$

Таким чином, загальна формула оцінки конкурентоспроможності товару набуває вигляду:

$$ГПК = 0,45\left(0,2X_1^P + 0,2X_2^P + 0,2X_3^P + 0,15X_4^P + 0,15X_5^P + 0,1X_6^P\right)$$
$$+0,3\left(0,3X_1^{ПР} + 0,2X_2^{ПР} + 0,2X_3^{ПР} + 0,1X_4^{ПР} + 0,2X_5^{ПР}\right) + 0,25\left(0,3X_1^{МРВ} + 0,2X_2^{МРВ} + 0,3X_3^{МРВ} + 0,2X_4^{МРВ}\right)$$

Величина групового показника конкурентоспроможності товару (ГПК) може набувати значення в проміжку [0– 0]. На основі кожного із значень ГПК можна зробити відповідні висновки про показник конкурентоспроможності товару: 0 – 2 – дуже низький; 2 – 4 – низький; 4 – 6 – середній; 6 – 8 – високий; 8 – 10 – дуже високий.

Висновки та подальші дослідження. Функціонування суб'єктів господарювання в умовах ринкової економіки має забезпечуватися їх постійним орієнтуванням на потреби споживача. Інформація про побажання покупців та рівень їх задоволення одержується суб'єктами господарювання через засоби маркетингу. Ці засоби охоплюють шість основних складових: дослідження ринку, товарну, цінову, дистрибуційну, комунікативну політику, маркетингову стратегію. Характеристика цих складових об'єднується маркетинговим забезпеченням товарної політики.

Суб'єкти господарювання задовольняють потреби споживачів: випуском необхідних товарів, обґрунтованою ціною на ці товари, налагодженням ефективної організації їх збуту, застосуванням комунікативних засобів (реклами, пропаганди, стимулювання збуту, персонального продажу), розробкою маркетингової стратегії стосовно розвитку ринку та товару. Дослідження цих напрямків діяльності цінне для практичної роботи підприємств, а також підготовки фахівців економічних спеціальностей у навчальних закладах.

Використання багатофакторної шкали оцінювання товару дає можливість визначити груповий показник конкурентоспроможності товару. Запропонована шкала оцінювання товару дає можливість врахувати загальні фактори – ринкоспроможність товару, потенціал росту, можливості розвитку виробництва; а також часткові фактори в межах кожного загального, які визначають місце товару на ринку та серед продукції підприємства-виробника чи посередника. Вища конкурентоспроможність товару характеризує краще задоволення потреб споживача та інтересів виробника.

Суб'єкти господарювання, використовуючи комплекс засобів маркетингу, організовують їх взаємодію для забезпечення споживачів необхідними товарами.

Література

1. Шинкаренко И. Мантры и смертные грехи маркетинга / И. Шинкаренко // Эксперт. – 2006. – № 23. – С. 34 – 38.

2. Баланюк І.Ф. Презентація товару за маркетинговим проектом / І.Ф. Баланюк // Маркетингові дослідження в Україні : Тези доп. ІІ Міжнар. наук. практ. конф. 27 – 31 травня 2002. Ялта. – Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту, 2002. – С. 23 – 24.

3. Армстронг Г. Маркетинг. Загальний курс, 5-те видання : Пер. з англ. / Г. Армстронг, Ф. Котлер. – М. : Видавничий дім "Вільямс", 2001. – 608 с.

4. Heil E. Marketing / E. Heil // Unterlagen fur den Marketing-Workshop an der Vorkarpatenuniversitat Ivano-Frankivsk Ukraine. – Rosenheim, 1994. – 148 p.

5. Гаркавенко С. С. Маркетинг. 5-те вид. доп. / С. С. Гаркавенко. – К. : Лібра, 2007. – 720 с.

6. Сахацький М.П. Маркетинг як чинник інтеграції сільського господарства України в ЄС / М.П. Сахацький // Перспективи кооперації в АПК України в умовах інтеграції в Європейський Союз. Львівський ДАУ. – Львів, 2005. – С. 57–63.

7. Запша Г.М. Іпостасі маркетингу в контексті становлення й утвердження приватного сектора в сільському господарстві / Г.М. Запша // Вісник Прикарпат. ун-ту. Сер. екон. Вип. 3. – Івано-Франківськ : Плай, 2006. – С. 84–86.

8. Дудар Т.Г. Організація маркетингу в агропромислових підприємствах / Т.Г. Дудар // Економіка АПК. – 1995. – № 9. – С. 82–84.

9. Кардаш В.Я. Маркетингова товарна політика / В.Я. Кардаш – К. : КНЕУ, 1997. – 156 с.

10. Павленко А.Ф. Маркетинг / А.Ф. Павленко, А.В. Вовчак. – К. : КНЕУ, 2001. – 106 с.

11. Герасимчук В.Г. Маркетинг : теорія і практика / В.Г. Герасимчук – К. : Вища шк., 1994. – 327 с.

12. Липчук В.В. Маркетинг : основи теорії та практики ; за ред. В. В. Липучка / Липчук В.В., Дудяк А.П., Бугіль С.Я. – Львів : Новий Світ-2000; Магнолія плюс, 2003. – 288 с.

13. Романова Л.В. Проблеми формування етичного маркетингу в Україні / Л.В. Романова // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 137–139.

14. Мороз Л.А. Маркетинг / Л.А. Мороз, Н.І. Чухрай. – Львів: Нац. ун-т "Львівська політехніка" (Інформаційно-видавничий центр "ІНТЕЛЕКТ+" Інститут післядипломної освіти), "Інтелект-Захід", 2009. – 244 с.

15. Перерва П.Г. Управление маркетингом на машиностроительном предприятии / Перерва П.Г. – Харків : Основа, 1993. – 282 с.

16. Баланюк І.Ф. Презентація товару за маркетинговим проектом / І.Ф. Баланюк // Вісник Прикарпат. ун-ту. Сер. екон. Вип. 3. – Івано-Франківськ : Плай, 2006. – С. 62–66.

17. Баланюк І.Ф. Аудит маркетингової діяльності на підприємстві / І.Ф. Баланюк, Д.І. Шеленко, Ю.С. Копчак // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : науковий збірник. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2011. – Вип. 7. – Т. 2. – С. 16–22.

18. Баланюк І.Ф. Маркетингова презентація товару для забезпечення ефективної збутової діяльності підприємства / І.Ф. Баланюк // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. – Ужгород : Ужгородський національний університет, 2013. – Вип. 1 (38). – С. 26–28.

19. Баланюк І.Ф. Маркетингова шкала оцінювання товару підприємства: методичний аспект / І.Ф. Баланюк // Інноваційна економіка. – 2007. – № 3. – С. 219–225.

References

1. Shynkarenko, I (2006), "Mantry and death sin of marketing", *Expert*, no. 23, pp. 34–38.

2. Balaniuk, I.F. (2002), Presentatsia tovaru za marketungovum proektom (Goods presentation according the marketing project), Marketing investigations in Ukraine; Report II International scientific practical conference, May 27-31, 2002 Yalta, Publised in East Ukrainian National University, Luhansk, Ukraine, 23–24 pp.

3. Amstrong, G., Kotler F. (2001), Marketung. Zahalnui kyrs, 5-te vudannia (Marketing. General course, 5-th edition), Translated in English, G. Armstrong, Published house "Williams", 608 p.

4. Heil, E. (1994), Marketing, Unterlagen fur den Marketing – Workshop an der Vorkarpatenuniversitat, Rosenheim, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 148 p.

5. Гarkavenko, S.S. (2007), *Marketynh* [Marketing], 5-th edition, Libra, Kyiv, Ukraine, 720 p.

6. Sakhatskii, M. P. (2005), "Marketing as a factor of agricultural intergration of Ukraine in ES", *Perspectives of cooperation in AIC of Ukraine according the intergrational conditions of European Union*, Lviv, SAU, 57–63 pp.

7. Zapsha, H. M. (2006), "Marketing meaning in the context of forming and confirmation of private sector in agriculture", *Collection of Precarpathian University*, econ. series, 3-rd edition, 84–86 pp.

8. Dudar, T.H. (1995), "Marketing organization in agricultural enterprises", *Economika APK,* no. 9, pp. 82–84.

9. Kardosh, V.Ya. (1997), *Marketunhova tovarna polituka* (Marketing policy of goods), KNAU, Kyiv, Ukraine, 156 p.

10. Pavlenko, A.F. and Vovchak, A.V. (2001), Marketing, [Marketing], KNAU, Kyiv, Ukraine, 106 p.

11. Herasymchuk, V.H. (1994), Маркетинг : теорія і практика Marketing: theary and practice, Kyiv, High school, 327 p.

12. Lupchuk, V.V., Dudiak, A.P., Buhil, S.Ya. (2000), *Marketynh : osnovy teorii ta praktyky* [Marketing: basis of theory and practice], Novyi Svit, Mahnolia plus, Lviv, Ukraine, 288 p.

13. Romanova, L.V. (2004), "The problems of forming of ethnic marketing in Ukraine", *Economika APK,* no. 3, 137–139 pp.

14. Moroz, L.A. and Chukhrai, N.I. (2009), *Marketynh* [Marketing], National University "Lviv Politechnics" (Informational – published centre "Intelect+", Institute of Postgraduate Unstitute), "Intelect – Zahid", Lviv, Ukraine, 244 p.

15. Pererva, P.H. (1993), *Upravlinnia marketunhom na mashunobudivelnomy pidpruemstvi* (Marketing management on the machine-building enterprises), Osnova, Kharkiv, 282 p.

16. Balaniuk, I.F. (2006), "Goods presentation according the marketing project", *Collection of Precarpathian University, econ. series*, issue 3, pp. 62–66.

17. Balaniuk, I.F., Shelenko, D.I., Kopchak, Yu.S. (2011), "Audit of marketing activity on the enterprise", *Actual problems of the development of the region*, scientific collection, Ivano-Frankivsk, issue 7, voll. 2, pp. 16–22.

18. Balaniuk, I.F. (2013), "Marketing presentation of goods for the maintenance of effective marketing activity of enterprise", *Scientific collection of Uzhorod University, Economics*, issue 1 (38), pp. 26–28.

19. Balaniuk, I.F. (2007), "Marketing scale of the goods evaluation of the enterprise: methodical aspect", Innovative economy, no. 3, pp. 219–225.

УДК 330.1:658.8

Мудрак Р.П.,
д.е.н., доцент, завідувач кафедри маркетингу,
Уманський національний університет садівництва

«ПРОВАЛИ» РИНКУ ТА ПРАВА ЯК ФАКТОРИ РИЗИКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Mudrak R.P.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., head of the department of marketing
Uman National University of Horticulture

FAILURES OF MARKET AND LAW AS RISK FACTORS OF THE HOUSEHOLD'S FOOD SUPPLY

Постановка проблеми. Курс нашої країни в напрямку євроінтеграції ставить перед українським суспільством низку завдань, від виконання яких залежатиме швидкість та повнота його входження у соціально-економічне середовище об'єднаної Європи. Передусім це стосується якщо не досягнення, то хоча б оптимістичного наближення до європейських стандартів рівня життя.

Одним із найбільш розповсюджених, а тому близьких до універсального застосування, індикаторів рівня життя є рівень економічного та фізичного доступу домогосподарств до продовольства. Зумовлено це тим, що продовольство належить до базових потреб людини, від задоволення яких безпосередньо залежить виживання людини як біологічної істоти.

Ретроспективний аналіз споживання продовольства населенням України, дослідження його сучасного стану вказують на те, що проблема забезпечення стабільного фізичного та економічного доступу домогосподарств до якісного та безпечного продовольства в кількості, що відповідає науково-обґрунтованим параметрам для здорової та активної життєдіяльності, є міждисциплінарною та включає в себе соціальні, економічні, екологічні, правові, культурні, релігійні й інші аспекти. А тому наближення до її вирішення вимагає відповідного міждисциплінарного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми так званих «провалів» ринку розглядалися у працях закордонних і вітчизняних вчених – Кейнса Дж. М. (Keynes J. M.) [1, с. 13], Стігліца Ю. Дж. (Stiglitz E. J.) [2], Рочі С. (Rocha C.) [3], Юхновського І. [4], Найдьонова В.С. і Сменковського А.Ю. [5, с. 35-42]; «провалів» права – у працях Дріза Дж. (Dreze J.) та Сена А. (Sen A.) [6], Кхадки Н. (Khadka N.) [7], Максвела С. (Maxwell S.) [8], Теллера К. Х., Франкенбергера Т. і Ямбі О. (Teller C. H., Frankenberger T., Yambi O.) [9] та ін.

Зважаючи на те, що в національній економіці поряд із загальними особливостями функціонування змішаної економічної системи не менший вплив здійснюють специфічні, результати наукових досліджень із даної проблематики, особливо закордонних вчених, не дають відповідей на усі запитання. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науково-методологічному аспекті.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних і методологічних положень відносно суті та загальних характеристик «провалів» ринку та права як факторів ризику продовольчого забезпечення домогосподарств.

Об'єктом дослідження є вплив «провалів» ринку та права на процес продовольчого забезпечення домогосподарств.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні соціально-економічні аспекти формування «провалів» ринку і права як факторів ризику продовольчого забезпечення домогосподарств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема «провалів» ринку вперше отримала широкий науковий та публічний резонанс під час та після Великої депресії. Криза 1929-33 рр. XX ст. була далеко не першою в ринковій економіці країн Заходу. Проте вперше в історії ринковий механізм саморегулювання не зміг упоратися із дією кризових факторів. Стало очевидним, що ринок не є ідеальною економічною моделлю – він має низку недоліків, які, при певному поєднанні, спроможні спричинити довготривале падіння промислового виробництва, надмірне безробіття та неефективний розподіл ресурсів. Недоліки ринкової економічної системи ще називають «провалами» або «фіаско» ринку (market failures). Провал (фіаско) ринку − це ситуація, коли ринок не здатний виконувати одну або більше зі своїх функцій. Внаслідок цього ринок може обвалитися, тобто припинитися операції купівлі-продажу, певні товари (послуги) можуть не пропонуватися або в кращому випадку пропонуватися за завищеними цінами. Серед причин виникнення фіаско ринку зазвичай виділяють: 1)

зовнішні ефекти; 2) ефект неподільності; 3) асиметричну інформацію; 4) адаптаційні недоліки; 5) нераціональну поведінку учасників ринку.

Якщо говорити про вплив провалів ринку на продовольче забезпечення домогосподарств, то слід звернути увагу на висновки канадської дослідниці Рочі С. Вона вважає, що продовольча небезпека, як провал ринку, виникає в ситуаціях, де приватний сектор не проявляє достатньої активності або навіть тоді, коли його валові економічні вигоди переважають його соціальні втрати. У таких випадках має місце розподіл загальносуспільних благ за рахунок вільних ринків, що й відображає «провали» ринку. «Загальносуспільне благо» – це термін, який використовується для опису товарів, котрі характеризуються двома особливостями: вони є неконкурентними та неексклюзивними. Неконкурентні означає, що, як тільки вони з'являються, то ними можуть одночасно користуватися багато людей. Неексклюзивність означає, що, як тільки вони з'являться, то дуже важко утримувати людей від їх використання, навіть тих, хто не заплатив за них. Протилежність загальносуспільних благ приватним товарам полягає в тому, що останні мають бути конкурентними та ексклюзивними. Приватні товари не можуть бути одночасно у вжиткові багатьох людей, і приватні особи можуть бути позбавлені можливості користуватися ними. Вільний ринок не в змозі забезпечити достатню кількість загальносуспільних благ, так як для цих товарів, як правило, властиве створення дуже високих зовнішніх корисних ефектів, оскільки багато людей можуть користуватися ними одночасно, що не може приваблювати приватні ринки. Вільні ринки не є ефективними у виробництві загальносуспільних товарів загального користування, оскільки виробники не можуть запобігти безоплатному користуванню ними. Загалом немає матеріальної зацікавленості приватними фірмами на постачання суспільству достатньої кількості таких товарів. Продовольство, саме по собі, не є загальносуспільним товаром загального безплатного користування. Це приватний товар і, виходячи з цього, приватні виробники мають стимул для його виробництва, оскільки вони можуть запобігти безплатному доступу до нього. Однак, продовольча безпека є загальносуспільним благом. Всі особи, що проживають у продовольчо-безпечному суспільстві отримують користь від цієї умови, навіть якщо вони не вносять вкладу (не оплачують) у її формування. Іншими словами, суперечність виявляється в тому, що продовольчою безпекою можуть одночасно користуватися багато людей, на відміну від приватних продовольчих товарів, які мають виразну конкуренцію у споживанні та запобігають здійсненню права власності на споживання, якщо воно не оплачене.

Логіка політики пом'якшення або запобігання дефіциту продовольства через провали ринкового механізму ґрунтується на припущенні продовольчого суверенітету. Уряди повинні бути спроможні діяти у напрямку просування та забезпечення продовольчої безпеки та права на харчування. Однак, ця необхідність часто стикається з встановленими правилами міжнародної торгівлі, які обмежують національний суверенітет. Безпрограшний сценарій міжнародної торгівлі, запропонований з неоліберальної точки зору, часто передбачається з припущенням, що користь від торгівлі серед вільних ринків буде підвищуватися, проте за наявності збоїв (провалів) ринкового механізму такі вигоди не можуть бути отримані [3, с. 5, 10-12]. Таким же однозначним є висновок аналітичної групи по продажах і маркетингу інформаційного відділу ФАО: «… Торгівля може сприяти скороченню голоду й злиднів. Але вигоди від лібералізації торгівлі не є ні автоматичними, ні універсальними…» [10].

Проблема продовольчого забезпечення домогосподарств також пов'язана із так званими «провалами» права. Вперше на неї звернули увагу вчені Дріз Дж. та Сен А. В книзі «Голод і суспільні дії» вони пишуть: «Коли мільйони людей помирають від голоду, важко відмовитися від думки, що відбувається щось протизаконне. Закон, який визначає і захищає права громадян, повинен забезпечувати захист від цього жахливого явища. На жаль, розрив між законом і етичними нормами занадто великий… Якщо група людей не в змозі встановити свої права на необхідну кількість продуктів харчування, вона змушена голодувати. Якщо ж цей дефіцит їжі досить великий, то голод, що є його наслідком, може стати причиною смерті… Поняття права в цьому контексті не повинно змішуватися з нормативними поняттями про те, кому і на що дано моральне право. Швидше тут мова повинна йти про те, що гарантує і забезпечує закон…» [6, с. 20, 22]. На основі історичних фактів, учені переконливо доводять, що голодні катастрофи дуже часто пов'язані не з відсутністю продовольства як такого, а саме з відсутністю права його споживання окремими групами населення, як це було у 1932-33рр. в Україні, у 1958-61рр. в Китаї, в 1975-79рр. у Камбоджі [6, с. 23].

Людина буде вимушена голодувати, якщо в її правовий комплект не входить ні один набір товарів з достатньою кількістю продуктів харчування. Цей провал права може відбутися або внаслідок втрати прав власності, або ж внаслідок несприятливих зрушень в правах обміну... Так як проблеми харчування часто обговорювалися в термінах забезпеченості продовольством без розгляду питання про право, то розуміння доцільності розгляду голоду як провалу права набуває великого значення. Спалахи голоду, які продовжують траплятися, незважаючи на стійке зростання забезпеченості продуктами харчування на душу населення, змушують перенести увагу з питань забезпеченості їжею на проблему права [6, с. 21-24]. Згодом на цю проблему вказав Кхадка Н., який однією із причин продовольчої небезпеки назвав відсутність права на придбання достатньої кількості продовольства [7]. Максвел С. також зазначив, що «продовольча безпека вимагає ефективного і справедливого

функціонування продовольчої системи… «справедлива» означає, що результати виробництва мають бути розподілені рівномірно і, що продовольство має бути доступне всім…» [8]. В даному контексті звертаємо увагу на висновок Теллера К. Х., Франкенбергера Т. і Ямбі О., які зазначають, що «стабільний доступ до продовольства перебуває також під впливом місцевих, неформальних соціальних механізмів…» [9]. В 1989 р. в ООН, в рамках доповіді по дотриманню прав людини було сказано, що «забезпечення права на їжу належить до сфери державних гарантій» [11, с. 25]. Актуальність проблеми провалів права має місце не лише на макроекономічному рівні, але і всередині самих домогосподарств, на що вказує Світовий банк: «… Продовольча безпека… вимагає встановлення соціальних правил для забезпечення ефективного розподілу наявного продовольства між членами сім'ї та оптимального фізіологічного використання поживних речовин, що містяться в їжі, окремими членами сім'ї» [12].

Висновки та подальші дослідження:

1) продовольча небезпека, як відсутність або недостатній обсяг продовольчого забезпечення домогосподарства, є провалом ринку. Це зумовлено нездатністю вільного ринку, націленого на виробництво конкурентних та ексклюзивних товарів (послуг), забезпечити продовольчу безпеку, яка є загальносуспільним благом, що не володіє властивістю конкурентності та ексклюзивності;

2) продовольча небезпека, як відсутність або недостатній обсяг продовольчого забезпечення домогосподарства, є провалом права. Людина вимушено голодуватиме, якщо в її правовий комплект не входить ні один набір товарів з достатньою кількістю продуктів харчування. Цей провал права може відбутися або внаслідок втрати прав власності, або ж внаслідок несприятливих зрушень в правах обміну. Закон, який визначає і захищає права громадян на достатню кількість продовольства, повинен забезпечувати захист від голоду. Голод трапляється тоді, коли має місце розрив між законом і етичними нормами;

3) наявність провалів ринку і права легітимізує діяльність уряду, спрямовану на участь у перерозподільних процесах на продовольчому ринку. Кінцевою метою такої діяльності є гарантування громадянам країни захисту від голоду.

Розробка державної програми продовольчої допомоги малозабезпеченим, обґрунтування організаційно-економічного механізму протидії національним продовольчим ризикам, індукованим глобальним середовищем є перспективними напрямками подальших досліджень із даної тематики.

Література

1. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest, and Money [Електронний ресурс] / Rendered into HTML on Wednesday April 16 09:46:33 CST 2003, by Steve Thomas for The University of Adelaide Library Electronic Texts Collection. – Режим доступу: http://cas.umkc.edu/economics/people/facultypages/kregel/courses/econ645/winter2011/generaltheory.pdf

2. Stiglitz J. Distinguished lecture on economics in government: The private uses of public interests: Incentives and institutions // The journal of economic perspectives. – 1998. – Vol. 12. – no. 2. – P. 3-22.

3. Rocha C. Food Insecurity as Market Failure: A Contribution from Economics / Cecilia Rocha. – Toronto: Ph.D. School of Nutrition and Centre for Studies in Food Security Ryerson University, 2006. – 17 p.

4. Юхновський І. Головна мета – збудувати в Україні суспільство з панівним середнім класом / І. Юхновський // Дзеркало тижня. – 2007. – № 14(643). – С. 8.

5. Найденов В.С. Инфляция и монетаризм. Уроки антикризисной политики / В.С. Найденов, А. Ю. Сменковский. – Б.Ц. : ОАО «Белоцерковская книжная фабрика», 2003. – 352 с.

6. Dreze J. Hunger and Public Action / Jean Dreze, Amartya Sen. – Oxford University Press: New York, 1989. – 373 p.

7. Khadka N. Regional food security through regional food reserve in South Asia: The Prospect / Khadka N. // Quarterly Journal of International Agriculture. – 1991. – Vol. 30, № 3, July-September. – P. 264.

8. Maxwell S. Food insecurity in North Sudan / Simon Maxwell // Discussion Paper: (IDS, University of Sussex). – Brighton. – 1989. – No 262. – P. 2.

9. Teller C.H. Developing a Regional Nutrition Strategy for East and South Africa: strategic elements and practical opportunities for A.I.D / Teller C.H., Frankenberger T., Yambi O. – Food and Nutrition Division. – The Pragma Corporation: A Working Document, 1991. – P. 15.

10. The State of Food Insecurity in the World 2006 [Електронний ресурс]: SALES AND MARKETING GROUP Information Division Food and Agriculture Organization of the United Nations / Food and Agriculture Organization of the United Nations. – Rome, Italy: Published by the Viale delle Terme di Caracalla 00153, 2006. – Режим доступу: http://www.fao.org/icatalog/inter-e.htm

11. Right to Adequate Food as a Human Right / United Nations. – Study Series 1. – New York: United Nations publication, Sales No. E.89. XIV. 2, 1989. – 73 p.

12. Mozambique: Food Security Study / World Bank. – Agriculture Division, Southern Africa Dept. – Washington. DC: World Bank, 1989. – P. 1.

References

1. Keynes, J.M., "Edition − Rendered into HTML on Wednesday April 16 09:46:33 CST 2003, by Steve Thomas for The University of Adelaide Library Electronic Texts Collection. [viewed 27/11/2014], available at: http://cas.umkc.edu/economics/people/facul typages/kregel/courses/econ645/winter2011/generaltheory.pdf

2. Stiglitz, J. (1998), "Distinguished lecture on economics in government: The private uses of public interests: Incentives and institutions", *The journal of economic perspectives*, Vol. 12, no. 2, pp. 3-22.
3. Rocha, C. (2006), *Food Insecurity as Market Failure: A Contribution from Economics*. Toronto: Ph.D. School of Nutrition and Centre for Studies in Food Security Ryerson University, pp. 17.
4. Yuxnovskyi, I., (2007), "The main goal is to build in Ukraine a society with a dominant middle class", *Dzerkalo tyzhnia,* no. 14(643), p. 8.
5. Naydenov, V.S. and Smenkovskiy, A.Yu. (2003), *Inflyatsiya i monetarizm. Uroki antikrizisnoy politiki* [Inflation and monetarism. Lessons of antirecessionary policy], Bila Cerkva: Open Joint-Stock Company «Bilocerkivska knyzhkova fabryka», pp. 352.
6. Dreze, J. and Sen, A. (1989), *Hunger and Public Action*. New York: Oxford University Press, 373 p.
7. Khadka, N. (1991), Regional food security through regional food reserve in South Asia: The Prospect. *Quarterly Journal of International Agriculture*, Vol. 30, no. 3, p. 264.
8. Maxwell, S. (1989), Food insecurity in North Sudan. *Discussion Paper*, no. 262, p. 2.
9. Teller, C.H., Frankenberger, T. and Yambi, O. (1991), *Developing a Regional Nutrition Strategy for East and South Africa: strategic elements and practical opportunities for A.I.D.* Food and Nutrition Division, The Pragma Corporation, A Working Document, p. 15.
10. FAO, (2006), *The State of Food Insecurity in the World* [online]. SALES AND MARKETING GROUP. Viale delle Terme di Caracalla, 00153 Rome, Italy [viewed 27/11/2014]. Available from: http://www.fao.org/icatalog/inter-e.htm
11. United Nations (1989), *Right to Adequate Food as a Human Right. Study Series 1.* New York: United Nations publication, pp. 73.
12. World Bank (1989), *Mozambique: Food Security Study.* Washington. DC: World Bank.

УДК 339.138:338.48

Заячковська Г.А.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу
Тернопільський національний економічний університет

РИНОК МІЖНАРОДНИХ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ: КОНСТРУЮВАННЯ КАТЕГОРІЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Zayachkovska G.A.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of international management and marketing
Ternopil National Economic University

MARKET OF INTERNATIONAL TOURIST SERVICES: CONSTRUCTING OF CATEGORY AND CLASSIFICATION

Постановка проблеми. Однією з проблем сучасної економічної науки є недосконалість понятійно-категоріального апарату. Це також стосується категорії „ринок міжнародних туристичних послуг", синонімом якого часто вважають „туристичний ринок". На даний час не існує загальноприйнятого визначення ринку міжнародних туристичних послуг, що пояснюється значною кількістю визначень і класифікацій залежно від точки зору авторів та обумовлює необхідність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти дослідження туристичного ринку розглядаються в працях таких іноземних та вітчизняних вчених як Г. Блайль [13], А. Булл [14], А. Дурович [4], Е. Зайтц [17], К. Каспар [15], В. Квартальнов [6], Ф. Котлер [7], В. Майєр [16], М. Мальська [8], Дж. Холловей [12], І. Школа [9] та ін. Однак за наявності наукових розробок певні проблеми, що стосуються трактування ринку міжнародних туристичних послуг та його класифікаційних ознак, поки не знайшли достатньо повного висвітлення у фаховій літературі.

Постановка завдання. Метою написання статті є конструювання категорії „ринок міжнародних туристичних послуг" та проведення його класифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародний туризм є глобальним явищем, основою функціонування якого є ринок на якому пропонуються туристичні послуги. Для визначення сутності ринку міжнародних туристичних послуг необхідно розкрити зміст категорії „туристичний ринок".

Використання методики конструювання категорій дало змогу визначити підходи до трактування сутності туристичного ринку, які існують у фаховій літературі (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до визначення категорії "туристичний ринок"

Підхід	Автори	Суть явища	Зміст явища	Результат явища
1	Алейнікова Г. [1], Балабанов І., Балабанов А. [2], Мальська М. [8], Ткаченко Т. [10]	економічні відносини	купівля-продаж	-
2	Боголюбов В., Орловська В. [3], Дурович А. [4]	суспільно-економічне явище	-	забезпечення процесу купівлі-продажу
3	Квартальнов В. [6], Фролова Т. [11]	система	купівля-продаж	-

Джерело: розроблено автором

Аналіз визначень дав змогу узагальнити та згрупувати існуючі теоретичні підходи до формулювання суті туристичного ринку.

Перша група авторів розглядає суть туристичного ринку як „економічні відносини". Наприклад, Г. Алейнікова визначає туристичний ринок як „економічні відносини між виробниками і споживачами турпродукту на туристичному ринку, що полягають у процесі перетворення туристично-екскурсійних послуг у гроші, і назад – перетворення грошей у туристично-екскурсійні послуги" [1, с. 117].

Друга група авторів трактує суть туристичного ринку як „суспільно-економічне явище". Так, А. Дурович дає таку дефініцію: „Туристичний ринок – це суспільно-економічне явище, що об'єднує попит і пропозицію для забезпечення процесу купівлі-продажу туристичного продукту в даний час і у даному місці" [4, с. 135].

Третя група авторів визначає суть туристичного ринку як „систему". Наприклад, В. Квартальнов наводить таке визначення туристичного ринку: „система світогосподарських зв'язків, у якій здійснюється процес перетворення туристично-екскурсійних послуг у гроші і оберненого перетворення грошей в туристично-екскурсійні послуги" [6, с. 151].

Аналізуючи трактування суті туристичного ринку слід зазначити, що у кожному з них підкреслюються певні його ознаки залежно від позиції дослідника. Тому існуючі теоретичні підходи потребують узагальнення.

Представники першого підходу, які визначають суть туристичного ринку як „економічні відносини", акцентують увагу на купівлі-продажу туристичних послуг. Таке трактування не розкриває специфіку сутності даної категорії, тому що, по-перше, не наводяться відносини між суб'єктами ринку, які виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання туристичних послуг, а по-друге, не прослідковуються взаємодія техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин.

Трактування суті туристичного ринку як „суспільно-економічного явища" відображає процеси, обумовлені суспільно-економічними причинами, однак не розкриває його суті.

Найбільш вірним видається підхід вчених, які розглядають суть туристичного ринку як „систему", оскільки комплексно відображає сутність ринку як єдності багатьох елементів та відображає їх взаємовідносини. Вищевикладене потребує уточнення трактування суті ринку міжнародних туристичних послуг з метою конкретизації його специфіки.

Насамперед, основною ознакою ринку є наявність великої кількості покупців і продавців туристичної послуги, тобто попиту і пропозиції. Предметом обміну виступають туристичні послуги. У процесі виробництва, розподілу та споживання туристичних послуг між виробниками, постачальниками, посередниками, споживачами, конкурентами та контактними аудиторіями виникають різноманітні взаємовідносини, які характеризуються складністю та утворюють багаторівневу систему. Такий підхід дає змогу впливати на діяльність суб'єктів ринку.

Аналіз визначень туристичного ринку дав змогу встановити відсутність єдиного підходу у висвітленні його змісту. Більша частина авторів зводить зміст даного поняття до купівлі-продажу туристичних послуг [1; 2; 6; 8; 10; 11]. У вищенаведених підходах до змісту туристичного ринку автори зосереджують увагу на тих чи інших аспектах даного поняття, однак жоден комплексно його не розкриває. Визначення змісту категорії „ринок міжнародних туристичних послуг" вимагає розкриття механізму реалізації його суті, а саме відносин у процесі купівлі-продажу туристичних послуг, що дає змогу визначити його місце і роль у процесі відтворення.

Конструювання категорії „туристичний ринок" передбачає визначення кінцевого результату, до якого приводить реалізація діяльності на ньому. Слід зазначити, що у більшості визначень взагалі не розкривається результат, а даються широкі формулювання змісту, а в деяких визначеннях підкреслюють важливість забезпечення процесу купівлі-продажу [3; 4]. Це свідчить про їхню неповноту, що не дозволяє виявити до якого саме результату призводить функціонування туристичного ринку.

У процесі купівлі-продажу туристичних послуг між виробниками та продавцями приймаючого ринку і споживачами генеруючого ринку виникають взаємовідносини. При цьому кожен суб'єкт ринку прагне реалізувати свої економічні інтереси, які розглядаються як „усвідомлене прагнення суб'єктів

господарювання до задоволення економічних потреб, що є об'єктивним спонукальним мотивом їхньої господарської діяльності" [5, с. 60]. Економічні інтереси споживачів туристичних продуктів і послуг полягають у прагненні максимізувати корисність із врахуванням цін і доходів, тобто у задоволенні індивідуальних потреб подорожуючих. Основним економічним інтересом виробників туристичних продуктів і послуг є максимізація прибутку, внаслідок чого вони мають можливість отримувати високі доходи та сплачувати відповідні податки, що призводить до наповнення бюджету країни. В умовах загострення конкуренції механізм функціонування ринку міжнародних туристичних послуг передбачає постійне узгодження економічних інтересів суб'єктів ринку. Тому, можна сказати, що ринок забезпечує органічний зв'язок між виробництвом і споживанням, перебуває під їхнім впливом і сам впливає на них.

У результаті дослідження існуючих у фаховій літературі підходів до визначення суті, змісту та результату функціонування ринку міжнародних туристичних послуг, нами пропонується таке авторське визначення:

Ринок міжнародних туристичних послуг - складна, багаторівнева система взаємовідносин між суб'єктами ринку (виробниками, постачальниками, посередниками, споживачами, конкурентами та контактними аудиторіями) у процесі купівлі-продажу туристичних послуг з приводу узгодження і реалізації їхніх економічних інтересів.

Це визначення розкриває важливий аспект ринку, що дає змогу з'ясувати його місце і роль у процесі відтворення. Потенціал практичного використання даного визначення обумовлений можливістю прогнозування динаміки та напрямків розвитку ринку міжнародних туристичних послуг, оскільки доступними є дані міжнародних туристичних прибуттів та надходжень від міжнародного туризму у різних країнах.

Розкриття сутності будь-якого ринку передбачає визначення його структури. Беручи за основу види і форми міжнародного туризму, ринок міжнародних туристичних послуг доцільно класифікувати за наступними ознаками:

- мета подорожі: ринок рекреаційного, релігійного, етнічного та інших видів туризму;
- тип пропозиції: ринок групового, сімейного та індивідуального туризму;
- спосіб організації поїздки: ринок організованого і ринок приватного туризму;
- перетин національних кордонів: генеруючий і приймаючий ринки.

За ступенем зрілості ринкових відносин ринок міжнародних туристичних послуг можна поділити на:

- розвинений ринок - характеризується економічною самостійністю, рівноправністю та конкуренцією виробників туристичних продуктів і послуг, узгодженістю законодавчих актів і нормативних документів щодо прав, обов'язків і відповідальності суб'єктів підприємництва, можливістю державного втручання у регуляторні процеси;
- ринок із різним ступенем обмеження конкуренції – передбачає панування невеликої кількості суб'єктів господарювання, які мають можливість впливати на процес ціноутворення;
- ринок, що формується – притаманні недосконалість законодавчо-нормативних актів щодо прав, обов'язків і відповідальності суб'єктів підприємництва, надмірне втручання держави, інші обмеження.

За адміністративно-територіальною ознакою класифікуємо ринок міжнародних туристичних послуг на:

- національний – ринок в межах певної країни, інтегрує в собі ринки, пов'язані з виробництвом і споживанням різних туристичних послуг, його функціонування регулюється національним законодавством;
- регіональний – сукупність національних ринків у межах певних географічних регіонів;
- світовий – сукупність національних ринків, пов'язаних товарно-грошовими відносинами, характеризується наявністю власних регулюючих інституцій.

Досліджуючи ринок міжнародних туристичних послуг, потрібно враховувати те, що немає єдиної туристичної послуги, а тому існує низка ринків туристичних послуг. На них обмінюються розмаїті туристичні послуги, при цьому їх виробники зустрічаються на різних ринках. Враховуючи те, що пропозицію туристичних продуктів поділяють на основну, додаткову і супутню необхідно розрізняти три типи ринку міжнародних туристичних послуг, які у свою чергу поділяються на субринки.

- ринок основних міжнародних туристичних послуг: ринок послуг гостинності, ринок транспортних засобів, ринок туристичних агентств та ін.; споживачами на цьому ринку є, насамперед, туристи та інші підприємства туристичної індустрії;
- ринок додаткових міжнародних туристичних послуг: виробники туристичного спорядження, сувенірів, видавництва та ін. підприємства, які надають типові туристичні послуги; споживачами їх є як туристи, так і підприємства туристичної індустрії;
- ринок супутніх міжнародних туристичних послуг: гастрономія, виробництво спорттоварів, фототоварів та інших звичайних товарів і послуг; продукція користуються попитом у туристів.

Оскільки ринок міжнародних туристичних послуг є складним явищем, то неможливо пізнати його сутність без аналізу структури залежно від характеру придбаних товарів і послуг та їх споживання. Виходячи з цього, нами пропонується поділ ринку міжнародних туристичних послуг на два види:

- промисловий – ринок, на якому взаємодіють підприємства туристичної індустрії з метою отримання прибутку, в окремих випадках з підприємствами чи організаціями інших галузей народного господарства; вони виступають як у ролі продавців, так і у ролі покупців. З одного боку, внаслідок постійної функціональної залежності від матеріальних ресурсів підприємства знаходяться у комплексній взаємозалежності один від одного; йому властиві ті ж характеристики, що і для типового промислового ринку; попит на ньому нееластичний, визначається попитом на туристичні послуги. З іншого боку, на туристичному ринку існують свої різновиди „виробничих споживачів" [12, с. 35] – спеціалізовані фірми займаються підготовкою міжнародних конференцій і симпозіумів, підприємства користуються послугами туристичних фірм для організації бізнес-поїздок в зарубіжні країни та ін.;
- споживчий – ринок, призначений для задоволення туристичних потреб осіб. Він відображає виробництво і споживання, попит і пропозицію туристичних продуктів і послуг; представлений туристичними підприємствами, що виступають продавцями, та споживачами, які діють на ринку з метою задоволення своїх потреб. Споживачі залежать від туристичних підприємств у тому випадку, коли останні пропонують ексклюзивні туристичні продукти і послуги.

Відмінності між промисловим та споживчим ринками міжнародних туристичних послуг представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

Основні відмінності між промисловим та споживчим ринками міжнародних туристичних послуг

Ознака	Ринок міжнародних туристичних послуг	
	Промисловий ринок	**Споживчий ринок**
Постачальники	Підприємства, що надають різні види туристичних послуг та туристичні підприємства	Туристичні підприємства та підприємства, що надають туристичні послуги
Споживачі	Менша кількість, професіонали, купують продукти для неособистого використання	Значна кількість, купують продукти для особистого використання
Попит	Нееластичний	Еластичний
Характер відносин між суб'єктами ринку	Тривалі	Тимчасові
Мотиви	Раціональні, визначаються спеціалізацією, обсягом збуту та розміром фінансових ресурсів	Ірраціональні, визначаються емоціями або модними тенденціями у подорожах
Характер процесу прийняття рішення про купівлю	Колегіальний	Індивідуальний або в колі сім'ї
Товар	Незначна диференціація продуктів	Сильна диференціація продуктів
Ціна	Переважно договірна	Визначається стратегією ціноутворення підприємства та рівнем каналу збуту
Збут	Однорівневий канал збуту	Одно-, дворівневий канал збуту
Комунікації	Особисті продажі, реклама через Інтернет, участь у виставках, соціальні мережі	Акцент на бренд та імідж, різні засоби реклами, стимулювання збуту, соціальні мережі

Джерело: розроблено автором

Характер придбання і споживання на цих двох типах ринків відрізняються за мотивами та способами. Кожний вид ринку вимагає різних заходів маркетингу.

Класифікація ринку міжнародних туристичних послуг має велике наукове і практичне значення, оскільки дозволяє глибше пізнати його суть та визначити особливості маркетингової діяльності на ньому.

Висновки та подальші дослідження. Таким чином, трактування ринку міжнародних туристичних послуг як прояву системи взаємовідносин між підприємствами туристичної індустрії та особами, які виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання туристичних послуг розкриває важливий аспект ринку, що дає змогу визначити його місце і роль у процесі відтворення. Подальше дослідження передбачає визначення особливостей функціонування ринку.

Література

1. Алейникова Г.М. Организация и управление турбизнесом / Г.М. Алейникова. – Донецк: ДИТБ, 2002. – 184 с.
2. Балабанов И.Т. Экономика туризма / И.Т. Балабанов, А.И. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 176 с.
3. Боголюбов В. Экономика туризма: учеб. пособие / В. Боголюбов, В. Орловская. – М. : Академия, 2005. – 192 с.
4. Дурович А.П. Маркетинг в туризме : учеб. пособие / А.П. Дурович. – Мн. : Новое знание, 2005. – 496 с.

5. Економічна теорія: Політекономія: підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – 7-ме вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2008. – 719 с.
6. Квартальнов В.А. Туризм : учебник / В.А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 320 с.
7. Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство и туризм : учебник для вузов ; пер. с англ. под. ред. Р.Б. Ноздревой / Ф. Котлер, Дж. Боуен, Дж. Мейкенз. – М. : ЮНИТИ, 1998. – 787 с.
8. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич. – К. : Знання, 2008. – 661 с.
9. Менеджмент туристичної індустрії : навч. посібник / за ред. проф. І.М. Школи. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. – 662 с.
10. Ткаченко Т.І. Індикатори розвитку туризму: методичні та практичні аспекти / Т.І. Ткаченко // Культура і освіта фахівців туристичної сфери: сучасні тенденції та прогнози: матеріали ІІІ міжнар. наук.-практ. конф. – К. : КУТЕП, 2005. – С. 491-496.
11. Фролова Т. Экономика и управление в сфере социально-культурного сервиса и туризма / Т. Фролова. – Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2010. – 110 с.
12. Холловей Дж.К. Туристический маркетинг : пер. с 4-го англ. изд. / Дж.К. Холловей. – К. : Знання, 2008. – 575 с.
13. Bleile G. Tourismusmärkte: Fremdenverkehrsmarkt – Hotelmarkt – Touristikmarkt – Bädermarkt – Luftverkehrsmarkt im Wandel. – München: Oldenbourg, 2003. – 120 s.
14. Bull A. The economics of travel and tourism. – 2nd Edition. – Melbourne: Longman, 1995. – 267 s.
15. Kaspar C. Die Tourismuslehre im Grundriss. – Bern, Stuttgart, Wien: Haupt, 1996. – 194 s.
16. Meyer A. Dienstleistungs-Marketing. – 6. Aufl. – Augsburg, 1994. – 420 s.
17. Seitz E., Wolf J. (Hrsg.): Tourismusmanagement und -marketing. - Landsberg/Lech, 1991. – 219 s.

References

1. Aleynikova, G.M. (2002), *Organizatsiya i upravleniye turbiznesom* [Organization and management of tourist industry], DITB, Donetsk, Ukraine, 184 p.
2. Balabanov, I.T., Balabanov, A.I. (2003), *Ekonomika turisma* [Tourism economy], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 176 p.
3. Bogolyubov, V. and Orlovskaya, V. (2005), *Ekonomika turisma* [Tourism economy], tutorial, Academiya, Moscow, Russia, 192 p.
4. Durovich, A.P. (2005), *Marketing v turisme* [Tourism marketing], tutorial, Novoye znanie, Minsk, Belarus, 496 p.
5. Bazylevych, V.D. (2008), *Economichna teoriya: Politekonomija* [Economics: Political Economy], Znannia Pres, Kyiv, Ukraine, 719 p.
6. Kvartalnov, V.A. (2002), *Turism* [Tourism], high school textbook, Finansy i statistika, Moscow, Russia, 320 p.
7. Kotler, Philip, Bowen, John T., Makens, James C. (1998), *Marketing. Gostepriimstvo i turism:* [Marketing for Hospitality and Tourism], high school textbook, Translated by R.B. Nozdreva, UNITI, Moscow, Russia, 787 p.
8. Malska, M.P., Antonjuk, N.V., Ganych, N.M. (2008), *Miznarodnyj turusm i sphera poslug* [International tourism and service industries], textbook, Znannia, Kyiv, Ukraine, 661 p.
9. Shkola, I.M. (2003), *Management turustychnoi industrii* [Management of tourism industry], tutorial, CHTEI KNTEU, Chernivtsi, Ukraine, 662 p.
10. Tkachenko, T.I. (2005), "Indicators of tourism development: methodological and practical aspects", *Kultura i osvita fakhivciv turystychnoi sphery: suchasni tendencii ta prognosy:* [Culture and education of specialists of tourist sphere: modern tendencies and prognoses], *Materialy III miznarodnoi naukovo-praktychnoi konferencii,* [Proceedings of the III international scientific-practical conference], KUTEP, Kyiv, Ukraine, pp. 491-496.
11. Frolova, T. (2010), *Ekonomika i upravlenie v sphere socialno-kultyrnogo service i turisma* [Economy and management in the sphere of socio-cultural service and tourism], TTI UFU, Taganrog, Russia, 110 p.
12. Holloway, J. Christopher (2008), *Turisticheskiy marketing* [Marketing for Tourism], Znannia, Kyiv, Ukraine, 575 p.
13. Bleile, G. (2003), Tourismusmärkte: Fremdenverkehrsmarkt – Hotelmarkt – Touristikmarkt – Bädermarkt – Luftverkehrsmarkt im Wandel, Oldenbourg, München, Germany, 120 p.
14. Bull, A. (1995), The economics of travel and tourism, 2nd Edition, Longman, Melbourne, Australia, 267 p.
15. Kaspar, C. (1996), Die Tourismuslehre im Grundriss, Haupt, Bern, Stuttgart, Wien, Germany, 194 p.
16. Meyer, A. (1994), Dienstleistungs-Marketing, 6. Aufl., Augsburg, Germany, 420 p.
17. Seitz, E., Wolf, J. (Hrsg.), (1991), Tourismusmanagement und –marketing, Lech, Landsberg, Germany, 219 p.

УДК 339.138

Васильцова С.О.,
к.е.н., доцент кафедри економіки і маркетингу
Кітченко О.М.,
к.е.н., доцент кафедри економіки і маркетингу
Хохлюк Т.В,
Національний технічний університет «ХПІ»

ПРОДУКТОВА СТРАТЕГІЯ ЯК ОСНОВА УСПІШНОГО ПРОСУВАННЯ ТОВАРУ НА РИНОК

Vasyltsova S.O.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of economics and market
Kitchenko O.N.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of economics and market
Hohlyuk T.V.
National Technical University "KhPI"

PRODUCT STRATEGY AS THE BASIS OF THE SUCCESSFUL PROMOTION OF GOODS ON THE MARKET

Постановка проблеми. Вихід підприємств на зовнішні ринки потребує від підприємців виробництва конкурентоздатної продукції, яка зможе зайняти гідне місце на європейських ринках. Тому компаніям необхідно дуже якісно проводити дослідження нових ринків і обирати правильну стратегію поведінки на них. За останнє десятиріччя підприємці в Україні працюють в умовах високої конкуренції на ринку, тому їм необхідно постійно проводити маркетингові дослідження, використовуючи для цього нові методи та якісно обґрунтовувати стратегії, пов'язані з реалізацією цілей фірми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз й узагальнення публікацій авторівФ.Котлера, Дж.Мура, Ж.Ж.Ламбена, Х.Симона, С.Шиффмана та інш.[1-5] за даною проблематикою дозволили зробити висновок про те, що на сучасному етапі розвитку України рівень знань і практичних навичок економістів, маркетологів в галузі організації, методики, технологій проведення емпіричних маркетингових досліджень та якісного обґрунтування ефективних стратегій виходу підприємств як на нові вітчизняні ринки, так і міжнародні ринки недостатній. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в розробці заходів щодо формування ефективної продуктової експортної стратегії на основі маркетингових досліджень міжнародного ринку для продукції підприємства на прикладі ЗАТ "Київського заводу шампанських вин "Столичний".

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-який "портфель" підприємства не може бути сформований раз і назавжди. Зміни в попиті на продукцію зумовлюють необхідність змін у пропозиції продукції, що її виготовляє підприємство, а це, в свою чергу, потребує змін в обсягах виробництва. Якщо ринок формулює вимоги до продукції, яку має випускати підприємство, щоб забезпечити її збут, виробництво виступає тим фактором, який характеризує можливості більшого чи меншого рівня задоволення цих вимог. Лише поєднанням споживчо- та виробничо-орієнтованого підходу до планування діяльності підприємства можна забезпечити успіх, тому при аналізі будь-якої стратегічної зони господарювання (СЗГ) і формуванні для неї продуктової стратегії замало користуватися лише ринковими характеристиками.

Аналіз зовнішнього технологічного середовища дає можливість в кінцевому результаті визначити спрямованість впливу економічних, політичних, ринкових, соціальних, технологічних, конкурентних і міжнародних чинників на умови функціонування об'єктів управління. Це полегшує для керівництва заводу пошук відповідей на запитання про те, які зміни в зовнішньому оточенні вплинуть на поточну стратегію, які з них викличуть загрозу для її обґрунтованості, а які полегшать досягнення стратегічних цілей.

Для оцінки слабких і сильних сторін компанії, як факторів внутрішнього середовища, та зовнішніх можливостей і загроз, з метою розробки стратегії досягнення цілей підприємства доцільно використовувати SWOT – аналіз. Проведений під час дослідження SWOT-аналіз діяльності підприємства показав, що загалом ЗАТ "КЗШВ "Столичний" має досить стабільний стан на ринках, має достатньо можливостей, сильних сторін. Таким чином, можна зробити висновок, що підприємство досить конкуренто стійке до можливих змін на ринках збуту продукції, а також має достатньо велику

частку ринку, високу якість товарів і позитивний імідж.

Для визначення стратегічної позиції кожної асортиментної групи підприємства з подальшим формуванням стратегічних підходів до оптимізації структури асортименту та стратегічних господарських підрозділів підприємства побудуємо Матрицю Бостонської Консалтингової групи (БКГ) [6; 7].

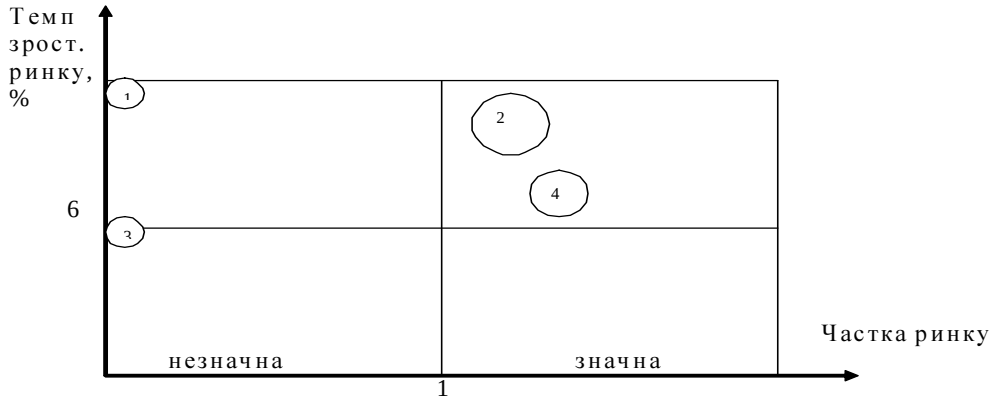

Рис.1. Матриця Бостонської Консалтингової групи

Джерело: авторська розробка

Аналізуючи матрицю БКГ, можна зробити такі висновки:

СЗГ "Шампанське" та напій "Шампусік" характеризуються значною часткою ринку та високими темпами зростання ринку, тобто знаходяться в секторі "Зірки". Підприємство є лідером за часткою ринку. Саме ці СЗГ визначають прибутковість підприємства. Пропонується стратегія природного розвитку: СЗГ розвиватиметься природним чином без використання додаткових інвестицій (обсяги продажу підприємства перевищують обсяги продажу конкурентів). Також можна запропонувати стратегію підтримання своїх конкурентних переваг на даному ринку.

СЗГ "Тихі вина" знаходиться в секторі "Собака" і характеризується обмеженим об'ємом збуту в зрілій галузі. Дивлячись на не достатньо тривалу присутність на ринку, цій зоні господарювання не вдалося привернути до себе достатню кількість споживачів, та вона істотно відстає від конкурентів по збуту, структурі витрат і т.д. Альтернативною стратегією може стати стратегія розвитку, оскільки ринок має перспективу до збільшення.

СЗГ "Питна вода" відповідає сегменту "Важка дитина". Бізнес, що не має стійких конкурентних позицій (низька частка продукції підприємства на ринку), але діє на швидкозростаючих перспективних ринках. Потребує значних вкладень, щоб перетворити "Знаки питання" на "Зірки". Тобто майбутнє такого бізнесу ще не визначене. Він стає або "Зіркою", або "Собакою" і знімається з виробництва. Слід застосувати стратегію підсилювання: активізація маркетингових зусиль на просування, пошук нових каналів збуту, поліпшення якості, зниження цін або вихід з ринку.

Матриця Мак-Кінсі є її більш детальним варіантом і вже багатофакторною матрицею [6; 7].

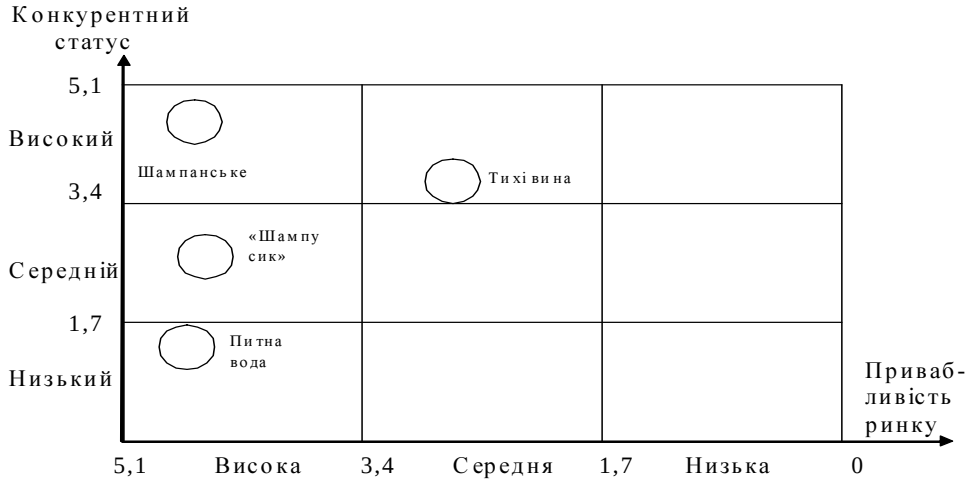

Рис. 2. Матриця "Мак Кінсі"

Джерело: авторська розробка

Аналізуючи матрицю Мак Кінсі, можна зробити такі висновки:

СЗГ "Шампанське" має високий конкурентний статус і високу привабливість ринку. Цей стратегічний підрозділ займає вигідну позицію на ринку, а його діяльність є досить ефективною. В даному випадку варто запропонувати стратегію зростання та посилення позицій шляхом інвестування, оскільки інвестиції в даний сектор принесуть значний ефект.

СЗГ "Тихі вина" має низьку привабливість ринку та низький конкурентний статус бізнесу. Тому бізнес-стратегія для даного підрозділу повинна передбачати ліквідацію або швидкий вихід з галузі . Але перед цим необхідно піддати сектор додатковому аналізу на предмет можливості ринкової модифікації тощо.

СЗГ "Питна вода" характеризується високою привабливістю ринку, але при цьому перехідний конкурентний статус. Для такого бізнесу можна запропонувати оцінку потенціалу для лідирування через сегментацію, визначення слабких сторін та запобігання їм, підтримку сильних сторін через контрольне інвестування тощо.

СЗГ "Шампусик" має середній конкурентний статус і високу привабливість ринку. Підрозділ займає вигідну позицію на ринку, а його діяльність є досить ефективною. В цьому випадку також необхідно рекомендувати використання стратегії зростання та посилення позицій шляхом інвестування.

Матриця Артура Д.Літла [8] (рис. 3) ґрунтується на концепції життєвого циклу галузі (ЖЦГ), яка представляє собою модель зміни в часі ряду ринкових змінних (параметрів): збуту, прибутку, рівня конкуренції тощо.

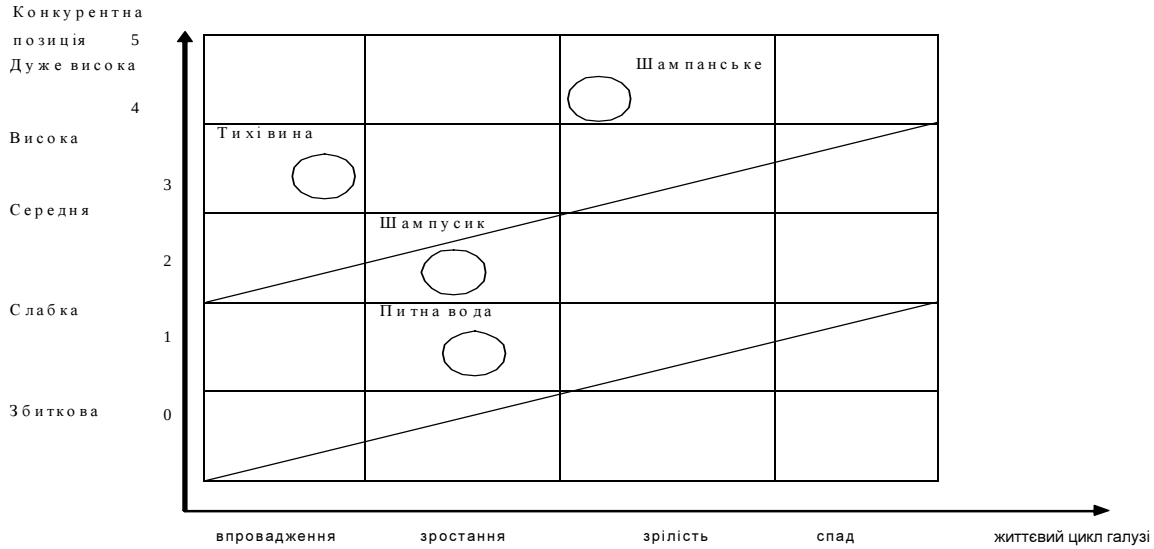

Рис. 3. Матриця Артура Д.Літла

Джерело: авторська розробка

СЗГ "Шампанське": продукція знаходиться на стадії зрілості, обсяги реалізації продовжують збільшуватись, сектор приносить прибуток, здатний до самофінансування, має великий потенціал. Інвестування в даний сектор призведе до зростання та прискорення розвитку продукції на ринку. Інвестиції будуть спрямовані на збільшення випуску диференційованої продукції й активізацію рекламної діяльності.

СЗГ "Питна вода": продукція знаходиться на стадії зростання, обсяги реалізації дуже малі. На ринку функціонує багато учасників, підприємство не є лідером ринку. Оскільки для галузі є найбільш прийнятною стратегія оптимальних витрат, підприємство має підвищити якість продукції для того, щоб вийти в лідери. Прибутків, які приносить СЗГ, достатньо для удосконалення діяльності. Сектор розвивається природнім чином, не потребує інвестицій (але вкладення коштів в розширення діяльності принесе значний результат).

СЗГ "Тихі вина": продукція знаходиться на стадії впровадження, обсяги реалізації дуже малі. Інвестиції можуть бути спрямовані на активізацію рекламної діяльності.

СЗГ "Шампусик": продукція знаходиться на стадії зростання, обсяги реалізації дуже малі. На ринку функціонує багато учасників, підрозділ не є лідером ринку. Оскільки для галузі є найбільш прийнятною стратегія оптимальних витрат, підприємство має підвищити якість продукції, для того щоб вийти в лідери. Прибутків, які приносить СЗГ, достатньо для удосконалення діяльності. Сектор розвивається природнім чином, не потребує інвестицій (але вкладення коштів в розширення

діяльності принесе значний результат).

Численні дослідження показують, що стратегічне планування підвищує якість управління, приводить його у відповідність до вимог швидких і часто не передбачуваних змін у зовнішньому середовищі. Це сприяє зростанню обґрунтованості управлінських рішень і концентрації довгострокової та поточної діяльності менеджерів, спрямованої на досягнення глобальних цілей підприємства.

У цілому процес стратегічного планування і управління обов'язково передбачає використання широкого кола інформаційних джерел й інтенсивної аналітичної роботи

Таким чином, у розробці стратегії планування умовно виділяють такі етапи:стратегічний аналіз і прогностичне забезпечення;визначення мети та завдань підприємства;варіантна розробка стратегії (власне стратегічне планування);реалізація;контроль за виконанням;оцінювання та коригування стратегічного плану.

Процес стратегічного планування на підприємстві ЗАТ "КЗШВ "Столичний" є безперервним річним циклом робіт, в якому беруть участь практично всі підрозділи підприємства. Як правило, кінцевий варіант плану та бюджету розглядає комітет зі стратегічного планування, а затверджує плани вище керівництво.

У підрозділах на нижньому рівні організаційної структури заводу аналізуються його сильні та слабкі сторони, зовнішні сили, конкуренти, а також визначаються ресурси, необхідні для досягнення цілей заводу. Ці плани передаються у стратегічні центри бізнесу для розгляду узгодження. Узагальнені плани далі подаються в комітет зі стратегічного планування, що складається з керівного складу заводу, які представляють п'ять відділів заводу. Плани кожного центру розглядаються не менше ніж двома керівниками. Результати розгляду обговорюються з керівництвом центру, узгоджуються всі розбіжності між керівництвом відділів і центру. В липні правління заводу розглядає загальний стратегічний план і затверджує пріоритети бюджетних витрат, які потім передаються у відділи та нижче по службових підрозділах. У підрозділах розробляються плани дій і формуються бюджети. На вищих ланках плани агрегуються і, нарешті, у грудні на засіданні правління затверджується остаточний варіант плану та бюджет.

У рамках діяльності підприємстваЗАТ "КЗШВ "Столичний" на зовнішньому ринку ключовими факторами успіху в конкурентній боротьбі є: завоювання стійкого фінансового положення на ринку; наявність передової технології і високого потенціалу власних науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок; уміння проводити й ефективно використовувати маркетингові дослідження; здатність до маневрування за рахунок зміни якісних і цінових характеристик реалізованого товару, а також надання комплексу інших послуг; наявність власної мережі постачання та збуту, що обслуговуються досвідченими фахівцями; реалізація діючої реклами та системи зв'язку з громадськістю; аналіз слабких і сильних сторін основних фірм-конкурентів на основі об'єктивної інформації.

Вихідними даними для вибору базової стратегії служать як макроекономічні чинники, так і внутрішні можливості підприємства, що визначаються циклом його розвитку, а основне завдання, що вирішується при цьому, полягає у забезпеченні узгодженості між цілями та ресурсами.

Під час проведення дослідження підприємству ЗАТ "КЗШВ "Столичний", була надана рекомендація використовувати етноцентричний профіль, тому що доля експорту надзвичайно мала, і менеджмент розглядає поки що зовнішній ринок як вторинний. Тобто заводу доцільно розвивати свою зовнішньоекономічну діяльність додатковими малими обсягами збуту і на майбутнє поступово розширювати свій міжнародний продаж.

Висновки з даного дослідження. Таким чином було обґрунтовано стратегічний профіль компанії як етноцентричний. Це в подальшому надасть можливість розширити ринки збуту продукції підприємства, починаючи з малих обсягів продажів та поступово розширюючи свій зовнішній ринок за рахунок збільшення продукції, яка почне завойовувати нові ринки.

Література

1. Котлер Ф. Маркетинг 3.0: От продуктов к потребителям и далее – к человеческой душе / Ф. Котлер, Х.Картаджайа, А. Сетиаван. – М. : Эксмо, 2011. – 689 с.
2. Ламбен Ж.Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок : учебник / Ж.Ж. Ламбен, И. Шулинг, Р. Чумпитас. – СПб. : Питер, Лидер, 2010. – 720 с.
3. Мур Дж. Вторая космическая. Искусство управления и стратегии будущего / Дж. Мур. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2012. – 208с.
4. Рукавишников А. Как увеличить продажи?: Интеллектуальный маркетинг / А.Рукавишников. – М. : Эксмо, 2010. – 320 с.
5. Симон Х. Продажи в кризис / Х.Симон. – М. : Бизнес Психологии, 2010. – 254 с.
6. Качалов И.В. Кризис – лучшее время для роста. План 111 мероприятий / И.В. Качалов. – М. : АСТ; СПб.: Прайм-Еврознак, 2009. – 352 с.
7. Котлер Ф. Латеральный маркетинг / Ф. Котлер, Ф.Триас де Бес. – М. Альпина Паблишер, 2010. – 206 с.
8. Шиффман С. Управление ключевыми клиентами / С.Шиффман. – М.: Претекст, 2009. – 313 с.

References

1. Kotler, F., Kartadzhaya, H. and Setiawan, A. (2011), *Marketynh 3.0: otproduktov k potrebytelyam y dalee – k chelovecheskoy dushe* [From Products to customers and further - to the human soul], Эksmo, Moscow, Russia.
2. Lamben, J, Shuling, I. and Chumpitas, R. (2010), *Menedzhment, orientirovan nyj narynok* [Management market-oriented], Pyter, Lyder, St. Peterburg, Russia, 720 p.
3. Moore, G. (2012), *Vtoraya kosmicheskaya. Iskusstvo upravlenija i strategii budushego* [The second space. The art of management and strategy for the future], 208 p.
4. Rukavishnikov, A. (2010), *Kak uvelichit prodazhi?: Intellektualnyi marketing* [How to increase sales ?: Intelligent Marketing], Эksmo, Moscow, Russia, 320 p.
5. Simon, H. (2010), *Prodazhi v krizis* [Sales in crisis], Byznes Psykholohyy, Moscow, Russia, 254 p.
6. Kachalov, I.V. (2009), *Krizis – luchshee vremya dlya rosta. Plan 111 meropriyatiy* [Crisis - the best time for growth. Plan of 111 events], Praym-Evroznak, Moscow, Russia, 352 p.
7. Kotler, F. and Trias de Bes, F.(2010), *Lateralnyy marketing* [Lateral marketing], Alpyna Pablysher, Moscow, Russia, 206 p.
8. Schiffman, S. (2009), *Upravlenie klyuchevymi klientami* [Key Account Management], Pretekst, Moscow, Russia,313 p.

УДК 336.76:637.1

Чан-хі О.С.,
к.е.н., асистент кафедри адміністративного менеджменту та ЗЕД
Національний університет біоресурсів та природокористування України

ПРОГНОЗУВАННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОКОПРОДУКТІВ

Chan-khi O.S.,
cand.sc.(econ.), assistant of the department of administrative management and FEA
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

PROGNOSIS THE TRENDS FOR THE DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC MARKET OF MILK AND DAIRY PRODUCTS

Постановка проблеми. Проблеми прогнозування розвитку ринку молока в Україні набувають в сучасних умовах особливого значення, оскільки молоко є основною складовою в повсякденному раціоні харчування населення, а пріоритетним завданням держави має бути забезпечення продовольчої безпеки країни як складової, що гарантує добробут, а також сталий характер розвитку суспільства, що пов'язаний з усіма напрямами як внутрішньої, так і зовнішньої діяльності держави. На внутрішні економічні процеси впливають численні зовнішні та внутрішні чинники, які необхідно передбачати та на які треба адекватно відповідати, мінімізуючи негативні наслідки. Тому вирішення проблеми налагодження ефективної системи прогнозування й підвищення якості прогнозно-аналітичних досліджень є одним із найбільш важливих засобів реалізації цілей державної аграрної політики [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням прогнозування й аналізу кон'юнктури ринку молока та молокопродуктів приділяли значну увагу в наукових працях вчені-економісти: В. Клочко [3], Е. Крилатих [4], В. Кудлай [5], С. Улько [7], О. Шевченко [8] та інші. Проте недостатність теоретичних та практичних досліджень, що торкаються питання оцінювання та прогнозування тенденцій розвитку ринку молочних продуктів, як невід'ємної складової, яка забезпечує продовольчу безпеку країни в умовах глобалізації, обумовлюють актуальність дослідження, його структурну побудову, наукове та практичне значення.

Постановка завдання. Метою даної статті є розробка та обґрунтування прогнозу тенденцій розвитку ринку молока та молокопродуктів, що дозволяє визначити найважливіші об'єкти та найдієвіші інструменти державного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження ринкових змін насамперед має бути спрямовано на розгляд двох основних факторів формування ринку – попит і пропозицію як ключових у визначенні ефективності діяльності галузі. Адже від них залежить політика ціноутворення, дохідність виробництва, стратегічна перспектива тощо. Відмінною рисою у визначенні попиту та пропозиції є ступінь пізнання та можливості прогнозованості цих показників. Тому, враховуючи нестабільність

політичної та соціально-економічної ситуації в Україні та імовірнісну оцінку передбачуваних змін кон'юнктури вітчизняного ринку молочних продуктів, в дослідженні прогнозні розрахунки здійснено на середньострокову перспективу.

Методика складання прогнозу апробована за показниками «виробництво молока в усіх категоріях господарств, тис. т», «загальне споживання молока, тис. т» та «споживання молока на душу населення, кг» [3].

Нами розраховано прогнозні значення розвитку виробництва молока за трьома математичними моделями, що ґрунтуються на таких трендах: лінійний ($y=14173,8-218,802x$), логарифмічний ($y=14220,65-938,027Ln(x)$) та експоненціальний ($y=14249,801*e^{-0,0176x}$). Результати прогнозування наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Прогноз виробництва молока в Україні на період до 2018 р., тис. тонн

Роки	Прогнозоване виробництво молока за моделями:		
	лінійною	логарифмічною	експоненціальною
	R^2 = 0,6925	R^2 = 0,4358	R^2 = 0,7021
2013 факт.	11500	11500	11500
2014	10892	11680	10944
2015	10673	11620	10753
2016	10454	11563	10566
2017	10235	11509	10381
2018	10017	11459	10200
Δ між 2018р. і 2013р.	-1483	-41	-1300
2018р. у % до 2013р.	87,1	99,6	88,7

Джерело: власні розрахунки

За прогнозними даними, станом на 2018 р. виробництво молока в Україні може зменшитися на величину від 41 тис. т до майже 1483 тис. т. Прогнозним змінам виробництва молока в Україні в усіх категоріях господарств за допомогою лінійного, логарифмічного та експоненціального трендів характерні значні коливання. Варто зауважити, що за трьома прогнозованими моделями обсяги виробництва молока в Україні мають чітку тенденцію до зниження, проте за логарифмічним трендом передбачається збільшення обсягів його виробництва в 2014–2016 рр. відносно фактичного значення.

Для одержання найбільш точних, статистично значущих і коректних прогнозованих даних побудуємо ймовірні сценарії розвитку прогнозних значень показника виробництва молока в Україні, використавши для моделі вирівняного динамічного ряду логарифмічний тренд (рис. 1).

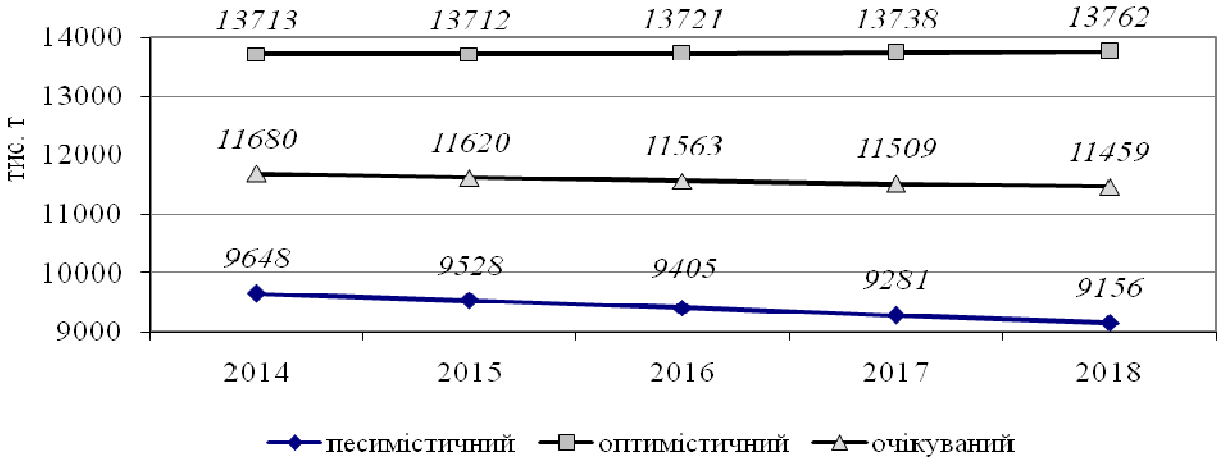

Рис. 1. Прогноз загального обсягу виробництва молока в Україні на період до 2018 р. за ймовірними сценаріями розвитку, тис. тонн

Джерело: власні розрахунки

Останніми роками фактичне виробництво молока в Україні зменшувалося, окрім двох попередніх років, і це враховано в побудованому очікуваному прогнозному ряді до 2018 р. Аналіз свідчить, що без якісних змін з боку держави в молочній галузі, песимістичним прогнозом очікується

щорічне зниження загального обсягу молока в середньому на 1,3%. Однак, за умов виконання в повному обсязі заходів, передбачених державною Програмою розвитку українського села на період до 2015 р. та національним проектом «Відроджене скотарство» можливий інший прогноз виробництва молока. За оптимістичним прогнозом виробництво молока може зрости у 2018 р. до 13762 тис. т.

Загалом, прогноз можливої зміни обсягу виробництва молока в Україні без докорінних змін на ринку цього продукту можна вважати інерційним підходом, тобто таким, що передбачає повільний вихід із кризового стану, що склався в молочній галузі. За ним передбачається подальше скорочення обсягів виробництва молока з деяким уповільненням цієї тенденції. У цілому можна зробити припущення, що прогнозні розрахунки обсягів виробництва молока в Україні в усіх категоріях господарств справдяться у разі подальшої технічної та технологічної деградації галузі [4].

Користуючись достатньо обґрунтованими економіко-математичними методами та розрахунками, обсяг виробництва спрогнозований із значним ступенем імовірності, враховуючи попередні тенденції розвитку. Водночас головним обмежувальним фактором при плануванні обсягу виробництва продукції на ринку споживача виступає попит на товар, тобто обсяги майбутнього споживання [6].

В умовах конкурентного ринку саме попит є головною рушійною силою виробництва, оскільки його розмір зумовлює можливість продажів. Тобто, обсяги споживання в ринковій економіці зумовлюють виробництво, а не навпаки [1].

Порівняння результатів прогнозування виробництва та споживання молока в цілому по Україні засвідчує, що при впровадженні ефективних механізмів регулювання на ринку цього продукту, враховуючи прогнозоване зменшення досліджуваних параметрів, Україна й надалі здатна забезпечити продовольчу безпеку (незважаючи на дещо нестабільні тенденції функціонування показників галузі), так і експортувати надлишки молока і молочних продуктів на світовий ринок (табл. 2).

Таблиця 2

Прогноз споживання молока в Україні, тис. тонн

Роки	Прогнозоване виробництво молока за моделями:		
	лінійною $y= 11093,07-144,005x$	логарифмічною $y=11227,37-642,608Ln(x)$	експоненціальною $y=10662,68*e^{-0,00727x}$
	$R^2 = 0,7340$	$R^2 = 0,6423$	$R^2 = 0,2913$
2013 факт.	9864	9864	9864
2014	9221	9579	9560
2015	9077	9531	9491
2016	8933	9487	9422
2017	8789	9446	9354
2018	8645	9407	9286
Δ між 2018 р. і 2013 р.	-1219	-457	-578
2018р. у % до 2013 р.	87,6	95,4	94,1

Джерело: власні розрахунки

Важливим показником, що характеризує інтенсивність виробництва молока в Україні, є його споживання на душу населення. Український пересічний громадянин споживає молока на 54% менше фізіологічної потреби людини.

В Україні з 1997 р. спостерігається поступове зменшення обсягів споживання молока, зокрема внаслідок зменшення чисельності населення. Тому з метою нівелювання функціональної залежності між фактором загального виробництва та споживання молока також було розраховано прогнозні значення споживання молока на душу населення (табл. 3). Загальний обсяг споживання молока залежить від таких факторів, як споживання на душу населення та наявна чисельність населення.

Таблиця 3

Прогноз споживання молока на душу населення в Україні на період до 2018 р., кг

Рік	Прогнозоване споживання молока на душу населення за моделями:		
	експоненціальною $y=5,4434*e^{-0,00824x}$	логарифмічною $y=232,09-7,656Ln(x)$	лінійною $y= 231,053-1,801x$
	$R^2 =0,5091$	$R^2 =0,4040$	$R^2 =0,5092$
2013 факт.	217	217	217
2014	207,73	212,46	207,63
2015	206,03	211,89	205,83
2016	204,34	211,36	204,03
2017	202,66	210,87	202,23
2018	201,00	210,40	200,42

Джерело: власні розрахунки

Загалом, у країні спостерігаються коливання в споживанні молока населенням, що пояснюється насамперед кризовими явищами, що відбувалися в молочному скотарстві. Найменше відхилення від фактичного обсягу споживання 217 кг/особу у 2013 р. описує логарифмічний тренд y=232,09−7,656Ln(x), коефіцієнт детермінації якого $R^2 = 0,4040$, проте коефіцієнт детермінації експонентної моделі має вищий ступінь імовірності, тому на основі нього й було розроблено ймовірні сценарії прогнозування споживання молока на душу населення в Україні на період до 2018 р. (рис. 2).

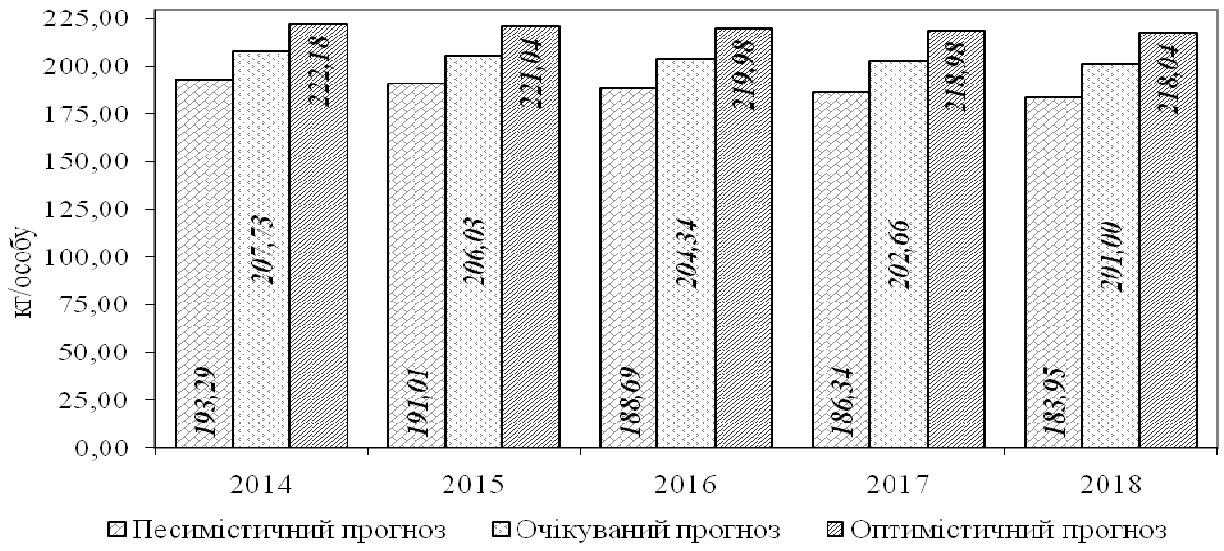

Рис. 2. Прогноз споживання молока на душу населення в Україні на період до 2018 р. за ймовірними сценаріями розвитку, кг

Джерело: власні розрахунки

За результатами прогнозування, в Україні й надалі збережеться тенденція до зменшення попиту на ринку молока, головними чинниками якого буде зменшення чисельності населення та його купівельної спроможності. Крім того, остання є чинником, що визначає політику ціноутворення на споживчому ринку, а також, прибутковість виробництва та його обсяги. За умов обмеженості купівельної спроможності населення вона працює на скорочення пропозиції та звуження асортиментної політики [5].

Висновки та подальші дослідження. Таким чином, за існуючих умов функціонування ринку молока неможливе без державного регулювання попиту та пропозиції (співвідношення між якими визначає економічну ефективність господарської діяльності), що передбачає застосування методів прямого та опосередковано впливу. Тому з посиленням прогнозної функції щодо регулювання ринку молока та молочних продуктів на перспективу можливо сформувати систему заходів, спрямовану не на усунення проблем, а на їх попередження. Це дозволить на державному рівні приймати науково обґрунтовані рішення щодо розвитку ринку молока та молочних продуктів з урахуванням його сильних і слабких сторін, а також можливостей і потенційних загроз зовнішнього оточення, в тому числі кон'юнктури світового ринку молока. Формування прогнозів передбачає варіанти поведінки залежно від обставин, що склалися, яка є гнучкою з огляду на можливі зміни ринкового середовища, тим самим дозволяючи захистити інтереси всіх учасників ринку молока [2].

Література

1. Бойко В.І. Молочне скотарство: проблеми і напрями його подальшого відродження / В.І. Бойко, М.П. Коржинський, О.А. Козак // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 32–35.
2. Діброва А.Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика / Діброва А.Д. – К. : ВПД «Формат», 2008. – 488 с.
3. Клочко В.Н. Прогнозування і моделювання конкурентоспроможності виробництва молока в регіоні / В.Н. Клочко // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2011. – №1. – С. 43-49.
4. Крылатых Э.Н. Прогноз развития агропродовольственного сектора России до 2030 года / Э.Н. Крылатых // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2006. – № 9. – С. 8-12.
5. Кудлай В.Г. Ринок молока і молокопродуктів: стан, тенденції та перспективи розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / В.Г. Кудлай. – К., 2004. – 20 с.
6. Радченко В.В. Економіка інтенсивного молочного скотарства / В.В. Радченко // Економіка АПК. – 2009. – № 8. – С. 39–43.
7. Улько С.М. Прогнозування кон'юнктури ринку молока в Україні та США / С.М. Улько // Економіка АПК. –

2010. – № 4. – С. 67-73.
8. Шевченко О.М. Економіко-математична оцінка прогнозних змін регіонального продовольчого ринку/ О.М. Шевченко // Науковий вісник ЧДІЕУ: Регіональна економіка. – 2011. – № 4(12). – С. 96-102.

References

1. Boiko,V., Korzhynskyi, M., Kozak, A. (2009), "Dairy cattle: Problems and directions of further revival", *Economika APK,* no. 12, pp. 32-35 .
2. Dibrova, A.D. (2008), *Derzhavne rehuliuvannia silskohospodarskoho vyrobnytstva: teoriia, metodolohiia, praktyka* [State regulation of agriculture: theory, methodology, practice], VPD "Format", Kyiv, Ukraine, 488 p.
3. Klochko, V.N. (2011), "Forecasting and modeling competitiveness of milk production in the region", *BusinessInform,* no. 1, pp. 43-49.
4. Krylatykh, E.N. (2006), "Forecast of development of the agri-food sector in Russia until 2030", *Ekonomika selskokhozyaystvennykh i pererabatyvayushchikh predpriyatiy*, no. 9, pp. 8-12.
5. Kudlay, V.H. (2004), "Market milk and dairy products: Status, trends and prospects", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.07.02 "Economics of Agriculture and AIC", Kyiv, Ukraine, 20 p.
6. Radchenko, V. (2009), "Economy intensive dairy", *Economika APK*, no. 8, pp. 39-43.
7. Ulko, S.M. (2010), "Forecast of the milk market in Ukraine and the USA", *Economika APK*, no. 4, pp. 67-73.
8. Shevchenko, A. (2011), "Economic and mathematical evaluation of forecast changes in regional food market", *Scientific Bulletin CHDIEU: Regional Economics*, no. 4 (12), pp. 96-102.

УДК 621.311

Гевко Б.Р.,
аспірант
Тернопільський національний економічний університет

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В СФЕРІ ЖКГ

Hevko B.R.,
graduate student
Ternopil National Economic University

PERSPECTIVE DIRECTIONS FOR IMPROVING ENERGY EFFICIENCY IN THE SPHERE OF HOUSING AND UTILITIES

Постановка проблеми. Серед галузей національного господарства країни житлово-комунальне господарство (ЖКГ) за обсягами споживання енергоносіїв посідає третє місце після металургійної та хімічної промисловості.

Економії витрат енергоресурсів може бути досягнуто шляхом підвищення енергозбереження щодо споживання електричної енергії. За оцінками як вітчизняних, так і зарубіжних експертів потенціал економії електроенергії в будинках і спорудах складає від 30 до 40 %. На сьогоднішній день відсутня зацікавленість як ЖЕКів, так і мешканців міст у економії електричної енергії, що використовується для освітлення місць загального користування (сходові площадки, освітлення входів у під'їзди). Мешканці будинків не проінформовані про те, що витрати електроенергії в місцях загального користування ведуть до збільшення квартплати, а також навантаження на внутрішньобудинкові електромережі. Ці обставини зумовлюють актуальність проблеми пошуку перспективних напрямів покращення енергозбереження в сфері ЖКГ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі економії енергоресурсів присвячені роботи В.А. Жовтянського [1; 2], Ю.Т. Розумного [3], Ю.В. Продана і Б.С. Стогнія [4], М. Ковалко і О. Ковалко [5], Л.В. Примака і Л.Н. Чернишова [6], Ю.В. Макагон [7]. Водночас у роботах висвітлено лише окремі аспекти електроенергії загального користування. Це дало поштовх для більш глибокого дослідження можливих методів економії електроенергії в сфері ЖКГ.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз проектів, присвячених проблемі економії електроенергії для освітлення місць загального призначення у сфері ЖКГ і окреслення найбільш перспективних напрямів покращення енергозбереження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із ефективних проектів, який сприяє економії електроенергії в місцях загального користування, є застосування датчиків руху. Вони надійні в роботі та прості в обслуговуванні, широко використовуються в містах Європи та США. Датчик руху, який встановлений на сходовій площадці, бачить людину, що виходить із ліфта або квартири і вмикає джерело світла тільки на цьому поверсі. На інших поверхах світло не вмикається. Якщо людина виходить із поля огляду датчика, то лампочка вимикається. Завдяки мікропроцесорній техніці датчики

руху стійкі до оптичних, акустичних й електромагнітних перешкод і мають високу чутливість до власного теплового випромінювання людини. Електронний сенсор включення освітлення обладнаний датчиком освітленості, а оскільки вдень світла достатньо, то датчик вимикається [8].

На практиці застосовують різні марки датчиків руху. Всі вони стійкі до теплових перешкод, мають багатоканальні чутливі головки та складну систему обробки сигналу. Датчики відрізняються один від одного лише розмірами, вагою та діаграмою направленості [9].

На підставі аналізу технічних характеристик різних марок датчиків руху для проведення експерименту були вибрані датчики марки GrowSRP-600, із розрахунку, що один датчик встановлюється при вході в під'їзд і по одному на кожній сходовій площадці. Об'єктом дослідження були 89 багатоповерхових будинків міста, в яких попередньо визначили величину споживання електроенергії для освітлення місць загального користування [10]. Встановлено, що при ручному регулюванні споживання енергії (вмикають і вимикають світло мешканці будинків) річна витрата електричної енергії досягає 345 тис.кВт, а при використанні датчиків руху вона не перевищує 16050 кВт. Застосування датчиків руху дозволяє в 20 разів зменшити річне споживання електроенергії та зекономити 187 тис. грн. Затрати на встановлення датчиків руху окупляться за 1,3 роки [11].

У процесі експлуатації датчиків руху в парі з лампочками розжарювання було встановлено, що часте вимикання та вмикання джерела світла призводить до виходу їх із ладу. Це викликає незручності та незадоволення у мешканців будинків. Перегорання лампочок розжарювання викликано тим, що вольфрамова спіраль працює в режимі термоциклювання (нагрів-охолодження). Під час нагрівання вольфраму домішки проникнення (вуглець, азот, кисень), які є в металі, дифундують із глибини металу по границях зерен до його поверхні, утворюючи при цьому карбідні та нітридні сполуки. Вони мають різні коефіцієнти термічного розширення та внаслідок цього утворюються мікротріщини в основному металі, що приводить до руйнування вольфрамової спіралі [12].

Оскільки ресурс роботи лампочок освітлення з вольфрамовою спіраллю невисокий та вимагає частої їх заміни, то з огляду на це, пошук нових проектів, які не мали б цих недоліків і сприяли б економії електроенергії загального користування, є актуальною завданням.

Перспективним напрямом, який сприяє економії електроенергії, що використовується для освітлення сходових площадок і входів у під'їзди багатоквартирних будинків, є застосування світлодіодних ламп (LED-лампи) [13]. Це енергозберігаючі світлотехнічні вироби, які працюють на основі світлодіодів (LED) підвищеної яскравості. Головним елементом кожного світлодіода є штучний напівпровідниковий кристал, який перетворює електричний струм у світло. Світлодіодні лампи дозволяють зекономити до 90% електроенергії у порівнянні із звичайними лампами розжарювання. LED-лампи порівняно з лампочками розжарювання мають низку переваг, серед них такі, як: економне використання електроенергії, ресурс роботи в 30 разів вищий, ніж у ламп із вольфрамовою ниткою розжарювання, малі розміри та безпека експлуатації, відсутність ультрафіолетового випромінювання та безпечні й комфортні для очей [14]. Однак висока вартість (у 50 разів вища, ніж звичайних ламп розжарювання) гальмує їх широке застосування в сфері житлово-комунального господарства.

З метою виявлення економічної доцільності використання LED-ламп для освітлення місць загального користування в багатоквартирних будинках мікрорайону міста були проведені розрахунки споживання електроенергії світлодіодними лампами. Встановлено, що світлодіодні джерела світла дозволяють мешканцям мікрорайону зекономити за рік майже 300 тис.кВт електроенергії [11]. Це зменшить навантаження на внутрішньобудинкові електромережі, а також сприятиме зменшенню квартплати мешканців мікрорайону міста.

Заслуговує на увагу напрям економії електроенергії загального користування, запропонований приватним підприємством «Сіріус», в якому передбачено використання для освітлення сходових площадок і входу в під'їзд світлодіодних світильників 7Вт. Завдяки високим світлотехнічним характеристикам LED-лампи використовуються в проекті не як окреме джерело світла, а як основний елемент світлотехнічного виробу [15]. Проведені розрахунки показали, що для освітлення місць загального користування світлодіодні світильники 7Вт за рік споживають лише 40 тис.кВт електроенергії. При цьому річна економія енергії становить 304262 кВт [11]. З огляду на це, можна зробити висновок, що застосування світлодіодних світильників 7Вт для освітлення сходових площадок і входів у під'їзди є перспективним, оскільки дозволить зекономити значну кількість електроенергії, а також запобігатиме можливому пошкодженню світлодіодних ламп.

Водночас необхідно зазначити, що під час застосування згаданих вище проектів (лампи-LED, світильники 7Вт) джерела світла працюють майже цілодобово, особливо у зимовий період року, оскільки вмикаються та вимикаються мешканцями будинку. В такому випадку ефективність використання електроенергії різко падає [16].

Аналізуючи представлені вище напрями, можна зробити висновок, що перспективним інноваційним проектом, який забезпечить економію електроенергії та ефективне її використання для освітлення місць загального користування, є застосування світлодіодних ламп і датчиків руху. Проведені розрахунки показали, що при сумісному використанні світлодіодних ламп і датчиків руху річна економія електроенергії освітлення сходових площадок і входів у під'їзди багатоквартирних

будинків досягає 343тис. кВт. Завдяки датчикам руху забезпечується економне та ефективне використання електроенергії загального користування. Проект окупиться за 3 роки [17].

Програма розвитку ООН в Україні та трансформація ринку в напрямку енергоефективного освітлення передбачає низку пілотних проектів [18], зокрема в житлово-комунальній сфері, з використанням лампочок Nanolight (lampochkinanolajt), які виводять освітлення на новий енергоефективний рівень, порівняно з існуючими світлодіодними лампочками. Використовуючи лише 12Вт електроенергії, лампочки нанолайт генерують світло яскравістю більше 1600 люменів, яке еквівалентно 100Вт лампочці розжарювання. На відміну від світлодіодних лампочок, нанолайт лампочки випромінюють яскраве, барвисте світло в усіх напрямах. Це забезпечує рівномірний розподіл світла та максимальне освітлення. Частота вмикань і вимикань не впливає на функціональні характеристики лампочок. Крім цього, лампочки нанолайт випромінюють на 50% менше теплової енергії, ніж світлодіодні та є безпечними для використання в закритих світильниках (пристроях). Водночас світлодіодні лампи в закритих світильниках перегріваються, а це призводить до виходу з ладу світлодіодів ще задовго до закінчення їх терміну служби. Вартість лампочок нанолайт є в межах від 50 до 400$ [19].

Отже, тільки органічне поєднання переваг складових елементів пілотного проекту, а саме: ламп ноналайт і датчиків руху, забезпечить значну економію електричної енергії та ефективне її використання під час освітлення місць загального користування в сфері житлово-комунального господарства.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, застосовуючи сучасні світлотехнічні та автоматичні пристрої, можна зекономити велику кількість електроенергії, що витрачається на освітлення місць загального користування житлово-комунального господарства, а також підвищити ефективність її використання та зменшити навантаження на внутрішньобудинкові електромережі, особливо в зимовий період року.

Література

1. Стратегія енергозбереження в Україні ; за ред. В.А. Жовтянського. – Т. 1. – К. : Академперіодика, 2006. – 510 с.

2. Стратегія енергозбереження в Україні ; ра ред. В.А. Жовтянського. – Т. 2. – К. : Академперіодика, 2006. – 600 с.

3. Розумний Ю.Т. Енергозбереження / Ю.Т. Розумний, В.Т. Заїка, Ю.В. Степаненко. – Дніпропетровськ. : НДУ, 2008. – 164 с.

4. Енергетична безпека України: оцінка та напрямки забезпечення / За ред. Ю.В.Продана, Б.С. Стогнія. – К. : НТУУ. “КПІ”, 2008. – 400 с.

5. Ковалко М. Розвинута енергетика-основа національної безпеки України / М. Ковалко, О. Ковалко. – К. : Бізнесполігресурс, 2009. – 104 с.

6. Энергосбережение в ЖКХ / Под ред. Л.В. Примака, Л.Н. Чернышова. – М. : Академический проект. Альма Матер, 2011. – 622 с.

7. Макогон Ю.В. Деякі аспекти реалізації політики енергозбереження в Україні : монографія / Ю.В. Макогон. – Донецьк : ДонНТУ, 2012. – 200 с.

8. Датчики руху [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://search.ukr.net/?q= datchyky%20ruchu.

9. Датчики руху [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.axiomplus.com.ua/1.

10. Дзядикевич Ю.В. Споживання електроенергії в житлово-комунальній сфері / Ю.В. Дзядикевич, Б.Р. Гевко, Ю.С. Никеруй // Энергосбережение, Энергетика, Энергоаудит. – 2011. – № 1. – С. 20-23.

11. Дзядикевич Ю.В. Економія електроенергії загального користування шляхом використання енергоощадливих джерел світла / Дзядикевич Ю.В., Гевко Б.Р. // Інноваційна економіка. – 2014. – № 4. – С. 236-240.

12. Дзядикевич Ю.В. Очищення тугоплавких металів від домішок проникнення / Ю.В. Дзядикевич, О.Д. Сміян, Р.М. Горбатюк // Доповіді національної академії наук України. – 1996. – № 8. – С. 98-104.

13. Кожушко Г.М. Проблеми переходу на освітлення житлових приміщень енергоекономічними джерелами світла: вартість, якість, безпека: II світлотехнічна конференція “Українська світлотехнічна галузь – сучасний стан та перспективи” / Г.М. Кожушко, Ю.О. Басова // Світлолюкс. – 2008. – № 5-6. – С. 74-77. – С. 76-79.

14. Кожушко Г.М. Аналіз переваг та недоліків світлодіодних джерел світла / Г.М. Кожушко, Ю.О. Басова // Науковий вісник ПУСКУ (серія технічні науки). – 2008. – № (1) 28. – С. 8-11.

15. Світлодіодні світильники [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.e-svitlo.com.ua/svityl’nyky.

16. Світлодіодні лампи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.skyled.com.ua.

17. Лампочки нанолайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: httpsblagoustriy.info/experiences/13/show/

18. Програма розвитку ООН в Україні. Трансформація ринку в напрямку енергоефективного освітлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:lampochki.org.ua/dokumenty.

19. U.S. Energy Information Administration [Електонний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eia.gov.

References

1. Zhovtianskyi, V.A. (2006), *Stratehiia enerhozberezhennia v Ukraini* [Energy saving strategy in Ukraine], vol. 1, Akademperiodyka, Kyiv, Ukraine, 510 p.

2. Zhovtianskyi, V.A. (2006), *Stratehiia enerhozberezhennia v Ukraini* [Energy saving strategy in Ukraine], vol. 2, Akademperiodyka, Kyiv, Ukraine, 600 p.

3. Rozumnyi, Yu.T., Zaika, V.T. and Stepanenko, Yu.V. (2008), *Enerhosberezhennia* [Energy saving], NDU, Dnipropetrovsk, Ukraine, 164 p.

4. Prodan, Yu.V. and Stohnii, B.S. (2008), *Enerhetychna bezpeka Ukrainy: otsinka ta napriamky zabezpechennia* [Energy Security in Ukraine: assessment and directions of ensuring], NTUU, "KPI", Kyiv, Ukraine, 400 p.

5. Kovalko, M. and Kovalko, O. (2009), *Rozvynuta enerhetyka – osnova natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [Developed power engineering is the basis of national security in Ukraine], Biznespolihresurs, Kyiv, Ukraine, 104 p.

6. Primak, L.V. and Chernyshova, L.N. (2011), *Energosberezheniye v ZHKKH* [Energy saving in Housing and Municipal Economy], *Akademicheskiy proyekt. Alma Mater*, Moscow, Russia, 622 p.

7. Makahon, Yu.V. (2012), *Deiaki aspekty realizatsiii polityky enerhozberezhennia v Ukraini* [Some aspects of the implementation of the energy saving policy in Ukraine], DonNTU, Donetsk, Ukraine, 200 p.

8. "Motion sensors", available at: https://search.ukr.net/?q= datchyky%20ruchu.

9. "Motion sensors", available at: http://axiomplus.com.ua/1.

10. Dziadykevych, Iu.V., Hevko, B.R. and Nykerui, Yu.S. (2011), "Electricity consumption in the housing and communal sphere", *Energosberezheniye, Energetika, Energoaudit*, no. 1, pp. 20-23.

11. Dziadykevych, Yu.V. and Hevko, B.R. (2014), **"**Energy savings for general use by using energy saving sources of light", *Innovative economy*, no. 4, pp. 236-240.

12. Dziadykevych, Yu.V., Smiian, O.D. and Horbatiuk, R.M. (1996), "Purification of refractory metals from impurities of penetration", *Dopovidi natsionalnoi akademii nauk Ukrainy,* no 8, pp. 98-104

13. Kozhushko, H.M. and Basova, Yu.O. (2008), "Problems of transition to lighting of residential premises with energy serving light sources: cost, quality, safety", *Svitloliuks*, no. 5-6, pp. 74-77; pp. 76-78.

14. Kozhushko, H.M. and Basova, Yu.O. (2008), "Analysis of the advantages and disadvantages of LED sources of light", *Naukovyi visnyk PUSKU*, no. (1) 28, pp. 8-11.

15. "LED lamps", available at: http://e-svitlo.com.ua/svityl'nyky.

16. "LED lamps", available at: http://skyled.com.ua.

17. "NanoLight"**,** available at : http://psblagoustriy.nfo/experiences/13/show/

18. "The UN Development Programme in Ukraine. Transforming the Market in a direction energy efficient lighting", available at: http://lampochki.org.ua/dokumenty.

19. U.S. Energy Information Administration, available at: http://eia.gov.

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА
І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 336.71

Ткаченко Н.В.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту
Черкаського інституту банківської справи
Університету банківської справи НБУ
Харченко А.М.,
викладач кафедри фінансів і кредиту
Черкаського інституту банківської справи
Університету банківської справи НБУ

МОНІТОРИНГ ПРОБЛЕМНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ У РОЗДРІБНОМУ БАНКІВСЬКОМУ КРЕДИТУВАННІ

Tkachenko N.V.,
dr.sc.(econ.), professor, head of finance and credit department
Cherkasy Institute of banking at the University
of Banking of the National Bank of Ukraine
Kharchenko A.M.,
lecturer of finance and credit department
Cherkasy Institute of banking at the University
of Banking of the National Bank of Ukraine

MONITORING OF PROBLEM DEBTS IN THE RETAIL BANKING CREDITING

Постановка проблеми. У сучасних умовах все більшої актуальності набуває питання збільшення частки проблемної заборгованості в кредитному портфелі комерційних банків. Високий рівень проблемних активів створює для банків серйозні труднощі: по-перше, недоотримання доходів знижує ефективність діяльності; по-друге, порушення планових термінів повернення розміщених активів погіршує ліквідність фінансової установи та вимагає залучення додаткових ресурсів; по-третє, трудовитрати та фінансові витрати на судові процедури та формування резервів, а також збитки, що виникають внаслідок неповернення кредитів, зменшують регулятивний капітал банку [1; 2; 3; 4; 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями організації та ефективного проведення моніторингу проблемної кредитної заборгованості банків і мінімізації кредитних ризиків присвячено дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема Т. Болгар, Л. Гаряги, О. Дудченко, З. Карасьової, В. Пірог, Л. Примостки, Н. Рогожнікової, Є. Рясних та ін. Втім, зважаючи на важливість проведених досліджень, залишається невирішеним питання щодо покращення заходів раннього встановлення ознак проблемності кредиту та підтримки стабільності кредитного процесу й оперативного реагування на виявлення ознак його неефективності.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення результатів розроблених заходів щодо поліпшення процесу роздрібного банківського кредитування через алгоритм кредитного моніторингу на основі побудови та застосування контрольних карт Шухарта.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними НБУ, частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, виданих вітчизняними банками, зросла з 1,3% станом на 01.01.2008 року до 13,5% станом на 01.01.2015 року, тобто у 10 разів (рис. 1).

Слід зауважити, що прострочена заборгованість є сумою прострочених платежів за кредитом на певну дату, тобто лише тією частиною кредитної заборгованості, яку не було погашено вчасно. Загальний обсяг кредитів, щодо яких допущено прострочення, є набагато більшим за обсяг простроченої заборгованості, оскільки в останній не враховуються майбутні затримки платежів [6]. Так, за даними НБУ, протягом 2014 року суттєво зросла частка недіючих кредитів у загальній сумі кредитів, виданих банками, та досягла 20,6% станом на 01.10.2014 року (рис. 2).

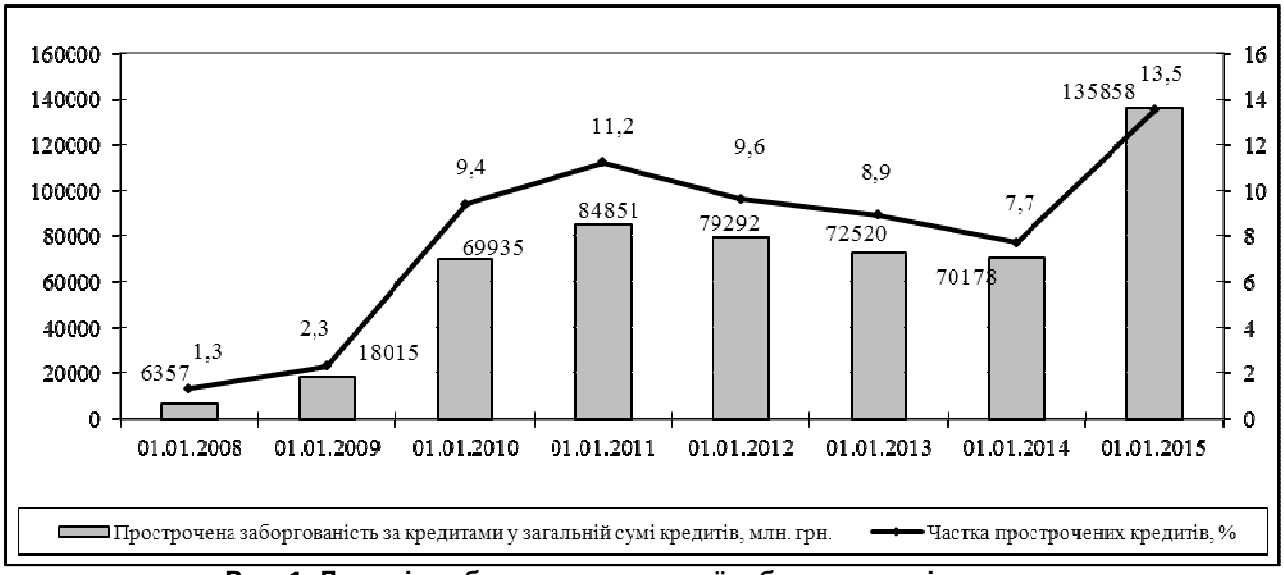

Рис. 1. Динаміка обсягу простроченої заборгованості, млн. грн.

Джерело: НБУ [7]

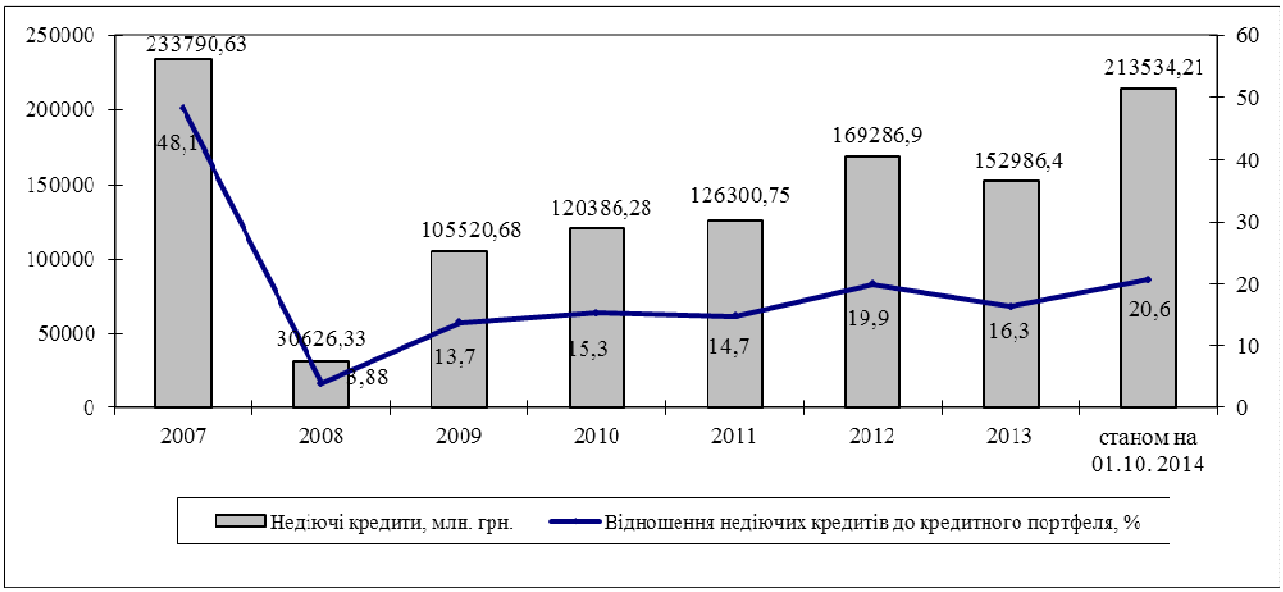

Рис. 2. Динаміка обсягу недіючих кредитів банків України, млн. грн.

Джерело: НБУ [7]

Водночас міжнародні рейтингові агенції Fitch, Moody 's та S&P оцінюють частку недіючих кредитів у банківській системі України в межах 30-40%, відзначаючи тенденцію до зростання [7].

Зростання обсягів недіючих кредитів вітчизняних банків пояснюється наступними причинами:

- необґрунтованим зниженням вимог до позичальників для нарощування кредитного портфеля банку;
- непрозора для позичальника ціна кредиту, що включає приховані комісії та, як результат, недооцінювання позичальниками власної платоспроможності;
- масова видача кредитів, джерелом погашення яких передбачалося отримання доходів від проведення позичальниками спекулятивних операцій (кредити на покупку нерухомості і землі для перепродажу). Успішне погашення таких кредитів можливе тільки на етапі динамічного розвитку економіки та швидкого зростання цін на активи, придбані для перепродажу;
- недостатнє врахування кредитних ризиків при формуванні ціни кредиту (при високому рівні простроченої заборгованості доходи від працюючих кредитів не покривають збитків від проблемних);
- формування кредитного портфеля без урахування терміновості пасивів, що призвело до розривів ліквідності (видача кредитів на тривалі терміни при фінансуванні їх короткостроковими депозитами);
- валютне кредитування клієнтів за відсутності у них доходів у валюті.

Усе це свідчить про наявність прорахунків у кредитній політиці банків, а також про недостатньо якісний кредитний моніторинг банку.

Для того щоб проблемний кредит не став простроченим, необхідний постійний моніторинг заборгованості, раннє встановлення ознак проблемності, детальний аналіз фінансового стану клієнтів-позичальників та розробка заходів щодо підвищення якості кредиту.

Кредитний моніторинг представляє собою відстеження кредитоспроможності клієнта після отримання кредиту, порівняно зі становищем до отримання кредиту, що дозволяє прогнозувати розвиток подій у майбутньому з метою зменшення (по можливості – повного виключення) ризику виникнення прострочення (неповернення) кредиту. Кредитний моніторинг передбачає безперервне спостереження, оцінювання та попередження негативних наслідків кредитної діяльності банків з боку служб внутрішнього контролю банку.

Для підтримки стабільності кредитного процесу й оперативного реагування на виявлення ознак його неефективності пропонуємо здійснювати динамічне відстеження якості кредитного моніторингу із застосуванням контрольних карт Шухарта.

Контрольна карта є інструментом контролю якості, що дозволяє відстежувати хід протікання процесу та впливати на нього (за допомогою відповідної зворотного зв'язку), попереджаючи його відхилення від встановлених до процесу вимог. Основна мета контрольних карт полягає у представленні оперативної інформації про зміну стану процесу, появу спеціальних (зовнішніх, що не властивих процесу) джерел варіації результатів, тобто про вихід процесу зі стану статистичної керованості. Наявність такої інформації є передумовою аналізу цих причин і вжиття заходів щодо поліпшення процесу.

Контрольна карта складається з центральної лінії (CL), що відповідає еталонному значенню характеристики процесу, а також має дві статистично визначені контрольні межі відносно центральної лінії, які називаються верхньою контрольною межею (UCL) та нижньою контрольною межею (LCL) (рис. 3). Центральна лінія показує так зване еталонне значення, порівняно з яким порівнюються всі інші. Верхня межа визначає граничний допуск значень понад встановленого еталонного значення. Нижня межа визначає граничний допуск менше встановленого еталонного значення. Вихід точки на графіку за межі верхньої та нижньої ліній означає, що необхідно здійснювати заходи щодо підвищення якості кредитного моніторингу банку, перегляд кредитної політики й усунення недоліків в її реалізації.

Рис. 3. Приклад контрольної карти Шухарта

Джерело: побудовано авторами

Для оцінювання якості кредитного моніторингу банку пропонуємо застосувати показники частки безнадійних кредитів та частки недіючих кредитів у кредитних операціях банку. Побудуємо контрольні карти Шухарта індивідуальних значень показників якості кредитного моніторингу на основі даних фінансової звітності 30 банків за наступною методикою:

1. Побудувати рейтинг банків за показником якості кредитного моніторингу.
2. Розрахувати середнє значення показника, що аналізується, $\bar{X}$:

$$\bar{X} = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n} X_i, \quad (1)$$

де: X_i – показник, що характеризує якість кредитного моніторингу *i*-того банку, n – кількість банків, показники яких аналізуються;

3. Обчислити попарно ковзний розмах значень показника R:

$$R_i = |X_{i+1} - X_i|. \quad (2)$$

4. Визначити середнє значення ковзного розмаху показника, що аналізується, $\bar{R}$:

$$\bar{R} = \frac{1}{n-1}\sum_{i=1}^{n-1} R_i. \quad (3)$$

5. Встановити значення верхньої контрольної межі (*UCL*) для обраного показника [8]:

$$UCL = \bar{X} + 2{,}66\bar{R}. \quad (4)$$

Центральна лінія (*CL*) контрольної карти буде проведена на рівні значення $\bar{X}$, нижня контрольна межа (*LCL*) не відзначатиметься, оскільки чим меншими є значення часток безнадійних кредитів та недіючих кредитів у кредитних операціях банку, тим кращою є якість кредитного моніторингу банку.

Результати виконаних розрахунків представлені на рисунках 4-5.

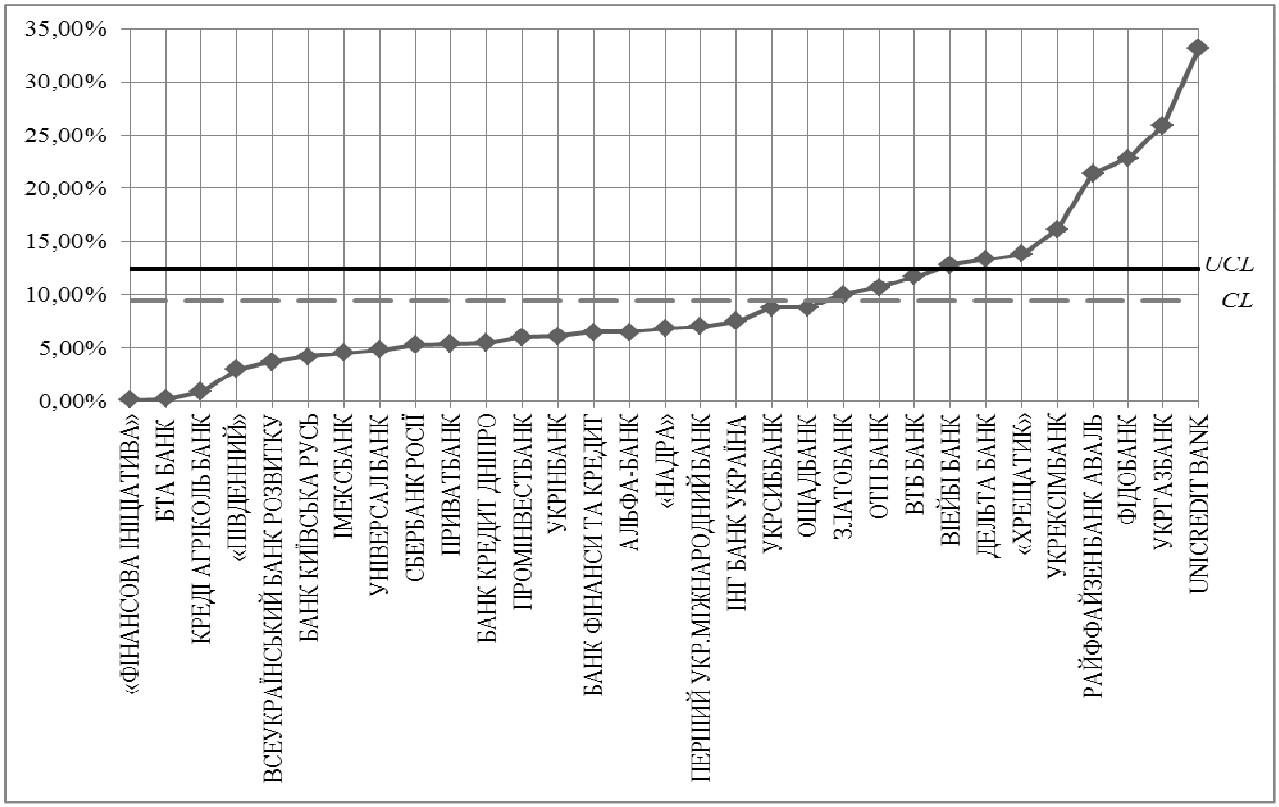

Рис. 4. Контрольна карта Шухарта індивідуальних значень часток безнадійних кредитів у кредитних операціях банків, станом на 01.07.2014 року

Джерело: розрахунки авторів

Як свідчать дані рисунків 4-5, до банків, стан кредитного моніторингу який потребує поліпшення, належать: UniCredit Bank, Дельта Банк, Укрексімбанк, Райффайзен банк Аваль, Укргазбанк, банк Хрещатик, та Фідобанк. Такі банки мають високі частки недіючих та безнадійних кредитів. Це пояснюється агресивною стратегією розвитку роздрібного бізнесу, якої дотримувалася більшість названих фінансових установ в період активного розвитку кредитування, зокрема нарощування частки високо-маржинальних беззаставних кредитів.

Якісний кредитний моніторинг дозволяє банку своєчасно розпізнати сигнали погіршення кредитоспроможності позичальника та розробити комплекс заходів щодо недопущення переходу кредиту в категорію прострочених (рис. 6).

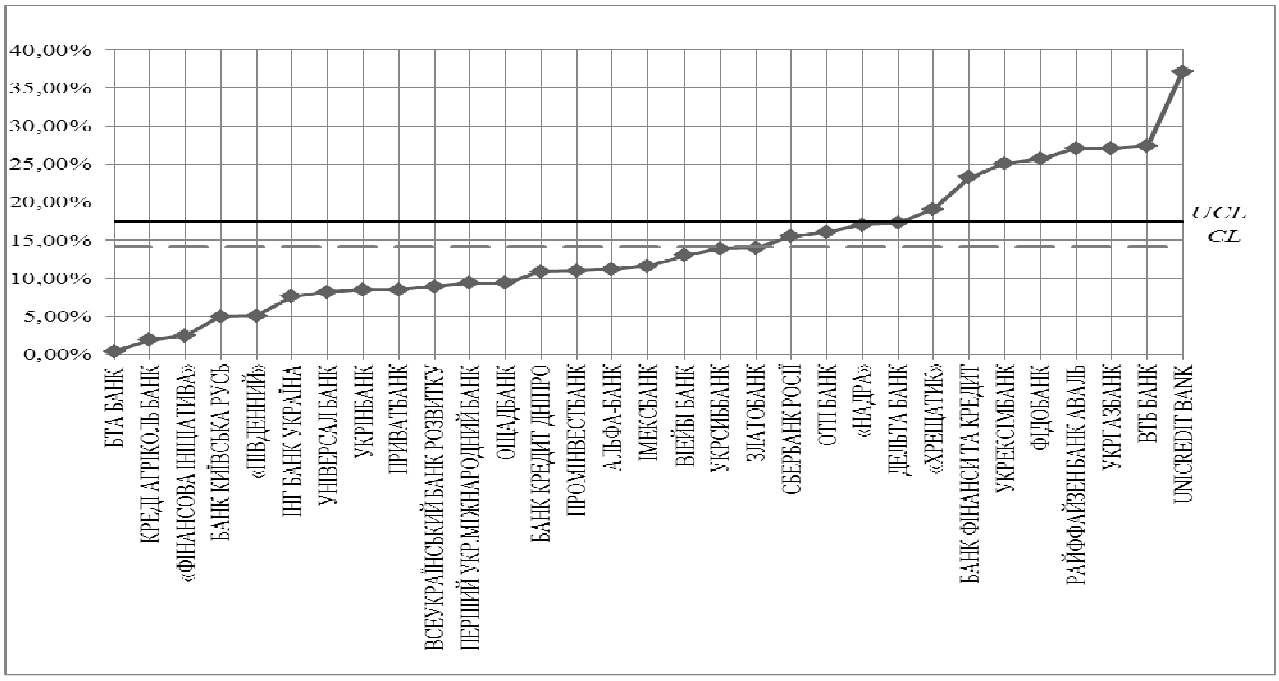

Рис. 5. Контрольна карта Шухарта індивідуальних значень часток недіючих кредитів у кредитних операціях банків, станом на 01.07.2014 року

Джерело: розрахунки авторів

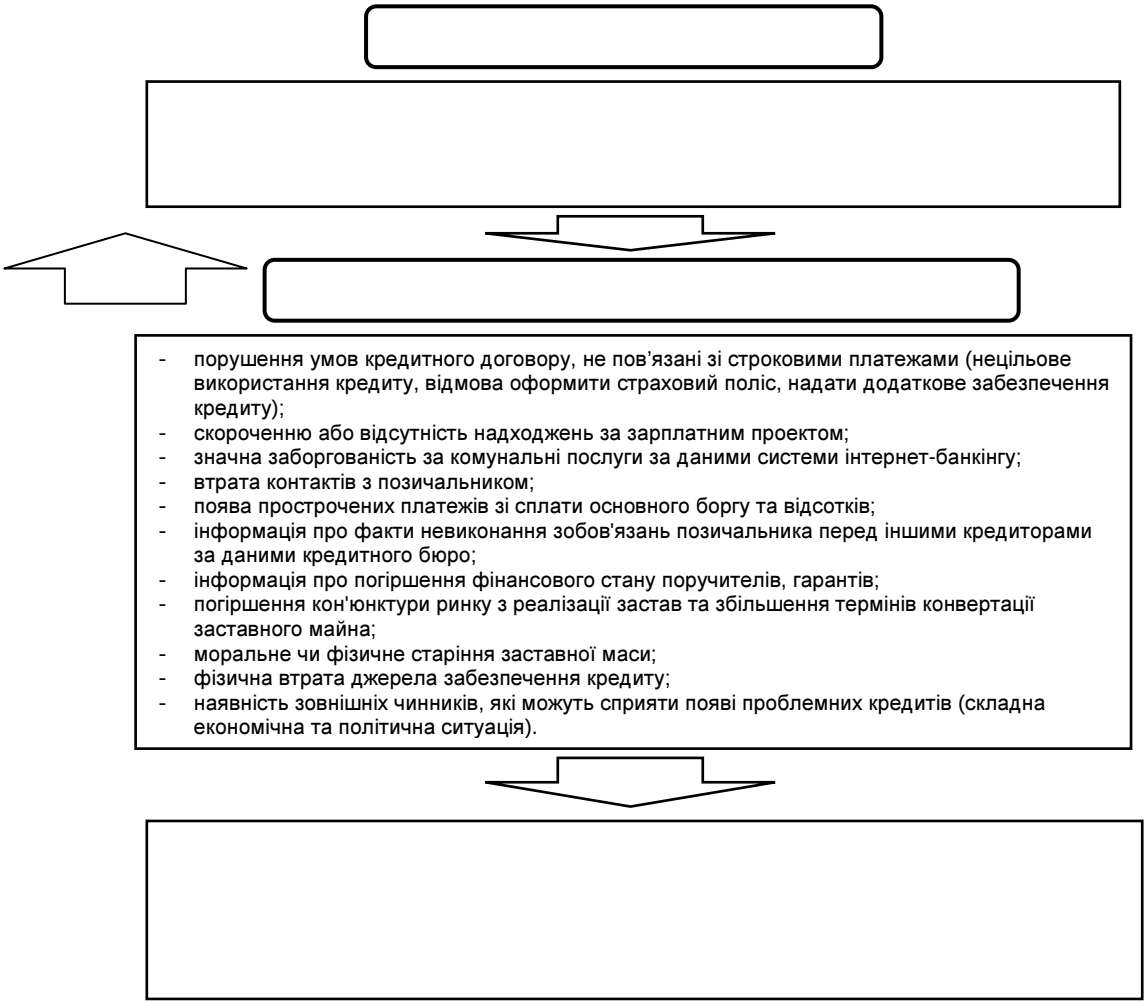

Рис. 6. Заходи (алгоритм) кредитного моніторингу банку

Джерело: складено авторами

У процесі кредитного моніторингу відстежується якість кредиту, дотримання умов кредитного договору, у тому числі відповідність фактичних платежів за кредитом розрахунковим (дозволяє робити висновки про якість обслуговування боргу), якість і стан забезпечення кредиту (дає можливість оцінити поточну вартість і ліквідність застави), прогнозується збільшення або скорочення потреби позичальника в сумі кредиту, зміна фінансового стану поручителя тощо

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, керуючись даними НБУ, відбулося зростання частки недіючих кредитів у загальній сумі кредитів, виданих банками. Це відбулося через сукупність малоефективних та слабких дій у кредитній політиці банків, а також про недостатньо якісний кредитний моніторинг банку. Для усунення таких прорахунків запропоновано використання динамічного відстеження якості кредитного моніторингу із застосуванням контрольних карт Шухарта. Це дозволяє відстежувати хід протікання процесу кредитування та впливати на нього, попереджаючи його відхилення від встановлених вимог у випадках виходу зі стану статистичної керованості. Наявність такої інформації є передумовою аналізу причин і застосування заходів щодо поліпшення процесу.

На основі даних фінансової звітності трьох десятків банків побудовано контрольні карти Шухарта індивідуальних значень показників якості кредитного моніторингу та виявлено високі частки недіючих та безнадійних кредитів у деяких із них, що свідчить про використання агресивної стратегії розвитку роздрібного бізнесу в період активного розвитку кредитування.

Запропоновано алгоритм кредитного моніторингу банку, що дозволяє своєчасно розпізнати сигнали погіршення кредитоспроможності позичальника та розробити комплекс заходів щодо недопущення переходу кредиту в категорію прострочених.

Література

1. Болгар Т.М. Проблемні кредити банків як результат реалізації кредитного ризику / Т. М. Болгар // Економічний нобелівський вісник. – 2014. – №1(7). – С. 55-59.
2. Гаряга Л.О. Місце моніторингу у банківській діяльності / Л. О. Гаряга // Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал (Національна академія управління). – 2007. – №5 (71). – С.153-165.
3. Дутченко О.О. Розробка підходу до врахування галузевого фактора діяльності позичальника при проведенні банківського кредитування / О.О. Дутченко // Вісник Тернопільського національного економічного університету. Випуск 1. – 2011. – С. 86 – 92
4. Карасьова З.М. Місце кредитного моніторингу в процесі кредитування / З.М. Карасьова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць ; Державний вищий навчальний заклад „Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2004. – Т. 9. – С. 257-263.
5. Рогожнікова Н.В. Концептуальні підходи до моніторингу як форми спостереження за процесом споживчого кредитування в комерційному банку / Н.В. Рогожнікова // Вісник Університету банківської справи Національного Банку України. – 2010. – № 3 (9). – С. 191–192.
6. Постанова Правління НБУ від 20.06.2012 № 253 «Про затвердження змін до Інструкції з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1183-12
7. Сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897.
8. Статистичний контроль. Контрольні карти Шухарта (ISO 8258:1991, IDT): ДСТУ ISO 8258-2001. / М. Шарапов (пер. і наук. –тех. ред.). – Офіц. вид. – К. : Держспоживстандарт України, 2003. – 32 с.

References

1. Bolhar, T.M. (2014), «Banks bad loans as a result of the implementation credit risk», *Ekonomichnyi nobelivskyi*, no. 1(7), pp. 55-59.
2. Hariaha, L.O. (2007), «The place monitored in banking», *Aktualni problemy ekonomiky: naukovyi ekonomichnyi zhurnal*, no. 5(71), pp.153-165.
3. Dutchenko, O.O. (2011), «Development of sectoral approach to take into account the factor of the borrower during bank lending», *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no. 1, pp. 86-92
4. Karasova Z. M. (2004), «The place credit monitoring in the lending process», *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats*, no. 9, pp. 257-263.
5. Rohozhnikova, N.V. (2010), «Conceptual approaches to monitoring as a form of observers on consumer credit in commercial bank», *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho Banku Ukrainy*, no. 3(9), pp. 191-192.
6. Postanova Pravlinnia NBU (2012), «On approval of amendments to the Regulations on accounting credit, deposit operations and the formation and use of reserves for credit risks in Ukraine banks», no. 253, available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1183-12
7. Sait NBU available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897.
8. Statystychnyi kontrol. Kontrolni karty Shukharta (2003), (ISO 8258:1991, IDT): DSTU ISO 8258-2001, Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 32 p.

УДК 336.71(477)

Буряк О.П.,
к.е.н., доцент, здобувач кафедри економічної теорії
Львівська комерційна академія

ОСОБЛИВОСТІ І ТЕНДЕНЦІЇ (ТРЕНДИ) ПОСТКРИЗОВОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ (2010-2013 рр.)

Buryak O.P.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., candidate for a degree
of the department of economic theory
Lviv Academy of Commerce

PECULIARITIES AND TENDENCIES (TRENDS) OF POST CRISIS DEVELOPMENT OF BANKING SYSTEM (2010-2013)

Постановка проблеми. У сучасній глобалізаційній економічній системі важливого значення набуває проблема фінансової стабільності банківського сектору економіки.

На сучасному етапі функціонування банківської системи виникає низка фінансово-економічних проблем. Це проблеми, які пов'язані із нерозвиненою інституційною структурою фінансових ринків, недостатнім рівнем капіталізації банків, значним обсягом безнадійних кредитів та високим рівнем ризику кредитування реального сектору економіки. Така ситуація робить актуальним дослідження сучасного стану банківської системи у посткризовий період та загальних тенденцій його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, які стосуються особливостей і тенденцій (трендів) посткризового розвитку банківської системи (2010-2013 рр.) досліджували такі вчені, як Ж.Г. Голодова [2], А.О. Єпіфанов [7], С.В. Башлай [7], Т.Г. Савченко [7], О.С. Пирожок [9], Н.С. Пиріжок [9] та ін. Аналіз отриманих результатів дослідження підтверджує важливість вивчення поставлених питань, в зв'язку з їх актуальністю і визначає доцільність продовження їх розгляду.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей і тенденцій (трендів) посткризового розвитку банківської системи (2010-2013 рр.)

Виклад основного матеріалу дослідження. Криза банківської системи є найбільш небезпечною, оскільки стає поштовхом до загальної економічної кризи. Своєю чергою розвиток банківської системи сприяє економічним перетворенням у всіх сферах економічного життя країни, оскільки банківські установи забезпечують рух капіталу між суб'єктами фінансового ринку, здійснюють розрахунки суб'єктів господарювання та кредитування, і тим самим опосередковують розподіл, перерозподіл грошових ресурсів та створюють додаткову вартість капіталу в державі.

Для того, щоб визначити здатність банківської системи України до забезпечення зростання стійкості, доцільно проаналізувати стан та тенденції розвитку банківської системи України у посткризовий період (2010-2013 рр.) та визначити, які уроки банківської кризи 2008-2009 років враховані при розробці стратегічної трансформації банківської галузі України на майбутнє.

Фінансово-економічна криза, що розгорнулась у 2008 р. ввела вітчизняне банківництво у фазу глибокого спаду, що супроводжувався падінням довіри до банківської системи збоку населення, зниженням показників ліквідності, платоспроможності та рентабельності банківських установ, зменшенням величини банківського капіталу внаслідок вилучення депозитних коштів, збільшенням проблемної заборгованості клієнтів, підвищенням частки державної власності у банківській системі, зростанням обсягів рефінансування НБУ, розширенням присутності банківських ризиків, скороченням обсягів кредитування загалом, падінням фінансових результатів банківської діяльності загалом.

Для дослідження процесів стабілізації у банківській системі в посткризовий період 2010-2013рр. вважаємо за доцільне охарактеризувати тенденції розвитку банків у розрізі таких показників, як: активи, власний капітал, зобов'язання та фінансові результати діяльності.

Зазначимо, що основною складовою активів банківських установ становлять кредити, надані в економіку (2010 р. – 77,8%, 2011 р. – 78,3%, 2012 р. – 72,3%, 2013 р. – 71,3%). Обсяги кредитування економіки наведено нами у табл. 1.

Як бачимо з табл. 1, низхідна динаміка кредитування резидентів, яка спостерігалася у 2009 р. за підсумками 2010 р. призупинилася. Причинами цьому стало розширення ресурсної бази, зростання рівня вільної ліквідності банків та зниження вартості кредитів (у національній валюті). У зв'язку з цим загальний обсяг активів банківської системи на кінець 2010 р. збільшився до 942,1 млрд. грн., обсяг наданих в економіку кредитів становив 732,8 млрд. грн. Активи збільшились в основному за рахунок зростання кредитів, наданих суб'єктам господарювання – 508,3 млрд. грн., що склало 67,3% від усіх кредитів, наданих в економіку. Ми вважаємо, що така ситуація була обумовлена позитивними

тенденціями розширення ресурсної бази банків, а також покращенням фінансового стану окремих підприємств. Проте важливо зауважити, що основним джерелом збільшення обсягів кредитування було нарощування кредитів у національній валюті. У свою чергу, проведення НБУ політики щодо обмеження кредитування в іноземній валюті обумовило низхідну динаміку заборгованості за такими кредитами в усіх секторах економіки.

Таблиця 1

Обсяги вимог банків за кредитами в економіку України у 2010-2013 рр. (на кінець року), млрд. грн

Рік	Активи	Усього кредитів наданих в економіку	У тому числі						ВВП	Співвідношення активів до ВВП, %
			кредити. шо надані суб`єктам господарювання	кредити. надані фізичним особам	коротко-строкові	довгострокові	у національній валюті	в іноземній валюті		
2010	942,1	732,8	508,3	186,5	242,8	490,0	395, 5	337,3	1085,9	86,8
2011	1054,3	801,8	580,9	174,7	297,4	504,4	478,6	323,2	1302,1	81,0
2012	1127,2	815,1	609,2	161,8	344,2	470,9	515,6	299,6	1408,9	80,0
2013	1278,1	911,4	698,8	167,8	400,1	487,5	582,2	305,5	1444,0	88,5

Джерело: складено на основі [4]

У 2011 р. спостерігалася здебільшого висхідна динаміка банківського кредитування. За результатами 2011 р. обсяги кредитування зросли на 69,0 млрд. грн. (9,4%) і на 01.01.2012 р. становили 801,8 млрд. грн., що можна пояснити виключно нарощенням кредитування в національній валюті. Варто зазначити, що важливою тенденцією стабілізації банківської системи 2011 р. було зменшення прострочених кредитів, що сприяло активізації кредитування реального сектора економіки. Зменшення простроченої заборгованості відбулося переважно внаслідок списання прострочених кредитів, чому сприяло прийняття в липні постанови НБУ щодо відшкодування банками безнадійної заборгованості за рахунок резерву [6].

Протягом 2012 р. активність банків у сфері кредитування була помірною. У 2012 р. кредити, надані резидентам, зросли на 1,6% і на 01.01.2013 р. становили 815,1 млрд. грн. Впродовж всього року кредитування здійснювалося переважно в національній валюті (за рік відбулось зростання на 37,0 млрд. грн., що становить 7,7%, – до 515,6 млрд. грн.). На противагу, кредити в іноземній валюті зменшилися на 23,6 млрд. грн., або на 6,0%, – до 299,6 млрд. грн. Це, на нашу думку, покращило структуру кредитного портфеля за видами валют та сприяло зниженню доларизації економіки.

У 2013 р. кредити, надані резидентам, зросли за листопад місяць на 15,3 млрд. грн, або на 1,8%, і станом на 01.01.2014 р. становили 911,4 млрд. грн. Приріст кредитів, наданих в економіку, у річному обчисленні збільшився до 8,1%, з початку року – 10,7%. Кредити надавалися насамперед у національній валюті. Річна зміна кредитів, наданих резидентам у національній валюті, зросла до 13,2%, з початку року – до 21,6%. Проте зміна кредитної заборгованості резидентів в іноземній валюті в річному обчисленні становила "мінус" 1,5%, з початку року – "мінус" 0,6%. Найбільше зросли залишки короткострокових кредитів, наданих суб'єктам господарювання на поточну діяльність.

Отже, аналіз банківських активів у посткризовий період дає підстави стверджувати, що у 2010-2013 рр. відбулась активізація кредитування економіки. Найбільший обсяг кредитних ресурсів отримували нефінансові корпорації в національній валюті у поточну діяльність. Варто зазначити, що "у 2013 р. серед опитаних суб'єктів господарювання, що планували розширювати власний бізнес у майбутньому, лише 34% збирались звернутися до залучення банківських кредитів" [3], що пов'язано з високою їх вартістю, яка є значно вищою, ніж середній рівень рентабельності більшості галузей економіки, тому є недосяжною для багатьох підприємств реального сектора. У посткризовий період спостерігається також активне скорочення кредитних залишків фізичних осіб в іноземній валюті та, на цьому фоні, скорочення тривалості кредитування. Варто підкреслити, що "в нормально функціонуючій ринковій економіці співвідношення активів банківського сектора країни до ВВП повинно складати не менше 100%. Такий підхід дозволить оцінити безпеку банківського сектору, а також його відповідність потребам економіки (залежність корпорацій від зовнішніх запозичень)" [2]. Зазначимо, що вітчизняний банківський сектор ще не досягає даних показників (співвідношення становить в середньому 84,0%,), тому існує потреба інтенсивного нарощення обсягів активів. Серед позитивних тенденцій розвитку банківської системи у посткризовий період можемо виділити покращення структури кредитування, підвищення якості активів, удосконалення управління ризиками та зменшення проблемної

заборгованості клієнтів банківських установ.

Ще одним важливим показником для дослідження розвитку банківської системи є власний капітал. Підкреслимо, що збільшення рівня капіталізації банків України має бути основним елементом у формуванні стратегії їхнього зростання (табл. 2).

Таблиця 2

Структура власного капіталу банківської системи України станом на кінець року, млрд. грн.

Показник	Рік			
	2010	2011	2012	2013
статутний капітал	145,9	171,9	176,2	185,2
резервні та інші фонди банку (в т.ч. резерви переоцінки)	25,1	25,9	32,3	26,4
нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-43,6	-51,6	-50,9	-46,3
інший власний капітал	8,4	9,3	12,6	18,1
всього власного капіталу	137,7	155,5	170,2	192,6
пасиви	942,1	1054,3	1127,2	1278,1
ВВП	1085,9	1302,1	1408,9	1444,0

Джерело: складено на основі [4]

Аналіз табл. 2. показує, що станом на кінець 2010 р. сукупний обсяг власного капіталу становив 137,7 млрд. грн. Проте розмір статутного капіталу перевищує величину власного капіталу на 8,2 млрд. грн., що пов'язано з накопиченим збитком минулих років. У зв'язку з вимогою уряду збільшити розмір статутного капіталу банку з 75 до 120 млн. грн. [1], за підсумками 2010 р., лише 40,9% банків виконали цю вимогу, оскільки на збільшення статутного капіталу банкам відведено 5 років. У 2011 р. розмір власного капіталу вітчизняних банків становив 155,5 млрд. грн., тобто зріс на 17,8 млрд. грн. (12,9%). У зв'язку з значними збитками банківської системи обсяг власного капіталу був у поточному році на 16,4 млрд. грн. менший за статутний капітал. Розмір власного капіталу становив близько 14,7% від сукупних пасивів банківської системи України. Збиток минулих років станом за 2011 р. склав 43,8 млрд. грн. Величина статутного капіталу станом на кінець 2011 р. порівняно з 2010 р. збільшилась на 26,0 млрд. грн.

Загальний обсяг власного капіталу вітчизняних банків протягом 2012 р. мав тенденцію до зростання і становив 170,2 млрд. грн. (зріс на 9,5% (14,7 млрд. грн.). Розмір власного капіталу як і у 2011 р. менший за статутний капітал (на 6 млрд. грн.), що пояснюється значними збитками банківської системи України у попередні роки. Розмір власного капіталу становить близько 15,6% від сукупних пасивів банківської системи України. Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) на кінець 2012 р. становив (-50,95) млрд. грн. Порівняно зі значенням 2011 р., розмір непокритого збитку збільшився на 0,7 млрд. грн. Показник статутного капіталу протягом 2011-2012 рр. збільшився на 2,6% (4,3 млрд. грн).

Сукупний розмір власного капіталу українських банків протягом перших дев'яти місяців 2013 року зріс на 5,59% (9,46 млрд. грн.) і становив 178,8 млрд. грн. станом на 01.10.2013 р. Розмір власного капіталу і надалі продовжує бути меншим за статутний капітал, що пояснюється значними збитками банківської системи України у попередні роки. Величина власного капіталу становила близько 14,5% від сукупних пасивів банківської системи України. Непокритий збиток станом на 01.10.2013 р. становив -46,36 млрд. грн. З початку року розмір непокритого збитку зменшився на 9,07% (4,62 млрд. грн.). У свою чергу розмір статутного капіталу станом на 01.10.2013 р. зріс на 2,51% (4,41 млрд. грн.).

Важливим трендом посткризового періоду розвитку банківської системи України є збільшення частки держави у статному капіталі банків. Станом на початок 2014 р. держава, крім традиційних ПАТ "Державний ощадний банк України" і ПАТ "Державний експортно-імпортний банк України", стала головним власником таких банків, як ПАТ "Укргазбанк", спрямувавши 3,2 млрд. грн. на поповнення статутного капіталу, що становить 92,99% прав державної власності, ПАТ "Родовідбанк – 2,809 млрд. грн. (99,99%), ПАТ "Акціонерний комерційний банк "Київ" – 3,563 млрд. грн. (99,94%), ПАТ "Комерційний банк "Хрещатик" – 0,2 млрд. грн. (24,79%), ПАТ "Український банк реконструкції та розвитку" – 5 млрд. грн. (99,99%) [8].

Отже, за період 2010-2013 рр. спостерігається позитивна динаміка власного капіталу банків України із 137,7 млрд. грн. у 2010 р. до 192,6 млрд. грн. у 2013 р. У більшості банків відбувалося рівномірне нарощування власного капіталу упродовж усього досліджуваного періоду в основному за рахунок збільшення статутного капіталу, у тому числі у зв'язку із зростанням державної частки. Варто зазначити, що власний капітал банківської системи України становить близько 12% від ВВП, проте "у країнах з перехідною економікою цей показник перевищує 40%, а у розвинених − 80% і більше" [9]. Саме тому подальше підвищення рівня капіталізації українських банків є важливою передумовою посилення їхньої конкурентоспроможності на світовому ринку.

Важливо проаналізувати й обсяг залучення банками фінансових коштів і передусім депозитних ресурсів. У 2010 р. відбувалося поступове відновлення довіри до банківської системи та національної

валюти, про що свідчив стабільний приріст коштів на рахунках у банках насамперед у національній валюті. Стабілізація ситуації на валютному ринку та підвищення економічної активності сприяли у 2010 р. збільшенню залишків за коштами суб'єктів господарювання, що на кінець року склали 144,1 млрд. грн, фізичних осіб – 270,7 млрд. грн. Зобов'язання збільшувались в основному за рахунок депозитів в національній валюті. У структурі зобов'язань переважали строкові кошти фізичних осіб.

У 2011 р. зобов'язання банків зросли на 94,4 млрд. грн і склали на кінець року 898,8 млрд. грн. Протягом року активніше залучались кошти в національній валюті – 280,4 млрд. грн, що на 41,1 млрд. грн більше, ніж у 2010 р., у свою чергу депозити в іноземній валюті у 2011р. склали – 211,3 млрд. грн. Строкові кошти фізичних осіб зростали швидшими темпами, ніж кошти суб'єктів господарювання. Проте значні темпи економічного зростання в Україні у 2011 р. сприяли збільшенню депозитів суб'єктів господарювання на 42,1 млрд. грн., зобов'язання фізичних осіб збільшились на 35,5 млрд. грн. [4]

У 2012 р. спостерігався висхідний тренд депозитів резидентів. У 2012 р. депозити резидентів зросли становили 566,6 млрд. грн. Протягом 2012 р. залишки депозитів у національній валюті зросли на 39,9 млрд. грн (14,2%), в іноземній валюті – на 40,8 млрд. грн (19,3%). Депозити фізичних осіб продовжували займати найбільшу питому вагу в структурі депозитів резидентів – 364,0 млрд. грн. та зростали протягом усього року, забезпечивши приріст депозитів резидентів у цілому. Загалом у 2012 р. зобов'язання зросли на 59,1 млрд. грн.

У 2013 р. збільшилися залишки на депозитних рахунках фізичних осіб у національній валюті, що свідчило про сталу довіру населення до банківської системи та гривні. Станом на кінець 2013 р. депозити суб'єктів господарювання склали – 235,0 млрд. грн., фізичних осіб – 433,7 млрд. грн. Значними темпами зростали розміри строкових зобов'язань фізичних осіб і за результатами 2013 р. збільшились на 61,7 млрд. грн та становили – 350, 8 млрд. грн. Розміри зобов'язань банків протягом року склали 1085,5 млрд. грн, тобто зросли на 127,6 млрд. грн, і це стало рекордним показником посткризового періоду.

Отже, можемо стверджувати, що у 2010-2013 рр. відбувалось відновлення довіри до банківської системи та національної грошової одиниці з боку населення та, як наслідок, зростання обсягів зобов'язань як фізичних, так і юридичних осіб, що свідчить про позитивні тенденції у розвитку економіки країни.

Одним з найважливіших показників відновлення стабільності функціонування банківської системи є досягнення додатного значення фінансових результатів діяльності банків. Структуру та тенденції зміни даного показника ми дослідити на основі даних табл. 3.

Таблиця 3

Фінансові результати діяльності банків України у 2010-2013 рр. (на кінець року), млрд. грн

Показник	Рік			
	2010	2011	2012	2013
Доходи	136,8	142,8	150,4	168,9
Витрати	149,9	150,5	145,6	167,5
Результат діяльності	-13,3	-7,7	4,9	1,4
Рентабельність активів, %	-1,45	-0,76	0,45	0,12
Рентабельність капіталу, %	-10,19	-5,27	3,03	0,81

Джерело: складено на основі [4]

З табл. 3. видно, що у 2010 р. доходи становили 136,8 млрд. грн, витрати – 149,9 млрд. грн, результат діяльності за підсумками року був негативним і склав – (-13,3) млрд. грн. Можемо стверджувати, що попри збільшення активів, зобов'язань та капіталу, у банківській системі ще відчутними були наслідки фінансово-економічної кризи, що унеможливило досягнення позитивних фінансових результатів діяльності банків.

У 2011 р. банківська система України продовжує демонструвати від'ємний фінансовий результат. Доходи банків за 2011 р. становили 142,8 млрд. грн і перевищили значення за 2010 р. на 3,6 млрд. грн. Збільшення доходів протягом 2011 р. відбулось у зв'язку з зростанням комісійних та торгівельних доходів. В структурі доходів показовою є тенденція до скорочення частки відсоткових доходів. Розмір витрат порівняно із результатами 2010 р. зріс всього на 0,6 млрд. грн і за підсумками 2011 р. склав 150,5 млрд. грн. Найбільше зниження у відрахуваннях до резервів, що свідчить про поступове позбавлення кредитно-інвестиційних портфелів банків від проблемної заборгованості. Фінансовий результат діяльності за 2011 р. збільшився на 5,6 млрд. грн, хоч і залишився негативним (-7,7) млрд. грн.

За результатами 2012 р. вітчизняна банківська система продемонструвала позитивний фінансовий результат (4,9 млрд. грн.). Доходи зросли на 7,6 млрд. грн у зв'язку з зростанням комісійних та торгівельних доходів, у свою чергу, витрати зменшились на 4,9 млрд. грн за рахунок скорочення персоналу, зменшення зарплат та закриття нерентабельних філій та відділень.

За 2013 р. фінансовий результат діяльності банків становив 1,4 млрд. грн, що значно нижче, ніж

за підсумками 2012 р. (зменшення відбулось на 3,5 млрд. грн).

Таким чином, у 2010-2012 рр. прослідковується висхідне зростання фінансових результатів, а починаючи з 2013 р. відбувається низхідне зростання, оскільки фінансовий результат зменшується. У подальші роки необхідно наростити обсяги доходів банківської системи з метою підвищення рентабельності банківських установ.

Варто наголосити на тому, що важливою тенденцією розвитку вітчизняної банківської системи в останні роки є зростання ролі іноземного капіталу.

Відзначимо, що у порівнянні з 2010 р. кількість банків з іноземним капіталом у 2013 р. зменшилась з 55 до 49 банків. У період 2010-2013 рр. частка іноземного капіталу в банківській системі Україні зменшилась з 40,6% до 34,2%. У 2013 р. продовжилась тенденція до консолідації банківського капіталу. Так, власником ПАТ "Дельта Банк" було придбано ПАТ "Сведбанк", ПАТ "Кредитпромбак" та ПАТ "Астра Банк". Також групою UniCredit розпочато процес злиття її дочірніх структур – ПАТ "Укрсоцбанк" та ПАТ "Унікредітбанк" [7].

Статистичний аналіз основних показників діяльності банків у посткризовий період (2010 – 2013 рр.) дає підстави стверджувати про розгортання стабілізаційних процесів у вітчизняній банківській системі. Загальна кількість банків, що мають банківську ліцензію становить станом на початок 2014 р. – 180 банк та 1 банк, що має ліцензію санаційного банк (АТ "Родовід банк"). Впродовж 2011-2013 рр. кількість банківських установ була сталою і складала 176 банків. Станом на початок 2014 р. їх кількість наблизилась до величини докризового показника 2008 р. (175 банків), а 14 банківських установ перебуває у стані ліквідації, 2 банки – на стадії реорганізації (ПАТ "Унікредит банк", ПАТ "Фідокомбанк"), в 1 банк введено тимчасову адміністрацію (ПАТ "Комерційний банк Даніель") [5].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проведений аналіз особливостей і тенденцій (трендів) посткризового розвитку банківської системи (2010-2013 рр.) показав, що фінансові результати діяльності у 2009-2010 рр. демонстрували зростаюче зростання, у 2011-2012 рр. – спадне зростання, а за результатами 2013 р. відбувся спад, проте загальні активи, власний капітал та обсяги зобов'язань банків мали висхідну динаміку та стабільно зростали впродовж всього досліджуваного періоду, що є підтвердженням розвитку стабілізаційних процесів загалом в економіці країни та у вітчизняному банківському секторі зокрема.

На нашу думку, для забезпечення фінансової стабільності банківської системи будуть корисними такі рекомендації: посилити прозорість фінансових звітів банків; надати НБУ додаткові повноваження по контролю за системними ризиками; посилити заходи впливу щодо банків, які не виконують зобов'язання перед вкладниками (замість надання цим банкам додаткових коштів).

Розглянута в статті тема є актуальною та буде досліджуватись в наступних працях.

Література

1. Закон України від 15.02.2011 р. № 3024-VI "Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності банків" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3024-17.

2. Голодова Ж.Г. Противоречия развития кредитных операций в регіонах России: влияние современного кризиса / Ж.Г. Голодова // Финансы и кредит. – 2010. – № 45. – С. 17-23.

3. Ключові тренди в поведінці споживачів банківських послуг. Чого очікувати в 2013 році? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gfk.ua/imperia/md/content/gfkukraine/presentations/d._yablonovski_gfk.pdf.

4. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id =36807&cat_id=36798.;

5. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – http://www.bank.gov.ua.

6. Постанова Правління НБУ №172 "Про затвердження Порядку відшкодування банками України безнадійної заборгованості за рахунок резерву" від 01.06.2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0722-11.

7. Єпіфанов А.О. Розвиток механізму функціонування банківської системи України під впливом іноземного капіталу [Текст] : звіт про виконання науково-дослідної роботи / А.О. Єпіфанов, С.В. Башлай, Т.Г. Савченко // ДВНЗ «УАБС НБУ». Державний реєстраційний № 0107U0123112. – Суми, 2012. – 190 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/9732.

8. Рюрік. Національне рейтингове агентство // Аналітичний огляд банківської системи України за І півріччя 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_II_kv_2013_review.pdf.

9. Пирожок О.С. Капіталізація банківської системи України: сьогодення та перспективи / О.С. Пирожок, Н.С. Пиріжок. – Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція "Стратегія і тактика вітчизняної науки в побудові інформаційного суспільства" від 17-18 жовтня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.stelmaschuk.info/archive-internet-conference/65-conferencia-17-10-2013.html.

References

1. "About making alteration in some laws of Ukraine in relation to adjusting of activity of banks" (2011), Payment balance and external debt of Ukraine, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3024-17.

2. Golodova, Zh.G. (2010), "Development of credit operations in the regions of Russia", *Finansy i credit*, no 45, pp. 17-23.
3. "Key trends are in the conduct of users of bank services. What to expect in 2013 years?", (2012), available at: http://www.gfk.ua/imperia/md/content/gfkukraine/presentations/d._yablonovski_gfk.pdf.
4. "Basic performance of banks of Ukraine indicators', (2013), available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/
5. National bank of Ukraine (2013), "Payment balance and external debt of Ukraine", available at: http://bank.gov.ua
6. About claim of Order of compensation of Ukraine of hopeless debt jars due to reserve, (2011), Decision of the NBU, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0722-11.
7. Epifanov, A.O., Bashlai, S.V., Savchenko, T.H. (2012), "Development of mechanism of functioning of the banking system of Ukraine is under act of foreign capital", available at: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/9732.
8. Riurik. National rating agency (2013), available at: http://rurik.com.ua/documents/research/
9. Pyrozhok, O.S. and Pyrizhok, N.S. (2013), "Capitalization of the banking system of Ukraine" , available at: http://www.stelmaschuk.info/archive-internet-conference/65-conferencia-17-10-2013.htmlA

УДК 336.225.6:502.17

Костюк У.З.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу

ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ

Kostiuk U.Z.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of department
of accounting and auditing,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

FINANCING OF ENVIRONMENTAL PROCECTION ACTIVITY IN UKRAINE: CURRENT SITUATION AND WAYS OF IMPROVEMENT

Постановка проблеми. Нині майже у всіх розвинених країнах світу охорона навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів стали пріоритетами стратегії державотворення. Для розроблення та прийняття державних цільових, місцевих програм з метою проведення заходів щодо охорони довкілля, забезпечення екологобезпечного розвитку суспільства, раціонального використання та відтворення природних ресурсів необхідне ефективне фінансування цієї діяльності. На сьогодні фінансування природоохоронної діяльності та заходів в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється за рахунок бюджетів всіх рівнів, власних коштів підприємств, коштів системи екологічних фондів, добровільних внесків і в рамках міжнародного співробітництва, що цілком відповідає сучасним вимогам [1]. Проте співвідношення цих напрямків і особливо їх кількісне наповнення не відповідають вимогам екологічно зорієнтованого соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні десятиліття ознаменовані активізацією української наукової думки. З'явилися фундаментальні наукові дослідження, в яких екологічні та економіко-екологічні проблеми стали об'єктом уваги багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних учених.

Зокрема, розробці цих питань присвятили свої праці: Бабміндра Д.І., Балацький О.Ф., Бистряков І.К., Веклич О.О., Галушкіна Т.П., Герасимчук З.В., Данилишин Б.М., Гофман К.Г., Коваль Я.В., Лицур І.М., Мельник Л.Г., Міщенко В.С., Трегобчук В.М., Туниця Ю.Ю., Хвесик М.А., Хлобистов Є.В., Шевчук В.Я., Шостак Л.Б. та ін., з них вивченню саме фінансового забезпечення охорони довкілля на державному рівні - Веклич О.О., Мельник Л.Г., Кашенко О.Л., Хвесик М.А., Горбач Л.М. та ін.

Незважаючи на велику кількість інформації, присвяченої екологічним проблемам та її наслідкам, в Україні немає дієвого механізму фінансування природоохоронних заходів.

Постановка завдання. Метою статті є удосконалення механізму фінансування природоохоронної діяльності та розроблення основних шляхів розвитку та розширення системи екологічного оподаткування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища здійснюється за рахунок Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, фондів охорони навколишнього природного середовища, добровільних внесків та інших коштів [1].

У 2013 році із усіх джерел фінансування (державний та місцевий бюджети, Державний та місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища, власні кошти підприємств та інші кошти) у вигляді капітальних вкладень на охорону та раціональне використання природних ресурсів, поточних витрат в охорону навколишнього природного середовища та капітального ремонту основних природоохоронних фондів склали 20377,8 млн. грн., що становить 1,34% від вартості валового внутрішнього продукту України (ВВП). При цьому слід зазначити, що питома вага природоохоронних витрат у ВВП до 2010 року постійно зменшувалася, так, відповідно у 1995 р. вона становила 5,1%, а в 2010 році знизилась до 1,21% і, починаючи з 2011 року, вона є приблизно на одному рівні (1,4%) (табл. 1).

Таблиця 1

Витрати на охорону навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів, млн. грн

Рік	Капітальні вкладення	Поточні витрати	Капітальний ремонт	Всього витрат	в % до ВВП
1995	246,6	2380,4	128,3	2755,3	5,1%
2000	372,6	2618,4	233,3	3224,3	1,9%
2005	1463,3	5313,6	312,3	7089,2	1,6%
2010	2264,4	10366,6	498,0	13128,0	1,21%
2011	5607,4	12039,7	843,6	18490,7	1,42%
2012	5954,3	13924,7	635,0	20514,0	1,46%
2013	5376,7	14339,0	662,1	20377,8	1,34%

Джерело: розроблено автором за даними Державного комітету статистики України [2,с.1-2;3,с.1-2]

У розвинутих країнах аналогічні затрати складають 1,5-4% ВВП, що визначається досягнутим ступенем якості навколишнього природного середовища. Здавалося б, Україна вписується у вказаний діапазон. Але необхідно мати на увазі те, що розвинуті країни Європи, США, Канада і Японія в основному несуть затрати на підтримання досягнутого рівня якості навколишнього середовища, в той час як Україна повинна витратити на це величезні кошти.

Проведений аналіз інвестування природоохоронної галузі в розрізі джерел фінансування за останні роки свідчить про те, що найбільша частка інвестицій на охорону навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів (96,3% у 2013 р.) здійснюється за рахунок власних коштів підприємств [2, с.1]. Аналогічні видатки за рахунок державного та місцевих бюджетів у 2013 р. складають відповідно 2,6% та 0,96% (рис. 1).

Державний бюджет є вагомим інвестором природоохоронних програм. Для фінансування природоохоронних витрат, пов'язаних з відтворенням та підтриманням природних ресурсів у належному стані, в видатках Державного бюджету створено окремий розділ „Охорона навколишнього природного середовища" КФК 0500 (табл. 2). Розділом передбачені видатки на охорону та раціональне використання природних ресурсів, утилізацію відходів, збереження природно-заповідного фонду, фундаментальні та прикладні дослідження та розробки у сфері охорони навколишнього природного середовища, а також іншу діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища. Питома вага видатків на охорону навколишнього природного середовища у видатках державного бюджету за досліджуваний період є низькою і становить приблизно 1%.

Кошти державного та місцевого бюджетів формуються за рахунок екологічного податку, а також штрафів та позовів на відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення природоохоронного законодавства та цільових та інших добровільних внесків підприємств, установ, організацій та громадян.

У 2013 р. підприємствам, організаціям і установам країни за забруднення навколишнього природного середовища та порушення природоохоронного законодавства пред'явлено екологічних платежів на загальну суму 3095,0 млн.грн., з них 3050,6 млн.грн. становить екологічний податок та 44,4 млн. грн. – штрафні санкції за порушення природоохоронного законодавства.

Понад 70% екологічного податку країни становлять платежі за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин від стаціонарних та пересувних джерел забруднення, 25% – за розміщення відходів, 4% – за скиди забруднюючих речовин у водойми.

Підприємствами, організаціями, установами країни фактично сплачено протягом 2013 р. 2709,7 млн. грн. екологічних платежів (з урахуванням погашення заборгованості за попередні роки), що становить 88,8% від загальної суми пред'явлених екологічних платежів [2, с.3].

Таблиця 2

Бюджет України

Показник	Зведений бюджет, млн. грн.	У тому числі			
		державний		місцеві	
		Всього, млн. грн.	% до зведеного бюджету	Всього, млн. грн.	% до зведеного бюджету
Доходи					
2005	134183,2	103867,0	77,4	30316,2	22,6
2010	314506,3	233990,5	74,4	80515,8	25,6
2011	398553,6	311898,2	78,3	86655,3	21,7
2012	445525,3	344711,4	77,4	100813,8	22,6
2013	442788,7	337617,6	76,2	105171,1	23,8
Видатки					
2005	141989,5	89914,8	63,3	52074,7	36,7
2010	377842,8	225822,5	59,8	152020,3	40,2
2011	416853,6	238584,4	57,2	178269,1	42,8
2012	492454,7	271221,9	55,1	221232,8	44,9
2013	505843,8	287607,7	56,9	218236,1	43,1
З них охорона навколишнього середовища					
2005	1252,5	981,1	78,3	271,4	21,7
2010	2872,4	2292,7	79,8	579,7	20,2
2011	3890,7	3008,4	77,3	882,3	22,7
2012	5297,9	4135,4	78,1	1162,5	21,9
2013	5594,2	4595,0	82,1	999,2	17,9

Джерело: складено за даними Державного комітету статистики України [4, с.54-57]

Екологічний податок по своїй суті повинен передбачати, з одного боку, спеціальні механізми оподаткування екологічно шкідливої продукції (негативне стимулювання), а з іншого – широкий набір податкових пільг для тих суб'єктів підприємницької діяльності та юридичних осіб, котрі застосовують ресурсо- та енергозберігаючі технології, розвивають екологічно прийнятне виробництво, поліпшують якість довкілля.

Перевагою цього інструменту є його миттєвий вплив на виробника (в порівнянні із законодавством, розробка та прийняття якого вимагає часу) і можливість для держави одержання додаткового доходу, що може використовуватися для зниження інших видів податків, для здійснення проектів із захисту навколишнього середовища, субсидування екологічно чистих виробництв, допомоги країнам, що розвиваються, та інше.

Нами розроблено основні шляхи розвитку, вдосконалення та розширення системи екологічного оподаткування в Україні. Пропонується ввести акцизний податок на одноразову упаковку для напоїв і харчових продуктів, що сприятиме розвитку заставної системи та зниженню обсягів сміття, що переробляється.

Для зацікавлення підприємств оновлювати природоохоронне обладнання, зменшити величину податку на прибуток, що підлягає сплаті до бюджету, пропонуємо ввести прискорену амортизацію основних засобів природоохоронного призначення. Вона може здійснюватись наступними шляхами: збільшенням амортизаційних відрахувань і перегляд терміну служби природоохоронних фондів; збільшенням амортизаційних відрахувань основних природоохоронних фондів, термін експлуатації яких більше визначеного періоду, і обов'язковим оновленням їх; збільшенням амортизаційних відрахувань певних груп обладнання, що потребує більш швидкого оновлення (наприклад, контрольно-вимірювальне обладнання).

В Україні не стягується екологічний податок за шумове забруднення (наприклад, в Угорщині він введений ще у 1988 р.). Існуюча база оподаткування плати за шкідливий вплив на навколишнє природне середовище є досить вузькою. Вона охоплює лише збір за забруднення хімічними елементами та може бути суттєво розширена. Екологічного оподаткування уникають екологічно-небезпечна продукція, такі види антропогенного впливу на довкілля як акустичний, електромагнітний, іонізуючий, біологічний тощо.

Стосовно екологічного податку за забруднення навколишнього природного середовища перш за все необхідно зменшити перелік шкідливих речовин, викид яких підлягає оплаті, що забезпечить більш прийнятні практичні умови їх виконання, і збільшити розміри нормативів плати за меншу кількість забруднювачів (насамперед тих, для зниження викидів яких є технологічні та технічні передумови, або які є особливо небезпечними). Особливу увагу потрібно звернути на ставки плати за забруднення, диференційовані щодо токсичності забруднюючих речовин або їх потенціальної екологічної небезпеки. Якщо технічні засоби не дають змоги здійснювати контроль за дуже шкідливими речовинами, то необхідно застосовувати до порушників адміністративні санкції, а саме: вводити норми ГДВ і ГДК, а також заборону на викиди.

Сьогодні використовують розрахунковий метод лінійної залежності величини плати за забруднення від обсягу викидів і розміру прибутку підприємства-забруднювача. Доцільно відмовитися від такого методу, оскільки на практиці трапляються випадки, коли величина обов'язкової плати за забруднення в декілька разів вища, ніж прибуток підприємства-забруднювача. Тому стягнення плати за забруднення не буде ні відчутним, ні економічно вигідним для таких підприємств, оскільки навіть скорочення викидів не приведе до зменшення суми відрахувань за забруднення.

Досвід передових країн показує, що ефективність плати за забруднення й екологічного податку залежить від середніх граничних витрат товаровиробників на зменшення забруднення. Настав час науково розробити та закласти в основу розрахунків залежність величини плати за забруднення від загальних витрат підприємств-забруднювачів на скорочення забруднення [8].

Екологічний податок за забруднення необхідно стягувати з прибутку підприємств, який залишається в їх розпорядженні, а не відносити на собівартість продукції, включаючи її тим самим до ціни, через яку ці кошти повертаються на підприємство від споживачів його продукції.

Наближення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища до розміру компенсації заподіяної шкоди довкіллю стимулюватиме забруднювачів до проведення превентивних природоохоронних заходів і сприятиме збільшенню надходжень до екологічних фондів.

Перегляд нормативів збору за забруднення не приводить до збільшення податкового тиску, а лише підвищується питома вага природоресурсної частини в загальному податковому пакеті без зростання останнього.

Особливої уваги заслуговує податок на екологічно небезпечний продукт, що запроваджений у більшості промислово розвинених країнах світу (податок на нафтопродукти, вугілля, природний газ, озоноруйнівні речовини, лакофарбову продукцію, акумулятори, холодильники, автошини, мінеральні добрива та пестициди, синтетичні пральні речовини, матеріали для упаковки та інші види продукції). Зазначене оподаткування відоме також під назвою „заставно-депозитна система”. Суть його полягає в тому, що кошти від податку (надбавки) на продукцію перераховуються на спеціальний рахунок, переважно до екологічних фондів. Після цього отримані кошти частково повертаються споживачеві продукції після здавання в спеціальний приймальний пункт відпрацьованої продукції, наприклад, акумуляторів, автошин, що підлягають повторному використанню (переробці), а частково витрачаються на заходи щодо збирання, приймання, переробки.

Запровадження різних видів гнучких екологічних податків на продукт стимулюватиме обмеження виробництва та споживання продукції, що виготовляється з обмежених (рідкісних) природних ресурсів, а також ресурсоємної, екологічно небезпечної продукції. Спочатку екологічний податок буде для господарюючих суб'єктів додатковим фінансовим тягарем, проте в перспективі він сприятиме зростанню обсягів виробництва нової, екологічно безпечної продукції та зниженню витрат, пов’язаних з контролем за забрудненням навколишнього природного середовища, що обумовить зміцнення конкурентоспроможності та економічних позицій виробника.

Податок на продукт спрямовується на збільшення фінансових ресурсів, необхідних для зменшення екологічної шкоди, завданої тим продуктом, який оподатковується. Отже, крім стимулюючої ролі, екологічний податок на продукт відіграє істотну роль як засіб нагромадження коштів, завдяки яким відбувається подальша цільова адресна фінансова підтримка конкретної екологічної програми скорочення забруднення саме тими видами продукту, з яких стягується податок. З огляду на це, податок на екологічно шкідливу для споживання продукцію варто застосовувати і в Україні. Яскравим прикладом цього може бути ефективний вплив екологічного податку на вміст свинцю та вуглецю у транспортному пальному, а також сірки в нафті, на шини, пакувальні матеріали тощо в інших країнах [8,с.26].

Як свідчить європейський досвід, екологічні податки є ефективними екологічними інструментами у тих випадках, коли нормативи плати за екологічне забруднення перевищують кошти, необхідні для запобігання екологічній шкоді.

Критеріями щодо відбору продукції, що підлягає оподаткуванню як екологічно шкідлива, є: величина збитку, що наноситься довкіллю; характер споживання.

Оскільки податок на продукт включається в ціну продукції, то це буде стимулювати споживачів вибирати більш безпечну для довкілля продукцію, що, в свою чергу, витіснятиме екологічно небезпечну продукцію із ринку.

Сума коштів, які можна зібрати за рахунок введення податку на продукт, за експертними оцінками, в десятки разів перевищує кошти, що отримуються від платежів за забруднення (за викиди, скиди забруднюючих речовин, розміщення відходів).

Отримані кошти можливо інвестувати, використовуючи цільовий природоохоронний характер фінансування через фонди, у масштабні програми створення систем з утилізації екологічно небезпечних видів продукції.

Впровадження цього механізму можливо започаткувати через внесення відповідних змін до Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” та Податкового кодексу України.

Високорозвинені країни та країни з перехідною економікою взяли курс на „озеленення” податкової системи, коли зростає величина екологічних податків при одночасному зменшенні інших

податків. Зміна податкового законодавства – це складна робота, що потребує стабільної ситуації і в економіці, і в податковому законодавстві, а також виваженості й обґрунтованості їх змін. Проте такі основи податкового законодавства потрібно закладати вже сьогодні.

Впровадження такого принципу в податковій системі стимулюватиме виробників до зменшення частки енерго- та ресурсомісткості в одиниці виробленої продукції, що дасть змогу збільшити інші елементи собівартості, наприклад, заробітну плату, а в умовах конкуренції продукції це буде один із головних напрямів підвищення розміру (частки) заробітної плати працівників.

Слід також розробити, законодавчо закріпити та впровадити систему заліку коштів, які підприємство-природокористувач витратило на виконання природоохоронних заходів, у рахунок зборів (платежів) за забруднення, як це зроблено в Росії. Така система заліку виконує роль дієвого економічного стимулятора впровадження природоохоронних заходів і є досить прогресивною. Прийняття в Україні системи заліку коштів, що витрачаються саме на екологічні цілі, в рахунок платежів за забруднення стало б першим практичним кроком на шляху до створення вітчизняної системи податково-кредитних пільг. Частина платежів за забруднення трансформувалася б у джерело інвестицій природоохоронного призначення і залишалася б на підприємстві у вигляді інвестиційного податкового кредиту. Взагалі ефективність системи відрахування платежів за забруднення навколишнього природного середовища значно підвищилася б із зростанням фінансової самостійності та економічної відповідальності господарюючих суб'єктів.

На державному рівні необхідно ввести пільги в частині сплати податку на додану вартість для тих підприємств, що виробляють природоохоронне обладнання, а також виконують як капітальні, так і поточні роботи з його будівництва, монтажу та обслуговування. Зниження ставки податку на додану вартість дасть змогу зменшити ціну та підвищити конкурентоспроможність екологічного обладнання та послуг. Упровадження такого заходу усуне невідповідність ст. 41д Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища" [1] податковому законодавству.

Бюджетним кодексом України встановлено, що податки, збори та інші податкові платежі зараховуються до бюджетів повністю. Це призводить до того, що з року в рік збори за спеціальне використання природних ресурсів, наприклад, направляються до бюджету не цільовим призначенням на природоохоронні заходи, як це передбачає ст. 46 Закону України „ Про охорону навколишнього природного середовища", а „розчиняються" в його доходній частині [5, с.69]. Не випадково головними причинами щорічного невиконання екологічних програм і природоохоронних заходів в Україні доктор економічних наук, професор В.Я. Шевчук назвав фінансову експлуатацію природних ресурсів, порушення вимог законодавства та залишковий принцип фінансування [6, с.117].

Для України одним з перспективних напрямків є також механізми зовнішнього фінансування, такі, як боргова конверсія у формі компенсації боргу природоохоронними заходами й обмін боргів на проведення природоохоронних заходів. Державний зовнішній борг України станом на 31 грудня 2014 року складає 30 809 149,84 тис. доларів США [7]. Враховуючи те, що Україна знаходиться в Європі та задекларувала про свій намір інтегрувати до Європейського Союзу, вона має реальні шанси отримати згоду на екологічну конверсію частини зовнішньої заборгованості.

Недостатня дієвість існуючого механізму фінансування природоохоронних заходів пояснюються такими причинами: недосконалість нормативно-правової бази щодо державної підтримки природоохоронної діяльності; низький рівень бюджетної дисципліни у сфері охорони навколишнього природного середовища; розбалансованість дохідної та видаткової частин системи фінансування природоохоронних заходів; недостатня інформація щодо реальної (справжньої) вартості екологічних збитків для суспільства; нестабільність фінансово-податкової системи; нестабільність організаційного механізму екологічного регулювання; обмеженість фінансових ресурсів і низька ефективність використання коштів на природоохоронні заходи; недостатня концентрація коштів на пріоритетних напрямах, розпорошення їх по інших фондах і заходах, які не розв'язують основних екологічних проблем [8, с.29].

Висновки з проведеного дослідження. На сьогодні в умовах зростання екологічних проблем та відповідно до ринкових відносин необхідно реформувати систему фінансування охорони навколишнього середовища та заходів, пов'язаних із відтворенням та підтриманням природних ресурсів у належному стані в Україні. Реалізація запропонованих вище основних напрямів розвитку, вдосконалення та розширення системи екологічного оподаткування сприятиме формуванню дієвої вітчизняної системи екологічного оподаткування, спрямованої на екологізацію суспільного виробництва в Україні. Досвід розвинутих країн показує, що існування адаптованого природоохоронного законодавства та належний державний контроль за його дотриманням забезпечує сприятливі умови для збереження довкілля й успішний соціально-економічний розвиток.

Література

1. Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища" № 1268-XII від 25 червня 1991р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12

2. Експрес-випуск „Витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі у 2013 році" № 167/0/06.4вн-14 від 13.05.2014. – Київ, Державна служба статистики України, 2014. – 3 с.

3. Експрес-випуск „Витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі у 2012 році" № 06.4вн-42/319 від 13.05.2013. – Київ, Державна служба статистики України, 2013. – 3 с.

4. Статистичний щорічник України за 2013 рік / За ред. Осауленка О.Г. – Київ, Державна служба статистики України, 2014.- 533с.

5. Веклич О.О. Сучасний стан та ефективність економічного механізму екологічного регулювання / О.О. Веклич // Економіка України. – 2003. – №10. – С. 62-70.

6. Екологічне управління : підручник / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський та ін. – К. : Либідь, 2004. – 432 с.

7. Статистичні матеріали по стану державного боргу України на 31 грудня 2014 року [Електронний ресурс] : за даними Міністерства фінансів України. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=392721

8. Веклич О.О. Сучасні тенденції фінансового забезпечення природоохоронної діяльності в Україні / О.О. Веклич // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 20-34.

References

1.The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "About the guard of natural environment", no.1268-XII, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12

2. State Statistics Service of Ukraine (2014), Express-issue "The cost of environmental protection and environmental payments in 2013" no. 167/0/06.4vn-14 dated May 13, 2014, Kyiv, Ukraine, 3p.

3. State Statistics Service of Ukraine (2013), Express-issue "The cost of environmental protection and environmental payments in 2012" no. 06.4vn-42/319 dated May 13, 2013, Kyiv, Ukraine, 3p.

4. Osaulenko, O.H. (2014), Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2013 rik [Statistical annual of Ukraine in 2013], Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 533p.

5. Veklych, O.O. (2003) "Modern state and efficiency of economic mechanism of the ecological adjusting", *Economy of Ukraine*, no.10, pp.62-70.

6. Shevchuk, V.Ya., Satalkin, Yu.M. and Biliavskyi, H.O. (2004), *Ekolohichne upravlinnia* [Environmental management], textbook, Lybid, Kyiv, Ukraine, 432p.

7. Ministry of finance of Ukraine (2015) Statistical materials about the national debt of Ukraine on December, 31, 2014, available at: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=392721

8. Veklych, O.O. (2009), "Modern tendencies of the financial providing of nature protection activity in Ukraine", *Finance of Ukraine*, no.11, pp. 20-34.

УДК 369.06

Попович І.В.,
здобувач* кафедри фінансів
Національний університет ДПС України

СУЧАСНИЙ СТАН ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ У СТРАХОВИХ КОМПАНІЯХ

Popovych I.V.,
candidate for a degree of the department of finance
National State Tax Service University of Ukraine

THE MODERN STATE OF FINANCING THE DEVELOPMENT OF HEALTH INSURANCE IN THE INSURANCE COMPANIES

Постановка проблеми. Питання охорони здоров'я нації є актуальним незалежно від рівня економічного та соціального розвитку держави. На жаль, сучасний стан фінансування охорони здоров'я України характеризується недостатністю коштів і не створює підґрунтя для здійснення якісної медичної допомоги. Економіка України визначена ринковою, а охорона здоров'я все ще функціонує за пострадянськими принципами. Конституція до цього часу декларує безкоштовну медичну допомогу, а насправді відбувається узаконення механізму оплати за медичне обслуговування методом «благодійництва». При цьому бюджетних ресурсів на охорону здоров'я за останні роки передбачається у розмірі від 3% до 4% від ВВП, в той час в економічно розвинених країнах цей показник становить 10–15% (наприклад, в США – до 20%).

* *Науковий керівник: Гордей О.Д. – д.е.н., доцент*

Експерти ООН дійшли висновку, що якщо рівень медичної допомоги залишиться на існуючому рівні, то до 2050 року кількість молодих осіб (до 14 років) в Україні зменшиться вдвічі. Відтак, виникає протиріччя між потребами населення у медичних послугах і неможливістю забезпечити ці потреби за умов існування сучасного механізму фінансування медичної сфери.

Тому, поки в Україні розробляється нова система впровадження обов'язкового медичного страхування, на вітчизняному страховому ринку досить активно розвивається добровільне медичне страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку, функціонування та фінансування галузі охорони здоров'я, зокрема у сфері добровільного медичного страхування, присвячено багато наукових праць. В них значну увагу приділено саме особливостям функціонування, проблемам та шляхам покращення діяльності медичного страхування. Даним проблемам системи добровільного медичного страхування присвячені праці таких вчених, як: Котвіцької А.А., Мниха М.В., Осадця С.С., Рудня В.В., Солдатенко О.В. тощо. Також за тенденціями розвитку уважно слідкують і самі страхові компанії, які займаються медичним страхуванням.

Проте, незважаючи на значну кількість наукової літератури, незначна увага приділяється аналізу основних даних у сфері ринку медичного страхування.

Постановка завдання. Метою написання статті є дослідження динаміки чистих страхових премій та виплат за медичним страхуванням, визначення рейтингу страхових компаній за даним видом соціального страхування, виділення чинників, які стримують розвиток медичного страхування, і знаходження напрямів вдосконалення державного управління фінансуванням медичного страхування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Добровільне медичне страхування є одним із сегментів вітчизняного страхового ринку, який досить активно розвивається в Україні [1]. Для підтвердження цього факту проаналізуємо чисті страхові премії та виплати за даним видом страхування, оскільки саме ці дані входять у систему факторів щодо оцінки стану медичного страхування. Чисті страхові премії та виплати розраховані як валові страхові премії (або виплати) за мінусом коштів з внутрішнього перестрахування (для виключення подвійного рахунку).

Протягом п'яти років (2009 – 2013 рр.) медичне страхування характеризується позитивним зростанням чистих страхових премій порівняно з іншими страховими послугами в Україні (рис. 1).

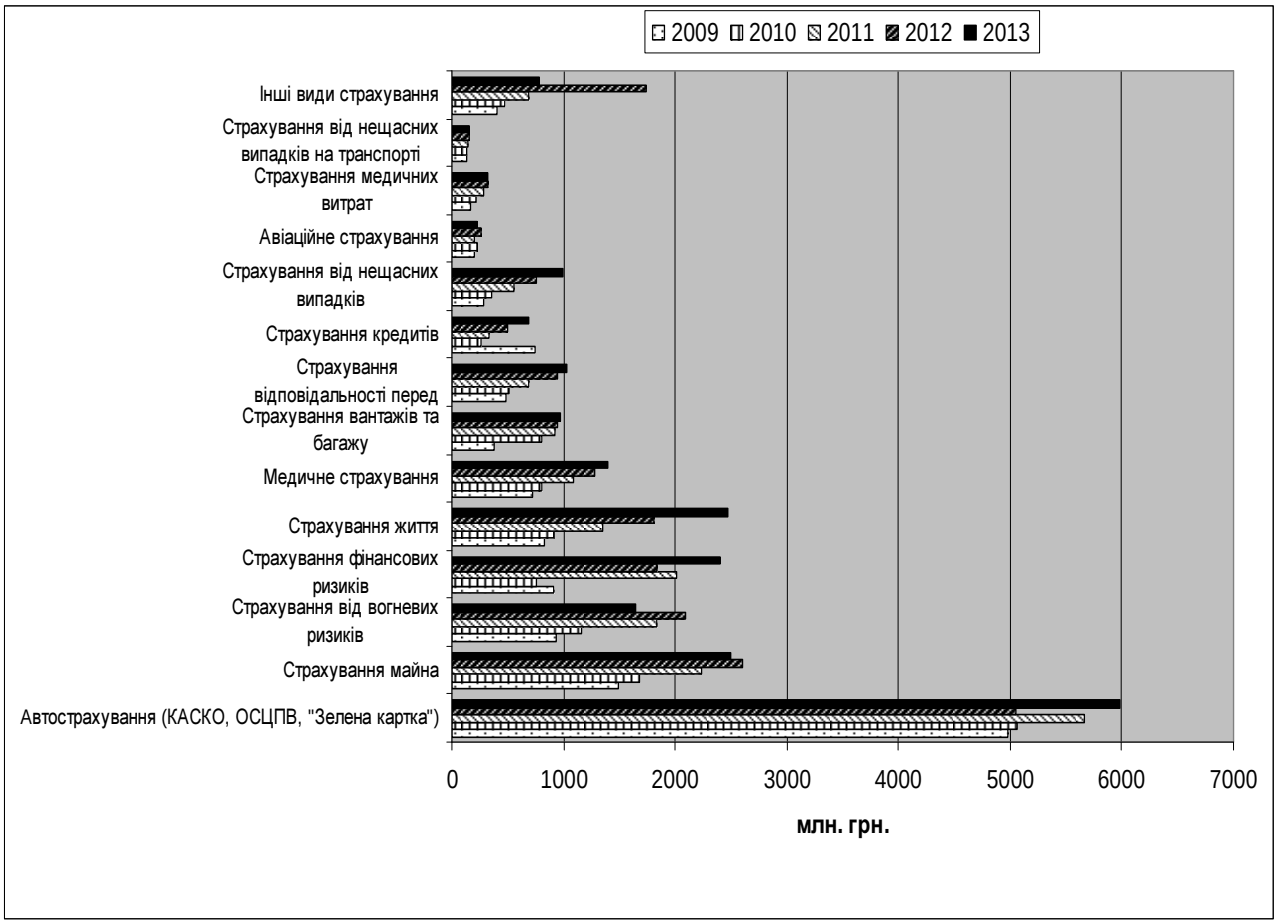

Рис. 1. Структура чистих страхових премій за видами страхування протягом 2009–2013 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [3]

Аналізуючи статистичні дані зі страхових премій та виплат з добровільного медичного страхування, стає зрозумілим, що страхові компанії в Україні почали активно займатись медичним страхуванням лише з 2006 року, тому логічно стверджувати, що у 2009 році після фінансової кризи наприкінці 2008 року сильного підйому досліджуваного виду соціального страхування очікувати було нерозумно. Незважаючи навіть на те, що протягом 2009 року чисті страхові премії збільшились порівняно з 2008 роком на 87.8 млн. грн. чи на 13,8 %, все одно страховий ринок з медичного страхування зазнав негативних змін, так як ціни на медичні послуги різко збільшились у порівнянні з 2008 роком в половину і навіть більше, а отже і ціни на поліси добровільного медичного страхування зросли, що для громадян України не було привабливим. Так, згідно опитування, проведеного в листопаді 2009 року, за свій рахунок лікується 72,6 % населення України, 16,8 % займаються самолікуванням і 4,7 % – мають страховий поліс [2]. Отже, нестабільна ситуація в Україні у 2008 – 2009 роках негативно вплинула на сферу медичного страхування в цілому, хоча і простежувався ріст у страхових преміях з добровільного медичного страхування.

У 2010 році медичне страхування посідає п'яте місце у структурі чистих страхових премій за різними видами страхування із сумою 809,4 млн. грн. У цьому році медичне страхування, як і інші види страхування, перебувало і надалі у депресивному стані, але все одно продовжувало привертати до себе увагу, незважаючи навіть на те, що вартість програм медичного страхування на початок року знову зросла на 50–55 % в порівняні з 2009 роком. У зв'язку з цим на даному ринку страхування почали з'являтись нові страхові компанії та більш активізували свою діяльність фірми, які раніше не дуже активно займались медичним страхуванням. На фоні цього спостерігалось посилення конкуренції, що призвело до демпінгу цін на поліси медичного страхування в кінці 2010 року. Для того, щоб залучити більшу кількість клієнтів, деякі страхові компанії знижували ціни на даний вид страхування на 25–35 %. Звичайно, даний демпінг цін не може тривати постійно і першим негативним проявом даної політики стало підвищення чистих страхових виплат за медичним страхуванням вже в 2011 році.

У 2011 році медичне страхування займало 6 місце у структурі чистих страхових виплат за різними видами страхування із сумою 1087,7 млн. грн., на 278,3 млн. грн. більше, ніж у 2010 році. Наведені дані свідчать про збільшення попиту на даний вид страхування. Зростання продажів полісів медичного страхування свідчить про наявність підґрунтя для подальшого розвитку даного виду страхування. Але необхідно не забувати і про те, що зі збільшенням страхових премій зростали і страхові виплати. Були навіть страхові компанії, які мали рівень виплат, що перевищував 100 %, тобто суми страхових премій не вистачало на покриття страхових виплат. Це вказує на ризиковий характер медичного страхування, що і пояснює невелику кількість страхових компаній, які займаються саме цим видом страхування (у 2011 році дана цифра складала 10 % від кількості всіх зареєстрованих страхових компаній на ринку України [4]).

Аналізуючи 2012 рік, ми бачимо, що чисті страхові премії зросли на 192,4 млн. грн., що на 17,7 % більше, ніж у попередньому році. Спостерігалась подальша динаміка зростання ринку медичного страхування, яка була чи не найбільша у порівнянні з іншими українськими видами страхування. Дане явище свідчить про те, що медичне страхування слабо розвинуте, але воно має великий потенціал розвитку в Україні. Зростання чистих страхових премій в основному відбувалось за рахунок збільшення кількості полісів корпоративного медичного страхування. З кожним роком все більше компаній в Україні страхують своїх працівників, забезпечуючи їм соціальний пакет, який є одним із інструментів мотивації персоналу.

У 2013 році українські страхові компанії наростили чисті страхові премії з добровільного медичного страхування на 9 % більше, ніж у 2012 році, чи у грошовому еквіваленті на 115,6 млн. грн. Дане зростання передусім було пов'язане зі збільшенням частки корпоративного страхування у структурі медичного страхування. Підприємства, які відмовились від корпоративного страхування під час кризи у 2008–2010 роках, почали поступово відновлювати заключення полісів медичного страхування зі своїми співробітниками. Також у 2013 році кількість індивідуальних запитів за медичним страхуванням почала збільшуватись. Так, один із лідерів страхових компаній з медичного страхування Нафтагазстрах майже весь обсяг премій у 2013 році отримав від роздрібних клієнтів, а не від корпоративного медичного страхування.

Отже, як видно з рис. 2, кожного року, починаючи з 2009, відбувався приріст чистих страхових премій на ринку медичного страхування на 11,8 %, 34,4 %, 17,7 % та на 9,03 % відповідно за 2010, 2011, 2012 та 2013 роки. Зазначені суми зібраних премій в розмірі 724,1 млн. грн., 809,4 млн. грн., 1087,7 млн. грн., 1280,1 млн. та 1395,7 млн. грн. відповідно за 2009, 2010, 2011, 2012 та 2013 роки характеризують об'єм страхового портфеля страхової компанії. Чим він більший, то більш фінансово спроможною є страхова компанія, тобто тим більшою мірою вона спроможна відповідати за своїми зобов'язаннями перед клієнтами. Це пов'язано з тим, що страхування базується на так званому «ефекті рідкісних подій», який полягає в тому, що страхові події відбуваються з певною ймовірністю, а отже, страхові внески, зібрані зі всіх застрахованих, йдуть на виплати тим з них, які зазнали втрат внаслідок настання страхового випадку [5]. Тобто, можна стверджувати про те, що страхові компанії,

які займаються медичним страхуванням, із року в рік займають більш впевнену позицію щодо своєї фінансової спроможності.

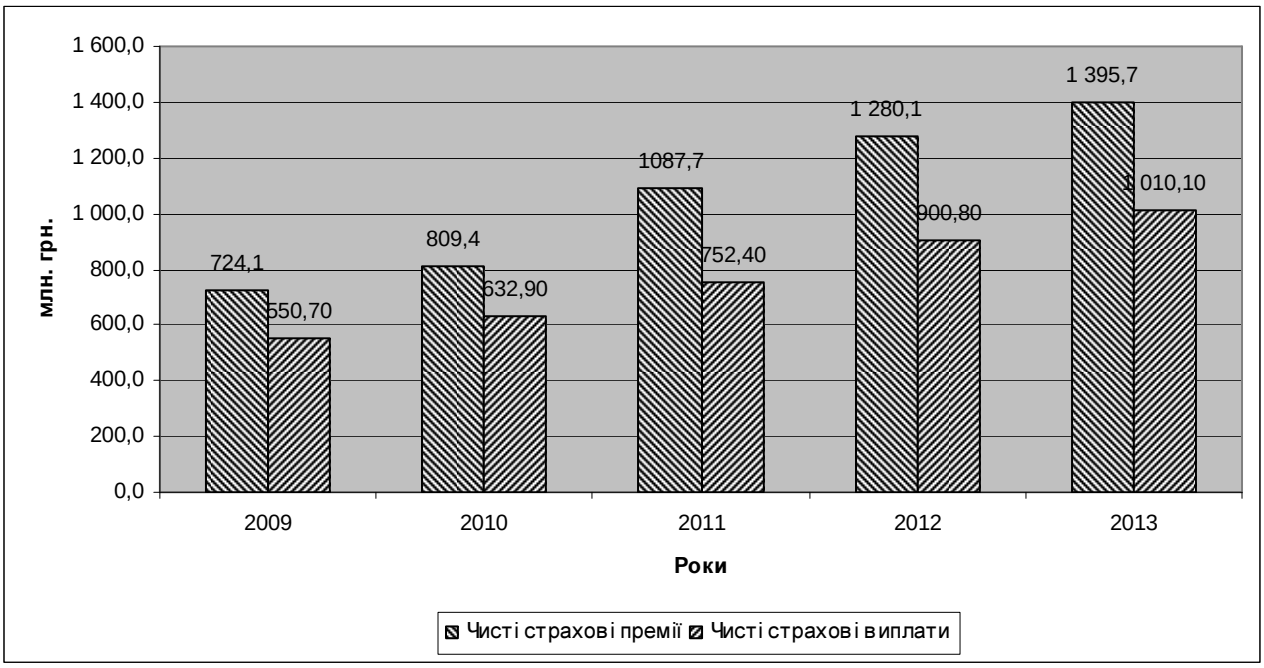

Рис. 2. Динаміка чистих страхових премій та чистих страхових виплат по медичному страхуванню за 2009–2013 рр. (млн. грн)

Джерело: побудовано автором на основі [3]

Не відставали від премій і чисті страхові виплати. Їх приріст становив 14,9 %, 18,9 %, 19,7 % та 12,1 % відповідно за 2010, 2011, 2012 та 2013 роки. Обсяг страхових виплат (550,7 млн. грн., 632,9 млн. грн., 752,4 млн. грн., 900,8 млн. грн. та 1010,1 млн. грн. відповідно за 2009, 2010, 2011, 2012 та 2013 роки) характеризує ступінь виконання страховими компаніями своїх зобов'язань перед клієнтами, а також умови страхування, зокрема, методику обрахування збитку. Бувають випадки, коли деякі компанії збирають за певний період великий обсяг страхових премій і посідають в рейтингах за цією ознакою перші місця. У той же час, виплати відшкодувань у цих компаній дуже низькі. До певної міри це можна пояснити тим, що здійснюються превентивні заходи і настання страхових випадків не призводить до значних збитків [5]. Якщо звернути увагу на рис. 2, при збільшенні чистих страхових премій збільшувались і чисті страхові виплати, що свідчить про те, що страхові компанії здійснювали майже в повному обсязі свої зобов'язання перед клієнтами. Медичне страхування хоч і є ризиковим видом страхування, однак продовжує свій розвиток, а страхові компанії, як показує практика, цінують своїх існуючих клієнтів та заохочують все більше нових.

Рівень страхових виплат є показником, що впливає на довіру споживачів до страхових продуктів, які пропонуються на ринку. Межі, в яких може перебувати цей показник, залежать від рівня розвитку страхового ринку. На етапі становлення цей показник може перебувати в межах 15–60 %. Для західних страхових компаній він вищий (за деякими видами страхування може досягати 70%–90%). Для більшості реально працюючих компаній в Україні рівень виплат складає від 40 % до 60 % [5].

За досліджуваний період підвищився рівень виплат за договорами добровільного медичного страхування, одним з чинників якого було щорічне зростання кількості врегульованих страхових випадків. Так, за інформацією Insurance Top, у 2013 р. врегульовано 2292,9 тис. таких випадків, що на 131,7 тис. або на 6,1 % більше, ніж у 2012 р. [6].

Для детальнішого аналізу фінансового розвитку медичного страхування розглянемо більш ширше чисті страхові виплати за 2009–2013рр. (рис. 3).

Протягом 2009 року чисті страхові виплати з медичного страхування складали 550,7 млн. грн., що на 89,7 млн. грн. або на 19,5 % більше, ніж у 2008 році. Як раніше було зазначено, з підвищення страхових премій підвищились і ціни на медичні послуги, а отже і зросли страхової виплати з добровільного медичного страхування. Деякі страхові фірми досягали у своїх виплатах 100 % і більше, тому вони намагались обмежувати частку цього виду страхування у своїх портфелях. Але медичне страхування пов'язане з іміджем як і будь-якого підприємства, так і страхової компанії, тому даний вид соціального страхування і надалі продовжував розвиватися, незважаючи навіть на збільшення страхових виплат.

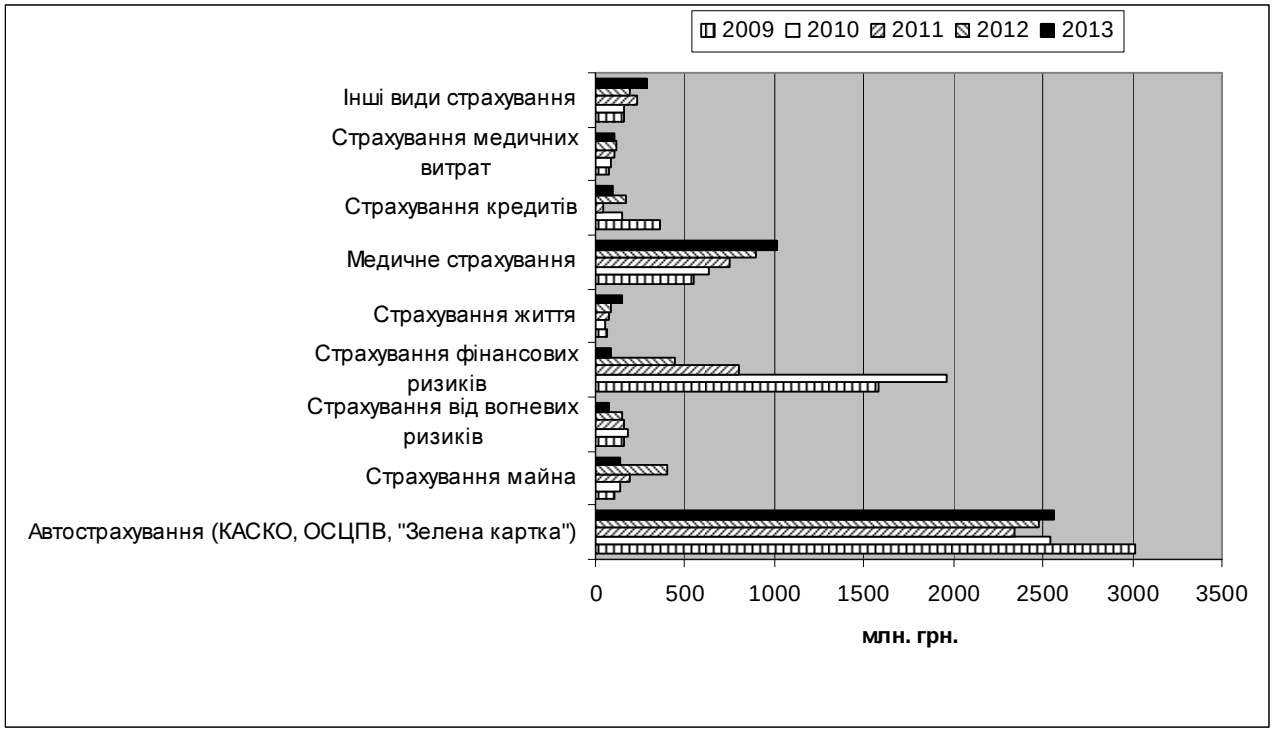

Рис. 3. Структура чистих страхових виплат за видами страхування протягом 2009–2013 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [3]

У 2010 році загальний розмір чистих страхових виплат становив 5 885,7 млн. грн., у структурі яких найбільша частка страхових виплат припадала на такі види страхування, як: автострахування (КАСКО, обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності (далі ОСЦПВ), «Зелена картка») – 2 538,2 млн. грн. (або 43 %); страхування фінансових ризиків – 1 959,1 млн. грн. (або 33 %); медичне страхування (безперервне страхування здоров'я) – 632,9 млн. грн. (або 11 %).

Що стосується 2011 року, то тут загальний обсяг чистих страхових виплат становив 4 699,2 млн. грн., з яких: автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») – 2 345,5 млн. грн. (або 50 %); страхування фінансових ризиків – 801,1 млн. грн. (або 17 %); медичне страхування (безперервне страхування здоров'я) – 752,4 млн. грн. (або 16 %).

У 2012 році мала місце тенденція щодо збільшення рівня валових виплат і зменшення рівня чистих страхових виплат: з 21,4 % до 23,9 % та з 26,2 % до 24,5 % відповідно. Ця тенденція збереглася за рахунок значного зниження у 2011 році та невеликих темпів приросту у 2012 році страхових виплат при майже незмінному обсязі надходжень страхових платежів.

Щодо медичного страхування, то можна стверджувати, що ситуація була стабільною в напрямку збільшення суми чистих страхових виплат, які дорівнювали 900,8 млн. грн., що в структурі чистих страхових виплат за видами страхування за 2012 рік становили 18 %.

Обсяг чистих страхових виплат у 2013 році зменшився на 8,1 %. У структурі зазначеного показника відбулися значні зміни в розрізі видів страхування: у порівнянні з аналогічним періодом 2012 року приріст страхових виплат відбувся за такими видами страхування: страхування життя (81,7 %), медичне страхування (безперервне страхування здоров'я) (12,1 %), при цьому зменшилися чисті страхові виплати зі страхування фінансових ризиків (79,6 %), страхування майна (65,6 %), страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (51,7 %), страхування кредитів (39,7 %).

Наведені дані свідчать, що медичне страхування належить до класичних видів страхування з яскраво вираженою соціальною спрямованістю. Це підтверджується й аналізом рівня виплат, який продемонстрували за підсумками 2009–2013 років страхові компанії – лідери ринку зі страхових премій по добровільному медичному страхуванні (таблиці 1, 2, 3). У розробленому рейтингу зазначені дані лише з 2006 року, так як статичних даних щодо добровільного медичного страхування немає. Ми пояснюємо це тим, що страхові компанії до 2006 року майже не займались новим для України видом страхування, таким як медичним.

Отже, переважна більшість страховиків, які входили до Топ-10 за обсягами страхових премій у 2013 році (таблиця 1), здійснювали страхові виплати, обсяг яких перевищували страхові премії (таблиця 3). Так, показник страхових виплат коливався від 59,3 % (страхова компанія «Українська страхова група») до 120,3 % (страхова компанія «ІНГО Україна»). Виняток становили лише дві компанії з групи Топ-10: страхова компанія «Українська пожежно-страхова компанія», яка продемонструвала рівень виплат 19,7 %, і страхова компанія «Дніпроінмед» – 36,9 %.

Таблиця 1

Рейтинг страхових компаній за добровільним медичним страхуванням

Місце	Зміни до 2012 року	Страхова компанія	Страхові премії, тис. грн.					Зміни по відношенню до 2006 року
			2009	2010	2011	2012	2013	
1	–	Нафтогастрах	58888,2	–*	127732,8	227906,4	268397,6	–**
2	–	Провідна	100204,8	94042,8	112411,6	126223,3	137389,2	↑ 56418,8
3	↑ (1)	ІНГО Україна	65461,5	57261	75323,5	99619	93578,8	↑ 22794,8
4	↑ (1)	АСКА	36872,6	29453	49960,6	68052,9	88719,5	↑ 14452,3
5	↓ (2)	УНІКА	59675,6	63411,8	92999	114683,7	74643,6	–**
6	–*	Дніпроінмед	–*	19631,1	19296,8	–*	64581,6	↑ 15045,4
7	–	УПСК	18713	22438,9	32916,7	36612,6	43865,3	↑ 15059,5
8	↓ (2)	Альфа страхування	1450,8	14489,9	46028,2	42260,9	37360,9	–**
9	↑ (1)	Allianz Україна	12068,1	22695,8	32976,3	30468,5	36463,2	–**
10	↑ (12)	Українська страхова група	3036,5	6516,4	9792,2	14063,6	33528,6	↑ 6247,2

* - відсутні дані;
** - страхова компанія не займалась медичним страхуванням.
Джерело: побудовано автором на основі [3]

Таблиця 2

Страхові виплати Топ-10 страхових компаній по рейтингу страхових премій

Місце	Страхова компанія	Страхові виплати, тис. грн.					Зміни по відношенню до 2006 року
		2009	2010	2011	2012	2013	
1	Нафтогастрах	37166,9	–*	80296	146274,7	170834,5	–**
2	Провідна	94827,2	95225,2	86845,7	106495,5	126175,7	↑ 105131,2
3	ІНГО Україна	60838,2	41411,4	42484,5	70888,3	112550,1	↑ 89877,3
4	АСКА	48728,1	34213,8	43015,4	66544,3	61777,4	↑ 52189,2
5	УНІКА	37247,7	49124,6	46946	61367,1	59047,7	–**
6	Дніпроінмед	–*	12336,3	9424,9	–*	23838,1	↑ 21690,2
7	УПСК	3211,3	4120,6	5607,2	4435,9	8631,1	↑ 7559,3
8	Альфа страхування	214,4	3213,8	40829,7	46012,5	30298	–**
9	Allianz Україна	8369,3	13498,2	25232,9	20714,5	29235,5	–**
10	Українська страхова група	1825,3	4521,4	8181,6	10749,3	19893,8	↑ 19812,2

* - відсутні дані;
** - страхова компанія не займалась медичним страхуванням.
Джерело: побудовано автором на основі [3]

Таблиця 3

Рівень виплат Топ-10 страхових компаній по рейтингу страхових премій

Місце	Страхова компанія	Рівень виплат, %					Зміни по відношенню до 2006 року
		2009	2010	2011	2012	2013	
1	Нафтогастрах	63,11	–*	62,86	64,18	63,7	–**
2	Провідна	94,63	101,26	77,26	84,37	91,8	↑ на 35,9 %
3	ІНГО Україна	92,94	72,32	56,4	71,16	120,3	↑ на 54,5 %
4	АСКА	132,15	116,16	86,1	97,78	69,6	↑ на 5,7 %
5	УНІКА	62,42	77,47	50,48	53,51	79,1	–**
6	Дніпроінмед	–*	62,84	48,84	–*	36,9	↓ на 9,9 %
7	УПСК	17,16	18,36	17,03	12,12	19,7	↑ на 5,2 %
8	Альфа страхування	14,78	22,18	88,71	108,88	81,1	–**
9	Allianz Україна	69,35	59,47	76,52	67,99	80,2	–**
10	Українська страхова група	60,11	69,38	83,55	76,43	59,3	↑ на 29 %

* - відсутні дані;
** - страхова компанія не займалась медичним страхуванням.
Джерело: побудовано автором на основі [3]

З Топ-10 страхових фірм можна виділити лише одну компанію (страхова компанія «Українська страхова група»), яка займала по рівню виплат оптимальну позицію (59,3 %) (таблиця 3). Саме вона підпадає у діапазон рівня виплат від 40 % до 60 %. Як зазначалось раніше, саме цей діапазон показує ефективну роботу страхової компанії на ринку. Також можна відмітити ще дві страхові компанії, які були близькі до даного рівня – це «Нафтогазстрах» (63,7 %) та «АСКА» (69,6 %). При цьому, необхідно відмітити, що страхова компанія «Нафтогазстрах» займає вже не перший рік лідируюче місце серед страхових премій у медичному страхуванні. Наведені дані свідчать про те, що дана страхова компанія і надалі користується довірою населення України та рухається у правильному напрямі щодо підвищення ефективності своєї роботи у медичному страхуванні.

Аналіз даних зазначених страхових компаній доводить високу ризиковість добровільного медичного страхування. Специфіка страхування як виду підприємницької діяльності пов'язана з тим, що чим більші надходження за певним видом страхування має страхова компанія, тим більшою є й вірогідність відповідного зростання страхових виплат, оскільки пропорційно з надходженнями зростають страхові зобов'язання.

До чинників медичного страхування, які затримують розвиток добровільного медичного страхування, можна віднести:

- невизначеність перспектив щодо медичного страхування на загальнодержавному рівні;
- низькі доходи українців, через що завчасно про власне здоров'я піклується незначна кількість населення;
- висока вартість страхових полісів з медичного страхування, що робить їх менш доступними для широкого кола страхувальників;
- прихований характер потреби в медичному страхуванні у більшості населення. Основна причина цього - ментальність населення, яке звикло до думки про те, що фінансування сфери охорони здоров'я є виключним обов'язком держави;
- недосконалість сучасного вітчизняного податкового законодавства, за яким страховим компаніям встановили гібридний механізм нарахування та сплати податку на прибуток;
- нерегульованість якості медичної допомоги й погані умови перебування пацієнтів у медичних закладах, що обумовлено недоліками й обмеженістю постатейного бюджетного фінансування закладів охорони здоров'я;
- відсутність багаторічного досвіду проведення медичного страхування у вітчизняних страхових компаній;
- окрім наведених чинників стримування розвитку ринку ДМС, можна зазначити такі, які пов'язані безпосередньо з фінансовим станом страховиків: недостатній рівень ефективності та надійності управління активами, що значною мірою пояснюється нерозвиненістю в Україні фінансових механізмів інвестування; надто низький, особливо за нормами європейського страхового співтовариства, рівень платоспроможності страховиків тощо.

Спостерігається негативна тенденція втрати страховиками інтересу до медичного страхування через його високу вартість на ринку, що призводить до скорочення фінансування даного виду страхування. Потребує вирішення проблема розробки ефективних стратегій державного регулювання розвитком добровільного медичного страхування.

Виділяємо наступні напрями вдосконалення державного управління фінансуванням медичного страхування:

1) мають бути вирішені неузгодженості у законодавчій базі, зокрема прийняття профільного закону, який би сприяв розвитку медичного страхування та вдосконаленню діяльності страхових компаній та захисту інтересів громадян [7, с. 33];
2) необхідне вивчення ефективного механізму у становленні та функціонуванні системи медичного страхування в країнах, які вже пройшли ці етапи та мають позитивний досвід;
3) вдосконалення підготовки та перепідготовки медичних працівників;
4) спрощення процесу купівлі страхової послуги, а також за умови настання страхового випадку скорочення кількості візитів клієнта для оформлення страхових виплат;
5) встановлення ефективного страхового тарифу на основі проведення актуарних розрахунків, що базуються на методах математичної статистики та факторного аналізу;
6) підвищення страхової культури населення, а також довіри до страхових компаній за допомогою відкритої інформації;
7) запровадження нових форм міжгалузевої співпраці у формі кластерів, що забезпечить пряму участь органів державної влади, страхових компаній, суб'єктів господарювання [8] і сприятиме об'єднанню зусиль для активізації професійної діяльності, підвищенню ефективності роботи кожного учасника кластера та ефективній територіальній організації продуктивних сил суспільства і т.д.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, незважаючи на розглянуті негативні чинники, які впливають на розвиток медичного страхування, питома вага даного виду страхування поступово зростає, повільно збільшується інтерес українців до недорогих програм медичного страхування, а зацікавленість у корпоративному страхуванні залишається і надалі. Для вирішення основних проблем страхові компанії встановлюють ліміти на оплату окремих послуг та медикаментів. Однак, навіть при

таких обставинах, громадяни укладають страхові поліси з медичного страхування. Тому, можна передбачити, що сегмент ринку недорогого медичного страхування буде і надалі розвиватися, а конкуренція між страховими компаніями ставатиме все жорсткішою.

Аналіз стану та проблем розвитку ринку медичного страхування в Україні свідчить, що необхідні пошуки подальших шляхів оптимізації вартості послуг добровільного медичного страхування, які б забезпечили баланс інтересів страховиків і страхувальників і сприяли розвитку цього соціально значимого й необхідного для України сегмента страхового ринку.

Література

1. Зайчук С. Послуги медичного страхування в Україні [Електронний ресурс] / С. Зайчук // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 3. – С. 75–84. – Режим доступу: http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2014/03/7.pdf.
2. Залетов А. Страхование в системе здравоохранения: текущие тенденции и перспективы [Електронний ресурс] / А. Залетов. – 2009. – Режим доступу: http://www.prostobank.ua/finansovyy_gid/strahovanie/stati/strahovanie_v_sisteme_zdravoohraneniya_tekuschie_tendentsii_i_perspektivy.
3. Фориншурер – страхование в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://forinsurer.com/.
4. Залетов А. Страховой рынок Украины 2013: итоги и перспективы развития [Електронний ресурс] / А. Залетов // Insurance Top. – 2014. – № 1 (45). – С. 3–15. – Режим доступу: http://www.uniqa.ua/repository/media_cnt/UNIQA-Ukraine/Insurance--20TOP_2014_hcm0071387.pdf.
5. Рогозин А. Музыка кончилась, а они танцуют / А. Рогозин // Русский полис. – Декабрь 2010 – январь 2011. – С. 50–56.
6. Медстрахування – Чи можна заробляти гроші на збитковому бізнесі [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу: http://news.finance.ua/ua/news/~/230396.
7. Світлична О.С. Еволюція медичного страхування в Україні [Електронний ресурс] / О.С. Світлична. – 2013. – № 5 (43). – С. 30–34. – Режим доступу: http://innoveconom.in.ua/inneco-5-43-2013/605-svetlichnaya.
8. Офіційний сайт страхової компанії «Провідна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.providna.ua/.
9. Аграрне страхування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.agroins.com.ua/producers/choosingcompany.

References

1. Zaichuk, S. (2014), "Health insurance services in Ukraine", *Visnyk KNTEU*, no. 3, pp. 75–84, available at: http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2014/03/7.pdf.
2. Zaletov, A. (2009), "Insurance in the health care system: current trends and prospects", available at: http://prostobank.ua/finansovyy_gid/strahovanie/stati/strahovanie_v_sisteme_zdravoohraneniya_tekuschie_tendentsii_i_perspektivy.
3. "Forinsurer – insurance in Ukraine", available at: http://forinsurer.com/.
4. Zaletov, A. (2014), "Insurance market of Ukraine 2013: results and prospects of development", *Insurance Top,* no. 1 (45), pp. 3–15, available at: http://uniqa.ua/repository/media_cnt/UNIQA-Ukraine/Insurance--20TOP_2014_hcm0071387.pdf
5. Rogozin, A. (2010-2011), "The music stopped but they are dancing", *Russian polis,* no December 2010 – January 2011, pp. 50–56.
6. "The health insurance - is it possible to make money by unprofitable business", (2011), available at: http://news.finance.ua/ua/news/~/230396.
7. Svitlychna, O.S. (2013), "Evolution of medical insurance in Ukraine", *Scientific and Production Journal "Innovative economy",* no 5 (43), pp. 30–34, available at: http://innoveconom.in.ua/inneco-5-43-2013/605-svetlichnaya.
8. The insurance company "Providna", available at: http://providna.ua/.
9. "The Agrarian insurance in Ukraine", available at: http://agroins.com.ua/producers/choosingcompany.

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.01 : 005

Пуцентейло П.Р.,
д.е.н., професор кафедри
обліку і правового забезпечення
агропромислового виробництва,
Тернопільський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Putsenteilo P.R.,
dr.sc.(econ.), professor of accounting and
legal maintenance department of AIP
Ternopil National Economic University

PECULIARITIES OF FUNCTIONING ANALYTIC SUPPORT OF ENTERPRISES

Постановка проблеми. У будь-якому підприємстві незалежно від його розмірів та сфери діяльності важливе місце займає аналітична система, котра існує як невід'ємна складова здійснення діяльності господарюючим суб'єктом. При побудові системи аналітичного забезпечення повинна враховуватися специфіка сфери діяльності господарюючого суб'єкта, комплексний підхід до здійснення бізнесу, розвитку різних напрямків виробничо-господарської діяльності. Враховуючи ці особливості при формуванні ефективної системи аналізу підприємства, необхідно її побудова у відповідності з цілями і стратегією діяльності. Саме розробка стратегії висуває вимоги до якості інформації, яка застосовується для управління підприємством. Від того, наскільки раціонально побудована аналітична система на підприємстві, наскільки вона адаптована до специфічних особливостей та об'єктивно відображає господарську діяльність, залежить не тільки процес ефективного управління, а й успішне його функціонування в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До робіт аналітичного напряму доцільно віднести праці сучасної школи економістів, в рамках наукового напрямку «Бухгалтерський облік і аналіз». Найбільш яскравими представниками цього напряму є Р.Ф. Бруханський [1], О.О. Гуменюк [2], Г.І. Кіндрацька [3], Т.Д. Косова [4], Є.В. Мних [5], М.С. Палюх [6], М.К. Пархомець [7], Н.С. Пласкова [8], П.Я. Попович [9], С.С. Черниш [10], А.Д. Шеремет [11], С.І. Шкарабан [12], О.В. Ярощук [12] та ін. В цих роботах висвітлено механізм діяльності обліково-аналітичних процедур, зокрема як на підставі регістрів бухгалтерського (фінансового, податкового та управлінського) обліку за допомогою їх деталізації можуть бути отримані показники, аналітична інтерпретація яких дозволяє керівнику отримати необхідну інформацію. Безсумнівним здобутком є доволі простий спосіб отримання інформації з облікових регістрів і оброблення його результатів на основі традиційних показників економічного аналізу. Разом з тим, для практики управління сучасними підприємствами такі характеристики процесу аналітичного забезпечення є, безумовно, важливими, але не зовсім достатніми.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження поняття аналітичне забезпечення і його вплив при прийнятті управлінських рішень на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління підприємством в сучасних умовах стає все більш складним процесом. Високий рівень конкуренції обумовлює необхідність впровадження нових, більш досконалих, підходів в управлінні. Успішне ведення бізнесу є не можливим без створення дієвого аналітичного забезпечення управління підприємством, яке є інструментом, що дозволяє підвищити якість і оперативність прийнятих управлінських рішень, максимізувати очікуваний результат і ефективно контролювати ризики господарської діяльності. Аналітичне забезпечення передбачає оцінку, діагностику та аналіз, які покликані забезпечувати процес збору, систематизації, групування та узагальнення інформації, на підставі якого приймаються оптимальні управлінські рішення. При цьому важливим є системна взаємодія всіх його складових елементів, виключення одного з них знижує потенціал і ефективність інформаційної системи. Тільки в сукупності вони формують систему внутрішньої інформації, що забезпечує ефективне управління підприємством. Слід

зазначити, що кожне підприємство має свої особливості функціонування, тому усі аналітичні дії повинні бути побудовані у відповідності зі специфічними особливостями діяльності господарюючого суб'єкта, що визначають індивідуальний характер інформаційних потоків в системі управлінського аналізу виробничо-господарської діяльності підприємства.

Основою ефективного управління є врахування різноманіття різнорідних чинників, що пов'язані конкуренцією на ринку продукції, внутрішньогосподарськими процесами, котрі обумовлені специфікою організаційних, економічних і технологічних особливостей підприємства. В таких умовах важливим є володіння інформацією про стан і зміни у виробничо-господарській діяльності, для цього доцільно використовувати сукупність безперервного спостереження, що базується на спеціалізованому інструментарії прийняття управлінських рішень. Об'єднання засобів спостереження за станом зовнішніх і внутрішніх чинників функціонування і розвитку підприємства та інструментів їх кількісної оцінки можна назвати як «аналітичне забезпечення» в управлінні підприємством.

На наш погляд, аналітичне забезпечення – це система збору даних, що передбачає групування інформації в потрібному розрізі для потреб управління, складання бухгалтерської і аналітичної звітності. При цьому аналітичні процедури дають змогу деталізувати відомості про об'єкт в грошовому і (або) натуральному вимірнику. Аналітичне забезпечення діяльності підприємства є цілеспрямованою організованою діяльністю осіб, відповідальних за збір, обробку та аналіз внутрішньої і зовнішньої інформації, що є необхідною для управління підприємством. Отже, аналітичне забезпечення є безперервним процесом підтримки управлінських рішень за допомогою певних організаційно-технологічних процедур, інформаційних систем та рівня кваліфікації фахівців обліково-аналітичного апарату.

Аналітичне забезпечення процесу управління підприємством включає в себе:

1) нормативну інформацію;
2) облікову інформацію;
3) аналітичну інформацію;
4) виробничо-господарську інформацію.

Процес аналітичного забезпечення підприємств складається з таких етапів:

– організаційно-планові заходи;
– збір та обробка інформації, отримання цифрової і контекстної інформації;
– підготовка і первинне опрацювання аналітичних матеріалів;
– поширення інформації;
– отримання зворотного зв'язку;
– складання прогнозу.

Суть концепції аналітичного забезпечення управління підприємствами складається із застосовуваних способів акумулювання інформації, методичної побудови показників та їх аналітичної інтерпретації в системі управління. Рішення розглядається з урахуванням його пріоритетності та сукупності факторів, що впливають на успішність його реалізації. Отже, в умовах постійного нарощування значних інформаційних потоків жоден сучасний господарюючий суб'єкт не може успішно працювати на ринку без належного інформаційно-аналітичного забезпечення.

Система бухгалтерського обліку та економічного аналізу об'єднує облікові та аналітичні операції в один процес. При цьому вдосконалюються як загальна методологія, так і нормативні положення обліку та аналізу для раціонального використання в єдиній обліково-аналітичній системі. Безперервність цього процесу і використання його результатів в господарюючого суб'єкта є необхідним для прийняття управлінських рішень керівництвом.

Очевидно, що аналітичне забезпечення управління підприємствами має бути абсолютно особливим, вирішувати традиційні та специфічні завдання, враховувати інформаційні запити керівництва підприємств. Використання будь-яких напрацювань в області аналітичного забезпечення управлінської діяльності вимагає серйозної адаптації для підприємств, з урахуванням їх виробничої-технологічної та організаційно-економічної специфіки в сучасних умовах господарювання. Використання «клаптикового» аналітичного забезпечення, котре який не створює реальну інформованість керівників, а є її ілюзією, тобто "квазі аналітичною", що не тільки не корисна для управлінської діяльності, але у ряді випадків і шкідливою. Відомий вислів про те, що «краще погане планування та аналіз, ніж ніякого» виявляється невірним в умовах, коли управлінський механізм сучасного підприємства не є інформаційно-автономним, а становить невід'ємну частину складної аналітичної системи, що забезпечує інформаційні потреби різних груп користувачів. Аналітичне забезпечення як система повинна надавати інформацію, що володіє ознаками якості, інакше її корисність буде нижчою, ніж витрачені ресурси. Особливо це є актуальним для великих підприємств, де існують налагоджені канали руху інформації про значення натуральних і економічних показників у виробничих і постачальницько-збутових процесах, що використовуються керівниками для цілей управління.

Метою аналітичного забезпечення управління підприємствами є створення інформаційної бази, прийняття та оцінки обґрунтованості управлінських рішень, виявлення ступеня їх реалізації, про які

доцільно проінформувати керівництво підприємства або зарубіжних партнерів (за їх участі в статутному капіталі та управлінні).

До загальних завдань аналітичного забезпечення діяльності підприємств можна віднести традиційні для сучасного аналізу завдання з вивчення:

– використання ресурсів, ефективності фінансово-господарської діяльності та ділової активності в минулому, сьогоденні і майбутньому;

– фінансового стану – ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості;

– організаційно-технологічного рівня виробництва, управління і виявлення резервів щодо його підвищення.

Інформація в рамках системи обліково-аналітичного забезпечення повинна задовольняти конкретним потребам управління залежно від рівня і характеру прийнятого рішення. У зв'язку з тим, що інформація міститься в різних джерелах, то для можливості її використання в інформаційній системі, на наш погляд, вона повинна відповідати таким вимогам та принципам:

– аналітичність, тобто інформація повинна відповідати потребам. Вона повинна надходити про ті види діяльності із деталізацією, яка є необхідною для вирішення поточних завдань з метою зниження витрат і оптимізації собівартості продукції;

– об'єктивність – інформація повинна об'єктивно відображати відомості на поточний момент і про подальші перспективи змін встановлених норм і нормативів;

– своєчасність, тобто інформація повинна надходити до керівництва якнайшвидше (в момент появи в облікових регістрах);

– єдність інформації, що надходить з різних джерел;

– релевантність - інформація повинна бути точною для прийняття рішень.

Необхідність вдосконалення системи обліково-аналітичного забезпечення можна пояснити наступними причинами:

– зміщенням акценту аналізу з внутрішнього на зовнішнє бізнес-середовище, в якому розвивається або передбачає здійснювати розвиток підприємство;

– зростанням швидкості прийняття управлінських рішень і реагуванням на зміни зовнішнього бізнес-середовища;

– необхідністю раціонального взаємозв'язку між оперативною та стратегічною діяльністю підприємства, оскільки облік і контроль щодо досягнення стратегічних цілей і завдань здійснює свій вираз в конкретній системі показників;

– облік і контроль, які виявляють необхідність у зміні стратегії розвитку підприємства;

– поява новітніх методів обліку і контролю витрат і калькулювання собівартості продукції підприємства.

Варто зазначити, що сьогодні всі аналітичні дослідження, котрі проводяться в аспекті ефективного прийняття управлінських рішень доцільно поділяти на такі:

– моніторингові, котрі призначені для тривалого аналітичного стеження за розвитком певної ситуації з метою забезпечення можливості апріорного синтезу управлінських рішень, що мають випереджувальний характер;

– ініційовані, котрі проведені різними аналітичними службами по ще раніш не запланованих дорученнях керівництва або в результаті виявлення при проведенні моніторингових досліджень нових проблемних ситуацій;

– кумулятивні, що характеризуються високими вимогами до оперативності їх проведення (включаючи розгортання і завершення), застосуванням спеціалізованих методів обробки експертної інформації.

Таким чином, аналітичне забезпечення управління підприємствами може розкриватися в таких формах:

1) стратегічне аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змістовного перетворення і передачі інформації про внутрішнє і зовнішнє середовище функціонування підприємства для вибору стратегії і напрямків розвитку;

2) бухгалтерське аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змістовного перетворення і передачі інформації про закономірності кругообігу активів підприємства в розрізі основних бізнес-процесів і господарських операцій, які відображаються в системі бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності;

3) логістичне аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змістовного перетворення і передачу інформації про системи закупівлі, зберігання, обробки, постачання і транспортування матеріальних потоків підприємства;

4) інжинірингове аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змістовного перетворення і передачі інформації про відповідність різних видів бізнес-процесів на підприємстві його цілям для побудови бізнес-моделі;

5) організаційне аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змістовного перетворення і передачу інформації про стан і управлінські якості організаційної структури підприємства, процеси прийняття рішень, кадрову ситуацію і організаційну культуру;

6) маркетингове аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змістовного перетворення і передачі інформації про стан маркетингової діяльності підприємства з урахуванням впливу зовнішнього середовища, ринку і елементів комплексу маркетингу: товарної політики, цінової політики, дистрибуції та маркетингових комунікацій;

7) інформаційне аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змістовного перетворення і передачу інформації про циклічні тенденції розвитку стану системи управління підприємством під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища.

Вважаємо, що організація ефективної системи аналітичного забезпечення дозволить створити більш ефективну і стійку систему управління за допомогою таких процедур:

– упорядкування документів;
– скорочення часу ручної обробки інформації та її пошуку;
– зменшенням терміну прийняття управлінських рішень;
– захист даних від несанкціонованого доступу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, найважливішими завданнями сучасної практики обліку, аналізу та управління є вироблення і виконання рішень, спрямованих на досягнення фінансово-економічної стійкості та ефективності функціонування підприємства. З цією метою актуальною стає проблема формування системи, якій притаманні аналітичні функції. Аналітична інформація використовується для прийняття управлінських і фінансових рішень як всередині підприємства, так і за його межами. Система аналітичного забезпечення, діючи безперервно, підвищує якість і розширює сферу практичного застосування інформації, позитивно впливаючи на якість звітності у процесі її підготовки і складання, тобто на ефективність управлінської інформації для сторонніх користувачів. У цьому головне призначення і головна суть аналітичної системи, реалізацію якої доцільно покласти на аналітика і бухгалтера, що займається первинною обліковою та аналітичною інформацією. Поняття «аналітичне забезпечення» застосовується для визначення якісного стану облікових і аналітичних процесів, які є необхідними, для задоволення інформаційних потреб керівників і достатніми для прийняття управлінських рішень.

Література

1. Бруханський Р.Ф. Аналіз вимог системи стратегічного менеджменту до побудови стратегічно-орієнтованої системи бухгалтерського обліку / Р.Ф. Бруханський // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 163-169.

2. Гуменюк О.О. Удосконалення бухгалтерської фінансової звітності відповідно до потреб економічного аналізу / О.О. Гуменюк // Інноваційна економіка. – 2011. – № 4 [18]. –С.113-115.

3. Кіндрацька Г.І. Економічний аналіз: Підручник / Г.І. Кіндрацька, М.С. Білик, А.Г. Загородній. – Львів: "Магнолія 2006", 2008. – 440 с.

4. Косова Т.Д. Організація і методика економічного аналізу. Навчальний посібник / Т.Д. Косова, П.М. Сухарев, Л.О. Ващенко. – К.: ЦУЛ», 2012. – 528 с.

5. Мних Є. В. Економічний аналіз : підручник / Є.В. Мних. – К. : Знання, 2011. – 630 с.

6. Палюх М.С. Пермутації й модифікації в теорії бухгалтерського обліку / М.С. Палюх // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – 2014. – Випуск 22. – Том 2. – С. 262-269.

7. Пархомець М.К. Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств регіону: теорія, методика, практика : монографія / М.К. Пархомець, В.В. Гудак. – Тернопіль: ВПЦ Економічна думка, 2014. – 256 с.

8. Пласкова Н.С. Анализ финансовой отчетности / Н.С. Пласкова. – М. : ЭКСМО, 2010. – 384 с.

9. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання : підручник. – 3-тє видання, перероб. і доп. / П.Я. Попович. – К.: Знання, 2008. – 630 с.

10. Черниш С.С. Економічний аналіз / С.С. Черниш. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 312 с.

11. Шеремет А.Д. Теория экономического анализа: Учебник. – 3-е изд., доп. / А.Д. Шеремет. – М. : ИНФРА-М, 2011. – 352 с.

12. Шкарабан С.І. Діагностика і прогнозування фінансово-господарського розвитку акціонерного товариства : монографія / С.І. Шкарабан, Б.М. Корецький, О.В. Ярощук. – Тернопіль: ТАЙП : Рада, 2010. – 300 с.

References

1. Brukhanskyi, R.F. (2014), "Requirements analysis of strategic management to building strategically-oriented accounting system", *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, no. 1, pp. 163-169.

2. Humeniuk, O.O. (2011), "Improving accounting financial statements in accordance with the needs of economic analysis ", *Innovatsiina ekonomika*, no. 4 [18], pp. 113-115.

3. Kindratska, H.I., Bilyk, M.S. and Zahorodnii A.H. (2008), *Ekonomichnyi analiz* [Economic Analysis], textbook, "Mahnoliia 2006", Lviv, Ukraine, 440 p.

4. Kosova, T.D., Sukharev P.M. and Vashchenko L.O. (2012), *Orhanizatsiia i metodyka ekonomichnoho analizu* [Organization and Methods of Economic Analysis], TsUL, Kyiv, Ukraine, 528 p.

5. Mnykh, Ye.V. (2011), *Ekonomichnyi analiz* [Economic Analysis], textbook, Znannia, Kyiv, Ukraine, 630 p.

6. Paliukh, M.S. (2014), "Permutation and modification in accounting theory", *Zbirnyk naukovykh prats Podilskoho derzhavnoho ahrarno-tekhnichnoho universytetu*, Issue 22, Vol. 2, pp. 262-269.

7. Parkhomets, M.K. and Hudak, V.V. (2014), *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia dokhidnosti silskohospodarskykh pidpryiemstv rehionu: teoriia, metodyka, praktyka* [Organizational and economic mechanism to ensure profitability of agricultural enterprises in the region: theory, methodology, practice], monograph, VPTs Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine, 256 p.

8. Plaskova, N.S. (2010), *Analiz finansovoj otchetnosti* [Analysis of Financial Statements], JeKSMO, Moscow, Russia, 384 p.

9. Popovych, P.Ya. (2008), *Ekonomichnyi analiz diialnosti subiektiv hospodariuvannia* [Economic analysis of business entities], textbook, Znannia, Kyiv, Ukraine, 630 p.

10. Chernysh, S.S. (2010), *Ekonomichnyi analiz* [Economic Analysis], tutorial, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 312 p.

11. Sheremet, A.D. (2011), *Teorija jekonomicheskogo analiza* [Theory of Economic Analysis], textbook, INFRA-M, Moscow, Russia, 352 p.

12. Shkaraban, S.I., Koretskyi, B.M. and Yaroshchuk, O.V. (2010), *Diahnostyka i prohnozuvannia finansovo-hospodarskoho rozvytku aktsionernoho tovarystva*, [Diagnosis and forecasting financial and economic development corporation], monograph, TAIP: Rada, Ternopil, Ukraine, 300 p.

УДК 657.2

Левченко Н.М.,
д. держ. упр., професор кафедри обліку і аудиту
Головань С.В.
Запорізький національний технічний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ МЕДИКАМЕНТІВ ТА ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Levchenko N.M.,
doctor of science of state administration, professor of the department of accounting and auditing
Holovan S.V.
Zaporizhia National Technical University

IMPROVEMENT OF ACCOUNTING MEDICAMENTS AND PHARMACEUTICAL PREPRATY IN HEALTH CARE INSTITUTIONS

Постановка проблеми. На виконання Указу Президента України від 14 листопада 2014 року № 880/2014 «Про Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 листопада 2014 року», доручення Секретаріату Кабінету Міністрів України від 24.11.2014 р. № 42513/1/1-14 щодо виконання пункту 9 Протокольного рішення Адміністрації Президента України стосовно соціальної реабілітації учасників антитерористичної операції на Сході України та протезування осіб, постраждалих під час АТО, проводиться реабілітація учасників АТО в госпіталях ветеранів війни та інших закладах охорони здоров'я. Госпіталі повністю укомплектовані кваліфікованими кадрами, що мають достатній досвід роботи по реабілітації учасників бойових дій, проте медикаментів та лікарських засобів, придбаних за рахунок коштів загального фонду не достатньо. Не аби яку допомогу в створенні належного забезпечення медикаментами надають волонтери, благодійні фонди, міжнародні організацій тощо. Отже, питання організації обліку медикаментів і лікарських засобів в госпіталях та інших закладах охорони здоров'я в умовах сьогодення набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Над питаннями організації обліку медикаментів та лікарських засобів в бюджетних установах працювала низка відомих вчених, таких як П.Й. Атамас, Ф.Ф. Бутинець, Р.Т. Джога, Т.В. Канєва, Г.Г. Кірейцев, В.І. Лемішовський, В. В. Сопко, Н.М. Ткаченко та інші. Проте, не зважаючи на широке висвітлення у науковій літературі проблем, пов'язаних з організацією бухгалтерського обліку медикаментів, до тепер не всі аспекти цієї складної та багатогранної проблеми належно обґрунтовано. Тож, питання правильності організації обліку медикаментів та лікарських препаратів вимагають на подальше вивчення.

Постановка завдання полягає в удосконаленні порядку облікового відображення руху медикаментів та лікарських засобів, які надходять до госпіталів та інших закладів охорони здоров'я в умовах надзвичайної ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах надзвичайної ситуації, що склалась на Сході, існує нагальна потреба зупинитись на розгляді облікового відображення надходження до госпіталів та інших закладів охорони здоров'я медикаментів та лікарських засобів. Як відомо, традиційно в госпіталях та інших закладах охорони здоров'я надходження медикаментів та лікарських

засобів здійснюється за кошти загального фонду (за кошти місцевого бюджету, а також за кошти державного бюджету у вигляді субвенцій, коштів програмно-цільового фінансування тощо) та спеціального фонду. В умовах надзвичайних ситуацій перелік джерел надходження медикаментів та лікарських препаратів за рахунок коштів спеціального фонду значно розширюється (рис.1).

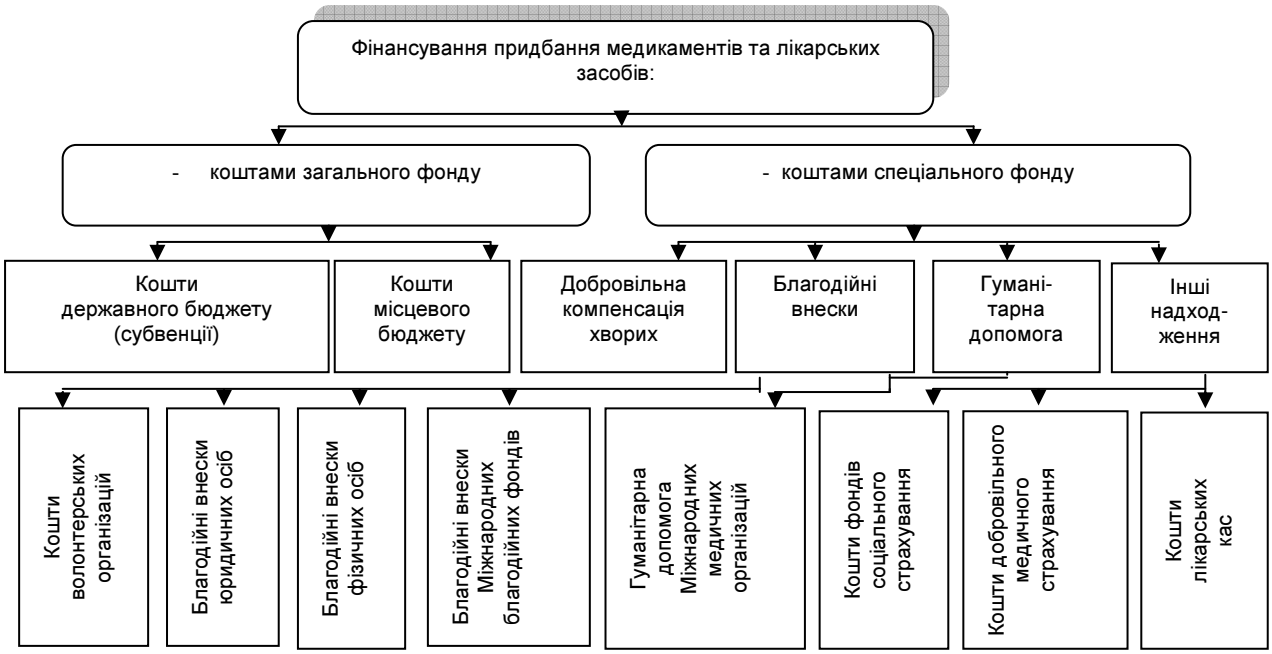

Рис. 1. Джерела фінансування придбання госпіталями та іншими закладами охорони здоров'я медикаментів та лікарських засобів в умовах надзвичайної ситуації
Джерело: власна розробка

На особливу увагу вимагає вивчення організації обліку медикаментів, що надійшли у вигляді благодійних внесків, оскільки за статистикою їх частка стала найвагомішою при наданні медичної допомоги постраждалим унаслідок АТО.

Так, зокрема вітчизняні фармвиробники надали благодійної допомоги для потреб АТО, закупивши медпрепаратів на загальну суму 466 тис. грн. Суттєва допомога надійшла від Всесвітньої організації охорони здоров'я, уряду Грузії, Фонду народонаселення ООН в Україні, волонтерів, громадян України тощо.

Зокрема, від ВООЗ, уряду Грузії, Фонду народонаселення ООН в Україні та інших міжнародних організацій Міністерство охорони здоров'я (далі – МОЗ) отримав за останні два місяці гуманітарної допомоги на 10 млн. 806 948,49 грн. для поліпшення ситуації із забезпеченістю постраждалих лікарськими засобами та виробами медичного призначення.

Урядом Грузії було надано ліки, інсуліни, вакцини, вироби медичного призначення та витратні матеріали для проведення апаратного гемодіалізу на загальну суму понад 5 млн. грн. ВООЗ надала лікарські засоби та вироби медичного призначення у вигляді міжвідомчих медичних наборів для невідкладної допомоги на загальну суму понад 3,5 млн. грн, а також вкрай необхідні 300 тис. доз правцевого анатоксину на суму понад 260 тис. грн. Фірма «АстраЗенека ЮК Лімітед» (Велика Британія) надала сучасні препарати для знеболення та антибіотики на загальну суму 1 млн. 217 тис. грн. Фонд народонаселення ООН надав ліки та вироби медичного призначення у вигляді міжвідомчих медичних наборів для невідкладної допомоги на загальну суму понад 820 тис. грн. Загалом, за словами міністра, МОЗ України залучило допомоги від різних благодійників на суму понад 40 млн. грн. [8].

Медичні препарати та лікарські засоби, отримані госпіталями та іншими закладами охорони здоров'я у вигляді благодійних внесків, згідно Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ від 26.06.2013 №611 відображаються за дебетом відповідного субрахунку рахунку 233 «Медикаменти і перев'язувальні засоби», оскільки Мінфін переніс на 2016 рік набрання чинності Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, затвердженому Наказом Міністерства фінансів України від 31.12.2013 р. за №1203.

З надходженням благодійного внеску набувачі мають внести зміни до спеціального фонду кошторису за напрямами видатків, що визначаються відповідно до п.2 Порядку, визначеного постановою Кабінету Міністрів України «Порядок складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ» від 28.02.2002 р. №228 та оформити Довідку про зміни до кошторису (як правило, планові показники для надходжень у натуральній формі уточнюють після їх отримання). Окрім

того набувачі мають заповнити Довідку про надходження в натуральній формі й надати її до органів Держказначейства. Органи Державного казначейства відображають в обліку операції, проведені розпорядниками бюджетних коштів в натуральній формі на момент їх подання [4].

Слід наголосити, що затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 9 вересня 2014 року за №635 Методичні рекомендації ведення обліку лікарських засобів та медичних виробів в закладах охорони здоров'я (далі – Методрекомендації №635) [2] суттєво змінили порядок облікового відображення лікарських засобів, який до тепер регулювався Інструкцією з обліку медикаментів, перев'язувальних засобів і виробів медичного призначення в лікувально-профілактичних закладах, затвердженої наказом Мінздраву СРСР від 02.06.87 р. за №747.

Згідно з Методрекомендаціями №635, облікове відображення руху медикаментів та лікарських засобів має здійснюватись за наступною схемою (рис. 2).

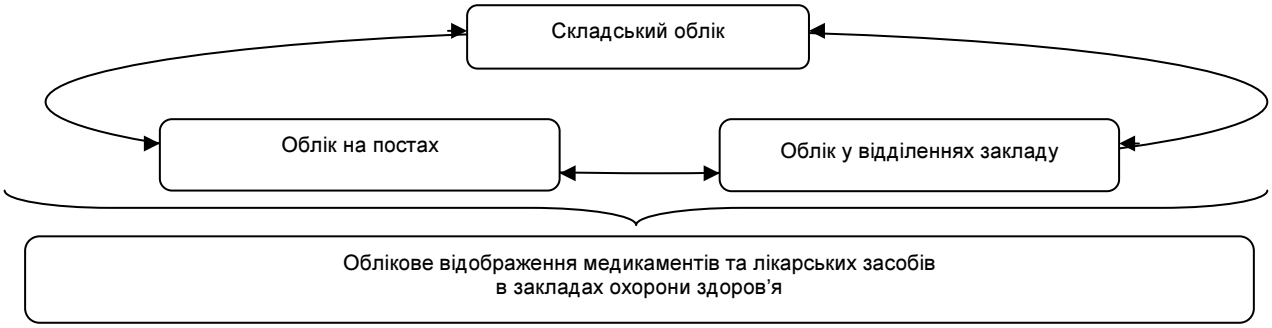

Рис. 2. Схема облікового відображення медикаментів та лікарських засобів в закладах охорони здоров'я

Джерело: власна розробка

Складський облік має здійснюватися за найменуванням кожного препарату окремо, із вказівкою його назви, дозування, форми випуску (таблетки, ампули й т.п.), назви виробника, кількості, ціни й суми. Цей вид обліку забезпечуватиме своєчасне й достовірне відображення операцій по надходженню, переміщенню й вибуттю медикаментів та лікарських засобів.

Видача препаратів зі складу у відділення закладу здійснюється за накладною (вимогою), яка має виписуватися старшою медсестрою кожного відділення у двох екземплярах: один залишається на складі, другий – у відділенні. За підсумками місяця матеріально-відповідальна особа складу має оформити наступні документи:

– реєстр отриманих прибуткових накладних;

– реєстр виданих накладних.

Ці реєстри складаються у двох екземплярах і подаються в бухгалтерську службу не пізніше 1-го числа місяця, наступним за звітним. Один екземпляр реєстру з підшитими до нього накладними після перевірки правильності оформлення повинен залишитися в бухгалтерії, другий з оцінкою бухгалтера про приймання повертатися матеріально-відповідальній особі складу. Не пізніше 2-го числа місяця, наступним за звітним, матеріально-відповідальна особа має подати у бухгалтерію закладу «Звіт про надходження й відпуск (використання) лікарських засобів і медичних виробів».

Облік медикаментів та лікарських засобів у відділеннях закладу охорони здоров'я має здійснюватися матеріально-відповідальною особою відділень по найменуваннях за кожним препаратом в кількісному вимірі. У кожному відділенні запаси, які отримано зі складу, мають відображатися як надходження в «Журналі обліку отриманих і використаних лікарських засобів і медичних виробів».

Не пізніше 2-го числа місяця, наступним за звітним, матеріально-відповідальна особа відділень повинні подати у бухгалтерію закладу «Звіт про надходження і відпуск (використання) лікарських засобів та медичних виробів». Облік на постах (у маніпуляційних кімнатах) має здійснюватися медичними сестрами постів шляхом ведення «Журналів обліку фактично отриманих і використаних лікарських засобів і медичних виробів постами». На пости медикаменти видаються головними (старшими) медичними сестрами відділень відповідно до листків-призначеннями хворим.

Не пізніше 1-го числа місяця, наступним за звітним, медичні сестри постів, на підставі даних Журналу обліку повинні складати «Звіт про надходження й використання лікарських засобів і медичних виробів постами» і мають подати його головній (старшій) медичній сестрі відділення, яка робить відповідні записи у регістрі аналітичного обліку - Книзі складського обліку лікарських засобів і медикаментів.

Оскільки, благодійні внески є досить різноманітними за джерелами надходження [1, с. 8], то вважаємо що аналітичний облік на рахунку 233 «Медикаменти і перев'язувальні засоби» має вестись у розрізі класифікації благодійної допомоги (рис. 3).

Наголосимо, що облік медикаментів та лікувальних засобів, отриманих як благодійність, має вестись у тих же облікових регістрах, але окремо від придбаних за рахунок загального фонду.

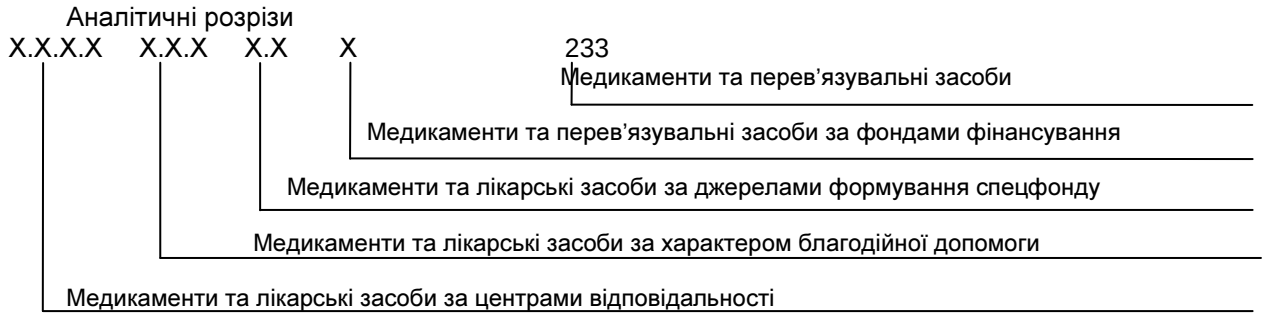

Рис. 3. Аналітичний облік браку у виробництві

Джерело: власна розробка

Залежно від форми благодійних внесків вартість медикаментів та лікувальних засобів має відображатись у меморіальному ордері:

- №3 «Накопичувальна відомість руху грошових коштів спеціального фонду в органах Державного казначейства України (установах банків)» (форма № 382 (бюджет)) - у разі відображення натуральних надходжень;
- № 4 «Накопичувальна відомість за розрахунками з іншими дебіторами» (форма № 408 (бюджет)), складеному за операціями спецфонду – у разі відображення натуральних надходжень, при застосуванні субрахунку 364 «Розрахунки з іншими дебіторами» [7].

Списання вартості медикаментів та лікарських препаратів на потреби госпіталя, набувачами мають відображатись за дебетом субрахунку 812 «Видатки за іншими джерелами власних надходжень бюджетних установ» і кредитом відповідного субрахунку рахунку 233 «Медикаменти і перев'язувальні засоби» [3].

Доходи за отриманою благодійною допомогою, що відображаються на субрахунку 712 «Доходи за іншими джерелами власних надходжень бюджетних установ» та проведені протягом поточного року фактичні видатки за витраченою благодійною допомогою, що відображаються на субрахунку 812 «Видатки за іншими джерелами власних надходжень бюджетних установ», у кінці року заключними оборотами мають списуватись на субрахунок 432 «Результат виконання кошторису за спеціальним фондом» [6].

Проведені операції з надходження та використання медикаментів та лікарських засобів, що надійшли у вигляді благодійної допомоги мають відображаються у формі фінансової звітності №4-2 «Звіт про надходження і використання коштів, отриманих за іншими джерелами власних надходжень бюджетних установ» [5].

Отже, враховуючи специфіку функціонування закладів охорони здоров'я, бухгалтерський облік медикаментів та лікарських засобів в госпіталях та інших закладах охорони здоров'я має здійснюватися бухгалтерською службою в кількісному й вартісному вимірі за найменуваннями, за видами благодійної допомоги і в розрізі матеріально-відповідальних осіб з обов'язковим дотриманням порядку оформлення й подачі первинних документів.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження, приходимо до висновку, що аналітичний облік медикаментів та лікарських засобів, що надійшли у вигляді благодійної допомоги до госпіталів та інших закладів охорони здоров'я має вестись в кількісному й вартісному вимірі за найменуваннями, за джерелами фінансування, за характером благодійної допомоги і в розрізі матеріально-відповідальних осіб. Запровадження на практиці поданих пропозицій дозволить підвищити якість обліково-інформаційного забезпечення управління медикаментами та лікарськими засобами в умовах надзвичайної ситуації.

Література

1. Аверіна О. Благодійність: види, підстави надання, обмеження та облік / О. Аверіна // Все про бухгалтерський облік. – 23 грудня 2011. – № 118. – С. 8-13.
2. Методичні рекомендації ведення обліку лікарських засобів та медичних виробів в закладах охорони здоров'я. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 9 вересня 2014 року № 635 // Баланс-Бюджет. – 2014. – № 40 (504) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.medsprava.com.ua/regulations/2340/2592/2593/413948
3. Про затвердження Положення з бухгалтерського обліку запасів бюджетних установ та внесення змін до деяких нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку бюджетних установ. Наказ Міністерства фінансів України від 14.11.2013 за № 947 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.document.ua/pro-zatverdzhennja-polozhennja-zbuhgalterskogo-obliku-zapas-doc171159.html
4. Порядок бухгалтерського обліку та звітності в бюджетних установах гуманітарної допомоги, затверджений Наказом Головного управління Державного казначейства України від 10.12.1999 р. за №113 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http ://www.treasury.gov.ua›main/doccatalog

5. Про затвердження Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування. Постанова КМУ від 04.08.2000 р. за №1222 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http ://www.kodeksy.com.ua/norm_akt/source-КМУ/type-Постанова/1222-2000-п-04.08.2000.htm

6. Про порядок відображення у бухгалтерському обліку операцій пов'язаних з надходженнями у натуральній формі. Лист Державного Казначейства України від 12.05.2004 за №07-04/960-3876 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.ukraine.uapravo.net/data/base30/ukr30214.htm

7. Про затвердження Інструкції про форми меморіальних ордерів бюджетних установ та порядок їх складання. Наказ Державного казначейства України від 27.07.2000 р. за №68. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG4791.html

8. Україна за останні місяці отримала медичної гуманітарної допомоги на суму понад 40 млн. грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.health.unian.ua/country/1027489-ukrajina-otrimala-medichnoji-gumanitarnoji-dopomogi-na-40-mln-grn.html

References

1. Averina, O. (2011), ''Charity: kinds, grounds of grant, limitation, and account'', *Vse pro bukhhalterskyi oblik*, no. 118, pp. 8-13

2. Ministerstv okhorony zdorovia Ukrainy (2014), “Methodical recommendations of conduct of account of medications and medical wares are in establishments of health protection”, available at: http://medsprava.com.ua/regulations/2340/2592/2593/413948

3. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2013), “About claim of Statute from the record-keeping of supplies of budgetary establishments and making alteration to some normatively legal acts from the record-keeping of budgetary establishments”, available at: http://document.ua/pro-zatverdzhennja-polozhennja-zbuhgalterskogo-obliku-zapas-doc171159.html

4. Holovne upravlinnia Derzhavnoho kaznacheistva Ukrainy (1999), “An order of record-keeping and accounting is in budgetary establishments of humanitarian help”, available at: http ://treasury.gov.ua›main/doccatalog/

5. Postanova Kabinet Ministriv Ukrainy (2000), “About claim of Order of receipt of eleemosynary (voluntarily) payments and offerings from legal and physical entities by budgetary establishments and establishments of education, guard of zdorov"ya, social defence, culture, science, sport and physical education, for the necessities of their financing”, available at:http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-КМУ/type-Постанова/1222-2000-п-04.08.2000.htm

6. Derzhvne Kaznacheistvo Ukrainy (2004), “About the order of reflection in the record-keeping of operations of pov"yazanikh with receipts in a natural form”, available at: http://ukraine.uapravo.net/data/base30/ukr30214.htm

7. Derzhvne Kaznacheistvo Ukrainy (2000), “On approval of the Instruction on the form of budgetary institutions memorial orders and the order of assembly”, available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG4791.html

8. Ukraine for the last months got humanitarian medicare to the amount of over 40 million Uah, available at: http://health.unian.ua/country/1027489-ukrajina-otrimala-medichnoji-gumanitarnoji-dopomogi-na-40-mln-grn.html

УДК 657 : 334. 723

Мошковська О.А.,
к.е.н., доцент, докторант кафедри бухгалтерського обліку
Київський національний торговельно-економічний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО - МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Moshkovska O.A.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., doctoral candidate of department of accounting
Kyiv National University of Trade and Economy

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ACCOUNTING MANAGEMENT ON PRODUCTION ENTERPRISES

Постановка проблеми. Кардинальна переорієнтація парадигми розвитку України, як незалежної держави, зміна вектору руху вітчизняних підприємств в бік ринкових умов господарювання, особливо після підписання угоди про асоціацію з Європейським Союзом, загострення політичної ситуації в державі спрямовують керівництво вищої ланки вітчизняних промислових підприємств на пошук нових, надійних джерел інформації щодо стану справ всередині компанії, надати яку може впроваджений на підприємстві управлінський облік. Особливо це актуально для діючих виробничих підприємств, що пов’язано з необхідністю їх переорієнтації та пошуку нових ринків збуту, залученням додаткових інвестиційних джерел фінансування з метою переоснащення виробничих потужностей та підвищення якісних показників продукції власного виробництва, перегляду

асортиментної політики. Функціонування системи управлінського обліку повинно здійснюватись на певних організаційно – методичних принципах (припущеннях), кількість і зміст яких мають різне тлумачення в теоретичних поглядах і практичних рекомендаціях зарубіжних і вітчизняних науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження, організації та ведення управлінського обліку як в зарубіжних компаніях, так і на вітчизняних підприємствах є актуальним напрямом дослідження багатьох науковців. Теоретичні засади та особливості організації управлінського обліку в зарубіжних корпораціях і компаніях розглянуті в змістовних працях Х. Андерсона, А. Апчерча, П. Брюера, Р. Гаррісона, Р. Ентоні, Д. Колдуелла, Б. Нідлза, Е. Норіна, Дж. Ріса, Дж. Фостера, Ч.Т. Хорнгрена, а також основоположника управлінського обліку на теренах колишнього СРСР, д.е.н., професора, академіка М.Г. Чумаченка. З урахуванням того, що сутність і теоретичні засади управлінського обліку почали обговорюватись вітчизняними науковцями в кінці 80–х та на початку 90-х років XX ст., то перші наукові дослідження щодо сутності та практичних аспектів впровадження й організації вищезазначеної системи обліку на вітчизняних підприємствах мали місце в кінці XX – на початку XXI ст. Проблемні питання впровадження та ведення управлінського обліку як в теоретичному аспекті, так і в практичній площині в російських компаніях були розглянуті в наукових працях, дисертаційних дослідженнях і в практичних рекомендаціях І.В. Аверчева, М.А. Вахрушиної, Л.С. Васильєвої, І.Є. Глушкова, В.Б. Івашкевича, О.Є. Карпова, Т.П. Карпової, М.В. Петровської, Д.І. Ряховського. Теоретичні положення та практичні напрацювання щодо доцільності застосування системи управлінського обліку на вітчизняних підприємствах були об'єктом дослідження та методичних рекомендацій М.І. Бондаря, Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, М.Д. Корінька, П.О. Куцика, Д.С. Лозовицького, Л.В. Нападовської, М.С. Пушкаря, Н.М. Цвєткової, В.А. Шпака. Проте структура та зміст організаційно – методичних принципів управлінського обліку, притаманним вітчизняним промисловим підприємствам, детально не розглядались, що і викликало необхідність подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення структури та сутності організаційно – методичних принципів управлінського обліку на виробничих підприємствах з метою підвищення ефективності їх функціонування та конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомий вчений, провідний лектор Каледонського університету (м. Глазго, Велика Британія) А. Апчерч [1, с. 15] зазначає, що терміни «принципи» і «практика» є взаємопов'язаними. В процесі здійснення господарської діяльності у вищого керівництва компанії завжди виникає необхідність пошуку відповіді на численні питання «чому» і «як». Проблема полягає в тому, що відповіді на вищезазначені питання неможливо знайти відокремлено, їх необхідно шукати інтегровано, не надаючи перевагу абстракції принципів та не занурюючись в технічні деталі на практиці.

В офіційній термінології управлінського обліку CIMA [13, с.19] зазначено, що основні принципи управлінського обліку (fundamental management accounting concepts) – це принципи, які використовуються в процесі підготовки інформації в системі управлінського обліку (International Management Accounting Practice Statement No 1 of the Financial and Management Accounting Committee of IFAC). Перелік основних принципів управлінського обліку та їх сутність наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Основні принципи управлінського обліку

Термін	Визначення
Принцип підзвітності (accountability concept)	Управлінський облік надає інформацію, яка створює передумови щодо можливості оцінити ступінь досягнення організацією поставлених завдань, а також внесок її підрозділів в досягнення цих завдань. З метою здійснення подальших дій на основі вищезазначеної інформації необхідно постійно визначати обов'язки та ключові результати діяльності кожного співробітника компанії.
Принцип контрольованості (controllability concept)	За допомогою управлінського обліку визначаються елементи або різновиди діяльності, на які керівництво спроможне або не спроможне здійснювати вплив, та оцінюються ризики і несприятливі фактори. Вищезазначене сприяє відповідному моніторингу, аналізу, порівнянню та поданню інформації, яка може бути використана конструктивним чином в процесі контролю, оцінці та зміні функцій керівництва.
Принцип взаємозв'язку (interdependency concept)	Управлінський облік в умовах бізнесу, який постійно ускладнюється, повинен мати доступ до внутрішніх і зовнішніх джерел інформації щодо таких інтерактивних функцій, як маркетинг, виробництво, персонал, постачання і фінансування. Вищезазначене допомагає впевнитися в тому, що інформація є адекватно збалансованою.
Принцип доречності (інформації) (relevancy concept)	Управлінський облік повинний забезпечувати гнучкість в процесі збору та обробки інформації. Вищезазначене сприяє дослідженню та поданню в чіткій, зрозумілій та своєчасній формі такої кількості альтернатив, які є необхідними для впевненого прийняття справедливих рішень. За своєю сутністю цей процес є динамічним та спрямованим в майбутнє. Т.ч., інформація повинна відповідати критеріям застосування та відповідності.
Принцип надійності (інформації) (reliability concept)	Інформація управлінського обліку повинна бути такої якості, яка надає впевненості в її надійності. Довіра користувача до інформації залежить від її джерела, цілісності та повноти.

Джерело: [13]

Система управлінського обліку США, що використовується у виробничому процесі [8, с.12], базується на трьох узагальнюючих принципах, які, в свою чергу, деталізовані відповідним чином (табл. 2).

Таблиця 2

Принципи управлінського обліку США

Обумовлені вимогами фінансового обліку	Ті, які формують склад і процедури ведення управлінського обліку	Ті, які визначають напрями і способи обліку в конкретних ситуаціях управління виробництвом
1. Безперервність діяльності підприємства	1. Єдність одиниць вимірювання, які використовуються в плануванні і обліку процесу виробництва	1. Періодичність, яка відтворює виробничий та комерційний цикли
2. Доречність	2. Послідовність та багатократність використання первинної та проміжної інформації	2. Облік затрат за процесами діяльності підприємства
3. Суттєвість	3. Повнота і аналітичність, які забезпечують вичерпною інформацією користувачів щодо об'єктів обліку	3. Облік затрат на основі руху продукту
4. Достовірність	4. Нормативний і бюджетний (кошторисний) методи контролю за рухом виробництва, зростанням затрат та результатами виробництва	4. Відповідність доходів і затрат на основі тимчасової визначеності факторів господарської діяльності
5. Облік по собівартості	5. Логічність формування показників внутрішньої звітності, яка відтворює комунікативний зв'язок між рівнями і об'єктами управління	5.Визнання результатів діяльності структурних підрозділів підприємства
6. Періодичність		
7. Відповідність доходів і витрат		

Джерело: [8]

Сукупність організаційно-методичних принципів є вихідними положеннями, які регулюють процес впровадження та ведення управлінського обліку. Як зазначають науковці [4; 6; 7], процес формування принципів є складним і довготривалим.

Принцип (від лат. principium – основа, першоджерело) представляє собою основне, головне положення будь-якої теорії, вчення, науки [12, с. 520]. Провідний російський науковець в сфері управлінського обліку, д.е.н., професор М.А. Вахрушина [4, с. 32] зазначає, що, досліджуючи принципи управлінського обліку, доцільно брати до уваги наступні дві обставини :

- місце, яке посідає управлінський облік в загальній бухгалтерській системі;
- мета, яка реалізується на підприємстві завдяки впровадженню та веденню управлінського обліку.

Оскільки управлінський облік представляє собою підсистему бухгалтерського обліку, ним об'єктивно використовуються основні принципи фінансового обліку (обачності, повного висвітлення, автономності, послідовності, безперервності, нарахування та відповідності доходів і витрат, превалювання сутності над формою, історичної (фактичної) собівартості, єдиного грошового вимірника, періодичності) [11]. Проте головною метою управлінського обліку є формування звітності, яка спеціально готується для менеджерів різного рівня управління. Вищезазначене є передумовою для:

- більш ефективної реалізації принципів фінансового обліку в системі управлінського обліку;
- використанню в системі управлінського обліку власних принципів, які непритаманні фінансовому обліку.

З урахуванням вищезазначеного, д.е.н., професор М.А. Вахрушина [4, с. 34] виокремлює наступні принципи, які притаманні тільки управлінському обліку:

- оперативність подання інформації;
- конфіденційність представленої інформації;
- корисність підготовленої інформації;
- гнучкість системи управлінського обліку;
- прогнозованість системи управлінського обліку;
- економічність поданої інформації;
- принцип делегування відповідальності та мотивації виконавців;
- принцип управління за відхиленнями;
- принцип контрольованості показників внутрішньої звітності.

Д.е.н., професор В.Б. Івашкевич [6, с.26] виокремлює в ролі основного принципу управлінського обліку його орієнтацію на забезпечення інформаційних потреб управління, вирішення завдань внутрішньофірмового менеджменту різного рівня прав і відповідальності.

Д.е.н., професор Т.П. Карпова [7, с.15] узагальнює спільну організаційно – методологічну основу, яка притаманна одночасно і фінансовому, і управлінському обліку. До спільних методів віднесено:

- документацію або інші носії інформації;
- інвентаризацію;
- оцінку та калькуляцію;

- групування об'єктів обліку;
- звітність підрозділів;
- внутрішню звітність підприємства;
- зовнішню звітність.

Спільними принципами, які визначають методологію ведення як фінансового, так і управлінського обліку, є:

- єдиний підхід щодо вибору цілей і завдань управлінського та фінансового обліку на підприємстві;
- єдині планово – облікові одиниці щодо двох різновидів обліку;
- однократність введення первинної інформації для двох різновидів обліку;
- доповнення інформації одного різновиду обліку іншим;
- багаторазове використання проміжної інформації з метою управління, узагальнення, формування звітності;
- оперативність, достовірність, стандартизація інформації.

В той же час науковець зазначає, що в процесі ведення фінансового обліку використовуються загальноприйняті, стандартизовані принципи обліку, а для методологічного забезпечення управлінського - використовується корисна специфічна інформація з метою прийняття певних рішень, не враховуючи норм та юридичних вимог.

Безпосередньо до складу принципів управлінського обліку науковець включає [7, с.35] :

- безперервність діяльності підприємства;
- використання єдиних (планово - облікових) одиниць виміру для планування та обліку виробництва, що забезпечує між ними прямий та зворотній зв'язок;
- оцінювання результатів діяльності структурних підрозділів підприємства;
- послідовність та багаторазове використання первинної та проміжної інформації з метою управління, що значно спрощує систему обліку та підвищує її ефективність;
- формування показників внутрішньої звітності як основи комунікаційних зв'язків між певними рівнями управління;
- використання бюджетного (кошторисного) методу управління затратами, фінансами, комерційною діяльністю;
- повноту й аналітичність, які забезпечують вичерпною інформацією користувачів щодо об'єктів обліку;
- періодичність, яка відображає виробничий і комерційний цикли підприємства.

Окремі російські науковці [2; 5], наголошуючи на тісному взаємозв'язку управлінського та фінансового обліку, зазначають, що особливістю управлінського обліку є його зв'язок з процесами управління й обліку. У зв'язку з вищезазначеним, в процесі ведення управлінського обліку використовуються більшість принципів (припущень), які притаманні фінансовому обліку, що затверджені в Російській Федерації ПБО 1/98 «Облікова політика організації». До складу таких принципів відносять:

- припущення майнової відокремленості;
- припущення безперервності діяльності підприємства;
- припущення послідовності використання облікової політики;
- припущення часової визначеності фактів господарської діяльності.

Проте в управлінському обліку, як підкреслюють К.Ю. Воронова та Г.В. Уліна [5, с.21], використовуються й інші принципи, зокрема:

- принцип вартісної оцінки використання єдиних одиниць вимірювання для планування й обліку;
- принцип формування внутрішньої звітності;
- принцип бюджетного (кошторисного) управління фінансово - господарською діяльністю підприємства ;
- оцінка результатів діяльності структурних підрозділів підприємства.

Група науковців під керівництвом д.е.н., професора О.М. Кізілова та І.М. Богатої [2, с.15] вважають за доцільне додати до вищезазначеного переліку низку додаткових принципів:

- послідовність та багатократність використання первинної та проміжної інформації з метою управління (принцип комплексності);
- повноту та аналітичність, що забезпечують отримання вичерпної інформації щодо об'єктів обліку;
- принцип періодичності.

Український науковець, д.е.н., професор Л.В. Нападовська [9, с.64] визначає структуру принципів управлінського обліку, виходячи як зі стратегічного напряму його спрямування, так і філософської точки зору:

- методологічний плюралізм;
- орієнтація обліку на досягнення стратегічних цілей підприємства;
- результативність;

- відповідальність за прийняті рішення;
- «різна собівартість – для різних цілей»;
- економічність.

Д.е.н., професор Ф.Ф. Бутинець [3, с. 35] підкреслює, що система управлінського обліку, організована на конкретному підприємстві, відповідає загальноприйнятим принципам обліку:

- принципу безперервності діяльності;
- принципу єдиного грошового вимірника;
- принципу повноти та достовірності діяльності;
- принципу періодичності.

Проте, управлінський облік як система має і свої власні принципи:

- оцінка результатів діяльності структурних підрозділів підприємства;
- прийнятність і багаторазовість використання первинних даних;
- оперативне управління;
- бюджетний метод управління.

Все більша кількість вітчизняних виробничих підприємств в сучасних умовах господарювання починають впроваджувати та вести управлінський облік, який ґрунтується як на принципах фінансового, так і на найбільш суттєвих принципах безпосередньо управлінського обліку, зокрема, принципі формування внутрішньої звітності, принципі бюджетного (кошторисного) управління фінансово - господарською діяльністю підприємства, принципі оцінки результатів діяльності структурних підрозділів підприємства та принципі «різна собівартість – для різних цілей».

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши сутність і структуру організаційно – методичних принципів управлінського обліку з урахуванням особливостей теоретичних засад і практичних напрацювань в зарубіжних і вітчизняних наукових джерелах, доцільно зробити наступні висновки:

- в зарубіжних наукових працях термін «принципи управлінського обліку» не використовується;
- сутність принципів управлінського обліку визначена тільки в офіційній термінології управлінського обліку СІМА;
- відомі науковці Російської Федерації вважають, що в процесі ведення управлінського обліку використовуються як принципи фінансового обліку, так і специфічні, притаманні тільки управлінському обліку;
- провідні вітчизняні науковці розглядають структуру організаційно – методичних принципів управлінського обліку як такі, що можуть бути запозичені зі складу загальноприйнятих принципів фінансового обліку, так і безпосередньо такі, які притаманні тільки управлінському обліку, або мають стратегічно – філософське підґрунтя;
- для виробничих підприємств в системі управлінського обліку актуальними є принцип формування внутрішньої звітності, принцип бюджетного (кошторисного) управління фінансово - господарською діяльністю підприємства, принцип обліку затрат за процесами діяльності підприємства, принцип оцінки результатів діяльності структурних підрозділів підприємства та принцип «різна собівартість – для різних цілей».

Література

1. Апчёрч А. Управленческий учет : принципы и практика / А. Апчёрч: Пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова и И.А. Смирновой. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 952 с.
2. Бухгалтерский управленческий учет / Е.А. Бойко, А.Н. Кизилов, Г.Г. Нор-Аревян и др.: под. ред. проф., д.э.н. А.Н. Кизилова, проф., д.э.н. И.Н. Богатой. – Ростов н/Д: «Феникс», 2005. – 380 с.
3. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський управлінський облік: навчальний посібник для студентів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» / Ф.Ф. Бутинець, Л.В. Чижевська, Н.В. Герасимчук. – Житомир, ЖІТІ, 2000. – 448 с.
4. Вахрушина М.А. Бухгалтерский управленческий учет: учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по экон. спец. / М. А. Вахрушина. – 6-е изд., испр. – М. : Омега-Л, 2007. – 570 с.
5. Воронова Е.Ю. Управленческий учет на предприятии : учеб. пособие/ Е.Ю. Воронова, Г.В. Улина. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 248 с.
6. Ивашкевич В.Б. Бухгалтерский управленческий учет / В.Б. Ивашкевич. – М. : Юристъ, 2003. – 618 с.
7. Карпова Т.П. Управленческий учет: учебник для вузов / Т.П. Карпова. – М. : ЮНИТИ, 2000. – 350 с.
8. Красова О.С. Управленческий учет в США / О.С. Красова. – М. : ООО «Журнал «Горячая линия бухгалтера», 2006. – 168 с.
9. Нападовська Л.В. Управлінський облік: підруч. для вузів / Л.В. Нападовська. – 2-ге вид., доопрац. та допов. – К. Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2011. – 641 с.
10. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д.Колдуэлл : пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова. – 2-е изд., стереотип. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 496 с.
11. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 966-XIV зі змін. та допов. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
12. Словарь иностранных слов / Под ред. И.В. Лехина, С.М. Локшиной, Ф.Н. Петрова (гл. ред.), Л.С. Шаумяна. – 6 – е изд., перераб. и доп. – М. : изд-во «Советская Энциклопедия», 1964. – 784 с.
13. Управленческий учет: официальная терминология СІМА / Пер. с англ. О.Е. Николаевой, Т.В. Шишковой. – М. ИД ФБК – ПРЕСС, 2004. – 200 с.
14. Хорнгрен Ч.Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект / Ч.Т. Хорнгрен, Дж. Фостер: пер. с англ. и под ред. Я.В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 416 с.

References

1. Apcherch, A. (2002), *Upravlencheskiy uchet: principy i praktika* [Administrative account: principles and practice], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 952 p.
2. Boyko, E.A., Kizilov, A.N. and Nor-Arevyan, G.G. (2005), *Buhgalterskij upravlencheskij uchet* [Administrative record-keeping], Feniks, Rostov-na-Donu, Russia, 380 p.
3. Butynets, F.F., Chyzhevska, L.V. and Herasymchuk, N.V. (2000), *Bukhhalterskyi upravlinskyi oblik* [Administrative record-keeping], ZhITI, Zhytomyr, Ukraine, 448 p.
4. Vahrushina, M.A. (2007), *Buhgalterskij upravlencheskij uchet* [Administrative record-keeping], 6th ed, Omega-L, Moscow, Russia, 570 p.
5. Voronova, E.Yu. and Ulina, G.V. (2006), *Upravlencheskij uchet na predprijatii* [Administrative account on an enterprise], TK Velbi, Izd-vo Prospekt, Moscow, Russia, 248 p.
6. Ivashkevich, V.B. (2003), *Buhgalterskiy upravlencheskiy uchet* [Administrative record-keeping], Yurist, Moscow, Russia, 618 p.
7. Karpova, T.P. (2000), *Upravlencheskij uchet* [Administrative account], YuNITI, Moscow, Russia, 350 p.
8. Krasova, O.S. (2006), *Upravlencheskij uchet v SShA* [An administrative account is in the USA] OOO «Zhurnal «Goryachaya liniya buhgaltera», Moscow, Russia, 168 p.
9. Napadovska, L.V. (2011), *Upravlinskyi oblik* [Administrative account], 2nd ed, Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine, 641 p.
10. Nidlz, B., Anderson, H. and Koldujell, D. (1999), *Principy buhgalterskogo ucheta* [Principles of record-keeping], 2nd ed, Finansy i statistika, Moscow, Russia, 496 p.
11. Supreme Council of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "About a record-keeping and financial reporting in Ukraine", available at: www.rada.gov.ua.
12. Lekhin, I.V., Lokshina, S.M., Petrov, F.N. and Shaumyan, L.S. (ed.) (1964), Dictionary of foreign words, 6th ed, Sovetskaja Jenciklopedija, Moscow, Russia, 784 p.
13. Nikolaeva, O.E., Shishkova, T.V. (ed.) (2004), *Upravlencheskij uchet: oficial'naja terminologija CIMA* [Administrative account: official terminology of CIMA], ID FBK-PRESS, Moscow, Russia, 200 p.
14. Horngren, Ch.T. and Foster, Dzh. (2005), *Buhgalterskij uchet: upravlencheskij aspect* [Record-keeping: administrative aspect], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 416 p.

УДК 657.2.016

Будько О.В.,
к.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту
Дніпродзержинський державний технічний університет

КЛАСИФІКАЦІЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ З МЕТОЮ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

Budko O.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., head of department of accounting and auditing
Dniprodzerzhynsk State Technical University

CLASSIFICATION OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL INFORMATION TO SATISFY INFORMATION NEEDS FOR MANAGEMENT OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Важливою складовою процесу формування та реалізації державної стратегії сталого розвитку є інформація у вигляді відомостей про економічну, екологічну та соціальну діяльність і зовнішнє середовище підприємства, які забезпечують прийняття управлінських рішень щодо його функціонування та розвитку. Інформація сприяє визначенню цілей, методів та технології управління, підготовці управлінських рішень та контролю за їх виконанням. Реалізація стратегії сталого розвитку можлива шляхом трансформаційних процесів в економічних системах на макро-, мезо- та мікрорівнях, які знаходять своє відображення в інформаційних системах управління та, відповідно, в підсистемах обліку, аналізу та контролю, основою яких є обліково-аналітична інформація.

Обсяг обліково-аналітичної інформації постійно зростає у зв'язку з постійними змінами та складнощами внутрішнього та зовнішнього середовища, в якому функціонує підприємство. Відповідно, значний обсяг обліково-аналітичної інформації вимагає її логічного групування задля задоволення різноманітних потреб її користувачів. Цілі сталого розвитку є різними, а тому вимагають відповідного

обліково-аналітичного забезпечення з метою управління, що і обумовлює необхідність побудови класифікації обліково-аналітичної інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання класифікації інформації є дуже важливими та постійно знаходяться в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних вчених таких, як С.М. Галузіна [1], Л.В. Гнилицька [2], С.А. Кузнецова [3], А.М. Кузьмінський [4], С.Ф. Легенчук [5], Н.О. Лоханова [6], Н.М. Малюга [7], Я.В. Соколов [8], Т.Д. Поплаухіна [10], М.М. Шигун [11] та ін.

Кожний вчений доводить необхідність здійснення класифікацій інформації, їх кінцеву мету та результати. Так, Я.В.Соколов зазначає, що сутність майже будь-якої класифікації, в т.ч. класифікації рахунків, зводиться до того, що вона не може бути єдиною, адже залежить від цілей, яких дуже багато [8, с.298]. Такої ж думки дотримується і Н.М. Малюга [7, с.434]. Необхідність деталізації облікової інформації у зв'язку з ємкістю цієї категорії розглядав проф. А.М. Кузьмінський [4, с.13]. С.Ф. Легенчук акцентує увагу на тому, що аналіз тенденцій розвитку бухгалтерського обліку неможливий без виділення та спеціального дослідження класифікаційної проблеми [5, с.295]. М.М. Шигун зазначає, що результатом класифікацій є створення систематизованого переліку об'єктів, що виявляє їхні видові ознаки [11, с.92]

Окремою групою дослідників визначені класифікації обліково-аналітичної інформації в різних умовах. Так, С.В. Кузнєцова розробила теоретичні засади класифікації облікової інформації на основі синергічного підходу [3, с.46]. Л.В. Гнилицька групує обліково-аналітичну інформацію за ознаками, які уможливлюють виконання завдань здійснення обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки [2, с.133]. Н.О. Лоханова визначає класифікацію облікової інформації в системі управління економічною стійкістю підприємств на засадах інституціонального підходу [6, с.297].

Та попри це, питання класифікації інформації, в тому числі обліково-аналітичної, продовжують залишатися актуальними та такими, що потребують подальшого дослідження в нових умовах та векторах розвитку економіки.

Постановка завдання. Метою статті є визначення класифікації обліково-аналітичної інформації з метою виконання завдань обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цінність інформації, а відтак і її корисність може окреслюватися певним видом інформації. Відповідно, в основі управлінських рішень в системі забезпечення цілей сталого розвитку підприємства особливе значення має класифікація обліково-аналітичної інформації. Питання класифікації інформації на сьогодні досить ґрунтовно досліджені, а тому доцільно буде розглянути класифікацію обліково-аналітичної інформації з метою виконання завдань обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємства. Тобто постає необхідність визначення класифікаційних ознак обліково-аналітичної інформації, які б найповніше сприяли формуванню інформаційної складової управління сталим розвитком підприємства. На нашу думку, сукупність класифікаційних ознак, яка це уможливить, буде такою (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація обліково-аналітичної інформації, яка враховує потреби управління сталим розвитком підприємства

Ознака класифікації	Види інформації
1. За джерелами надходження (за середовищем функціонування)	1) зовнішня; 2) внутрішня
2. За напрямами інформаційних потоків	1) вхідна 2) вихідна
3. За складовими сталого розвитку (змістом)	1) економічна; 2) соціальна; 3) екологічна
4. За видами користувачів	1) інформація для зовнішніх користувачів 2) інформація для внутрішніх користувачів
5. За ступенем відкритості	1) відкрита; 2) конфіденційна
6. Орієнтація на рівень управління	1) оперативна; 2) тактична; 3) стратегічна
7. За впливом на прийняття рішень	1) релевантна 2) нерелевантна
8. За видами обліку	1) інформація оперативного обліку (оперативна інформація) 2) інформація фінансового обліку (фінансова інформація); 3) інформація управлінського обліку (управлінська інформація); 4) інформація податкової системи підприємства (податкова інформація) 5) інформація статистичного обліку (статистична інформація)
9. За функціями управління	1) планова 2) облікова 3) контрольна 4) аналітична

Джерело: розробка автора

Класифікація обліково-аналітичної інформації за джерелами надходження надає можливість сформувати інформацію про зовнішнє та внутрішнє середовище підприємства. Так, інформація, що надходить із зовнішніх джерел (зовнішня інформація) ґрунтується на основі даних фінансових звітів, статистичної інформації, результатів зовнішнього аудиту. Ця інформація включає показники, що характеризують розвиток країни у розрізах економіки, соціальної діяльності, екології. Вони є основою оцінки зовнішнього середовища функціонування підприємства при прийнятті управлінських рішень.

Не менш важливою зовнішньою інформацією є відомості, які характеризують діяльність інших підприємств (покупців, замовників, постачальників, підприємств-конкурентів тощо). Джерелами цієї інформації виступає в основному фінансова звітність, а також відповідні рейтинги, в яких визначаються окремі економічні, екологічні та соціальні результативні показники.

Окремим видом зовнішньої інформації також слід вважати законодавчу та нормативно-правову базу інформацію (закони, постанови, інструкції тощо) в сфері сталого розвитку.

Внутрішня інформація формується на підставі даних оперативного, бухгалтерського, статистичного обліку, внутрішнього контролю та аналізу господарської діяльності.

За цих умов внутрішню інформацію для забезпечення цілей управління сталим розвитком підприємства можна поділити на:

1) інформацію, яка формується на підставі фінансової звітності (формуються в основному економічні показники та частково екологічні показники в разі їх розшифрування);

2) інформацію, яка формується в управлінському обліку (в розрізі видів діяльності, сегментів ринку, центрів відповідальності і т.і.);

3) інформацію, яка формується на підставі статистичного обліку (економічні, екологічні, соціальні показники).

Зовнішня та внутрішня інформація з урахуванням подальшого групування інформації та враховуючи потреби інформаційного забезпечення сталого розвитку підприємства може поділятися на зовнішню економічну, екологічну, соціальну та внутрішню економічну, екологічну, соціальну. Наступним рівнем класифікації такої інформації може бути її поділ на фінансову та нефінансову.

З метою управління сталим розвитком зацікавлення викликає класифікація інформації, в тому числі обліково-аналітичної, з точки зору напрямів інформаційних потоків в межах певного середовища (зовнішнього або внутрішнього) (табл. 2). При цьому виділяється вхідна і вихідна інформація. Інформація, яка підлягає обробці є вхідною. Вихідна інформація є результатом обробки вхідних даних.

Таблиця 2

Класифікація обліково-аналітичної інформації з точки зору напрямів інформаційних потоків

Ознаки для класифікації			Характеристика джерел
Середовище функціону-вання	Напрями інформаційних потоків	Джерела	
Зовнішнє інформаційне середовище	Вхідна інформація	Облікові джерела	Первинні документи
		Позаоблікові джерела	Нормативно-правові акти Рейтинги Аналітичні огляди Матеріали аудиторських перевірок Статистичні дані Матеріали маркетингових досліджень Договори
	Вихідна інформація	Облікові та позаоблікові джерела	Фінансова звітність Податкова звітність Статистична звітність
Внутрішнє інформаційне середовище	Вхідна інформація	Облікові джерела	Облікова політика підприємства Дані фінансового обліку Дані управлінського обліку Дані системи оподаткування Дані оперативного обліку
		Позаоблікові джерела	Установчі документи Регламентні документи (накази, розпорядження) Техніко-технологічна інформація Планово-бюджетні показники
	Вихідна інформація	Облікові та позаоблікові джерела	Аналітичні довідки Внутрішня звітність Матеріали внутрішнього аудиту і контролю

Джерело: розробка автора

За складовими сталого розвитку інформацію слід поділяти на економічну, екологічну та соціальну. Економічна інформація включає всі відомості про економічну діяльність підприємства. Екологічна інформація – це інформація щодо збереження, самовідновлення та динамічної адаптації

до змін біологічних і фізичних природних систем. Соціальна інформація акумулює в собі відомості щодо справедливого розподілу благ.

За видами користувачів обліково-аналітичну інформацію з метою управління сталим розвитком слід поділяти на інформацію для зовнішніх користувачів та інформацію для внутрішніх користувачів. Внутрішніми користувачами обліково-аналітичної інформації є власники підприємства, керівництво та працівники підприємства. Разом з тим, як вказує В.В. Сопко, суб'єкти господарювання працюють не ізольовано, вони мають різноманітні відносини з навколишнім діловим і суспільним середовищем [9, с.38]. Відповідно, до зовнішніх користувачів відносяться інвестори (акціонери), кредитори (банківські та інші фінансові установи, постачальники), покупці (замовники), уряд, державні органи та громадськість.

Інформація, що використовується зовнішніми користувачами, може поділятися на інформацію, що використовуватиметься зовнішніми користувачами з прямим фінансовим інтересом, непрямим фінансовим інтересом та без бухгалтерського інтересу.

Ця класифікація обліково-аналітичної інформації спрямована на забезпечення потреб користувачів з метою управління сталим розвитком підприємства.

Важливою класифікаційною групою інформації є її ступінь відкритості. Так, відкрита інформація – це інформація, яка може бути надана внутрішнім і зовнішнім користувачам за їх вимогою. До неї належить, в основному, інформація фінансової, статистичної, податкової звітності.

Конфіденційна інформація має закритий характер і, як правило, містить в собі комерційну таємницю. Така інформація є особливо цінною для потреб управління з тим, щоб зміцнити свою конкурентоспроможність.

В залежності від потреб рівнів управління обліково-аналітичну інформацію слід поділяти на стратегічну, тактичну та оперативну. Стратегічна обліково-аналітична інформація є важливою основою для прийняття управлінських рішень. Вона дозволяє визначити вектори, в напрямках яких повинно рухатися підприємство при досягненні цілей сталого розвитку. Тактична інформація допомагає вирішувати поточні завдання економічної, екологічної та соціальної діяльності. Оперативна інформація забезпечує своєчасне реагування, а відтак, і вирішення поточних питань та проблем, які виникають в ході функціонування підприємства.

Обсяги обліково-аналітичної інформації передбачають також необхідність її поділу за впливом на прийняття рішень: релевантну, яка впливає на конкретне управлінське рішення та нерелевантну, яка не впливає на конкретне управлінське рішення. Ця класифікація важлива ще й тому, що досягнення сталого розвитку підприємством базується на відповідній стратегії управління, яка передбачає прийняття адекватних цілям сталого розвитку управлінських рішень.

За видами обліку інформацію доцільно поділяти на інформацію, що виникає в підсистемі фінансового обліку, як системі, яка призначена для оформлення, реєстрації, безперервного та взаємопов'язаного відображення господарських операцій на рахунках та облікових регістрах, складання фінансової звітності, збору та систематизації інформації для зовнішніх і внутрішніх користувачів.

Інформація, що надається управлінським обліком, орієнтована на задоволення потреб як стратегічного, так і поточного управління, оптимізацію використання ресурсів, забезпечення об'єктивної оцінки діяльності підрозділів і окремих менеджерів.

Податкова інформація є основою для прийняття рішень в частині розподілу прибутку, управління екологічними доходами та витратами, здійснення соціальних заходів.

Статистична інформація – документована інформація, що дає кількісну характеристику масових явищ та процесів, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя суспільства.

За функціями управління слід розмежовувати планову інформацію, яка створюється функцією планування, облікову, яка створюється функцією обліку, аналітичну, яка створюється функцією економічного аналізу та контрольну, яка створюється функцією контролю.

Всі класифікаційні групи обліково-аналітичної інформації між собою пов'язані, що втілюється через механізм обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством (рис. 1). Утворені блоки згідно класифікаційних груп обліково-аналітичної інформації є основою обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємства, що формує інформацію для зовнішніх і внутрішніх користувачів.

Інформаційні потоки, створені шляхом взаємозв'язку різних видів обліково-аналітичної інформації, повинні ґрунтуватися на принципах:

1) своєчасність виявлення інформаційних потреб;

2) об'єктивність відображення показників у звітності;

3) єдність інформації, яка надходить з різних джерел (фінансового, управлінського, статистичного обліку тощо);

4) відсутність дублювання інформації;

5) оперативність подання інформації зовнішнім і внутрішнім користувачам.

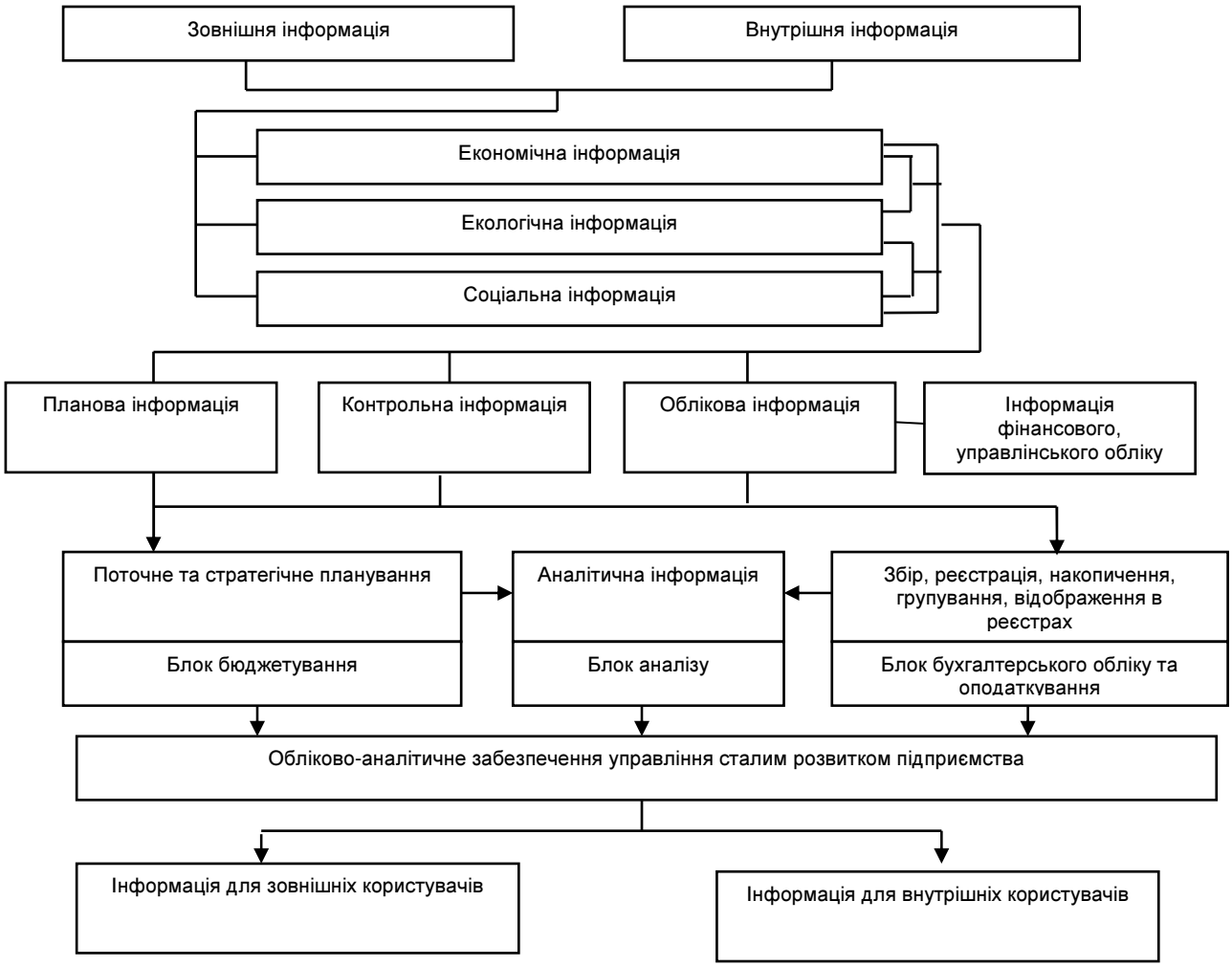

Рис. 1. Формування обліково-аналітичної інформації з метою управління сталим розвитком підприємства

Джерело: розробка автора

Це сприяє формуванню повного інформаційного забезпечення потреб управління сталим розвитком, що буде сприяти об'єктивному визначенню соціально-економічних та екологічних показників діяльності підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, при наявності ґрунтовних досліджень класифікації обліково-аналітичної інформації актуальними залишається розробка та доповнення класифікаційних ознак, які враховують цілі та стратегію діяльності підприємства. Орієнтація підприємств на сталий розвиток вимагає прийняття управлінських рішень, які базуються на відповідному інформаційному забезпеченні.

Запропонована класифікація обліково-аналітичної інформації забезпечить формування якісного інформаційного підґрунтя для системи управління сталим розвитком підприємства, що буде сприяти підвищенню ефективності його діяльності та зростанню конкурентоспроможності на ринку. При цьому перелік класифікаційних ознак може бути доповненим в залежності від умов, які забезпечують сталий розвиток підприємства, та потреб користувачів інформації.

Література

1. Галузина С. М. Учетно-аналитическая информация в управлении организацией : монография / С.М. Галузина. – СПб.: Знание, ИВЭСЭП, 2006. – 267 с.

2. Гнилицька Л.В. Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства : монографія / Л.В. Гнилицька. – К.: КНЕУ, 2012. – 305 с.

3. Кузнецова С.А. Організація облікової інформації в управлінні діяльністю суб'єктів господарювання: монографія / С.А. Кузнецова. – Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2008. – 224 с.

4. Кузьминский А.Н. Учетная и аналитическая информация в объединении / А.Н. Кузьминский. – Киев, изд. Объединение «Вища школа», Головное изд-во, 1979. – 96 с.

5. Легенчук С.Ф. Бухгалтерське теоретичне знання: від теорії до метатеорії : монографія / С.Ф. Легенчук. – Житомир: ЖДТУ, 2012. – 336 с.

6. Лоханова Н.О. Інтеграційні процеси в обліку в умовах інституціональних перетворень : монографія / Н.О. Лоханова. – Херсон: Грінь Д.С., 2012. – 400 с.

7. Малюга Н.М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку: монографія / Н.М. Малюга. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 548 с.

8. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерського учета / Я.В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 496 с.

9. Сопко В.В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навч. посіб. / В.В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2006. – 526 с.

10. Поплаухина Т.Д. Учетно-аналитическая информация в общей системе информационной совокупности / Т.Д. Поплаухина // Молодой ученый. – 2009. – №11. – С. 153-156.

11. Шигун М.М. Розвиток моделювання системи бухгалтерського обліку: теорія і методологія : монографія / М.М. Шигун. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – 632 с.

References

1. Galuzina, S. (2006), *Uchetno-analiticheskaja informacija v upravlenii organizaciej* [Accounting and analytical information in the management of the organization], monograph, Znanie, IVSJJeP, St.Petersburg, Russia, 267 p.

2. Hnylytska, L. (2012), *Oblikovo-analitychne zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpryiemstva* [Accounting and analytical support for the economic security of the enterprise], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 305 p.

3. Kuznetsova, S. (2008), *Orhanizatsiia oblikovoi informatsii v upravlinni diialnistiu sub'iektiv hospodariuvannia* [Organization of accounting information in the management of business entities], monograph, TOV «Vydavnychyi budynok MMD», Melitopol, Ukraine, 224 p.

4. Kuzminskiy, A. (1979), *Uchetnaja i analiticheskaja informacija v objedinenii* [Accounting and analytical information in Association], Vyshcha shkola, Kyiv, Ukraine, 96 p.

5. Lehenchuk, S. (2012), *Bukhhalterske teoretychne znannia: vid teorii do metateorii* [Accounting theoretical knowledge: from theory to metatheory], monograph, ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine, 336 p.

6. Lokhanova, N. (2012), *Intehratsiini protsesy v obliku v umovakh instytutsionalnykh peretvoren* [Integration processes in the context of institutional transformation], monograph, Hrin D.S., Kherson, Ukraine, 400 p.

7. Maliuha, N. (2005), *Bukhhalterskyi oblik v Ukraini: teoriia i metodolohiia, perspektyvy rozvytku* [Accounting in Ukraine: theory and methodology, development prospects], monograph, ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine, 548 p.

8. Sokolov, Ja.(2003), *Osnovy bukhgalterskogo ucheta* [Basis of accounting], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 496 p.

9. Sopko, V. (2006), *Bukhhalterskyi oblik v upravlinni pidpryiemstvom* [Accounting in business management], KNEU, Kyiv, Ukraine, 526p.

10. Poplaukhina, T. (2009),"Accounting and analytical information in the system of information together", *Molodoy uchenyy,* no. 11, pp. 153-156.

11. Shyhun, M. (2009), *Rozvytok modeliuvannia systemy bukhhalterskoho obliku: teoriia i metodolohiia* [The development of simulation system of accounting: theory and methodology], monograph, ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine, 632 p.

УДК 657.6:338

Василюк М.М.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЯКІСТЬ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ

Vasyliuk M.M.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
of the department of accounting and auditing,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

CONDITIONS OF PROVIDING AND FACTORS OF INFLUENCE ON QUALITY OF AUDITING SERVICES

Постановка проблеми. Високий рівень якості аудиторських послуг, що надаються вітчизняними суб'єктами аудиторської діяльності, забезпечується передусім належно організованою системою контролю якості. Формування та функціонування системи контролю якості аудиторською фірмою є невід'ємною складовою забезпечення проведення аудиту фінансової звітності та надання інших супутніх послуг.

Сучасні форми й методи управління на рівнях загальнодержавному та аудиторської фірми не сприяють раціональному використанню наявного стратегічного потенціалу та створенню дієвої системи підвищення якості вітчизняних аудиторських послуг. У сучасних умовах господарювання

актуальним завданням перед керівництвом аудиторських фірм постає завдання пошуку стратегічних можливостей і формування нових стійких конкурентних переваг, які в подальшому дозволять визначати та реалізовувати невикористані резерви підвищення органічності системи управління якістю послуг й довіри користувачів інформації до результатів аудиту.

Таким чином, якість аудиторських послуг є основною передумовою функціонування вітчизняних аудиторських фірм. Сама ж система контролю якості суб'єктів аудиторської діяльності виступає об'єктом контролю з боку Аудиторської палати України (АПУ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми якості аудиту представляють науковий інтерес багатьох дослідників й науковців. Зокрема, проблеми етики, якості аудиторських послуг, вимог суспільства до аудиторської професії розглядали у своїх працях вітчизняні учені Г.М. Давидов, Н.І. Дорош, А.Г. Загородній, Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча, Б.Ф. Усач, В.С. Рудницький, А.Д. Шеремет, О.Ю. Редько, а також зарубіжні дослідники: Р.А. Алборов, А.Б. Борисов, Н.А. Голощапов, О.І. Замицькова, Є.А. Крупченко, Н.Г. Сичов, Я.В. Соколов, М.А. Шишханов.

Аналіз результатів їх досліджень підтверджує доцільність продовження вивчення питань щодо підвищення ефективності функціонування вітчизняних аудиторських фірм, зокрема дослідження умов забезпечення та чинників впливу на якість аудиторських послуг.

Вітчизняний досвід та зарубіжна практика свідчать, що застосування стандартів контролю якості аудиторських послуг є необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності аудиторських фірм, удосконалення управління їх діяльністю, зниження аудиторського ризику, встановлення партнерських взаємовідносин між аудиторською фірмою та підприємствами-клієнтами, працівниками й адміністрацією аудиторської фірми.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні умов забезпечення та чинників впливу на якість аудиторських послуг, елементів системи контролю якості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із завдань в умовах трансформації законодавства України у правове поле законодавства Європейського Союзу є дотримання вимог Директиви Європейського Парламенту та Ради щодо зовнішнього контролю якості аудиторської діяльності. Відповідно до Директиви, кожній державі – члену ЄС слід стежити за застосовуванням системи забезпечення якості до усіх аудиторських фірм та аудиторів. Система забезпечення якості передбачає наявність у всіх осіб, що перевіряють роботу аудиторських фірм та аудиторів, відповідної професійної освіти, досвіду роботи, а також спеціальної професійної підготовки з питань контролю забезпечення якості аудиторської діяльності.

Ключовими чинниками якості аудиторських послуг на сьогоднішній день визнають ступінь виконання вимог стандартів та інших нормативних документів, а також ступінь повноти й точності виконання плану та програми аудиту. Однак відсутність конкретних методик виконання вимог до стандартів і критеріїв якості складання плану та програми аудиту призводить до застосування однотипних форм та методик і, як результат, до суб'єктивності їх оцінки керівництвом аудиторської фірми та зовнішніми контролерами [1; 6]. Водночас кожна аудиторська перевірка є унікальною й вимагає своєрідного обсягу та характеру аудиторських процедур, що насамперед залежить від особливостей діяльності клієнта. Необхідно доповнити вимоги до стандартів і нормативних актів чіткими алгоритмами їх виконання. За свідченням результатів дослідження нормативних документів можемо стверджувати, що в них відсутні конкретні методики забезпечення якості та показники оцінки якості аудиторських послуг. Внаслідок цього кожна аудиторська фірма повинна самостійно розробити порядок застосування цих документів [4].

На нашу думку, якість аудиту варто розглядати як сукупність процесів, що здійснюються аудиторами при проведенні перевірки або наданні послуг та забезпечують користувачів своєчасною, достовірною та повною інформацією, що міститься в аудиторському висновку. Крім цього, стандарти аудиторської діяльності є не тільки основним елементом системи внутрішнього контролю, але об'єктом зовнішнього контролю якості аудиту. Істотно підвищити якість проведених аудиторських процедур може розробка програм і процедур з проведення аудиту підприємств різних галузей і видів діяльності.

Якість роботи аудиторської фірми забезпечується завдяки виконанню вимог стандартів, що надає впевненість користувачів у прийнятній якості аудиторських послуг та створює основу для довіри до висновку аудитора. Однак, як зазначалося нами, орієнтація аудиторської фірми на відповідність стандартам знижує її стратегічні переваги, тобто професійна діяльність аудиторської фірми може відповідати стандартам аудиторської діяльності й водночас не забезпечувати адекватної відповідності стандартам якості, встановленим потенційними клієнтами та іншими зацікавленими користувачами [3; 5].

До критеріїв якості аудиту потенційні замовники аудиторських послуг відносять:

- максимальну точність, обґрунтованість аудиторських висновків та консультацій;
- встановлення аудиторами максимальної кількості помилок чи будь-яких інших невідповідностей, викривлень тощо;
- унеможливлення (після аудиторської перевірки) накладення на суб'єкта господарювання штрафних санкцій з боку фіскальних органів;
- оцінку якості знань та ефективності роботи управлінського персоналу;

- виявлення фактів шахрайства з боку персоналу;
- надання консультацій (або здійснення конкретних заходів), які б гарантовано безпечно сприяли зменшенню розміру сплати податків;
- терміни та вартість надання послуг, які мають бути мінімальними;
- повну конфіденційність щодо виявлених недоліків або невідповідностей у роботі замовника та його управлінського персоналу, захист інтересів замовника в судових органах [8]. Елементи системи контролю якості на рівні внутрішньофірмового контролю наведені на рис.1.

Рис. 1. Елементи системи контролю якості

Джерело: [7].

Контроль якості роботи аудиторських фірм, здійснений АПУ, свідчить про створення на більшості перевірених аудиторських фірм власної системи контролю якості аудиторських послуг та впровадження її на всіх етапах виконання завдання. Однак через нечітке та неповне виконання вимог МСА мають місце певні недоліки при створенні та впровадженні систем контролю якості аудиторських послуг, зокрема:

– не завжди виконуються процедури, пов'язані із прийняттям нових клієнтів або продовженням роботи з постійними клієнтами, не дотримуються вимоги щодо погодження умов завдань;

– отримання та виконання завдань не супроводжується процедурою, яка б надала керівництву аудиторської фірми достатньо впевненості, що група з виконання завдання дотримується відповідних етичних вимог;

– детальні плани аудиту у вигляді стандартних аудиторських програм не враховують сучасних вимог до планування аудиторських процедур;

– не розмежовується моніторинг відповідальності політики та процедур контролю якості з поточним моніторингом керівника групи аудиторів на відповідних етапах виконання завдання.

Відповідно, політика та процедури, прийняті окремими аудиторськими фірмами, будуть різними, але будь-яка система складається з певного середовища контролю:

- внутрішньофірмові професійні стандарти;
- підхід управлінського персоналу фірми до питань контролю;
- внутрішня система комунікацій між співробітниками;
- внутрішня культура на фірмі;
- положення про структурні підрозділи та посадові інструкції;
- кадрова політика та методи керівництва на фірмі;
- компетентність персоналу, що здійснює контроль;
- система заохочення до підвищення якості.

При цьому механізм забезпечення якості аудиту в Україні повинен базуватися на таких складових, які є важливим чинником підвищення якості аудиту з урахуванням євроінтеграційного курсу України: створення системи суспільного (громадського) нагляду за аудиторською діяльністю, забезпечення незалежності та прозорості системи зовнішнього контролю якості аудиту, прозорості аудиторської діяльності, підвищення вимог до суб'єктів аудиторської діяльності, які виконують аудит фінансової звітності суб'єктів публічних (суспільних) інтересів. Національні системи громадського нагляду повинні бути об'єднані у єдину загальносвітову систему задля забезпечення високої якості професії аудитора [2].

Розуміючи та розділяючи суспільну та соціальну відповідальність аудиту, наголосимо на тому, що доцільно надалі розвивати систему забезпечення контролю якості аудиту, підвищувати роль аудиторської діяльності як ефективного інструмента зовнішнього контролю задля виконання місії сучасним аудитом у потребах та вимогах цивілізованого громадянського суспільства.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження практики аудиторської діяльності показало, що за допомогою розробки т а застосування внутрішніх стандартів, аудиторські організації зможуть вирішувати проблему якості послуг, знижуючи при цьому аудиторський ризик, забезпечують доказову базу при вирішенні конфліктів з третіми особами, організовують роботу асистентів, забезпечують взаємозамінність фахівців, дозволяють ефективно й своєчасно підвищувати їх кваліфікацію, регулюють етичні конфлікти між працівниками. Отже, аудиторським фірмам слід запроваджувати політику та процедури контролю якості, що забезпечують виконання усіх аудиторських завдань відповідно до Міжнародних стандартів аудиту, професійних, національних регуляторних й законодавчих вимог.

У контексті наведених нами поглядів до визначення умов забезпечення якості аудиту та враховуючи те, що якість аудиторських послуг є категорією не постійною, а змінною, у залежності від рівня суспільних відносин, вважаємо, що найоптимальнішим підходом до контролю якості аудиту є залучення професійних організацій.

Література

1. Аудиторська Палата України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.apu.com.ua/
2. Василюк М.М. Організація й забезпечення гарантій якості аудиторських послуг та механізм їх реалізації у сучасній професійній практиці аудиту / М.М. Василюк, О.О. Григорів // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Економічні науки". – 2014. – Вип. 8. Частина 7. – С. 226-230.
3. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3125-12.;
4. Коваленко В.П. Теоретико-методичні аспекти управління якістю / В.П. Коваленко // Ефективна економіка. – 2010. – № 7. – С. 14-20.
5. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2006 року / Пер. з англ. мови О. В. Селезньов, О.Л. Ольховікова, О.В. Гик, Т.Ц. Шарашидзе, Л.Й. Юрківська, С.О. Куліков. – К. : ТОВ "ІАМЦ АУ "СТАТУС"", 2006. – 1152 с.
6. Положення з національної практики контролю якості аудиторських послуг 1 «Організація аудиторськими фірмами та аудиторами системи контролю якості аудиторських послуг» від 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://audit.lviv.ua/ua/page104
7. Редько О.Ю. Якість аудиторських послуг: філософія та міфологія / О.Ю. Редько // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – № 1. – С. 46–54.
8. International Federation of Accounting [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ifac.org

References

1. Public accountant Chamber of Ukraine : is an official web-site, available at: http://www.apu.com.ua/
2. Vasyliuk, M.M. and Hrugoriv, O.O. (2014), "Organization and providing of quality of public accountant services guarantees and mechanism of their realization are in modern professional practice of audit", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia "Ekonomichni nauky",* issue 8, Part 7, pp. 226-230.
3. A law of Ukraine is "On public accountant activity" from 1993, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3125 - 12.;
4. Kovalenko, V.P. (2010), "Theoretical and methodological aspects of the quality management", Efectyvna ekonomika, no. 7, pp.14-20.
5. International standards of audit, grant of confidence and ethics (2006), Translated from English. O.V. Selezniov, O.L. Olkhovikova, O.V. Hyk, T.S. Sharashydze, L.Y. Yurkivska, S.O. Kylikov, LTD " IAMC AU S", Kyiv, Ukraine, pp.1152.
6. Position from national practice of control of quality of public accountant services 1 "Organization by auditing firms and public accountants of the checking of quality of public accountant services" system from 2007, available at: http://audit.lviv.ua/ua/page104
7. Redko, O.Yu. (2011), "Quality of audit services: philosophy and mythology", Bukhhalterskyi oblik i audit, no. 1, pp. 46-54.
8. International Federation of Accounting, available at: http://www.ifac.org.

УДК 331.08

Михайленко Д.Г.,
к.е.н., доцент кафедри соціології та психології управління
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

ІНСТРУМЕНТИ ДІАГНОСТИКИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПЕРСОНАЛУ ТА КОЛЕКТИВУ

Mykhailenko D.H.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department
of sociology and psychology of management
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

INSTRUMENTS FOR DIAGNOSTICS OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL STATE OF THE PERSONNEL AND STAFF

***Постановка проблеми*.** Зростання ролі пізнавальної, соціальної, духовної сутності працівника у забезпеченні життєдіяльності організації супроводжується введенням емоцій до складу рідкісних унікальних благ, які забезпечують ефективність праці їхнього власника і надійність існування організації, що надала йому робоче місце. Розуміння емоцій співробітників організації, клієнтів і ділових партнерів, компетентне управління ними сприяє формуванню та розвитку емоційної складової капіталу організації, істотно підвищує імовірність ухвалення правильних рішень і вибір продуктивних стратегій, забезпечує ефективність використання потенціалу творчих працівників в умовах інтелектуалізації та інформатизації праці. Дослідження емоційного капіталу виробничої організації дозволяє визначити резерви зняття психологічного напруження в колективі, формування позитивного соціально-психологічного клімату (СПК). Все це свідчить про необхідність доповнення економічних і адміністративних інструментів впливу керівника на трудову активність підлеглих соціально-психологічними. Практичне опанування соціально-психологічних методів сприятиме зростанню трудової активності персоналу. В зв'язку з цим виникає необхідність у розробці інструментарію діагностики соціально-психологічного стану персоналу та колективів в цілому.

***Аналіз останніх досліджень і публікацій*.** Проблемами розробки інструментів діагностики соціально-психологічного стану особистості та груп займалися багато вітчизняних та закордонних вчених представників різних наук та практиків: Д. Майерс [1], Р. Немов [2], Л. Столяренко [3], В. Дружинін [4], А. Реан [5], Г. Андрєєва [6], В. Лавриненко [7], Г. Щекин [8] тощо. Однак, в менеджменті поки що немає розробок щодо інструментарію діагностики соціально-психологічного стану персоналу та колективу. Так, вчені [1–4] дають рекомендації по діагностиці особистості, проте їх майже неможливо використовувати в процесі управління персоналом. Інші [5–6], не приділяючи уваги особистості, досліджують групи та динамічні процеси цих груп. Все це й обумовлює вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо використання інструментів соціально-психологічної діагностики персоналу та колективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діагностика в будь-якій сфері визначається як встановлення взаємозв'язку між певними станами системи (відхиленнями від норми і їх причинами) і симптомами, які їм відповідають. Відмінності ж торкаються насамперед об'єкта діагностики – членів колективу [9].

Діагностичний підхід орієнтований на виявлення специфічних проблем конкретного колективу, а також на пошук шляхів їх вирішення в умовах організації. Оскільки метою діагностики є вивчення стану персоналу підприємства та колективу в цілому, то від неї залежить вибір подальшого напряму роботи, а також вибір інструментів. Визначення процесів, що відбуваються в колективі за результатами діагностики є неповним. Необхідно визначити комплекс дій, що призведе до поліпшення психологічного стану персоналу та колективу в цілому [10].

Труднощі, які виникають при розробці інструментарію для вивчення соціально-психологічного стану в колективі, що знаходить своє відображення в стані соціально-психологічного клімату колективу, пов'язані як із специфікою самого феномена, що досліджується, так і з рівнем його вивчення в сучасній науці. Специфіка соціально-психологічного клімату полягає у тому, що він є інтегральним утворенням, яке має високий ступінь кумулятивності. Такий ступінь виникає у результаті накопичення комплексу різнорідних характеристик групового стану, які не зводяться до однієї сумарної ознаки, певного типу клімату [11]. Така специфіка обумовлює наступні висновки: по-перше, клімат як інтегральна характеристика соціально-психологічного стану виробничої організації не може бути вивчений безпосередньо, тому його доводиться вивчати опосередковано, через прояви в окремих

аспектах життєдіяльності колективу, по-друге, визнаючи клімат цілісним станом виробничої організації, неможливо виміряти його яким-небудь одним показником.

При проведенні діагностики соціально-психологічного клімату колективів організацій наявність системи показників, що характеризують лише клімат, є недостатньою. Для того, щоб створити практичні рекомендації з формування сприятливого соціально-психологічного клімату, необхідно отримати цілковиту та різнобічну інформацію про чинники, під впливом яких він формується. Крім того, щоб обрати потрібний для реалізації подальшого дослідження напрям роботи з оптимізації соціально-психологічного клімату, важливо знати реальний вплив психологічного настрою, що існує в групі, стан міжособистісних відносин у колективі та інші соціально-психологічні характеристики [12].

Усі ці закономірності визначають необхідність застосування у вивченні соціально-психологічного клімату комплексного підходу, сутність його полягає у наступному: соціально-психологічний клімат характеризується комплексом показників, що відображають окремі сторони його прояву, дослідження проводиться на основі цілого комплексу методик, що дозволяють отримати та використати як суб'єктивну інформацію у вигляді оцінок, думок членів групи, що вивчається, так і інформацію об'єктивного характеру. Сукупність інструментів, які використовуються для діагностики СПК і психологічного стану персоналу, представляють собою основу системного та ситуаційного підходів до вирішення конкретних завдань, а саме: аналіз, синтез, узагальнення, конкретизація, аналіз документів, спостереження, анкетування, інтерв'ю, психологічне тестування, експеримент.

Досліджуючи закономірності формування СПК і психологічного стану персоналу, можна конструктивно управляти їх розвитком. Вивчення та узагальнення наукових і практичних проблем у цьому напрямку можливе з позиції системного підходу.

Велике значення для вивчення СПК колективу та психологічного стану персоналу має ситуаційний підхід, методи управління якого можуть змінюватися в залежності від ситуації. Діяльність організації розглядається в практичних ситуаціях, при цьому ведеться вивчення та пошук факторів, які впливають на показники соціально-психологічного клімату та стан персоналу.

Діагностичний підхід орієнтований на виявлення специфічних проблем конкретного колективу, а також на пошук шляхів їх розв'язання в умовах організації [10]. Метою діагностики є формування сприятливого соціально-психологічного клімату, тому від неї вимагається визначення напряму дії. Рекомендації відносно змін у колективі повинні стати результатом діагностики. Члени колективу організації, яка діагностується, виступають джерелом інформації [11].

Діагностику СПК колективу та стану персоналу підприємства доцільно починати зі знайомства з організацією, вибору об'єктів дослідження, розробки методик і програми.

Діагностика СПК може бути визначена як збір інформації про колектив з метою виявлення проблем його функціонування, а також шляхів і резервів для їх вирішення. Головним об'єктом діагностики СПК колективу є проблеми, які необхідно вирішити, а адекватність і ефективність прикладних заходів, що пропонує менеджер, визначаються, перш за все, якістю проведеної діагностики [12].

Діагностика проводиться в рамках періоду, що аналізується. В ході діагностики колективу організації накопичується багато різного матеріалу, на основі якого висуваються гіпотези. Вона дозволяє визначити реальний стан справ, а також основних проблем колективу; визначити тип взаємостосунків між керівництвом і персоналом і оцінити їх ефективність; визначити найбільш перспективні напрями розвитку колективу [13].

Діагностика СПК колективів підприємств здійснюється в кілька етапів.

На першому, ознайомчому етапі відбувається знайомство дослідника з керівником виробничої організації, формування загального уявлення про специфіку діяльності членів групи, про умови праці, рівень її організації, про характер взаємин між працівниками в процесі трудової діяльності і т. ін. На цьому етапі група знайомиться з дослідником.

У результаті комплексного застосування методик наприкінці першого етапу дослідження складається описово-аналітична характеристика соціально-психологічних відносин в колективі, що вивчається, і частково самого колективу.

Другий етап дослідження включає збір інформації суб'єктивного характеру, на основі якої згодом розраховуються показники соціально-психологічного клімату колективу. Основним змістом цього етапу є проведення опитування членів колективу, що досліджується, за розробленою заздалегідь і адаптованою до конкретних умов життєдіяльності колективу анкетою. Фактично опитування членів колективу проводиться у формі письмового стандартизованого інтерв'ю.

Дотримання принципу анонімності відповідей при вивченні соціально-психологічного клімату виявляється неможливим, оскільки в цьому випадку втрачається значна частина необхідної інформації і передусім відсутня можливість зіставляти окремі відповіді з показниками суспільної активності членів групи, соціометричною позицією кожного з них. При анонімності відповідей на питання анкети втрачається також можливість визначити спрямованість неофіційних лідерів групи і характер їх впливу на загальний груповий настрій. Тому анонімність окремих відповідей членів колективу, що вивчається, повинна бути забезпечена по відношенню до її керівників і колег, але не по відношенню до самого дослідника.

Групова оцінка стану характеристики «оцінки відношення керівника до підлеглих і оцінки відношення підлеглих до керівника», яка отримується за рахунок індивідуальних оцінок, характеризує об'єктивну ситуацію, а не суб'єктивний стан, що її відображає, і тим самим служить показником первинного, відображення об'єктивної ситуації в колективі.

Третій етап дослідження представляє собою первинну та вторинну економіко-математичну обробку зібраних даних. Для проведення первинної обробки складається загальна матриця розподілу відповідей на питання анкети. Вторинна обробка виконується за наявності великого порівняльного матеріалу із застосуванням програм кореляційно-факторного аналізу. За допомогою вторинної обробки даних можуть бути вирішені додаткові дослідницькі завдання: виявлення впливу окремих чинників соціально-психологічних взаємин на загальну задоволеність роботою, характер взаємостосунків у колективі, виробничі установки членів групи; встановлення специфіки сприйняття даних чинників різними членами колективу.

Четвертий етап дослідження – аналіз та інтерпретація отриманої інформації, зіставлення суб'єктивних показників клімату з даними, що характеризують об'єктивні соціально-психологічні взаємини, зведення окремих показників у цілісну характеристику соціально-психологічного клімату. Обов'язковим компонентом цього етапу є розробка практичних рекомендацій для керівників підрозділів організацій з оптимізації соціально-психологічного клімату в конкретних колективах.

Основні інструменти, що використовуються для діагностики певних показників соціально-психологічного клімату, доречно розподілити на: інструменти, що спрямовані на отримання інформації про «зовнішні» показники соціально-психологічного клімату (спостереження, спрямоване на з'ясування особливостей спілкування; експеримент, що забезпечує дослідження особливостей інтерактивної і перцептивної функції спілкування, спільної діяльності, та який може поєднуватися зі спостереженням); інструменти, що забезпечують отримання інформації про «внутрішні» показники клімату (інтерв'ю, за допомогою якого можна з'ясувати суб'єктивну оцінку кожним співробітником соціально-психологічного клімату організації; анкетування членів колективу на предмет їх ставлення до основних параметрів, що складають соціально-психологічний клімат, соціометрію, спрямовану на визначення внутрішнього компонента міжособистісної взаємодії у колективі організації, структурі міжособистісної взаємодії, емоційних, когнітивних якостей взаємодії; методики, спрямовані на визначення рівня ситуативної й особистісної тривожності та ін.); інструменти, які опосередковано, через кількісні (статистичні) показники, надають інформацію про соціально-психологічний клімат (аналіз документів, за яким можна мати опосередковану інформацію про рівень соціально-психологічного клімату (плинність кадрів, частота конфліктів, кількість порушень дисципліни співробітниками тощо); аналіз продуктів діяльності, який дає можливість через визначення змісту та якості продуктів діяльності дослідити мотивацію співробітників, їх ставлення до праці як опосередковані показники клімату; експертна оцінка клімату з боку керівних кадрів організації).

Вивчаючи соціально-психологічний клімат, дослідники стикаються з широкою та складною галуззю соціально-психологічних феноменів. Розкрити вивчення всієї цієї галузі в одному дослідженні практично неможливо. Необхідно здійснювати зіставлення різних методик. Кожна методика, як правило, стосується тієї чи іншої галузі СПК і відображає специфіку методичного підходу дослідника. Кількість методик, присвячених проблемам вивчення СПК та психічного стану персоналу, постійно зростає. На нашу думку, цікавими є методика А. Лутошкіна і соціотест, тести В. Бойка, С. Хобфолла тощо. В цих методиках зазначаються конкретні ознаки стану тієї чи іншої характеристики СПК і розроблено методи їх вимірювання; спостерігається безліч підходів, серед яких починають поступово переважати дослідження емоційно-психологічних станів працівників як однієї з центральних ланок СПК.

Розглянемо зміст декількох методик, які можуть бути використані керівниками підрозділів для вирішення конкретних завдань дослідження соціально-психологічного клімату в організації:

1. Соціотест, який має модульну структуру, що включає два базових і низку додаткових вимірювальних шкал. Модулі дозволяють оцінити ставлення до кожного співробітника організації з боку його колег, а також якість виконання ним посадових обов'язків та інші характеристики кожного члена трудового колективу. Модульний соціотест дозволяє вивчати комплекс якісно-кількісних характеристик персоналу. Ця методика дозволяє вирішувати широке коло завдань, зокрема підвищення соціально-психологічної компетентності управлінських кадрів.

2. Анкета для вивчення соціально-психологічного клімату в колективі дає можливість виявити структурні складові соціально-психологічного клімату в організаціях і чинники, що впливають на нього. Окрім того, за допомогою анкети можна проаналізувати пропозиції членів колективу щодо оптимізації соціально-психологічного клімату.

3. Для діагностики синдрому «професійного вигорання» використовується методика В. В. Бойка, яка є найбільш комплексною і дозволяє найбільш системно та детально проаналізувати співвідношення 12- ти симптомів синдрому «вигорання». У методиці цього автора виділено 3 фази синдрому «професійного вигорання»: напруження, резистенція, виснаження, кожна з яких складається з чотирьох симптомів. Фаза напруження включає симптом переживання психотравмуючих обставин, симптом незадоволеності собою, симптом загнаності у кут, симптом тривоги та депресії. Фаза резистенція формує: симптом неадекватного вибіркового емоційного реагування, симптом емоційно-

моральної дезорієнтації, симптом розширення сфери економії емоцій, симптом редукції професійних обов'язків. До симптомів, які беруть участь у формуванні фази виснаження, відносять симптом емоційного дефіциту, симптом емоційного відчуження, симптом особистого відчуження (деперсоналізації) та симптом психосоматичних і психовегетативних порушень.

4. Для діагностики стратегій подолання стресових ситуацій був використаний опитувач SACS С. Хобфолла. Він орієнтований на 9 моделей копінг-поведінки: асертивні дії, соціальну взаємодію, пошук соціальної підтримки, обережні дії, імпульсивні дії, ігнорування, маніпулятивні дії, асоціальні й агресивні дії.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи результати дослідження, необхідно відзначити, що проведення діагностики стану персоналу та колективу за допомогою методики Хобфолла, соціотесту, тестів В. Бойка, А. Лутошкіна дають можливість керівнику виявляти резерви формування та підтримки позитивного емоційного стану й СПК.

Література

1. Майерс Д. Психология / Пер. с англ. И.А. Карпиков, В.А. Старовойтова. – М. : ООО «Попурри», 2001. – 848 с.
2. Немов Р. С. Психология : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений; в 3-х т. Т. 1: Общие основы психологии. – 5-е изд. / Р. С. Немов. – М. : ВЛАДОС, 2004. – 687 с.
3. Столяренко Л. Д. Основы психологии: Учебн. пособ. для вузов. – 7-е изд., перераб. и доп. / Л.Д. Столяренко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – 671 с.
4. Психология : учебник для гуманитарных вузов / Под общ. ред. В.Н. Дружинина. – СПб. : Питер, 2001. – 656 с.
5. Реан А.А. Психология и педагогика / А.А. Реан, Н.В. Бордовская, С.И. Розум. – СПб. : Питер, 2002. – 432 с.
6. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 384 с.
7. Социология: Учебник для вузов / В.Н. Лавриненко, Н.А. Нартов, О.А. Шабанова, Г.С. Лукашова; Под ред. проф. В.Н. Лавриненко. 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 407 с.
8. Щекин Г. Визуальная психодиагностика: познание людей по их внешности и поведению: учебн.-метод. пособ. – 2-е изд., испр. / Г. Щекин. – К. : МАУП, 2001. – 615 с.
9. Активация и торможение поведением как основа индивидуальных различий / [Г.Г. Князев, Е.Р. Слободская, А. Н. Савостьянов и др.] // Психологический журнал. – 2004. – Т. 25, № 4. – С. 28-39.
10. Журавлев И.В. Феномен отчуждения: стратегия концептуализации и исследования / И.В. Журавлев, А. Ш. Тхостов // Психологический журнал. – 2002. – № 5 (23). – С. 42–48.
11. Лютенс Ф. Организационное поведение : учебник для ВУЗов / Фред Лютенс. – М. : ИНФРА-М, 1999. – С. 338–360.
12. Голдсмит Д. Эффективные методы раскрытия потенциала сотрудников / Джоан Голдсмит, Кеннет Клок. – М. : Претекст. – 2006. – С. 83–91.
13. Красовский Ю. Д. Управление поведением в фирме: эффекты и парадоксы : практическое пособие / Ю. Д. Красовский. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 368 р.

References

1. Mayers, D. (2001), *Psihologiya* [Psychology], Trans. from English. I.A. Karpikov, V.A. Starovoytova, OOO «Popurri», Moscow, Russia, 848 p.
2. Nemov, R.S. (2004), *Psihologiya* [Psychology], high school textbook, VLADOS, Moscow, Russia, 687 p.
3. Stolyarenko, L.D. (2006), *Osnovy psikholohii* [Fundamentals of psychology], tutorial, the 7th edition, revised and add. Fenyks, Rostov-na-Donu, Russia, 671 p.
4. Druzhinin, V.N. (2001), *Psihologiya* [Psychology], textbook, Piter, St.-Peterburg, Russia, 656 p.
5. Rean, A.A., Bordovskaya, N.V., Rozum, S.I. (2002), *Psykholohiya i pedahohika* [Psychology and Pedagogy], St.-Peterburg, Russia, 432 p.
6. Andreeva, H.M. (2001), *Sotsialnaya psikhologiya* [The social psychology], Aspekt Press, Moscow, Russia, 384 p.
7. Lavrinenko, V.N., Nartov, N.A., Shabanova, O.A. and Lukashova, H.S. (2002), *Sotsiologiya* [Sociology], textbook, YuNITI-DANA, Moscow, Russia, 407 p.
8. Schekin, G. (2001), *Vizualnaya psikhodiagnostika: poznanie lyudey po ikh vneshnosti i povedeniyu* [Visual psychodiagnostic: cognition the people by their appearance and behavior], MAUP, Kyiv, Ukraine, 615 p.
9. Knyazev, G.G., Slobodskaya, Ye.R., Savostyanov, A.N. and others (2004), "Activation and inhibition of behavior as a basis for individual differences", *Psikhologicheskiy zhurnal*, vol. 25, no. 4, pp. 28-39.
10. Zhuravlev, I.V. and Tkhostov, A.Sh., (2002), "The phenomenon of alienation: the strategy of conceptualization and investigation", *Psikhologicheskiy zhurnal,* no. 5 (23), pp. 42–48.
11. Lyutens, F. (1999), *Organizatsionnoye povedeniye* [Organization behavior], tutorial, INFRA-M, Moscow, Russia, pp. 338–360.
12. Goldsmit, D., Kennet, Klok (2006), "Effective methods for realizing the potential of employees", *Pretekst*, Moscow, Russia, pp. 83–91.
13. Krasovskiy, Yu.D. (1997), *Upravleniye povedeniyem v firme: effekty i paradoksy* [Behavior management in the firm: the effects and paradoxes], practical handbook, INFRA-M, Moscow, Russia, 368 p.

УДК 657.3

Кудіна О.М.,
к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВА

Kudina O.M.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of accounting
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

PROCESS APPROACH TO THE ORGANIZATION OF ACCOUNTING OF PRODUCTION SUPPLIES OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Розвиток бухгалтерського обліку в динамічних умовах господарювання зумовлює необхідність інтеграції його організаційно-методичного інструментарію з новими методами управління ресурсами підприємства, в тому числі, виробничими запасами. Найважливішими елементами системи управління виробничими запасами є бухгалтерський облік і контроль, які виступають інформаційною основою управління та засобом відображення руху виробничих запасів. Сучасні економічні умови вимагають інтеграції та налагодження комунікаційної взаємодії між підсистемами управління. За таких умов підприємство розглядається як система взаємопов'язаних і взаємозалежних бізнес-процесів, провідна роль при оптимізації яких належить логістиці, котра виступає новим та найбільш ефективним інструментом управління виробничими запасами.

Традиційні системи обліку та контролю не забезпечують логістичну систему достатнім обсягом інформації, що обумовлює потребу в розробці теоретико-методичних засад обліково-контрольного забезпечення процесу управління виробничими запасами, ефективність якого визначає фінансовий результат суб'єкта господарювання в цілому та його структурних компонентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними вітчизняними та зарубіжними вченими зроблено значний внесок в розробку теорії та практики управління виробничими запасами, їх обліку та контролю, що представлений працями Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, М.С. Пушкара, В.В. Сопка, Н.М. Ткаченко, М.М. Шигун та інших. Вагомий внесок у розвиток теорії, методики та організації бухгалтерського обліку й контролю виробничих запасів здійснили такі російські та інші зарубіжні фахівці, як В.Б. Івашкевич, В.Ф. Палій, Ч. Хорнгрен та інші.

Не применшуючи внеску вчених і науковців у розвиток теоретичних та організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку виробничих запасів в умовах застосування логістичних інструментів, зважаючи на особливу природу управління виробничими запасами у сучасних умовах господарювання та їх місце у формуванні результатів діяльності підприємства, залишаються невирішеними низка теоретичних і практичних питань, що актуалізують обрану тематику дослідження.Зокрема, потребує з'ясування зміст запасів як об'єкту облікового спостереження та визначення взаємозв'язку логістики й бухгалтерського обліку як елементів управління виробничими запасами.

Постановка завдання. Метою дослідження є науково-теоретичне обґрунтування та розробка методичних засад і практичних рекомендацій, що спрямовані на удосконалення організації обліку виробничих запасів за процесним підходом.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення у галузі теорії управління запасами та логістики, обліку, аналізу й аудиту запасів, які висвітлені в наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною передумовою здійснення господарської діяльності підприємств є достатній обсяг та раціональне використання виробничих запасів. Управління виробничими запасами відіграє значну роль у підвищенні ефективності функціонування промислових підприємств, підвищення їх конкурентних позицій на ринку. При цьому, дана функція управління носить комплексний, системний характер, від якості реалізації якої багато в чому залежить ефективність виробничої діяльності та компанії загалом.

Виробничі запаси – це важлива економічна й облікова категорія, невід'ємна умова функціонування будь-якого підприємства. Вони завжди були об'єктами дослідження багатьох учених.

В Україні визначення терміну "запаси" наведено у П(С)БО 9 "Запаси" [1], відповідно до п. 4 якого "запаси – активи, які утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством". Рух запасів, а також обраний механізм обліку цього руху, прямо впливає на фінансовий результат діяльності підприємств, так як знаходить своє безпосереднє

відображення як в балансі компанії на рахунках сировини та матеріалів і незавершеного виробництва, так і у звіті про прибутки та збитки при визначенні собівартості реалізації.

Важливо відмітити, що облік витрат на утримання запасів на сьогоднішній день є не достатньо налагодженою ланкою обліку запасів в цілому, адже навіть у Плані рахунків передбачені лише субрахунки для накопичення інформації про витрати на виробництво, адміністративні потреби та збут. В той же час не варто недооцінювати той вплив, який має частка витрат на утримання запасів на їх оцінку, а отже й на фінансовий результат діяльності підприємства. Отже, управління саме цим видом запасів є дійсно необхідним важелем для проведення відповідного їх аналізу та подальшого контролю.

Враховуючи надбання вчених з приводу дослідження проблем обліку виробничих запасів підприємств [2-8], доцільним є розподіл витрат на утримання запасів за способом перенесення вартості на продукцію (прямі чи непрямі) та за ступенем впливу об'єму виробництва на рівень витрат (змінні та постійні), з урахуванням впливу таких витрат на фінансовий результат діяльності підприємства в кінцевому підсумку.

Погоджуючись з дослідниками [2], витрати на утримання запасів включають:

- витрати на замовлення;
- закупівельні витрати;
- витрати на транспортування;
- витрати на зберігання;
- витрати від втраченої вигоди.

Головним структурним елементом моделі обліку запасів, без перебільшень, є обраний метод їх обліку. Важливість даного елементу обґрунтовується його безпосереднім впливом на можливий результат діяльності підприємства в цілому. Достовірні облікові дані створюють необхідне підґрунтя для аналізу й управління витратами, що пов'язані з утриманням запасів. Тому можливість отримання таких даних дозволить апарату менеджменту підприємства приймати на її основі рішення, що задовольнять як оперативні, так і стратегічні потреби підприємства. Тобто, обрана система управління витратами безпосередньо спливає на вихідну облікову інформацію, придатну для аналітичних та управлінських цілей. Існуючі методи обліку витрат зображені на рис. 1.

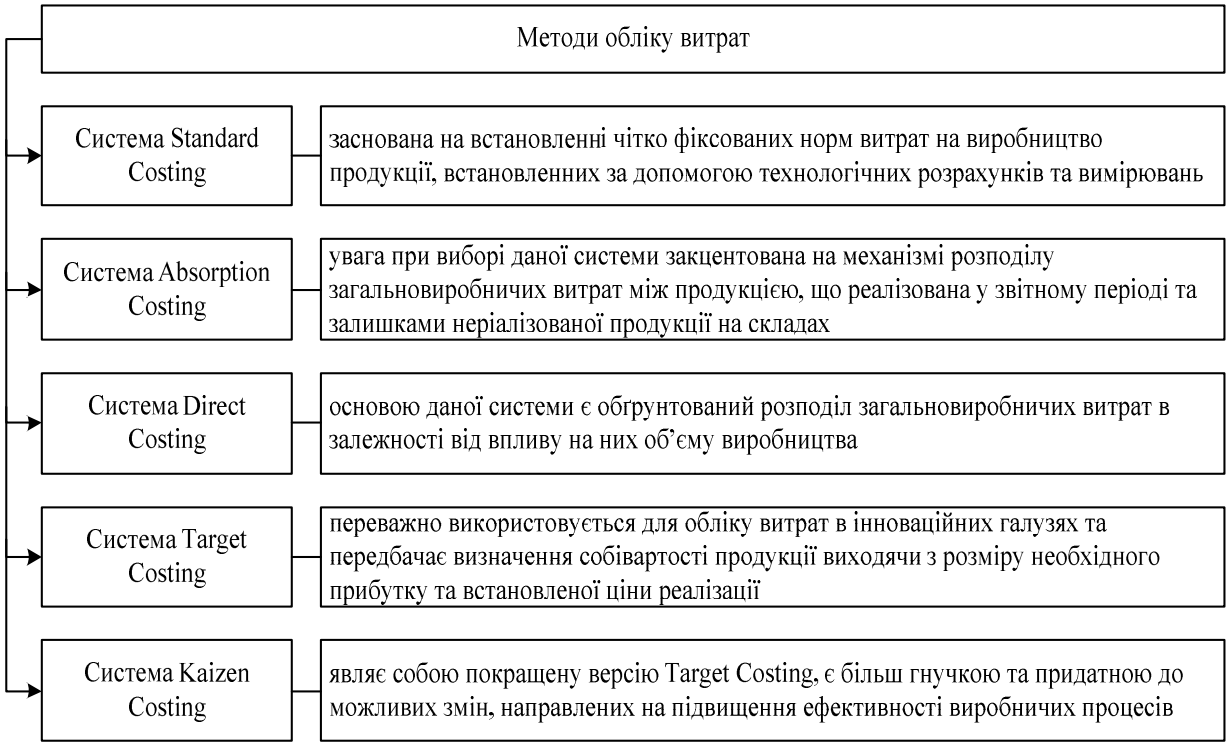

Рис. 1. Методи обліку витрат

Джерело: складено автором на основі [2; 3]

На основі проведених досліджень та вже існуючих розробок вітчизняних та зарубіжних вчених [2-8] облік запасів представляє собою систему, що складається з окремих структурних елементів. Для найбільш ефективного впровадження певної моделі обліку запасів насамперед необхідно окреслити перелік проблемних моментів, які з певною вірогідністю можуть виникати на підприємстві. Перелік можливих сфер виникнення проблемних моментів на підприємстві був створений на основі виділених Поспєловим О.М. [4] сфер поліпшення життєдіяльності підприємства та розподілених й узагальнених

вздовж руху потоку ресурсів проблем, й наведений на рис. 2.

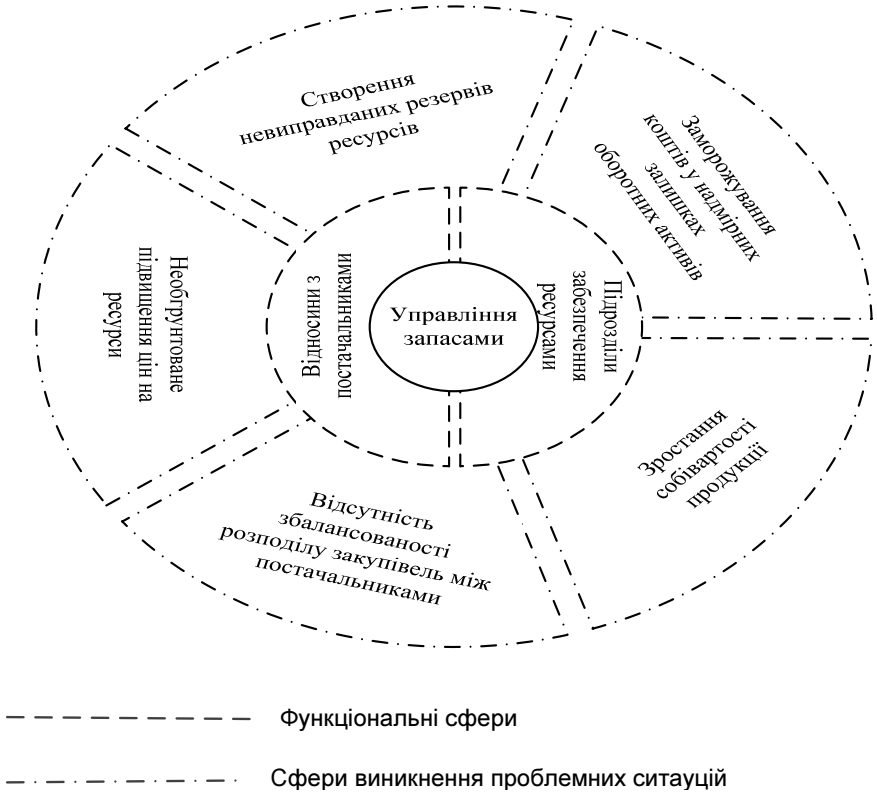

Рис. 2. Проблемні ситуації у системі управління запасами на підприємстві
Джерело: складено автором

Виходячи з рис. 2, можна зробити висновок, що проблемні ситуації можуть виникати не лише в окремих функціональних сферах, а й мати причинно-наслідкові зв'язки з іншими галузями в системі управління запасами.

Кожне підприємство під час формування та впровадження моделі обліку запасів стикається з проблемою вибору підходу до організації управління даною сферою обліку. Більшість українських підприємств використовує функціонально-орієнтований підхід [5; 6], який має як свої переваги, так і недоліки. Заснований на розподілі відповідальності за виконання функцій між підрозділами підприємства, даний підхід забезпечує локацію вирішення проблеми лише конкретним підрозділом, навіть якщо джерело її виникнення знаходиться на перетині функціональних сфер. Звичайно, це спрощує процес визначення відповідальних за усунення певної проблемної ситуації, та не дозволяє ліквідувати її, адже заходи усунення, які є ефективними для одного підрозділу, можуть бути невиправданими та навіть загрозливими для стабільності функціонування інших структур підприємства.

Звичайно, впровадження моделі обліку запасів з використанням функціонально-орієнтованого підходу до управління запасами є більш простим у порівнянні з процесно-орієнтованим, адже управляти окремими елементами системи легше, ніж системою взагалі, та й виділення бізнес-процесів на підприємстві є достатньо складним завданням, для вирішення якого необхідні: чітко розроблена організаційна структура підприємства; розуміння перебігу процесів на підприємстві; розуміння ролі кожного структурного підрозділу у процесах; визначення відповідальних за перебіг процесу на кожному етапі діяльності підприємства тощо.

Та перехід вітчизняних підприємств до процесно-орієнтованого управління запасами [2-4; 8] є не просто виправданим, а вкрай необхідним для його подальшого ефективного розвитку. Удосконалення обліково-аналітичного процесу в системі управління запасами з переходом до процесно-орієнтованого управління запасами надасть можливість вирішити питання, які стосуються не лише досліджуваної ділянки, а підприємства в цілому, а саме:

– встановити зв'язок між визначеними стратегічними цілями підприємства та діяльністю його підрозділів;

– визначити роль окремих підрозділів у досягненні стратегічних цілей підприємства та довести розуміння цієї ролі кожному виконавцю;

– налагодити взаємообмін необхідною інформацією між підрозділами підприємства;

– уникнути необґрунтованих витрат (матеріальних, часових, кадрових тощо), пов'язаних з розрізненою роботою підрозділів;

– налагодити більш тривалі та продуктивні відносини з постачальниками та споживачами, що дозволить в цілому підвищити ефективність від діяльності.

Враховуючи безсумнівні переваги управління за процесами, при формуванні системи управління запасами на підприємстві необхідно дотримуватись таких особливостей даного підходу. Перш за все, система представляє собою сукупність елементів, які пов'язані між собою. Саме цей взаємозв'язок складових системи дозволяє досягнути синергетичного ефекту та надає системі цілісності. Безперечно, будь-яка система в процесі свого функціонування зазнає впливу чинників зовнішнього середовища, що, у більшості випадків, певним чином видозмінює результати функціонування системи. Очевидно, що кожну систему під час її функціонування та розвитку можна представити у вигляді сукупності бізнес-процесів. За цих умов процесно-орієнтована модель обліку запасів підприємства, удосконалена за [8], може бути представлена як на рис. 3.

Отже, виходячи з рис. 3, видно, що процес управління запасами ґрунтується на дієвому обліковому забезпеченні, яке представляє собою процес підтримки необхідною достовірною інформацією всіх зацікавлених користувачів. Тобто, облік розглядається як процес, що є підґрунтям (інформаційною базою) для більш ефективного управління запасами. Господарські операції розглядаються не як статичні складові, а як послідовність, що формує етапи процесу, його стадії, які мають певну тривалість та результативність. Таким чином, інформація про витрати на закупівлю ресурсів, їх складування та подальше забезпечення відпуску у виробництво є підставою для прогнозування впливу розміру даних видів витрат на собівартість виробу та на фінансовий результат діяльності підприємства в цілому. Необхідно відзначити, що зазначені процеси прогнозування функціонують на основі інформації, отриманої в процесі ведення бухгалтерського обліку, яка з використанням обраного інструментарію управлінського обліку перетворюється у підґрунтя для прийняття стратегічних управлінських рішень. Окрім цього, сучасні умови мінливості бізнес-середовища залишають конкурентоздатними лише ті підприємства, які здатні систематично аналізувати та контролювати витрати, у першу чергу, витрати на утримання запасів. Одним із елементів обліку, який сприяє реалізації основних функцій системи управління запасами, є організація обліку витрат за центрами відповідальності.

Організація ефективної системи обліку витрат за центрами відповідальності в межах підприємства повинна здійснюватися у певній послідовності.

На першому етапі передбачається виділення відповідних центрів з метою закріплення відповідальності конкретних осіб. При цьому більшість науковців [2; 3; 5] погоджуються з тим, що під центром відповідальності слід розуміти окремий сегмент підприємства (робоче місце, бригада, ділянка, цех, відділ тощо), в межах якого встановлено персональну відповідальність керівника за результати діяльності його підрозділу. Проте, аналіз літературних джерел з досліджуваної проблеми свідчить про існування різних підходів до класифікації центрів відповідальності. Так [2] відокремлює три типи центрів відповідальності: центри витрат, центри прибутку та центри інвестицій. Однак, при такому підході несправедливо ігнорується існування центрів доходів. Натомість [3] виділяє чотири типи центрів відповідальності, а саме: центри витрат, центри доходів, центри прибутку та центри інвестицій. При цьому він поглиблює запропоновану класифікацію шляхом поділу центрів витрат на центри технологічних витрат (центри витрат, в яких можна встановити взаємозв'язок між витратами та результатами діяльності) та центри дискреційних витрат (центри витрат, в яких не можливо встановити взаємозв'язок між витратами та результатами діяльності). Проте, із останнім важко погодитися. Оскільки центри відповідальності, в яких є можливість співставляти витрати із результатами діяльності, відносяться до центрів прибутку, а не витрат.

Виходячи з поставленої у дослідженні мети та зважаючи на відповідний об'єкт обліку та контролю – виробничі запаси, для типового промислового підприємства необхідно розрізняти такі центри відповідальності, як:

– центри витрат – організаційно-структурні підрозділи підприємства або їх частини, керівники яких несуть відповідальність лише за витрати (робочі місця, ділянки, цехи обслуговуючого та допоміжного виробництва, відділи, служби тощо). Залежно від характеру здійснюваних функцій пропонується виділяти виробничі, допоміжні та номінальні центри витрат. Виробничі центри витрат виділяються в цехах основного виробництва. Допоміжні центри витрат виділяються в цехах та на ділянках, які займаються матеріально-технічним забезпеченням та обслуговуванням основного виробництва. Номінальні центри витрат виділяються в функціональних (адміністративних) відділах і службах підприємства;

– центри доходів – організаційно-структурні підрозділи підприємства або їх частини, керівники яких несуть відповідальність за доходи (відділи збуту, секції продажу, регіональні представництва тощо);

– центри прибутку – структурні підрозділи підприємства, керівники яких несуть відповідальність за витрати і доходи та мають можливість оцінити фінансовий результат їх діяльності (відділення, філії тощо);

– центри інвестицій – це підприємство в цілому, керівник якого контролює витрати, доходи, фінансові результати та інвестиції у власні активи.

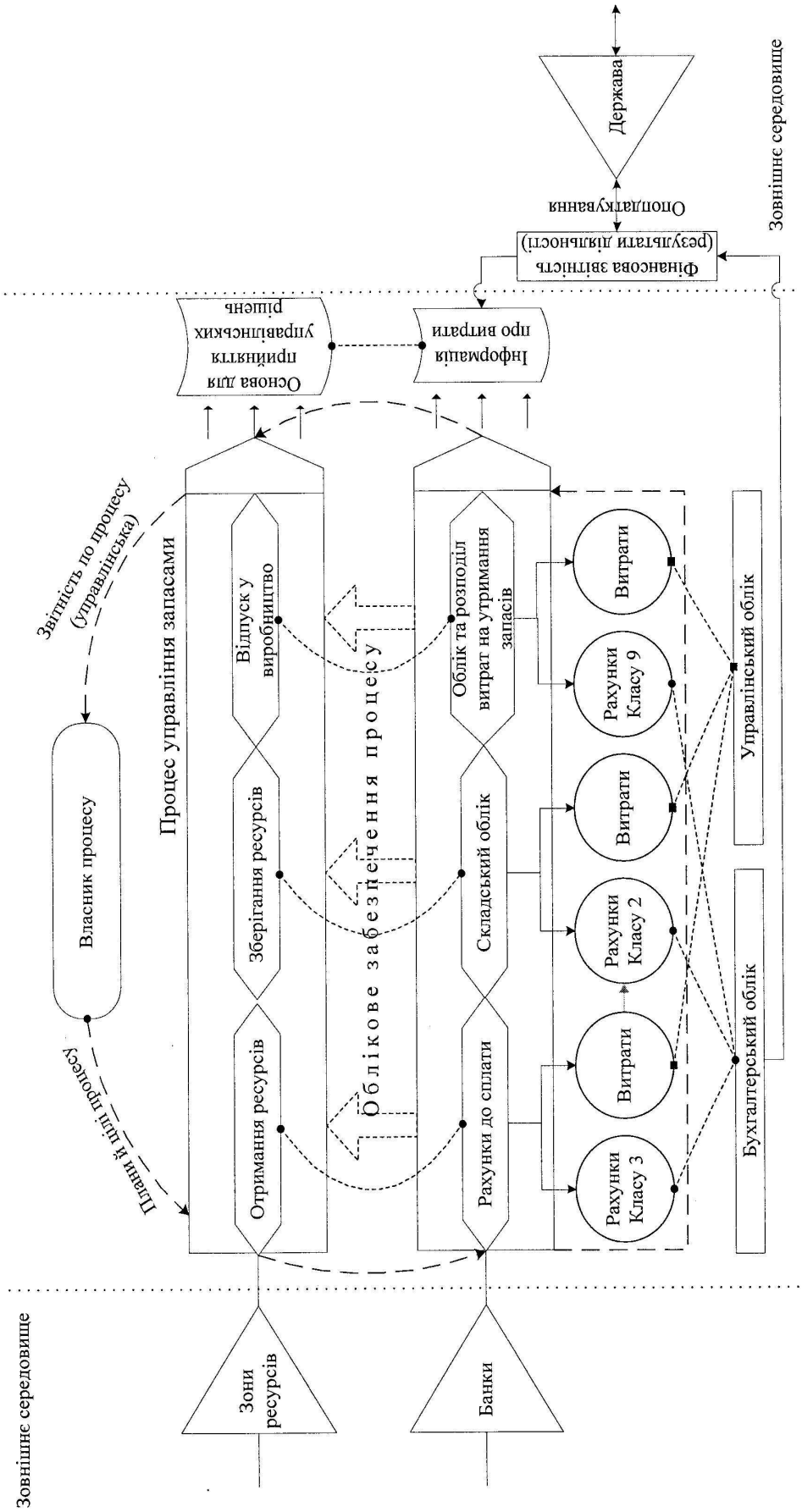

Рис. 3. Процесно-орієнтована модель обліку запасів промислового підприємства

Джерело: удосконалено за [8]

Зауважимо, що в межах виділених центрів відповідальності може здійснюватися планування, облік та контроль інших показників діяльності окремих підрозділів, наприклад, обсягів виробництва та реалізації продукції, продуктивності праці, якості продукції, чисельності працівників, кількості відпрацьованих днів, годин, машино-годин або людино-годин, кількості замовлень, ринків збуту тощо.

Тоді, інформаційну модель обліку витрат за центрами відповідальності для типового підприємства можна представити як у табл. 1.

Таблиця 1

Інформаційна модель обліку витрат підприємства за центрами відповідальності

Центри відповідальності	Центр інвестицій і прибутку	Директор (керівник підприємства)										
	Центр доходів									Начальник відділу збуту		
		Головний інженер				Начальник відділу постачання	Начальник відділу кадрів	Головний бухгалтер	Начальник планового відділу			
	Центри витрат	Цех основного виробництва	Ремонтно-механічна майстерня	Котельня	Лабораторія	Відділ постачання	Відділ кадрів	Бухгалтерія	Плановий відділ	Відділ збуту	Експедиція	Гараж
Витрати основного виробництва:												
сировина і матеріали		+										
транспортно-заготівельні витрати						+						
вода на технологічні потреби		+										
паливо та енергія на технологічні потреби		+										
витрати на оплату праці		+										
відрахування на ЄСВ		+										
загально-виробничі витрати		+										
Витрати допоміжного виробництва			+	+	+							
Витрати на збут										+	+	+
Витрати на управління						+	+	+	+			

Джерело: складено автором

Таким чином, організація ефективної системи обліку витрат за центрами відповідальності в межах підприємства повинна відбуватися у певній послідовності та включати низку відповідних заходів, а саме: чітке територіальне або функціональне відокремлення центрів відповідальності; встановлення персональної відповідальності керівників центрів за результати їх роботи; закріплення витрат за центрами відповідальності; розробку кошторисів витрат для кожного центру відповідальності; складання внутрішньої звітності про виконання кошторисів витрат; аналіз причин виникнення відхилень фактичних витрат від запланованих та встановлення винних осіб; оцінку діяльності центру відповідальності та його внеску в загальний результат; розробку системи відповідних санкцій до винуватців негативних відхилень; запровадження раціональної системи стимулювання працівників за дотримання кошторисів витрат.

Висновки з проведеного дослідження. Результати дослідження мають наукову новизну, яка полягає в удосконаленні науково-методичних положень та їх поглибленні та розробці практичних рекомендацій щодо управління запасами на основі логістичного підходу із застосуванням процесно-облікової моделі обліку запасів в діяльності підприємства. Розроблена інформаційна модель обліку витрат за центрами відповідальності сприятиме здійсненню дієвого контролю за витратами та забезпечить створення якісної інформаційної бази, необхідної для прийняття управлінських рішень й ефективного управління запасами будь-якого підприємства.

Література

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси" [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1037.559.0
2. Дзёбко И.П. Методы калькулирования себестоимости. Попроцессный метод АВС / И.П. Дзёбко // Энциклопедия бухгалтера и экономиста. – № 28 (202). – Харьков : Центр "Консульт", 2006. – 152 с.
3. Пилипенко А.А. Організація обліково-аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємства : наукове видання / А.А. Пилипенко. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2007. – 276 с.
4. Поспелов А.М. Концептуальные основы формирования ресурсной стратегии промышленного предприятия / А.М. Поспелов // БизнесИнформ. – 2007. – № 8. – С. 89-92.
5. Стефанишин Л.С. Управління матеріальними потоками в системі виробничого менеджменту (на прикладі газорозподільних підприємств) : автореф. дис. канд. екон. наук за спец. 08.00.04 / Л.С. Стефанишин. – Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2011. – 20 с.
6. Гусак Л.В. Бухгалтерський облік і контроль виробничих запасів: логістичний підхід : автореф. дис. канд. екон. наук. за спец. 08.00.09 / Л.В. Гусак. – Житом. держ. технол. ун-т. – Ж., 2011. – 21 с.
7. Швец И.Б. Управление производственными запасами на предприятии : монография / И.Б. Швец, И.А. Бондарева. – Донецк : НАН Украины, Ин-т экономики пром-ти, 2003. – 182 с.
8. The Supply Chain Management Processes / K.L. Croxton, S. Garcia-Dastugue, D.M. Lambert, D.S. Rogers // The International Journal of Logistics Management. – 2001. – Vol. 12. – No. 2.

References

1. Regulation (Standard) of Accounting 9 “Supply”, available at: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1037.559.0
2. Dzobko, I.P. (2008), “Methods for calculation of the cost. Process method of ABC”, *Entsiklopediya bukhgaltera i ekonomista*, no. 28 (202), 148 p.
3. Pylypenko, A.A. (2007), *Orhanizatsiia oblikovo-analitychnoho zabezpechennia stratehichnoho rozvytku pidpryiemstva* [Organization of accounting and analytical support of the strategic development of the enterprise], Vyd. KhNEU, Kharkov, Ukraine, 276 p.
4. Pospelov, A.M. (2007), “Conceptual bases of the resource strategy formation of industrial enterprises”, *BiznesInform*, no. 8, pp. 89-92.
5. Stefanyshyn, L.S. (2011), “Management of material flows in the system of production management (for example, gas distribution enterprises)”, Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, *Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,* Ivano-Frankivsk, Ukraine, 20 p.
6. Husak, L.V. (2011), “Accounting and control industrial stocks: logistic approach”, Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.09, Zhytomyrskyi derzhavnyi tekhnolohichnyi universytet, Zhytomyr, Ukraine, 21 p.
7. Shvets, I.B. and Bondareva, I.A. (2003), *Upravleniye proizvodstvennymi zapasami na predpriyatii* [Management of production reserves in the enterprise], monograph, NAN Ukrainy, In-t ekonomiki prom-ti, Donetsk, Ukraine, 182 p.
8. Croxton, K.L., Garcia-Dastugue, S., Lambert, D.M. and Rogers, D.S. (2001), “The Supply Chain Management Processes”, *The International Journal of Logistics Management*, Vol. 12, no. 2.

УДК 65.014.1

Тютлікова В.В.,
к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Tiutlikova V.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of accounting
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

PROBLEMS OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF INTELLECTUAL CAPITAL

Постановка проблеми. Практика сьогодення засвідчує, що позитивне позиціонування та придбання конкурентних переваг на світовому ринку стає можливим за умови включення до складу активів підприємства інтелектуальних ресурсів.

Сучасні підприємства не можуть ефективно функціонувати без використання інтелектуального капіталу у виробничій діяльності, що використовується з метою отримання доходу, має економічну цінність та потребує відображення у складі власних активів.

Об’єктом пильної уваги вітчизняних і зарубіжних економістів постає методика й організація обліку інтелектуального капіталу у складі нематеріальних активів підприємства.

Це потребує розкриття економічної сутності та змісту, визначення структури, методів оцінки та технології відображення інтелектуального капіталу в бухгалтерському обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важлива роль у розробці теоретичних засад інтелектуального капіталу належить зарубіжним вченим К. Беккеру, Д. Беллу, П. Дракеру, Л. Едвінссону, І. Роосо, М. Кастельс, М. Мелоун, Р. Райх, Т. Стюарту, М. Мелоун, П. Пільцер, О. Тоффлеру, Л. Туроу, які вказують на взаємозв'язок нагромаджених фірмою знань з її майбутніми вигодами, що втілюються в ринковій вартості. Питання обліково-аналітичного забезпечення управління інтелектуальним капіталом розглядалися в роботах О. Зайківського та В. Комарова, О. Храмовича, І. Павлюка, Г. Уманців та ін. У цих публікаціях визначено методичні засади, розкрито можливості управління інтелектуальною власністю як частиною інтелектуального капіталу, проаналізовано сутність та суперечності поняття «інтелектуальний капітал» з точки зору його обліку. Проте із зростанням ролі інтелектуального капіталу особливої значущості набувають питання його обліку як з бухгалтерського, так і з управлінського поглядів.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення проблем та перспектив відображення інтелектуального капіталу в системі обліку.

Для досягнення поставленої мети були поставлені та вирішені наступні завдання: визначена структура інтелектуального капіталу для визначення структурних елементів, що підлягають обліку; проаналізовано можливості відображення реальної вартості майна підприємства з урахуванням інтелектуальних активів в фінансовій звітності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні на концепції інтелектуального капіталу побудовано бізнес низки успішних підприємств, а зарубіжні країн розробляють стратегії розвитку своєї економіки, проте поняття «інтелектуальний капітал» не використовується в явному вигляді в жодній міжнародної конвенції, законодавчому акті або нормативно-правовому документі.

Відповідно до інтелектуального капіталу це означає, що необхідна побудова систем фінансового та управлінського обліку для забезпечення ідентифікації цих складових. Перші спроби обліку інтелектуального капіталу опубліковані в рекомендаціях Ради з розвитку промисловості та торгівлі Данії. Слід також зазначити, що в МСФО 38 [1] вже видно зміни щодо відповідності нової парадигми оцінки нематеріальних активів, заснованих на понятті інтелектуального капіталу.

Однак в національній системі бухгалтерського обліку існує досить багато проблем та непорозумінь. Відповідно до П(с)БО 8, нематеріальний актив - немонетарний актив, що не має матеріальної форми, може бути ідентифікований й утримується підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях або надання в оренду іншим особам [2].

Наведене визначення нематеріального активу дозволяє виділити основні та найважливіші його критерії: немонетарний актив; не має матеріальної форми.

Згідно з П(с)БО 8, немонетарні активи - всі активи, крім коштів, їхніх еквівалентів і дебіторської заборгованості у фіксованій (або певної) сумі грошей [2]. А згідно Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», активи це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до одержання економічних вигод у майбутньому [3].

Згідно визначених критеріїв, до нематеріальних активів належать тільки об'єкти інтелектуальної власності і не можуть бути віднесені ні фінансовий капітал, ні земля.

Для визначення можливостей обліку інтелектуального капіталу як нематеріального активу наведемо підходи до визначення структури інтелектуального капіталу підприємства (табл. 1).

Склад і структура інтелектуального капіталу описуються різними фахівцями по-різному, якогось канонічного уявлення не існує. Проте, порівняння класифікацій, наведених в табл. 1, вказує на не суперечливість поглядів різних авторів щодо внутрішнього наповнення складових інтелектуального капіталу.

Автори одностайно виділяють людський капітал як складову інтелектуального капіталу. До того ж вони майже одностайні щодо його характеристики. Людський капітал представляється не тільки як зібрана разом і навчена робоча сила, а й хороший менеджмент, унікальний науковий потенціал, контракти з видатними фахівцями в тій сфері, до якої належить бізнес. До людського капіталу також відносяться ноу-хау, невіддільні від конкретної фізичної особи. Використання таких ноу-хау зазвичай вимагає не тільки знання як робити, а й уміння виконати відповідні операції. Сюди ж відносяться неявні знання.

Щоб успішно управляти людським капіталом, менеджмент повинен відслідковувати приблизно наступний набір параметрів: освіта; кваліфікація; пов'язані з роботою знання; професійні нахили; психометричні характеристики; пов'язані з роботою вміння.

Закордонні підприємства представляють інформацію про інтелектуальний капітал за спеціально розробленою формою відповідно до очікувань і вимог користувачів. Соціальні показники розкриваються в розділі щодо людського капіталу, як частини інтелектуального. Аналіз основних показників «Звіту про інтелектуальний капітал» [10] у розділі людського капіталу показує часткову відповідність вітчизняним формам звітності, а саме «Звіт з праці» та «Звіт про кількість працівників»,

їхній якісний склад та професійне навчання. Узгодженість показників людського капіталу у формах звітності закордонних та вітчизняних підприємств наведено в табл. 2.

Таблиця 1

Існуючи підходи до визначення структури інтелектуального капіталу

Автор	Структурні елементи	Характеристика
Ю. Сент-Онж	Людський капітал Споживчий капітал Структурний капітал	*Людський капітал* - здатність персоналу знаходити рішення проблем клієнтів. *Споживчий капітал* складається з частки клієнтів даної компанії на ринку, охоплення ними конкретного ринку, а також прибутку, яку ця компанія завдяки їм отримує; *Структурний капітал* - можливості, якими необхідно володіти і які використовуються для ефективного і дієвого реагування на зміну потреб ринку.
К. Свейбі	Внутрішня структура Зовнішня структура Компетентність персоналу	*Внутрішня структура* - це патенти, ноу-хау, авторські права, системи мережевої взаємодії, комп'ютерні та адміністративні системи, оргструктура, культура організації. *Зовнішня структура* - бренди, торгові марки, імідж установи, стосунки із споживачами, клієнтами, конкурентами, громадськими організаціями. *Компетентність персоналу* - здатність діяти в різноманітних ситуаціях, освіта, кваліфікація, навички, вміння, досвід, загальний рівень культури, ставлення до праці, до партнерів і клієнтів.
М. Амстронг	Людський капітал Соціальний капітал Організаційний капітал	*Людський капітал* – знання, вміння та здатності персоналу організації. *Соціальний капітал* - запаси і переміщення знань, що виникають завдяки мережі взаємовідносин всередині і поза організацією. *Організаційний капітал* (структурний) - інституціолізоване знання, яким володіє організація і яке зберігається в базах даних, інструкціях тощо.
Е. Брукінг	Людський капітал Інтелектуальна власність Ринкові активи Інфраструктурні активи	*Людський капітал* – освіта працівників; професійна кваліфікація; пов'язані з роботою знання; професійні схильності; психометричні характеристики; пов'язані з роботою навички. *Інтелектуальна власність* – патенти; авторські права; права на дизайн; виробничі секрети; ноу-хау; права на торгівельні марки. *Ринкові активи* - репутація товарної марки; «свої» люди; покупці; повторні контракти; портфель замовлень; механізми розподілу товарів; ділове співробітництво; ліцензійні угоди; корпоративне ім'я. *Інфраструктурні активи* - філософія управління; корпоративна культура; управлінські процеси; інформаційні технології; стосунки з фінансовими установами.
А. Колот	Людський капітал Організаційний капітал Споживчий капітал	*Людський капітал* – це сукупність знань, навиків, творчих здібностей, моральних цінностей, культури праці. *Організаційний капітал* – це програмне забезпечення, патенти, товарні знаки, організаційна структура, культура організації. *Споживчий капітал* - зв'язки з клієнтами, інформація про клієнтів, історія взаємовідносин з клієнтами, торгова марка.

Джерело: складено автором на основі [4-9]

Таблиця 2

Узгодженість показників використання людського капіталу у формах звітності

№ з/п	Показник людського капіталу	Звіту про інтелектуальний капітал	Звіт з праці, та Звіт про кількість працівників, їхній якісний склад та професійне навчання
1	2	3	4
Загальні показники використання людського капіталу			
1	Середньооблікова кількість штатних працівників	Наявний показник	Наявний показник
2	Плинність кадрі	Наявний показник	Наявний показник
3	Фонд робочого часу	Наявний показник	Наявний показник
4	Кількість працівників, які мають вищу освіту, мають науковий ступінь, винахідники і раціоналізатори	Наявний показник	Наявний показник
5	Навчено новим професіям, підвищили кваліфікацію	Наявний показник	Наявний показник
6	Робочі місця з незадовільними умовами праці	Показник відсутній	Наявний показник
7	Працюючі пенсіонери	Показник відсутній	Наявний показник
Якісні показники використання людського капіталу			
8	Оцінка управління,	Наявний показник	Показник відсутній
9	Добробут працівників	Наявний показник	Показник відсутній
10	Здатність співпрацювати	Наявний показник	Показник відсутній
11	Розподіл управління	Наявний показник	Показник відсутній
12	Індекс управління	Наявний показник	Показник відсутній
13	Індекс повноважень	Наявний показник	Показник відсутній
14	Індекс мотивації	Наявний показник	Показник відсутній
15	Витрати на навчання одного співробітника	Наявний показник	Показник відсутній

продовження табл. 2

1	2	3	4
Якісні показники використання людського капіталу			
16	Час на навчання одного працівника	Наявний показник	Показник відсутній
17	Частка витрат на персонал в загальних витратах	Наявний показник	Показник відсутній
	Додана вартість на одного співробітника	Наявний показник	Показник відсутній

Джерело: складено автором на основі [10-12]

Аналізуючи дані табл. 2, можна побачити, що показники людського капіталу у вітчизняних формах звітності представлені вкрай скромно та взагалі не надають інформації щодо якісних та кількісних показників використання людського капіталу.

Людський капітал взагалі не відображається у складі активів фірми. Однією з причин може бути те, що він підприємству не належить і є власністю робітника. Безумовно, існують правові методи, що дозволяють прив'язати до фірми найбільш цінних фахівців за допомогою винагород та зобов'язань та відобразити контракти з ними у складі нематеріальних активів. Однак такі методи не можуть бути застосовані до всіх співробітників. Більш простий спосіб прив'язати персонал - це включення працівників у склад акціонерів або співвласників підприємства. Проте ця форма також не універсальна, до того ж виникає проблема з правами власності працівників, котрі звільнилися.

Істотні проблеми виникають з урахуванням інвестицій у людський капітал і вимірюванням одержуваних результатів. Витрати на навчання персоналу та підвищення його кваліфікації за правилами фінансового обліку слід відносити до витрат, а не до інвестицій, хоча з точки зору управлінського обліку їх краще відносити саме до інвестицій. Проте виникає проблема оцінки результатів таких інвестицій. Закордонні підприємства розробляють досить складні системи обліку, що складаються в основному з якісних показників. Перехід від якісних показників до кількісних, які виражаються в грошах, досить проблематичний, та у кращому випадку можна очікувати наявності залежностей, що виконуються для великих підприємств з тисячами співробітників.

Аналіз складових інтелектуального капіталу, наведений в табл. 1, дозволяє визначити його наступний структурний елемент як організаційний (структурний) капітал. Організаційний капітал найбільш різнорідна складова інтелектуального капіталу. До нього відносять права інтелектуальної власності, інформаційні ресурси, інструкції та методики роботи, система організації фірми, філософія управління, корпоративна культура, управлінські процеси й ін. При всій своїй різнорідності саме організаційний капітал найбільшою мірою відповідає тому, що називається нематеріальними активами.

Чітке визначення переліку об'єктів, які можна віднести в бухгалтерському обліку до нематеріальних активів представлено в П(С)БО № 8 «Нематеріальні активи» [2]. В той же час міжнародні стандарти надають більш широкі можливості щодо віднесення об'єктів до матеріальних активів. В свою чергу, міжнародні стандарти, поряд із загальним визначенням нематеріальних активів, передбачають основні критерії, а саме: можливість ідентифікації, контроль над ресурсом та існування майбутніх економічних вигід, наявність яких надає право господарюючому суб'єкту самостійно приймати рішення щодо віднесення відповідного об'єкту до нематеріальних активів.

Так, якщо суб'єкт господарювання має можливість та забезпечує контроль над майбутніми економічними вигодами від знання ринку та технічних знань в будь який спосіб, відповідно вони можуть бути віднесені до нематеріальних активів. Тобто, міжнародні стандарти надають більш широкий інструментарій суб'єктам господарювання та створюють їм можливості для більш адекватного облікового відображення всіх ресурсів підприємства, в тому числі й нових його складових.

Проте, такі показники, як філософія управління, корпоративна культура залишаються поза увагою бухгалтерів та економістів передусім ув'язку зі складністю їх оцінки та визначення майбутніх економічних вигод.

До споживчого (ринкового) капіталу відносять товарні знаки, фірмові найменування, ділову репутацію, наявність своїх людей в організаціях-партнерах, наявність постійних покупців, репутація товарної марки; повторні контракти, портфель замовлень, механізми розподілу товарів, ліцензійні угоди; корпоративне ім'я. Тільки частину з переліченого можна назвати активами підприємства. Не можна вважати активами людей, що працюють в інших організаціях і забезпечують інтереси даної організації. Хоча з точки зору забезпечення успіху бізнесу це дуже важливі активи.

Вимірювання споживчого капіталу в будь-яких кількісних показниках, у тому числі його вартісна оцінка окремо від інших складових інтелектуального капіталу, швидше за все, не має сенсу, хоча можливий кількісний вимір окремих частин споживчого капіталу. Багато підприємств показують кількість постійних споживачів своєї продукції. У грошовому вираженні давно ухвалено оцінювати товарні знаки, проте поза увагою залишається значна частина показників споживчого капіталу.

Незважаючи на значний вплив інтелектуального капіталу на ефективну діяльність підприємства, сьогодні не усі його елементи можуть бути описані офіційними бухгалтерськими категоріями та відображені в обліку (табл. 3).

Таблиця 3

Відображення інтелектуального капіталу у складі активів підприємства

Структурні елементи інтелектуального капіталу	Показники	Види активів	
Людський капітал	освіта працівників; професійна кваліфікація; пов'язані з роботою знання; пов'язані з роботою навички. професійні схильності; психометричні характеристики	*в обліку можуть бути відображені у вигляді витрат на розвиток персоналу, а не активів* Не відображається	*Непряме відображення у складі гудвіла*
Споживчий капітал	репутація товарної марки; «свої» люди; покупці; повторні контракти; портфель замовлень; механізми розподілу товарів; ділове співробітництво; ліцензійні угоди; корпоративне ім'я.	Не відображається	
Організаційний капітал	філософія управління; корпоративна культура; управлінські процеси; патенти; авторські права; права на дизайн; ноу-хау; виробничі секрети; права на торгівельні марки	Не відображається **Права інтелектуальної власності**	

Джерело: розробка автора

Відображення складових інтелектуального капіталу в складі нематеріальних активів підприємства на сьогодні можливо лише стосовно частки організаційного капіталу, пряме відображення інтелектуального капіталу цим вичерпується. У непрямій формі можливе відображення у фінансовому обліку інших структурних елементів інтелектуального капіталу. Їхня наявність забезпечує фірмі додаткові доходи, що, своєю чергою, призводить до збільшення ринкової вартості підприємства та виникнення гудвілу. Проте гудвіл не можна вважати безпосереднім вираженням вартості інтелектуального капіталу, оскільки він виникає при зміні юридичної особи як різниця між ринковою вартістю підприємства і вартістю його активів.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, щодо удосконалення обліково-аналітичного забезпечення інтелектуального капіталу виникають наступні проблеми:

– відсутність на сьогодні можливості відображення інтелектуального капіталу у складі активів підприємства, незважаючи на те, що за своєю економічною сутністю інтелектуальний капітал відповідає нематеріальним активам;

– вимірювання інтелектуального капіталу вітчизняних підприємств в будь-яких кількісних показниках є неможливим, оскільки більша частина показників має якісний характер. Вартісна оцінка повинна здійснювати витратним методом, а перелік витрат, що визнаються інвестиціями в інтелектуальний капітал, має затверджуватися для кожного підприємства окремо із врахуванням специфіки його діяльності.

Література

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_050

2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : Наказ Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р. № 242 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99

3. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» редакція від 14.10.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14

4. Андриссен Д. Невесомое богатство. Как определить реальную стоимость вашей компании в будушем мире нематериальных активов / Д. Андриссен, Р. Тиссен [пер. с англ. под ред. Л.Н. Ковачи]. – М. : ЗАО «Олимп‑Бизнес», 2004. – 304 с.

5. Просвирина И.И. Интеллектуальный капитал: новый взгляд на нематериальные активы / И.И. Просвирина // Финансовый менеджмент. – 2004. – № 4. – С. 52-56.

6. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: Ключ к успеху в новом тысячелетии / Брукинг Э. ; пер. с англ. под ред. Л.Н. Ковачи. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.

7. Амстронг М. Практика управления человеческими ресурсами / М. Амстронг ; пер. с англ. под ред. С.К. Мордовина. – СПб. : Питер, 2005. – 832 с.

8. Колот А.М. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань / А.М. Колот // Економічна теорія. – 2007. – № 2. – С. 3-13.

9. Кравченко С.І. Обліково-аналітичне забезпечення управління інтелектуальним капіталом / С.І. Кравченко, О.В. Корнєва // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку

[Текст] : [зб. наук. пр.] / відп. ред. О. Є. Кузьмін. – Л. : Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2009. - 652 с. : іл. – (Вісник / Національний університет "Львівська політехніка" ; № 647). – С. 393-398.

10. Австрійська академія наук. Звіт про інтелектуальний капітал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.interacademies.net/File.aspx?id=12660

11 Давидюк Т.В. Методичні підходи до відображення людського капіталу у звітності зарубіжних компаній: досвід для України / Т.В. Давидюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eztuir.ztu.edu.ua/607/1/117.pdf

12. Про затвердження форм державних статистичних спостережень зі статистики праці: наказ Державної служби статистики України від 07.08.2013 р. № 239 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

References

1. International Accounting Standard 38 "Intangible Assets", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_050

2. Regulation (Standard) of Accounting 8 "Intangible Assets": Order of Ministry of Finance of Ukraine from 18.10.1999, no. 242, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99

3. The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" edition from 14.10.2014, available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14

4. Andriessen, D. and Tissen, R. (2004), *Nevesomoye bogatstvo. Kak opredelit realnuyu stoimost vashey kompanii v budushem mire nematerialnykh aktivov* [Weightless wealth: How to find real value of your company in a future of intangibles assets], Translated by L.N. Kovachi, ZAO «Olimp Biznes», Moscow, Russia, 304 p.

5. Prosvirina, I.I. (2004), "Intellectual capital: a new view on intangible assets", *Finansovyy menedzhment*, no. 4, pp. 52-56.

6. Bruking, E. (2001), *Intellektualnyy kapital: Klyuch k uspekhu v novom tysyacheletii* [Intellectual capital: the key to success in the new millennium], Translated by L.N. Kovachi, St.-Peterburg, Russia, 288 p.

7. Amstrong, M. (2005), *Praktika upravleniya chelovecheskimi resursami* [The practice of human resource management], Translated by C. K. Mordovina, St.-Peterburg, Russia, 832 p.

8. Kolot, A.M. (2007) "Innovative labor and intellectual capital in the system of factors for the knowledge economy formation", *Ekonomichna teoria*, no. 2, pp. 3-13.

9. Kravchenko, S.I. and Kornieva, O.V., (2009), "Accounting and analytical support for the management of intellectual capital", *Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukrayini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku* [Management and Entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems], collection of scientific papers, Bulletin of National University "Lviv Polytechnic", no. 647, pp. 393-398.

10. "Austrian Academy of Sciences. Report on intellectual capital", available at: http://interacademies.net/File.aspx?id=12660

11 Davydiuk, T.V. "Methodological approaches for reflection the human capital in reporting of foreign companies: experience for Ukraine", available at: http://eztuir.ztu.edu.ua/607/1/117.pdf

12. "On Approval of forms for state statistical observations from Labor Statistics", Order of the State Statistics Service of Ukraine from 07.08.2013, no. 239, available at: http://ukrstat.gov.ua/

УДК 657.67

Кожушко О.В.,
к.е.н., доцент кафедри контролю і аудиту
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ РЕВІЗІЇ ВИКОНАННЯ КОШТОРИСУ НА УТРИМАННЯ БЮДЖЕТНОЇ УСТАНОВИ

Kozhushko O.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of control and auditing
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

FACTORS INFLUENCING ON THE STATE OF ORGANIZATION REVISION OF BUDGET PERFORMANCE FOR THE MAINTENANCE OF BUDGETARY INSTITUTIONS

Постановка проблеми. Протягом тривалого часу майже вся бюджетна система України перебувала в дуже скрутних умовах, спричинених, по перше, дефіцитом обсягу затверджених бюджетних асигнувань, по друге - відсутністю гарантій отримання коштів у затверджених обсягах. За таких умов у попередні роки помітно знизилась адміністративна дисципліна при розробці та затвердженні кошторисів доходів та видатків.

У сучасних умовах, коли Україна виходить за межі фінансової кризи, необхідність посилення державного фінансового контролю за витрачанням бюджетних коштів є необхідним, оскільки існування дефіциту бюджету як державного, так і місцевого все ще залишається проблемою.

Забезпечення ефективності державного фінансового контролю у бюджетних установах є пріоритетним завданням у даній економічній ситуації в країні, бо саме він спрямований на забезпечення ефективного та законного використання державними фінансовими ресурсами.

На сьогодні контроль у бюджетних установах у формі ревізії є найбільш розповсюдженим, який здійснюється Державною фінансовою інспекцією України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі питання організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи знайшли відображення в публікаціях таких вчених і практиків, як Л.В. Дікань, М.Т. Білуха, Т.В. Микитенко, Ф.Ф. Бутинець, С.В. Бардаш, Н.М. Малюга, В.Д. Понікаров, Б.Ф. Усач, І.Б. Стефанюк, В.А. Савченко, В.Г. Жила та ін.

Однак більшість науковців дають загальну характеристику організації ревізії, не акцентуючи особливої уваги на особливостях організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи. Проблема теоретичного обґрунтування та вивчення діючої практики організації ревізії виконання кошторису бюджетної установи є сьогодні особливо актуальною з огляду на те, що основою стабільності вітчизняної економіки є цільове використання бюджетних коштів.

Постановка завдання. Метою статті є_обґрунтування та аналіз факторів впливу на стан організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи.

Для досягнення поставленої мети в необхідно вирішити наступні завдання:

- розкрити сутність поняття «ревізія»;
- визначити особливості організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи;
- виокремити фактори впливу на стан організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи;
- провести аналіз факторів впливу на стан організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні контроль у бюджетних установах у формі ревізії є найбільш розповсюдженим.

Головною особливістю ревізії є її ретроспективний та реконструктивний характер, тобто вивчення подій та фактів, що відбулися раніше, та відтворення цих подій з метою виявлення ланцюгів взаємопов'язаних фактів.

Ще однією з особливостей ревізії є її чітко закріплений правовий статус (межі поширення, строки проведення, права та обов'язки посадових осіб, порядок формування та розгляду результатів ревізії), примусовий характер і на відміну від аудиту головною метою ревізії є виявлення правопорушень з подальшим покаранням винних осіб [9, с. 48].

Варто зазначити, що сутність поняття розкривається шляхом надання його визначення. Враховуючи це, слід зауважити, що хоча сьогодні науковці вважають ревізію складовою частиною економічного контролю, проте й досі існують розбіжності щодо визначення цього поняття. Аналіз наведених визначень поняття «ревізія» дозволяє зробити висновок, що існує декілька підходів до її визначення, які узагальнені у табл. 1.

Таблиця 1

Підходи щодо визначення поняття «ревізія»

Автор	Базова категорія чи поняття		
	Метод контролю	Форма контролю	Спосіб перевірки
Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [8]		+	
Дікань Л.В. [2, с. 32]			+
Білуха М.Т, Дмитренко М.Г., Микитенко Т.В. [1, с.14]	+		
Бутинець Ф. Ф., Бондар В.П., Виговська Н.Г. [5, с. 22]	+		
Понікаров В.Д. [4, с. 45]		+	
Користін О., Клименко А. [6, с. 18]		+	
Усач Б.Ф. [10, с. 22]		+	
Жила В. Г. [3, с. 36]			+

Джерело: узагальнено автором на основі [1; 2; 4- 6; 9; 10]

Узагальнюючи наведені вище визначення та підходи, на думку автора, ревізія - це форма контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства з метою перевірки правильності та законності здійснення своєї діяльності, виявлення порушень та встановлення винних осіб на основі використання даних обліку, звітності та інших джерел.

Таке тлумачення поняття «ревізії» відрізняється від існуючих врахуванням її особливостей та чітким визначенням мети її проведення.

Досліджуючи робити провідних вчених в контрольно-ревізійній галузі [1; 4; 5; 9; 10], автором узагальнено особливості організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи,

які наведені на рис.1.

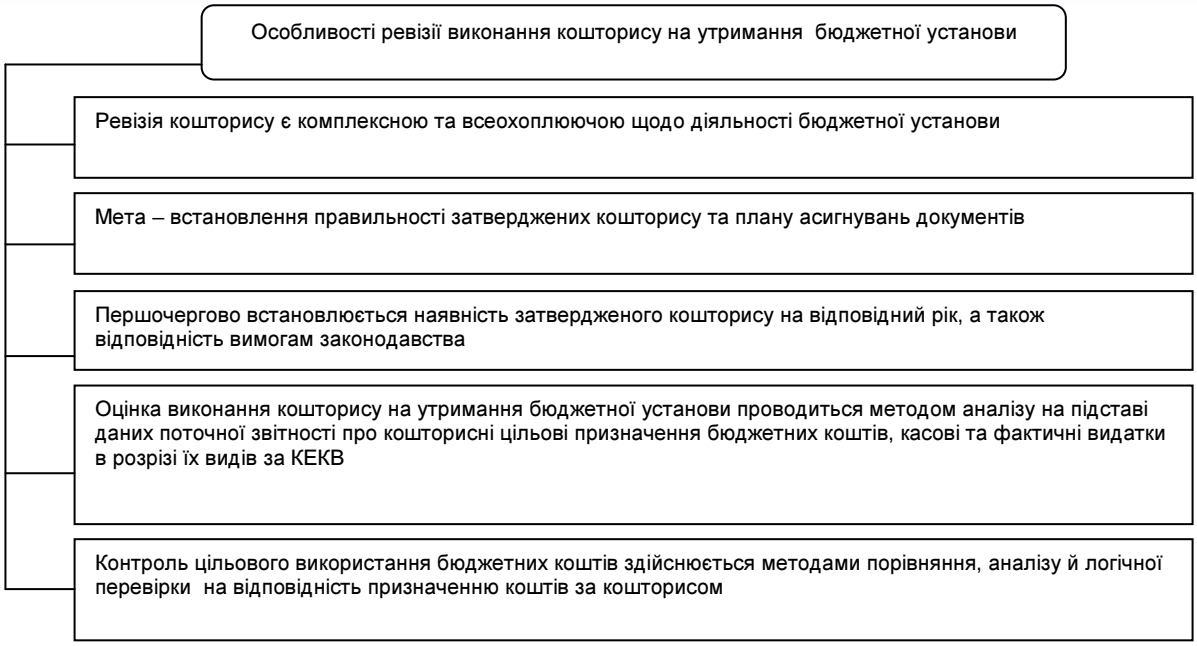

Рис. 1. Особливості організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи

Джерело: узагальнено автором

Окрім зазначених, на думку автора, до особливостей організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи слід віднести нормативно-правове та інформаційне забезпечення контролюючими органами при будь-яких обставинах дослідження бюджетної установи.

Після проведеного дослідження особливостей організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи, можна виділити наступні фактори впливу на її організацію, які наведені у табл. 2.

Таблиця 2

Фактори впливу на стан організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи

Сфери дослідження	Фактори впливу
1	2
1. Діяльність бюджетної установи	1.1. зміни, внесені до нормативно-правових актів, якими встановлюються додаткові регламенти, необхідні для здійснення певних господарських операцій; 1.2. зміни схем посадових окладів чи порядку розрахунку конкретних видів нарахувань заробітної плати; 1.3. зміни в організаційній структурі, внаслідок яких конкретні функції у фінансово-господарській діяльності виконуватимуться працівники яких не мають відповідного досвіду чи кваліфікації; 1.4. Створення відокремлених підрозділів; 1.5. Зміни у видах діяльності тощо
2.Система бухгалтерського обліку бюджетної установи	2.1. Зміни, внесені до нормативно-правових актів, якими змінюється порядок відображення в обліку тих чи інших операцій, віднесення до кодів економічної класифікації видатків; 2.2. відсутність положення про бухгалтерію, посадових інструкцій облікових працівників, правил документообігу, наказів керівника про надання права підпису конкретних документів посадовим особам; 2.3. суттєві зміни показників кошторису порівняно з попередніми роками (збільшення асигнувань на оплату праці, на придбання товарів, робіт і послуг, яке здійснюється відповідно до законодавства про державні закупівлі; на капітальні видатки тощо); 2.4. значне зростання дебіторської та/або кредиторської заборгованості; 2.5. наявність асигнувань за кодами програмної (функціональної) , економічної кваліфікації видатків, які не планувалися та не здійснювалися у попередньому році; 2.6. відсутність внутрішніх регламентів для системних та несистемних операцій тощо
3.Оцінка результатів попередньої ревізії	3.1. Виявлені систематичні порушення законодавства у сфері державних закупівель, склад тендерного комітету не змінився, не видано розпорядчого документа для усунення виявлених порушень; 3.2. Виявлено недостачу, однак матеріально відповідальна особа продовжує працювати на тій самій посаді, недостачу нею не відшкодовано, річна інвентаризація не проводилася; 3.3. Виявлено факти переплати заробітної плати внаслідок встановлення необґрунтовано завищених (порівняно з нормативно-правовими актами) надбавок чи доплат, однак система встановлення надбавок та доплат не змінилася тощо

продовження табл. 2

1	2
4.Визначення пов'язаних з бюджетною установою сторін	4.1. Укладення договорів з тими самими суб'єктами господарювання, які мають значну дебіторську заборгованість, або з суб'єктами господарювання, щодо яких аудитор має інформацію про завищення ними обсягів робіт, ціни товарів або послуг, розцінок чи тарифів; 4.2. укладення договорів з маловідомими суб'єктами господарювання, які нещодавно створені або предмет договору не є їх основною діяльністю; 4.3. укладення договорів з суб'єктами господарювання, які мають невідповідну репутацію тощо
5. Стан використання бюджетною установою інформаційних технологій	5.1. Застосування бюджетною установою неліцензійних (несертифікованих) програм або програм, непристосованих для ведення бухгалтерського обліку в бюджетних установах; 5.2. невнесення змін до програм, якщо це було необхідно з огляду на внесені Держказначейством зміни до порядку ведення обліку; 5.3. відсутність розмежування доступу до ділянок обліку, доступ до комп'ютерної програми осіб, які не мають відповідних повноважень, внаслідок чого можливе внесення несанкціонованих змін тощо
6.Стан внутрішньо-господарського контролю бюджетної установи	6.1. Керівництвом бюджетної установи не встановлено правила здійснення внутрішньогосподарського контролю - немає наказів, розпоряджень тощо; 6.2. аналіз встановлених правил свідчить про їх формальність, неврахування специфіки діяльності бюджетної установи чи наявності ризиків, внаслідок чого важко попередити, виявити та виправити помилки, неможливо попередити та виявити факти обману, правила не забезпечують досягнення мети; 6.3. встановлені правила фактично не виконуються тощо

Джерело: узагальнено автором на підставі даних [1, с. 55; 5, с. 62; 4, с. 74; 9, с.46; 10, с. 23-51]

Автором запропоновано визначення впливу зазначених вище факторів за допомогою методу експертних оцінок.

При цьому група експертів оцінила по шкалі від 0 до 100 балів вплив тих чи інших факторів [8, с. 24].

Нуль присвоюється в тому випадку, якщо фактор, на думку експерта, не має суттєвого значення [8, с. 24].

100 балів присвоюється тому фактору, який має найбільш важливе вирішальне значення [8, с. 24].

Оцінка ступеня впливу факторів на діяльність бюджетної установи (матриця балів) наведена у табл. 3.

Таблиця 3

Оцінка ступеня впливу (матриця балів)

Фактори	Експерти										Середня оцінка	Зважений коефіцієнт
	E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7	E8	E9	E10		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1												
1.1	100	90	80	100	90	80	100	100	90	80	91	0,05
1.2	90	100	80	90	90	100	100	90	80	100	92	0,05
1.3	90	80	100	100	70	90	90	80	100	90	89	0,05
1.4	60	70	50	70	80	70	70	80	60	70	68	0,04
1.5	70	60	50	50	70	70	60	50	60	50	59	0,03
												0,22
2												
2.1	90	100	100	80	90	90	80	100	90	80	90	0,05
2.2	100	80	90	100	100	100	90	100	100	90	95	0,05
2.3	80	70	90	90	70	80	80	70	90	70	79	0,04
2.4	60	50	70	70	60	80	60	60	50	50	61	0,03
2.5	70	80	80	80	70	90	90	90	80	90	81	0,04
2.6	60	70	60	60	80	60	70	70	50	60	64	0,04
												0,26
3												
3.1	90	100	100	80	90	90	80	90	100	100	92	0,05
3.2	80	90	90	80	100	80	80	80	90	80	85	0,05
3.3	100	100	90	100	100	80	90	100	100	90	95	0,05
												0,15
4												
4.1	90	80	100	90	90	100	80	90	100	100	92	0,05
4.2	60	50	60	40	70	60	70	40	50	60	56	0,03
4.3	70	80	80	70	90	80	90	60	80	90	79	0,04
												0,13

продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
5												
5.1	100	80	90	90	100	90	90	80	90	90	90	0,05
5.2	40	60	70	50	60	60	70	70	40	60	58	0,03
5.3	80	70	90	80	80	70	90	80	70	80	79	0,04
												0,13
6												
6.1	80	100	100	90	80	90	100	100	90	100	93	0,05
6.2	70	50	60	60	60	80	70	50	50	80	63	0,03
6.3	60	70	60	60	50	40	60	50	70	60	58	0,03
												0,12
Всього											1809	1,00

Джерело: авторська розробка

При обробці матеріалів колективної експертної оцінки відносно ваги факторів використовується метод рангової кореляції.

Матрицю балів (табл. 3) перетворюємо в матрицю рангів, для визначення середньої суми рангів та квадратів відхилень від середньої суми, що необхідно для визначення коефіцієнта конкордації табл. 4

Таблиця 4

Матриця рангів

№ з\п	Фатори	Е1	Е2	Е3	Е4	Е5	Е6	Е7	Е8	Е9	Е10	Сума рангів	Відхилення	Квадрат відхилення
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	1.1	2,5	6,5	13,5	2,5	7,5	13	2	3	8,5	80	139	17	289
2	1.2	7	3	13,5	7	7,5	2	2	7,5	13	2,5	65	-57	3249
3	1.3	7	10,5	3	2,5	17	6,5	7	12	3	7	75,5	-46,5	2162,25
4	1.4	20	16	22,5	16	12,5	18	18	12	17,5	16,5	169	47	2209
5	1.5	15,5	19,5	22,5	21,5	17	18	22	21	17,5	22,5	197	75	5625
6	2.1	7	3	3	12	7,5	6,5	13	3	8,5	12,5	76	-46	2116
7	2.2	2,5	10,5	8,5	2,5	2,5	2	7	3	3	7	48,5	-73,5	5402,25
8	2.3	11,5	16	8,5	7	17	13	13	16	8,5	16,5	127	5	25
9	2.4	20	22	16,5	16	21	13	22	18,5	20,5	22,5	192	70	4900
10	2.5	15,5	10,5	13,5	12	17	6,5	7	7,5	13	12,5	115	-7	49
11	2.6	20	16	19,5	19	12,5	21	18	16	20,5	19,5	182	60	3600
12	3.1	7	3	3	12	7,5	6,5	13	7,5	3	2,5	65	-57	3249
13	3.2	11,5	6,5	8,5	12	2,5	13	13	12	8,5	12,5	100	-22	484
14	3.3	2,5	3	8,5	2,5	2,5	13	7	3	3	7	52	-70	4900
15	4.1	7	10,5	3	7	7,5	2	13	7,5	3	2,5	63	-59	3481
16	4.2	20	22	19,5	23	17	21	18	23	20,5	19,5	203,5	81,5	6642,25
17	4.3	15,5	10,5	13,5	16	7,5	13	7	18,5	13	7	121,5	-0,5	0,25
18	5.1	2,5	10,5	8,5	7	2,5	6,5	7	12	8,5	7	72	-50	2500
19	5.2	23	19,5	16,5	21,5	21	21	18	16	23	19,5	199	77	5929
20	5.3	11,5	16	8,5	12	12,5	18	7	12	15,5	12,5	125,5	3,5	12,25
21	6.1	11,5	3	3	7	12,5	6,5	2	3	8,5	2,5	59,5	-62,5	3906,25
22	6.2	15,5	22	19,5	19	21	13	18	21	20,5	12,5	182	60	3600
23	6.3	20	16	19,5	19	23	23	22	21	15,5	19,5	198,5	76,5	5852,25
												2827,5	S=70182,75	
												122		

Джерело: авторська розробка

Коефіцієнт конкордації характеризує ступінь погодженості суджень експертів по всіх факторах та визначається за формулою 1 [9, с.41]:

$$W = \frac{12 \times S}{n^2(m^3 - m)} = \frac{12 \times 70182{,}75}{10^2(23^3 - 23)} = 0{,}7 \qquad (1)$$

де, W - коефіцієнт конкордації, в межах 0<W<1;
S - сума квадратів відхилень;
n - кількість експертів;
m - кількість факторів.

Коефіцієнт конкордації дорівнює 0,7, що свідчить про достатню узгодженість думок експертів. Наступним кроком є визначення методом експертних оцінок ступеня вірогідності впливу факторів (табл. 5).

Таблиця 5

Матриця балів

Фактори	Зважений коефіцієнт (1)	Напрям впливу	Експерти (вірогідність впливу)										Середня оцінка	Зважена середня
			E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7	E8	E9	E10		
1	2	3	4	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1.1	0,05	-	90	100	100	90	90	100	100	100	100	90	96	4,83
1.2	0,05	-	100	90	90	90	100	100	90	90	100	100	95	4,83
1.3	0,05	-	60	50	50	60	70	60	60	50	70	50	58	2,85
1.4	0,04	-	30	40	40	50	50	40	30	30	40	50	40	1,50
1.5	0,03	-	20	10	20	20	10	10	20	20	10	20	16	0,52
														14,54
2														
2.1	0,05	-	100	80	100	100	90	100	90	100	90	100	95	4,73
2.2	0,05	-	70	80	90	80	80	90	90	70	90	80	82	4,31
2.3	0,04	-	50	60	50	40	60	50	60	40	50	60	52	2,27
2.4	0,03	-	60	80	70	60	60	50	60	80	60	70	65	2,19
2.5	0,04	-	70	60	70	80	80	70	60	70	60	80	70	3,13
2.6	0,04	-	30	20	20	20	30	40	30	40	20	30	28	0,99
														17,62
3														
3.1	0,05	-	70	80	90	70	70	80	80	70	90	80	78	3,97
3.2	0,05	-	90	100	80	90	90	80	80	80	100	80	87	4,09
3.3	0,05	-	100	90	100	100	100	90	100	90	90	100	96	5,04
														13,10
4														
4.1	0,05	-	100	100	90	90	100	100	90	100	100	100	97	4,93
4.2	0,03	-	60	50	50	60	60	60	70	70	50	60	59	1,83
4.3	0,04	-	70	80	80	70	60	80	70	80	60	80	73	3,19
														9,95
5														
5.1	0,05	-	80	70	90	90	80	80	70	80	90	70	80	3,98
5.2	0,03	-	30	40	50	30	40	50	30	50	50	40	41	1,31
5.3	0,04	-	60	70	50	50	60	70	70	60	60	70	62	2,71
														8,00
6														
6.1	0,05	-	100	90	100	100	100	80	100	90	80	80	92	4,73
6.2	0,03	-	60	50	70	70	70	60	50	50	60	70	61	2,12
6.3	0,03	-	80	70	80	80	70	70	80	60	70	80	74	2,37
														9,23
	1,00												1597	72,43

Джерело: авторська розробка

Аналогічно матрицю балів (табл. 5) перетворюємо в матрицю рангів табл. 6.

Таблиця 6

Матриця рангів

№ з/п	Фактори	E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7	E8	E9	E10	Сума	Відхилення	Квадрат відхилення
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	1.1	6,5	2	2,5	6	6	2,5	2	2	2,5	5	37	-83	6889
2	1.2	3	5	7	6	2,5	2,5	5,5	5	2,5	2,5	41,5	-78,5	6162,25
3	1.3	16	18	18	16	12,5	16	16,5	18	11,5	19,5	162	42	1764
4	1.4	21	20,5	21	18,5	20	21,5	21	22	21	19,5	206	86	7396
5	1.5	23	23	22,5	20	23	23	23	23	23	23	226,5	106,5	11342,2
6	2.1	3	9	2,5	2	6	2,5	5,5	2	7	2,5	42	-78	6084
7	2.2	11,5	9	7	10	9	5,5	5,5	12,5	7	8	85	-35	1225
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
8	2.3	19	15,5	18	22,5	17	19	16,5	21	19	17,5	185	65	4225
9	2.4	16	9	14	16	17	19	16,5	8,5	13	14,5	143,5	23,5	552,25
10	2.5	11,5	15,5	14	10	9	13	16,5	12,5	13	8	123	3	9
11	2.6	21	22	22,5	22,5	22	21,5	21	40	22	22	236,5	116,5	13572,5
12	3.1	11,5	9	7	13	12,5	9	9	12,5	7	8	98,5	-21,5	462,25
13	3.2	6,5	2	11	6	6	9	9	8,5	2,5	8	68,5	-51,5	2652,25
14	3.3	3	5	2,5	2	2,5	5,5	2	5	7	2,5	37	-83	6889
15	4.1	3	2	7	6	2,5	2,5	5,5	2	2,5	2,5	35,5	-84,5	7140,25
16	4.2	16	18	18	16	17	16	12,5	12,5	19	17,5	162,5	42,5	1806,25
17	4.3	11,5	9	11	13	17	9	12,5	8,5	13	8	112,5	-7,5	56,25
18	5.1	8,5	13	7	6	9	9	12,5	8,5	7	14,5	95	-25	625
19	5.2	21	20,5	18	30	21	19	21	18	19	21	208,5	88,5	7832,25
20	5.3	16	13	18	18,5	17	13	12,5	15,5	13	14,5	151	31	961
21	6.1	3	5	2,5	2	2,5	9	2	5	10	8	49	-71	5041
22	6.2	16	18	14	13	12,5	16	19	18	13	14,5	154	34	1156
23	6.3	8,5	13	11	10	12,5	13	9	15,5	11,5	8	112	-8	64
												2772	S=93906,5	
												120		

Джерело: авторська розробка

З отриманих даних розраховуємо коефіцієнт конкордації (формула 2):

$$W=\frac{12\times 93906,5}{10^2\times(23^3-23)}=0,9 \qquad (2)$$

Коефіцієнт конкордації дорівнює 0,9, що свідчить про достатню узгодженість думок експертів.

Отже, розрахунок коефіцієнтів конкордації W1=0,7 та W2=0,9 свідчить про майже повну узгодженість думок експертів, тобто проведений експертний аналіз є основою для прийняття рішень, стосовно впливу факторів на діяльність бюджетної установи.

Узагальнюючи проведений аналіз впливу виявлених внутрішніх та зовнішніх факторів, розрахунок ступені та вирогідності впливу цих факторів на діяльність бюджетної установи, побудуємо матрицю впливу (табл. 6).

Таблиця 6

Матриця впливу факторів на стан організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи

Вплив факторів	Фактори					
	Діяльність бюджетної установи	Система бухгалтерського обліку	Результати попередньої ревізії	Пов'язані з бюджетною установою сторони	Використання інформаційних технологій	Внутрішньо-господарський контроль
Високий	+	+				
Середній			+	+		
Низький					+	+

Джерело: авторська розробка

Найбільший впливовими на діяльність бюджетної установи є фактори ризику у сфері діяльності бюджетної установи та системі бухгалтерського обліку, їх негативний вплив може істотно зашкодити.

Значний негативний вплив факторів у сфері попередніх контрольних заходів та стану внутрішньогосподарського контролю та пов'язаних з бюджетною установою сторін.

Фактори у сфері стану використання бюджетною установою інформаційних технологій мають зовсім незначний вплив на її діяльність.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, автором виявлено фактори впливу на стан організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи та за допомогою методу експертних оцінок розраховано вплив кожного фактору.

В подальшому особливу увагу слід приділити розробці рекомендацій по удосконаленню організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи.

Література

1. Білуха М.Т. Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит: підручник, вид. друге перероб. і доп. / М.Т. Білуха, М.Г. Дмитренко, Т.В. Микитенко ; за ред. засл. діяча науки і тех. України, д. е. н., проф. М.Т. Білухи. – К. : Українська академія оригінальних ідей. – 2006. – 888 с.

2. Дікань Л.В. Фінансовий контроль: теорія та методологія: монографія / Л.В. Дикань, Ю.О. Голуб, Н.В. Синюгіна. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2009. – 96 с.

3. Жила В.Г. Ревізія та аудит / В.Г. Жила. – К. : МАУП, 1998. – 165 с.

4. Контроль і ревізія підприємств: навч. посіб. / [В.А. Лушкін, В.Д. Понікаров, І.В. Ялдін, А.Є. Ачкасов]. – Житомир. – 2000. – 368 с.

5. Контроль і ревізія: підручник для студ. вищих навч. закладів спеціальності «Облік і аудит» / [Ф.Ф. Бутинець, В.П. Бондар, Н.Г. Виговська, Н.І. Петренко]; за редакцією проф. Бутинця Ф.Ф.; 4–е., вид. доп і перероб. – Ж. : ПП «Рута», 2006. – 560 с.

6. Користін О. Ревізія як форма фінансового контролю / О. Користін, А. Кліменко // Право України. – 2007. – № 2. – с. 62–65.

7. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 16.10.2012 р. № 5463–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua.

8. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т. Саати ; пер. с англ. Р. Г. Вачнадзе. – М. : Радио и связь, 1993. – 278 с.

9. Система фінансового контролю в Україні: сучасний стан організації та перспективи розвитку: монографія / [Л.В. Дікань, Ю.О. Голуб, Н.В. Синюгіна, Н.М. Шульга, Т.В. Мултанівська, Т.С. Воінова]; за заг. ред. к.е.н., проф. Дікань Л.В. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2010. – 96 с.

10. Усач Б.Ф. Контроль і ревізія: підручник / Б.Ф. Усач. – К. : Знання, 2007. – 263 с. С. 32–51.

References

1. Bilukha, M.T., Dmytrenko, M.H. and Mykytenko, T.V. (2006), *Finansovyi kontrol: teoriia, reviziia, audyt* [Financial control: theory, revision, audit], textbook, revised and enlarged 2nd edition, *Ukrainska akademiia oryhinalnykh idei*, Kyiv, Ukraine, 888 p.

2. Dikan, L.V., Holub, Yu.O. and Syniuhina, N.V. (2009), *Finansovyi kontrol: teoriia ta metodolohiia* [Financial control: theory and methodology], monograph, published by Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine, 96 p.

3. Zhyla, V.H. (1998), *Reviziia ta audyt* [Revision and Audit], MAUP, Kyiv, Ukraine, 165 p.

4. Lushkin, V.A., Ponikarov, V.D., Yaldin, I.V. and Achkasov, A.Ye. (2000), *Kontrol i reviziia pidpryiemstv* [Control and audit of enterprises], tutorial, Zhytomyr, Ukraine, 368 p.

5. Butynets, F.F., Bondar, V.P., Vyhovska, N.H. and Petrenko, N.I. (2006), *Kontrol i reviziia* [Control and revision], textbook for students of Higher Educational Institutions, specialty "Accounting and Auditing", revised and enlarged 4th edition, PP "Ruta", Zhytomyr, Ukraine, 560 p.

6. Korystin, O. and Klimenko, A. (2007), "Revision as a form of financial control", *Pravo Ukrainy*, no. 2, pp. 62–65.

7. "On Basic Principles of State Financial Control in Ukraine", the Law of Ukraine from 16.10.2012, no. 5463–VI, available at: http://zakon.rada.gov.ua.

8. Saaty, T. (1993), *Prinyatie resheniy. Metod analiza ierarkhiy* [Making decisions. Method of hierarchy analysis], Translated by R. H. Vachnadze, *Radio i svyaz*, Moscow, Russia, 278 p.

9. Dikan, L.V., Holub, Yu.O., Syniuhina, N.V., Shulha, N.M., Multanivska, T.V. and Voinova, T.S. (2010), *Systema finansovoho kontroliu v Ukraini: suchasnyi stan orhanizatsii ta perspektyvy rozvytku* [The system of financial control in Ukraine: current state of organization and perspectives of development], monograph, Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine, 96 p.

10. Usach, B.F. (2007), *Kontrol i reviziia* [Control and revision], textbook, *Znannia,* Kyiv, Ukraine, 263 p., pp. 32–51.

УДК 657.6

Шавлюк А.О.,
аспірант*
Київський національний торговельно-економічний університет

МЕТОДИКА АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЛОВОГО ПАРТНЕРСТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТОРГІВЛІ

Shavliuk A.O.,
graduate student
Kyiv National University of Trade and Economy

PROCEDURE'S TECHNIQUE OF EFFICIENCY AUDIT OF BUSINESS PARTNERSHIP AT THE ENTERPRISES IN TRADE

***Постановка проблеми*.** Аудиторська діяльність містить низку методів, підґрунтям формування для яких є система прикладних економічних наук. Досить часто у аудиті використовуються загальнонаукові методи дослідження, що базуються на універсальних філософських принципах. Найбільш широкого застосування при здійсненні аудиту ефективності ділового партнерства набувають розрахунково-аналітичні методи, оскільки критеріями проведення такого аудиту більшою мірою виступають показники, що розраховуються, виходячи з даних фінансової звітності.

При цьому варто зауважити, що при визначенні надійності ділового партнерства даних фінансової звітності зазвичай недостатньо. Для визначення низки критеріїв можуть використовуватись документальні способи перевірки – дослідження документів, суцільне та вибіркове спостереження, групування недоліків, формальна й арифметична перевірка документів, нормативна (юридична) оцінка документально оформлених господарських операцій, логічна перевірка, зустрічна перевірка, балансовий метод, порівняння, оцінювання законності й обґрунтованості господарських операцій за даними кореспонденції рахунків бухгалтерського обліку тощо.

Оскільки, при проведенні аудиту ефективності ділового партнерства розраховуються та оцінюються не лише фінансові показники, а й нефінансові дані, то застосування стандартної методики аудиту не може забезпечити повного розкриття інформації, що є суттєвою для замовника.

***Аналіз останніх досліджень і публікацій*.** Дослідженню питань методу та методики аудиту присвячено велику кількість праць науковців та практиків. Особливо слід відзначити ґрунтовний доробок таких науковців, як М. Білуха [1], А.Бодюк [2], Ф. Бутинець [3], Г. Давидов [4], Є. Мних [5], Н. Петренко [6] та О. Петрик [7]. Найбільшу частку та найвищий ступінь обґрунтованості серед проведених досліджень мали пропозиції щодо методики аудиту фінансової звітності та фінансових результатів.

Однак у жодній з наведених праць особливостям методики аудиту ефективності ділового партнерства належної уваги приділено не було. Відсутність наукового та практичного доробку свідчить про актуальність обраної теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому та практичному аспектах.

***Постановка завдання*.** Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень у вигляді етапів методики аудиту ефективності ділового партнерства та надання практичних рекомендацій щодо її застосування на торговельних підприємствах. Завданнями даного дослідження є детальне розкриття методики проведення аудиту ефективності ділового партнерства задля розрахунку комплексного показника ризиковості ділового партнерства. Об'єктом дослідження виступає ділове партнерство у формі фінансових та нефінансових показників діяльності потенційних ділових партнерів. Суб'єктами дослідження є підприємства торгівлі у сфері побутової техніки та електроніки.

***Виклад основного матеріалу дослідження*.** У практиці аудиту широко апробовані різні методи та прийоми. Серед них можна виділити: загальнонаукові методи (аналіз і синтез, індукція та дедукція, аналогія та моделювання, абстрагування та конкретизація, системний аналіз, функціонально-вартісний аналіз), органолептичні методи (інвентаризація, контрольні заміри, вибіркові й суцільні спостереження, технологічний та хіміко-технологічний контроль, експертизи, службові розслідування, експеримент), розрахунково-аналітичні методи (статистичні розрахунки, економіко-математичні методи, економічний та фінансовий аналіз).

В аудиті ефективності ділового партнерства використовуються прийоми, які доцільно об'єднати у дві групи:

- щодо зіставності показників (дані бухгалтерського обліку з інформацією, яка не міститься в

---

* *Науковий керівник: Мних Є.В. – д.е.н., професор*

первинних документах та відповідних документах, пов'язаних з іншими підприємствами (договірні документи), фактичних показників з прогнозними та відповідними даними минулих періодів, з показниками аналогічних підприємств та середньогалузевими показниками, зміст господарських операцій з відповідними положеннями законодавства та інших нормативних документів, діючі на підприємстві системи управління з їх вітчизняними і зарубіжними аналогами);

- щодо оцінювання минулого, теперішнього та майбутнього стану об'єктів аудиторської перевірки, вони є логічним завершенням процесу зіставлення. Тобто оцінюється стан об'єктів, по відношенню до яких застосовувалися попередні прийоми.

За допомогою різних методичних прийомів оцінюється стан ресурсів, чинність господарських операцій, достовірність економічної інформації, що виходить за межі суб'єкта господарювання, в т.ч. і фінансової звітності, цілеспрямованість організаційних структур, методів, функцій управління, тобто оцінюється стан сукупності об'єктів аудиту.

Виходячи з даного твердження, змістом усіх без винятку аудиторських операцій є оцінка, тобто правильне сприйняття суттєвих сторін об'єктів аудиторської діяльності. Перелік показників для оцінювання ефективності ділового партнерства є основою для визначення способів і прийомів, які ефективно використовуються при перевірці ділового партнерства, як об'єкта аудиту.

На етапі розрахунку показників ефективності ділового партнерства використовується низка емпіричних методів аудиту за класифікацією Н. Проскуріної [8, с.43], таких як: зведення та групування, розрахунок абсолютних, відносних та середніх величин, деталізація, елімінування, порівняльно-історичні та порівняльно-правові та методів інших наук, а саме: статистичні, інформаційні, порівняльного та факторного аналізу.

При проведені аудиту ефективності ділового партнерства аудитор повинен вирішувати самостійно, які конкретно способи та прийоми доцільно застосовувати для оцінювання ефективності ділового партнерства за встановленими ознаками. Подальший вибір способів і прийомів аудиторської перевірки у відповідності до ознак є проблемою окремих етапів проведення аудиту. Вибір процедури перевірки, методів і рівня їх використання при проведенні аудиту ефективності ділового партнерства покладається на професійний досвід аудитора.

Аудит ефективності ділового партнерства передбачає застосування окремих елементів методики відповідно до встановлених критеріїв такого аудиту. Окрім оцінки фінансового стану потенційного ділового партнера, шляхом проведення аудиту фінансової звітності, вибіркового обстеження або використання вже готового аудиторського висновку за результатами фінансового аудиту, аудитор має на меті перевірити інші суттєві аспекти діяльності та чинники, інформація щодо розкриття яких відсутня у фінансовій звітності або частково наявна у примітках до фінансової звітності.

Деякі науковці [9, с.40], визначаючи суттєві аспекти діяльності торговельних підприємств, беруть до уваги фінансові чинники (обсяги продажів, собівартість, прибутковості), ринкові чинники (кількість потенційних клієнтів, якість продукту, оздоблення, широта асортименту, гнучкість, ціноутворення, система прогнозування, престижність торгової марки, сервісне обслуговування), організаційні чинники (імідж, налагодженість бізнес-процесів, здатність реагувати на зміни), інноваційні чинники та персонал (компетентність, плинність персоналу, унікальність технологій, завантаженість виробничих потужностей), загальні показники компанії.

Враховуючи те, що метою аудиту ефективності ділового партнерства є надання впевненості щодо надійності потенційного ділового партнера, а його обсяг має бути достатньо стислим задля надання клієнту оперативної відповіді у вигляді аудиторського звіту, вважаємо за доцільне розглянути лише найбільш впливові чинники.

До таких суттєвих чинників діяльності потенційних ділових партнерів, що використовуються для формування критеріїв оцінки, які мають бути оцінені аудитором відносимо наступні:

- кредитна історія потенційного ділового партнера;
- портфель цінних паперів та інші фінансові інструменти;
- торговельні марки, знаки та інші власні нематеріальні активи;
- ділова репутація на ринку (гудвіл);
- особливості виплати дивідендів;
- тривалість функціонування на ринку та динаміка розвитку;
- характеристики представленої продукції (якість, асортимент);
- унікальність технологій.

Для потенційних ділових партнерів, що є нерезидентами вищенаведена інформація (за наявності) розкривається у основних формах звітності (BS та P&L), складеною за міжнародними стандартами, або ж у разі складання звітності у відповідності з МСФЗ підприємствами-резидентами. За умови, що потенційний діловий партнер є резидентом України та складає усі чотири форми фінансової звітності у відповідності до національних стандартів, потрібна інформація щодо вищенаведених чинників розкривається за наявності у примітках до такої фінансової звітності. Якщо ж підприємство не заповнює дану форму, інформація буде отримана аудитором з інших джерел.

Методика аудиту ефективності ділового партнерства полягає у розрахунку низки показників

(коефіцієнтів) та їх подальшої рейтингової оцінки з метою визначення найоптимальнішого та найбільш надійного ділового партнера за встановленими критеріями, виходячи з встановлених суттєвих чинників його діяльності.

При проведенні аудиту ефективності ділового партнерства у різних галузях економіки варто вносити за необхідності певні корективи, виходячи з її специфічних особливостей та побажань замовника. Набір показників не є вичерпним та має адаптуватися під конкретну аудиторську перевірку. Оскільки об'єктом дослідження є торговельні підприємства, то наведені показники є найбільш адаптованими для даної сфери діяльності.

Детально розглянемо етапи методики аудиту ефективності ділового партнерства:

1. Розрахунок показників ефективності ділового партнерства:

1.1. Етап розрахунку фінансових показників, що передбачає розрахунок базових коефіцієнтів діяльності підприємства:

1.1.1. Рентабельність EBITDA – EBITDA margin (застосовуючи показник EBITDA).

Даний коефіцієнт показує прибутковість компанії до виплати відсотків, податків та амортизації і, на відміну від самого показника EBITDA, є не абсолютним, а відносним показником. Використання саме відносного показника є доцільним для розрахунку комплексного показника ризиковості ділового партнерства.

Саме застосування EBITDA, на відміну від доходу до оподаткування, дозволяє оцінити потік грошових коштів, виключаючи таку статтю «негрошових» витрат як амортизація. Інвестори орієнтуються на показник EBITDA як індикатор очікуваного повернення своїх вкладів.

Формула для розрахунку коефіцієнта (1):

$$EBITDA\ margin = \frac{EBITDA}{Net\ sales}, \quad (1)$$

де: EBITDA margin – рентабельність прибутку до вирахування відсотків, податків та амортизації, EBITDA (Earnings Before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization) – прибуток до вирахування відсотків, податків та амортизації, Net sales – дохід від продажів.

$$EBITDA\ margin = \text{Прибуток (збиток) до оподаткування} + \text{Відсотки до сплати} + \text{Амортизація необоротних активів} \quad (2)$$

EBITDA показує фінансовий результат підприємства, виключаючи вплив ефекту структури капіталу (тобто відсотків, нарахованих та сплачених по залучених коштах), податкових ставок та амортизаційної політики підприємства [10, с.106-107].

Негативний EBITDA свідчить про те, що діяльність підприємства є збитковою вже на операційній стадії, ще до здійснення оплати за використання позиковим капіталом, податків та амортизації. Виходячи з вищенаведеного, чим вище значення EBITDA margin, тим вища рентабельність потенційного ділового партнера.

1.1.2. Розрахунок рентабельності власного капіталу з використання формули Дюпона – ROE DuPont (Return on equity by DuPont formula). Формула Дюпона є модифікованим факторним аналізом, що розбиває показник на три складові, або фактори, які дозволяють глибше зрозуміти отриманий результат [10, с.115-117].

Формула Дюпона включає три фактори, що впливають на рентабельність власного капіталу:

- Операційну ефективність (рентабельність продажів по чистому прибутку);
- Ефективність використання всіх активів (оборотність активів);
- Мультиплікатор капіталу, співвідношення активів і власного капіталу.

Формула для розрахунку коефіцієнта (3):

$$ROE\ DuPont = ROS * Assets\ turnover * Equity\ Multiplier = \left(\frac{Net\ Profit}{Net\ sales}\right) * \left(\frac{Net\ sales}{Assets}\right) * \left(\frac{Assets}{Networth}\right), \quad (3)$$

де: ROE DuPont – рентабельність власного капіталу, ROS – рентабельність продажів, Assets turnover – оборотність активів, Equity Multiplier – мультиплікатор капіталу, Net Profit – чистий прибуток, Net sales – дохід від реалізації, Assets – активи, Networth – власний капітал.

Для аудиту ефективності ділового партнерства вважаємо за доцільне використати саме Формулу Дюпона, оскільки саме такий показник дозволить оцінити вплив кожного з трьох факторів на фінальний результат для порівняння.

Чим вище рентабельність власного капіталу, тим краще. Однак, як видно з формули Дюпона, високе значення показника може виникнути за рахунок занадто високого значення фінансового левериджу, тобто великої частки позикового капіталу у співвідношенні з власним капіталом, що негативно впливає на фінансову стійкість компанії. Така залежність відображає головний закон бізнесу: більший прибуток – більший ризик.

1.2. Етап розрахунку додаткових фінансових показників, що характеризують прямі результати

діяльності потенційних ділових партнерів:

1.2.1. Коефіцієнт доцільності інвестування – FIr (Feasibility investment ratio) – показник співвідношення наявних інвестицій до власного капіталу підприємства. Цей показник віддачі від інвестування відображає обсяг використання власного капіталу торговельного підприємства в інвестиційних цілях. Чим вищий даний показник, тим більша частка власного капіталу використовується не у відповідності до основної цілі діяльності торговельного підприємства.

Формула для розрахунку коефіцієнта (4):

$$FIr = \frac{Investments}{Networth}, \quad (4)$$

де: FIr – коефіцієнт доцільності інвестування, Investments – інвестиції, Networth – власний капітал.

При цьому під інвестиціями в даному випадку маються на увазі вкладення, які керівництво не очікує продати протягом року. Ці інвестиції можуть включати в себе облігації, звичайні акції, довгострокові кредитні ноти, інвестиції в матеріальні активи, що в даний час не використовуються в операціях (наприклад, земельні ділянки для спекуляцій) та інвестиції відведені в спеціальні фонди, такі, як фонди погашення, добровільні пенсійні та фонди по управлінню активами. Ці довгострокові інвестиції відображаються за їх первісною вартістю або балансовою вартістю.

Застосування у знаменнику даного коефіцієнта показника власного капіталу є виправданим завдяки меті діяльності торговельних підприємств, оскільки залучені кошти такі підприємства не повинні використовувати у неопераційній діяльності, тобто немає сенсу залучати кредитні кошти для подальшого інвестування.

1.2.2. Коефіцієнт повернення кредитів – RL (Repayment of loans) – визначає співвідношення наданих та повернутих кредитів. Для розкриття інформації щодо стану залучених коштів потенційним діловим партнером аудитор повинен розуміти не лише обсяг таких коштів, але й стан їх повернення, враховуючи тіло кредиту та відсотки за користування ним, відповідно до встановлених графіків.

Формула для розрахунку коефіцієнта (5):

$$RL = \frac{Loan\ funds\ returned + Returned\ loan\ interest}{Loan\ to\ return + Interest\ accrued}, \quad (5)$$

де: RL – коефіцієнт повернення кредитів, Loan funds returned – повернені кредитні кошти, Returned loan interest – повернені відсотки за кредитом, Loan to return – тіло кредиту обов'язкове до повернення, Interest accrued – відсотки нараховані.

Усі показники розраховуються на дату складання звітності за періоди, які підлягають аудиту. У разі вчасного погашення кредиту/позики показник буде дорівнювати «1», у випадку дострокового їх погашення – буде перевищувати одиницю. Дострокове погашення вважаємо позитивною тенденцію, оскільки підприємство має можливість більш оперативно зменшити частку залучених коштів.

Даний коефіцієнт дасть змогу врахувати своєчасність погашення отриманих зобов'язань згідно з умовами кредитного договору або іншого документу, що встановлює строки та суми погашення кредиту.

1.2.3. Коефіцієнт власних нематеріальних активів – OIAr (Own intangible assets ratio) – показує, яку частину саме власні нематеріальні активи потенційного ділового партнера займають у сукупних активах підприємства.

В даному випадку до власних нематеріальних активів слід відносити активи, які не мають фізичної субстанції, але надають економічні права та переваги. До них належать: патенти, франшизи, авторські права, товарні знаки та торговельні марки. У міжнародних джерелах до складу нематеріальних активів відносять ще вартість гудвілу, але до розрахунку даного показника він не ключається.

Формула для розрахунку коефіцієнта (6):

$$OIAr = \frac{Own\ intangible\ assets}{Assets}, \quad (6)$$

де: OIAr – коефіцієнт власних нематеріальних активів, Own intangible assets – власні нематеріальні активи (патенти + франшизи + авторські права + товарні знаки + торговельні марки + інші власні нематеріальні активи за виключенням гудвілу), Assets – активи.

Основний акцент робиться на тому, що це необоротні активи повинні бути саме власними, тобто у компанії має бути право власності на них, а не право тимчасового користування. Для розрахунку даного коефіцієнта їх потрібно визнавати за залишковою вартістю (первісною вартістю за вирахуванням накопиченої амортизації). Ці активи мають високий ступінь невизначеності щодо того, чи будуть реалізовані майбутні вигоди, у економічному середовищі їх іноді визначають як інтелектуальний капітал.

1.2.4. Коефіцієнт ділової репутації – CG (Coefficient of goodwill) – показує яка вартість гудвілу припадає на одну грошову одиницю (гривню) вкладеного власного капіталу підприємства, тобто віддачу у вигляді набутої компанією ділової репутації.

Формула для розрахунку коефіцієнта (7):

$$CG = \frac{Goodwill}{Networth}, \quad (7)$$

де: CG – коефіцієнт ділової репутації, Goodwill – гудвіл, Networth – власний капітал.

У світовій практиці термін «гудвіл» означає перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів, зобов'язань і непередбачених зобов'язань на дату придбання. Також зазначається, що гудвіл як актив потребує визнання та оцінки, виникає лише тоді, коли підприємство-покупець в обмін на сплачені попередньому власникові гроші (або в обмін на іншу форму оплати) зараховує на свій баланс всі активи, якими до цього часу володіло підприємство продавця, відповідно, збільшує свій капітал і бере на себе всі зобов'язання придбаного підприємства.

Така позиція є невиправданою, на нашу думку, оскільки наразі економістами розроблено та впроваджено велику кількість методик оцінки гудвілу [11]. Причому варто також зазначити, що у міжнародній фінансовій звітності (Balance Sheet) міститься фінансовий показник вартості гудвілу у грошовому вираженні.

1.2.5. Коефіцієнт сплати дивідендів – DPr (Dividend payment ratio) – показує частку виплачених дивідендів до чистого прибутку потенційного ділового партнера.

Зазвичай базою для розрахунку й виплати дивідендів є чистий прибуток підприємства як частина балансового прибутку підприємства, що лишається в його розпорядженні після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

Формула для розрахунку коефіцієнта (8):

$$DPr = \frac{Dividends\ paid}{Net\ Profit\ (n-1)}, \quad (8)$$

де: DPr – коефіцієнт сплати дивідендів, Dividends paid – виплачені дивіденди, Net Profitn-1 – чистий прибуток за попередній звітний період (n-1).

Даний коефіцієнт визначає доцільність виплати дивідендів у поточному році, виходячи з розміру чистого прибутку за попередній рік, з якого по-суті була сформована сума нарахування дивідендів. Показник оптимально має тяжіти до зниження. Фактично він показує ту частину розподіленого прибутку, що не була реінвестована у підприємство задля підвищення показників ділової активності підприємства, тобто вийнята із обороту.

1.3. Етап ідентифікації додаткових нефінансових показників, що характеризують кінцеві соціальні результати діяльності потенційних ділових партнерів:

1.3.1. Тривалість функціонування та позиція на ринку – DODD (Duration of operation and Dynamics development);

1.3.2. Характеристики представленої продукції – PC (Product characteristics);

1.3.3. Унікальність технологій – TU (Technological uniqueness).

Варто зазначити, що даний етап може містити будь-які показники, які є суттєвими для замовника. Вони зазвичай залежатимуть від сфери діяльності суб'єкта господарювання та особливостей товарів (робіт, послуг), що купуються. Аудитор у даному випадку повинен визначити можливість проведення оцінки запропонованих показників та впевнитись, що він зможе отримати для цього достатню кількість аудиторських доказів.

Вищенаведені показники є нефінансовими тому їх оцінка має бути надана аудитором за результатами бальної оцінки шляхом використання аналітичних процедур. Виходячи зі сфери діяльності даного дослідження, для торговельних підприємств побутової техніки та електроніки суттєвими є наступні показники: тривалість функціонування на ринку та позиція в галузі (громадська думка), характеристики представленої продукції (якість, асортимент) та унікальність технологій.

2. Оцінка показників у відповідності до розробленої системи.

Оцінка показників задля отримання комплексного показника ризиковості ділового партнерства – RBP (Riskiness of business partnership) здійснюється у відповідності до розробленої системи, яка передбачає застосування консолідованої змішаної формули з ранжуванням значимості розрахованих показників (9).

$$RBP = a * \left((1 - EBITDA\ margin) + (1 - ROE\ DuPont)\right) + b * (FIr + (1 - RL) + (1 - OIAr) + (1 - CG) + DPr) + c * DODD + d * (PC + TU), \quad (9)$$

де: RBP – комплексний показник ризиковості ділового партнерства (Riskiness of business partnership); a, b, c, d – ранги значимості.

У даній формулі (9) позитивні залежності всіх коефіцієнтів приведені до тенденції наближення

до нуля шляхом включення до формули безпосередньо показників з прямою залежністю (x) до тенденції зниження та скоригованих обернених показників (1 – x). Присвоєння рангів, які позначені відповідно символами a – d, відбувається, виходячи з власного професійного судження аудитора, виходячи з вимог замовника та власного досвіду.

У рамках даного дослідження автор пропонує присвоїти ранги так, щоб вплив факторів перерозподілився наступним чином:

- Фінансові показники (п.1.1) – складні кількісні процедури – 60%;
- Додаткові фінансові показники (п.1.2) – специфічні кількісні процедури – 30%;
- Додаткові нефінансові показники (п.1.3) – некількісні процедури – 10%.

Як бачимо, загальна сукупність впливу факторів становить 100%. Вважаємо такий розподіл ефективним, оскільки найвпливовіші фінансові показники (EBITDA margin та ROE DuPont) мають найбільший ступінь впливу на результуючий показник. За базових умов аудитор має враховувати, що частка впливу таких показників не може бути меншою за 60%.

Виходячи з вищенаведеного, остаточна консолідована змішана формула комплексного показника ризиковості ділового партнерства – RBP для підприємств торгівлі побутовою технікою та електронікою має наступний вигляд (10):

$$RBP = 30 * \left((1 - EBITDA\ margin) + (1 - ROE\ DuPont)\right) + 6 * (FIr + (1 - RL) + (1 - OIAr) + (1 - CG) + DPr) + 4 * DODD + 3 * (PC + TU) \quad , (10)$$

Комплексний показник ризиковості ділового партнерства – RBP аудитор розраховує по кожному потенційному діловому партнеру. Чим нижчим є його значення, тим нижчий рівень ризиковості та вища надійність ділового партнерства відповідно.

3. Порівняння одержаних значень показників ризиковості ділового партнерства серед потенційних ділових партнерів та їх відносна оцінка.

Після проведення усіх необхідних розрахунків аудитор переходить до завершального етапу аудиту, на якому здійснює порівняння одержаних значень показників ризиковості ділового партнерства потенційних ділових партнерів, надає їм відносну оцінку (від найменш до найбільш ризикового серед наявних), формує висновки аудиту та надає рекомендації щодо потенційних ділових партнерів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, розроблена методика аудиту ефективності ділового партнерства надає можливість аудитору визначити, погодити з замовником та розрахувати низку суттєвих показників (коефіцієнтів) та здійснити рейтингову оцінку одержаних результатів задля визначення найнижчого показника ризиковості ділового партнерства серед потенційних ділових партнерів. Визначальним фактором для замовника аудиту ефективності ділового партнерства є врахування його інтересів та важливих саме для нього показників діяльності. Подальшими дослідженнями передбачено розробку детальної системи оцінки ефективності ділового партнерства та обґрунтування значень рангів для різних сфер діяльності суб'єктів господарювання.

Література

1. Білуха М.Т. Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М.Т. Білуха, Т.В. Микитенко. - К. : Укр. акад. оригін. ідей, 2005. – 888 с.
2. Бодюк А.В. Методологічні та нормативно-правові аспекти аудиту підприємницької діяльності : монографія / А.В. Бодюк. – К. : Кондор, 2005. – 356 с.
3. Бутинець Ф.Ф. (2003), Аудит: стан і тенденції розвитку в Україні та світі: монографія / Ф.Ф. Бутинець, Н.М. Малюга, Н.І. Петренко. – Житомир: ЖДТУ, 2003. – 564 с.
4. Давидов Г.М. Аудит: теорія і практика : монографія / Г.М. Давидов. – Кіровоград: ТОВ "Імекс-ЛТД". 2006. –324 с.
5. Мних Є.В. Збалансована система інформаційно-аналітичного забезпечення менеджменту / Є.В. Мних // Вісн. нац. ун-ту «Львів. політехніка» . Менедж. та підприємництво в Україні: етапи становлення і пробл. розв. – 2012. – № 722. – С. 155-159.
6. Петренко Н.І. Методика аудиту фінансової звітності та шляхи її удосконалення [Електронний ресурс] / Н.І. Петренко // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 1(51). – Режим доступу: http://eztuir.ztu.edu.ua/1582/1/21.pdf
7. Петрик О.А. Стан та перспективи розвитку аудиту в Україні: методологічні та організаційні аспекти : дис... д-ра екон. наук: 08.06.04 / О.А. Петрик, Київський національний економічний ун-т. – К., 2004. – 540 с.
8. Проскуріна Н.М. Методологічні підходи до формування аудиторських процедур у системі незалежного фінансового контролю / Н.М. Проскуріна // Економіка та держава. – 2011. – № 1. – С. 41-45.
9. Нижник І.В. Аналіз методів оцінки конкурентних переваг підприємства / І.В. Нижник // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2008. – № 5. – Т. 2. – С. 39–41.
10. Eugene F. Brigham, Michael C. Ehrhardt. Financial Management: Theory & Practice. 14 edition: Thomson ONE - Business School Edition, 2013. – 1184 p.
11. Подольна В. Концептуальні основи гудвілу як нематеріального активу підприємства / В. Подольна // Сталий розвиток економіки. – № 6. – 2011. – С. 207-211.

References

1. Bilukha, M.T. (2005), *Finansovyi control: teoriya, reviziya, audyt.* [Financial Control: Theory, revision, audit], textbook, UAOI, Kyiv, Ukraine, 888 p.
2. Bodiuk, A.V. (2005), *Metodolohichni ta normatyvno-pravovi aspekty audytu pidpryiemnytskoi diialnosti* [Methodological and legal auditing entrepreneurship], monograph, Condor, Kyiv, Ukraine, 356 p.
3. Butynets, F.F., Maliuga, N.M., Petrenko, N.I. (2003), *Audyt: stan i tendentsii rozvytku v Ukraini ta sviti* [Audit: state and development trends in Ukraine and worldwide], monograph, ZHDTU, Zhytomyr, Ukraine, 564 p.
4. Davydov,H.M. (2006), *Audyt: teoriia i praktyka* [Audit: Theory and Practice], monograph, TOV "Imeks-LTD", Kirovograd, Ukraine, 324 p.
5. Mnykh, E.V. (2012), "Balanced information and analytical support management", *Visn. Nat. Univ "Lviv. Polytechnic"*, *Manager and business in Ukraine: stages of formation and problems solution*, no. 722, pp. 155-159.
6. Petrenko, N.I. (2012), "Methods of audit of the financial statements and the ways of its improvement", available at: http://eztuir.ztu.edu.ua/1582/1/21.pdf
7. Petryk, O.A. (2004), "Status and prospects of audit in Ukraine: methodological and organizational aspects" Dissertation of Dr. Sc. (Econ), 08.06.04, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine, 540 p.
8. Proskurina, N.M. (2011), "Methodological approaches to the formation of audit procedures in the system of independent financial control", *Ekonomika ta derzhava*, no. 1, pp. 41-45.
9. Nyzhnyk, I.V. (2008), "Analysis methods for assessing competitive advantage", Visnyk Khmelnitsk. Nation. Univ. Ekonomika, no. 5, vol. 2, pp. 39-41.
10. Eugene F. Brigham, Michael C. Ehrhardt. (2013), Financial Management: Theory & Practice. 14 edition: Thomson ONE, Business School Edition, NY, 1184 p.
11. Podolna, V. (2011) "Conceptual Foundations of goodwill as an intangible asset of the enterprise", Sustainable economic development, Bila Tcerkva, Ukraine, no. 6, pp. 207-211.

УДК 657.6

Нежива М.О.,
аспірант* кафедри фінансового аналізу та контролю
Київський національний торговельно-економічний університет

АНАЛІТИЧНІ ПРОЦЕДУРИ В АУДИТІ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗЕРВІВ

Nezhyva M.O.,
graduate student of the department of financial analysis and control
Kyiv National University of Trade and Economy

ANALYTICAL PROCEDURES IN AUDIT OF EFFECTIVE FORMATION OF FINANCIAL RESERVES

Постановка проблеми. Нестабільність ринкового середовища, яке обумовлюється об'єктивними та суб'єктивними чинниками, вимагає напрацювання механізмів мобілізації всіх елементів господарського процесу та запобіжних заходів попередження дестабілізації. Одним з таких механізмів і стало формування фінансових резервів, які гарантують виконання зобов'язань. Цей процес має бути проконтрольований, тобто проведено аудит ефективності формування фінансових резервів, для забезпечення якості якого необхідне використання аналітичних процедур. Слід зазначити, що перед аудиторами постають певні проблеми, а саме відсутнє розуміння самої суті аналітичних процедур, їх поєднують лише з аналізом фінансового стану. Аналогічною проблемою є досить низький рівень володіння методикою аналітичних процедур та її застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика пов'язана з аналітичними процедурами в аудиті ефективності формування фінансових резервів, є актуальною, проте залишається маловивченою. Окремі питання в частині трактування аналітичних процедур розглядалися у працях Є.В. Мниха, М.О. Никонович, Н.М. Проскуріної, Е.С. Сурніної, в частині трактування резервів у роботах Ю.А. Верига, Ж.В. Загоруйко, М.М. Орищенко, змісту аудиту ефективності присвячені окремі публікації Є.І. Іванової, Є.В. Мниха, А.М. Саунина. Враховуючи результати та не применшуючи значення вже проведених досліджень, слід акцентувати увагу на проблемних питаннях, які ще не знайшли свого вирішення.

---

* *Науковий керівник: Мних Є.В. – д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансового аналізу та контролю КНТЕУ*

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності, узагальненні та розробленні науково-теоретичних положень і рекомендацій щодо удосконалення процесу використання аналітичних процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність кожного підприємства є циклічною і має більш та менш економічно прибуткові періоди. При цьому виникають непередбачувані витрати, покрити які підприємство одразу не має можливості. Непередбаченість цієї ситуації несе за собою важкі, а інколи й катастрофічні наслідки. Підприємство перестає ефективно та рентабельно працювати, оскільки його робота спрямована на покриття збитків, що впливає і на його конкурентоспроможність. Превентивними заходами запобігання такого розвитку ситуації є формування фінансових резервів, які є запорукою стабільної діяльності підприємства. Гарантією ефективного формування фінансових резервів є проведення аудиту ефективності формування фінансових резервів. Оскільки даний вид аудиту є специфічним, тому і потребує застосування значної кількості аналітичних процедур.

Аналітичним процедурам приділяють увагу у Міжнародних стандартах аудиту (МСА), в яких міститься окремий норматив МСА 520 «Аналітичні процедури» [1, с. 454-462], згідно з яким проведення аналітичних процедур базується на припущенні, що між показниками в обліку існують певні зв'язки і вони мають місце при відсутності доказів протилежного, застосовуються в ролі процедур оцінки для розуміння бізнесу клієнта.

Потенційні ризики, такі як наявність чи відсутність незвичних або неправильно відображених фактів та результатів господарської діяльності є основною причиною застосування аналітичних процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів.

Використання аналітичних процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів полягає у вивченні значущих показників і тенденцій, що включають взаємозв'язки та відхилення, а також у виявленні причин можливих відхилень. Під аналітичними процедурами мають на увазі [2, с. 43] дослідження і оцінку даних шляхом їх порівняння з іншою інформацією, яка має відношення до об'єкта аудиту. До найпоширеніших аналітичних процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів відносять загальну перевірку на достовірність, аналіз тенденцій, залежностей, коефіцієнтів, перевірку фізичної наявності, повторне проведення операцій.

Стосовно завдань, які стоять перед аудитором в процесі проведення аналітичних процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів, можна виділити наступні:

– вивчення діяльності торговельного підприємства та виявлення загальних факторів, які впливають на нього;
– здійснення оцінки фінансового стану та перспективи безперервності його діяльності;
– забезпечення скорочення кількості детальних аудиторських процедур;
– забезпечення методичного інструментарію тестування.

Фінансові резерви створюються для підвищення стабільності та надійності системи захисту інтересів усіх сторін. Саме тому важливо визначити джерела інформації для оцінки аудитором ефективності формування фінансових резервів. Джерелом інформації є фінансові та статистичні звіти, а також інформація із зовнішніх джерел [3, с. 31, 33]. Інформаційна база ґрунтується на використанні різних джерел, у тому числі і нефінансових даних. Можуть бути використані дані засобів масової інформації, пояснювальні записки, положення про облікову політику. Оцінка фінансових резервів, отриманої з фінансових та нефінансових джерел і ґрунтується на застосуванні аналітичних процедур. Це можуть бути як прості порівняння, так і складні моделі.

Вважаємо плідним використання запропонованого А. Аренсом та Дж. Лоббеком [4, с. 205] підходу, який дозволяє стверджувати, що виконання аналітичних процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів складається з декількох конкретних кроків: постановка цілі процедури, планування тесту, тестування, аналіз результатів аудиту ефективності формування фінансових резервів і отримання висновків, котрим передує обговорення цілей і строки проведення аналітичних процедур.

Аналітичні процедури в аудиті ефективності формування фінансових резервів проводяться за методикою, яка передбачає: визначення цілей і завдань аудиту, інформаційної бази, методів аналізу, проведення аналітичних процедур, а також оцінка отриманих результатів аудиту ефективності формування фінансових резервів.

Відповідно до МСА 520 «Аналітичні процедури» [1, с. 457] аналітичні процедури включають розгляд і порівняння фінансової інформації з:

– порівняльною інформацією за попередні періоди;
– очікуваними результатами, зокрема прогнозами та попередніми розрахунками аудитора;
– аналогічною інформацією для галузі, із середніми показниками у ній та іншими підприємствами подібного розміру.

Враховуючи викладені аргументи, вважаємо за доцільне уточнити наведене Пелешко Н.М. [5, с. 459-460] групування аналітичних процедур за змістом, які застосовуються в аудиті ефективності формування фінансових резервів:

– аналіз взаємозв'язків між даними про фінансові резерви у облікових регістрах, формах звітності та інших джерелах інформації;

– порівняльний аналіз фінансових резервів для оцінювання кількісних і якісних змін, передбачуваних і непередбачуваних відхилень, тенденцій, можливих наслідків і викликів;

– прогнозування майбутнього стану економічної системи залежно від очікуваних фінансових резервів;

– аналітичні процедури визнання доцільності й ефективності.

Аналітичні процедури можуть виконуватись протягом всього аудиту ефективності формування фінансових резервів, при цьому сам аудитор повинен планувати та виконувати аналітичні процедури по суті, як на етапах планування, безпосередньо під час проведення аудиторської перевірки, так і по закінченню робіт. Зокрема, на етапі планування це дає змогу не лише зрозуміти специфіку функціонування підприємства, а й правильно оцінити обсяги аудиту, його основні напрямки. Зокрема, цю думку поділяє Рудницький В.С. [6, с.134], який зазначає, що дуже важливо низку аналітичних процедур здійснювати на початковій стадії аудиту, оскільки це допомагає впровадити дедуктивний метод оцінювання показників звітності, правильно спланувати різні аспекти майбутньої роботи, виявить факти ризику.

При здійсненні аудиторських процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів слід їх розмежувати за двома рівнями:

– процедури першого рівня пов'язані із аналізом інформаційних ресурсів: від відображення даних у первинних документах до зведених показників фінансової та статистичної звітності;

– процедури другого рівня пов'язані з оцінками та діагностикою величини та зміни фінансових резервів відносно до параметрів управління ними.

Аналіз фінансових резервів є особливо мобільним, передбачає постійний моніторинг кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього середовища, врахування специфіки діяльності, напрацювання виваженої стратегії та гнучкої тактики виробничої, маркетингової, постачальницько-збутової діяльності.

Результати виконання аналітичних процедур повинні бути використані для отримання аудиторських доказів, необхідних при складанні аудиторських висновків, а також для підготовки письмової інформації аудитора керівництву економічного суб'єктів за результатами проведення аудиту [7, с. 154].

Під час виконання аналітичних процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів можуть використовуватися різні методи – від простого порівняння та аналізу показників фінансово-господарської діяльності підприємства до складних математичних моделей, які містять багато співвідношень між даними за кілька попередніх років, а обсяг і складність можуть коливатися від порівняння цифр до використання складних статистичних програм. Вважаємо плідним використання запропонованої Никонович М.О. [8, с. 208-209] методики здійснення аналітичних процедур, що дозволяє систематизувати їх у чотири групи: аналіз співвідношень (коефіцієнтів); аналіз тенденцій; прогнозування; перевірка на доцільність.

Події 2014 р. підтверджують необхідність формування фінансових резервів, так як прибуток торговельних підприємств, в кращому випадку, не змінюється, проте коштів не вистачає на покриття всіх витрат за рахунок зростання цін (наприклад, дизельне паливо станом на 01.01.2014 р. коштувало 9,65 грн./л., а станом на 01.01.2015 р. – 16,59 грн./л. [9]).

Торговельне підприємство має об'єктивно оцінити свою діяльність та обрати необхідні фінансові резерви саме для свого специфічного функціонування. Якщо ж якась стаття є не суттєвою, то вона не потребує формування фінансових резервів під себе. Слід зазначити, що особливу увагу торговельному підприємству необхідно звернути на фінансові резерви як кошти на покриття витрати, так як потенційний дохід виступає скоріше як бонус.

Проаналізувавши торговельні мережі України, спостерігаються тенденції в їх роботі, в процесі отримання прибутків та формуванні фінансових резервів. Так, сума оптимальних фінансових резервів ТОВ «Фора» в 2014 р. склала 167,65 тис. грн. в середньорічному обчисленні, ТОВ «Еко» 30,35 тис. грн., а ТОВ «Фоззі-Фуд» 11,2 тис. грн. Оперативне та грамотне управління ними дозволило б досить ефективно їх використовувати – з прибутковістю від короткострокових фінансових вкладень в середньому за рік 8%.

В результаті ТОВ «Фора» отримала б дохід у розмірі 13,41 тис. грн., ТОВ «Еко» 2,43 тис. грн., ТОВ «Фоззі-Фуд» 0,9 тис. грн. не обумовлений жодними цільовими напрямками використання. Після закінчення року ТОВ «Фора» мало б суму фінансових резервів у розмірі 181,06 тис. грн., ТОВ «Еко» 32,78 тис. грн., ТОВ «Фоззі-Фуд» 12,1 тис. грн.

Проаналізувавши дані торговельні мережі, простежується залежність фінансових резервів до прибутку у співвідношенні від 0,01 до 0,05, тобто фінансові резерви мають бути межах від 1 до 5% розміру прибутку торговельного підприємства. Завдяки даній залежності можна оцінити ефективність формування фінансових резервів торговельними підприємствами. По суті, підтвердження даних розрахунків та графіку (рис. 1) можна знайти в Кейнсіанській концепціях [10].

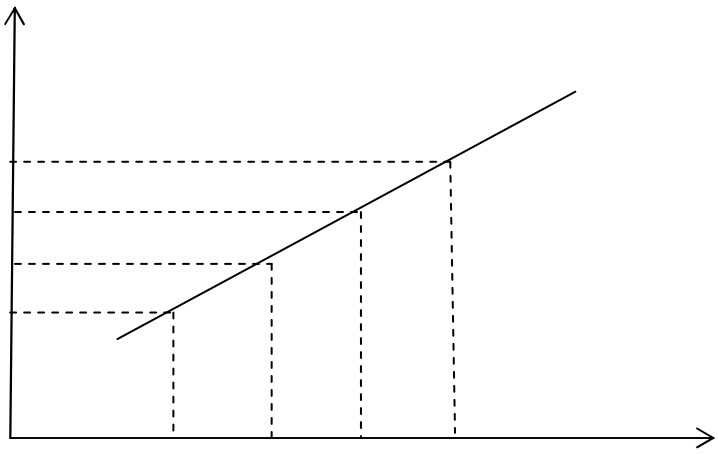

Рис. 1. Залежність прибутку та фінансових резервів

Джерело: складено автором на основі [10]

Достатньо простий приклад чітко ілюструє та дозволяє оцінити вигоду від формування фінансових резервів, так як навіть незначні суми сформованих фінансових резервів дозволяють отримати більший прибуток торговельному підприємству, а завдяки цьому покращиться і рентабельність підприємства, а використання аналітичних процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів дозволяє оцінити як діяльність торговельного підприємства в цілому, так і процес формування фінансових резервів зокрема, та сформулювати об'єктивні висновки та рекомендації.

Оцінки достовірності звітності за допомогою аналітичних процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів спрямовані на виявлення спотворень, викликаних: помилками, недобросовісними діями зацікавлених осіб, а також недосконалістю стандартів обліку.

Аналітичні процедури в аудиті ефективності формування фінансових резервів дають змогу надати неупередженого характеру дії об'єктивних та суб'єктивних чинників зміни фінансових резервів, передбачити абсолютні та відносні зміни, відобразити функціональні взаємозв'язки, оцінити вплив на фінансово-економічний стан підприємства в цілому. Алгоритмізація показників, їх вибір за внутрішньою будовою та за формуванням кінцевого результату, послідовності проведення аналізу – все це і є складовою ефективності використання аналітичних процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, аналітичні процедури в аудиті ефективності формування фінансових резервів дають змогу виявити значну кількість викривлень фінансової звітності шляхом дослідження й оцінки даних в процесі їх порівняння з іншою інформацією. Використання аналітичних процедур надає неупереджену інформацію про фінансові резерви, що в свою чергу дозволяє вирішити питання щодо забезпечення якості аудиту ефективності формування фінансових резервів. Перспективами подальших наукових досліджень є розробка та удосконалення методики проведення аналітичних процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів із застосуванням інформаційних технологій, що сприятиме більш оперативному виявленню наявних недоліків та розробці заходів щодо їх усунення.

Література

1. Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance and Related Services Pronouncements. Edition Part I. – New York: International Federation of Accountants, 2010. – 852 p.

2. Проскуріна Н.М. Методологічні підходи до формування аудиторських процедур у системі незалежного фінансового контролю / Н.М. Проскуріна // Економіка та держава. – 2011. – № 1. – С. 41-45.

3. Yakhina T. Differentiation between the NBU regulations as to provisioning for active bank transactions / T. Yakhina, R. Tesolkin // Економіка розвитку. – Харків, 2014. – № 2 (70). – С. 29-34.

4. Аренс А. Аудит / А. Аренс, Дж. Лоббек; пер. с англ.; гл. редактор серии, проф. Я.В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 560 с.

5. Пелешко Н.М. Аналітичні процедури аудиту доходів і витрат підприємств / Н.М. Пелешко // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка». – 2009. – № 647. – С. 458-461.

6. Рудницький В.С. Методологія і організація аудиту / В.С. Рудницький. – Тернопіль: Економічна думка, 1998. – 192 с.

7. Жарылгасова Б.Т. Международные стандарты аудита: учебное пособие / Б.Т. Жарылгасова, А.Е. Суглобон. – 3-е изд., стер. – М. : КНОРУС, 2007. – 400 с.

8. Никонович М.О. Організація і методика аудиту : навч. посіб. / М.О. Никонович, К.О. Редько, О.А. Юр'єва; за ред. Є.В. Мниха. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 472 с.
9. Цены на бензин, ДТ, газ на заправках Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vseazs.com/
10. Базилевич В.Д. Макроекономіка : підручник / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик; за ред. В.Д. Базилевича. – К. : Знання, 2007. – 703 с.

References

1. International Federation of Accountants (2010), «Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance and Related Services Pronouncements», 852 p.
2. Proskurina, N.M. (2011). «Methodological approaches to the formation of audit procedures in the system of independent financial control», *Ekonomika ta derzhava*, no. 1, pp. 41-45.
3. Yakhina, T. and Tesolkin, R. (2014), «Differentiation between the NBU regulations as to provisioning for active bank transactions», *Ekonomika rozvytku*, no. 2 (70), pp. 29-34.
4. Arens, A., andLobbek, Dzh. (2003), *Audit* [Audit], Fynansi i statystyka, Moscow, Russia, 560 p.
5. Peleshko, N.M. (2009), "Analytical Procedures audit revenues and expenditures", *Visn. Nats. un-tu «Lviv. Politekhnika»*, no. 647, p. 458-461.
6. Rudnytskyi, V.S. (1998), *Metodolohiya i orhanizatsiya audytu* [Methodology and organization of audit], Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine, 192 p.
7. Zharylgasova, B.T. and Suglobon, A.E. (2007), *Mezhdunarodnyye standarty audita* [International standards of auditing], tutorial, KNORUS, Moscow, Russia, 400 p.
8. Nykonovych, M. O., Redko, K.O. and Yurieva, O.A. (2006), *Orhanizatsiia i metodyka audytu* [Organization and methodology of audit], tutorial, Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine, 472 p.
9. "The price of gasoline, diesel fuel, Gas on refuellings of Ukraine", available at: http://vseazs.com/
10. Bazylevych, V.D., Bazylevych, K.S. and Balastryk, L.O. (2007), *Makroekonomika* [Macroeconomics], textbook, Znannia, Kyiv, Ukraine, 703 p.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 65.011.56

Саченко С.І.,
к.е.н., доцент кафедри аудиту, ревізії та аналізу
Тернопільський національний економічний університет

КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЯ АУДИТУ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИЧНІ РІШЕННЯ

Sachenko S.I.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department
of auditing, revision and analysis
Ternopil National Economic University

COMPUTERIZATION OF AUDIT: THEORY AND PRACTICAL SOLUTIONS

Актуальність дослідження. В умовах комп'ютеризації облікових процесів та швидкого розвитку сучасних інформаційних технологій виникають об'єктивні передумови удосконалення системи контролю. Аудит, як одна з його форм, характеризується високим рівнем неупередженості та об'єктивності. У зв'язку з цим, суб'єкти діяльності, котрі орієнтуються на перспективу розвитку та розширення можливостей підвищення ефективності виробництва, активно використовують його результати для досягнення цих цілей. Динамічність сучасного економічного середовища вимагає швидкого реагування суб'єктів господарювання на зміни умов їх функціонування та потреб споживачів. Відповідно, оперативність проведення аудиту та узагальнення його результатів можуть мати суттєвий вплив на рівень прибутковості здійснення діяльності чи ведення бізнесу. Таким чином, актуальною проблемою є комп'ютеризація процедур аудиту та обґрунтування їх теоретико - методичних й організаційних засад.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інтерес до розвитку теорії та практики автоматизації аудиту підтверджується дослідженнями низки науковців. Зокрема, цей напрям досліджували Н.М. Бойко, М.І. Гордієнко, Р. А. Вебер, Б.В. Кудрицький, С.В. Івахненков, А.О. Саюн, Л.О. Ходаківська, О.В. Шипунова та низка інших вчених. Аналіз наукових статей свідчить про визнання різними авторами важливості автоматизації, а також наявності багатьох проблем, пов'язаних з комп'ютеризацією аудиту.

Так, О.В. Шипунова, до основних проблем комп'ютеризації аудиту відносить низький рівень розвитку аудиторського ринку, малу кількість спеціалізованого аудиторського програмного забезпечення, те, що різні підприємства застосовують різне програмне забезпечення, і в результаті цього аудитор не може використовувати одну і ту ж програму для різних підприємств, а також: виїзний характер роботи аудитора; різноманітну галузеву спеціалізацію клієнтів аудиторських фірм, що при постійних змінах законодавства не дозволяє провести деталізоване налаштування спеціалізованих систем [11].

Визнаючи обґрунтованість багатьох названих проблем, слід також зазначити, що розвиток сучасних інформаційних технологій та Інтернет комунікацій дозволяють подолати таку проблему, як виїзний характер роботи аудитора. Також існують можливості автоматичного оновлення нормативно-правої бази ведення обліку, що значно полегшує налаштування спеціалізованих програмних продуктів з аудиту.

Досліджуючи проблеми автоматизації аудиту в Україні, А.О. Саюн зазначає, що їх причини слід розмежувати на 2 основні групи: загальногалузеві та технологічні [6]. При цьому, вчена погоджується з переліком проблем, що визначений О.В. Шипуновою.

Б.В. Кудрицький вважає, що ситуація, яка склалася з автоматизацією аудиторської діяльності в Україні, змушує констатувати наявність проблем, котрі стримують розвиток вітчизняних інформаційних технологій в аудиторській діяльності та вимагають визначення шляхів її подолання. У зв'язку з цим, украй важливим завданням стає виявлення тих стримуючих причин, що зумовлюють такий стан справ, їх аналіз з метою розробки шляхів їх подолання. Названий автор також стверджує, що ефективність

діяльності в процесі аудиторських перевірок ще не забезпечує вітчизняним аудиторам вирішальних конкурентних переваг [5].

Варто зауважити, що останнє твердження характеризується дискусійністю, оскільки саме рівень ефективності є визначальним чинником функціонування аудиторських фірм. Лише ті з них, котрі здатні оперативно та якісно формувати дієві висновки (в тому числі щодо можливостей посилення позицій суб'єкта аудиту на ринку) продовжують свою діяльність. Натомість менш конкурентоздатні аудиторські фірми не мають шансів вижити в умовах ринку.

На цьому акцентує увагу і Л.О. Ходаківська, яка, досліджуючи можливості використання комп'ютерних інформаційних систем в аудиті, вказує на їх переваги й недоліки та робить висновок про те, що лише удосконалення процедур перевірки служить основою формування повноцінного аудиторського висновку [8].

Низка авторів, зокрема, Р. Вебер [13], Б. Дженкінс і П. Кук [12], С.В. Івахненков [3] та інші визначають загальні засади аудиту в умовах комп'ютеризації та сучасних інформаційних систем, а також вказують на деякі сутнісні характеристики, що з ними пов'язані. С.В. Івахненков також досліджує різні підходи до визначення господарського контролю та аудиту, а також розглядає поняття та сутність контролю й аудиту, їх застосування в умовах інформаційних технологій [3].

Предметно розглядає аудит в умовах комп'ютерних інформаційних систем М.І. Гордієнко. Науковець досліджує помилки, які виникають внаслідок використання комп'ютерних інформаційних систем. Розвиває теоретичне обґрунтування нового виду аудиторського ризику, який пропонує назвати інформаційним. Окрім цього, пропонується схема оцінки інформаційного ризику, пов'язаного із можливістю помилок в програмних алгоритмах, яка має достатньо аргументоване практичне значення [2].

Прикладний характер розроблених названим автором пропозицій вказує на специфіку та достатню спеціалізовану спрямованість наукового пошуку від теорії до практики. Власне в сучасних умовах саме такий підхід є особливо актуальним. Без тісного взаємозв'язку теорії з практикою втрачається значимість наукових розробок.

Постановка проблеми. Відповідно до цього дослідження проблеми комп'ютеризації процедур аудиту слід орієнтувати на можливість практичного застосування тих чи інших удосконалюючих рішень. Одним з можливих напрямів досліджень є формування блок-схем для розробки нового, або удосконалення існуючого програмного забезпечення здійснення аудиту.

Метою написання статті є формування загальних теоретичних засад та побудова базової блок-схеми та дерева рішень процесу аудиту в умовах сучасних інформаційних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробка й обґрунтування загальних засад процесу аудиту в умовах комп'ютерного середовища й використання сучасних інформаційних систем при здійсненні його процедур вимагає дотримання певних принципів. Задля досягнення максимальної ефективності аудиту щодо кожного блоку, який відповідає етапам його проведення, потрібно встановити специфічний перелік вимог і принципів.

Враховуючи той факт, що результати аудиту правомірно відносити до інформаційної системи управління, можна погодитися з вимогами, які ставляться до останньої. Не деталізуючи низки наукових досліджень вчених з цього питання, можна погодитися з узагальненням, зробленим Н.М. Хорунжак. На основі проведеного аналізу підходів до вирішення вказаної проблеми, даний автор резюмує, що основними загальними вимогами, які повинні бути забезпеченні у випадку впровадження комп'ютеризованої інформаційної системи повинні бути:

– якнайповніша реалізація управлінських запитів у відповідні терміни та з відповідними якісними параметрами;

– застосування найбільш ефективних технологій збору, реєстрації, передачі, зберігання, обробки та подання інформації;

– надійний захист інформації від несанкціонованого доступу;

– надійність та висока адаптивність комп'ютерних мереж [9, с.253].

З позиції аудиту як складової комп'ютерної інформаційної системи управління ці вимоги варто дещо деталізувати з урахуванням специфіки аудиторських процедур і етапів їх здійснення. Зокрема, правомірно дотримуватися вимоги щодо врахування управлінських запитів в отриманні необхідної аудиторської інформації у визначені періоди часу. Якщо йдеться про процес керування виробництвом, то цілком зрозуміло, що аудит звітності не дасть належного ефекту. Адже він може мати вплив лише на майбутню організацію виробничих аспектів. Натомість більш дієвим у цьому контексті буде аудит, який здійснюватиметься щодо об'єктів обліку чи процесів, котрі беруть участь або здійснюються в момент виробництва.

Вимога щодо доцільності вибору найбільш ефективних технологій опрацювання даних в процесі проведення аудиту відповідає критерію підвищення його ефективності, оперативності та якості. В такому випадку слід звернути увагу на можливості та обґрунтованість використання в процесі проведення аудиту не лише складних аналітичних комп'ютерних програм, а й простих електронних таблиць, побудованих на основі використання програми Microsoft Office Excel. Зважене розмежування

процедур аудиту та способів їх проведення з використанням відповідних програмних продуктів убезпечить користувачів від надмірних витрат. Такий підхід актуальний не лише в кризових умовах, а вказує на ефективне управління витратами.

Дві останні вимоги з позиції аудиту важливі через конфіденційність інформації та потребу в забезпеченні її недоступності для небажаних користувачів [14, с. 796]. Взаємодія використовуваних програмних продуктів з комп'ютерною системою суб'єкта аудиту дає змогу без особливих затрат формувати неупереджену й об'єктивну інформаційну базу прийняття управлінських рішень та формувати конкурентні переваги в діяльності.

Дотримання вимог в поєднанні з обґрунтованими принципами побудови комп'ютерної системи аудиту, що відповідають його специфіці як процесу, уможливить досягнення таких цілей як контроль, рекомендації щодо можливостей підвищення ефективності діяльності, формування іміджу суб'єкта господарювання та інші. Зважаючи на різноманітність цілей, а також враховуючи специфіку етапів аудиту, при побудові комп'ютерної системи варто дотримуватися певних принципів. При цьому має бути досягнуто максимальної ефективності аудиту. Як відомо, виділяють в основному чотири етапи аудиту: підготовчий, проміжний, основний та заключний. З позиції формування блок-схеми процесу аудиту можливий такий розподіл: 1) для створення основ проведення аудиту (загальносистемна частина, або блок), з варіанту вище – це «підготовчий + проміжний» етапи; 2) для створення контролюючої ланки – «основний етап»; 3) для створення рекомендаційного блоку – «заключний етап».

Щодо першого мають бути дотримані принципи доцільності, комплексності. Другий варто формувати з урахуванням мінімізації ризиків аудиту та обсягів введення додаткових даних, максимального використання інструментарію контролю, а також єдності формалізації процедур аудиту та оформлення його висновків. Третій блок матиме хорошу результативність у випадку дотримання принципів співставності, доцільності, мінімізації невизначеності.

В загальному рекомендовані вимоги й принципи відповідають міжнародним тенденціям. А зміцнення позицій аудиту в Україні, як справедливо підкреслює Н.М. Бойко, його наближення до міжнародних традицій аудиту та принципів вимагає актуалізації здатності та ефективності використання новітніх технологій організації аудиту на основі використання персональних комп'ютерів [1, с. 582].

При проектуванні загальної практичної моделі аудиту може бути використано блочну систему (3 блоки відповідно до етапів аудиту) зі значною кількістю складових. Чисельність останніх залежить від переліку робіт, які виконуються аудитором, а також структури алгоритмів і їх компонентних модулів. Таким чином, керуючий алгоритм аудиту матиме розгалужену лінійну структуру з багатьма складовими, які в сукупності дозволять оперативно отримувати результатну інформацію та формувати аудиторський висновок і рекомендаційні положення й заходи. При цьому, структурна організація аудиту, включає алгоритм дослідження та оцінки (підготовчий етап), алгоритм перевірки (основний етап) та алгоритм формування вихідної інформації (заключний етап) (рис. 1).

Програмні модулі кожного блоку мають бути наповнені відповідними довідниками для максимальної автоматизації здійснюваних аудитором процедур і робіт.

Досліджуючи проблеми та перспективи комп'ютеризації обліку, її переваги й недоліки, С.В. Сисюк та Н.М. Хорунжак стверджують, що, незважаючи на певні переваги, програми, запропоновані на ринку інформаційних послуг, не в повному обсязі виконують всі вимоги, які до них висуваються [7, с. 143]. Це саме можна сказати і про програмні продукти, що використовуються щодо автоматизації аудиту. Український ринок програмного забезпечення в галузі аудиту наразі знаходиться на стадії початкового розвитку й значно відстає від розвинутих країн. Така ситуація пояснюється проблемністю розробки програмного забезпечення, що насамперед пов'язана зі складною структурою аудиту.

Однак, В.Д. Шквір, І.В. Борщук, Н.І. Федишин вбачають більш глибокі причини та стверджують, що серйозними факторами, які перешкоджають позитивному вирішенню вказаного питання, зокрема є:

– відсутність необхідних методів і інструментальних засобів, які б забезпечували інформаційну та програмну сумісність (стикування) аудиторських бухгалтерських систем;

– відсутність необхідних стандартів, які б регламентували процес аудиторської перевірки автоматизованим способом [10, с. 624-625].

Також названі автори зауважують, що на ринку програмних продуктів зовсім відсутні будь-які автоматизовані інформаційні системи для проведення зовнішнього аудиту [10, с. 624]. Проте слід зазначити, що на сьогоднішній день ситуація дещо поліпшилася. Зокрема, розроблено програмний продукт «Івахненков & Катеньов Аудит», у якому реалізовано механізм, який убезпечує від помилок на етапі перенесення облікових даних і характеризується їх двохступеневим перенесенням. Спочатку дані з бухгалтерської системи перевіряються на предмет їх цілісності. Далі, після перетворення даних з формату «1С:Бухгалтерії» або іншої бухгалтерської програми в спеціально розроблений формат, який побудований із врахуванням специфікації XBRL – eXtended Business Reporting Language [4, с.41] для збереження облікової інформації в проміжних базах даних. У продовження такого підходу вважаємо за доцільне здійснювати з допомогою удосконаленого програмного забезпечення (можливо

в новій версії) повторення процедур перевірки, якщо існує імовірність не виявлення помилок чи зловживань. У такому разі дерево рішень матиме кілька розгалужень (рис. 2).

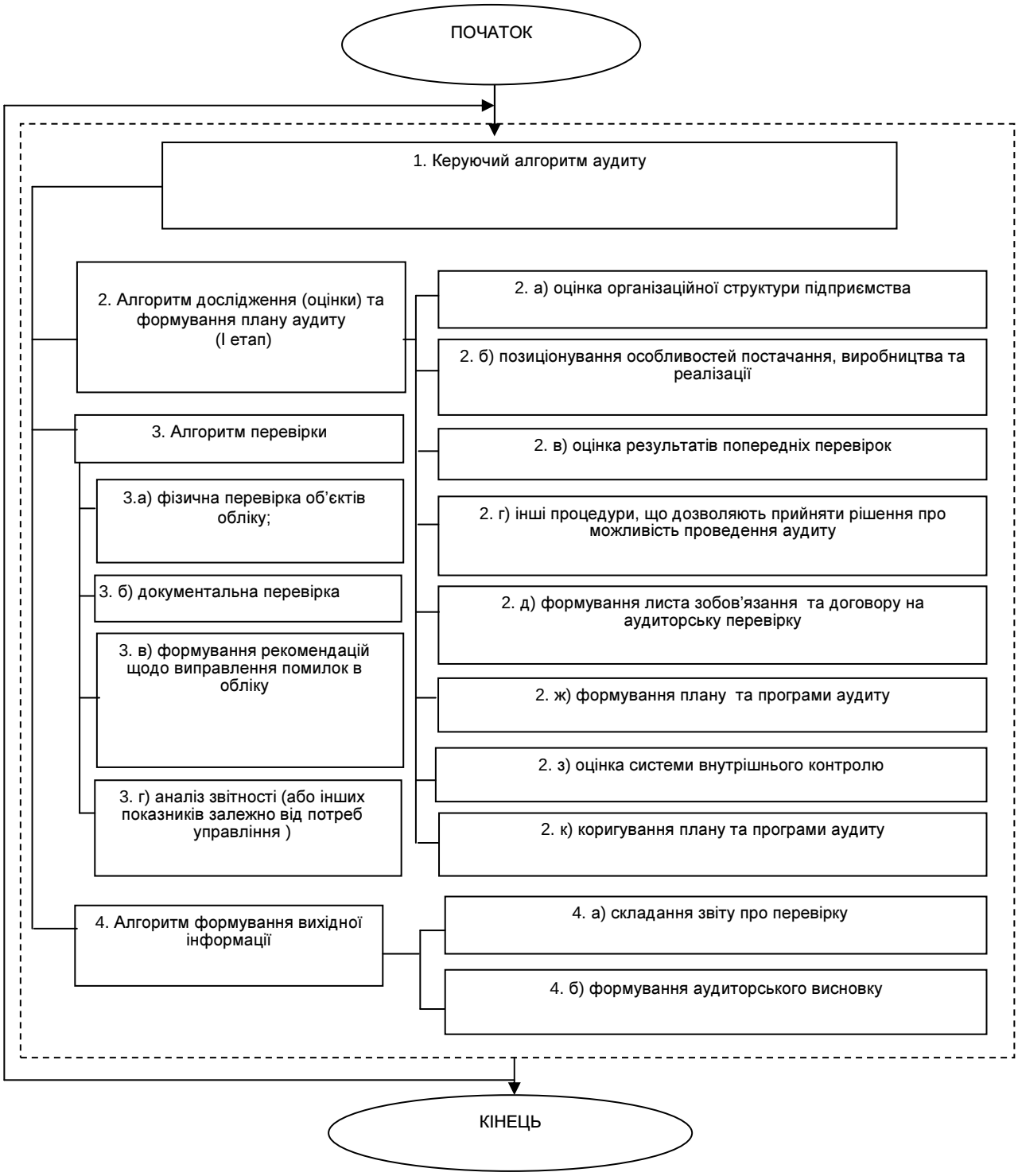

Рис. 1. Структурна організація аудиту

Джерело: узагальнено автором з врахуванням існуючих підходів до процедур аудиту

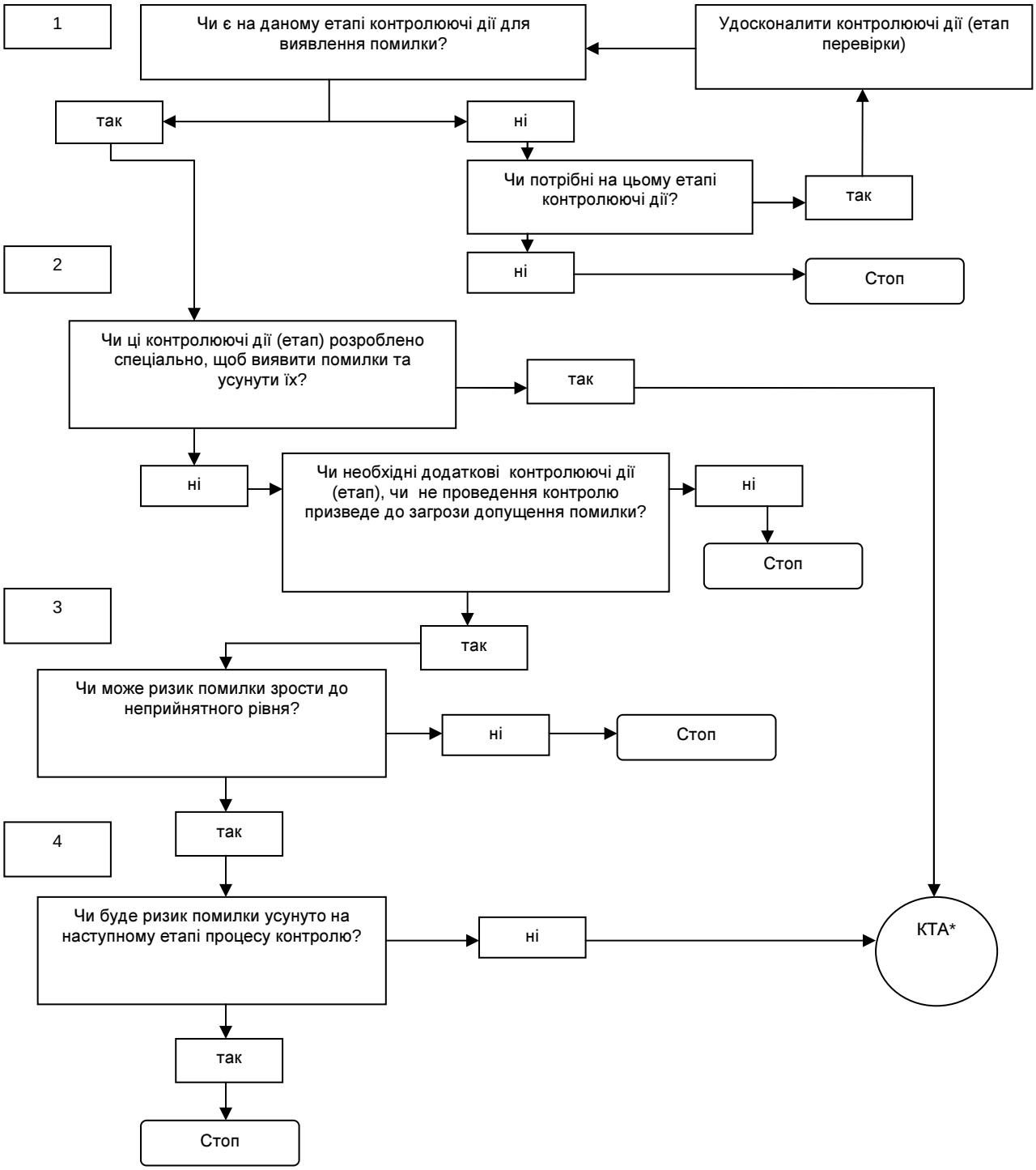

Рис. 2. Рекомендоване дерево рішень аудиту (фрагмент)

*Примітки: * КТА – критична точка аудиту*

Джерело: розроблено автором

Побудоване дерево рішень (див. рис. 2) дозволяє врахувати альтернативні варіанти проведення аудиту від мінімальних до найбільш прийнятних обсягів його процедур. Суттєве значення в цьому випадку має адекватне встановлення на кожному вузлі умови його розгалуження. Досягнення обґрунтованості умов вимагає врахування низки чинників і тому, в перспективі, вони мають підлягати детальному аналізу й дослідженню. Максимальна пов'язаність чинників між собою на кожному розгалуженні повинна виступати основою встановлення розподілу вузла. Також позитивно слід оцінити підхід встановлення певної обґрунтованої межі глибини дерева рішень, оскільки надмірна роздрібненість призводить до ускладнення та збільшення затрат часу на проведення аудиту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сформовані теоретичні положення та практична модель аудиту, а також рекомендації щодо її реалізації у програмному продукті

сприятимуть підвищенню оперативності та якості аудиту в умовах використання комп'ютерних інформаційних технологій. В перспективі вони можуть бути взяті за основу удосконалення програмного забезпечення проведення аудиту. Розвиток такого напряму наукових досліджень є надзвичайно важливим з двох основних причин. По-перше, важливо розвивати вітчизняний ринок програмних продуктів автоматизації зовнішнього аудиту, щоб через конкуренцію досягати зниження їхньої вартості. По-друге, такі дослідження сприятимуть подоланню проблем, пов'язаних з використанням сучасних інформаційних систем при проведенні аудиту.

Література

1. Бойко Н.М. Порівняльна оцінка та вибір програмних продуктів аудиту реальних інвестицій / Н.М. Бойко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – №647. – С.581-586.

2. Гордієнко М.І. Оцінка інформаційного ризику в аудиті комп'ютерних інформаційних систем / М.І. Гордієнко, А.В. Дегтяренко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Т.3. – 2013. – №1 (6). – С. 86 – 92.

3. Івахненков С.В. Поняття комп'ютерного контролю та аудиту / С.В. Івахненков // Вісник Міжгалузевого інституту управління. – 2009. – № 2. – С. 56-60.

4. Івахненков С.В. Аудиторське програмне забезпечення для аналізу даних: перший український досвід / С.В. Івахненков // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 10. – С. 38-44.

5. Кудрицький Б.В. Комп'ютеризація аудиторської діяльності в Україні: проблеми та шляхи подолання / Б.В. Кудрицький // Фінанси, облік і аудит. – 2011. – № 18. – С. 320-327.

6. Саюн А.О. Проблеми і перспективи розвитку автоматизації аудиту в Україні / А.О. Саюн // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 3(18). – С. 261-265.

7. Сисюк С.В. Проблеми та перспективи комп'ютеризації обліку в бюджетних установах / С.В. Сисюк, Н.М. Хорунжак // Науковий вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. – 2009. – №1 (20). – С. 142–146.

8. Ходаківська Л.О. Організація проведення аудиту за допомогою комп'ютерних інформаційних систем / Л.О. Ходаківська // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Том 3. – 2012. – № 1(4). – С. 230-237.

9. Хорунжак Н.М. Модернізація системи обліку бюджетних установ на основі комп'ютерних технологій: умови та принципи / Н.М. Хорунжак // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 3 (20). – С. 251–256.

10. Шквір В.Д. Концепція побудови комплексної автоматизованої інформаційної системи обліку, аналізу та внутрішнього аудиту / В.Д. Шквір, І.В. Борщук, Н.І. Федишин // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – №647. – С. 618-625.

11. Шипунова О.В. Проблемні аспекти комп'ютеризації аудиту в Україні / О.В. Шипунова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. тез доп. XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції (27–28 жовтня 2011 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2011. – Т. 2. – С. 85-86.

12. Jenkins B., P. Cooke, P. Quest. (1992), "An audit approach to computers, London: Coopers & Lybrand Deioitte (United Kingdom), 572 p.

13. Weber R. (1999), "Information systems control and audit", Upper Saddle River, Prentice-Hall, Inc., 1013 p.

14. Golyash I., S. Sachenko, S. Rippa. (2011), "Improving the information security audit of enterprise using XML technologies", Proceedings of the 6th IEEE International Conference on Intelligent Data Acquisition and Advanced Computing Systems: Technology and Applications, Prague, Czech Republic, 15-17 September 2011, pp. 795-798.

References

1. Boiko N.M. (2009), "Comparative evaluation and selection of software audit of real investments", *Visnyk Natsionalnoho Universitetu "Lvivska Politechnika"*, no. 647, pp. 581-586.

2. Hordienko, M.I. and Dehtiarenko, A.V. (2013), "Assessment of risk information in the audit of computer information systems, *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi akademii*, Vol. 3, no. 1(6), pp. 86-92.

3. Ivakhnenkov, S.V. (2009), "The concept of computer control and audit", *Visnyk Mizhgaluzevogo instytutu upravlinnia*, no. 2, pp. 56-60.

4. Ivakhnenkov, S.V. (2009), "Audit software for data analysis: the first Ukrainian experience", *Bukhhalterkyi oblik i audyt*, no. 10, pp. 38-44.

5. Kudrytskyi, B.V. (2011), "Computerization of audit activity in Ukraine: Problems and remedies", *Finansy, onlik i audit,* no. 18, pp. 320-327.

6. Saiun, A.O. (2013), "Problems and prospects of automation audit in Ukraine", Visnyk universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy, no. 3(18), pp. 261-265.

7. Sysiuk, S.V. and Khorunzhak, N.M. (2009), "Problems and prospects of computerization of accounting in budgetary institutions", *Naukovyi visnyk Poltavskoho natsionalnoho technichnoho universutetu imeni Yuria Kondratiuka*, no. 1(20), pp. 142–146.

8. Khodakivska, L.O. (2012), "Organization audit using computer information systems", *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi akademii*, Vol. 3, no. 1(4), pp. 230-237.

9. Khorunzhak, N.M. (2013), "Modernization of accounting in budgetary institutions on the basis of computer technology: principles and conditions", *Stalyi rozvytok ekonomiky,* no. 3 (20), pp. 251–256.

10. Shkvir, V.D., Borshchuk, I.V. and Fedyshyn, N.I. (2009), "The concept of integrated automated information system of accounting, analysis and internal audit", *Visnyk Natsionalnoho Universitetu "Lvivska Politechnika",* no. 647, pp. 618-625.

11. Shypunova, O.V. (2011), “Problematic aspects of computerization of audit in Ukraine”, Problemy I perspektyvy rozvytku bankivskoi sysetmy Ukrainy : zbirnyk tez dopovidei XIV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (27–28 zhovtnia 2011 r.) : u 2 t. / *Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad “Ukrainska akademiia bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy”*, Sumy : DVNZ “UABS NBU”, Vol. 2, pp. 85-86.

12. Jenkins B., P. Cooke, P. Quest. (1992), “An audit approach to computers, London: Coopers & Lybrand Deioitte (United Kingdom), 572 p.

13. Weber R. (1999), “Information systems control and audit”, Upper Saddle River, Prentice-Hall, Inc., 1013 p.

14. Golyash I., S. Sachenko, S. Rippa. (2011), “Improving the information security audit of enterprise using XML technologies”, Proceedings of the 6th IEEE International Conference on Intelligent Data Acquisition and Advanced Computing Systems: Technology and Applications, Prague, Czech Republic, 15-17 September 2011, pp. 795-798.

УДК [339.9 : 338 : 332.1] : 004

Антохов А.А.,
к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ГЛОБАЛЬНИЙ, НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Antohov A.A.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of economic theory, management and administration
Yurij Fedkovych Chernivtsi National University

DEVELOPMENT TRENDS OF INFORMATION TECHNOLOGIES: GLOBAL, NATIONAL AND REGIONAL LEVEL

Постановка проблеми. Для забезпечення трансформації інформаційних ресурсів у знання, що далі зможуть бути використані у виробництві інноваційного продукту, необхідні інформаційні технології. Основними принципами їх застосування мають бути інтегрованість, гнучкість та інформативність [1, с. 133]. Дотримання даних принципів є дуже важливим у зв’язку зі специфічною сутністю та впливами інформаційних технологій, адже вони дозволяють не лише використовувати той ресурс, на основі котрого вони створюються – інформаційний, але й мають пряме відношення до ефективності використання інших ресурсів регіону.

З метою визначення характеру поточних і перспективних впливів інформаційних технологій на економічний розвиток, зокрема регіональної економіки та процеси її інтелектуалізації, необхідно розуміти загальні світові тенденції у даній сфері. Це дозволить обґрунтувати можливості регіонів України слідувати провідним еталонам та виступати потенційними продуцентами нових підходів використання, обробки й продукування інформації та інших ресурсів з її допомогою. Також це дасть змогу виявити можливості регіонів як споживачів інформаційних технологій залучати в свою економічну систему інші інформаційні ресурси, забезпечувати взаємовигідний обмін інформацією та знаннями. Тобто фактично нові інформаційні технології дають регіону можливість бути включеним у глобальний інформаційний простір, вводити у нього свої інформаційні й інші (особливо інтелектуально-трудові) ресурси та використовувати доступну інформацію в поєднанні з власним інтелектуальним потенціалом для розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати даного дослідження отримані з урахуванням напрацювань українських вчених щодо впливів інформаційних технологій на економічний та соціальний розвиток у різних просторових масштабах. Тут вирізняються праці С. Біліченка, Б. Гаврилишина, В. Горбуліна, А. Довбиш, А. Додонова, М. Єрмошенка, І. Олейніченка, В. Онищенка, С. Симоновича, А. Шевчука та ін. Проте недостатнім є вивчення впливу інформаційних технологій на процеси економічного розвитку з обґрунтуванням можливостей регіонів у стимулюванні процесів інтелектуалізації, що доводить актуальність обраної тематики.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз глобальних, національних і регіональних тенденцій розвитку інформаційних технологій у контексті їх впливу на інтелектуалізацію економіки та суспільства регіону. Завданнями при цьому будуть:

- аналіз динаміки основних показників глобального інформаційного розвитку – рівня охоплення населення мережею Інтернет, широкосмуговим, стільниковим мобільним зв’язком тощо;

- порівняння тенденцій розвитку інформаційних технологій в Україні та світі;
- виявлення міжрегіональної диференціації за рівнем активності та потенціалом розвитку сфери інформаційних технологій в Україні загалом та Карпатському регіоні зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Збір показників та аналіз світових тенденцій щодо розвитку інформаційних технологій здійснює низка міжнародних інституцій. Серед них відзначаємо діяльність Міжнародного телекомунікаційного союзу ООН, який публікує основні показники розвитку сфери інформаційно-комунікаційних технологій. У контексті підтвердження наростаючої інтенсивності інформаційних потоків важливими до аналізу є показники використання мобільного, телефонного зв'язку, Інтернету на основі різних технологій (рис. 1). Останнім часом стрімкого росту набувають технології широкосмугового зв'язку – для комунікацій через мобільні телефони та доступу до мережі Інтернет. Такі технології мають значні переваги проти існуючих, адже суттєво підвищують швидкість трафіку та дозволяють залишатись у мережі з мобільного телефону в різних просторових координатах. Так, широкосмуговий доступ до Інтернету (Broadband Internet Access) характеризується високою швидкістю передачі даних за кількома каналами одночасно; зазвичай він протиставляється комутованому доступу з використанням модему та телефонної мережі загального користування, де швидкість трафіку є значно нижчою [2]. Технологія мобільного широкосмугового з'єднання, також відома як технологія безпроводової регіональної мережі (WWAN), надає можливість високошвидкісного безпроводового доступу до Інтернету за допомогою переносних пристроїв; завдяки мобільному широкосмуговому з'єднанню можна підключитись до Інтернету з будь-якого місця розташування, де доступні мобільні послуги GSM або CDMA для підключення; за допомогою мобільного з'єднання можна тримати комп'ютер підключеним до Інтернету, навіть переміщуючись із місця на місце [3]. Велике значення широкосмугового зв'язку зі значно вищою швидкістю полягає в його стимулюванні подальших прогресивних змін. Більшість інформаційних технологій (як принципово нових, так і тих, що є результатом конвергенції вже існуючих) узалежнені від доступності ресурсів до мережі Інтернет та всіх пов'язаних з нею сервісів, надійністю та стабільністю підключення до неї на дедалі зростаючих швидкостях; саме від стабільності таких під'єднань до мережі, їх пропускних можливостей та потенціалу зростання (фактично – стратегічної можливості постійної модернізації) залежатиме конкурентоспроможність держави в новому цифровому світі [4, с. 7].

З даних ООН бачимо, за останні 8 років, відколи поширюється технологія активного мобільного широкосмугового зв'язку, рівень охоплення населення даної послугою в розрахунку на 100 осіб зріс майже у 8 разів. Це значно більше, аніж для решти показників, представлених на рис. 1 (кількість користувачів Інтернету зросла майже у 2 рази, а мобільного стільникового телефонного та фіксованого провідного широкосмугового зв'язку – в 1,9 раза).

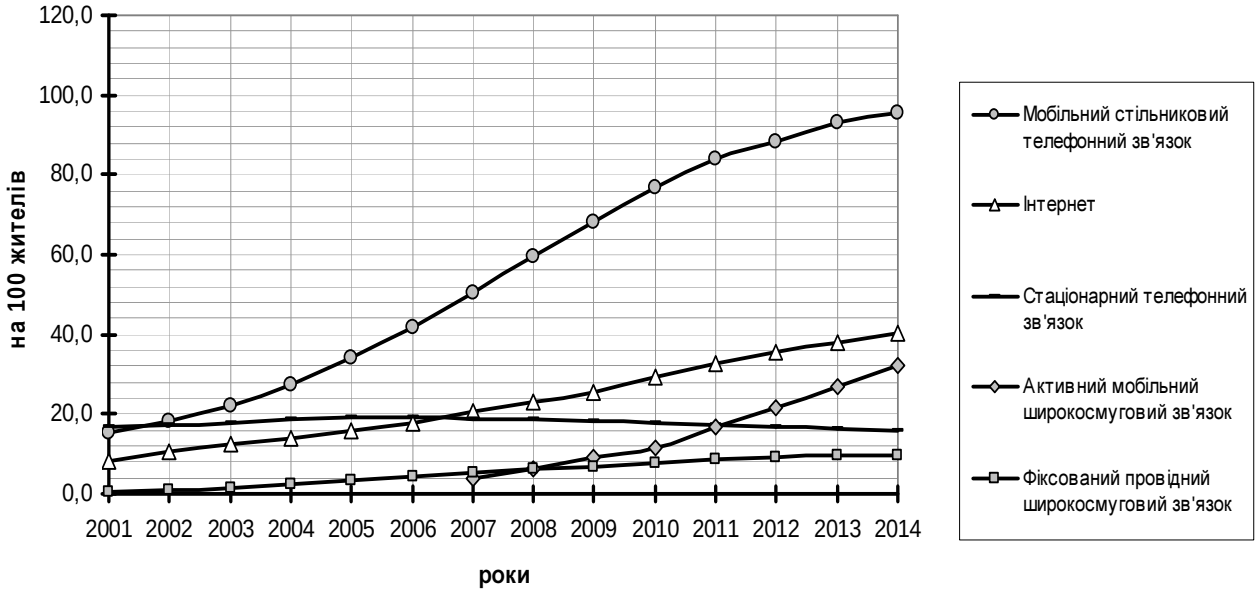

Рис. 1. Основні показники глобального інформаційного розвитку за даними ООН, у розрахунку на 100 жителів, 2001-2014 рр.*

Джерело: складено автором на основі джерела [5]

У плані масштабності використання широкосмугових технологій зв'язку проблемним є розрив у динаміці між країнами з різним рівнем розвитку: у 2014 році – 27,5 осіб на 100 жителів мали доступ до фіксованого провідного широкосмугового зв'язку у розвинених країнах і лише 6,1 у країнах, що розвиваються. У географічному розрізі для Європи характерний найвищий рівень даного показника

(27,7 осіб на 100 жителів), що формує для регіонів України сприятливі мотиваційні передумови в контексті слідування досвіду використання даних технологій задля забезпечення населення якісним доступом до інформації (станом на 2014 рік для країн СНД за даними ООН цей індикатор сягав лише 14,3 осіб на 100 жителів). Це, в свою чергу, є необхідністю для створення сприятливих передумов інтелектуалізації суспільства та розвитку на цій основі регіональної економіки.

Розуміння глобальних тенденцій розвитку інформаційних технологій неможливе без аналізу рівня доступу населення до мережі Інтернет. У світовому масштабі даний показник сягає 40,4 особи на 100 жителів (див. рис. 1). Цікаво, що хоча залежно від рівня розвитку країн маємо суттєвий розрив охопленістю населення Інтернетом – 78,4% у найбільш розвинених країнах і лише 31,2% у країнах, що розвиваються, проте темпи зміни даного показника в останніх значно вищий – за період 2002-2014 рр. зростання становило 6,8 раза, коли у розвинених країнах 2,2 раза. Також відзначаємо, що для країн СНД рівень охоплення населення Інтернетом практично наближається до рівня Північної й Південної Америки та становить 53%.

В Україні, за даними ООН, охопленість населення мережею сягає близько 42% станом на 2014 рік (3,2% від загальної кількості користувачів у Європі). Це значно нижче за середній показник по СНД і стандартів розвинених країн. Проте ринок активно розвивається, хоча якість послуг залишає бажати кращого. Станом на липень 2014 року Україна зайняла 9-те місце в Європі за кількістю користувачів Інтернетом – 18,5 млн. [6]. Тобто за рахунок високого демографічного потенціалу в кількісному аспекті є хороші передумови його трансформації в якісний результат. Це передбачає ефективне використання інформаційних ресурсів мережі Інтернет для нагромадження знань, трудопотенційного розвитку й відображення даних процесів у показниках інноваційної діяльності. Високий потенціал зростання має українське село. Згідно даних соціологічного опитування Київського міжнародного інституту соціології, мережею Інтернет користується лише 31% жителів сіл, у той час як дуже великих міст (понад 500 тис. населення) – 65%, великих міст (101-500 тис.) – 67%, середніх міст (50-100 тис.) – 51% і малих міст (до 50 тис.) – 46% [7]. Цікаво, що українська Інтернет-аудиторія сьогодні росте значною мірою за рахунок старших людей.

У просторовому аспекті дуже проблемним є нерівномірний розвиток регіонів за основними індикаторами, що характеризують проникнення інформаційних технологій. Якщо аналізувати охопленість мережею Інтернет, то тут однозначним лідером є столиця – 55,3% усіх користувачів в Україні. Також вирізняються Харківська (7,3%), Донецька (6,2%), Одеська (5,6%), Львівська (5,4%), Дніпропетровська (4,7%), Луганська (1,7%) області [8]. Частка решти регіонів є дуже низькою. Залежно від кількості користувачів мережею, молодших 25 років, виділяються групи регіонів [9]: Волинська, Рівненська, Хмельницька, Чернівецька області – більше 33% від загальної кількості користувачів; Вінницька, Івано-Франківська, Тернопільська, Сумська області – 29-33% від загальної кількості користувачів; Закарпатська, Львівська, Кіровоградська, Черкаська, Чернігівська області – 25-29% від загальної кількості користувачів; Донецька, Житомирська, Запорізька, Луганська, Одеська, Полтавська, Харківська, Херсонська області – 21-25% від загальної кількості користувачів; Дніпропетровська, Київська, Миколаївська, АР Крим – менше 21% від загальної кількості користувачів.

Тобто, чим більше проникнення мережею Інтернет населення у регіоні, тим зазвичай нижчою є частка молоді, що є її користувачами. Таким чином, підтверджується факт, що саме молодь є рушієм проникнення інформаційних технологій і визначає потенціал зростання. Ті ж області, для котрих частка користувачів серед молоді є низькою і при цьому нижчі показники рівня використання мережі Інтернет, потенціал розвитку інформаційної економіки, інтелектуалізації суспільства поки реалізується вкрай слабо. Такими наразі проблемними регіонами можна виокремити Закарпатську, Житомирську, Кіровоградську, Полтавську, Херсонську, Черкаську, Чернігівську області. Також закономірним є висновок про фактичну руйнацію потенціалу формування регіональної інформаційної економіки й інтелектуалізації суспільства конфліктних регіонів сходу – Донецької та Луганської областей.

Надмірну міжрегіональну диференціацію за проникненням інформаційних технологій серед населення засвідчує також кількість Інтернет-магазинів. Знову ж таки, однозначний лідер м. Київ займає частку 51% від загальної кількості. Вирізняються окрім того області Харківська (10%), Дніпропетровська (8%), Одеська (7%), Донецька (4%), Запорізька (3%), Львівська, Луганська та Миколаївська (по 2%) [10].

Має місце помітна міжрегіональна диференціація в Україні за кількістю суб’єктів надання послуг широкосмугового доступу до мережі Інтернет (рис. 2, частка м. Київ – 17%). Дана технологія, що активно розвивається і має очевидні переваги, нині здобуває популярність серед населення та в бізнес-середовищі. Тому для тих регіонів, що відзначаються більш активним розвитком ринку даних послуг, потенціал інтелектуалізації суспільства на основні використання інформаційних технологій є вищим.

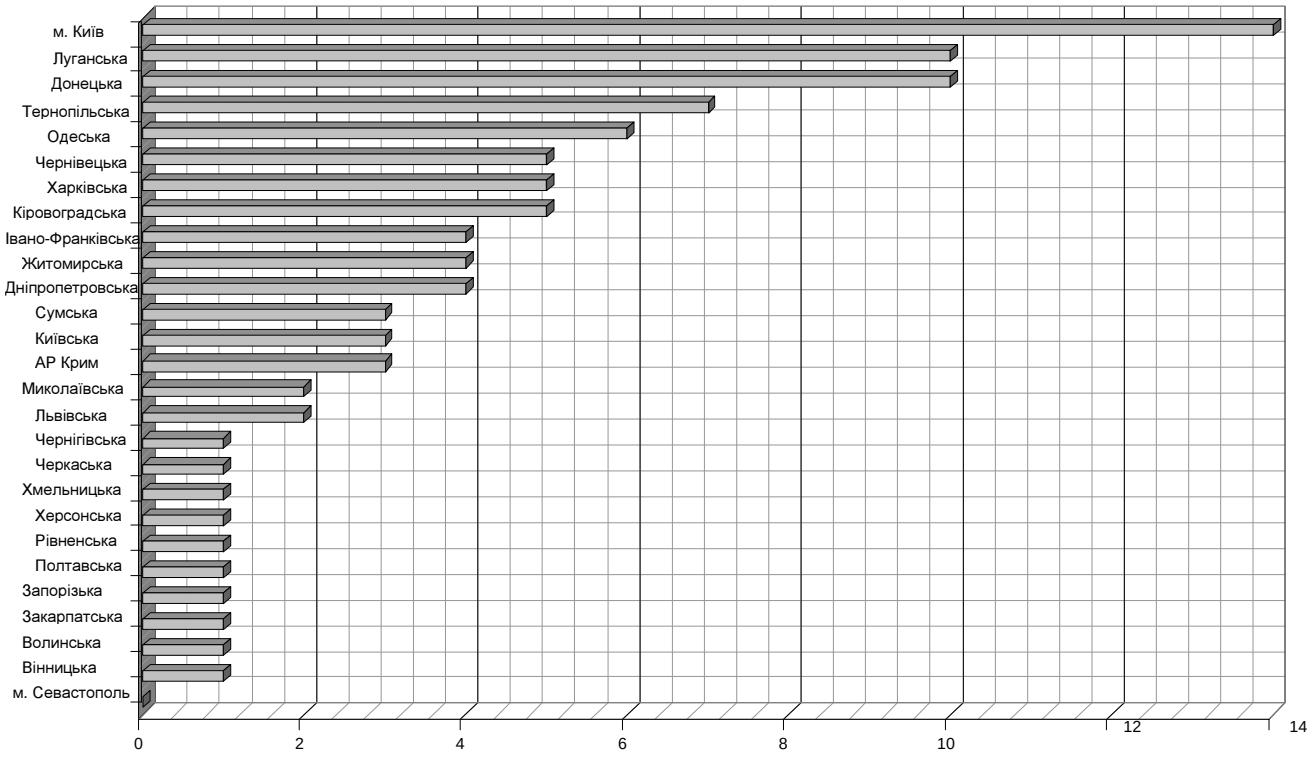

Рис. 2. Розподіл суб'єктів бізнесу, що надають послуги широкосмугового доступу до мережі Інтернет, %, 2013 р.

Джерело: складено автором на основі джерела [11]

Згідно рейтингу областей України за важливими показниками рівня проникнення і використання інформаційних технологій чітко вирізняються регіони-лідери. Звичайно, у межах областей спостерігається різка диференціація в розрізі різних типів поселень (рис. 3). Проте дані регіони відзначаються більш сприятливим середовищем інтелектуалізації суспільства та можуть слугувати базовими територіями цільової підтримки розвитку з технолого-сингулярними орієнтирами. Тобто в їх межах можуть розвиватись специфічні просторові утворення – технопарки, технополіси, наукогради, бізнес-інкубатори, врешті кластери, оскільки тут наявна краща інформаційна основа для активізації інтелектуальної діяльності, а наявне населення вже володіє відповідними навиками та цінностями використання інформаційних технологій.

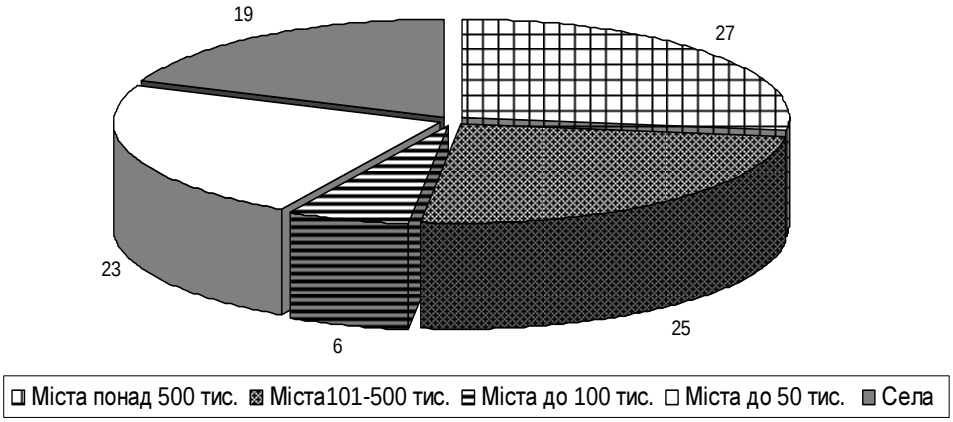

Рис. 3. Структура користувачів мережею Інтернет в Україні залежно від типу поселень, % (дослідження компанії GfK Ukraine, 2012 р.)

Джерело: складено автором на основі джерела [12]

Для наукового обґрунтування перспектив інтелектуалізації суспільства на основі впровадження й ефективного використання інформаційних технологій у регіонах має бути належна статистична база. В Україні наразі це проблемний аспект і більшість індикаторів подаються за результатами соціологічних обстежень недержавних компаній. Тому вітчизняна статистика повинна активно розвивати методологію збору й аналізу статистичних даних розвитку інформаційної економіки в регіонах з доступністю до одержаної інформації всіх зацікавлених суб'єктів.

Загальнодоступними є дані щодо розвитку ринку Інтернет-послуг хіба за обсягами доходів від їх надання поштовими закладами. Дані показники проаналізуємо за прикладом *Карпатського регіону України*. Цей регіон обрано з декількох причин:

- геополітичного розташування з наближенням до кордонів ЄС та слідування їх практики економічного розвитку, регіоналізації, інтелектуалізації суспільства;
- активного поступу Львівської області як перспективного регіону розвитку ІТ-технологій зі стрімким зростанням зайнятості населення у даних сферах; Львівщина може стати інформаційним «локомотивом» у Карпатському регіоні в плані економічного розвитку на основі інтелектуалізації суспільства через пріоритетність ІТ-сфери, а місто Львів – сформуватись як одна з провідних інноваційно-інформаційних метрополій Європи;
- порівняно стабільної ситуації на фоні загальних конфліктогенних змін на півдні та сході України, привабливості західних регіонів для внутрішньо переміщених осіб з високим рівнем інтелектуального потенціалу (особливо молоді, яка прагне тут навчатись).

На рис. 4 відображено потенціал ринку надання послуг доступу до Інтернету, який засвідчує однозначні лідируючі позиції Львівщини. Даний індикатор дозволяє зробити висновки про схильності й можливості населення споживати послуги зв'язку через мережу Інтернет. Відтак це формує сприятливі передумови для їх саморозвитку, інтелектуалізації, участі у різних Інтернет-проектах типу «стартап» та ін.

Рис. 4. Потенціал ринку надання послуг доступу до Інтернету в Карпатському регіоні України, 2007-2013 рр.

Джерело: складено автором на основі джерел: [13-16]

На рис. 4 свідомо подавались дані без розрахунку на кількість наявного населення. Демографічна основа інтелектуалізації суспільства в регіоні насправді є дуже важливим чинником, адже підвищує можливості трансформації кількісних показників в якісні, формувати достатнє мотиваційне середовище розвитку, в тому числі за рахунок притягування осіб з високим інтелектуально-трудовим потенціалом з інших регіонів за рахунок сприятливого середовища бізнесу, навчання, зайнятості, розвитку, забезпечення гідного матеріального рівня.

Для більшості областей основним споживачем послуг доступу до Інтернет є населення. Це відображено на рис. 5.

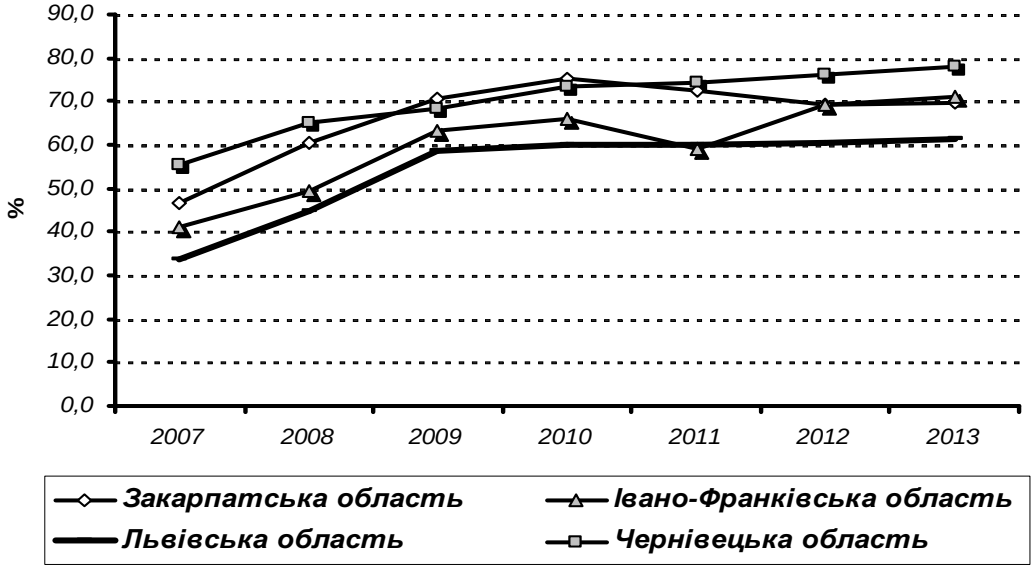

Рис. 5. Сегментна орієнтованість на населення у наданні послуг доступу до мережі Інтернет у Карпатському регіоні України, 2007-2013 рр.

Джерело: складено автором на основі джерел [13-16]

Що показово, то для тих областей, де ринок послуг Інтернет-зв'язку є більш розвиненим, частка їх надання населенню є нижча (див. для прикладу динаміку частки Львівської і Чернівецької областей). Це свідчить про потенціал розвитку ринку в тих регіонах, що відзначаються гіршими порівнюваними тенденціями.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, характер поточного впливу інформаційних технологій на розвиток регіональної економіки та процеси її інтелектуалізації в Україні є доволі різнобоким і некерованим. Щоб цього уникнути, слід чітко розуміти, за якими напрямами інформаційні технології можуть впливати на інтелектуалізацію суспільства, щоб це забезпечувало очікуваний розвиток економіки регіонів. Систематизація таких напрямів буде предметом подальших досліджень за обраною тематикою.

Література

1. Гарасим П. М. Роль і місце інформаційних технологій у забезпеченні розвитку регіональної економіки / П. М. Гарасим, І. Б. Шевчук // Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2013. – № 1. – С. 133–136.

2. Широкосмуговий доступ до інтернету : Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : uk.wikipedia.org/wiki/Широкосмуговий_доступ_до_інтернету

3. Що таке мобільне широкосмугове з'єднання? : Інструкції Windows [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://windows.microsoft.com/uk-ua/windows7/what-is-mobile-broadband

4. Дубов Д.В. Широкосмуговий доступ до мережі інтернет як важлива передумова інноваційного розвитку України : аналіт. доп. / Д.В. Дубов, М.А. Ожеван. – К. : НІСД, 2013. – 108 с.

5. Global ICT developments : ITU. Committed to connecting the world : Statistics [Access to resources] : http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx

6. Internet in Europe Stats : Internet World Stats. Usage and Population Statistics [Access to resources] : http://www.internetworldstats.com/stats4.htm#europe

7. Динаміка використання Інтернет в Україні : Прес-релізи та звіти : Київський міжнародний інститут соціології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=199

8. Розвиток Інтернет в Україні : Microsoft Visual Studio'2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://life-prog.ru/ukr/1_2651_rozvitok-Internet-v-ukraini.html

9. Українці в Інтернеті: що та як шукають жителі країни в Мережі : Саша Юрчук, 1 жовтня 2014 : Преса України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uapress.info/uk/news/show/41256/

10. Популярність послуги розробки Інтернет-магазинів в регіонах України : SITEIMAGE. e-commerce solutions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.siteimage.com.ua/ukr/blog/internet-magaziny

11. Розвиток широкосмугового доступу в Україні : Розподіл по регіонам суб'єктів господарювання, що надають послуги доступу до Інтернет без використання РЧР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://image.slidesharecdn.com/random-130626225154-phpapp01/95/-10-638.jpg?cb=1372306131

12. Кількість регулярних інтернет-користувачів в Україні зросла до 15 млн. осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://economics.unian.net/ukr/detail/145194.

13. Доходи від надання послуг пошти та зв'язку : База даних : Головне управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/Saveshow.asp

14. Доходи від надання послуг пошти та зв'язку : Статистична інформація : Головне управління статистики у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/transp/index2007.html

15. Доходи від надання послуг пошти та зв'язку : Статистична інформація : Головне управління статистики у Івано-Франківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ifstat.gov.ua/

16. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2013 рік / Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Чернівці, 2014. – 604 с.

References

1. Harasym, P.M. and Shevchuk, I.B. (2013), "The role and place of information technology in the development of the regional economy", *Sustainable economic development,* no. 1, pp. 133-136.

2. "Broadband Internet", Wikipedia. The free encyclopedia, available at: uk.wikipedia.org/wiki/Broadband Internet

3. "What is mobile broadband?", Instructions Windows, available at: http://windows.microsoft.com/uk-ua/windows7/what-is-mobile-broadband

4. Dubov, D.V. and Ozhevan, M.A. (2013), *Shyrokosmuhovyi dostup do merezhi internet yak vazhlyva peredumova innovatsiinoho rozvytku Ukrainy* [Broadband access to the Internet as an important prerequisite for innovation development of Ukraine], NISS, Kyiv, Ukraine, 108 p.

5. Global ICT developments : ITU. Committed to connecting the world : Statistics, available at: http://itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx

6. Internet in Europe Stats : Internet World Stats. Usage and Population Statistics, available at:http://internetworldstats.com/stats4.htm#europe

7. The dynamics of Internet use in Ukraine : Press releases and reports : Kyiv international Institute of sociology available at: http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=199

8. The development of the Internet in Ukraine : Microsoft Visual Studio'2010, available at: http://life-prog.ru/ukr/1_2651_rozvitok-Internet-v-ukraini.html

9. Yurchuk, Sasha (2014), "Ukrainians in the Internet: what and how residents are looking in the Network", October 1, 2014 : the Press of Ukraine, available at: http://uapress.info/uk/news/show/41256/

10. The popularity of the service development online stores in the regions of Ukraine : SITEIMAGE. e-commerce solutions, available at: http://siteimage.com.ua/ukr/blog/internet-magaziny

11. The development of broadband access in Ukraine : regional Distribution of business entities that provide services to access the Internet without using HRD, available at: http://image.slidesharecdn.com/random-130626225154-phpapp01/95/-10-638.jpg?cb=1372306131

12. The number of regular Internet users in Ukraine increased to 15 million people, available at: http://economics.unian.net/ukr/detail/145194.

13. Income from provision of services post and communications : Database : Main department of statistics in the Lviv region, available at: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/Saveshow.asp

14. Income from provision of services post and communications : Statistical information : Main Department of statistics in the Transcarpathian region, available at: http://uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/transp/index2007.html

15. Income from provision of services post and communications : Statistical information : Main Department of statistics in Ivano-Frankivsk region, available at: http://ifstat.gov.ua/

16. Main department of statistics in the Chernivtsi region (2014), Statistical Yearbook of Chernivtsi region by 2013, Chernivtsi, Ukraine, 604 p.

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

Дзядикевич Ю.В. ПЕРСПЕКТИВИ ПОКРАЩЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Мета. Проведення аналізу стану галузей енергетики України та окреслення шляхів, які можуть гарантувати енергетичну безпеку України.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, при цьому були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний, дедуктивний і системний аналізи. На основі узагальнення наукових праць проведено аналіз стану галузей енергетики України та окреслено шляхи, які можуть покращити енергетичну безпеку країни.

Результати. Проведено аналіз стану галузей енергетики України, зокрема електроенергетики та нафтогазової промисловості. Встановлено, що Україна має достатні генеруючі потужності та досить розвинуту мережу електропередачі, проте технічний стан основних засобів галузі наближається до критичного через спрацювання та моральну застарілість устаткування, погану якість палива теплової генерації тощо. Виявлено, що важливим енергоносієм для української економіки є нафта. У довгостроковій перспективі пріоритетними цілями держави в нафтопереробній галузі є збільшення ВВП України. Необхідно стимулювати розвиток нафтопереробної галузі до конкурентоспроможного рівня, оскільки на сьогоднішній день використовується не більше 25% нафтопереробних потужностей, при цьому виробничі потужності заводів потребують модернізації. Обґрунтовано, що з метою забезпечення належного рівня енергетичної безпеки можна використати поставки газу через наявні газотранспортні системи у реверсному напрямку, що не потребує істотних інвестицій, і є одним із варіантів диверсифікації постачання газу. Доведено, що напрямами, які можуть гарантувати енергетичну безпеку України, є: державне регулювання енергетики; гарантування державою реалізації стратегії розвитку ринків енергоресурсів; енергетичне співробітництво України з країнами Євросоюзу; диверсифікація джерел постачання країни первинними енергоресурсами; забезпечення державою виконання цілей і завдань розвитку ПЕК відповідно до Енергетичної стратегії України на період до 2030 року.

Наукова новизна. На підставі аналізу стану галузей енергетики України запропоновано перспективні напрями, які можуть гарантувати енергетичну безпеку країні.

Практична значущість. Одержані результати можуть бути використані на підприємствах ПЕК України.

Ключові слова: енергетична безпека, диверсифікація, співпраця, джерела постачання, нафта, газ, транзит, енергоносії, електроенергетика.

Дзядыкевич Ю.В. ПЕРСПЕКТИВЫ УЛУЧШЕНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Цель. Проведение анализа состояния отраслей энергетики Украины и очертание путей, которые смогут гарантировать энергетическую безопасность Украины.

Методика исследования. Методологической основой исследования является диалектический метод научного познания, при этом были использованы общенаучные и специальные методы исследования, а именно: абстрактно-логический, дедуктивный и системный анализы. На основании обобщения научных работ проведен анализ состояния отраслей энергетики Украины и очерчено пути, которые могут улучшить энергетическую безопасность страны.

Результаты. Проведен анализ состояния отраслей энергетики Украины, в частности электроэнергетики и нефтегазовой промышленности. Установлено, что Украина имеет достаточные генерирующие мощности и достаточно развитую сеть электропередач, однако техническое состояние основных фондов отрасли приближается к критическому вследствие износа и морального старения оборудования, плохого качества топлива тепловой генерации. Выявлено, что важным энергоносителем украинской экономики является нефть. В перспективе приоритетной целью государства в нефтеперерабатывающей отрасли является увеличение ВВП Украины. Необходимо стимулировать развитие нефтеперерабатывающей до конкурентовозможного уровня, поскольку на сегодняшний день используется не более 25% нефтеперерабатывающих мощностей, при этом производственные мощности заводов требуют модернизации. Обосновано, что с целью обеспечения надлежащего уровня энергетической безопасности можно использовать поставки газа по имеющимся газотранспортным системам в реверсном направлении, что не требует существенных инвестиций и является одним из вариантов диверсификации поставок газа. Доказано, что направлениями, которые могут гарантировать энергетическую безопасность Украины, являются: государственное регулирование энергетики; гарантирование государством реализации стратегии развития рынков энергоресурсов; энергетическое сотрудничество Украины со странами Евросоюза; диверсификация источников поставок первичных энергоресурсов; обеспечение государством выполнения целей и задач развития ТЭК соответственно с энергетической стратегией Украины на период до 2030 года.

Научная новизна. На основе анализа состояния отраслей энергетики Украины предложены перспективные направления, которые могут гарантировать энергетическую безопасность нашей страны.

Практическая ценность. Полученные результаты исследования могут быть использованы на предприятиях ТЭК Украины.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, диверсификация, нефть, газ, транзит, энергоносители, источники поставок, электроэнергетика, сотрудничество.

Dziadykevych Y.V. PROSPECTS FOR IMPROVING ENERGY SECURITY OF UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to conduct the analysis of the industry state energy of Ukraine and outline ways that can ensure energy security of Ukraine.

Methodology of research. The methodological basis of the study is the dialectical method of scientific cognition. General scientific and special methods of investigation were used in this article, namely: abstract and logical, deductive and systems analysis. It has been conducted the analysis of the industry state energy of Ukraine and outlined ways that can ensure energy security of Ukraine on the basis of generalization of scientific works.

Findings. It has been conducted the analysis of the industry state energy of Ukraine including electricity and oil and gas industry. It has been established that Ukraine has sufficient generating capacity and a rather well developed network of power, but the technical condition of fixed assets of the industry is approaching to the critical due the operation and moral obsolete of equipment, poor quality of fuel thermal generation and so on. It has been revealed that an important energy source for the Ukrainian economy is oil. In the longer term priority objectives of the state in the oil refining industry is to increase GDP of Ukraine. It is necessary to stimulate the development the oil refining industry to competitive levels because today using no more than 25% of refining capacity, while the plant is in need of modernization.

It has been substantiated that in order to ensure an adequate level of energy security can be used gas supplies through the existing pipeline system in the reverse direction, which does not require significant investments and is one of the options for diversification of gas supply. It has been proved that the main directions that can ensure energy security of Ukraine are: state regulation of energy; guarantee of development strategy of energy markets by the state; energy cooperation between Ukraine and EU countries; diversification of sources for primary energy resources of the country; provision of performance goals by the state and objectives of the FEC according to the Energy Strategy of Ukraine until 2030.

Originality. Perspective directions that can ensure energy security of the country were proposed on the basis of analysis of the energy industries in Ukraine.

Practical value. The obtained results can be used at the enterprises of FEC in Ukraine.

Key words: energy security, diversification, cooperation, sources of supply, oil, gas, transit, energy carriers, electric power industry.

Липчук В.В., Малаховський Д.В. СОРТОВІ РЕСУРСИ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Мета. Метою статті є з'ясування основних тенденцій, виявлення закономірностей і проблем розвитку виробництва сортових ресурсів зернових культур в Україні та обґрунтування основних напрямків розвитку галузі селекції та первинного насінництва зернових культур на перспективу.

Методика дослідження. В процесі дослідження застосовано такі методи: абстрактно-логічний – для формування мети та завдань дослідження; загальнонауковий – при вивченні ролі сорту як фактора впливу на інтенсифікацію зернової галузі; статистико-економічний – для визначення тенденцій та детермінант розвитку галузі селекції зернових культур; діалектичний та системного аналізу – при узагальнення літературних джерел та обґрунтування висновків.

Результати. З'ясовано проблеми розвитку виробництва сортових ресурсів зернових культур в Україні. Визначено роль та значення сорту як одного з найефективніших інструментів впливу на інтенсифікацію зернової галузі. Обґрунтовано основні організаційно-економічні напрями розвитку галузі селекції та первинного насінництва зернових культур.

Наукова новизна. Визначено напрями вдосконалення системи селекції та первинного насінництва зернових культур з розробкою підходів щодо створення відповідного селекційно-насінницького центру.

Практична цінність. Отриманні висновки та пропозиції є основою подальшого розвитку наукових обґрунтувань щодо вдосконалення процесів, пов'язаних із функціонуванням галузі селекції та насінництва зернових культур.

Ключові слова: сортові ресурси, зернові культури, інтенсифікація виробництва, селекція зернових культур, селекційно-насінницький центр.

Липчук В.В., Малаховский Д.В. СОРТОВЫЕ РЕСУРСЫ ЗЕРНОВЫХ КУЛЬТУР В УКРАИНЕ: СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ

Цель. Целью статьи является выяснение основных тенденций, выявление закономерностей и проблем развития производства сортовых ресурсов зерновых культур в Украине и обоснование основных направлений развития селекции и первичного семеноводства зерновых культур на перспективу.

Методика исследования. В процессе исследования применены следующие методы: абстрактно-логический – для формирования целей и задач исследования; общенаучный – при изучении роли сорта как фактора влияния на интенсификацию зерновой отрасли; статистико-экономический – для определения тенденций и детерминант развития производства сортовых ресурсов зерновых культур; диалектический и системного анализа – при обобщении литературных источников и обосновании выводов.

Результаты. Выяснены проблемы развития производства сортовых ресурсов зерновых культур в Украине. Определена роль и значение сорта как одного из самых эффективных инструментов воздействия на интенсификацию зерновой отрасли. Обоснованы основные организационно-экономические направления развития области селекции и первичного семеноводства зерновых культур.

Научная новизна. Определены направления совершенствования системы селекции и первичного семеноводства зерновых культур с разработкой подходов к созданию соответствующего селекционно-семеноводческого центра.

Практическая ценность. Полученные выводы и предложения являются основой дальнейшего развития научных обоснований по совершенствованию процессов, связанных с функционирование области селекции и семеноводства зерновых культур.

Ключевые слова: сортовые ресурсы, зерновые культуры, интенсификация производства, селекция зерновых культур, селекционно-семенной центр.

Lypchuk V.V., Malakhowskyy D.V. THE SORTS RESOURCES OF GRAIN CROPS IN UKRAINE: STATUS AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT

Purpose. The purpose of this paper is to clarify the basic trends, detection the regularities and problems of development of production sorts of resources of grain crops in Ukraine and substantiation of the basic directions of the development breeding and primary seed growing of grain crops on perspective.

Methodology of research. The following methods were used in the investigation: abstract logical method – to form purpose and objectives of the study; general scientific method – to study the role of varietal resources as an influence factor on the intensification of grain industry; statistical and economic method – to identify trends and determinants development of branch selection of grain crops; dialectical method and systems analysis method – during the literature review and validation of conclusions stages.

Findings. The problems of production development of grain crops high-quality resources in Ukraine are shown. The role and importance of a high-quality sort as one of the most effective instruments of influence on the intensification of the grain industry is identified. The basic organizational and economic directions of plant breeding branch and primary grain seed's production of crops are justified.

Originality. The directions of system selection and primary seeds growing grain crops improvement are determined. The approaches to setting up a proper selection and seed center are developed.

Practical value. The obtained conclusions and recommendations are the basis for further development of scientific studies on how to improve processes related to the selection and seed crops breeding operations.

Key words: varietal resources, grain crops, intensification of production, selection of grain crops, selection and seeds breeding center.

Логутова Т.Г., Полторацька О.В. ІННОВАЦІЙНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РЕСУРС У МЕТАЛУРГІЙНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Мета статті полягає у дослідженні ефективності використання інноваційної енергозберігаючої технології у металургійній галузі України, а саме в доменному виробництві.

Методика дослідження. В процесі дослідження застосовано загальнонауковий метод аналізу та окремі методи дослідження: статистичний та графічний (при розгляді: динаміки середніх цін паливо-енергетичних ресурсів, питомої ваги ресурсів у собівартості, показників використання пиловугільного палива на підприємствах).

Результати. Обґрунтовано використання пиловугільного палива у доменному виробництві металургійних підприємств України та надано ключові показники впровадження. Проаналізовано і встановлено, що загальна вартість проекту пиловугільного палива на сучасному металургійному підприємстві дорівнює 840 млн. грн., середня вартість обладнання 23 млн. євро. Визначено рівень ефективності проекту і підраховано, що термін його окупності складає від двох до п'яти років.

Наукова новизна результатів дослідження. Виявлено ефективність впровадження пиловугільного палива як на рівні підприємства, так і на рівні металургійної галузі країни, що надає можливість обґрунтувати напрями зниження виробничої собівартості чавуну та підвищення конкурентоспроможності готового прокату.

Практична значущість результатів дослідження. Інноваційне пиловугільне паливо доцільно застосовувати у доменному виробництві провідних металургійних підприємств України з метою поступової відмови від використання дорогого імпортованого природнього газу та значного зниження споживання металургійного коксу, що дозволяє знизити собівартість виробництва готової продукції за рахунок зменшення витрат на паливо-енергетичні ресурси у складних економічних умовах розвитку країни.

Ключові слова: металургійна промисловість, доменне виробництво, інноваційні енергозберігаючі технології, паливо-енергетичні ресурси, природний газ, кокс, вугілля, пиловугільне паливо.

Логутова Т.Г., Полторацкая О.В. ИННОВАЦИОННЫЙ ЕКОНОМИЧНЫЙ РЕСУРС В МЕТАЛУРГИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

Цель статьи заключается в исследовании эффективности использования инновационной энергосберегающей технологии в металлургической отрасли Украины, а именно в доменном производстве.

Методика исследования. В процессе исследования использован общенаучный метод анализа и отдельные методы исследования: статистический и графический (при рассмотрении: динамики средних цен топливо-энергетических ресурсов, удельный вес ресурсов в себестоимости, показателей использования пылеугольного топлива на предприятиях).

Результаты. Обосновано использование пылеугольного топлива в доменном производстве металлургических предприятий Украины и представлены ключевые показатели внедрения. Проанализировано и установлено, что общая стоимость проекта пылеугольного топлива на современном металлургическом предприятии равна 840 млн. грн., средняя стоимость оборудования 23 млн. евро. Определен уровень эффективности проекта и подсчитано, что срок его окупаемости составляет от двух до пяти лет.

Научная новизна. Выявлена эффективность внедрения пылеугольного топлива, как на уровне предприятия, так и на уровне металлургической отрасли государства, что дает возможность обосновать направления снижения производственной себестоимости чугуна и повышения конкурентоспособности готового проката.

Практическая значимость. Инновационное пылеугольное топливо целесообразно применять в доменном производстве ведущих металлургических предприятий Украины с целью постепенного отказа от использования дорогостоящего импортируемого природного газа и значительного снижения потребления металлургического кокса, что позволяет снизить себестоимость производства готовой продукции за счет уменьшения затрат на топливо-энергетические ресурсы в сложных экономических условиях развития страны.

Ключевые слова: металлургическая отрасль, доменное производство, инновационные энергосберегающие технологии, топливно-энергетические ресурсы, природный газ, кокс, уголь, пылеугольное топливо.

Logutova T.G., Poltoratska O.V. INNOVATIVE ECONOMIC RESOURCE IN THE UKRAINIAN STEEL INDUSTRY

Purpose. The purpose of the article is to study the efficiency of innovative energy saving technology in the metallurgical industry of Ukraine, namely in blast furnaces.

Methodology of research. In the process of research the general scientific method of analysis was used as well as separate methods: statistical and graphical (when studying the dynamics of average fuel and energy prices, unit weight of resources at cost price, indices of pulverized coal at enterprises.

Finding. The use of pulverized coal in the blast furnace production of Ukrainian steel works is substantiated and key indices of manufacturing application are given. It is analyzed and established that the total cost of pulverized coal project at a modern enterprise is 840 million UAH, the average cost of equipment is 23 million euros. The level of the project efficiency is determined and the recoupment period is 2 to 5 years.

Originality. Efficiency of establishing pulverized coal both at the enterprise and in the country's steel industry is shown which makes it possible to explain the trend toward lowering the production cost of cast iron and increasing competitiveness of rolled metal products.

Practical value. The innovative pulverized coal is advisable to use at the leading blast furnaces metallurgical enterprises in Ukraine with a perspective of gradual refuse from the use of expensive imported gas and a significant reduction in consumption of metallurgical coke, which reduces the production cost of finished products by reducing the cost of fuel and energy resources in difficult economic circumstances in the country.

Key words: metallurgical industry, blast furnace process, innovative energy-saving technologies, fuel and energy resources, natural gas, coke, coal, pulverized coal.

Алієв А.Р., Шахвердиева Р.О., Алієв Ш.Т. ВАЖЛИВІ ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Мета статті полягає в розробці більш дієвих та ефективних механізмів, інструментів інноваційної економіки в сучасних умовах.

Методика дослідження. У процесі дослідження використана система методів, зокрема: загальнонаукових - при обґрунтуванні важливості розширення інноваційної економіки в умовах глобалізації та прискорення інноватизації національної економіки; спеціальних методів – при розгляді особливості інноваційної економіки, зіставленні досвіду різних країн світу, при обґрунтуванні необхідності прискорення розвитку і розширення ринків інформаційних послуг і знань.

Результати. Обґрунтовано важливість розширення інноваційної економіки в умовах глобалізації та прискорення інноватизації національної економіки. Встановлено, що питання інноваційної економіки, затребувані в сучасних умовах, є важливими напрямками діяльності національної економіки, які повинні протистояти елементам глобалізації та світової конкурентного середовища. Визначено необхідність створення інформаційного суспільства, глибоко збагаченого сучасними знаннями, в яких перетворюється більш продуктивна середу виробництва, мережа переробних підприємств та розвиток структури інноваційної економіки. Виявлено, що вирішення стратегічних завдань перетворення сектора ІКТ в другу пріоритетну сферу національної економіки Азербайджану, після нафти, перебуває в активній фазі розвитку. Обґрунтовано необхідність прискорення розвитку і розширення ринків інформаційних послуг і знань.

Наукова новизна. Проведені дослідження дали можливість сформувати та викласти сучасні наукові погляди на особливості інноваційної економіки, аргументувати важливість застосування інноваційних функцій в системі національної економіки.

Практична значимість. Отримані результати дослідження пропонують низку механізмів щодо розширення інноваційної діяльності в різних секторах національної економіки в умовах трансформації світових економічних процесів.

Ключові слова: інновації, інноваційна економіка, ефективність, національна економіка, інноваційні процеси, глобалізація.

Алиев А.Г., Шахвердиева Р.О., Алиев Ш.Т. ВАЖНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Цель статьи заключается в разработке более действенных и эффективных механизмов, инструментов инновационной экономики в современных условиях.

Методика исследования. В процессе исследования использована система методов, в частности: общенаучных – при обосновании важности расширения инновационной экономики в условиях глобализации и ускорения инноватизации национальной экономики; специальных методов – при рассмотрении особенности инновационной экономики, сопоставлении опыта разных стран мира, при обосновании необходимости ускорения развития и расширения рынков информационных услуг и знаний.

Результаты. Обоснована важность расширения инновационной экономики в условиях глобализации и ускорения инноватизации национальной экономики. Установлено, что вопросы инновационной экономики, востребованы в современных условиях, являются важными направлениями деятельности национальной экономики, которые должны противостоять элементам глобализации и мировой конкурентной среды.

Определена необходимость создания информационного общества, глубоко обогащенного современными знаниями, в которых преобразуется более продуктивная среда производства, сеть перерабатывающих предприятий и развитие структуры инновационной экономики. Выявлено, что решение стратегических задач превращения сектора ИКТ во вторую приоритетную сферу национальной экономики Азербайджана, после нефти, находится в активной фазе развития. Обоснована необходимость ускорения развития и расширения рынков информационных услуг и знаний.

Научная новизна. Проведенные исследования дали возможность сформировать и изложить современные научные взгляды на особенности инновационной экономики, аргументировать важность применения инновационных функций в системе национальной экономики.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования предлагают ряд механизмов по расширению инновационной деятельности в разных секторах национальной экономики в условиях трансформации мировых экономических процессов.

Ключевые слова: инновации, инновационная экономика, эффективность, национальная экономика, инновационные процессы, глобализация.

Aliyev A.G., Shakhverdiyeva R.O., Aliyev Sh.T. IMPORTANT FEATURES OF THE INNOVATION ECONOMY IN MODERN CONDITIONS

Purpose. The purpose of the article is to develop more effective and efficient mechanisms, tools, innovative economy in modern conditions.

Methodology of research. A system of methods, in particular, the importance of enhancing the innovation economy in the context of globalization and acceleration of innovation of national economy is used in the article. Special methods and characteristics of the innovation economy with comparing the experience of different countries of the world, support the need to accelerate the development and market of information services and knowledge are described too.

Findings. There is the importance of expanding the innovation economy in conditions of globalization and accelerating innovation in the national economy substantiated in the article. The issues of innovation economics, demand in modern conditions, important activities of the national economy, which should withstand the elements of globalization and the world competitive environment are established. The necessity of creation of the information society, deeply enriched by modern knowledge, which is converted to more efficient production environment, the network processors and the development of the structure of the innovation economy are given. It is revealed that the strategic objectives of the transformation of the ICT sector in the second priority area of the national economy after oil in the active phase of development. The necessity of accelerating the development and expansion of markets for information services and knowledge is underline too.

Originality. Article given the opportunity to form and express modern scientific views on the characteristics of the innovation economy to argue the importance of using innovative functions in the system of national economy.

Practical value. The research results allowed to propose a number of mechanisms for the expansion of innovative activity in different sectors of the national economy in the conditions of transformation of the world economic processes.

Key words: innovation, innovative economics, innovation functions, the efficiency of the national economy, globalization.

Карасьова Н.А. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ЇЇ СУЧАСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Мета. Метою статті є систематизація теоретико-методологічних підходів до визначення сутності поняття глобалізації світового господарства та встановлення її сучасних характеристик.

Методика дослідження. Методологія даного дослідження полягає у використанні загально-логічних методів індукції та дедукції, проведення аналізу наукових підходів до визначення сутності економічної глобалізації, який здійснювався на основі вторинних даних та узагальнення результатів раніш проведених досліджень. Основними джерелами стали наукові праці в сфері сучасної економічної теорії глобалізації світової економіки.

Результати. Систематизовані наукові концепції щодо визначення поняття "глобалізація" на основі апологетичного, поміркованого та антиглобалізаційного наукових підходів. Досліджена неоліберальна концепція щодо виникнення та розвитку глобалізаційних процесів. Розкриті сутнісні ознаки глобалізації світового господарства в контексті сучасних тенденцій та закономірностей розвитку.

Наукова новизна. Запропоновано авторське визначення процесу глобалізації світового господарства сформоване на основі трансформаціоналістського підходу та розуміння глобалізаційних процесів з точки зору розвитку економічної системи та з урахуванням як суб'єктів економічної глобалізації, так і умов її формування.

Практична значущість. Результати дослідження дозволили розширити теоретико-методологічну базу щодо визначення сутності глобалізації та розкриття її сутнісних ознак на сучасному етапі. У подальшому будуть використані для розробки практичних рекомендацій щодо формування зовнішньоекономічної політики України в умовах глобалізації економіки.

Ключові слова: глобалізація, світове господарство, наукові підходи, сутнісні характеристики.

Карасева Н.А. ГЛОБАЛИЗАЦИЯ МИРОВОГО ХОЗЯЙСТВА И ЕЕ СОВРЕМЕННЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Цель. Целью статьи является систематизация теоретико-методологических подходов к определению сущности понятия глобализации мирового хозяйства и установления ее современных характеристик.

Методика исследования. Методология данного исследования заключается в использовании общелогических методов индукции и дедукции, проведения анализа научных подходов к определению сущности экономической глобализации, который осуществлялся на основе вторичных данных и обобщения результатов

ранее проведенных исследований. Основными источниками стали научные труды в сфере современной экономической теории глобализации мировой экономики.

Результаты. Систематизированы научные концепции относительно определения понятия "глобализация" на основе апологетического, умеренного и антиглобализационного научных подходов. Исследована неолиберальная концепция возникновения и развития процессов глобализаций. Раскрыты сущностные признаки глобализации мирового хозяйства в контексте современных тенденций и закономерностей развития.

Научная новизна. Предложено авторское определение процесса глобализации мирового хозяйства сформулированное на основе трансформационалистского подхода и понимания процессов глобализаций с точки зрения развития экономической системы, и с учетом, как субъектов экономической глобализации, так и условий ее формирования.

Практическая значимость. Результаты исследования позволили расширить теоретико-методологическую базу относительно определения сути глобализации и раскрытия ее сущностных характеристик на современном этапе. В дальнейшем будут использованы для разработки практических рекомендаций относительно формирования внешнеэкономической политики Украины в условиях глобализации экономики.

Ключевые слова: глобализация, мировое хозяйство, научные подходы, сущностные характеристики.

Karasova N.A. GLOBALIZATION OF WORLD ECONOMY AND ITS MODERN CHARACTERISTIC

Purpose. The aim of the article is to systematize the theoretical and methodological approaches to defining the essence of the concept of globalization of world economy and establish its modern characteristics.

Methodology of research. The methodology of this study is to use general and logical methods of induction and deduction, to conduct the analysis of scientific approaches to defining the essence of economic globalization, which was based on the secondary data and summarize the results of previously conducted studies. Scientific works in the sphere of modern economic theory of globalization of the world economy were the main sources of this article.

Findings. Scientific concepts concerning the definition of “globalization” on the basis of apologetic, moderate and anti-globalization of scientific approaches have been systematized. It has been investigated the neoliberal concept concerning occurrence and development of globalization processes. It has been disclosed essential features of globalization of world economy in the context of current trends and patterns of development.

Originality. It has been proposed the author definition of globalization process of the world economy that was formed on the basis of transformational approach and understanding globalization processes in terms of the economic system development and taking into account both representatives of the economic globalization and the conditions of its formation.

Practical value. Results of the research allowed to expand the theoretical and methodological base on determining the essence of globalization and the disclosure of its essential features at the present stage. Subsequently, these results will be used for development of practical recommendations regarding the formation of foreign policy of Ukraine in globalized economy.

Key words: globalization, world economy, scientific approaches, intrinsic characteristics.

Ватаманюк-Зелінська У.З. ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Мета. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо реалізації можливостей інтеграційної взаємодії підприємств із врахуванням факторів підприємницького середовища, що формують його інтеграційність і сприяють утворенню інтеграційних об’єднань в машинобудівному комплексі (МБК) України.

Методика дослідження. У науковій праці використані такі методи проведення економічних досліджень: абстрактно-логічний (для аналізу існуючих теоретичних підходів та формулювання висновків), статистико-економічний (для вивчення сучасного стану розвитку МБК та виділення інтеграційності, як фактора впливу на розвиток підприємницького середовища МБ-промисловості). Інформаційним забезпеченням є закони та нормативно-правові акти; статистичні дані та фактичні показники процесів розвитку галузей машинобудівної промисловості України; спеціальна література з проблем теорії та практики реалізації методів інтеграційної взаємодії. Теоретичною та методологічною базою дослідження й вирішення поставлених завдань є положення теорії інтеграційної взаємодії підприємств.

Результати. Обґрунтовано можливість функціонування інтеграційних об’єднань із додатковими конкурентними перевагами у різних галузях МБК за рахунок залучення ними до співпраці окремих МСП; запропоновано виділяти «інтеграційність», як нову рису підприємницького середовища, яка формується його факторами.

Наукова новизна. Полягає у розширенні існуючих і розробці нових підходів у теорії інтеграційної взаємодії шляхом застосування поняття «інтеграційність» як риси підприємницького середовища.

Практична значущість. Результати дослідження доповнюють практику інтеграції підприємств МБК України необхідними інструментами, які дають можливість удосконалити процес формування інтеграційних об’єднань у галузях МБК.

Ключові слова: підприємницьке середовище, інтеграція, машинобудівний комплекс.

Ватаманюк-Зелинская У.З. ФОРМИРОВАНИЕ ИНТЕГРАЦИОННО ОРИЕНТИРОВАННОЙ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ СРЕДЫ ДЛЯ ПРЕДПРИЯТИЙ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ

Цель. Целью исследования являются обоснования теоретических положений и разработка практических рекомендаций относительно реализации возможностей интеграционного взаимодействия предприятий с учетом

факторов предпринимательской среды, которые формируют его интеграционность и оказывают содействие образованию интеграционных объединений в машиностроительном комплексе (МСК) Украины.

Методика исследования. В научной работе использованы такие методы проведения экономических исследований: абстрактно-логический (для анализа существующих теоретических подходов и формулирования выводов), статистико-экономический (для изучения современного состояния развития МСК и выделения интеграционности, как фактора влияния на развитие предпринимательской среды МС-промышленности). Информационным обеспечением являются законы и нормативно-правовые акты; статистические данные и фактические показатели процессов развития областей машиностроительной промышленности Украины; специальная литература из проблем теории и практики реализации методов интеграционного взаимодействия. Теоретической и методологической базой исследования служат основы теории интеграционного взаимодействия предприятий.

Результаты. Обоснована возможность функционирования интеграционных объединений с дополнительными конкурентными преимуществами в разных областях МБК за счет привлечения ими к сотрудничеству отдельных МСП; предложено выделять «интеграционность», как новую черту предпринимательской среды, которая формируется его факторами.

Научная новизна. Состоит в расширении существующих и разработке новых подходов в теории интеграционного взаимодействия путем применения понятия «интеграционность» как черты предпринимательской среды.

Практическая значимость. Результаты исследования дополняют практику интеграции предприятий МСК Украины необходимыми инструментами, которые дают возможность усовершенствовать процесс формирования интеграционных объединений в отраслях МСК.

Ключевые слова: предпринимательская среда, интеграция, машиностроительный комплекс.

Vatamaniuk-Zelinska U.Z. FORMATION OF INTEGRATION AND ORIENTED ENTREPRENEURIAL ENVIRONMENT FOR ENTERPRISES OF MACHINE BUILDING COMPLEX IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is substantiation of theoretical principles and the develop of practical recommendations for the implementation possibilities of the integration interaction between enterprises, taking into account entrepreneurial environment factors that make it integration and promote the formation of integration associations in machine building complex (MBC) of Ukraine.

Methodology of research. The followings methods of economic research were used in the scientific work: abstract and logical (for analysis of existing theoretical approaches and formulation of conclusions), statistical and economic (to study the present state of MBC development and allocation integration as factors of influencing on the development of entrepreneurial environment, MB industry). Laws and normative legal acts; statistical data and actual indicators of process for development the sectors of machine building industry in Ukraine; special literature on the theory and practice of implementation methods of integration interaction are information support. The provisions of the theory of the integration interaction of enterprises are theoretical and methodological base of research and solving tasks.

Findings. The possibility of functioning integration associations with additional competitive advantages in various fields MBC by attracting by them to the cooperation of specific SME is substantiated in the article. It has been proposed to allocate "integration" as a new feature of entrepreneurial environment, which is formed with its factors.

Originality. Scientific novelty lies in the expansion of existing and development of new approaches to the theory of integration interaction by applying the concept "integration" as features of entrepreneurial environment.

Practical value. The results of research complement the practice of enterprise integration of IBC in Ukraine with the necessary tools that enable to improve the process of forming integration associations in the areas of MBC.

Key words: entrepreneurial environment, integration, machine building complex.

Пробоїв О.А. ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ В СВІТІ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ

Метою дослідження є висвітлення питання геополітичного та геоекономічного позиціонування України в світі у контексті порушення глобальної системи безпеки на тлі загострення взаємовідносин між Україною та Росією.

Методика дослідження полягає у використанні цілого комплексу методів і прийомів наукового пізнання: застосовуючи методологію системного підходу розглянуто основні геополітичні та геоекономічні аспекти конфлікту між Україною та Росією, а на основі статистичного та графічного методу й методів аналізу, узагальнення та діагностики розкрито його вплив на економіки обох держав.

Результати дослідження дозволяють оцінити наслідки конфлікту між Україною та Російською Федерацією й визначити обсяги завданої шкоди економіці конфліктуючих країн, а також передбачити можливу загрозу глобальній системі безпеки.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні геополітичних та геоекономічних аспектів конфлікту між Україною та Російською Федерацією й визначенні позиції України в світі у контексті забезпечення глобальної системи безпеки.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що розглянутий у роботі підхід до аналізу політичної ситуації та визначення її впливу на зміну ціни нафти, коливання курсу долара відносно російського рубля та української гривні дозволяє оцінити втрати для економік обох держав.

Ключові слова: глобальна система безпеки, ескалація конфлікту, геополітична карта світу, європейські санкції, флуктуації середнього курсу долара, нафтові котирування.

Пробоев О.А. ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОЗИЦИОНИРОВАНИЕ УКРАИНЫ В МИРЕ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГЛОБАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ БЕЗОПАСНОСТИ

Целью исследования является освещения вопроса геополитического и геоэкономического позиционирования Украины в мире в контексте нарушения глобальной системы безопасности на фоне обострения взаимоотношений между Украиной и Россией.

Методика исследования заключается в использовании целого комплекса методов и приемов научного познания: применяя методологию системного подхода, рассмотрены основные геополитические и геоэкономические аспекты конфликта между Украиной и Россией, а на основании статистического и графического метода, методов анализа, обобщения и диагностики раскрыто его влияние на экономики обеих государств.

Результаты исследования позволяют оценить последствия конфликта между Украиной и Российской Федерацией, а также определить объемы нанесенного вреда экономике конфликтующих стран и предусмотреть возможную угрозу глобальной системе безопасности.

Научная новизна результатов исследования заключается в теоретическом обосновании геополитических и геоэкономических аспектов конфликта между Украиной и Российской Федерацией и определении позиции Украины в мире в контексте обеспечения глобальной системы безопасности.

Практическая значимость результатов исследования заключается в том, что рассмотренный в работе подход к анализу политической ситуации и определению ее влияния на изменение цены нефти, колебания курса доллара относительно русского рубля и украинской гривны позволяет оценить потери для экономик обеих государств.

Ключевые слова: глобальная система безопасности, эскалация конфликта, геополитическая карта мира, европейские санкции, флуктуации среднего курса доллара, нефтяные котировки.

Proboyiv O.A. GEOPOLITICAL POSITIONING OF UKRAINE IN THE WORLD IN THE CONTEXT OF ENSURING THE GLOBAL SECURITY SYSTEM

Purpose. The objective of the research is the treatment of the issue of the geopolitical and geo-economic positioning of Ukraine in the world in the context of breaking of the global security system on the background of worsening of the Ukrainian-Russian relations.

The methodology of research is based on a complex of methods and approaches to the scientific cognition. Applying the methodology of a systematic approach, the geopolitical and geo-economic aspects of the Ukrainian-Russian conflict were studied. On the basis of the statistical and graphic method as well as methods of analysis, generalization and diagnostics, the conflict's impact on the economies of both countries has been revealed.

Findings. The research results permit to assess the effect of the conflict between Ukraine and the Russian Federation, determine the amount of the inflicted losses to the economies of the countries in the conflict, and foresee a possible threat to the global security system.

Originality. Scientific novelty of the research results includes the theoretical grounding of the geopolitical and geo-economic aspects of the Ukrainian-Russian conflict and in determining the Ukraine's position in the world in the context of ensuring the global security system.

Practical value. Practical importance of the research results lies in the fact that the applied approach to the analysis of the political situation and determining its impact on the oil prices and the ruble fluctuation against the dollar and the Ukrainian hryvna permits to assess the losses of the economies of both countries.

Key words: global security system, conflict's escalation, the world geopolitical map, the European sanctions, average dollar rate's fluctuations, oil quotations.

Гоцелюк А.Ю., Попович В.Р. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Мета. Розгляд теоретичних, організаційних аспектів розвитку аграрного сектору України в умовах міжнародного співробітництва.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувалася низка таких методів: абстрактно-логічний (для визначення сутності та значення міжнародного співробітництва); монографічний (при дослідженні особливостей розвитку міжнародного співробітництва в аграрному секторі); метод аналізу та синтезу (для виявлення переваг міжнародних угод, які сприятимуть конкурентоспроможності аграрної економіки України).

Результати. Встановлено, що Україна є важливим постачальником продовольства на світовий ринок, тому співпраця з іноземними державами є важливим питанням розвитку міжнародних відносин. Виявлено, що міжнародне співробітництво в галузі сільського господарства відіграє важливу роль, оскільки спрямовано на підвищення ефективності використання природних ресурсів, поліпшення забезпечення населення продовольчими товарами, стабілізацію ринку сільгосппродукції і продовольства, підтримку і захист товаровиробників агропромислового комплексу, стимулювання взаємного товарообігу, підвищення життєвого рівня сільського населення країн. Визначено, що головними партнерами України в цьому напрямку є такі країни, як Бразилія, Литва, Швейцарія, Китай, Корея, Норвегія, Ісландія та Франція.

Наукова новизна. Визначення ролі міжнародного співробітництва в розвитку аграрного сектору України.

Практична значущість. Отримані результати можуть бути використанні керівниками підприємств аграрного сектору для розвитку міжнародного співробітництва.

Ключові слова: аграрний сектор, міжнародне співробітництво, міжнародні угоди, двосторонні відносини.

Гоцелюк А.Ю., Попович В.Р. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Цель. Рассмотрение теоретических, организационных аспектов развития аграрного сектора Украины в условиях международного сотрудничества.

Методика исследования. В процессе исследования использовалась ряд таких методов: абстрактно-логический (для определения сущности и значения международного сотрудничества); монографический метод (при исследовании особенностей развития международного сотрудничества в аграрном секторе); метод анализа и синтеза (для выявления преимуществ международных соглашений, которые будут способствовать конкурентоспособности аграрной экономики Украины).

Результаты. Установлено, что Украина является важным поставщиком продовольствия на мировой рынок, поэтому сотрудничество с иностранными государствами является важным вопросом развития международных отношений. Выявлено, что международное сотрудничество в области сельского хозяйства играет важную роль, поскольку направлено на повышение эффективности использования природных ресурсов, улучшения обеспечения населения продовольственными товарами, стабилизации рынка сельхозпродукции и продовольствия, поддержку и защиту товаропроизводителей агропромышленного комплекса, стимулирование взаимного товарооборота, повышение жизненного уровня сельского населения стран. Определено, что главными партнерами Украины в этом направлении являются такие страны, как Бразилия, Литва, Швейцария, Китай, Корея, Норвегия, Исландия и Франция.

Научная новизна. Определение роли международного сотрудничества в развитии аграрного сектора Украины.

Практическая значимость. Полученные результаты могут быть использованы руководителями предприятий аграрного сектора для развития международного сотрудничества.

Ключевые слова: аграрный сектор, международное сотрудничество, международные соглашения, двусторонние отношения.

Gotseluk A.Y., Popovich V.R. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE IN TERMS OF INTERNATIONAL COOPERATION

Purpose. Consideration of theoretical and organizational aspects of the development of the agricultural sector of Ukraine in terms of international cooperation.

Method of research. The study used a number of methods: abstract-logical (to determine the nature and significance of international cooperation); monographic (in the study of peculiarities of development of international cooperation in the agricultural sector); method of analysis and synthesis (to identify the benefits of international agreements that will contribute to the competitiveness of the agricultural economy of Ukraine).

Findings. Ukraine is a major supplier of food to the world market, so the cooperation with foreign countries is an important issue in international relations. International cooperation in the field of agriculture plays an important role because it is aimed at improving the efficient use of natural resources, improve the maintenance of the population in food products stabilization of the market of agricultural products and food, support and protection of producers of agriculture, promotion of mutual trade, improving the living standards of the rural population. It is worth noting that the main partners of Ukraine in this direction are such countries as Brazil, Lithuania, Switzerland, China, Korea, Norway, Iceland and France.

Originality. Defining the role of international cooperation in the development of the agrarian sector of Ukraine.

Practical value. The results can be used heads of enterprises of the agricultural sector for the development of international cooperation.

Key words: agricultural sector, international cooperation, international agreements, bilateral relations.

Стельмащук А.М. РАЦІОНАЛЬНЕ ТРАНСПОРТНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Метою даного дослідження є узагальнення теоретичних засад і сучасних організаційно-економічних проблем раціонального транспортного обслуговування аграрного виробництва та визначення можливих напрямів і способів їх вирішення.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові прийоми та спеціальні методи економічних досліджень. Зокрема на основі монографічного аналізу літературних джерел обґрунтовано сутність основних понять досліджуваної проблеми та визначено методи розрахунку потреб транспортних засобів для забезпечення раціонального обслуговування сільського господарства і показники ефективності використання транспортного потенціалу.

Результати. Обґрунтовано сутність раціонального транспортного обслуговування аграрного виробництва і пов'язаних з ним основних теоретичних понять. Встановлено, що в аграрному секторі України є необхідним застосування елементів транспортної системи у взаємодоповнюючому та взаємозбагачуючому комплексі. Відзначено, що висока ефективність перевезень у сільськогосподарських підприємства досягається за рахунок раціонального поєднання автомобільного, тракторного та гужового транспорту. Визначена система показників оцінки ефективності використання транспортних засобів.

Наукова новизна. Використано комплексний підхід до вивчення проблем низької ефективності використання транспортних засобів і визначення напрямів раціонального обслуговування сільськогосподарських підприємств.

Практична цінність. Отримані результати дослідження є основою підвищення ефективності формування і використання транспортних засобів та забезпечення раціонального обслуговування сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, транспортне забезпечення, раціональне транспортне обслуговування.

Стельмащук А.М. РАЦИОНАЛЬНОЕ ТРАНСПОРТНОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Целью данного исследования является обобщение теоретических основ и современных организационно-экономических проблем рационального транспортного обслуживания аграрного производства и определения возможных направлений и способов их решения.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные приемы и специальные методы экономических исследований. В частности, на основе монографического анализа литературных источников обоснована сущность основных понятий исследуемой проблемы и определены методы расчета потребностей транспортных средств для обеспечения рационального обслуживания сельского хозяйства и показатели эффективности использования транспортного потенциала.

Результаты исследования. Обоснована сущность рационального транспортного обслуживания аграрного производства и связанных с ним основных теоретических понятий. Установлено, что в аграрном секторе Украины необходимо применение элементов транспортной системы в взаимодополняющем и взаимообогащающем комплексе. Отмечено, что высокая эффективность перевозок в сельскохозяйственных предприятиях достигается за счет рационального сочетания автомобильного, тракторного и гужевого транспорта. Определена система показателей оценки эффективности использования транспортных средств.

Научная новизна. Использован комплексный подход к изучению проблем низкой эффективности использования транспортных средств и определения направлений рационального обслуживания сельскохозяйственных предприятий.

Практическая ценность. Полученные результаты исследования являются основой повышения эффективности формирования и использования транспортных средств и обеспечение рационального обслуживания сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, транспортное обеспечение, рациональное транспортное обслуживание.

Stelmashchuk A.M. RATIONAL TRANSPORT MAINTENANCE OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is the generalization of theoretical principles and modern organizational and economic problems of rational transport maintenance of agricultural production and determining possible directions and ways of their solution.

Methodology of research. General scientific methods and special techniques for economic researches were used in the study. In particular, the essence of basic concepts of the investigated the problem has been substantiated on the basis of monographic analysis of literary sources and methods of calculating the needs of vehicles for rational maintenance of agriculture and indicators for efficiency using of the transport potential have been identified.

Findings. The essence of rational transport maintenance for agricultural production and basic theoretical concepts that are related with them has been substantiated. It has been established that in the agricultural sector of Ukraine is necessary to use elements of the transport system in mutually complementary and mutually beneficial complex. It has been noted that the high efficiency of transport at agricultural enterprises is achieved by rational combination of truck, tractor and road transport. The system of estimation indexes for efficient use of vehicles has been defined.

Originality. Comprehensive approach to the problems of low efficiency of using vehicles was used and determining directions of rational maintenance of agricultural enterprises.

Practical value. The obtained results of research are the basis for improving the efficiency of formation and use of vehicles and rational maintenance of agricultural enterprises.

Key words: agricultural enterprises, transport maintenance, rational transport service.

Темченко О.А. ОБГРУНТУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГІРНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РОЗРОБКИ ЗАЛІЗОРУДНИХ РОДОВИЩ

Мета. Визначення технологічного потенціалу гірничих підприємств з відкритим способом розробки родовищ для забезпечення їх конкурентоспроможності за складних фінансово-економічних умов господарювання.

Методика дослідження. Під час проведення даного дослідження використовувались методи техніко-економічного аналізу для оцінки технологічного потенціалу сучасних гірничих підприємств, деталізації та синтезу – для виявлення факторів, що впливають на обсяги споживання ресурсів та їх витратні характеристики у гірничому виробництві, а також системного аналізу – для узагальнення теоретико-методологічних засад формування конкурентних позицій товарної продукції вітчизняних підприємств.

Результати. За результатами проведених досліджень розроблена й деталізована методика комплексної оцінки рівня технологічного потенціалу вітчизняних гірничих підприємств на основі економічних критеріїв, що проводиться на різних рівнях управління (оперативному, тактичному й стратегічному).

Наукова новизна. Уточнена сутність технологічного потенціалу гірничих підприємств, що полягає у створенні нових вартостей і виконанні основного економічного закону – закону економії часу, при якому процес

керування обумовлюється не тільки наявністю ресурсів, але і їх розподілом, використанням і своєчасним поповненням. Запропонований підхід виокремлює основні геотехнологічні резерви підвищення ефективності розробки глибоких залізорудних родовищ при реконструкції, технічному переозброєнні діючих і будівництві нових гірничих підприємств, що дозволяє визначити найважливіші напрями розвитку прикладних досліджень в геотехнології, геоекології та геоекономіці.

Практична значущість. Розроблена методика комплексної оцінки рівня технологічного потенціалу дозволяє всебічно оцінити ефективність подальшого відпрацювання залізорудних родовищ відкритим способом при визначенні фактичного і перспективного рівня розвитку гірничих підприємств України з метою посилення їх конкурентних позицій на ринках залізорудної сировини. Для оцінки технологічного рівня гірничого виробництва пропонується використовувати матричний метод, що розширює рамки проведення аналізу діяльності гірничозбагачувального підприємства з позиції його конкурентоспроможності.

Ключові слова: технологічний потенціал, гірничі підприємства, конкурентоспроможність, залізорудні родовища.

Темченко А.А. ОБОСНОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ГОРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ РАЗРАБОТКИ ЖЕЛЕЗОРУДНЫХ МЕСТОРОЖДЕНИЙ

Цель. Определение технологического потенциала горных предприятий с открытым способом разработки месторождений для обеспечения их конкурентоспособности в сложных финансово-экономических условиях хозяйствования.

Методика исследования. Во время проведения данного исследования использовались методы технико-экономического анализа для оценки технологического потенциала современных горных предприятий, детализации и синтеза – для выявления факторов, влияющих на объемы потребления ресурсов и их расходные характеристики в горном производстве, а также системного анализа – для обобщения теоретико-методологических основ формирования конкурентных позиций товарной продукции отечественных предприятий.

Результаты. По результатам проведенных исследований разработана и детализирована методика комплексной оценки уровня технологического потенциала отечественных горных предприятий на основе экономических критериев, которая проводится на различных уровнях управления (оперативном, тактическом и стратегическом).

Научная новизна. Уточнена сущность технологического потенциала горных предприятий, заключающаяся в создании новых ценностей и выполнении основного экономического закона – закона экономии времени, при котором процесс управления обуславливается не только наличием ресурсов, но и их распределением, использованием и своевременным пополнением. Предложенный подход выделяет основные геотехнологические резервы повышения эффективности разработки глубоких железорудных месторождений при реконструкции, техническом перевооружении действующих и строительстве новых горных предприятий, позволяет определить важнейшие направления развития прикладных исследований в геотехнологии, геоэкологии и геоэкономике.

Практическая значимость. Разработанная методика комплексной оценки уровня технологического потенциала позволяет всесторонне оценить эффективность последующей отработки железорудных месторождений открытым способом при определении фактического и перспективного уровня развития горных предприятий Украины с целью повышения их конкурентных позиций на рынках железорудного сырья. Для оценки технологического уровня горного производства предлагается использовать матричный метод, который расширяет рамки проведения анализа деятельности горно-обогатительного предприятия с позиции его конкурентоспособности.

Ключевые слова: технологический потенциал, горные предприятия, конкурентоспособность, железорудные месторождения.

Temchenko O.A. SUBSTANTIATION OF TECHNOLOGICAL POTENTIAL OF MINING ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF PROVIDING COMPETITIVENESS DEVELOPMENT OF IRON ORE DEPOSITS

Purpose. Determination of technological capacity of mining companies which use open-pit mining to ensure their competitiveness in difficult financial and economic conditions.

Methodology of research. At the time of this study methods of technical and economic analysis to assess technological potential of modern mining enterprises, detalization and synthesis were used to identify factors influencing the consumption of resources and their metering characteristics in mining industry, as well as system analysis - to summarize theoretical and methodological basis for the formation of competitive positions of commercial products at domestic enterprises.

Findings.. According to the results of the research the method of complex assessment of the level of technological capabilities at domestic mining enterprises on the basis of economic criteria, which is held at different levels of management (operational, tactical and strategic), has been developed and detailed.

Originality. The essence of technological potential of mining enterprises, consisting in new values and implementation of the basic economic law, the law of time saving when the control process is determined not only by the availability of resources, but also by their distribution, use and timely completion has been specified. The suggested approach highlights major geotechnical reserves of effectiveness increasing for deep iron ore deposits under the reconstruction, modernization of existing and construction of new mining enterprises, allows to determine the most important trends in the development of applied research in geotechnology, geoecology and geoeconomics.

Practical value. The developed technique of a complex assessment of the level of technological potential permits to evaluate the effectiveness of the subsequent mining of iron ore deposits by open pit method when determining the actual and prospective level of development of Ukraine's mining enterprises with the purpose of improvement their competitive positions on iron ore markets. In order to assess the technological level of the mining industry it is suggested

to use the matrix method, which expands framework of the performance analysis at mining and ore-dressing enterprise from a perspective of its competitive position.

Key words: technological potential, mining enterprises, competitiveness, iron ore deposits.

Нікітін Ю.О., Рукас-Пасічнюк В.Г. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ТРАНСФЕРУ ІННОВАЦІЙНИХ РОЗРОБОК ПІДПРИЄМСТВА ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ

Метою даної статті є обґрунтування та розробка організаційно-економічного механізму трансферу інноваційних розробок підприємства водного транспорту України.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано методи: аналітичний, абстрагування, візуальний, аналізу та синтезу, порівняння та інші при обґрунтуванні організаційно-економічний механізму трансферу інноваційних розробок, який включає: зовнішню систему (призначена для розвитку стратегічного науко-технічного партнерства та забезпечення оперативного обміну інформацією між розробниками та споживачами інноваційних технологій, створення умов для ефективного формування і трансферу та комерціалізації відкритих інноваційних розробок на внутрішніх та міжнародних ринках, розвитку партнерських зв'язків та ін.) та внутрішню систему (визначає потенціал реалізації спільного проекту та використовує наявні ресурси всіх учасників для оптимізації процесу трансферу).

Результати. На основі аналізу сутності та структури формування механізму управління та організаційно-економічного механізму управління підприємством запропоновано організаційно-економічний механізм трансферу інноваційних розробок, застосування якого апробовано для підприємства водного транспорту.

Наукова новизна. Запропоновано ефективний організаційно-економічний механізм трансферу інноваційних розробок, який включає: зовнішню систему, призначену для розвитку стратегічного науко-технічного партнерства та внутрішню систему, що визначає потенціал реалізації спільного проекту та використовує наявні ресурси всіх учасників для оптимізації процесу трансферу інновацій.

Практична значущість. Запропонований організаційно-економічний механізм трансферу інноваційних розробок впроваджено на підприємстві водного транспорту «УМС МАРІН», що сприятиме підвищенню конкурентоздатності та економічній ефективності діяльності підприємства.

Ключові слова: механізм управління, організаційно-економічний механізм, трансфер інноваційних розробок, підприємство водного транспорту.

Никитин Ю.А., Рукас-Пасичнюк В.Г. ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ТРАНСФЕРА ИННОВАЦИОННЫХ РАЗРАБОТОК ПРЕДПРИЯТИЯ ВОДНОГО ТРАНСПОРТА УКРАИНЫ

Целью данной статьи является: обоснование и разработка организационно-экономического механизма трансфера инновационных разработок предприятия водного транспорта Украины.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы: аналитический, абстрагирования, визуальный, анализа и синтеза, сравнения и другие при обосновании организационно-экономического механизма трансфера инновационных разработок, который включает: внешнюю систему (предназначена для развития стратегического научно-технического партнерства и обеспечения оперативного обмена информацией между разработчиками и потребителями инновационных технологий, создания условий для эффективного формирования и трансфера открытых инновационных разработок на внутренних и международных рынках, развития партнерских связей и др.) и внутреннюю систему (определяет потенциал реализации совместного проекта и использует имеющиеся ресурсы всех участников для оптимизации процесса трансфера).

Результаты. На основе анализа сущности и структуры формирования механизма управления и организационно-экономического механизма управления предприятием предложен организационно-экономический механизм трансфера инновационных разработок, применение которого апробировано для предприятия водного транспорта.

Научная новизна. Предложен эффективный организационно-экономический механизм трансфера инновационных разработок, который включает: внешнюю систему, предназначенную для развития стратегического научно-технического партнерства и внутреннюю систему, определяет потенциал реализации совместного проекта и использует имеющиеся ресурсы всех участников для оптимизации процесса трансфера инноваций.

Практическая значимость. Предложенный организационно-экономический механизм трансфера инновационных разработок внедрен на предприятии водного транспорта «УМС МАРИН» и будет способствовать повышению конкурентоспособности и экономической эффективности деятельности предприятия.

Ключевые слова: механизм управления, организационно-экономический механизм, трансфер инновационных разработок, предприятие водного транспорта.

Nikitin Y.O., Rukas-Pasichnyuk V.G. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR TRANSFER OF INNOVATIVE DEVELOPMENTS OF THE ENTERPRISE OF WATER TRANSPORT IN UKRAINE

The purpose of this article is: rationale and development of organizational and economic mechanism of transfer of innovative development enterprise of water transport of Ukraine.

Methodology of research. During the research used methods: analytical, method of abstracting, visual, analysis and synthesis method, comparisons and other at a substantiation organizational and economic mechanism of transfer innovation developments, which includes: the external system (is intended for the development of strategic research and technology partnerships and ensure the rapid exchange of information between the developers and consumers of

innovative technologies, creating the conditions for effective formation and transfer of open innovation developments in the domestic and international markets, partnerships, and others.) and the internal system (determines the potential of the joint project and uses the available resources of all participants for optimization of process of transfer).

Findings. Based on the analysis of essence and structure formation of the management mechanism, organizational and economic mechanism of enterprise management proposed organizational and economic mechanism of transfer of innovation developments, the use of which was validated for enterprise of water transport.

Originality. The proposed effective organizational and economic mechanism of transfer innovation, which includes: the external system for the development of strategic scientific and technological partnerships and the internal system that determines the potential of the joint project and uses the available resources of all participants to optimize the transfer of innovation.

Practical value. The proposed organizational and economic mechanism of transfer of innovation developments implemented at the enterprise of water transport "UMS Marine" and will enhance of competitiveness and economic efficiency of activity enterprises.

Key words: management, mechanism, organizational and economic mechanism, transfer of innovation, enterprise of water transport.

Литвинов А.І. КРИТЕРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою статті є узагальнення теоретичних положень сталого розвитку, прийнятих на Міжнародній конференції ООН (Ріо-Де-Жанейро, 1992 р.) та адаптація їх на рівні сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. Виконання визначених завдань для досягнення поставленої мети здійснювалось із використанням різноманітних загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема: монографічний – при обґрунтуванні комплексного підходу до оцінки розвитку та ефективності функціонування сільськогосподарського підприємства; методи аналізу і синтезу – для визначення показників і методики оцінки фізичного та людського капіталу підприємства.

Результати. Запропоновано оцінювати розвиток сільськогосподарського підприємства на основі комплексного підходу із використанням системи показників, що дають можливість виявляти різні аспекти його діяльності. Визначено показники комплексної оцінки потенціальних можливостей виробничої діяльності підприємств і рівня їх використання, зокрема, оцінки капіталу, що знаходиться в розпорядженні підприємства, в тому числі – людського, а також оцінки продукції, що виробляється. Обґрунтовано механізм забезпечення єдності підходів та методик розрахунку, що використовуються, який дає можливість одержати співставні результати.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає в удосконаленні існуючих методик та підходів до економічних досліджень. В тому числі – в контексті проблематики сталого розвитку.

Практична значущість. Практична значущість результатів дослідження полягає в уніфікації підходів та методик досліджень економічного розвитку сільськогосподарського підприємства. Це дозволить забезпечити співставність результатів, одержаних різними дослідниками, вийти в результаті на більш широкий горизонт досліджень та підвищити у такий спосіб достовірність їх результатів.

Ключові слова: економіка, розвиток, сільське господарство, підприємство, сталий розвиток, оцінка, аналіз, людський капітал.

Литвинов А.И. КРИТЕРИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью статьи является обобщение теоретических положений устойчивого развития, принятых на Международной конференции ООН (Рио-де-Жанейро, 1992) и их адаптация на уровне сельскохозяйственных предприятий.

Методика исследования. Решение задач, определенных в соответствии с поставленной целью производилось с использованием разнообразных общенаучных и специальных подходов, в частности: монографического при обосновании комплексного подхода к оценке развития и эффективности функционирования сельскохозяйственного предприятия; методы анализа и синтеза — для определения показателей и методики оценки физического и человеческого капитала предприятия.

Результаты. Предложено оценивать развитие сельскохозяйственного предприятия на основе комплексного подхода с использованием системы показателей, которые дают возможность оценить различные аспекты его деятельности. Определены показатели комплексной оценки потенциальных возможностей производственной деятельности предприятий и уровня их использования, в частности, оценка капитала, который находится в распоряжении предприятия, в том числе – человеческого, а также оценка выпускаемой продукции, прочие. Обоснован механизм обеспечения единства подходов и используемых методик расчетов, который дает возможность получения сопоставимых результатов.

Научная новизна. Научная новизна заключается в совершенствовании существующих методик и подходов к экономическим исследованиям. В том числе – в контексте проблематики устойчивого развития.

Практическая значимость. Практическая значимость результатов исследования заключается в унификации подходов и методик исследований экономического развития сельскохозяйственного предприятия. Это позволит обеспечить сопоставимость результатов, полученных разными исследователями, выйти в результате на более широкие горизонты исследований и повысить таким способом достоверность их результатов.

Ключевые слова: экономика, развитие, сельское хозяйство, предприятие, устойчивое развитие, оценка, анализ, человеческий капитал.

Litvinov A.I. CRITERIA OF AN AGRICULTURE ENTERPRISE'S ECONOMIC DEVELOPMENT

Purpose. The article is devoted to the issues of generalization the basic provisions on sustainable development, declared on UN Conference on Environment and Development, held in Rio de Janeiro, 1992 and their adaptation for implementing by agricultural enterprises.

Methodology of research. Objectives needed for the accomplishment the goal of investigation were met by a wide range of different common and special methods and approaches to scientific research. There are: the monograph method — was used for the grounding the complex approach to evaluating the development and operating efficiency of an agriculture enterprise; methods of analysis and synthesis — for estimating indicators and methods of enterprise's traditional and human capital valuation.

Findings. Author proposes to make the estimations of agricultural enterprise's development grounding on complex approach and using a system of indicators that are capable of revealing different aspects of its activities. Indicators of complex evaluation an enterprise's production potential and the level of their use has been proposed. Including those for valuation the available capital both traditional and human and for valuation the production. The mechanism of securing the common approaches and methods for calculations in order to get comparable results was grounded.

Originality. The originality of the research has been tied to improving existing methods and approaches to economic research. And that of sustainable development aspects.

Practical value. A practical value of the results that had been achieved lies in aspects of unification approaches and methods of researching the agricultural enterprise economic development. It secures comparable results achieved by different researchers, more wide horizon of researches and more reliable conclusions as a result.

Key words: economy, development, agriculture, farming, enterprise, sustainable development, valuation, analysis, human capital.

Жукевич С.М., Фроленко Р. В. УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Метою дослідження є визначення основних напрямів удосконалення управління витратами діяльності в сучасних умовах господарювання.

Методика дослідження. У процесі дослідження стану управління витратами підприємства застосовувалися такі методичні прийоми, як аналіз, абстрагування, порівняння для виявлення основних напрямів економічної думки щодо управлінської системи витратами. Також використовувалися синтез, дедукція, індукція та інші емпіричні методичні прийоми дослідження.

Результати. Встановлено, що в умовах фінансово-економічної кризи важливим є управління витратами підприємства, що характеризує процес постійного системного впливу на структуру та величину витрат за бізнес-процесами з метою їх оптимізації та досягнення запланованих фінансових результатів. Визначено, що процес управління витратами включає калькулювання витрат, облік, контроль і є невід'ємною частиною процесу управління діяльністю підприємства, що в свою чергу охоплює розробку й реалізацію рішень та контроль за їх виконанням. Доведено, що процес управління витратами є зв'язковим механізмом безпосередньо між витратами та отриманими фінансовими результатами на основі прийнятого управлінського рішення та виступає як фактор конкурентоспроможності.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в удосконаленні моделі управління конкурентоспроможними витратами, що передбачає послідовний вимір причинно-наслідкових витрат і вибір оптимальних витрат: «витрати на вибір стратегії – витрати на інновації – витрати на виробництво – витрати на підвищену якість продукту – витрати на прискорення технологічного циклу – витрати на продаж».

Практична значущість. Використання запропонованої моделі на практиці в сучасних умовах забезпечує стійкий рівень конкурентоспроможності підприємства та обумовлює його конкурентну позицію у релевантному внутрішньому та зовнішньому ринку.

Ключові слова: підприємство, витрати, управління витратами, концепції управління витратами, конкурентоспроможність.

Жукевич С.Н., Фроленко Р.В. УПРАВЛЕНИЕ РАСХОДАМИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Целью исследования является определение направлений усовершенствования управления расходами деятельности в современных условиях ведения хозяйства.

Методика исследования. В процессе исследования состояния управления расходами предприятия применялись такие методические приемы, как анализ, абстрагирование, сравнение для выявления основных направлений экономической мысли относительно управленческой системы расходами. Также использовались синтез, дедукция, индукция и другие эмпирические методические приемы исследования.

Результаты. Установлено, что в условиях финансово-экономического кризиса важным является управление расходами предприятия. Это есть процесс постоянного системного влияния на структуру и величину расходов за бизнес-процессами с целью их оптимизации и достижения запланированных финансовых результатов. Процесс управления расходами включает калькулирование расходов, учет, контроль и является неотъемлемой частью процесса управления деятельностью предприятия, что в свою очередь охватывает разработку и реализацию решений и контроль за их выполнением. Доказано, что процесс управления расходами является связочным механизмом непосредственно между расходами и полученными финансовыми результатами на основе принятого управленческого решения и выступает как фактор конкурентоспособности.

Научная новизна результатов исследования заключается в усовершенствовании концепции управления

конкурентоспособными расходами, которая заключается в последовательном измерении причинно-следственных расходов и выборе оптимальных расходов : "расходы на выбор стратегии – расходы на инновации – расходы на производство – расходы на повышенное качество продукта – расходы на ускорение технологического цикла – расходы на продажу".

Практическая значимость. Использование такой концепции на практике в современных условиях обеспечивает стойкий уровень конкурентоспособности предприятия и обусловливает его конкурентную позицию в релевантном внутреннем и внешнем рынке.

Ключевые слова: предприятие, расходы, управление расходами, концепции управления расходами, конкурентоспособность.

Zyukevych S.M., Frolenko R.V. A MANAGEMENT OF ACTIVITY CHARGES IS IN CONTEXT OF PROVIDING OF COMPETITIVENESS OF ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is to determine the main directions of activity improving cost management of activity in the in modern economic conditions.

Methodology of research. The following instructional techniques were used during the investigation of cost management enterprise, such as: analysis, abstraction, comparison to identify the main directions of economic thought on cost management system. Synthesis, deduction, induction and other empirical techniques of research also were used in the article.

Findings. It has been established that in conditions of the financial and economic crisis it is important to control the costs of the enterprise, which characterizes the process of constantly impact on the structure and amount of costs for business processes in order to optimize them and achieve planned financial results.

It has been determined that the management costs include the cost calculation, accounting and control is an integral part of the management of the enterprise activity, which in turn covers the development and implementation of decisions and monitoring for their implementation.

It has been proved that the process of cost management is connected mechanism directly between the costs and the obtained financial results on the basis of the adopted management solutions and acts as a factor of competitiveness.

Originality. Scientific novelty of the results of the study is to improve the model of competitive cost management that provides a consistent measurement of cost causation costs and selection of optimal costs, "the costs on the choice of strategy – the costs on innovations – the production costs – the cost on increased product quality – the cost on accelerating technological cycle – selling costs".

Practical value. Using the proposed model in practice in modern conditions provides a stable level of enterprise competitiveness and makes its competitive position in the relevant domestic and international market.

Key words: enterprise, costs, cost management, concepts of cost management competitiveness.

Полозова Т.В. ФОРМУВАННЯ КЛАСОВОГО КОНТУРУ ДІАГНОСТИКИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою статті є розробка методичних рекомендацій щодо формування класового контуру діагностичного простору інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з питань інноваційного інвестування. У процесі дослідження застосовувались такі методи: аналізу і синтезу (при критичному огляді наукових джерел); абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення та формулювання висновків); графічний (для візуалізації діагностичного простору та сукупності індикаторів, що формують класовий контур інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства); логічних узагальнень (для формування системи інтегральних показників класового контуру діагностики); математичного моделювання (для математичної інтерпретації розрахунку інтегральних показників класового контуру діагностики).

Результати. Наведена графічна інтерпретація діагностичного простору та сукупності індикаторів, що формують класовий контур діагностики інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства. Запропоновано методику розрахунку інтегральних показників класового контуру діагностики інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства, у тому числі використовуючи дані статистичної звітності підприємства.

Наукова новизна. На відміну від існуючих підходів класовий контур у даному дослідженні запропоновано формувати на основі чотирьох індикаторів, алгоритм розрахунку яких обумовлений наявними даними зі статистичної звітності підприємства. Комплекс розпізнавальних класових індикаторів охоплює відносні показники, які характеризують ефективність інноваційно-інвестиційної діяльності та ринкову перевагу підприємства серед конкурентів, враховуючи рівень концентрації (монополізації) ринку.

Практична значущість. Запропонований підхід до формування класового контуру діагностичного простору дозволяє визначити критерії і показники з метою позиціонування та кількісної ідентифікації рівня інноваційно-інвестиційної спроможності досліджуваного підприємства у конкурентному просторі.

Ключові слова: підприємство, інноваційно-інвестиційна спроможність, діагностика, діагностичний простір, класовий контур, система інтегральних показників.

Полозова Т.В. ФОРМИРОВАНИЕ КЛАССОВОГО КОНТУРА ДИАГНОСТИКИ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОЙ СПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью статьи является разработка методических рекомендаций по формированию классового контура диагностического пространства инновационно-инвестиционной способности предприятия.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются научные работы отечественных и зарубежных ученых по вопросам инновационного инвестирования. В процессе

исследования применялись такие методы: анализа и синтеза (при критическом обзоре научных источников); абстрактно-логический (для теоретического обобщения и формулировки выводов); графический (для визуализации диагностического пространства и совокупности индикаторов, которые формируют классовый контур инновационно-инвестиционной способности предприятия); логических обобщений (для формирования системы интегральных показателей классового контура диагностики); математического моделирования (для математической интерпретации расчета интегральных показателей классового контура диагностики).

Результаты. Приведена графическая интерпретация диагностического пространства и совокупности индикаторов, которые формируют классовый контур диагностики инновационно-инвестиционной способности предприятия. Предложена методика расчета интегральных показателей классового контура диагностики инновационно-инвестиционной способности предприятия, в том числе используя данные статистической отчетности предприятия.

Научная новизна. В отличие от существующих подходов классовый контур в данном исследовании предложено формировать на основе четырех индикаторов, алгоритм расчета которых обусловлен имеющимися данными из статистической отчетности предприятия. Комплекс распознавательных классовых индикаторов охватывает относительные показатели, которые характеризуют эффективность инновационно-инвестиционной деятельности и рыночное преимущество предприятия среди конкурентов, учитывая уровень концентрации (монополизации) рынка.

Практическая значимость. Предлагаемый в данной работе подход к формированию классового контура диагностического пространства позволяет определить критерии и показатели с целью позиционирования и количественной идентификации уровня инновационно-инвестиционной способности исследуемого предприятия в конкурентной среде.

Ключевые слова: предприятие, инновационно-инвестиционная способность, диагностика, диагностическое пространство, классовый контур, система интегральных показателей.

Polozova T.V. FORMATION OF CLASS CONTOUR FOR DIAGNOSTICS OF INNOVATION AND INVESTMENT CAPACITY OF THE ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is the development of methodological recommendations on the formation of class contour for diagnostic space of innovation and investment capacity of the enterprise.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of research is the scientific works of domestic and foreign scholars on issues of innovative investment.

The following methods were used in the process of the study: analysis and synthesis (in the critique review of scientific sources); abstract and logical (for theoretical generalizations and drawing conclusions); graphic (for visualization of diagnostic space and aggregate indicators that form the class contour of innovation and investment capacity of the enterprise); logical generalization (to form a system of integrated performance of class contour of diagnostics); mathematical modeling (for calculating mathematical interpretation of integrated performance of class contour of diagnostics).

Findings. It has been presented graphic interpretation of diagnostic space and the set of indicators that form the class contour of diagnostics of innovation and investment capacity of the enterprise. It has been proposed the method of calculating the integrated performance of class contour for diagnostic of innovation and investment capacity of the enterprise, including data using statistical statements of the enterprise.

Originality. It has been proposed to form class contour in this study in contrast to the existing approaches on the bases of four indicators, calculation algorithm which is due to reports from statistical statements of the enterprise.

The complex of distinctive class indicators covers relative indicators that characterize the effectiveness of innovation and investment activity and market advantage of enterprise among competitors, given the level of concentration (monopolization) of the market.

Practical value. The proposed approach to the formation of class contour of diagnostic space allows you to determine the criteria and indicators for the purpose of positioning and quantitative identification of innovation and investment capacity of the investigated enterprises in a competitive space.

Key words: enterprise, innovation and investment capacity, diagnostics, diagnostic space, class contour, system of integral indicators.

Зеленська М.О. МЕТОДИКА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЩОДО РОЗВИТКУ ПОЛІГРАФІЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою статті є розробка методики для прийняття рішень щодо розвитку поліграфічного підприємства з урахуванням визначених стратегічних цілей, що характеризують новий бажаний стан підприємства у майбутньому.

Методика дослідження. Методичною базою дослідження є наукова література. Основою дослідження стали загальнонаукові положення та спеціальні методи наукового пізнання, такі як методи аналізу, синтезу, узагальнення (для систематизації теоретичних концепцій щодо сутності, складу розвитку); критеріальний метод (для визначення експертів та виокремлення альтернативних можливостей розвитку), формалізації (для формування методики експертного оцінювання), модифікований метод аналізу ієрархій (для побудови ієрархії взаємозалежностей для прийняття управлінського рішення).

Результати. Розроблено методику прийняття рішень щодо розвитку поліграфічного підприємства, що враховує сукупності ресурсів, інструментів, засобів та механізмів, що спрямовані на створення, покращення та реалізацію альтернативних можливостей підприємства для досягнення визначених цілей.

Наукова новизна дослідження полягає у формуванні методики прийняття рішень у розрізі управління розвитком поліграфічного підприємства, що дозволяє, на відміну від інших, на основі конкретизації напрямків управлінського впливу, формалізації підходів до прийняття рішень, залучення експертів, врахування цілей та дослідження потенційних напрямів, підвищити ефективність планування розвитку підприємства.

Практична значущість. Отримані результати дослідження є основою для подальшого удосконалення інструментів та засобів розвитку поліграфічного підприємства, а також можуть бути впроваджені в процес управління поліграфічними підприємствами.

Ключові слова: поліграфічне підприємство, обґрунтування розвитку, методика прийняття управлінських рішень.

Зеленская М.А. МЕТОДИКА ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ ПО РАЗВИТИЮ ПОЛИГРАФИЧЕСКОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью статьи является разработка методики принятия решений относительно развития полиграфического предприятия с учетом стратегических целей, которые характеризуют новое состояние предприятия в будущем.

Методика исследования. Методической базой исследования является научная литература в составе научных статей, монографий, пособий, авторефератов диссертаций. Основой исследования стали общенаучные положения и специальные методы научного познания, такие как методы анализа, синтеза, обобщения (для систематизации теоретических концепций относительно сущности, структуры понятия развития), критериальный метод (для определения экспертов и выделения альтернативных возможностей развития), формализации (для формирования методики экспертного оценивания), модифицированный метод анализа иерархий (для построения иерархий взаимозависимостей для принятия управленческого решения).

Результаты. Сформировано методику принятия решений относительно развития полиграфического предприятия с учетом совокупности ресурсов, инструментов, средств и механизмов, которые направлены на создание, улучшение и реализацию альтернативных возможностей предприятия для достижения поставленных целей.

Научная новизна результатов исследования состоит в формировании методики принятия решений в разрезе управления развитием полиграфического предприятия, которая позволяет, в отличии от других, на основе конкретизации направлений управленческого влияния, формализации подходов к принятию решений, внедрении экспертов, учета целей и исследования потенциальных направлении развития, повысить эффективность планирования развития полиграфического предприятия.

Практическая значимость. Полученные результаты являются основанием для дальнейшего усовершенствования инструментов и средств развития полиграфического предприятия, а также могут быть внедрены в процесс управления полиграфическим предприятием.

Ключевые слова: полиграфическое предприятие, обоснование развития, методика принятия управленческих решений.

Zelenska M.O. METHODOLOGY OF MAKING DECISION ACCORDING TO THE DEVELOPMENT OF PRINTING ENTERPRISE

Purpose. The purpose of the paper is to develop a methodology of decision-making regarding to printing company's development taking into account strategic goals that characterize the new desired position of the enterprise.

Methodology of research. Methodological base of research are scientific literature. As a basis of the study were used general and special methods of scientific researches, such as analysis, synthesis (to systematize the theoretical approaches to the nature and structure of the development), criterial method (to choose experts and separation of alternatives), formalization methods (for forming methods of expert evaluation), modified method of analytic hierarchy (to build a hierarchy interdependencies for making managerial decision).

Findings. The method of making decisions about printing company's development was formed, taking into account resources, tools and mechanisms for creating, improving and implementing alternative development opportunities to achieve company goals.

Originality. The methodology of decision making in the context printing company's development was established. It is based on the specific areas of managerial influence, formalization approaches to decision-making, involving experts, taking into account the goals to improve planning enterprise development.

Practical value. The result of research is a basis for further improvement of the instruments and tools of printing company's development process and it can be implemented in the management of printing companies

Key words: printing enterprise, decision-making about development, justification of development.

Східницька Г.В. ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ЗБІЛЬШЕННЯ

Мета. Метою нашої статті є дослідження сучасного стану доходів як основного джерела надходжень сільськогосподарських підприємств Львівщини та вплив окремих факторів, які спричиняють її коливання протягом досліджуваного періоду.

Методика дослідження. Для розв'язання поставленого у дослідженні завдання використовувались такі методи: системний підхід до вивчення економічних явищ, положення вітчизняної та зарубіжної економічної науки з питань формування доходів сільськогосподарських підприємств; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення поглядів учених на сутність та необхідність формування фінансово-економічних результатів діяльності сільськогосподарських підприємств; статистико-економічний – для аналізу динаміки показників

розвитку та ефективності сільського господарства, обсягу номінальної та дефлятованої виручки від реалізації сільськогосподарської продукції; соціологічний – для виявлення перспектив сільського господарства та формування фінансово-економічних результатів діяльності сільськогосподарських підприємств; монографічний – для поглибленого вивчення проблеми формування сприятливих фінансово-економічних результатів діяльності на прикладі сільськогосподарських підприємств Львівської області, а також діалектичний метод пізнання.

Результати. Досліджено показники виручки від реалізації продукції як основне джерело фінансових надходжень сільськогосподарських підприємств. Визначено основні чинники, що впливають на розмір виручки від реалізації продукції та її динаміка протягом аналізованого періоду. Здійснено дослідження дефлятованої виручки від реалізації сільськогосподарської продукції, яке свідчить про реальне збільшення обсягів надходжень в структурі доходів сільськогосподарських підприємств.

Наукова новизна. Запропоновано комплексний підхід до вирішення проблеми поліпшення фінансово-економічних результатів діяльності сільськогосподарських підприємств, який доведений до рівня практичного застосування і може бути використаний для прискорення процесів концентрації виробництва у сільському господарстві.

Практична значущість. Отримані результати дослідження – окремі положення, висновки та пропозиції - спрямовані на обґрунтування напрямів збільшення доходів сільськогосподарських підприємств Львівської області та прийняття конкретних управлінських рішень із забезпечення їх на відповідному рівні.

Ключові слова: валова продукція, виручка від реалізації продукції, сільськогосподарські підприємства, індекс цін, дефлятація.

Схидницкая Г.В. ФОРМИРОВАНИЕ ДОХОДОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ И ПУТИ ИХ УВЕЛИЧЕНИЯ

Цель. Целью нашей статьи является исследование современного состояния доходов как основного источника поступлений сельскохозяйственных предприятий Львовщины и влияние отдельных факторов, которые влекут ее колебание в течение исследуемого периода.

Методика исследования. Для решения поставленного в исследовании задания использовались такие методы: системный подход к изучению экономических явлений, положения отечественной и зарубежной экономической науки, по вопросам формирования доходов сельскохозяйственных предприятий; абстрактно-логический – для теоретического обобщения взглядов ученых на сущность и необходимость формирования финансово-экономических результатов деятельности сельскохозяйственных предприятий; статистико-экономический – для анализа динамики показателей развития и эффективности сельского хозяйства, объема номинальной и дефлятированной выручки, от реализации сельскохозяйственной продукции; социологический – для выявления перспектив сельского хозяйства и формирования финансово-экономических результатов деятельности сельскохозяйственных предприятий; монографический – для углубленного изучения проблемы формирования благоприятных финансово-экономических результатов деятельности на примере сельскохозяйственных предприятий Львовской области, а также диалектический метод познания.

Результаты. Исследована показатели выручки от реализации продукции как основной источник финансовых поступлений сельскохозяйственных предприятий. Определены основные факторы, влияющие на размер выручки от реализации продукции и ее динамика в течение анализируемого периода. Проведено исследование дефлятированной выручки от реализации сельскохозяйственной продукции, которое свидетельствует о реальном увеличении объемов поступлений в структуре доходов сельскохозяйственных предприятий.

Научная новизна. Предложен комплексный подход к решению проблемы улучшения финансово-экономических результатов деятельности сельскохозяйственных предприятий, который доведен до уровня практического применения и может быть использован для ускорения процессов концентрации производства в сельском хозяйстве.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования – отдельные положения, выводы и предложения – направленные на обоснование увеличения доходов сельскохозяйственных предприятий Львовской области и принятия конкретных управленческих решений для их обеспечения на соответствующем уровне.

Ключевые слова: валовая продукция, выручка от реализации продукции, сельскохозяйственные предприятия, индекс цен, дефлятация.

Skhidnytska H.V. FORMATION INCOMES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND WAYS OF THEIR INCREASING

Purpose. The aim of the article is to study the current state of incomes as the main source of revenues of agricultural enterprises in Lviv region and influence of some factors that may cause its fluctuations during the investigated period.

Methodology of research. The following methods were used during the study of objectives: a systematic approach to the study of economic phenomena, the provision of domestic and foreign economic science on issues the formation of income for agricultural enterprises; abstract and logical – for theoretical generalization of scientists views on the nature and necessity of forming financial and economic performance of activity of agricultural enterprises; statistical and economic – to analyze the dynamics of the development and efficiency of agriculture and the amount of nominal and deflation revenue from sales of agricultural products; sociology – to identify prospects of agriculture and the formation of financial and economic performance of activity of agricultural enterprises; monographic – for a deep study of the problem of creating an enabling financial and economic performance of the activity on the example of agricultural enterprises in Lviv region and the dialectical method of cognition.

Findings. It has been researched indicators of revenues from product sales as the main source of financial income of agricultural enterprises. The main factors that affect the amount of revenues from product sales and its dynamics during the analyzed period have been determined. It has been implemented the investigation of deflation revenue from sales of agricultural products, which testifies to real increase of incomes in the structure of incomes for agricultural enterprises.

Originality. A comprehensive approach to resolving the problem of improving the financial and economic performance of agricultural enterprises activity that is brought to the level of practical application and can be used to speed up the process of production concentration in agriculture has been proposed.

Practical value. The obtained results of research, some provisions, conclusions and proposals are aimed at the substantiation of directions for increasing revenues of agricultural enterprises in Lviv region and the adoption of specific management decisions with providing them at the appropriate level.

Key words: gross output, revenue from products realization, agricultural enterprises, price index, deflation.

Рущак В.М. СУЧАСНИЙ СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ТА РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

Мета. Метою даної статті є оцінка сучасного стану забезпеченості та ефективності використання земельних угідь в особистих селянських господарствах Волинської області й розробка науково-практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності землекористування з врахуванням регіональних особливостей та необхідності реалізації власниками ОСГ прав власності на землі сільськогосподарського призначення.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження визначено діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення соціально-економічних явищ і процесів, законодавчо-нормативні акти з питань функціонування особистих селянських господарств та земельних відносин в Україні, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, особисті спостереження автора. В процесі дослідження були використані загальні та спеціальні наукові методи, які ґрунтуються на об'єктивних законах аграрної економіки: метод теоретичного узагальнення та аналізу і синтезу – для вивчення теоретичних аспектів досліджуваної проблеми; різноманітні прийоми економіко-статистичного методу (статистичне спостереження, порівняння, табличний, графічний) – при опрацюванні масиву статистичних даних та наочної візуалізації даних й ілюстрації досліджуваних явищ; абстрактно-логічний, індукції та дедукції – для узагальнення результатів досліджень, формулювання висновків і пропозицій.

Результати. Встановлено, що потенційні можливості ОСГ Волинської області щодо ефективного використання наявних земельних ресурсів реалізуються не повністю, головним чином через відсутність наукового супроводу спеціальних фахівців, недоступність сортооновлення і сортозаміни, неможливість застосування сучасних інноваційних технологій при виробництві сільськогосподарської продукції, відсутність коштів на придбання техніки, мінеральних добрив та засобів захисту тощо. Доведено, що необхідною умовою, яка забезпечить раціональне використання земельних ресурсів в господарствах населення є розробка та впровадження системи нормативно-правових, організаційно-економічних та агротехнічних заходів, спрямованих на зміцнення прав земельної власності сільського населення, освоєння системи економічного регулювання земельних відносин, створення екологічно безпечного землеробства, розширення сфери виробництва й удосконалення технології виробництва продукції тваринництва і рослинництва та ін.

Наукова новизна. Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні та розробці науково-практичних рекомендацій щодо підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів в особистих селянських господарствах на основі аналізу кількісного і якісного стану землезабезпеченості та ефективності землекористування в досліджуваній категорії сільськогосподарських товаровиробників.

Практична значущість. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що науково-практичні рекомендації щодо вирішення проблем землезабезпеченості та ефективності використання земельних ресурсів власниками особистих селянських господарств Волині можуть бути використані центральними та місцевими органами влади при прийнятті управлінських рішень і розробці програм підтримки розвитку сільських домогосподарств.

Ключові слова : особисте селянське господарство, землезабезпеченість, землекористування, земельні ресурси, економічна ефективність, раціональне використання.

Рущак В.М. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ОБЕСПЕЧЕННОСТИ И УРОВНЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ В ЛИЧНЫХ КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВАХ.

Цель. Целью данной статьи является оценка современного состояния обеспеченности и эффективности использования земельных угодий в личных крестьянских хозяйствах Волынской области и разработка научно-практических рекомендаций относительно повышения эффективности землепользования с учетом региональных особенностей и необходимости реализации владельцами ЛКХ прав собственности на земли сельскохозяйственного назначения.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования определен диалектический метод познания и системный подход к изучению социально-экономических явлений и процессов, законодательно-нормативные акты по вопросам функционирования личных крестьянских хозяйств и земельных отношений в Украине, научные труды отечественных и зарубежных ученых-экономистов, личные наблюдения автора. В процессе исследования использованы общие и специальные научные методы, которые основываются на объективных законах аграрной экономики: метод теоретического обобщения, анализа и синтеза – для изучения теоретических аспектов исследуемой проблемы; разнообразные приемы экономико-статистического метода (статистическое наблюдение, сравнение, табличный, графический) – при обработке массива

статистических данных, наглядной визуализации данных и иллюстрации исследуемых явлений; абстрактно-логический, индукции и дедукции – для обобщения результатов исследований, формулировки выводов и предложений.

Результаты. Установлено, что потенциальные возможности ЛКХ Волынской области относительно эффективного использования имеющихся земельных ресурсов реализуются не полностью, главным образом из-за отсутствия научного сопровождения специальных специалистов, недоступности сортообновления и сортозамены, невозможности применения современных инновационных технологий при производстве сельскохозяйственной продукции, отсутствия денег на приобретение техники, минеральных удобрений и средств защиты и т.п. Доказано, что необходимым условием, которое обеспечит рациональное использование земельных ресурсов в хозяйствах населения является разработка и внедрение системы нормативно-правовых, организационно-экономических и агротехнических мероприятий, направленных на укрепление прав земельной собственности сельского населения, освоения системы экономического регулирования земельных отношений, создания экологически безопасного земледелия, расширения сферы производства и усовершенствования технологии производства продукции животноводства и растениеводства и др.

Научная новизна. Научная новизна полученных результатов заключается в обосновании и разработке научно-практических рекомендаций относительно повышения экономической эффективности использования земельных ресурсов в личных крестьянских хозяйствах на основе анализа количественного и качественного состояния землеобеспеченности и эффективности землепользования в исследуемой категории сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Практическая значимость. Практическое значение полученных результатов заключается в том, что научно-практические рекомендации относительно решения проблем землеобеспеченности и эффективности использования земельных ресурсов владельцами личных крестьянских хозяйств Волыни могут быть использованы центральными и местными органами власти для принятия управленческих решений и разработки программ поддержки развития сельских домохозяйств.

Ключевые слова : личное крестьянское хозяйство, землеобеспеченность, землепользование, земельные ресурсы, экономическая эффективность, рациональное использование.

Rushchak V.M. CURRENT STATUS OF PROVISION AND USE OF LAND RESOURCES IN PERSONAL PEASANT FARMING

Purpose. The aim of the article is to assess the current state of provision and efficiency of farmland use in private households of Volyn region and development of scientific and practical recommendations for improving the efficiency of land use, taking into account regional characteristics and the need to implement ownership rights of agricultural land by owners of PH.

Methodology of research. The dialectical method of cognition and systematic approach to the study of social and economic phenomena and processes, legislative and regulation acts on the operation of private farms and land relations in Ukraine, scientific works of domestic and foreign scientists and economists, personal observations of the author were the theoretical and methodological basis of investigation.

The general and special scientific method that is based on the objective laws of agricultural economics were used in the study: method of theoretical generalization and analysis and synthesis – to study the theoretical aspects of the studied problem; various methods of economic and statistical methods (statistical observation, comparison, tabular, graphical) – when processing an array of statistics data and visual visualization of data and illustrations of the studied phenomena; abstract and logic, induction and deduction – to summarize the research findings, draw conclusions and proposals.

Findings. The potential capabilities of IH in Volyn region for effective use of available land resources are not fully implemented, mainly because of the lack of scientific support of special experts, lack of updating sort and replacements of sort, impossibility to apply modern innovative technologies in the production of agricultural products, lack of funds to purchase machinery, fertilizers and crop protection, etc. It has been proved that a necessary condition that will ensure sustainable use of land resources in households is the development and implementation the system of regulatory and legal, organizational and economic, agronomic measures aimed at strengthening the rights of land ownership of the rural population, the development of the system of economic regulation of land relations, creation of environmentally safe agriculture, expansion of production and technology improvement of livestock production and crop etc.

Originality. Scientific novelty of the obtained results is the study and development of scientific and practical recommendations to improve the economic efficiency of land resources use in private households by analyzing quantitative and qualitative state of land provision and efficiency of land use in the study of agricultural commodity category.

Practical value. Developed and substantiated proposals to solve the problems of land provision and effectiveness of land use by owners of personal peasant farming in Volyn can be used by central and local governments in management decisions and developing programs to support the development of rural households.

Key words: private households, land provision, land use, land resources, economic efficiency, rational use.

Бричко А.М. МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ АДАПТАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ДО УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Метою є визначення інтегрального показника адаптованості, індексу прибутковості та рівня рентабельності заходів адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації.

Методика дослідження. Досягненню мети сприяли: структурно-функціональний метод – при дослідженні процесів адаптації підприємств до умов глобалізації як структурно виділеної цілісної системи аграрних відносин, у

якій кожний елемент має своє функціональне призначення; метод порівняльного аналізу – при виявленні економічної ефективності підприємств та при оцінюванні фінансового стану підприємств; монографічний метод – при всебічному й глибокому вивченні процесів моделювання, при вивченні передового досвіду.

Результати. Визначено інтегральний показник адаптованості, індекс прибутковості заходів адаптації підприємства до умов глобалізації та рівень рентабельності заходів адаптації підприємства до умов глобалізації. Встановлено рівень адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобалізації. Доведено, що реалізація моделювання на прикладі конкретних сільськогосподарських підприємств дозволяє внести корективи в розвиток процесів адаптації підприємств до умов глобалізації як сукупності форм та методів виживання сільськогосподарських підприємств та підвищити рівень їх адаптації в умовах ринку в Україні.

Наукова новизна. Визначені заходи адаптації підприємства до умов глобалізації за допомогою розроблених інтегрального показника адаптованості, індексу прибутковості заходів адаптації підприємства до умов глобалізації та рівня рентабельності заходів адаптації підприємства до умов глобалізації.

Практична значущість. Визначення рівня адаптації підприємства до умов глобалізації та використання заходів для підтримання рівня адаптації застосовується керівництвом сільськогосподарських підприємств в їх механізмі управління для пристосування в нових ринкових умовах, для залучення інвесторів в аграрний сектор економіки.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, індекс прибутковості, інтегральний показник адаптованості, заходи адаптації, рівень рентабельності.

Бричко А.М. МОДЕЛИРОВАНИЕ КАК ОДИН ИЗ ПУТЕЙ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОЦЕССОВ АДАПТАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ К УСЛОВИЯМ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Целью является определение интегрального показателя адаптированности, индекса доходности и уровня рентабельности мероприятий адаптации сельскохозяйственных предприятий в условиях глобализации.

Методика исследования. Достижению цели способствовали: структурно-функциональный метод – при исследовании процессов адаптации предприятий к условиям глобализации как структурно выделенной целостной системы аграрных отношений, в которой каждый элемент имеет свое функциональное назначение; метод сравнительного анализа – при выявлении экономической эффективности предприятий и при оценке финансового состояния предприятий; монографический метод – при всестороннем и глубоком изучении процессов моделирования, при изучении передового опыта.

Результаты. Определены интегральный показатель адаптированности, индекс доходности мероприятий адаптации предприятия к условиям глобализации и уровень рентабельности мероприятий адаптации предприятия к условиям глобализации. Установлен уровень адаптации сельскохозяйственных предприятий к условиям глобализации. Доказано, что реализация моделирования на примере конкретных сельскохозяйственных предприятий позволяет внести коррективы в развитие процессов адаптации предприятий к условиям глобализации как совокупности форм и методов выживания сельскохозяйственных предприятий и повысить уровень их адаптации в условиях рынка в Украине.

Научная новизна. Определены меры адаптации предприятия к условиям глобализации с помощью разработанных интегрального показателя адаптированности, индекса доходности мероприятий адаптации предприятия к глобализации и уровня рентабельности мероприятий адаптации предприятия к условиям глобализации.

Практическая значимость. Определение уровня адаптации предприятия к условиям глобализации и применения мер для поддержания уровня адаптации применяется руководством сельскохозяйственных предприятий в их механизме управления для приспособления к новым рыночным условиям, для привлечения инвесторов в аграрный сектор экономики.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, индекс доходности, интегральный показатель адаптированности, мероприятия адаптации, уровень рентабельности.

Brychko A.M. MODELING AS A WAY FOR IMPROVING THE PROCESS OF ADAPTATION AGRICULTURAL ENTERPRISES TO THE TERMS OF GLOBALIZATION

Purpose is to determine the integrated parameter of adaptation, the profitability index and adaptation measures to agricultural enterprises to the terms of globalization.

Methodology of research. Contributed to achieving the goal: structural and functional method - in the study of the processes of adaptation to the conditions of globalization of enterprises as a structural dedicated integrated system of agrarian relations in which each element has its functionality; a comparative analysis - in identifying the economic efficiency of enterprises and in assessing the financial situation of enterprises; monographic method - with full and thorough study of the processes of modeling, in the study of excellence.

Findings. Defined integral indicator of adaptation, the index of profitability measures of adaptation to the conditions of globalization. Founded the level of adaptation of agricultural enterprises to the conditions of globalization. It is proved that the implementation of simulation examples of specific agricultural enterprises allows adjustments to the development of business processes of adaptation to the conditions of globalization as a set of forms and methods of survival agricultural enterprises and increase their adaptation to market conditions in Ukraine.

Originality. Defined measures of adaptation to conditions of globalization developed using an integrated indicator of adaptation, the profitability index of adaptation to the conditions of globalization and profitability measures of adaptation to the conditions of globalization.

Practical value. Determining the level of enterprise adaptation to the conditions of globalization and using measures to support the level of adaptation guidance applies agricultural enterprises in their management mechanism to adapt to the new market conditions in order to attract investors in the agricultural sector.

Key words: agricultural enterprise, profitability index, integral indicator of adaptation, adaptation measures.

Фесун А.С. РОЗРОБКА АДАПТОГЕННОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ВИБОРУ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ВІД НОВОЇ ЛОГІКИ ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ ДО ПРОГРАМНИХ ПРОДУКТІВ

Мета. Метою даної статті є поглиблення теоретико-методологічних засад оцінки критеріїв привабливості для визначення оптимальних та найбільш ефективних джерел залучення фінансових потоків будівельного підприємства.

Методика дослідження. Методологічною основою роботи є діалектичний метод пізнання та системний підхід, які дають змогу комплексно дослідити джерела формування фінансових потоків, оцінити їх стан і перспективи, виявити організаційно-методичні особливості розробки й реалізації інвестиційної стратегії будівельного підприємства. Теоретичні розробки базуються на загальнонаукових методах (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, порівняння), які використано в процесі дослідження наукової проблематики з питань інвестиційного процесу та джерел формування фінансових потоків.

Результати. Обґрунтовано сутність, особливості та механізм управління формуванням фінансових потоків будівельного підприємства. Визначено складові елементи механізму формування фінансових потоків будівельного підприємства. Досліджено математичний інструмент системного підходу до складних проблем прийняття рішень, а також запропоновано метод аналізу ієрархій, який дозволяє управляти вибором найвигідніших джерел формування фінансових потоків. На основі програмного комплексу системи підтримки прийняття рішень обґрунтовано стратегію вибору джерела фінансового потоку з поміж запропонованих для будівельного підприємства.

Наукова новизна. Визначено теоретичні положення та вироблено концептуальний підхід щодо стратегії залучення будівельним підприємством найбільш оптимального та ефективного джерела фінансового потоку для активізації його інвестиційно-будівельної діяльності.

Практична значущість. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення, на основі запропонованого методу аналізу ієрархій, практичних проблем щодо вибору найбільш оптимального та ефективного джерела залучення фінансового потоку при розробці та реалізації інвестиційно-будівельної стратегії будівельного підприємства.

Ключові слова: будівельне підприємство, дерево цілей, фінансовий потік, пріоритет, властивість, метод аналізу ієрархій; система підтримки прийняття рішень.

Фесун А.С. РАЗРАБОТКА АДАПТОГЕННОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ ВЫБОРА ИСТОЧНИКА ФИНАНСИРОВАНИЯ СТРОИТЕЛЬНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ: ОТ НОВОЙ ЛОГИКИ ФИНАНСОВЫХ ОПЕРАЦИЙ К ПРОГРАММНЫМ ПРОДУКТАМ

Цель. Целью данной статьи является углубление теоретико-методологических основ оценки критериев привлекательности для определения оптимальных и наиболее эффективных источников привлечения финансовых потоков строительного предприятия.

Методика исследования. Методологической основой работы является диалектический метод познания и системный подход, которые дают возможность комплексно исследовать источники формирования финансовых потоков, оценить их состояние и перспективы, выявить организационно-методические особенности разработки и реализации инвестиционной стратегии строительного предприятия. Теоретические разработки базируются на общенаучных методах (анализ, синтез, индукция, дедукция, аналогия, сравнение), которые использованы в процессе исследования научной проблематики вопросов инвестиционного процесса для источников формирования финансовых потоков.

Результаты. Обосновано суть, особенности и механизм управления формированием финансовых потоков строительного предприятия. Определены составляющие элементы механизма формирования финансовых потоков строительного предприятия. Исследован математический инструмент системного подхода к сложным проблемам принятия решений, а также предложен метод анализа иерархий, который позволяет управлять выбором наиболее выгодных источников формирования финансовых потоков. На основании программного комплекса системы поддержки принятия решений обоснована стратегия выбора источника финансового потока, среди предложенных для строительного предприятия.

Научная новизна. Определены теоретические положения и выработан концептуальный подход к стратегии привлечения строительным предприятием наиболее оптимального и эффективного источника финансового потока для активизации его инвестиционно-строительной деятельности.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования являются фундаментом для решения, на основании предложенного метода анализа иерархий, практических проблем касающихся выбора наиболее оптимального и эффективного источника привлечения финансового потока при разработке и реализации инвестиционно-строительной стратегии строительного предприятия.

Ключевые слова: строительное предприятие, дерево целей, финансовый поток, приоритет, свойство, метод анализа иерархий; система поддержки принятия решений.

Fesun A.S. DEVELOPMENT OF ADAPTOGEN TOOLS FOR CHOOSING SOURCES OF CONSTRUCTION ENTERPRISES FINANCING: FROM NEW LOGIC OF FINANCIAL OPERATIONS TO THE SOFTWARE PRODUCTS

Purpose. The purpose of this article is to deepen the theoretical and methodological framework for assessing the attractiveness of the criteria for determining the optimal and most efficient sources of attracting financial flows of the construction company.

Methodology of research. The methodological basis of the work is the dialectical method of cognition and systematic approach, which enable a comprehensive study of the sources of the formation of financial flows to assess

their condition and prospects, identify organizational and methodological features of the development and implementation of the investment strategy construction company. Theoretical developments based on scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction, analogy, comparison), which are used in the study of scientific perspective questions the investment process for the sources of financial flows.

Findings. The article considers the essence, features and mechanism of formation control of financial flows of construction company. The components of the elements of the mechanism of formation of financial flows construction company. A mathematical tool systematic approach to the complex problems of decision-making, and also provides a method of analytic hierarchy process that allows you to control the selection of the most profitable sources of the financial flows. Virtually grounded source selection strategy of financial flows, including proposed for construction company.

Originality. Scientific novelty of the results of research is to determine the theoretical positions and the development of a conceptual approach with respect to the strategy of attracting construction company the most efficient and effective source of financial flow to enhance its investment and construction activities.

Practical value. The obtained results of the research are the basis for decisions on the basis of the proposed method of analysis of hierarchies, practical problems concerning the choice of the most efficient and effective source of attracting financial flow in the development and implementation of construction and investment strategy of the construction company

Key words: construction company; tree of goals; financial flow; priority; property; analytic hierarchy process; collaboration and decision support software.

Соколов О.Є. ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою статті є розробка концептуальних питань щодо взаємозв'язку інвестиційної привабливості та ефективної діяльності вітчизняних промислових підприємств у поліконтурному просторі.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з питань оцінки інвестиційної привабливості та ефективної діяльності промислового підприємства. У процесі дослідження застосовувались такі методи: аналізу і синтезу (при критичному огляді наукових джерел); графічний (для візуалізації поліконтурного простору управління ефективною діяльністю підприємства); логічних узагальнень (для порівняльного аналізу існуючих методичних підходів до оцінки інвестиційної привабливості підприємств); абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення та формулювання висновків).

Результати. Розроблено концептуальний підхід до формування поліконтурного простору управління ефективною діяльністю промислових підприємств у трьохвимірній системі координат та наведено його графічну інтерпретацію. Запропоновано методичний підхід оцінки інвестиційної привабливості підприємства, який базується на застосуванні як фінансових, так і не фінансових показників.

Наукова новизна. Дістало подальшого розвитку використання синергетичного підходу до управління ефективною діяльністю промислового підприємства у поліконтурному просторі, заданому інтегральними показниками економічної ефективності, інвестиційної привабливості та платоспроможності. Запропоновано удосконалену інтерпретацію поняття інвестиційної привабливості промислових підприємств – потенціальних об'єктів інвестування, під якою слід розуміти сукупність факторів, перелік і питома вага яких залежить від цілей інвесторів, виробничо-технічних особливостей підприємства-реципієнта, а також темпів його економічного розвитку.

Практична значущість. Запропонована модель поліконтурного простору управління ефективною діяльністю промислового підприємства дозволяє оцінити спрямованість стратегічного розвитку підприємств, розглянути пріоритетність підприємств – альтернативних для потенціальних інвесторів об'єктів інвестування, намітити для них напрями забезпечення платоспроможності та коригування їх конкурентних позицій на ринку.

Ключові слова: промислове підприємство, ефективна діяльність, інвестиційна привабливість, інтегральний показник, поліконтурний простір управління.

Соколов О.Е. ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью статьи является разработка концептуальных вопросов взаимосвязи инвестиционной привлекательности и экономической эффективной деятельности отечественных промышленных предприятий в поликонтурном пространстве.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются научные работы отечественных и зарубежных ученых по вопросам оценки инвестиционной привлекательности и эффективной деятельности промышленного предприятия. В процессе исследования применялись такие методы: анализа и синтеза (при критическом обзоре научных источников); графический (для визуализации поликонтурного пространства управления эффективной деятельностью промышленного предприятия); логических обобщений (для сравнительного анализа существующих методических подходов к оценке инвестиционной привлекательности предприятий); абстрактно-логический (для теоретического обобщения и формулировки выводов).

Результаты. Разработан концептуальный подход к формированию поликонтурного пространства управления эффективной деятельностью промышленных предприятий в трехмерной системе координат и приведена его графическая интерпретация. Предложен методический подход к оценке инвестиционной привлекательности предприятия, основанный на применении как финансовых, так и нефинансовых показателей.

Научная новизна. Получило дальнейшее развитие использование синергетического подхода к управлению эффективной деятельностью промышленного предприятия в поликонтурном пространстве, заданном интегральными показателями экономической эффективности, инвестиционной привлекательности и платежеспособности. Предложена усовершенствованная интерпретация понятия инвестиционной привлекательности промышленных предприятий – потенциальных объектов инвестирования, под которой следует понимать совокупность факторов, перечень и удельный вес которых зависит от целей инвесторов, производственно-технических особенностей предприятия-реципиента, а также темпов его экономического развития.

Практическая значимость. Предложенная модель поликонтурного пространства управления эффективной деятельностью промышленного предприятия позволяет оценить направление стратегического развития предприятий, рассмотреть приоритетность предприятий – альтернативных для потенциальных инвесторов объектов инвестирования, наметить для них направления обеспечения платежеспособности и корректировки их конкурентных позиций на рынке.

Ключевые слова: промышленное предприятие, эффективная деятельность, инвестиционная привлекательность, интегральный показатель, поликонтурное пространство управления.

Sokolov O.Ye. INVESTMENT ATTRACTIVENESS AS A FACTOR OF ENSURING EFFECTIVE ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is the development of conceptual issues regarding the relationship of investment attractiveness and effective activity of domestic industrial enterprises in poly-contour space.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of research is the scientific works of domestic and foreign scholars on issues of the investment attractiveness and effective activity industrial enterprise.

The following methods were used during the study: analysis and synthesis (in the critique review of scientific sources); graphic (for visualization poly-contour space of effective management of the enterprise activity); logical generalizations (for comparative analysis of existing methodological approaches to assessing the investment attractiveness of enterprises); abstract and logical (for theoretical generalizations and drawing conclusions).

Findings. It has been developed a conceptual approach to the formation of poly-contour space of efficient management of industrial enterprise activity in the three-dimensional coordinate system and its graphical interpretation are presented.

The methodical approach for assessing the investment attractiveness of the enterprise, which is based on the use of both financial and non-financial indicator has been proposed.

Originality. Using synergistic approach to management of effective activities of industrial enterprises in poly-contour space that is given by integral indicators of economic efficiency, investment attractiveness of and solvency received further development. It has been proposed an improved interpretation of the concept of investment attractiveness of industrial enterprises – potential investment targets, under which is the sum of the factors the list and share of which depends on the objectives of investors, technological peculiarities of the enterprise recipient and its rate of economic development.

Practical value. It has been proposed the model of poly-contour space of management the effective activity of an industrial enterprise allows to evaluate the orientation of strategic development of enterprises, to consider the priority of enterprises – alternative for potential investors of investees, to identify for their directions to ensure solvency and adjusting their competitive position in the market.

Key words: industrial enterprise, effective activity, investment attractiveness, integral index, poly-contour space of management.

Сидорук Б.О. ОПТИМІЗАЦІЯ ЧАСТКИ ЕНЕРГОМІСТКИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР В СТРУКТУРІ ПОСІВНИХ ПЛОЩ РЕГІОНУ

Мета. Метою дослідження є вивчення проблем забезпечення еколого-економічної ефективності процесів землекористування на регіональному рівні та розробка практичних рекомендацій щодо оптимізації частки енергомістких сільськогосподарських культур в структурі посівних площ з використанням економіко-математичного моделювання.

Методика дослідження. В результаті дослідження використані методи наукового пошуку: монографічний, узагальнення, аналізу та синтезу, індукції (переходу від знання окремих фактів до знання загального) та дедукції, економіко-математичного моделювання, причинно-наслідкові зв’язки економічних явищ та процесів в аграрному секторі економіки під впливом використовуваних інноваційних технологій, що забезпечують в своїй єдності наукове вивчення проблеми ефективного землекористування у багатосторонньому діалектичному зв’язку.

Результати. За результатами проведеного дослідження нами визначено основні проблеми в галузі аграрного землекористування що пов’язані із невідповідністю структури посівних площ сільськогосподарських культур науково обґрунтованим нормам, запропоновано комплекс заходів щодо оптимізації структури посівних площ енергомістких сільськогосподарських культур. Зроблені висновки щодо необхідності впровадження у виробництво системи сівозмін, які відповідають економічним можливостям господарств, за умови дотримання вимог сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур.

Наукова новизна. Науковою новизною є авторський підхід до процесу оптимізації структури посівних площ енергомістких сільськогосподарських культур на основі врахування соціально-економічних та екологічних ефектів в контексті забезпечення розвитку аграрної галузі.

Практична значущість. Практичне значення проведеного дослідження полягає в удосконаленні розміщення сільськогосподарського виробництва з врахуванням екологічної складової та його зв’язків із соціально-економічними проблемами і запровадження системи сівозмін з метою найбільш раціонального

використання місцевих природних умов і ресурсів для отримання максимально можливої кількості сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: сільськогосподарська продукція, оптимізація розміру посівних площ, енергомісткі культури, сівозміна, екологічний фактор, соціоекономічна ефективність.

Сидорук Б.О. ОПТИМИЗАЦИЯ ДОЛИ ЭНЕРГОЕМКИХ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КУЛЬТУР В СТРУКТУРЕ ПОСЕВНЫХ ПЛОЩАДЕЙ РЕГИОНА

Цель. Целью исследования является изучение проблем обеспечения эколого-экономической эффективности процессов землепользования на региональном уровне и разработка практических рекомендаций по оптимизации доли энергоемких сельскохозяйственных культур в структуре посевных площадей с использованием экономико-математического моделирования.

Методика исследования. В результате исследования использованы методы научного поиска: монографический, обобщения, анализа и синтеза, индукции (перехода от знания отдельных фактов к знанию общего) и дедукции, экономико-математического моделирования, причинно-следственные связи экономических явлений и процессов в аграрном секторе экономики под влиянием используемых инновационных технологий, обеспечивающих в своем единстве научное изучение проблемы эффективного землепользования в многосторонней диалектической связи.

Результаты. По результатам проведенного исследования нами определены основные проблемы в области аграрного землепользования связанные с несоответствием структуры посевных площадей сельскохозяйственных культур научно обоснованным нормам, предложен комплекс мероприятий по оптимизации структуры посевных площадей энергоемких сельскохозяйственных культур. Сделаны выводы о необходимости внедрения в производство системы севооборотов, которые соответствуют экономическим возможностям хозяйств, при условии соблюдения требований современных технологий выращивания сельскохозяйственных культур.

Научная новизна. Научной новизной является авторский подход к процессу оптимизации структуры посевных площадей энергоемких сельскохозяйственных культур на основе учета социально-экономических и экологических эффектов в контексте обеспечения развития аграрной отрасли.

Практическая значимость. Практическое значение проведенного исследования заключается в совершенствовании размещения сельскохозяйственного производства с учетом экологической составляющей и его связей с социально-экономическими проблемами и внедрение системы севооборотов с целью наиболее рационального использования местных природных условий и ресурсов для получения максимально возможного количества сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: сельскохозяйственная продукция, оптимизация размера посевных площадей, энергоемкие культуры, севооборот, экологический фактор, социоэкономическая эффективность.

Sydoruk B.O. OPTIMIZING THE SHARE OF ENERGY-INTENSIVE AGRICULTURAL CROPS IN THE STRUCTURE OF SOWING AREAS OF THE REGION

Purpose. Aim of research is study the problems of ecological and economic efficiency of land use processes at regional level and to develop practical recommendations for optimizing the share of energy-intensive crops through the use of economic and mathematical models.

Methodology of research. In the study used the methods of scientific inquiry: monographic, compilation, analysis and synthesis, induction (transfer of knowledge of certain facts to general knowledge) and deduction, economic and mathematical modeling, causal relationships of economic events and processes in the agricultural sector under the influence used innovative technologies ensuring its unity in the scientific study of the problem of effective of the land use in multilateral dialectical relation.

Findings. The results of the study we identified the main problems in the agricultural land use related to the mismatch structure of agricultural cropping scientifically sound standards, proposed a set of measures to optimize the structure of sown areas energy-intensive crops. Conclusions on the need for implementation in production system of crop rotation that meet economic opportunities farms, subject to the requirements of modern technologies of growing crops.

Originality. Scientific novelty is the author's approach to the process of optimizing the structure of energy-of sown areas crops with due regard to socio-economic and environmental effects in the context of the development of the agricultural sector.

Practical value. The practical significance of the study is to improve the allocation of agricultural production, taking into account the environmental component and its links with the socio-economic problems and implementation of the rotation for the most efficient use of local natural conditions and resources for the maximum possible number of agricultural products.

Key word: agricultural products, optimizing the size of acreage, energy-intensive culture, crop rotation, environmental factors, socio-economic efficiency.

Волкова А. О. ПРИРОДООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИ ВИНИКНЕННІ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

Мета. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо формування методологічних засад регулювання природоохоронної діяльності при виникненні кризових явищ.

Методика дослідження. Методичну основу дослідження формує загальнонауковий діалектичний метод пізнання, при якому об'єкт дослідження розглядається як динамічна система. Формування методологічних основ

регулювання природоохоронної діяльності при виникненні кризових явищ здійснено на основі діалектичного та системного методів. У процесі вивчення та узагальнення науково-практичних розробок застосовано методи порівняння, аналізу і синтезу, індукції і дедукції. Інформаційну базу дослідження складають нормативно-правові акти та матеріали органів державної влади України, статистичні дані Державної служби статистики України, результати наукових робіт українських та зарубіжних вчених.

Результати. Розроблено антикризові заходи та комплекс заходів у відповідності з внутрішньою динамікою зміни економіко-екологічної і соціальної ситуації, відповідно до мінливого зовнішнього середовищем.

Наукова новизна полягає у визначенні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій при виникненні кризових явищ для регулювання природоохоронної діяльності.

Практична значимість. Отримані результати дослідження є основою для вирішення практичних проблем щодо вдосконалення антикризового механізму природоохоронної діяльності при виникненні кризових явищ.

Ключові слова: природоохоронна діяльність, кризові явища, соціо-економіко-екологічна система, екологічний збиток.

Волкова А.А. ПРИРОДООХРАННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРИ ВОЗНИКНОВЕНИИ КРИЗИСНЫХ ЯВЛЕНИЙ

Цель. Целью исследования является разработка теоретических, методологических положений и практических рекомендаций по формированию методологических основ регулирования природоохранной деятельности при возникновении кризисных явлений.

Методика исследования. Методическую основу исследования формирует общенаучный диалектический метод познания, при котором объект исследования рассматривается как динамическая система. Формирование методологических основ регулирования природоохранной деятельности при возникновении кризисных явлений осуществлено на основе диалектического и системного методов. В процессе изучения и обобщения научно-практических разработок применены методы сравнения, анализа и синтеза, индукции и дедукции. Информационную базу исследования составляют нормативно-правовые акты и материалы органов государственной власти Украины, статистические данные Государственной службы статистики Украины, результаты научных работ украинских и зарубежных ученых.

Результаты. Разработаны антикризисные меры и комплекс мероприятий в соответствии с внутренней динамикой изменения экономико-экологической и социальной ситуации, в соответствии с меняющейся внешней средой.

Научная новизна заключается в определении теоретических положений и разработке практических рекомендаций при возникновении кризисных явлений для регулирования природоохранной деятельности.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем по совершенствованию антикризисного механизма природоохранной деятельности при возникновении кризисных явлений.

Ключевые слова: природоохранная деятельность, кризисные явления, социо-экономико-экологическая система, экологический ущерб.

Volkova A.A. ENVIRONMENTAL PROTECTION ACTIVITY IN CASE OF CRISIS PHENOMENA

Purpose. The aim of the research is the development of theoretical, methodological principles and practical recommendations for developing a methodological framework for regulation of environmental activities at the emergence of the crisis.

Methodology of research. Methodological basis of research forms the scientific dialectical method of cognition, in which the object of study is considered as a dynamic system. The formation of the methodological bases of regulation of nature protection activity in case of the crisis phenomena carried out on the basis of the dialectical system and methods. In the process of learning and generalization of scientific and practical developments applied methods of comparison, analysis and synthesis, induction and deduction. The information base of research form the normative-legal acts and proceedings of public authorities of Ukraine, statistical data of the State statistics service of Ukraine, the results of scientific works of Ukrainian and foreign scientists.

Findings. Developed anti-crisis measures and complex measures in accordance with the internal dynamics of changes in the economic and environmental and social situation, in accordance with the changing external environment.

Originality. Scientific novelty consists in the determination of the theoretical principles and the development of practical recommendations for the emergence of the crisis for regulation of environmental activities.

Practical value. The research results are the basis for the solution of practical problems on improvement of anti-crisis mechanism environmental activities with the emergence of the crisis.

Key words: environmental activities, crisis, socio-economic-ecological system, ecological damage.

Клокар О.О. АНАЛІЗ СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Мета. Аналіз складових елементів розвитку соціального капіталу.

Методика дослідження. Методичну основу даного дослідження становить загальнонауковий діалектичний метод пізнання, при якому об’єкт дослідження вивчається як динамічна система в процесі свого розвитку. Формування основних теоретичних концепцій, що утворюють системне уявлення про розвиток складових елементів соціального капіталу, здійснено на основі діалектичного, історичного та системного методів. У процесі вивчення й узагальнення науково-практичних розробок застосовано методи порівняння, аналізу та синтезу, індукції та дедукції. Також дослідження базується на нормативно-правових і господарських документах, розробках науково-дослідних установ і вчених-економістів.

Результати. Визначено економічну суть категорії "соціальний капітал". Так, вона є сукупністю соціально-психологічних, матеріальних та інших особистих властивостей кожної людини, що є її конкурентною перевагою в процесі діяльності в окремому соціальному середовищі на всіх рівнях. Також встановлено, що до структури основних елементів розвитку соціального капіталу належать: галузі (наука, освіта, культура), духовний продукт, духовна праця. Ефективність реалізації кожного з вищенаведених структурних елементів залежить від впливу державних і приватних структур на розвиток соціального капіталу.

Наукова новизна. Виявлено, обґрунтовано та проаналізовано основні теоретичні концепції щодо розвитку соціального капіталу в контексті трансформації соціально-економічних і трудових відносин та напрямів державного впливу на дану категорію (забезпечення автономності ведення підприємницької діяльності).

Практична значущість. Отримані результати дослідження є базою для науково-практичного вивчення та розв'язання проблеми ефективного розвитку соціального капіталу в ринковій економіці України. Це пов'язано насамперед з формуванням соціально орієнтованого вектора розвитку державних і приватних інститутів усіх форм власності та господарювання.

Ключові слова: соціальний капітал, нематеріальне (духовне) виробництво, робоча сила, економіка, соціальна сфера, матеріальна потреба, психологічна потреба.

Клокар О.А. АНАЛИЗ СОСТАВНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА

Цель. Анализ составных элементов развития социального капитала.

Методика исследования. Методическую основу данного исследования составляет общенаучный диалектический метод познания, при котором объект исследования изучается как динамическая система в процессе своего развития. Формирование основных теоретических концепций, которые образуют системное представление о развитии составных элементов социального капитала, осуществлено на основе диалектического, исторического и системного методов. В процессе изучения и обобщения научно-практических разработок применены методы сравнения, анализа и синтеза, индукции и дедукции. Также исследование базируется на нормативно-правовых и хозяйственных документах, разработках научно-исследовательских учреждений и ученых-экономистов.

Результаты. Определенно экономическую суть категории "социальный капитал". Она является совокупностью социально-психологических, материальных и других личных свойств каждого человека, которые являются его конкурентным преимуществом в процессе его деятельности в отдельной социальной среде на всех уровнях. Также установлено, что к структуре основных элементов развития социального капитала принадлежат: отрасли (наука, образование, культура), духовный продукт, духовный труд. Эффективность реализации каждого из вышеприведенных структурных элементов зависит от влияния государственных и частных структур на развитие социального капитала.

Научная новизна. Обнаружено, обоснованно и проанализировано основные теоретические концепции относительно развития социального капитала в контексте трансформации социально-экономических и трудовых отношений и направлений государственного влияния на данную категорию (обеспечение автономности ведения предпринимательской деятельности).

Практическая значимость. Полученные результаты исследования являются базой для научно-практического изучения и решения проблемы эффективного развития социального капитала в рыночной экономике Украины. Это связано, в первую очередь, с формированием социально ориентированного вектора развития государственных и частных институтов всех форм собственности и ведения хозяйства.

Ключевые слова: социальный капитал, невещественное (духовное) производство, рабочая сила, экономика, социальная сфера, материальная потребность, психологическая потребность.

Klokar O.O. ANALYSIS OF THE CONSTITUENT ELEMENTS OF DEVELOPMENT OF SOCIAL CAPITAL

Purpose. Analysis of the constituent elements of social capital.

Methodology of research. Methodological basis of this study is dialectical method of cognition in which the object of study is observed as a dynamic system in the process of development. Formation of basic theoretical concepts that form the system of the development of the constituent elements of social capital is based on dialectical, historical and systematic methods. Methods of comparison, analysis and synthesis, induction and deduction are applied in the process of research and summarizing of scientific research. Also, the study is based on legal and business documents, studies of research institutions and academic economists.

Findings. The economic substance of the category of "social capital" is determined. Thus, it is a combination of social, psychological, material and other personal characteristics of each person, which is his/her competitive advantage in the process of his/her activity in the social environment at all levels. It was also discovered that the structure of the basic elements of social capital include: fields (science, education and culture), spiritual product, spiritual work. The effectiveness of the implementation of each of the above mentioned structural elements is affected by the government and private organizations on the development of social capital.

Originality. The main theoretical concepts for the development of social capital in the context of the transformation of the social, economic and labor relations and directions of state influence on this category (ensuring autonomy of doing business) are revealed, grounded and analyzed.

Practical value. The results of research are the basis for scientific study and practical solution to the problem of effective development of social capital in a market economy in Ukraine. This is due primarily to the formation of socially oriented vector of public and private institutions of all forms of ownership and management.

Key words: social capital, immaterial (spiritual) production, labor, business, social, material needs, psychological needs.

Юркевич Г.Й. ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ

Мета. Метою статті є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо формування лідерських компетенцій, що дозволить раціоналізувати управлінську діяльність та підтримувати конкурентоспроможність персоналу на ринку.

Методика дослідження. Під час дослідження використовувалися різноманітні сучасні наукові методи, зокрема, узагальнення інформаційних та літературних джерел для вивчення досвіду визначення лідерських компетенцій серед працівників на державній службі.

Результати. Встановлено, що служба управління персоналом повинна вибрати такий тип кадрової політики, що дозволятиме робітнику рости професійно, тобто прагнути зробити кар'єру. Вивчено досвід зарубіжних і вітчизняних підприємств, який свідчить, що робота з питань професійно-кваліфікаційного просування виробничого потенціалу є складовою частиною кадрової політики і вирішується підсистемою розвитку. Доведено, що підбір керівника або просування фахівця на керівну посаду мають проводитися цілеспрямовано, а не спонтанно у зв'язку з несподіваною вакансією, що з'явилася в організації.

Наукова новизна. Використано науково обґрунтовані теоретико-методичні та методологічні засади вдосконалення управління розвитком трудового колективу, формування лідерських компетенцій як компоненти управлінської діяльності в сучасних умовах.

Практична значущість. Практичне значення одержаних результатів полягає у широких можливостях використання розробок лідерських механізмів функціонування керівників трудового колективу для забезпечення стабільності роботи державної служби та підвищення якості управлінської діяльності. Прикладний аспект підтверджується практичним застосуванням окремих положень та результатів дослідження у державних установах.

Ключові слова: управління, лідерство, компетенції, корпоративна культура, Європейські стандарти, кар'єра, морально-етичний кодекс держслужбовця, принципи професійної етики.

Юркевич Г.Й. ОПРЕДЕЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ЛИДЕРСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ НА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ

Цель. Целью статьи является разработка теоретических, методологических положений и практических рекомендаций по формированию лидерских компетенций, что позволит рационализировать управленческую деятельность и поддерживать конкурентоспособность персонала на рынке.

Методика исследования. В ходе исследования использовались разнообразные современные научные методы, в частности, обобщение информационных и литературных источников для изучения опыта определения лидерских компетенций среди работников на государственной службе.

Результаты. Установлено, что служба управления персоналом должна выбрать такой тип кадровой политики, который позволит работнику расти профессионально, т.е. стремиться сделать карьеру. Изучен опыт зарубежных и отечественных предприятий, который свидетельствует, что работа по вопросам профессионально-квалификационного продвижения производственного потенциала является составной частью кадровой политики и решается подсистемой развития. Доказано, что подбор руководителя или продвижения специалиста на руководящую должность должны проводиться целенаправленно, а не спонтанно в связи с неожиданной вакансией, которая появилась в организации.

Научная новизна. Использованы научно обоснованные теоретико-методические и методологические основы совершенствования управления развитием трудового коллектива, формирования лидерских компетенций как компоненты управленческой деятельности в современных условиях.

Практическая значимость. Практическое значение полученных результатов заключается в широких возможностях использования разработок лидерских механизмов функционирования руководителей трудового коллектива для обеспечения стабильности работы государственной службы и повышения качества управленческой деятельности. Прикладной аспект подтверждается практическим применением отдельных положений и результатов исследования в государственных учреждениях.

Ключевые слова: управление, лидерство, компетенции, корпоративная культура, Европейские стандарты, карьера, морально-этический кодекс госслужащего, принципы профессиональной этики.

Yurkevych H.Y. DETERMINATION AND DEVELOPMENT OF LEADERSHIP COMPETENCIES IN THE PUBLIC SERVICE

Purpose. The aim of the article is the development of theoretical and methodological positions and practical recommendations on the formation of leadership competencies that will allow to rationalize management activities and to maintain competitiveness of the staff in the market.

Methodology of research. A variety of modern scientific methods were used during the study, including synthesis of information and literature sources to study the experience of leadership competencies definition among employees in the public service.

Findings. It has been established that the service of personnel management should select such type of personnel policies that allow the worker to grow professionally that is strive to make a career. It has been studied the experience of foreign and domestic enterprises, which testifies that the work on vocational qualification promotion of productive capacity is a part of the personnel policy and is decided by subsystem of development. It has been proved that the selection of a manager or professional advancement to leadership positions should be made deliberately, but not spontaneously due to the unexpected vacancy, which has appeared in the organization.

Originality. Scientifically justified methodological and theoretical and methodological principles of improving the management of the development of the labor collective, the formation of leadership competencies as components of management activity in modern conditions were used in this article.

Practical value. The practical significance of the obtained results is the extensive capabilities of the works

leading mechanisms use of collective labor functioning by leaders to ensure the stability of the civil service and improving the quality of management activities. The applied aspect is confirmed by the practical application of certain provisions and the results of research in public institutions.

Key words: management, leadership, competence, corporate culture, European standards, career, moral and ethical codes of civil servants, the principles of professional ethics.

Базалійська Н.П. СВІТОВИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ТРУДОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПЕРСОНАЛУ В КРАЇНАХ З РОЗВИНЕНОЮ РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Мета. Завданням дослідження виступає узагальнення та систематизація світового досвіду управління трудовою діяльністю персоналу з метою подальшого виокремлення унікальних складових ефективного індивідуалізованого управління трудовою поведінкою працівника на робочому місці в межах виробничого підрозділу на підприємстві.

Методика дослідження. Для обґрунтування й уточнення об'єкта дослідження застосовано методи узагальнення, аналізу та синтезу; для аналізу теоретичних підходів різних країн до управління персоналом - системного підходу; для узагальнення особливостей світового досвіду управління трудовою діяльністю персоналу – систематизації та класифікації.

Результати. Здійснено розподіл управлінських культур країн світу за методикою Г. Хофстеді. Визначено основні характеристики японської, американської та української моделей управління трудовою діяльністю.

Наукова новизна. Обґрунтовано основні причини необхідності вивчення ґенези теорії управління трудовою діяльністю персоналу. Проведено класифікацію країн світу на групи згідно методики Г. Хофстеді. Узагальнено і систематизовано характеристики японської, американської та української моделей управління трудовою діяльністю.

Практична значущість. На основі узагальнених специфічних особливостях управління трудовою діяльністю персоналу на підприємстві в різних країнах світу в подальшому буде сформовано універсальні підходи до побудови вітчизняної системи управління персоналом.

Ключові слова: трудова діяльність, управління персоналом, комплексна система управління трудовою діяльністю персоналу, моделі управління персоналом в країнах з розвиненою ринковою економікою.

Базалийская Н. П. МИРОВОЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ ТРУДОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПЕРСОНАЛА В СТРАНАХ С РАЗВИТОЙ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКОЙ

Цель. Задачей исследования выступает обобщение и систематизация мирового опыта управления трудовой деятельностью персонала с целью дальнейшего выделения уникальных составляющих эффективного индивидуализированного управления трудовым поведением работника на рабочем месте в рамках производственного подразделения предприятия.

Методика исследования. Для обоснования и уточнения объекта исследования применены методы обобщения, анализа и синтеза; для анализа теоретических подходов разных стран к управлению персоналом – системного подхода; для обобщения особенностей мирового опыта управления трудовой деятельностью персонала – систематизации и классификации.

Результаты. Проведено распределение управленческих культур стран мира по методике Г. Хофстеди. Определено основные характеристики японской, американской и украинской моделей управления трудовой деятельностью.

Научная новизна. Обосновано основные причины необходимости изучения генезиса теории управления трудовой деятельностью персонала. Проведена классификация стран мира на группы по методике Г. Хофстеди. Обобщённо и систематизировано характеристики японской, американской и украинской моделей управления трудовой деятельностью.

Практическая значимость. На основе обобщенных специфических особенностях управления трудовой деятельностью персонала на предприятии в разных странах мира в дальнейшем будет сформировано универсальные подходы к построению отечественной системы управления персоналом.

Ключевые слова: трудовая деятельность, управление персоналом, комплексная система управления трудовой деятельностью персонала, модели управления персоналом в странах с развитой рыночной экономикой.

Bazaliyska N.P. WORLD EXPERIENCE OF PERSONNEL MANAGEMENT OF LABOUR ACTIVITY IN COUNTRIES WITH DEVELOPED MARKET ECONOMIES

Purpose. Generalization and systematization of the world experience of personnel management of labour activity are considered as the objective of research.

Methodology of research. For substantiation of the object of research are used the methods of generalizations, analysis and synthesis. For the analysis of theoretical approaches of different countries of personnel management is used the method of system approach. For generalization the characteristics of world experience of personnel management of labour activity are used the methods of systematization and classification.

Findings. The distribution of management cultures countries of the world by the method of H. Hofstedi is performed. Main characteristics of Japanese, American and Ukrainian management models of labour activity are determined.

Originality. The main reasons of the need to study of the genesis theory of personnel management of labour activity are substantiated. The classification of countries of the world on the groups of according to the methodology G.

Hofstedi is conducted. The characteristics of Japanese, American and Ukrainian management models of labour activity are generalized and systematized.

Practical value. On the basis of generalized specific features of personnel management of labour activity in different countries of the world will be formed the universal approaches to construction of the national system of personnel management.

Key words: labour activity, personnel management, a complex management system of labour activity, models of personnel management in countries with developed market economies.

Баланюк І.Ф. МАРКЕТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТОВАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Мета дослідження полягає в: обґрунтуванні застосування в діяльності суб'єктів господарювання системи засобів маркетингу; використанні комплексу маркетингових заходів для презентації товару; визначенні конкурентоспроможності товару за допомогою шкали оцінювання товару.

Методика дослідження. Теоретичною й методологічною основою статті стали діалектичний метод пізнання та комплексний підхід, відповідно до якого розкрито складові маркетингового забезпечення товарної політики; економіко-статистичний для визначення математичних формул групового показника конкурентоспроможності товару; метод порівняльного аналізу – для співставлення загальних та часткових факторів оцінки конкурентоспроможності товару. Інформаційною базою дослідження стали публікації українських та зарубіжних науковців.

Результати. Для забезпечення товарної політики суб'єкта господарювання обґрунтовано маркетингові засоби: дослідження ринку, товару політику, цінову політику, дистрибуційну політику, комунікаційну політику. Встановлення, що використання зазначених засобів дає можливість дослідити ринок стосовно потреб споживачів, з'ясувати їх побажання; забезпечити покупців необхідними товарами. Конкурентоспроможність товару запропоновано визначати за допомогою шкали оцінювання товару, в основі якої – загальні та часткові фактори, кожний, з яких має свою питому вагу.

Наукова новизна. Визначено та деталізовано комплекс засобів маркетингу, які забезпечують товарну політику суб'єкта господарювання. Обґрунтовано методичний підхід для визначення конкурентоспроможності товару за допомогою шкали оцінювання.

Практична значущість. Використання комплексу засобів маркетингу дає суб'єкту господарювання можливість забезпечувати споживачів необхідними для них товарами за доступною ціною у визначені терміни. Застосування шкали оцінювання товару є основою визначення конкурентоспроможності товару.

Ключові слова: маркетинг, дослідження ринку, товар, ціна, дистрибуція, комунікації, маркетингова стратегія, шкала оцінювання товару.

Баланюк И.Ф. МАРКЕТИНГОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ТОВАРНОЙ ПОЛИТИКИ

Целью исследования является: обоснование применения в деятельности субъектов хозяйствования системы средств маркетинга; использования комплекса маркетинговых мероприятий для презентации товара; определение конкурентоспособности товара с помощью шкалы оценки товара.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой статьи стали диалектический метод познания и комплексный подход, согласно которому раскрыты составляющие маркетингового обеспечения товарной политики; экономико-статистический – для определения математических формул группового показателя конкурентоспособности товара; метод сравнительного анализа – для сопоставления общих и частных факторов оценки конкурентоспособности товара. Информационной базой исследования стали публикации украинских и зарубежных учёных.

Результаты. Для обеспечения товарной политики субъекта хозяйствования приведён ряд маркетинговых средств: исследование рынка, товарная политика, ценовая политика, дистрибуционная политика, коммуникационная политика. Установлено, что использование указанных средств позволяет исследовать рынок относительно потребностей потребителей, выяснить их пожелания; обеспечить покупателей необходимыми товарами. Конкурентоспособность товара предложено определять с помощью шкалы оценки товара, в основе которой – общие и частичные факторы, каждый, из которых имеет свой удельный вес.

Научная новизна. Определён и детализирован комплекс средств маркетинга, которые обеспечивают товарную политику предприятия. Обоснован методический подход для определения конкурентоспособности товара с помощью шкалы оценивания.

Практическая значимость. Использование комплекса средств маркетинга даёт субъекту хозяйствования возможность обеспечивать потребителей необходимыми для них товарами по доступной цене в определённые сроки. Применение шкалы оценки товара является основой определения конкурентоспособность товара.

Ключевые слова: маркетинг, исследование рынка, товар, цена, дистрибуция, коммуникации, маркетинговая стратегия, шкала оценивания товара.

Balaniuk I.F. MARKETING ENSURING OF GOODS POLICY

Purpose. The aim of investigation is the substantiation of using a system of entities` measures of marketing, using the complex of marketing for the presentation of goods; the determination of goods competitiveness with the help of the grading scale goods.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the research became the dialectic method of cognition and complex approach under which the components of marketing ensuring of goods policy are opened; economic and statistic method for the determing of mathematical formulas of group index of goods competitiveness: the

method of comparative analysis – for comparison of total and partial factors of evaluation of goods competitiveness. The information bases for the research have become the publications of Ukrainian and foreign scientist.

Findings. For the ensuring goods policy of the subject economy the marketing measures are grounded; market research, goods policy, pricing and distributional policy and the policy of communication. Using these measures makes it possible to investigate the market concerning consumers needs, establish their wishes, to produce or provide consumers with necessary goods. Competitiveness of the goods is proposed and determined with the help of grading scale goods; the basis of which includes general and partial factors each of which has its specific weight.

Originality. Complex of marketing measures, which provide goods policy of the subjects economy are defined and detailed. Methodical approach for determine the competitiveness of goods using grading scale is grounded.

Practical value. The use of marketing means allows an entity to provide consumer goods necessary for them at an available price in due time. The application of grading scale goods is the base of determining the competitiveness of goods.

Key words: marketing, marketing research, goods, price, distribution, communication, marketing strategy, grading scale goods.

Мудрак Р.П. «ПРОВАЛИ» РИНКУ ТА ПРАВА ЯК ФАКТОРИ РИЗИКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Мета. Метою дослідження є розробка теоретичних і методологічних положень відносно суті і загальних характеристик «провалів» ринку і права як факторів ризику продовольчого забезпечення домогосподарств.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є економічна теорія, наукові розробки закордонних та вітчизняних вчених. Методологічною основою дослідження є системний підхід до вивчення економічних, соціальних, екологічних, правових та інших аспектів продовольчого забезпечення домогосподарств.

Результати. Встановлено, що продовольча небезпека, як відсутність або недостатній обсяг продовольчого забезпечення домогосподарства, є провалом ринку. Це зумовлено нездатністю вільного ринку, націленого на виробництво конкурентних та ексклюзивних товарів (послуг), забезпечити продовольчу безпеку, яка є загальносуспільним благом, що не володіє властивістю конкурентності та ексклюзивності.

Виявлено, що продовольча небезпека, як відсутність або недостатній обсяг продовольчого забезпечення домогосподарства, є провалом права. Людина вимушено голодуватиме, якщо в її правовий комплект не входить ні один набір товарів з достатньою кількістю продуктів харчування. Цей провал права може відбутися або внаслідок втрати прав власності, або ж внаслідок несприятливих зрушень в правах обміну. Закон, який визначає і захищає права громадян на достатню кількість продовольства, повинен забезпечувати захист від голоду. Голод трапляється тоді, коли має місце розрив між законом і етичними нормами.

Наявність провалів ринку і права легітимізує діяльність уряду, спрямовану на участь у перерозподільних процесах на продовольчому ринку. Кінцевою метою такої діяльності є гарантування громадянам країни захисту від голоду.

Наукова новизна. Вперше розроблено теоретичний підхід, який є основою легітимізації права уряду на посилення перерозподільних функцій в продовольчому секторі національної економіки, що базується на визнанні продовольчої небезпеки природною вадою (провалом) ринку і права.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані в ролі теоретико-методологічної бази державної програми продовольчої допомоги малозабезпеченим та організаційно-економічного механізму протидії національним продовольчим ризикам, індукованим глобальним середовищем.

Ключові слова: ринок, право, провал, домогосподарство, продовольче забезпечення, ризики, уряд, захист, перерозподіл.

Мудрак Р.П. «ПРОВАЛЫ» РЫНКА И ПРАВА КАК ФАКТОРЫ РИСКА ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДОМОХОЗЯЙСТВ

Цель. Целью исследования является разработка теоретических и методологических положений относительно сути и общих характеристик «провалов» рынка и права, как факторов риска продовольственного обеспечения домохозяйств.

Методика исследования. Теоретической основой исследования является экономическая теория, научные разработки зарубежных и отечественных ученых. Методологической основой исследования является системный подход к изучению экономических, социальных, экологических, правовых и других аспектов продовольственного обеспечения домохозяйств.

Результаты. Установлено, что продовольственная опасность, как отсутствие или недостаточный объем продовольственного обеспечения домохозяйства, является провалом рынка. Это обусловлено неспособностью свободного рынка, нацеленного на производство конкурентных и эксклюзивных товаров (услуг), обеспечить продовольственную безопасность, которая является общегражданским благом, не обладает свойством конкурентности и эксклюзивности.

Выявлено, что продовольственная опасность, как отсутствие или недостаточный объем продовольственного обеспечения домохозяйства, является провалом права. Человек вынужден голодать, если в его правовой комплект не входит ни один набор товаров с достаточным количеством продуктов питания. Этот провал права может произойти либо вследствие потери прав собственности, или же вследствие неблагоприятных сдвигов в правах обмена. Закон, который определяет и защищает права граждан на достаточное количество продовольствия, должен обеспечивать защиту от голода. Голод случается тогда, когда имеет место разрыв между законом и этическими нормами.

Наличие провалов рынка и права легитимизирует деятельность правительства, направленную на участие в перераспределительных процессах на продовольственном рынке. Конечной целью такой деятельности является гарантированная защита граждан страны от голода.

Научная новизна. Впервые разработан теоретический подход, который является основой легитимизации права правительства на усиление перераспределительных функций в продовольственном секторе национальной экономики, базирующейся на признании продовольственной опасности естественным недостатком (провалом) рынка и права.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы в качестве теоретико-методологической базы государственной программы продовольственной помощи малоимущим и организационно-экономического механизма противодействия национальным продовольственным рискам, индуцированным глобальной средой.

Ключевые слова: рынок, право, провал, домохозяйство, продовольственное обеспечение, риски, правительство, защита, перераспределение.

Mudrak R.P. FAILURES OF MARKET AND LAW AS RISK FACTORS OF THE HOUSEHOLD'S FOOD SUPPLY

Purpose. The aim of the article is to develop theoretical and methodological norms regarding the nature and general characteristics of "failures" of the market and the law as risk factors for household food provision.

Methodology of research. The theoretical basis of the study is the economic theory, scientific developments of foreign and domestic scientists. The methodological basis of the study is a systematic approach to the study of economic, social, environmental, legal and other aspects of household food provision.

Findings. It has been established that food danger as lack or insufficient amount of household food provision that is market failure. It is caused by the inability of the free market that is aimed at the production of competitive and exclusive goods (services) to ensure food security, which is a common social good and does not possessing the property of competitiveness and exclusivity.

It has been established that food danger as lack or insufficient amount of household food provision that is law failure. Man forced to go hungry if in its legal set does not included one set of products with sufficient amount of food products. This failure of the law can occur or as a result of loss of property rights or as a result of adverse changes in exchange rights. The law, which defines and protects the right of citizens to enough food, should provide protection against hunger. Hunger occurs when there is a gap between the law and ethical standards.

The presence of market failures and law legitimizes the government activity, aiming to participate in the redistribution processes in the food market. The ultimate aim of this activity is to guarantee protection against hunger for citizens of the country.

Originality. It has for the first time been developed a theoretical approach that is the foundation of legitimizing the government law to strengthen the redistributive functions in the food sector of the national economy that is based on the recognition of food hazards by natural defect (failure) of market and law.

Practical value. The results of the study can be used in the role of theoretical and methodological framework of the state program of food aid to low-income, organizational and economic mechanism of counteraction to national food risks that are induced by global environment.

Key words: market, law, failure, household, food provision, risks, government, defense, redistribution.

Заячковська Г.А. РИНОК МІЖНАРОДНИХ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ: КОНСТРУЮВАННЯ КАТЕГОРІЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Метою статті є визначення теоретичних підходів до трактування сутності категорії „туристичний ринок", конструювання категорії „ринок міжнародних туристичних послуг" та його класифікація.

Методика дослідження. У процесі дослідження застосовано методи теоретичного узагальнення, логічного аналізу, методику конструювання категорій для визначення сутності ринку міжнародних туристичних послуг при обґрунтуванні сутності категорій „туристичний ринок" і „ринок міжнародних туристичних послуг", при розробці критеріїв класифікації ринку міжнародних туристичних послуг.

Результати. Визначено теоретичні підходи до трактування сутності категорії «туристичний ринок», сформульовано авторське визначення категорії «ринок міжнародних туристичних послуг», запропоновано критерії класифікації ринку міжнародних туристичних послуг.

Наукова новизна. Проведене дослідження дало змогу ввести у науковий обіг визначення категорії «ринок міжнародних туристичних послуг» та обґрунтувати його поділ на промисловий та споживчий.

Практична значущість. Запропоноване визначення ринку міжнародних туристичних послуг дає змогу визначити його місце і роль у процесі відтворення, класифікація ринку дозволяє глибше пізнати його суть та визначити особливості маркетингової діяльності на ньому.

Ключові слова: туристичний ринок, ринок міжнародних туристичних послуг, промисловий ринок міжнародних туристичних послуг, споживчий ринок міжнародних туристичних послуг.

Заячковская Г.А. РЫНОК МЕЖДУНАРОДНЫХ ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ: КОНСТРУИРОВАНИЕ КАТЕГОРИИ И КЛАССИФИКАЦИЯ

Целью статьи является определение теоретических подходов к трактовке сущности категории "туристический рынок", конструирование категории "рынок международных туристических услуг" и его классификация.

Методика исследования. В процессе исследования применены методы теоретического обобщения, логического анализа, методика конструирования категорий для определения сущности рынка международных

туристических услуг при обосновании сущности категорий "туристический рынок" и "рынок международных туристических услуг", при разработке критериев классификации рынка международных туристических услуг.

Результаты. Определены теоретические подходы к трактовке сущности категории "туристический рынок", сформулировано авторское определение категории "рынок международных туристических услуг", предложены критерии классификации рынка международных туристических услуг.

Научная новизна. Проведенное исследование позволило ввести в научный оборот определение категории "рынок международных туристических услуг" и обосновать его разделение на промышленный и потребительский.

Практическая значимость. Предложенное определение рынка международных туристических услуг позволяет определить его место и роль в процессе воспроизводства, классификация рынка позволяет глубже познать его суть и определить особенности маркетинговой деятельности на нем.

Ключевые слова: туристический рынок, рынок международных туристических услуг, промышленный рынок международных туристических услуг, потребительский рынок международных туристических услуг.

Zayachkovska G.A. MARKET OF INTERNATIONAL TOURIST SERVICES: CONSTRUCTING OF CATEGORY AND CLASSIFICATION

Purpose. The article aims to determine the theoretical approaches to the interpretation of category "tourism market", constructing of category „market of international tourist services" and its classification.

Methodology of research. The study used methods of theoretical generalization, logical analysis, method of constructing categories for defining the essence of the international tourism market for substantiation of the essence categories "tourism market" and "international tourism market", when developing of classification criteria of international tourism market.

Findings. Theoretical approaches to the interpretation of the essence of category "tourism market" are determined, author 's definition of "market of international tourism services" is formulated", the criteria of classification of the market of international tourism services are proposed.

Originality. The study made it possible to introduce into scientific use the definition of category "market of international tourism services" and substantiate its division into industrial and consumer.

Practical value. The proposed definition of market of international tourism services helps to define its place and role in process of reproduction, classification of market allows deeper knowledge of its essence and define the features of marketing activities on it.

Key words: tourism market, the market of international tourism services, industrial market of international tourism services, consumer market of international tourism services.

Васильцова С.О., Кітченко О.М., Хохлюк Т.В. ПРОДУКТОВА СТРАТЕГІЯ ЯК ОСНОВА УСПІШНОГО ПРОСУВАННЯ ТОВАРУ НА РИНОК

Мета. полягає в розробці заходів щодо формування ефективної продуктової експортної стратегії на основі маркетингових досліджень міжнародного ринку для продукції підприємства на прикладі ЗАТ "Київського заводу шампанських вин "Столичний".

Методика дослідження. В процесі дослідження використано SWOT–аналіз метою розробки стратегії досягнення цілей підприємства, для визначення стратегічної позиції кожної асортиментної групи підприємства з подальшим формуванням стратегічних підходів до оптимізації структури асортименту та стратегічних господарських підрозділів підприємства. Застосовано Матрицю Бостонської консалтингової групи, методи стратегічного менеджменту для підвищення якості управління, для швидкого реагування на не передбачувані зміни у зовнішньому середовищі.

Результати. Обґрунтовано стратегічний профіль компанії, як етноцентричний, який надасть можливість розширювати ринки збуту продукції підприємства, починаючи з малих обсягів продажів та поступово розширюючи свій зовнішній ринок за рахунок збільшення продукції, яка почне завойовувати нові ринки.

Наукова новизна. Обґрунтовано використання етноцентричного стратегічного профілю підприємством, що на відміну від існуючого забезпечить розширювання його ринків збуту продукції, починаючи з малих обсягів продажів та поступово розширюючи його зовнішній ринок за рахунок збільшення продукції, яка почне завойовувати нові ринки.

Практична значущість. Впровадити результати дослідження можливо на підприємствах, які планують виходити на міжнародні ринки зі своїми товарами для отримання запланованого прибутку.

Ключові слова: маркетингові дослідження, стратегічне планування, цілі підприємства, управління маркетингом, планування, стратегічний профіль, SWOT-аналіз, матричні методи аналізу.

Васильцова С.А., Китченко Е.Н., Хохлюк Т.В. ПРОДУКТОВАЯ СТРАТЕГИЯ КАК ОСНОВА УСПЕШНОГО ПРОДВИЖЕНИЯ ТОВАРА НА РЫНОК

Цель. Заключается в разработке мероприятий по формированию эффективной продуктовой экспортной стратегии на основе маркетинговых исследований международного рынка для продукции предприятия на примере ЗАО "Киевского завода шампанских вин" Столичный ".

Методика исследования. В процессе исследования использован SWOT-анализ с целью разработки стратегии достижения целей предприятия, для определения стратегической позиции каждой ассортиментной группы предприятия с последующим формированием стратегических подходов к оптимизации структуры ассортимента и стратегических хозяйственных подразделений предприятия. Применена матрица Бостонской

консалтинговой группы, методы стратегического менеджмента, для повышения качества управления, для быстрого реагирования на непредвиденные изменения во внешней среде.

Результаты. Обоснован стратегический профиль компании, как этноцентриченый, который даст возможность расширить рынки сбыта продукции предприятия, начиная с малых объемов продаж и постепенно расширяя свой внешний рынок за счет увеличения продукции, которая начнет завоевывать новые рынки.

Научная новизна. Обосновано использование этноцентрического стратегического профиля предприятием, в отличие от существующего обеспечит расширению его рынков сбыта продукции, начиная с малых объемов продаж и постепенно расширяя его внешний рынок за счет увеличения продукции, которая начнет завоевывать новые рынки.

Практическая значимость. Внедрить результаты исследования возможно на предприятиях, которые планируют выходить на международные рынки со своими товарами для получения запланированной прибыли.

Ключевые слова: маркетинговые исследования, стратегическое планирование, цели предприятия, управления маркетингом, планирование, стратегический профиль, SWOT-анализ, матричные методы анализа.

Vasyltsova S.O., Kitchenko O.N., Hohlyuk T.V. PRODUCT STRATEGY AS THE BASIS OF THE SUCCESSFUL PROMOTION OF GOODS ON THE MARKET

Purpose. Is to develop measures to create an effective product export strategy based on market research for the international market of enterprise, the example of JSC "Kiev factory of sparkling wines" Capital "

Methodology of research. The study used SWOT - analysis to develop strategies to achieve business objectives to determine the strategic position of each product line the company followed by the formation of strategic approaches to optimize the structure and range of strategic business divisions. Applied Matrix Boston Consulting Group, strategic management methods for quality control, to respond quickly to unpredictable changes in the environment.

Findings. Thus was based strategic profile companies as ethnocentric, which provide an opportunity to expand markets marketing company since sales of small and gradually expanding its foreign market by increasing production, which begins to conquer new markets.

Originality. The application ethnocentric strategic profile now, unlike existing scalability ensure its markets for products ranging from small sales and gradually expanding its foreign market by increasing production, which begins to conquer new markets.

Practical value. Implement research results possible for companies that plan to enter international markets with their goods intended for profit.

Key words: market research, strategic planning, targets enterprise marketing management, planning, strategic profile, SWOT-analysis, matrix methods of analysis.

Чан-хі О.С. ПРОГНОЗУВАННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОКОПРОДУКТІВ

Мета статті полягає в розробці та обґрунтуванні прогнозу тенденцій розвитку ринку молока та молокопродуктів, що дозволяє визначити найважливіші об’єкти та найдієвіші інструменти державного регулювання.

Методика дослідження. В процесі дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи вивчення проблем та обґрунтування тенденцій розвитку вітчизняного ринку молока та молокопродуктів: методи аналізу та синтезу; системний аналіз; метод порівняння; статистичний аналіз; фінансово-економічний аналіз; абстрактно-логічний метод. Обробка вхідних даних та економіко-статистичні прийоми виконувались із застосуванням пакетів прикладних програм та комп’ютерних технологій.

Результати. В процесі дослідження встановлено, що посилення прогнозної функції щодо регулювання ринку молока та молочних продуктів дозволить на державному рівні приймати науково обґрунтовані рішення щодо розвитку ринку з урахуванням його сильних і слабких сторін, а також можливостей і потенційних загроз зовнішнього оточення, в тому числі кон’юнктури світового ринку молока. Сформовано прогнози, які передбачають варіанти поведінки залежно від обставин, що склалися, та можливих змін ринкового середовища, з метою захисту інтересів всіх учасників ринку молока.

Наукова новизна. Здійснено ймовірні прогнози тенденцій розвитку ринку молока та молокопродуктів в Україні на період до 2018 р., що підвищує об’єктивність виявлення пріоритетних напрямів розвитку галузі.

Практична значущість. Розраховані прогнозні значення виробництва та споживання молока в Україні на період до 2018 р. можуть бути використані при розробці системи заходів щодо удосконалення механізму державного регулювання ринку молока та молокопродуктів.

Ключові слова: прогноз, математичні моделі, ринок молока та молокопродуктів, виробництво, споживання.

Чан-хи О.С. ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО РЫНКА МОЛОКА И МОЛОКОПРОДУКТОВ

Цель статьи заключается в разработке и обосновании прогноза тенденций развития рынка молока и молокопродуктов, что позволяет определить важнейшие объекты и действенные инструменты государственного регулирования.

Методика исследования. В процессе исследования применены общенаучные и специальные методы изучения проблем и обоснование тенденций развития отечественного рынка молока и молокопродуктов: методы анализа и синтеза; системный анализ; метод сравнения; статистический анализ; финансово-экономический

анализ; абстрактно-логический метод. Обработка данных и экономико-статистические приемы выполнялись с применением пакетов прикладных программ и компьютерных технологий.

Результаты. В процессе исследования установлено, что усиление прогнозной функции по регулированию рынка молока и молочных продуктов позволит на государственном уровне принимать научно обоснованные решения по развитию рынка с учетом его сильных и слабых сторон, а также возможностей и потенциальных угроз внешнего окружения, в том числе конъюнктуры мирового рынка молока. Сформировано прогнозы, которые предусматривают варианты поведения в зависимости от сложившихся обстоятельств, и возможных изменений рыночной среды, с целью защиты интересов всех участников рынка молока.

Научная новизна. Осуществлены вероятные прогнозы тенденций развития рынка молока и молокопродуктов в Украину на период до 2018 г., что повышает объективность выявления приоритетных направлений развития отрасли.

Практическая значимость. Рассчитаны прогнозные значения производства и потребления молока в Украине на период до 2018 г. могут быть использованы при разработке системы мер по совершенствованию механизма государственного регулирования рынка молока и молокопродуктов.

Ключевые слова: прогноз, математические модели, рынок молока и молокопродуктов, производство, потребление.

Chan-khi O.S. **PROGNOSIS THE TRENDS FOR THE DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC MARKET OF MILK AND DAIRY PRODUCTS**

Purpose of research is to design and rationale prognosis dairy market trends, to determine the most important and most effective instruments objects government regulation.

Methodology of research. In the research process used general scientific and special methods for studying problems and trends of the domestic dairy market: applied general scientific and special methods of system research: methods of analysis and synthesis; system analysis; method comparison; statistical analysis; financial and economic analysis; abstract logical method. Processing of input data and economic-statistical methods were performed using software packages and computer technologies.

Findings. The study found that enhance prognostic function to regulate the dairy market at the state level will make scientifically informed decisions about the development of the market considering its strengths and weaknesses and the opportunities and potential threats to the external environment, including conditions global dairy market. Formed projections that involve behaviors depending on the circumstances and possible changes in the market environment, to protect the interests of all dairy market participants.

Originality. Developed probable prognosis of dairy market trends in Ukraine for the period until 2018, which increases the objectivity identify priority areas of the industry.

Practical value. The calculated value of the forecast production and consumption of milk in Ukraine until 2018 can be used in development of measures for the improvement of state regulation of the dairy market.

Key words: the prognosis, mathematical models, dairy market, production, consumption.

Гевко Б.Р. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В СФЕРІ ЖКГ

Мета. Метою роботи є аналіз проектів, присвячених проблемі економії електроенергії для освітлення місць загального призначення у сфері ЖКГ і окреслення найбільш перспективних напрямів покращення енергозбереження.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано такі методи: діалектичний метод наукового пізнання, аналізу та синтезу, абстрактно-логічний, дедуктивний, системного теоретичного узагальнення та порівняння. Абстрактно-логічний метод дозволив встановити логічні взаємозв'язки між складовими елементами досліджуваних проектів і з'ясувати їх вплив на величину споживання електроенергії для освітлення місць загального користування. За допомогою синтезу досліджено окремі компоненти проектів, які сприяють економії електроенергії в сфері житлово-комунального господарства. Застосування індукції та дедукції дало змогу вивчити вплив складових елементів проектів на підвищення економії електроенергії загального користування. Метод узагальнення дозволив зробити висновок щодо впливу перспективних проектів на енергоощадливе використання мешканцями мікрорайону електроенергії загального користування та підвищення її ефективності.

Результати. Проведено аналіз проектів, які сприяють економії електроенергії загального користування (освітлення сходових площадок, входів у під'їзди) в багатоквартирних будинках мікрорайону міста. Встановлено, що перспективним проектом, який забезпечує економію електроенергії, є застосування датчиків руху та світлодіодних ламп. Обґрунтовано пілотний проект, який передбачає застосування у житлово-комунальній сфері нанолайт лампочок.

Наукова новизна. Встановлено причини виходу з ладу лампочок розжарювання та виявлено недоліки світлодіодних світильників закритого типу. Запропоновано в сфері ЖКГ застосовувати лампи ноналайт і датчики руху.

Практична значущість. Одержані результати можуть бути використані в сфері ЖКГ для освітлення сходових площадок і входів у під'їзди будинків.

Ключові слова: електроенергія, світлодіодні лампи, датчики руху, джерела світла, енергоефективність, енергозбереження, світильники, проект, освітлення.

Гевко Б.Р. ПЕРСПЕКТИВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УЛУЧШЕНИЯ ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЯ В СФЕРЕ ЖКХ

Цель. Целью работы является анализ проектов, посвященных проблеме экономии электроэнергии для освещения мест общего назначения в сфере ЖКХ и определение наиболее перспективных направлений улучшения энергосбережения.

Методика исследования. Методологической основой проведенного исследования является диалектический метод научного познания, анализа и синтеза, абстрактно-логический, дедуктивный, системного теоретического обобщения и сравнения. Абстрактно-логический метод позволил установить логические взаимосвязи между составляющими элементами исследуемых проектов и выяснить их влияние на величину потребления электроэнергии для освещения мест общего пользования. С помощью синтеза исследовано отдельные компоненты проектов, которые способствуют экономии электроэнергии в сфере жилищно-коммунального хозяйства. Применение индукции и дедукции позволило изучить влияние составных элементов проектов на повышение экономии электроэнергии общего пользования. Метод обобщения позволил сделать вывод о влиянии перспективных проектов на энергосберегающее использование жителями микрорайона электроэнергии общего пользования и повышение ее эффективности.

Результаты. Проведен анализ проектов, которые способствуют экономии электроэнергии общего пользования (освещение лестничных площадок, входов в подъезды) в многоквартирных домах микрорайона города. Установлено, что перспективным проектом, который обеспечивает экономию электроэнергии, есть применение датчиков движения и светодиодных ламп. Обоснован пилотный проект, который предусматривает применение в жилищно-коммунальной сфере нанолайт лампочек.

Научная новизна. Установлены причины выхода из строя лампочек накаливания и выявлены недостатки светодиодных светильников закрытого типа. Предложено сфере ЖКХ применять лампы ноналайт и датчики движения.

Практическая значимость. Полученные результаты могут быть использованы в сфере ЖКХ для освещения лестничных площадок и входов в подъезды домов.

Ключевые слова: электроэнергия, светодиодные лампы, датчики движения, источники света, энергоэффективность, энергосбережение, светильники, проект, освещения.

Hevko B.R. PERSPECTIVE DIRECTIONS FOR IMPROVING ENERGY EFFICIENCY IN THE SPHERE OF HOUSING AND UTILITIES

Purpose. The aim of the article is to analyze the projects devoted to the problem of energy savings for public lighting of general purpose of in the sphere of housing and utilities and outlining the most promising areas for energy efficiency improvements.

Methodology of research. The following methods were used in the study: dialectical method of scientific cognition, analysis and synthesis, abstract and logical, deductive, systematic theoretical generalization and comparison. Abstract and logical method allowed to establish logical relationship between the constituent elements of the studied projects and to determine their effect on the consumption of electricity for public lighting for general use. Individual components of projects that promote energy savings in housing and utilities sphere have been examined with the help of fusion. The use of induction and deduction allowed to examine the influence of the constituent elements of projects to improve energy savings for general use. The method of synthesis led to the conclusion about the impact of prospective projects to energy saving use of electricity for general use by the residents of the neighborhood and increases its efficiency.

Findings. The analysis of projects that contribute to energy savings of general use (lighting of stair landings, entrances to the porch) in apartment buildings of neighborhood city has been conducted. It has been established that promising project that provides energy savings is the use of motion sensors and LED lamps. It has been substantiated pilot project, which involves the use of nano-light lamp in housing and utilities sphere.

Originality. The causes of incandescent bulbs failure have been established and shortcomings of LED luminaries of the closed type revealed. It has been proposed to apply nano-light lamp and motion sensors in housing and utilities sphere.

Practical value. The obtained results can be used in housing and utilities sphere for lighting stair landings and entrances to the porch of buildings.

Key words: electricity, LED lamps, motion sensors, light sources, energy efficiency, energy saving, luminaries, project, lighting

Ткаченко Н.В., Харченко А.М. МОНІТОРИНГ ПРОБЛЕМНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ У РОЗДРІБНОМУ БАНКІВСЬКОМУ КРЕДИТУВАННІ

Мета. Метою статті є висвітлення результатів розроблених заходів щодо поліпшення процесу роздрібного банківського кредитування через алгоритм кредитного моніторингу на основі побудови і застосування контрольних карт Шухарта.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи, зокрема: методи теоретичного узагальнення – для дослідження теоретичних основ та деяких існуючих аспектів щодо процесу кредитування та системи заходів кредитного моніторингу; системного аналізу – при дослідженні можливостей оцінювання якості кредитного моніторингу банку; спеціальні методи економіко-статистичного дослідження для виявлення та оцінки індивідуальних значень показників якості кредитного моніторингу на основі даних фінансової звітності 30 банків; систематизації та моделювання – з метою побудови алгоритму якісного кредитного моніторингу банку.

Результати. Запропоновано використання динамічного відстеження якості кредитного моніторингу із застосуванням контрольних карт Шухарта для усунення прорахунків банками у кредитному процесі. На основі даних фінансової звітності банків побудовано контрольні карти Шухарта індивідуальних значень показників якості кредитного моніторингу, що дає можливість виявляти особливості використання банком тої чи іншої стратегії

розвитку роздрібного бізнесу, а також дозволяє відстежувати хід протікання процесу кредитування і впливати на нього.

Наукова новизна. Запропоновано алгоритм кредитного моніторингу банку, що дозволяє своєчасно розпізнати сигнали погіршення кредитоспроможності позичальника і розробити комплекс заходів щодо недопущення переходу кредиту в категорію прострочених.

Практична значущість. Отримані результати дослідження направлені на вирішення проблеми виникнення прострочених чи неповернених кредитів, а також якості кредитного моніторингу банку. Вони можуть бути використані банками для впровадження в процес роздрібного банківського кредитування.

Ключові слова: комерційний банк, проблемна заборгованість, кредитний портфель, кредитний моніторинг, кредитний процес, контрольна карта.

Ткаченко Н.В., Харченко А.М. МОНИТОРИНГ ПРОБЛЕМНОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ В РОЗНИЧНОМ БАНКОВСКОМ КРЕДИТОВАНИИ

Цель. Целью статьи является освещение результатов разработанных мероприятий по улучшению процесса розничного банковского кредитования через алгоритм кредитного мониторинга на основе построения и применения контрольных карт Шухарта.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные методы, в частности: методы теоретического обобщения – для исследования теоретических основ и некоторых существующих аспектов относительно процесса кредитования и системы мер кредитного мониторинга; системного анализа – при исследовании возможностей оценивания качества кредитного мониторинга банка; специальные методы экономико-статистического исследования – для выявления и оценки индивидуальных значений показателей качества кредитного мониторинга на основе данных финансовой отчетности 30 банков; систематизации и моделирования – с целью построения алгоритма качественного кредитного мониторинга банка.

Результаты. Предложено использование динамического отслеживания качества кредитного мониторинга с применением контрольных карт Шухарта для устранения просчетов банками в кредитном процессе. На основе данных финансовой отчетности банков построено контрольные карты Шухарта индивидуальных значений показателей качества кредитного мониторинга, что дает возможность выявлять особенности использования банком той или иной стратегии развития розничного бизнеса, а также позволяет отслеживать ход протекания процесса кредитования и влиять на него.

Научная новизна. Предложенный алгоритм кредитного мониторинга банка позволяет своевременно распознать сигналы ухудшения кредитоспособности заемщика и разработать комплекс мер по недопущению перехода кредита в категорию просроченных.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования направлены на решение проблемы возникновения просроченных или невозвращенных кредитов, а также качества кредитного мониторинга банка. Они могут быть использованы банками для внедрения в процесс розничного банковского кредитования.

Ключевые слова: коммерческий банк, проблемная задолженность, кредитный портфель, кредитный мониторинг, кредитный процесс, контрольная карта.

Tkachenko N.V., Kharchenko A.M. MONITORING OF PROBLEM DEBTS IN THE RETAIL BANKING CREDITING

Purpose. The aim of the article is to highlight the results of activities designed to improve the process of retail bank lending through credit monitoring algorithm based on the construction and use of Shewhart control charts.

Methodology of research. The study used scientific methods, in particular: the methods of theoretical generalization - for the study of the theoretical foundations and some of the existing issues regarding the process of lending and credit monitoring system measures; system analysis - the study of opportunities for evaluating the quality of the bank's credit monitoring; special methods of economic and statistical research - to identify and assess individual values of quality credit monitoring on the basis of the financial statements of 30 banks; systematization and modeling - for the purpose of constructing an algorithm for monitoring quality loan bank.

Findings. Suggested the use of dynamic tracking quality credit monitoring using Shewhart control charts to eliminate errors banks in the loan process. On the basis of the financial statements of banks built Shewhart control charts of individual values of quality credit monitoring, which enables the bank to identify features of the use of a particular retail business development strategy, as well as allows you to track the progress of the process of lending and influence it.

Originality. An algorithm for the bank's credit monitoring, allows detecting signals deterioration in the creditworthiness of the borrower and developing a set of measures to prevent the transfer of credit in the category of expired.

Practical value. The obtained results of a study aimed at solving the problem of overdue or bad loans, as well as the quality of the bank's credit monitoring. They can be used by banks for implementation in the process of retail bank lending.

Key words: commercial bank, bad debts, credit portfolio, credit monitoring, credit process, the control card.

Буряк О.П. ОСОБЛИВОСТІ І ТЕНДЕНЦІЇ (ТРЕНДИ) ПОСТКРИЗОВОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ (2010-2013 рр.)

Мета. Метою статті є дослідження особливостей і тенденцій (трендів) посткризового розвитку банківської системи (2010-2013 рр.).

Методика дослідження. В основу досліджень роботи покладені як загальнонаукові (аналіз, спостереження), так і спеціальні методи пізнання. Методи аналізу і спостереження використані для дослідження

тенденцій (трендів) посткризового розвитку банківської системи (2010-2013 рр.). Методи пізнання використані для обґрунтування особливостей посткризового розвитку банківської системи (2010-2013 рр.).

Результати. Визначено тенденції розвитку банків у розрізі таких показників, як: активи, власний капітал, зобов'язання та фінансові результати діяльності. Встановлено, що фінансові результати діяльності у 2009-2010 рр. демонстрували активне зростання, у 2011-2012 рр. – спадне зростання, а за результатами 2013 р. відбувся спад, проте загальні активи, власний капітал та обсяги зобов'язань банків мали висхідну динаміку та стабільно зростали впродовж всього досліджуваного періоду, що є підтвердженням розвитку стабілізаційних процесів загалом в економіці країни та у вітчизняному банківському секторі зокрема.

Для забезпечення фінансової стабільності банківської системи запропоновано: посилити прозорість фінансових звітів банків; надати НБУ додаткові повноваження по контролю за системними ризиками; визначити заходи впливу щодо банків, які не виконують зобов'язання перед вкладниками.

Наукова новизна. Обґрунтовано пропозиції для забезпечення фінансової стабільності банківської системи.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути запропоновані для впровадження у банківському секторі, що сприятиме його ефективному розвитку.

Ключові слова: банк, банківська система, активи, власний капітал, зобов'язання, фінансові результати

Буряк О.П. ОСОБЕННОСТИ И ТЕНДЕНЦИИ (ТРЕНДЫ) ПОСТКРИЗОВОГО РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ (2010-2013 гг.)

Цель. Целью статьи является исследование особенностей и тенденций (трендов) посткризисного развития банковской системы (2010-2013 гг.).

Методика исследования. В основу исследований работы положены как общенаучные (анализ, наблюдение), так и специальные, методы познания. Методы анализа и наблюдения использованы для исследования тенденций (трендов) посткризисного развития банковской системы (2010-2013 гг.). Методы познания использованы для обоснования особенностей посткризисного развития банковской системы (2010-2013 гг.).

Результаты. Охарактеризованы тенденции развития банков в разрезе таких показателей, как: активы, собственный капитал, обязательство и финансовые результаты деятельности.

Установлено, что финансовые результаты деятельности в 2009-2010 гг. демонстрировали растущий рост, в 2011-2012 гг. – нисходящий рост, а за результатами 2013 г. состоялся спад, однако общие активы, собственный капитал и объемы обязательств банков, имели восходящую динамику и стабильно росли на протяжении всего исследуемого периода, который является подтверждением развития стабилизационных процессов в целом в экономике страны и в отечественном банковском секторе в частности.

Для обеспечения финансовой стабильности банковской: системы будут полезными такие рекомендации: усилить прозрачность финансовых отчетов банков; предоставить НБУ дополнительные полномочия по контролю за системными рисками; усилить мероприятия влияния по банкам, которые не выполняют обязательства перед вкладчиками.

Научная новизна. Обоснованы предложения для обеспечения финансовой стабильности банковской системы.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть предложены для внедрения в банковском секторе, который будет способствовать его эффективному развитию.

Ключевые слова: банк, банковская система, активы, собственный капитал, обязательство, финансовые результаты.

Buryak O.P. PECULIARITIES AND TENDENCIES (TRENDS) OF POST CRISIS DEVELOPMENT OF BANKING SYSTEM (2010-2013)

Purpose. The purpose of the article is research of features and a time after a crisis progress of the banking system trends (trends) (2010-2013).

Methodology of research. In basis of researches works are fixed both scientific (analysis, supervision) and special, methods of cognition. The methods of analysis and supervision are used for research of time after a crisis progress of the banking system trends (trends) (2010-2013). The methods of cognition are used for the ground of features of time after a crisis development of the banking system (2010-2013).

Findings. Characterized by tendencies of development banks in the context of indicators such as: assets, own capital, liabilities and financial results of activities.

It was established that financial results of activity in 2009-2010 had demonstrated growing growth, in 2011-2012 – descending growth, and as a result of 2013 a slump took place, however much general assets, property asset and volumes of obligations of banks, had an ascending dynamics and stably grew during all probed period which is confirmation of development of stabilizing processes on the whole in the economy of country and in a domestic bank sector in particular.

For providing of financial stability of the banking system such recommendations will be useful: to strengthen transparency of financial statements of banks; to give NBU additional plenary powers on control after system risks; to strengthen the measures of influence on banks which do not fulfill commitment before depositors.

Originality. Suggestions are grounded for providing of financial stability of the banking system.

Practical value. Research results can be offered for introduction in a bank sector which will promote him to effective development.

Key word: bank, banking system, assets, property asset, obligation, financial results.

Костюк У.З. ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ

Мета. Метою статті є удосконалення механізму фінансування природоохоронної діяльності та розроблення основних шляхів розвитку та розширення системи екологічного оподаткування в Україні.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: методи теоретичного узагальнення – для дослідження теоретичних основ фінансування природоохоронної діяльності; економіко-статистичний метод – для вивчення та узагальнення тенденцій і закономірностей динаміки ефективності функціонування фінансового механізму на сучасному етапі; методи системно-структурного і порівняльного аналізу – для зіставлення фактичних даних звітного та попереднього років; ряди динаміки – для виявлення змін показників розвитку об'єкта дослідження в часі; метод експертних оцінок, моделювання і прогнозування – для визначення основних напрямів удосконалення системи екологічного оподаткування, фінансування природоохоронної галузі.

Результати. Визначено основні джерела фінансування природоохоронної діяльності в Україні та недоліки існуючого механізму фінансування цієї діяльності. Охарактеризовано джерела фінансування природоохоронних заходів та інвестування природоохоронної галузі. Обґрунтовано необхідність вдосконалення та розширення системи екологічного оподаткування, як основного джерела наповнення бюджету, через який здійснюється фінансування природоохоронних заходів на державному рівні.

Наукова новизна. Розроблено напрями реформування вітчизняної системи екологічного оподаткування, що спрямовані на екологізацію суспільного виробництва в Україні.

Практична значущість. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо вдосконалення системи фінансування природоохоронної діяльності. Вони можуть бути використані в діяльності державних органів влади та органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: природоохоронна діяльність, фінансування, екологічний податок, оподаткування.

Костюк У.З. ФИНАНСИРОВАНИЕ ПРИРОДООХРАННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПУТИ УЛУЧШЕНИЯ

Цель. Целью статьи является усовершенствование механизма финансирования природоохранной деятельности и разработка основных путей развития и расширения системы экологического налогообложения в Украине.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные методы, в частности: методы теоретического обобщения – для исследования теоретических основ финансирования природоохранной деятельности; экономико-статистический метод – для изучения и обобщения тенденций и закономерностей динамики эффективности функционирования финансового механизма на современном этапе; методы системно структурного и сравнительного анализа – для сопоставления фактических данных отчетного и предыдущего лет; ряды динамики – для выявления изменений показателей развития объекта исследования во времени; метод экспертных оценок, моделирования и прогнозирования, – для определения основных направлений усовершенствования системы экологического налогообложения, финансирования природоохранной отрасли.

Результаты. Определены основные источники финансирования природоохранной деятельности в Украине и недостатки существующего механизма финансирования этой деятельности. Охарактеризованы источники финансирования природоохранных мероприятий и инвестирования природоохранной отрасли. Обоснована необходимость совершенствования и расширения системы экологического налогообложения, как основного источника наполнения бюджета, через который осуществляется финансирование природоохранных мероприятий на государственном уровне.

Научная новизна. Разработаны направления реформирования отечественной системы экологического налогообложения, которые направлены на экологизацию общественного производства в Украине.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем относительно совершенствования системы финансирования природоохранной деятельности. Они могут быть использованы в деятельности государственных органов власти и органов местного самоуправления.

Ключевые слова: природоохранная деятельность, финансирование, экологический налог, налогообложение.

Kostiuk U.Z. FINANCING OF ENVIRONMENTAL PROCECTION ACTIVITY IN UKRAINE: **CURRENT SITUATION AND WAYS OF IMPROVEMENT**

Purpose. The aim of the article is to improve the mechanism of financing environmental protection activity and development of the main ways of development and expansion of the system of ecological taxation in Ukraine.

Methodology of research.. General and scientific methods were used in the study, including: methods of theoretical generalization – to study the theoretical foundations of funding environmental protection activity; economic and statistical methods – to explore and summarize trends and patterns in the dynamics of the efficiency of the financial mechanism at present; methods of system and structural, comparative analysis – for comparing actual data of reporting and prior years; time series – to identify changes in indicators of the development of studied object in time; method of expert assessments, modeling and forecasting – to determine the main directions of improving the system of environmental taxation, financing environment protection sector.

Findings. The main source of financing environmental protection activity in Ukraine and shortcomings of the existing funding mechanism of this activity has been determined. It has been characterized sources of financing environmental protection measures and investment of environmental protection sector. The need for improvement and expansion of the system of environmental taxes is substantiated in the article as a major source of budget revenues, through which the financing of environmental protection measures at the national level is realized.

Originality. Directions for reforming the national system of ecological taxation that are aimed at ecologization of social production in Ukraine have been developed.

Practical value. The obtained results of research are the foundation for solving practical problems for improving the system of financing environmental protection activity. They can be used in activity of government bodies and local authorities.

Key words: environmental protection activity, financing, ecological taxation, taxation.

Попович І.В. СУЧАСНИЙ СТАН ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ У СТРАХОВИХ КОМПАНІЯХ

Мета. Метою написання статті є дослідження динаміки чистих страхових премій та виплат за медичним страхуванням, визначення рейтингу страхових компаній за даним видом соціального страхування, виділення чинників, які стримують розвиток медичного страхування, і знаходження напрямів вдосконалення державного управління фінансуванням медичного страхування.

Методика дослідження. За допомогою системного підходу досліджено стан медичного страхування в Україні і виявлено особливості розвитку та функціонування даного виду соціального страхування. Економіко-статистичними методами розглянуто динаміку чистих страхових премій та страхових виплат з медичного страхування протягом останніх п'яти років. Аналізуючи економічні показники рейтингу страхових компаній, продемонстровано функціональний зв'язок між страховими преміями, виплатами та рівнем виплат.

Результати. Проаналізовано розвиток та сучасний стан медичного страхування в Україні як складової частини системи охорони здоров'я. Досліджено зміни у структурах чистих страхових премій та страхових виплат за видами страхування. Визначена динаміка зміни фінансових показників діяльності лідерів страхових компаній з добровільного медичного страхування. Виявлено чинники, які стримують розвиток даного виду соціального страхування. На основі цього внесено пропозиції для покращення державного управління у сфері фінансування медичного страхування та вдосконалення роботи страхових компаній.

Наукова новизна. Визначено динаміку змін чистих страхових премій, які характеризують обсяг страхового портфеля страхової компанії. Здійснено структурний підхід до вивчення тенденцій, які відбуваються у страхових виплатах. Вдосконалено рейтинг страхових компаній за отриманими страховими преміями та з'ясовано зміни, які відбулись в структурі фінансового забезпечення функціонування медичного страхування. Визначено сучасні реалії стану медичного страхування на вітчизняному ринку страхування.

Практична значущість. На підставі вдосконаленого рейтингу фінансових показників страхових компаній виявлено ті, що ефективно працюють на ринку медичного страхування, користуються довірою громадян України та покращують основні показники своєї діяльності. Виявлено чинники, які негативно впливають на подальше фінансування розвитку медичного страхування. За допомогою аналізу цих чинників внесено пропозиції щодо вдосконалення системи медичного страхування в Україні та підвищення зацікавленості даним сектором страхового ринку як страховиків, так і населенням України.

Ключові слова. Медичне страхування, чисті страхові премії, чисті страхові виплати, рейтинг страхових компаній, фінансування медичного страхування.

Попович И.В. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ФИНАНСИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В СТРАХОВЫХ КОМПАНИЯХ

Цель. Целью написания статьи является исследование динамики чистых страховых премий и выплат по медицинскому страхованию, определения рейтинга страховых компаний по данному виду социального страхования, выделение факторов, которые сдерживают развитие медицинского страхования, и нахождение направлений совершенствования государственного управления финансированием медицинского страхования.

Методика исследования. С помощью системного подхода исследовано состояние медицинского страхования в Украине и выявлены особенности развития и функционирования данного вида социального страхования. Экономико-статистическими методами рассмотрена динамика чистых страховых премий и страховых выплат по медицинскому страхованию в течение последних пяти лет. Анализируя экономические показатели рейтинга страховых компаний, продемонстрирована функциональная связь между страховыми премиями, выплатами и уровнем выплат.

Результаты. Проанализированы развитие и нынешнее состояние медицинского страхования в Украине как составной части системы здравоохранения. Исследованы изменения в структурах чистых страховых премий и страховых выплат по видам страхования. Определена динамика изменения финансовых показателей деятельности лидеров страховых компаний по добровольному медицинскому страхованию. Выявлены факторы, которые сдерживают развитие данного вида социального страхования. На основе этого внесены предложения по улучшению государственного управления в сфере финансирования медицинского страхования и совершенствования работы страховых компаний.

Научная новизна. Определена динамика изменений чистых страховых премий, которые характеризуют объём страхового портфеля страховой компании. Осуществлен структурный подход к изучению тенденций, которые происходят в страховых выплатах. Усовершенствован рейтинг страховых компаний по полученным страховым премиям и выяснены изменения, произошедшие в структуре финансового обеспечения функционирования медицинского страхования. Определены современные реалии состояния медицинского страхования на отечественном рынке страхования.

Практическая значимость. На основании усовершенствованного рейтинга финансовых показателей страховых компаний обнаружены те, которые эффективно работают на рынке медицинского страхования,

пользуются доверием граждан Украины и улучшают основные показатели своей деятельности. Выявлено факторы, которые негативно влияют на дальнейшее финансирование развития медицинского страхования. С помощью анализа этих факторов внесены предложения по совершенствованию системы медицинского страхования в Украине и повышения заинтересованности данным сектором страхового рынка как страховщиков, так и населением Украины.

Ключевые слова. Медицинское страхование, чистые страховые премии, чистые страховые выплаты, рейтинг страховых компаний, финансирование медицинского страхования.

Popovych I.V. THE MODERN STATE OF FINANCING THE DEVELOPMENT OF HEALTH INSURANCE IN THE INSURANCE COMPANIES

Purpose. The purpose of the article is to investigate the dynamic in the net insurance premiums and payments of health insurance, to define the rate of the insurance companies of this type of social insurance, to identify the factors that slow the development of health insurance, to find the ways to improve the situation of state management of financing the health insurance.

Methodology of research. Using a systematic approach we investigated the state of health insurance in Ukraine and discovered the features of development and functioning of this type of social insurance. Using the economic and statistical methods we investigated the dynamic of net insurance premiums and insurance payments of health insurance for the last five years. Analyzing the economic index of the insurance companies' rate, we demonstrated the functional connection between insurance premiums, payments and level of payments.

Findings. We analyzed the development and the modern state of health insurance in Ukraine as a part of the health security system. We investigated the changes in the structures of net insurance premiums and insurance payments by types of insurance. We identified the dynamic of changes in financial index of the leaders activity in the insurance companies of voluntary health insurance. We discovered the factors that slow the development of this type of social insurance. Based on these researches we made some suggestions to improve the public management in the sphere of financing health insurance and the activity of insurance companies.

Originality. We identified the dynamic of changes in net insurance premiums, which characterized the amount of insurance portfolio of insurance company. We made a structural approach to the study of trends in the insurance payments. By received insurance premiums we improved the rate of insurance companies and identified the changes in the structure of financial security of functioning health insurance. We also identified the modern realities of health insurance state in the domestic insurance market.

Practical value. Based on the improved rate of the financial index of insurance companies we identified those that effectively work in the health insurance market, use the confidence of Ukrainian citizens and improve basic index of their activity. We also identified those factors which negatively influence on the future health insurance financing. Using the analyses of these factors we made some suggestions for improvement of the health insurance system in Ukraine and increasing the interest of insurers and Ukrainian citizens in the sector of insurance market.

Key words. Health insurance, net insurance premiums, net insurance payments, rate of the insurance companies, financing of health insurance.

Пуцентейло П.Р. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Метою статті є дослідження поняття аналітичне забезпечення і його вплив при прийнятті управлінських рішень на підприємстві.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою статті є фундаментальні положення сучасної економічної науки, праці вітчизняних та зарубіжних вчених. У процесі дослідження, зокрема, застосовувались методи: аналізу і синтезу – для вивчення об'єкта і предмета дослідження; абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків); конструктивний та експериментальний (формування управлінського рішення за допомогою аналітичного забезпечення).

Результати. Виявлено, що в економічній літературі поняття "аналітичне забезпечення" вживається досить обмежено на противагу терміну "аналіз". Окремі автори застосовують і інші пов'язані із ним поняття, не дотримуючись єдиної термінології навіть в межах одного дослідження. Обґрунтовано методичні підходи щодо аналітичного забезпечення процесу управління підприємством. Встановлено якісні критерії інформації та досліджено їхню значимість для забезпечення ефективного управлінського впливу.

Наукова новизна. Встановлено, що аналітичне забезпечення – це система збору даних, що передбачає групування інформації в потрібному розрізі для потреб управління, складання бухгалтерської і аналітичної звітності.

Практична значущість. Уточнено, що метою аналітичного забезпечення управління підприємствами є створення інформаційної бази, прийняття та оцінки обґрунтованості управлінських рішень, виявлення ступеня їх реалізації. Запропоновано 7 форм розкриття аналітичного забезпечення в управлінні підприємствами.

Ключові слова: аналіз, обліково-аналітичне забезпечення, аналітичне забезпечення, інформація, управління, менеджмент підприємства, звітність.

Пуцентейло П.Р. ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АНАЛИТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Целью статьи является исследование понятия аналитическое обеспечение и его влияние при принятии управленческих решений на предприятии.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой статьи являются фундаментальные положения современной экономической науки, труды отечественных и зарубежных ученых. В

ходе исследования, в частности, применялись методы: анализа и синтеза – для изучения объекта и предмета исследования; абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирование выводов); конструктивный и экспериментальный (формирование управленческого решения с помощью аналитического обеспечения).

Результаты. Выявлено, что в экономической литературе понятие "аналитическое обеспечение" употребляется весьма ограничено в противоположность термину “аналіз”. Отдельные авторы применяют и другие связанные с ним понятия, не соблюдая единой терминологии даже в пределах одного исследования. Обоснованы методические подходы относительно аналитического обеспечения процесса управления предприятием. Установлено качественные критерии информации и исследованы их значимость для обеспечения эффективного управленческого воздействия.

Научная новизна. Установлено, что аналитическое обеспечение – это система сбора данных, которая предусматривает группировки информации в нужном разрезе для нужд управления, составления бухгалтерской и аналитической отчетности.

Практическая значимость. Уточнено, что целью аналитического обеспечения управления предприятиями является создание информационной базы, принятия и оценки обоснованности управленческих решений, выявления степени их реализации. Предложено 7 форм раскрытия аналитического обеспечения в управлении предприятиями.

Ключевые слова: анализ, учетно-аналитическое обеспечение, аналитическое обеспечение, информация, управление, менеджмент предприятия, отчетность.

Putsenteilo P.R. PECULIARITIES OF FUNCTIONING ANALYTIC SUPPORT OF ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is to study the notion of analytic support and its influence in making managerial decisions at the enterprise.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the article is the fundamental provisions of modern economic science, works of domestic and foreign scientists. The following methods were used during the research, in particular: analysis and synthesis – to study the object and subject of study; abstract and logical (theoretical generalizations and drawing conclusions); constructive and experimental (formation of management solutions using analytic support).

Findings. It has been revealed that the term “analytical support” is used quite limited in the economic literature in contrast to the term “analysis”. Some authors use the other concepts related to this concept and do not adhere to a common terminology even within a single study. Methodological approaches concerning analytical ensuring the process of enterprise management have been substantiated. It has been established qualitative criteria of information and their importance for ensuring the effective management impact has been investigated.

Originality. It has been established that analytical support – a system of data collection, which includes grouping information in the right context for management, preparation of financial and analytical reporting.

Practical value. It has been clarified that the purpose of analytical providing management of enterprise is an information base, making and evaluating the reasonableness of management decisions, identify the degree of their implementation. It has been proposed 7 forms of disclosure analytical providing in management of enterprises.

Key words: analysis, accounting and analytic support, analytic support, information, management, management of enterprise, reporting.

Левченко Н.М., Головань С.В. УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ МЕДИКАМЕНТІВ ТА ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ’Я

Мета полягає в удосконаленні порядку облікового відображення руху медикаментів та лікарських засобів, які надходять до госпіталів та інших закладів охорони здоров’я в умовах надзвичайної ситуації.

Методика дослідження. При викладенні результатів дослідження застосовано монографічний метод. Для розробки методики облікового відображення медикаментів та лікарських засобів застосовано метод теоретичного узагальнення та порівняння, логічний метод, методи індукції та дедукції, групування та узагальнення.

Результати дослідження полягають у розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення порядку облікового відображення руху медикаментів та лікарських засобів, які надходять до госпіталів та інших закладів охорони здоров’я в умовах надзвичайної ситуації.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в удосконаленні організації обліку медикаментів та лікарських засобів в шпиталях та інших закладах охорони здоров’я, що дозволить підвищити якість обліково-інформаційного забезпечення управління медикаментами та лікарськими засобами в умовах надзвичайної ситуації.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, зважаючи на специфіку функціонування закладів охорони здоров’я, запропоновано шляхи удосконалення методики обліку медикаментів та лікарських засобів в умовах надзвичайної ситуації, що дозволить створити ефективну систему бухгалтерського обліку, і таким чином вирішить питання посилення контрольних функцій за діяльністю закладів охорони здоров’я.

Ключові слова: медикаменти, лікарські засоби, аналітичний облік, матеріально-відповідальна особа, складський облік, облікові регістри

Левченко Н.М., Головань С.В. УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА МЕДИКАМЕНТОВ И ЛЕКАРСТВЕННЫХ ПРЕПАРАТОВ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Цель состоит в усовершенствовании методики учетного отражения движения медикаментов и лекарственных препаратов, которые поступают в госпитали и других учреждений здравоохранения в условиях чрезвычайной ситуации.

Методика исследования. При изложении результатов исследования применены монографический метод. Для разработки методики учетного отражения медикаментов и лекарственных препаратов применен метод теоретического обобщения и сравнения, логический метод, методы индукции и дедукции, группировки и обобщения.

Результаты исследования состоят в разработке практических рекомендаций по усовершенствованию методики учетного отражения движения медикаментов и лекарственных препаратов, которые поступают в госпитали и других учреждений здравоохранения в условиях чрезвычайной ситуации.

Научная новизна исследования состоит в усовершенствовании организации учета медикаментов и лекарственных препаратов в госпиталях и других медицинских учреждениях, что позволит повысить качество учетно-информационного обеспечения управления медикаментами и лекарственными препаратами в условиях чрезвычайной ситуации.

Практическая значимость результатов исследования состоит в том, с учётом специфики функционирования учреждений здравоохранения, предложены пути усовершенствования методики учета медикаментов и лекарственных препаратов в условиях чрезвычайной ситуации, что позволит создать эффективную систему бухгалтерского учета, и таким образом решит вопрос усиления контрольных функций за деятельностью учреждений здравоохранения.

Ключевые слова: медикаменты, лекарственные препараты, аналитический учет, материально-ответственное лицо, складской учет, учетные регистры

Levchenko N.M., Holovan S.V. IMPROVEMENT OF ACCOUNTING MEDICAMENTS AND PHARMACEUTICAL PREPRATY IN HEALTH CARE INSTITUTIONS

Purpose the aim is to improve methods of accounting reflect the movement of medicines and drugs that come in hospitals and other health care facilities in an emergency situation.

Methodology of research. In presenting the results of the research applied monographic method. To develop a methodology for accounting reflection of medicines and drugs, the method of theoretical generalization and comparison, logical method, methods of induction and deduction, grouping and aggregation.

Findings the study are to develop practical recommendations to improve the methods of accounting reflect the movement of medicines and drugs that come in hospitals and other health care facilities in an emergency situation.

Originality the research is to improve the organization of accounting medicines and drugs in hospitals and other medical facilities, which will improve the quality of accounting information of management of medications in an emergency situation.

Practical significance of the study results is that with teaches the specifics of functioning health facilities are offered ways to improve the treatment of the medicines and drugs in an emergency situation, which will create an effective system of accounting, and thus solve the issue of strengthening the supervisory functions of the activities of health institutions.

Key words: drugs, medicines, analytical accounting, material and the person in charge, inventory control, accounting registers

Мошковська О.А. ОРГАНІЗАЦІЙНО – МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Мета. Метою дослідження є визначення структури і сутності організаційно – методичних принципів управлінського обліку на виробничих підприємствах з метою підвищення ефективності їх функціонування та конкурентоспроможності.

Методика дослідження. В процесі дослідження поняття організаційно – методичних принципів управлінського обліку на виробничих підприємствах, їх сутності та структури використовувались загальноприйняті методичні прийоми: аналіз, групування, порівняння, деталізація, а також синтез, абстрагування, індукція та дедукція. На основі методів системного аналізу та наукової абстракції сформульовано загальні висновки.

Результати. За результатами проведеного дослідження виявлено, що в зарубіжних наукових джерелах поняття «принципи управлінського обліку» безпосередньо не використовується. Його визначення надано в офіційній термінології управлінського обліку CIMA. Перелік принципів управлінського обліку з формулюванням їх сутності для виробничих підприємств сформовано в обліковій практиці американських компаній.

Наукова новизна. Доведено, що провідні російські та вітчизняні вчені вважають за доцільне в процесі впровадження, організації і ведення управлінського обліку використовувати загальноприйняті концептуальні принципи фінансового обліку, а також спеціальні принципи, які притаманні тільки управлінському обліку.

Практична значущість проведеного дослідження полягає у визначенні найбільш ефективних принципів управлінського обліку, які доцільно використовувати в процесі впровадження і ведення управлінського обліку на вітчизняних виробничих підприємствах. До складу вищезазначених принципів доцільно віднести: принцип формування внутрішньої звітності, принцип бюджетного (кошторисного) управління фінансово - господарською діяльністю підприємства, принцип обліку затрат за процесами діяльності підприємства, принцип оцінки результатів діяльності структурних підрозділів підприємства, а також принцип «різна собівартість – для різних цілей».

Ключові слова: управлінський облік, принципи, виробництво, підприємство, інформація, управління.

Мошковская Е.А. ОРГАНИЗАЦИОННО – МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА НА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Цель. Целью исследования является определение структуры и сущности организационно – методических принципов управленческого учета на производственных предприятиях с целью повышения эффективности их функционирования и конкурентоспособности.

Методика исследования. В процессе исследования понятия организационно – методических принципов управленческого учета на производственных предприятиях, их сущности и структуры, использовались общепринятые методические приемы: анализ, группирование, сравнение, детализация, а также синтез, абстрагирование, индукция и дедукция. На основе методов системного анализа и научной абстракции сформулировано общие выводы.

Результаты. По результатам проведенного исследования определено, что в зарубежных научных источниках термин «принципы управленческого учета» не используются. Его определение имеет место в официальной терминологии управленческого учета CIMA. Перечень принципов управленческого учета с определением их сущности для производственных предприятий определен в учетной практике американских компаний.

Научная новизна. Доказано, что ведущие российские и украинские ученые считают, что в процессе внедрения, организации и ведения управленческого учета целесообразно использовать общепринятые концептуальные принципы финансового учета, а также специальные принципы, которые присущи только управленческому учету.

Практическая значимость. Практическая ценность проведенного исследования заключается в определении наиболее существенных принципов управленческого учета, которые целесообразно использовать в процессе внедрения и ведения управленческого учета на отечественных производственных предприятиях. В состав вышеперечисленных принципов целесообразно включить: принцип формирования внутренней отчетности, принцип бюджетного (сметного) управления финансово – хозяйственной деятельностью предприятия, принцип учета затрат по процессам деятельности предприятия, принцип оценки результатов деятельности структурных подразделений предприятий, а также принцип «разная себестоимость –для разных целей».

Ключевые слова: управленческий учет, принципы, производство, предприятие, информация, управление.

Moshkovska O.A. ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ACCOUNTING MANAGEMENT ON PRODUCTION ENTERPRISES

Purpose. The purpose of the study is to determine the structure and essence of organizational and methodological principles of accounting management for manufacturing enterprises to improve their efficiency and competitiveness.

Methodology of research. In the process of studying the notion of organizational and methodological principles of management accounting in manufacturing enterprises, their nature and structure, we used such generally accepted methods as: analysis, grouping, comparison, detailed elaboration, synthesis, abstracting, induction and deduction. Based on the methods of system analysis and scientific abstraction, general conclusions have been made.

Findings. The results of the study showed that in foreign scientific literature the term "principles of accounting management" are not used. This definition occurs in the official terminology of CIMA accounting management. The list of principles of accounting management with the definition of their essence for manufacturing enterprises have been defined in the accounting practice of American companies.

Originality. It was proved that the leading Russian and Ukrainian scientists believe that in the process of accounting implementation, organization and management, it is advisable to use generally accepted conceptual framework of financial accounting, as well as specific guidelines, which is inherent only in management accounting.

Practical value. The practical value of the research is to identify the most significant principles of accounting management, which should be used in the implementation process and management accounting in the domestic manufacturing enterprises. In the composition of these principles it is advisable to include: the principle of the budget (estimate) management of financial and economic activity of enterprises, the principle of enterprise cost accounting processes, the principle of performance evaluation of enterprises structural departments and the principle of "different costs for different purposes"

Key words : accounting management, concepts, production, enterprise, information, management.

Будько О.В. КЛАСИФІКАЦІЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ З МЕТОЮ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Визначення класифікації обліково-аналітичної інформації з метою виконання завдань обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємства

Методика дослідження. У ході дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема, за допомогою абстрактно-логічного методу визначено необхідність класифікації обліково-аналітичної інформації, яка відповідає потребам управління сталим розвитком підприємства. Методи групування та порівняння забезпечили можливість здійснити класифікацію обліково-аналітичної інформації. Діалектичний метод і системний підхід використано з метою побудови механізму обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством.

Результати. Здійснено класифікацію обліково-аналітичної інформації за ознаками: за джерелами надходження (за середовищем функціонування), за напрямами інформаційних потоків, за складовими сталого розвитку, за видами користувачів, за ступенем відкритості, за орієнтацією на рівень управління, за впливом на прийняття рішень, за видами обліку, за функціями управління. Визначено взаємозв'язок класифікаційних ознак через механізм формування обліково-аналітичної інформації для потреб різних груп користувачів.

Наукова новизна. Визначено класифікаційні ознаки обліково-аналітичної інформації, групування за якими забезпечується максимально повна, дієва та цінна, а відтак і корисна інформація для потреб управління сталим розвитком підприємства.

Практична значущість. Застосування на практиці запропонованої класифікації обліково-аналітичної інформації забезпечить формування якісного інформаційного підґрунтя для системи управління сталим розвитком підприємства.

Ключові слова: підприємство, класифікація, управління, обліково-аналітична інформація, сталий розвиток.

Будько О.В. КЛАССИФИКАЦИЯ УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ С ЦЕЛЬЮ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВЫМ РАЗВИТИЕМ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Определение классификации учетно-аналитической информации с целью выполнения задач учетно-аналитического обеспечения управления устойчивым развитием предприятия.

Методика исследования. В ходе исследования использованы общенаучные и специальные методы исследования, в частности, с помощью абстрактно-логического метода определена необходимость классификации учетно-аналитической информации, которая соответствует потребностям управления устойчивым развитием предприятия. Методы группировки и сравнения обеспечили возможность осуществить классификацию учетно-аналитической информации. Диалектический метод и системный подход использован с целью построения механизма учетно-аналитического обеспечения управления предприятием.

Результаты. Осуществлена классификация учетно-аналитической информации по признакам: по источникам поступления (среде функционирования), по направлениям информационных потоков, по составляющим устойчивого развития, по видам пользователей, по степени открытости, ориентации на уровень управления, по влиянию на принятие решений, по видам учета, по функциям управления. Определена взаимосвязь классификационных признаков через механизм формирования учетно-аналитической информации для потребностей различных групп пользователей.

Научная новизна. Определены классификационные признаки учетно-аналитической информации, группирование по которым обеспечит максимально полную, эффективную и ценную, а значит, полезную информацию для потребностей управления устойчивым развитием предприятия.

Практическая значимость. Применение на практике предложенной классификации учетно-аналитической информации обеспечит формирование качественной информационной основы для системы управления устойчивым развитием предприятия.

Ключевые слова: предприятие, классификация, управления, учетно-аналитическая информация, устойчивое развитие.

Budko O.V. CLASSIFICATION OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL INFORMATION TO SATISFY INFORMATION NEEDS FOR MANAGEMENT OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is to determine the classification of accounting and analytical information in order to fulfill the tasks of accounting and analytical support for management of the sustainable development of the enterprise.

Methodology of research. General scientific and special methods were used during research, particularly: the need for classification accounting and analytical information that meets the needs for management of sustainable development of enterprises has been determined by means of abstract and logical method. Methods of grouping and comparing have provided an opportunity to conduct the classification of accounting and analytical information. The dialectical method and systematic approach were used to build the mechanism of accounting and analytical providing management of the enterprise.

Findings. Classification of accounting and analytical information on the basis of: the sources of income (for environment of functioning), the directions of information flow, by components of sustainable development, by type of users, the degree of openness, by the orientation on management level, by influence of making decisions, by the types accounting, for management functions has been conducted. Correlation of classification features through the mechanism of formation of accounting and analytical information for the needs of various groups of users has been determined.

Originality. It has been determined classification criteria of accounting and analytical information, grouping according to which the most complete, efficient and valuable and therefore useful information for the purposes of management of the sustainable development of the enterprise is provided.

Practical value. The application of the proposed classification of accounting and analytical information in practice will provide forming of qualitative information basis for a management system of the sustainable development of the enterprise.

Key words: enterprise, classification, management, accounting and analytical information, sustainable development.

Василюк М.М. УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЯКІСТЬ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ

Мета статті полягає у визначенні умов забезпечення та чинників впливу на якість аудиторських послуг, елементів системи контролю якості.

Методика дослідження. В процесі дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Методи аналізу та синтезу дали можливість визначити умови забезпечення якості аудиторських послуг, аргументувати необхідність поліпшення організації системи контролю якості аудиту через аналіз чинників впливу на якість аудиторських послуг.

Результати. Визначено необхідність запровадження організаційних засад контролю якості аудиторських послуг, удосконалення системи контролю якості та механізму їх реалізації. Обґрунтовано умови забезпечення та

чинники впливу на якість аудиторських послуг.

Наукова новизна. Визначено загальні організаційні елементи системи контролю якості, що забезпечують становлення професії аудитора та модернізації інституту аудиту в Україні в цілому.

Практична значущість. Розроблені напрями забезпечення та визначені чинники впливу на якість аудиту сприяють подальшій гармонізації національного аудиту в частині інституту аудиторських послуг та якості їх складових, та формують однозначне сприйняття та трактування інформації суб'єктами аудиторської діяльності як в процесі аудиту, так і в інтерпретації його результатів.

Ключові слова: аудиторська діяльність, ринок аудиторських послуг. якість, чинники впливу на якість аудиту, система контролю якості.

Василюк М.М. УСЛОВИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ И ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА КАЧЕСТВО АУДИТОРСКИХ УСЛУГ

Цель статьи заключается в определении условий обеспечения и факторов влияния на качество аудиторских услуг, элементов системы контроля качества.

Методика исследования. В процессе исследования применены общенаучные и специальные методы исследования. Методы анализа и синтеза дали возможность определить условия обеспечения качества аудиторских услуг, аргументировать необходимость улучшения организации системы контроля качества аудита путем проведения анализа факторов влияния на качество аудиторских услуг.

Результаты. Обоснована необходимость ввода организационных принципов контроля качества аудиторских услуг, усовершенствования системы контроля качества и механизма их реализации. Обосновано условия обеспечения и факторы влияния на качество аудиторских услуг.

Научная новизна. Проведенное исследование дало возможность определить общие организационные элементы системы контроля качества, которые обеспечивают становление профессии аудитора и модернизации института аудита в Украине в целом.

Практическая значимость. Разработаны направления обеспечения и определены факторы влияния на качество аудита способствуют последующей гармонизации национального аудита в части института аудиторских услуг и качества их составляющих, и формируют однозначное восприятие и трактовку информации субъектами аудиторской деятельности, как в процессе аудита, так и в интерпретации его результатов**.**

Ключевые слова: аудиторская деятельность, рынок аудиторских услуг, качество, факторы влияния на качество аудита, система контроля качества.

Vasylyuk M.M. CONDITIONS OF PROVIDING AND FACTORS OF INFLUENCE ON QUALITY OF AUDITING SERVICES

Purpose. The aim of the article consists in determination of terms of providing and factors of influence on quality of public accountant services, elements of the checking of quality system.

Methodology of research. In the process of research the scientific and special methods of research are applied. The methods of analysis and synthesis gave an opportunity to define the terms of providing of quality of public accountant services, argue the necessity of improvement of organization of the checking of quality of audit system through the analysis of factors of influence on quality of public accountant services.

Findings. The necessity of input of organizational principles of control of quality of public accountant services, improvement o Grounded terms of providing and factors of influence on quality of public accountant services. Grounded terms of providing and factors of influence on quality of public accountant services. f the checking of quality and mechanism of their realization system is reasonable. Grounded terms of providing and factors of influence on quality of public accountant services.

Originality. Undertaken a study gave an opportunity to define the general organizational elements of the checking system qualities that provide becoming of profession of public accountant and modernization of institute of audit in Ukraine on the whole.

Practical vulue. Directions of providing and certain factors of influence on quality of audit are developed instrumental in subsequent harmonization of national audit in part of institute of public accountant services and quality of their constituents, and form synonymous perception and interpretation of information the subjects of public accountant activity both in the process of audit and in interpretation of his results.

Key words: public accountant activity, market of public accountant services. quality, factors of influence on quality of audit, checking of quality system.

Михайленко Д.Г. ІНСТРУМЕНТИ ДІАГНОСТИКИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПЕРСОНАЛУ ТА КОЛЕКТИВУ

Метою статті є розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо використання інструментів соціально-психологічної діагностики персоналу та колективу.

Методика дослідження. Теоретичну основу роботи склали праці вітчизняних та закордонних фахівців у сфері управління персоналом, психологів, соціологів, соціальних психологів. При вирішенні завдання визначеного в статі, використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: узагальнення, аналізу та синтезу, операціоналізації, системного підходу.

Результати. Визначено чотири етапи проведення діагностики стану СПК та персоналу. Запропоновано використовувати наступні методики: методика А. Лутошкіна і соціотест, тести В. Бойка, С. Хобфолла. В цих методиках зазначаються конкретні ознаки стану тієї чи іншої характеристики СПК і розроблено методи їх

вимірювання; спостерігається безліч підходів, серед яких починають поступово переважати дослідження емоційно-психологічних станів працівників як однієї з центральних ланок СПК.

Наукова новизна. Розроблено технологію визначення резервів розвитку аналізованих чинників щодо формування сприятливого соціально-психологічного клімату, яка на відміну від існуючих передбачає його системний розгляд та дає змогу враховувати особливості персоналу та трудового колективу.

Практична значущість. Розроблено методичне забезпечення інструментів діагностики соціально-психологічного стану персоналу та колективу. Результати, що отримані в процесі дослідження можуть бути використані керівниками підприємств різних форм власності.

Ключові слова: інструменти діагностики, стан, соціально-психологічний клімат, персонал, колектив.

Михайленко Д.Г. ИНСТРУМЕНТЫ ДИАГНОСТИКИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ ПЕРСОНАЛА И КОЛЛЕКТИВА

Целью статьи является разработка теоретических положений и практических рекомендаций по использованию инструментов социально-психологической диагностики персонала и коллектива.

Методика исследования. Теоретическую основу работы составили труды отечественных и зарубежных специалистов в области управления персоналом, психологов, социологов, социальных психологов. При решении задачи статьи, использовались общенаучные и специальные методы: обобщения, анализа и синтеза, операционализации, системного подхода.

Результаты. Определены четыре этапа проведения диагностики состояния СПК и персонала. Предложено использовать следующие методики: методика А. Лутошкин и социотест тесты В. Бойко, С. Хобфолла. Эти методики обращают внимание на конкретные признаки состояния той или иной характеристики СПК и разработаны методы их измерения; существует множество подходов, среди которых начинают постепенно преобладать исследования эмоционально-психологических состояний работников как одной из центральных звеньев СПК.

Научная новизна. Разработана технология определения резервов развития анализируемых факторов формирования благоприятного социально-психологического климата, которая в отличие от существующих предполагает его системное рассмотрение и позволяет учитывать особенности персонала и трудового коллектива.

Практическая значимость. Разработано методическое обеспечение инструментов диагностики социально-психологического состояния персонала и коллектива. Результаты, полученные в процессе исследования могут быть использованы руководителями предприятий различных форм собственности.

Ключевые слова. Инструменты диагностики, состояние, социально-психологический климат, персонал, коллектив.

Mykhailenko D.H. INSTRUMENTS FOR DIAGNOSTICS OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL STATE OF THE PERSONNEL AND STAFF

Purpose. The aim of the article is the development of theoretical positions and practical recommendations on the use of instruments of social and psychological assessment of personnel and staff.

Methodology of research. The works of domestic and foreign experts in the field of personnel management, psychologists, sociologists, social psychologists were the theoretical basis of work. General scientific and special methods were used in solving the problem defined in article: synthesis, analysis and synthesis, rationalization, systematic approach.

Findings. Four stages of diagnosis of the condition SPE and staff have been defined. It has been proposed to use the following methods: Method by A. Lutoshkina and social test, test to V. Boyko, S. Hobfoll. The specific characteristics of a state characteristics SEC are indicated in these methods and the methods of measurement has been developed; there are many approaches, including studies begin to dominate the emotional and psychological state of employees as one of the central components of SPE.

Originality. It has been developed the technology of determining reserves of the analyzed factors development on the formation of a favorable social and psychological climate that unlike the existing system provides for its consideration and allows you to take into account peculiarities of personnel and labor.

Practical vulue. Methodical guidelines for provide diagnostic tools of social and psychological state of the personnel and staff have been developed. The results that obtained in the process of study can be used by leaders of enterprises of different ownerships.

Key words: tools of diagnostics, condition, social and psychological climate, staff, collective.

Кудіна О.М. ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою дослідження є науково-теоретичне обґрунтування і розробка методичних засад та практичних рекомендацій, що спрямовані на удосконалення організації обліку виробничих запасів за процесним підходом.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення у галузі теорії управління запасами і логістики, обліку, аналізу та аудиту запасів, які висвітлені в наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених. При вирішенні завдань, визначених у роботі, використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: узагальнення, аналізу та синтезу, системного підходу, графічного аналізу.

Результати. Обґрунтована необхідність застосування процесно-орієнтованого управління запасами, що надасть можливість встановити зв'язок між визначеними стратегічними цілями підприємства та діяльністю його

підрозділів; визначити роль окремих підрозділів у досягненні стратегічних цілей підприємства та довести розуміння цієї ролі кожному виконавцю; налагодити взаємообмін необхідною інформацією між підрозділами підприємства; уникнути необґрунтованих витрат (матеріальних, часових, кадрових тощо), пов'язаних з розрізненою роботою підрозділів та налагодити більш тривалі та продуктивні відносини з постачальниками та споживачами.

Встановлено, що для типового промислового підприємства необхідно пропонувати такі центри відповідальності, як: центри витрат (залежно від характеру здійснюваних функцій пропонується виділяти виробничі, допоміжні та номінальні центри витрат); центри доходів; (відділи збуту, секції продажу, регіональні представництва тощо); центри прибутку (відділення, філії тощо); центри інвестицій.

Наукова новизна. Розроблено практичні рекомендації щодо управління запасами на основі логістичного підходу із застосуванням процесно-облікової моделі обліку запасів в діяльності підприємства.

Практична значущість. Обґрунтована інформаційна модель обліку витрат за центрами відповідальності сприятиме здійсненню дієвого контролю за витратами і забезпечить створення якісної інформаційної бази, необхідної для прийняття управлінських рішень і ефективного управління запасами будь-якого підприємства.

Ключові слова: запаси, виробничі запаси, облік запасів, організація обліку, методи обліку, процесний підхід, центри відповідальності

Кудина О.Н. ПРОЦЕССНЫЙ ПОДХОД К ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ЗАПАСОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью исследования является научно-теоретическое обоснование и разработка методических основ и практических рекомендаций, направленных на совершенствование организации учета производственных запасов с применением процессного подхода.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения в области теории управления запасами и логистики, учета, анализа и аудита запасов, которые освещены в научных трудах отечественных и зарубежных ученых. При решении задач, определенных в работе, использовались общенаучные и специальные методы: обобщения, анализа и синтеза, системного подхода, графического анализа.

Результаты. Обоснована необходимость применения процессно-ориентированного управления запасами, что позволит установить связь между определенными стратегическими целями предприятия и деятельностью его подразделений; определить роль отдельных подразделений в достижении стратегических целей предприятия и довести понимание этой роли каждому исполнителю; наладить взаимообмен необходимой информацией между подразделениями предприятия; избежать необоснованных затрат (материальных, временных, кадровых и т.д.), связанных с разрозненной работой подразделений и наладить более длительные и продуктивные отношения с поставщиками и потребителями.

Установлено, что для типичного промышленного предприятия необходимо предлагать такие центры ответственности, как: центры затрат (в зависимости от характера осуществляемых функций предлагается выделять производственные, вспомогательные и номинальные центры затрат); центры доходов (отделы сбыта, секции продажи, региональные представительства и т.д.); центры прибыли (отделения, филиалы и т.п.); центры инвестиций.

Научная новизна. Разработаны практические рекомендаций по управлению запасами на основе логистического подхода с применением процессно-учетной модели учета запасов в деятельности предприятия .

Практическая значимость. Разработана информационная модель учета затрат по центрам ответственности способствует осуществлению действенного контроля за расходами и обеспечивает создание качественной информационной базы, необходимой для принятия управленческих решений и эффективного управления запасами любого предприятия .

Ключевые слова: запасы, производственные запасы, учет запасов, организация учета, методы учета, процессный подход, центры ответственности.

Kudina O.M. PROCESS APPROACH TO THE ORGANIZATION OF ACCOUNTING OF PRODUCTION SUPPLIES OF THE ENTERPRISE

Purpose. The aim of the research is scientific and theoretical substantiation and development of methodological principles and practical recommendations aimed at improving the organization of accounting of production supplies by the process approach.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of research are the fundamental provisions in the theory of inventory management and logistics, accounting, analysis and reserve audit, which are dealt with in the scientific works of domestic and foreign scholars. General scientific and special methods were used in solving problems identified in the paper: generalizations, analysis and synthesis, systematic approach, graphical analysis.

Findings. It has been substantiated the necessity of the use of process and oriented inventory management, which will allow to establish a link between the defined strategic goals of the enterprise and its subdivisions activities; to determine the role of individual units to achieve the strategic goals of the enterprise and demonstrate understanding of this role to each performer; to establish the interchange of necessary information between subdivisions of the enterprises; to avoid unreasonable costs (material, time, personnel, etc.) associated with fragmented unit operations and establish a long and productive relationship with suppliers and customers.

For a typical industrial enterprise it is necessary to distinguish such responsibility centers, as cost centers (depending on the nature of the performed functions proposed to allocate production, support and nominal cost centers); centers of revenues; (sales department, sales section, regional offices, etc.); profit centers (departments, branches, etc.); investment centers.

Originality. The information model for cost accounting by responsibility centers will facilitate the implementation

of effective cost control and ensure the creation of high-quality information base that is needed for decision-making and effective inventory control of any enterprise have been developed.

Practical vulue. Practical recommendations for inventory management on the basis of logistic approach with using process and accounting model of accounting for inventories in the enterprise activity have been developed.

Key words: inventories, production supplies, accounting of inventories, organization of accounting, methods of accounting, process approach, centers of responsibility.

Тютлікова В.В. ПРОБЛЕМИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Метою статті є визначення проблем та перспектив відображення інтелектуального капіталу в системі обліку.

Методика дослідження. Методологічною основою статті є сукупність методів наукового пізнання. Теоретичну основу роботи склали праці вітчизняних та закордонних фахівців, нормативно-правова документація. При вирішенні завдань, визначених у роботі, використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: узагальнення, аналізу та синтезу, системного підходу, графічного аналізу.

Результати. Для визначення можливостей обліку інтелектуального капіталу, як нематеріального активу проведено аналіз підходів до визначення структури інтелектуального капіталу підприємства. Встановлено, що відображення інтелектуального капіталу в складі нематеріальних активів підприємства на сьогодні можливо лише стосовно частки організаційного капіталу, пряме відображення інтелектуального капіталу цим вичерпується. Визначено, що у непрямій формі можливе відображення у фінансовому обліку інших структурних елементів інтелектуального капіталу, які забезпечують фірмі додаткові доходи, що, своєю чергою, призводить до збільшення ринкової вартості підприємства і виникнення гудвілу. Виявлено, що гудвіл не можна вважати безпосереднім вираженням вартості інтелектуального капіталу**.**

Обґрунтовано, що вартісна оцінка повинна здійснювати витратним методом, а перелік витрат, що визнаються інвестиціями в інтелектуальний капітал, має затверджуватися для кожного підприємства окремо із врахуванням специфіки його діяльності.

Наукова новизна. Обґрунтовано можливості відображення реальної вартості майна підприємства з урахуванням інтелектуальних активів в фінансовій звітності підприємства.

Практична значущість результатів дослідження полягає у визначенні проблемних аспектів відображення інтелектуального капіталу у складі активів підприємства. Використання наведеного закордонного досвіду дозволить розширити можливості обліку складових елементів інтелектуального капіталу.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, нематеріальні активи, обліково-аналітичне забезпечення, людський капітал, споживчий капітал, організаційний капітал.

Тютликова В.В. ПРОБЛЕМЫ УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА

Целью статьи является определение проблем и перспектив отображения интеллектуального капитала в системе учета.

Методика исследования. Методологической основой статьи является совокупность методов научного познания. Теоретическую основу работы составили труды отечественных и зарубежных специалистов, нормативно-правовая документация. При решении задач, определенных в работе, использовались общенаучные и специальные методы: обобщения, анализа и синтеза, системного подхода, графического анализа.

Результаты. Для определения возможностей учета интеллектуального капитала, как нематериального актива проведен анализ подходов к определению структуры интеллектуального капитала предприятия. Установлено, что отображение интеллектуального капитала в составе нематериальных активов предприятия на сегодня возможно только в отношении части организационного капитала, прямое отражение интеллектуального капитала этим исчерпывается. Определено, что в косвенной форме возможно отображение в финансовом учете других структурных элементов интеллектуального капитала. Их наличие обеспечивает фирме дополнительные доходы, что, в свою очередь, приводит к увеличению рыночной стоимости предприятия и возникновению гудвила. Выявлено, что гудвил нельзя считать непосредственным выражением стоимости интеллектуального капитала.

Обосновано, что стоимостная оценка должна осуществлять затратным методом, а перечень расходов, признаваемых инвестициями в интеллектуальный капитал, должен утверждаться для каждого предприятия в отдельности с учетом специфики его деятельности.

Научная новизна. Обоснованы возможности отображения реальной стоимости имущества предприятия с учетом интеллектуальных активов в финансовой отчетности предприятия

Практическая значимость результатов исследования заключается в определении проблемных аспектов отображения интеллектуального капитала в составе активов предприятия. Использование приведенного зарубежного опыта позволит расширить возможности учета составляющих элементов интеллектуального капитала.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, нематериальные активы, учетно-аналитическое обеспечение, человеческий капитал, потребительский капитал, организационный капитал.

Tiutlikova V.V. PROBLEMS OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF INTELLECTUAL CAPITAL

Purpose. The aim of the article is to identify the problems and prospects of intellectual capital reflection in the accounting system.

Methodology of research. The methodological basis of the article is a combination of methods of scientific cognition. The works of domestic and foreign specialists, normative and legal documentation were the theoretical basis

of the work. General scientific and special methods were used in solving problems identified in the paper: generalizations, analysis and synthesis, systematic approach, graphical analysis.

Findings. The analysis of approaches for determining the structure of the intellectual capital of the enterprise has been conducted to determine the accountability of intellectual capital as an intangible asset. It has been established that reflection of intellectual capital as part of intangible assets of the enterprise currently possible only as regards the proportion of organizational capital, a direct reflection of this intellectual capital is exhausted.

It has been determined that in indirect form reflection is possible in the financial account of other structural elements of intellectual capital that provide additional income for the firm, which in turn leads to an increase in the market value of the enterprise and the emergence of goodwill. It has been revealed that goodwill can not be considered as a direct expression of the value of intellectual capital

It has been substantiated that cost estimation should implement with cost method, and a list of costs that are considered by investments in intellectual capital, must be approved for each enterprise individually taking into account the specifics of its activity.

Originality. It has been substantiated the possibility of reflection real value of the property business taking into account intellectual assets in the financial statements of the enterprise.

Practical vulue. The practical significance of the results of the study is to identify problematic aspects of intellectual capital reflection in the composition of assets of the enterprise. The use of foreign experience will allow to expand the capabilities of accounting constituents of intellectual capital.

Key words: intellectual capital, intangible assets, accounting and analytical support, human capital, consumer capital, organizational capital.

Кожушко О.В. ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ РЕВІЗІЇ ВИКОНАННЯ КОШТОРИСУ НА УТРИМАННЯ БЮДЖЕТНОЇ УСТАНОВИ

Мета. Метою статті є обґрунтування та аналіз факторів впливу на стан організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи.

Методика дослідження. Методологічною основою стали: метод теоретичного узагальнення – для визначення поняття «ревізія»; метод експертних оцінок – для оцінки впливу факторів на стан організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи.

Результати. В результаті дослідження визначено особливості організації ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи. Встановлено, що найбільший впливовими на діяльність бюджетної установи є фактори ризику у сфері діяльності бюджетної установи та системі бухгалтерського обліку, їх негативний вплив може істотно зашкодити. Визначено значний негативний вплив факторів у сфері попередніх контрольних заходів та стану внутрішньогосподарського контролю та пов'язаних з бюджетною установою сторін. Виявлено, що фактори у сфері стану використання бюджетною установою інформаційних технологій мають зовсім незначний вплив на її діяльність.

Наукова новизна. Уточнено визначення поняття «організація ревізії виконання кошторису на утримання бюджетної установи», відмінністю якого є врахування такої складової даного поняття як результат, що дозволяє простежити необхідність оцінки її ефективності в контрольно-ревізійній практиці;

Практична значущість результатів дослідження полягає у можливості використання теоретичних і практичних розробок у практичній роботі Державної фінансової інспекції України, з метою підвищення ефективності її діяльності у сфері контролю за цільовим використанням бюджетних коштів.

Ключові слова: ревізія, організація ревізії, бюджетна установа, утримання бюджетної установи, фактори впливу, кошторис.

Кожушко О.В. ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА СОСТОЯНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ РЕВИЗИИ ВЫПОЛНЕНИЯ СМЕТЫ НА СОДЕРЖАНИЕ БЮДЖЕТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Цель. Целью статьи является обоснование и анализ факторов влияния на состояние организации ревизии выполнения сметы на содержание бюджетного учреждения.

Методика исследования. Методологической основой стали: метод теоретического обобщения - для определения понятия «ревизия»; метод экспертных оценок - для оценки влияния факторов на состояние организации ревизии выполнения сметы на содержание бюджетного учреждения.

Результаты. В результате исследования определены особенности организации ревизии выполнения сметы на содержание бюджетного учреждения. Установлено, что наибольшее влияние на деятельность бюджетного учреждения имеют факторы риска в сфере деятельности бюджетного учреждения и системе бухгалтерского учета, негативное влияние которых может существенно навредить. Определено значительное негативное влияние факторов в сфере предыдущих контрольных мероприятий и состояния внутреннего контроля и связанных с бюджетным учреждением сторон. Выявлено, что факторы в сфере состояния использования бюджетным учреждением информационных технологий имеют совершенно незначительное влияние на ее деятельность.

Научная новизна. Уточнено определение понятия «организация ревизии выполнения сметы на содержание бюджетного учреждения», отличительной чертой которого является учет такой составляющей данного понятия как результат, позволяющий проследить необходимость оценки ее эффективности в контрольно-ревизионной практике;

Практическая значимость результатов исследования заключается в возможности использования теоретических и практических разработок в практической работе Государственной финансовой инспекции Украины, с целью повышения эффективности ее деятельности в сфере контроля за целевым использованием бюджетных средств.

Ключевые слова: ревизия, организация ревизии, бюджетное учреждение, содержание бюджетного учреждения, факторы воздействия, смета.

Kozhushko O.V. FACTORS INFLUENCING ON THE STATE OF ORGANIZATION REVISION OF BUDGET PERFORMANCE FOR THE MAINTENANCE OF BUDGETARY INSTITUTIONS

Purpose. The aim of the article is substantiation and analysis of the factors influencing the state of organization revision of budget performance for the maintenance of budgetary institutions.

Methodology of research. The following methods became the methodological basis of the article: the method of theoretical generalization – for the definition of "revision"; method of expert evaluations – to assess the impact of factors on the state of organization revision of budget performance for the maintenance of budgetary institutions.

Findings. The peculiarities of revision of budget performance for the maintenance of budgetary institutions have been revealed in the result of research. It has been established that the most influential factors on the activity of budgetary institutions are risk factors in the sphere of budgetary institutions activity and accounting system, their negative impact can significantly affect. A significant impact of factors in the sphere of previous control measures and status of internal business control and related sides with budget unit has been determined in this article. It has been revealed that factors in the sphere of state using information technologies of budget institution have very little impact on its activity.

Originality. It has been clarified the definition "organization of revision of budget performance for the maintenance of the budget institution" difference is part of the consideration of such a thing as a result that allows us to trace the need to assess its effectiveness in controlling and auditing practice;

Practical value. The practical significance of the research results is the ability to use theoretical and practical developments in practice of the State Financial Inspection of Ukraine in order to increase its effectiveness in the control of targeted use of budget funds.

Key words: revision, organization of revision, budgetary institution, maintaining of budgetary institutions, factors of influence, estimate.

Шавлюк А.О. МЕТОДИКА АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЛОВОГО ПАРТНЕРСТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТОРГІВЛІ

Мета. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень у вигляді етапів методики аудиту ефективності ділового партнерства та надання практичних рекомендацій щодо її застосування на торговельних підприємствах.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є положення Міжнародних стандартів аудиту, національні нормативні документи з питань бухгалтерського обліку, наукові праці вчених. В процесі дослідження використовувалися такі методи: абстрактно-логічний (при дослідженні показників ефективності ділового партнерства), системного аналізу та порівняння (для формування комплексного показника ризиковості ділового партнерства), моделювання та абстрагування (з метою визначення рангів значимості).

Результати. Визначено низку фінансових та нефінансових показників ефективності ділового партнерства. Обґрунтовано ранги значимості, що використовуються для розрахунку результуючого показника. Розроблено методику аудиту ефективності ділового партнерства. Сформовано кінцеву формулу для визначення комплексного показника ризиковості ділового партнерства.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у визначенні теоретичних положень та виробленні методичного підходу щодо визначення ефективності ділового партнерства у сфері торгівлі та розрахунку комплексного показника ризиковості ділового партнерства за встановленими показниками діяльності потенційних ділових партнерів, що забезпечує вищу ефективність налагодження ділового партнерства.

Практична значущість. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо забезпечення надійності ділових партнерських стосунків у сфері торгівлі та можливості мінімізації ризику майбутніх втрат від такого партнерства.

Ключові слова: аудит ефективності, ділове партнерство, методика аудиту, торгівля, надійність партнерства, комплексний показник ризиковості ділового партнерства.

Шавлюк А.А. МЕТОДИКА АУДИТА ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЛОВОГО ПАРТНЕРСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ТОРГОВЛИ

Цель. Целью исследования является разработка теоретических, методологических положений изложенных в виде этапов методики аудита эффективности делового партнерства и предоставление практических рекомендаций по ее применению на торговых предприятиях.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются положения Международных стандартов аудита, национальные нормативные документы по вопросам бухгалтерского учета, научные труды ученых. В процессе исследования использовались следующие методы: абстрактно-логический (при исследовании показателей эффективности делового партнерства), системного анализа и сравнения (для формирования комплексного показателя рискованности делового партнерства), моделирования и абстрагирования (для определения рангов значимости).

Результаты. Определен ряд финансовых и нефинансовых показателей эффективности делового партнерства. Обоснованы ранги значимости, используемые для расчета результирующего показателя. Разработана методика аудита эффективности делового партнерства. Сформирована конечная формула для определения комплексного показателя рискованности делового партнерства.

Научная новизна результатов исследования заключается в определении теоретических положений и выработке методического подхода к определению эффективности делового партнерства в сфере торговли и расчета комплексного показателя рискованности делового партнерства по установленным показателям

деятельности потенциальных деловых партнеров, что обеспечивает более высокую эффективность налаживания делового партнерства.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем по обеспечению надежности деловых партнерских отношений в сфере торговли и возможности минимизации риска будущих потерь от такого партнерства.

Ключевые слова: аудит эффективности, деловое партнерство, методика аудита, торговля, надежность партнерства, комплексный показатель рискованности делового партнерства.

Shavliuk A.O. PROCEDURE'S TECHNIQUE OF EFFICIENCY AUDIT OF BUSINESS PARTNERSHIP AT THE ENTERPRISES IN TRADE

Purpose. The aim of the research is the development of theoretical and methodological positions as stage of procedure's technique of efficiency audit of business partnership and provides practical recommendations for using on trade enterprises.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the provision of International auditing standards, national regulations on accounting and scientific works of scientists. In research we used the following methods: abstract logical (when study effectiveness of business partnership), system analysis and comparison (to form a comprehensive measure of riskiness business partnership), modeling and abstraction (to determine the rank of importance).

Findings. Was determined a number of financial and non-financial rates of business partnership. Were grounded ranks of importance to be used to calculate the resulting rate. Was worked out the procedure's technique of efficiency audit of business partnership. Was formed the ultimate formula to determine the complex index of riskiness business partnership.

Originality of the results of the research is to determine the theoretical formulation of policies and methodical approach to determine the efficiency of business partnership in trade and calculating the complex index of riskiness of the business partnerships established indicators of potential business partners, providing higher efficiency in setting up a business partnership.

Practical value. The results of research are the foundation for solving practical problems to ensure reliability of business partnerships in trade opportunities and must minimize the risk of future losses from such partnerships.

Key words: efficiency audit, business partnership, audit methodology, trade, partnership reliability, comprehensive measure of riskiness business partnership.

Нежива М.О. АНАЛІТИЧНІ ПРОЦЕДУРИ В АУДИТІ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗЕРВІВ

Мета полягає в обґрунтуванні доцільності, узагальненні та розробленні науково-теоретичних положень і рекомендацій щодо удосконалення процесу використання аналітичних процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів.

Методика дослідження. Досліджену теоретико-методичну базу складали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, що ґрунтуються на діалектичному підході до розгляду економічних процесів. Для вирішення поставлених завдань використовувалися методи економічного аналізу, зокрема: методи аналізу і синтезу – для дослідження економічної сутності аналітичних процедур; системного підходу – для визначення методологічних засад аналітичних процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів; логіко-теоретичний, методи порівняння, методи прогнозування, економічного моделювання – в розрахунку оптимального розміру фінансових резервів та обґрунтуванні рекомендацій щодо удосконалення процесу використання аналітичних процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів.

Результати. Визначено і обґрунтовано науково-теоретичні положення процесу використання аналітичних процедур та сформовано рекомендацій щодо удосконалення процесу використання аналітичних процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів торговельних підприємств.

Наукова новизна. Сформовано авторський погляд на «аналітичні процедури в аудиті ефективності формування фінансових резервів торговельних підприємств», який ґрунтується на прийняття ефективних управлінських рішень на основі результатів фінансових та нефінансових показників шляхом досягнення високоефективного результату, що дозволяє оцінити як діяльність торговельного підприємства в цілому, так і процес формування фінансових резервів зокрема та сформулювати об'єктивні висновки та рекомендації.

Практична значущість результатів дослідження полягає у розробці науково-теоретичних положень та рекомендацій щодо процесу використання аналітичних процедур в аудиті ефективності формування фінансових резервів торговельних підприємств, що дозволяє здійснити оцінку функціонування торговельного підприємства та надати більш точні висновки щодо процесу формування фінансових резервів та рекомендації щодо поліпшення.

Ключові слова: аудит, ефективність, фінансові резерви, аналітичні процедури, торговельні підприємства.

Неживая М.А. АНАЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕДУРЫ В АУДИТЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕЗЕРВОВ

Цель заключается в обосновании целесообразности, обобщении и разработке научно-теоретических положений и рекомендаций по совершенствованию процесса использования аналитических процедур в аудите эффективности формирования финансовых резервов.

Методика исследования. Исследованную теоретико-методическую базу составляли общенаучные и специальные методы познания, основанные на диалектическом подходе к рассмотрению экономических

процессов. Для решения поставленных задач использовались методы экономического анализа, в частности: методы анализа и синтеза – для исследования экономической сущности аналитических процедур; системного подхода – для определения методологических основ аналитических процедур в аудите эффективности формирования финансовых резервов; логико-теоретический, методы сравнения, методы прогнозирования, экономического моделирования – в расчете оптимального размера финансовых резервов и обосновании рекомендаций по совершенствованию процесса использования аналитических процедур в аудите эффективности формирования финансовых резервов.

Результаты. Определены и обоснованы научно-теоретические положения процесса использования аналитических процедур и сформирован рекомендаций по совершенствованию процесса использования аналитических процедур в аудите эффективности формирования финансовых резервов торговых предприятий.

Научная новизна. Сформирован авторский взгляд на «аналитические процедуры в аудите эффективности формирования финансовых резервов торговых предприятий», основанный на принятие эффективных управленческих решений на основе результатов финансовых и нефинансовых показателей, путем достижения высокоэффективного результата, что позволяет оценить как деятельность торгового предприятия в целом, так и процесс формирования финансовых резервов в частности и сформулировать объективные выводы и рекомендации.

Практическая значимость результатов исследования заключается в разработке научно-теоретических положений и рекомендаций относительно процесса использования аналитических процедур в аудите эффективности формирования финансовых резервов торговых предприятий, что позволяет осуществить оценку функционирования торгового предприятия и предоставить более точные выводы о процессе формирования финансовых резервов и рекомендации по улучшению.

Ключевые слова: аудит, эффективность, финансовые резервы, аналитические процедуры, торговые предприятия.

Nezhyva M.O. ANALYTICAL PROCEDURES IN AUDIT OF EFFECTIVE FORMATION OF FINANCIAL RESERVES

Purpose is substantiation of expediency, generalization scientific and theoretical principles, and recommendations for improving the process of analytical procedures in audit effectiveness of formation financial reserves.

Methodology of research. In the study of theoretical and methodological basis constituted general scientific and special methods of learning based on a dialectical approach to the economic process. To solve this problem used methods of economic analysis, including: methods of analysis and synthesis – to study the economic substance of the audit; system approach – to determine the methodological principles of analytical procedures in audit effectiveness of formation financial reserves; logical and theoretical methods of comparison, the methods of forecasting, economic modeling – calculate the optimal amount of financial reserves and justification of recommendations for improving the process of analytical procedures in audit effectiveness of formation financial reserves.

Findings. Defined and justified scientific and theoretical positions process use of analytical procedures and formed recommendations for improvement process use of analytical procedures in audit effectiveness of formation financial reserves of trade enterprises.

Originality. Formed author's view to the «analytical procedures in audit effectiveness of formation financial reserves of trade enterprises», based on making effective management decisions on the basis of financial and non-financial indicators by achieving high-performance results, that allows to estimate the activity of trade enterprise as a whole, and the formation of financial reserves in particular, and formulate objective conclusions and recommendations.

Practical value is to develop scientific and theoretical propositions and recommendations for process use of analytical procedures in audit effectiveness of formation financial reserves of trade enterprises, enabling the assessment of the functioning of trade enterprise and provide more accurate conclusions about the process of formation of financial reserves and recommendations for improvement.

Key words: audit, effectiveness, financial reserves, analytical procedures, trade enterprises.

Саченко С.І. КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЯ АУДИТУ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИЧНІ РІШЕННЯ

Мета. Формування загальних теоретичних засад та побудова базової блок-схеми і дерева рішень процесу аудиту в умовах сучасних інформаційних систем.

Методика дослідження. Досягнення мети базується на аналізі існуючих робіт в науковій літературі, що пов'язані з комп'ютеризацією аудиту. На основі системного підходу та моделювання побудовано блок-схему алгоритму і дерево рішень процесу аудиту. Застосовано наукову оцінку й узагальнення, пов'язані з обґрунтуванням доцільності комп'ютеризації процесу аудиту й формуванням загальних теоретичних основ його здійснення.

Результати. Сформовані теоретичні положення та розроблено модель аудиту, а також удосконалено процедури перевірки механізму захисту від помилок на етапі двохступеневого перенесення облікових даних і розроблено дерево рішень, які мають значення для розвитку вітчизняного ринку програмних продуктів для зовнішнього аудиту.

Наукова новизна. Розроблено модель структурної організації аудиту на основі запропонованого керуючого алгоритму, в склад якого входять алгоритми дослідження та оцінки (підготовчий етап), перевірки (основний етап) та формування вихідної інформації (заключний етап). Отримав подальший розвиток механізм захисту від помилок на етапі двохступеневого перенесення облікових даних за рахунок удосконалення процедур перевірки і розробки відповідного дерева рішень.

Практична значущість. Сформовано рекомендації щодо реалізації розробленої моделі аудиту у програмному продукті, що сприятимуть підвищенню оперативності та якості аудиту в умовах використання

комп'ютерних інформаційних технологій, і які можуть бути взяті за основу при удосконаленні програмного забезпечення для проведення аудиту.

Ключові слова: модель аудиту, керуючий алгоритм, структурна організація аудиту, якість аудиту, інформаційні системи, програмний продукт, комп'ютерні інформаційні технології, автоматизація зовнішнього аудиту, захист від помилок, дерево рішень.

Саченко С.И. КОМПЬЮТЕРИЗАЦИЯ АУДИТА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ

Цель. Формирование общих теоретических основ и построение базовой блок-схемы и дерева решений процесса аудита в условиях современных информационных систем.

Методика исследования. Достижение цели базируется на анализе существующих позиций в научной литературе, связанных с компьютеризацией аудита. Использование системного подхода и моделирования позволило построить блок-схему и дерево решений процесса аудита. Применение оценки и обобщения связано с обоснованием целесообразности компьютеризации процесса аудита и формированием общих теоретических основ его осуществления.

Результаты. Сформированы теоретические положения и разработана модель аудита, а также усовершенствованы процедуры проверки механизма защиты от ошибок на этапе двухступенчатого переноса учетных данных и разработаны дерево решений, имеющих значение для развития отечественного рынка программных продуктов для внешнего аудита.

Научная новизна. Разработана модель структурной организации аудита на основе предложенного управляющего алгоритма, в состав которого входят алгоритмы исследования и оценки (подготовительный этап), проверки (основной этап) и формирования исходной информации (заключительный этап). Получил дальнейшее развитие механизм защиты от ошибок на этапе двухступенчатого переноса учетных данных за счет усовершенствования процедур проверки и разработки соответствующего дерева решений.

Практическая значимость. Сформированы рекомендации по реализации разработанной модели аудита в программном продукте, способствующие повышению оперативности и качества аудита в условиях использования компьютерных информационных технологий, которые могут быть взяты за основу при совершенствовании программного обеспечения для проведения аудита.

Ключевые слова: модель аудита, управляющий алгоритм, структурная организация аудита, качество аудита, информационные системы, программный продукт, компьютерные информационные технологии, автоматизация внешнего аудита, защита от ошибок, дерево решений.

Sachenko S.I. COMPUTERIZATION OF AUDIT: THEORY AND PRACTICAL SOLUTIONS

Purpose. Formation of the general theoretical principles and development of the basic building block diagrams and decisions tree of audit process in modern information systems.

Methodology of research. Goal achieving is based on an analysis of existing works in the scientific literature related to audit computerization. Based on a systematic approach and modeling the block diagram of the algorithm and decision tree of the audit process are built. There are applied the scientific assessment and generalization related to the rationale for the computerization of the audit process and the formation of the general theoretical framework for its implementation.

Findings. The prevailing theoretical principles and the model of audit and review procedures improved mechanism for protection against errors at the stage of dual stage transfer credentials and developed decision tree that are important for the development of the domestic market software products for external audit.

Originality. The model of structural organization of audit on the basis of the proposed control algorithm, which is composed of algorithms research and evaluation (preparatory phase), checks (main stage) and the formation of the initial information (final stage). Further developed defense mechanism against errors at the stage of dual stage transfer credentials by improving verification procedures and develop an appropriate decision tree.

Practical value. Formed the recommendations to implement the developed model audit software product that will improve efficiency and audit quality in the use of computer technologies, which may be taken as a basis for improving software audit.

Key words: model of audit, control algorithm, structural organization audit, audit quality, information systems, software, computer information technology, automated external audit, errors protection, decision tree.

Антохов А.А. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ГЛОБАЛЬНИЙ, НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Мета - аналіз глобальних, національних і регіональних тенденцій розвитку інформаційних технологій у контексті їх впливу на інтелектуалізацію економіки і суспільства регіону.

Методика дослідження. Реалізація мети та завдань наукової роботи здійснена за допомогою наступних методів: системного підходу – при формуванні тенденцій розвитку інформаційних технологій; теоретичного порівняння, узагальнення – при обґрунтуванні та порівнянні розвитку інформаційних технологій на глобальному, національному та регіональному рівні.

Результати. Проведено аналіз динаміки основних показників глобального інформаційного розвитку – рівня охоплення населення мережею Інтернет, широкосмуговим, стільниковим мобільним зв'язком тощо. Визначені та узагальнені основні елементи тенденцій розвитку інформаційних технологій як на глобальному, національному, так і на регіональному рівнях.

Здійснено порівняння тенденцій розвитку інформаційних технологій в Україні та світі. Доведено, що глобальні тенденцій розвитку інформаційних технологій неможливі без аналізу рівня доступу населення до

мережі Інтернет. На основі статистичних даних було сформовано динаміку рівня доступу населення до мережі Інтернет. Виявлено міжрегіональну диференціацію за рівнем активності та потенціалом розвитку сфери інформаційних технологій в Україні загалом та Карпатському регіоні зокрема.

Наукова новизна. Обґрунтовано, що характер поточного впливу інформаційних технологій на розвиток регіональної економіки та процеси її інтелектуалізації в Україні є доволі різнобоким і некерованим. Доведено, щоб уникнути даних проявів, слід чітко розуміти, за якими напрямами інформаційні технології можуть впливати на інтелектуалізацію суспільства, щоб це забезпечувало очікуваний розвиток економіки регіонів.

Практична значущість. Дане дослідження може використовуватися місцевими органами влади для ефективної побудови програм розвитку регіонів на майбутні періоди. Положення даного дослідження також можуть використовуватися для визначення перспектив розвитку регіонів України.

Ключові слова: інформаційні технології, інтелектуалізація, регіональна економіка, мережа Інтернет, широкосмуговий зв'язок.

Антохов А.А. ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ: ГЛОБАЛЬНЫЙ, НАЦИОНАЛЬНЫЙ И РЕГИОНАЛЬНЫЙ УРОВНИ

Цель – анализ глобальных, национальных и региональных тенденций развития информационных технологий в контексте их влияния на гармонизацию экономики и общества региона.

Методика исследования. Реализация целей и задач научной работы осуществлена с помощью следующих методов: системного подхода – при формировании тенденций развития информационных технологий; теоретического сравнения, обобщения – при обосновании и сравнении развития информационных технологий на глобальном, национальном и региональном уровне.

Результаты. Проведен анализ динамики основных показателей глобального информационного развития - уровня охвата населения сетью Интернет, широкополосной, сотовой мобильной связью и тому подобное.

Определены и обобщены основные элементы тенденций развития информационных технологий как на глобальном, национальном, так и на региональном уровнях. Проведено сравнение тенденций развития информационных технологий в Украине и мире. Доказано, что глобальные тенденции развития информационных технологий невозможно без анализа уровня доступа населения к сети Интернет. На основе статистических данных была сформирована динамика уровня доступа населения к сети Интернет. Выявлено межрегиональную дифференциацию по уровню активности и потенциалом развития сферы информационных технологий в Украине в целом и Карпатском регионе в частности.

Научная новизна. Обосновано, что характер текущего воздействия информационных технологий на развитие региональной экономики и процессы ее интеллектуализации в Украине довольно разносторонние и неуправляемые. Доказано, чтобы избежать данных проявлений, следует четко понимать, по каким направлениям информационные технологии могут влиять на гармонизацию общества, чтобы это обеспечивало ожидаемое развитие экономики регионов.

Практическая значимость. Данное исследование может использоваться местными органами власти для эффективного построения программ развития регионов на будущие периоды. Положения данного исследования также могут использоваться для определения перспектив развития регионов Украины.

Ключевые слова: информационные технологии, интеллектуализация, региональная экономика, сеть Интернет, широкополосная связь.

Antohov A.A. DEVELOPMENT TRENDS OF INFORMATION TECHNOLOGIES: GLOBAL, NATIONAL AND REGIONAL LEVEL

Purpose - the analysis of global, national and regional trends in the development of information technologies in the context of their impact on the intellectualization of the economy and society of the region.

Methodology of research. The implementation of the objectives and tasks of the research work was carried out using the following methods: a systematic approach - when forming tendencies of development of information technologies; theoretical comparison, generalization - in the justification and equal development of information technologies at the global, national and regional level.

Findings. The analysis of the dynamics of the main indicators of global information - the level of coverage of Internet, broadband, cellular mobile communication and so on. Identified and summarized the basic elements of information technology trends at the global, national and regional levels.

Comparison of the trends of development of information technologies in Ukraine and in the world. It is proved that the global trends of development of information technologies are impossible without analysis of the level of public access to the Internet. Based on statistics was formed dynamics of public access to the Internet. Found interregional differentiation in terms of activity and potential development of information technologies in Ukraine in general and in particular the Carpathian region.

Originality. Proved that the nature of the current impact of information technology on the development of the regional economy and the processes of intellectualization in Ukraine is quite unmanaged. Proved to avoid these manifestations should clearly understand which areas of information technology can affect the intellectualization of society that it provides the expected development of regional economies.

Practical value. This study can be used by local authorities to effectively build a regional development program for future periods. The provisions of this study can also be used to determine the prospects for development of Ukrainian regions.

Key words: information technology, intellectualization, regional economy, Internet, broadband connection.

АВТОРИ НОМЕРА

Алієв Аловсат Гараджа, *канд. екон. наук, доцент, завідувач відділу Інституту Інформаційних Технологій, Національна Академія Наук Азербайджану* (alovsat_qaraca@mail.ru); **Шахвердієва Роза Ордухан**, *ст. наук. співр. Інституту Інформаційних Технологій, Національна Академія Наук Азербайджану* (roza02@rambler.ru); **Алієв Шафа Тифліс**, *канд. екон. наук, доцент, Сумгаїтський Державний Університет, Азербайджан* (shafaaliyev@gmail.com)

Антохов Андрій Анатолійович, *к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича* (antoch2@rambler.ru)

Базалійська Наталія Петрівна, *аспірант, викладач кафедри управління персоналом і економіки праці, Хмельницький національний університет* (n_bazaliyska@mail.ru)

Баланюк Іван Федорович, *д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", м. Івано-Франківськ* (bif0606@mail.ru)

Бричко Аліна Михайлівна, *асистент кафедри економіки, Сумський національний аграрний університет* (alinkasumy@rambler.ru)

Будько Оксана Володимирівна, *к.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту, Дніпродзержинський державний технічний університет* (bisnescon@ukr.net)

Буряк Олег Петрович, *к.е.н., доцент, здобувач кафедри економічної теорії, Львівська комерційна академія* (iraan@ukr.net)

Василюк Марія Михайлівна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника* (v.mariya69@mail.ru)

Васильцова Світлана Олександрівна, *к.е.н., доцент кафедри економіки і маркетингу* (svetifom@gmail.com); **Кітченко Олена Миколаївна**, *к.е.н., доцент кафедри економіки і маркетингу* (lenakitchenko@gmail.com); **Хохлюк Тетяна Володимирівна**, *Національний технічний університет «ХПІ»* (svetifom@gmail.com)

Ватаманюк-Зелінська Уляна Зеновіївна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри державних та місцевих фінансів*, *Львівська державна фінансова академія* (vatulyana@yandex.ru)

Волкова Алла Олександрівна, *к.е.н., доцент кафедри менеджменту природоохоронної діяльності, Одеський державний екологічний університет* (alchenochek10@mail.ru)

Гевко Богдан Романович, *аспірант, Тернопільський національний економічний університет* (gevkobr@ukr.net)

Гоцелюк Анна Юріївна, *аспірант кафедри світового сільського господарства та ЗЕД;* **Попович Володимир Романович,** *Миколаївський національний аграрний університет* (a_n_k_a_pyps@mail.ru)

Дзядикевич Юрій Володимирович, *д.т.н., професор, професор кафедри економіки та менеджменту природокористування, Тернопільський національний економічний університет* (faem_tneu@ukr.net)

Жукевич Світлана Миколаївна, *к.е.н., доцент кафедри обліку в державному секторі економіки та сфері послуг, Тернопільський національний економічний університет;* **Фроленко Роман Володимирович,** *к.е.н., доцент кафедри економіки та фінансів, Тернопільський національний технічний університет ім. І.Пулюя* (frol_roman@ukr.net)

Заячковська Галина Адамівна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу, Тернопільський національний економічний університет* (halyna29@bigmir.net)

Зеленська Марина Олександрівна, *к.е.н., доцент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»* (marinabg@ukr.net)

Карасьова Наталія Анатоліївна, *к.е.н, докторант Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки"* (nkarasyova@rambler.ru)

Клокар Олег Олександрович, *д.е.н., професор кафедри фінансів і кредиту, Білоцерківського інституту економіки та управління Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна"* (klokar@rambler.ru)

Кожушко Ольга Вікторівна, *к.е.н., доцент кафедри контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця* (olga_kozhushko_z@ukr.net)

Костюк Уляна Зіновіївна, *к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу* (kostyuk_u@ukr.net)

Кудіна Ольга Миколаївна, *к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця* (olga_kozhina@mail.ru)

Левченко Наталія Михайлівна, *д. держ. упр., професор кафедри обліку і аудиту;* **Головань Світлана Василівна,** *Запорізький національний технічний університет* (buxuhet@rambler.ru)

Липчук Василь Васильович, *д.е.н., професор, завідувач кафедри* (wlipczuk@ukr.net); **Малаховський Дмитро Володимирович**, *к.е.н., старший викладач кафедри, кафедра статистики та аналізу, Львівський національний аграрний університет* (malakhovskyyd@ukr.net)

Литвинов Анатолій Іванович, *к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, ХНТУСГ ім. Петра Василенка* (alitvinov@ukr.net)

Логутова Тамара Григорівна, *д.е.н., професор, завідувач кафедри інноватики та управління, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь* (logutova_t_g@pstu.edu); **Полторацька Оксана Володимирівна**, *здобувач кафедри інноватики та управління, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, економіст І категорії Планово-бюджетного відділу, ПАТ «ММК ім. Ілліча»* (pavlenkooksana@inbox.ru)

Михайленко Дар'я Григорівна, *к.е.н., доцент кафедри соціології та психології управління, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця* (dasha.mihailenko@mail.ru)

Мошковська Олена Анатоліївна, *к.е.н., доцент, докторант кафедри бухгалтерського обліку, Київський національний торговельно-економічний університет* (m_kulgeiko@ukr.net)

Мудрак Руслан Петрович, *д.е.н., доцент, завідувач кафедри маркетингу, Уманський національний університет садівництва* (mrp1974@ukr.net)

Нежива Марія Олександрівна, *аспірант кафедри фінансового аналізу та контролю, Київський національний торговельно-економічний університет* (marijka@ukr.net)

Нікітін Юрій Олександрович, *д.т.н., зав. відділом інновацій та трансферу технологій, Інститут надтвердих матеріалів ім. В.М. Бакуля НАН України* (ynikitin@voliacable.com), **Рукас-Пасічнюк Вероніка Геннадіївна**, *м.н.с. відділу інновацій та трансферу технологій, Інститут надтвердих матеріалів ім. В.М. Бакуля НАН України* (rukasveronika@ukr.net)

Полозова Тетяна Василівна, *к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки* (polozova_tv@mail.ru)

Попович Ірина Вікторівна, *здобувач кафедри фінансів, Національний університет ДПС України* (chudo0287@mail.ru)

Пробоїв Ольга Анатоліївна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту, Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту ТНЕУ* (olga_probojiv@mail.ru)

Пуцентейло Петро Романович, *д.е.н., професор кафедри обліку і правового забезпечення агропромислового виробництва, Тернопільський національний економічний університет* (naukatneu@gmail.com)

Рущак Володимир Михайлович, *науковий співробітник, Волинська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту сільського господарства Західного Полісся НААН України* (alla.sklva@rambler.ru)

Саченко Світлана Іванівна, *к.е.н., доцент кафедри аудиту, ревізії та аналізу, Тернопільський національний економічний університет* (s_sachenko@yahoo.com)

Сидорук Борис Орестович, *к.е.н., с.н.с., завідувач лабораторії аграрної економіки, Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція ІКСГП НААН* (b_sidoruk@ukr.net)

Соколов Олег Євгенович, *здобувач кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки* (lv.sokolova@mail.ru)

Стельмащук Антон Михайлович, *д.е.н., професор, завідувач кафедри, ПВНЗ Хмельницький економічний університет* (stelmaschuk_47@mail.ru)

Східницька Галина Володимирівна, *к.е.н., в.о. доцента кафедри фінансів і кредиту, Львівський національний аграрний університет* (galina_shid@mail.ru)

Темченко Олександр Анатолійович, *д.т.н., професор кафедри економіки, організації та управління, підприємствами, ДВНЗ «Криворізький національний університет»* (temaa72@mail.ru)

Ткаченко Наталія Володимирівна, *д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту Черкаського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ* (tkachenko_n@list.ru)*;* **Харченко Анатолій Миколайович,** *викладач кафедри фінансів і кредиту Черкаського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ* (tossing0507@rambler.ru)

Тютлікова Вікторія Валеріївна, *к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця* (tutlikova@mail.ru)

Фесун Артем Сергійович, *аспірант, Київський національний університет будівництва і архітектури* (a.fesun@mail.ru)

Чан-хі Оксана Сергіївна, *к.е.н., асистент кафедри адміністративного менеджменту та ЗЕД, Національний університет біоресурсів та природокористування України* (oksanchik777@inbox.ru)

Шавлюк Анна Олександрівна, *аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет* (anna.shavliuk@gmail.com)

Юркевич Галина Йосафатівна, к. *псих. н., доцент кафедри менеджменту організацій та інноваційного підприємництва Тернопільського національного економічного університету* (vasylko2003@ukr.net)

АВТОРЫ НОМЕРА

Алиев Аловсат Гараджа, *канд. экон. наук, доцент, заведующий отделом Института Информационных Технологий, Национальная Академия Наук Азербайджана* (alovsat_qaraca@mail.ru)*;* **Шахвердиева Роза Ордухан,** *ст. науч. сотр. Института Информационных Технологий, Национальная Академия Наук Азербайджана* (roza02@rambler.ru)*;* **Алиев Шафа Тифлис,** *канд. экон. наук, доцент, Сумгаитский Государственный Университет, Азербайджан* (shafaaliyev@gmail.com)

Антохов Андрей Анатольевич, *к.э.н., доцент кафедры экономической теории, менеджмента и администрирования, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича* (antoch2@rambler.ru)

Базалийская Наталья Петровна, *аспирант, преподаватель кафедры управления персоналом и экономики труда, Хмельницкий национальный университет* (n_bazaliyska@mail.ru)

Баланюк Иван Федорович, *д.э.н., профессор, заведующий кафедрой учета и аудита, ГВУЗ "Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника", г. Ивано-Франковск* (bif0606@mail.ru)

Бричко Алина Михайловна, *ассистент кафедры экономики, Сумской национальный аграрный университет* (alinkasumy@rambler.ru)

Будько Оксана Владимировна, *к.э.н., доцент, заведующая кафедрой учета и аудита, Днепродзержинский государственный технический университет* (bisnescon@ukr.net)

Буряк Олег Петрович, *к.э.н., доцент, соискатель кафедры экономической теории, Львовская коммерческая академия* (iraan@ukr.net)

Василюк Мария Михайловна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры учета и аудита, Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника* (v.mariya69@mail.ru)

Васильцова Светлана Александровна, *к.э.н., доцент кафедры экономики и маркетинга* (svetifom@gmail.com); **Китченко Елена Николаевна,** *к.э.н., доцент кафедры экономики и маркетинга* (lenakitchenko@gmail.com); **Хохлюк Татьяна Владимировна,** *Национальный технический университет «ХПИ»* (svetifom@gmail.com)

Ватаманюк-Зелинская Ульяна Зиновьевна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры государственных и местных финансов, Львовская государственная финансовая академия* (vatulyana@yandex.ru)

Волкова Алла Александровна, *к.э.н., доцент кафедры менеджмента природоохранной деятельности, Одесский государственный экологический университет* (alchenochek10@mail.ru)

Гевко Богдан Романович, *аспирант, Тернопольский национальный экономический университет* (gevkobr@ukr.net)

Гоцелюк Анна Юрьевна, *аспирант кафедры мирового сельского хозяйства и ВЭД;* **Попович Владимир Романович,** *Николаевский национальный аграрный университет* (a_n_k_a_pyps@mail.ru)

Дзядикевич Юрий Владимирович, *д.т.н., профессор, профессор кафедры экономики и менеджмента природопользования, Тернопольский национальный экономический университет* (faem_tneu@ukr.net)

Жукевич Светлана Николаевна, *к.э.н., доцент кафедры учета в государственном секторе экономики и сфере услуг, Тернопольский национальный экономический университет;* **Фроленко Роман Владимирович**, *к.э.н., доцент кафедры экономики и финансов, Тернопольский национальный технический университет им. И. Пулюя* (frol_roman@ukr.net)

Заячковская Галина Адамовна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры международного менеджмента и маркетинга, Тернопольский национальный экономический университет* (halyna29@bigmir.net)

Зеленская Марина Александровна, *к.э.н., доцент кафедры экономики и предпринимательства, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»* (marinabg@ukr.net)

Карасева Наталья Анатольевна, *к.э.н, докторант Национального научного центра "Институт аграрной экономики"* (nkarasyova@rambler.ru)

Клокар Олег Александрович, *д.э.н., профессор кафедры финансов и кредита Белоцерковского института экономики и управления Открытого международного университета развития человека "Украина"* (klokar@rambler.ru)

Кожушко Ольга Викторовна, *к.э.н., доцент кафедры контроля и аудита, Харьковский национальный экономический университет* (olga_kozhushko_z@ukr.net)

Костюк Ульяна Зиновьевна, *к.э.н., доцент кафедры учета и аудита, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа* (kostyuk_u@ukr.net)

Кудина Ольга Николаевна, *к.э.н., доцент кафедры бухгалтерского учета, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца* (olga_kozhina@mail.ru)

Левченко Наталья Михайловна, *д. гос. упр., профессор кафедры учета и аудита*; **Головань Светлана Васильевна**, *Запорожский национальный технический университет* (buxuhet@rambler.ru)

Липчук Василий Васильевич, *д.э.н., профессор, заведующий кафедрой* (wlipczuk@ukr.net); **Малаховский Дмитрий Владимирович**, *к.э.н., старший преподаватель кафедры, кафедра статистики и анализа, Львовский национальный аграрный университет* (malakhovskyyd@ukr.net)

Литвинов Анатолий Иванович, *к.э.н., доцент кафедры учета и аудита, ХНТУСГ им. Петра Василенко* (alitvinov@ukr.net)

Логутова Тамара Григорьевна, *д.э.н., профессор, заведующая кафедрой инноватики и управления, ГВУЗ «Приазовский государственный технический университет», г. Мариуполь* (logutova_t_g@pstu.edu); **Полторацкая Оксана Владимировна**, *соискатель кафедры инноватики и управления, ГВУЗ «Приазовский государственный технический университет», г. Мариуполь, экономист I категории планово-бюджетного отдела, ОАО «ММК им. Ильича»* (pavlenkooksana@inbox.ru)

Михайленко Дарья Григорьевна, *к.э.н., доцент кафедры социологии и психологии управления, Харьковский национальный экономический университет* (dasha.mihailenko@mail.ru)

Мошковская Елена Анатольевна, *к.э.н., доцент, докторант кафедры бухгалтерского учета, Киевский национальный торгово-экономический университет* (m_kulgeiko@ukr.net)

Мудрак Руслан Петрович, *д.э.н., доцент, заведующий кафедрой маркетинга, Уманский национальный университет садоводства* (mrp1974@ukr.net)

Неживая Мария Александровна, *аспирант кафедры финансового анализа и контроля, Киевский национальный торгово-экономический университет* (marijka@ukr.net)

Никитин Юрий Александрович, *д.т.н., зав. отделом инноваций и трансфера технологий, Институт сверхтвердых материалов им. В.М. Бакуля НАН Украины* (ynikitin@voliacable.com), **Рукас-Пасичнюк Вероника Геннадьевна**, *м.н.с. отдела инноваций и трансфера технологий, Институт сверхтвердых материалов им. В.М. Бакуля НАН Украины* (rukasveronika@ukr.net)

Полозова Татьяна Васильевна, *к.э.н., доцент кафедры экономической кибернетики и управления экономической безопасностью, Харьковский национальный университет радиоэлектроники* (polozova_tv@mail.ru)

Попович Ирина Викторовна, *соискатель кафедры финансов, Национальный университет ГНС Украины* (chudo0287@mail.ru)

Пробоев Ольга Анатольевна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры международной экономики, маркетинга и менеджмента, Ивано-Франковский учебно-научный институт менеджмента ТНЭУ* (olga_probojiv@mail.ru)

Пуцентейло Петр Романович, *д.э.н., профессор кафедры учета и правового обеспечения агропромышленного производства, Тернопольский национальный экономический университет* (naukatneu@gmail.com)

Рущак Владимир Михайлович, *научный сотрудник, Волынская государственная сельскохозяйственная опытная станция Института сельского хозяйства Западного Полесья НААН Украины* (alla.sklva@rambler.ru)

Саченко Светлана Ивановна, *к.э.н., доцент кафедры аудита, ревизии и анализа, Тернопольский национальный экономический университет* (s_sachenko@yahoo.com)

Сидорук Борис Орестович, *к.э.н., с.н.с., заведующий лабораторией аграрной экономики, Тернопольская государственная сельскохозяйственная опытная станция ИКСГП НААН* (b_sidoruk@ukr.net)

Соколов Олег Евгеньевич, *соискатель кафедры экономической кибернетики и управления экономической безопасностью, Харьковский национальный университет радиоэлектроники* (lv.sokolova@mail.ru)

Стельмащук Антон Михайлович, *д.э.н., профессор, заведующий кафедрой, ЧВУЗ Хмельницкий экономический университет* (stelmaschuk_47@mail.ru)

Схидницкая Галина Владимировна, *к.э.н., и.о. доцента кафедры финансов и кредита, Львовский национальный аграрный университет* (galina_shid@mail.ru)

Темченко Александр Анатольевич, *д.т.н., профессор кафедры экономики, организации и управления, предприятиями, ГВУЗ «Криворожский национальный университет»* (temaa72@mail.ru)

Ткаченко Наталья Владимировна, *д.э.н., профессор, заведующая кафедрой финансов и кредита Черкасского института банковского дела Университета банковского дела НБУ* (tkachenko_n@list.ru); **Харченко Анатолий Николаевич**, *преподаватель кафедры финансов и кредита Черкасского института банковского дела, Университета банковского дела НБУ* (tossing0507@rambler.ru)

Тютликова Виктория Валерьевна, *к.э.н., доцент кафедры бухгалтерского учета, Харьковский национальный экономический университет* (tutlikova@mail.ru)

Фесун Артем Сергеевич, *аспирант, Киевский национальный университет строительства и архитектуры* (a.fesun@mail.ru)

Чан-хи Оксана Сергеевна, *к.э.н., ассистент кафедры административного менеджмента и ВЭД, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины* (oksanchik777@inbox.ru)

Шавлюк Анна Александровна, *аспирант, Киевский национальный торгово-экономический университет* (anna.shavliuk@gmail.com)

Юркевич Галина Йосафатовна, *к. псих. н., доцент кафедры менеджмента организаций и инновационного предпринимательства Тернопольского национального экономического университета* (vasylko2003@ukr.net)

AUTHORS OF THE NUMBER

Aliyev Alovsat Garaja, *Ph.D. in economics, assoc. prof., head of department of the Institute of Information Technology of ANAS* (alovsat_qaraca@mail.ru); **Shahverdiyeva Roza Ordukhan**, *senior scientist of Institute of Information Technology of ANAS* (roza02@rambler.ru**); Aliyev Shafa Tiflis,** *Ph.D. in economics, assoc. prof., Sumgait State University, Azerbaijan* (shafaaliyev@gmail.com)

Antohov Andrii Anatoliiovych, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of economic theory, management and administration, Yurij Fedkovych Chernivtsi National University* (antoch2@rambler.ru)

Balaniuk Ivan Fedorovych, *dr.sc.(econ.), prof., head of department of accounting and auditing, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University* (bif0606@mail.ru)

Bazaliyska Nataliia Petrivna, *graduate student, lecturer of the department of personnel management and labor economics, Khmelnytsky National University* (n_bazaliyska@mail.ru)

Brychko Alina Mykhailivna, *assistant of the department of economics, Sumy National Agrarian University* (alinkasumy@rambler.ru)

Budko Oksana Volodymyrivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., head of department of accounting and auditing, Dniprodzerzhynsk State Technical University* (bisnescon@ukr.net)

Buryak Oleh Petrovych, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., candidate for a degree of the department of economic theory, Lviv Academy of Commerce* (iraan@ukr.net)

Chan-khi Oksana Serhiivna, *cand.sc.(econ.), assistant of the department of administrative management and FEA, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine* (oksanchik777@inbox.ru)

Dziadykevych Yurii Volodymyrovych, *dr.sc.(techn.), professor, professor of economics and management department of natural resources, Ternopil National Economic University* (faem_tneu@ukr.net)

Fesun Artem Serhiiovych, *graduate student, Kiev National University of Construction and Architecture* (a.fesun@mail.ru)

Gotseluk Anna Yuriivna, *graduate student of the department of world agricultural and FEA,* **Popovich Volodymyr Romanovych,** *Mykolayiv State Agrarian University* (a_n_k_a_pyps@mail.ru)

Hevko Bohdan Romanovych, *graduate student, Ternopil National Economic University* (gevkobr@ukr.net)

Karasova Nataliia Anatoliivna, *cand.sc.(econ.), doctoral candidate National Scientific Centre «Institute of Agrarian Economy»* (nkarasyova@rambler.ru)

Klokar Oleh Oleksandrovych, *dr.sc.(econ.), professor of the department of finance and credit, Bila Tserkva Institute of Economics and Management Open International University of Human Development "Ukraina"* (klokar@rambler.ru)

Kostiuk Uliana Zinoviivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of department of accounting and auditing, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas* (kostyuk_u@ukr.net)

Kozhushko Olha Viktorivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of control and auditing, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics* (olga_kozhushko_z@ukr.net)

Kudina Olha Mykolaivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of accounting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics* (olga_kozhina@mail.ru)

Levchenko Nataliia Mykhailivna, *doctor of science of state administration, professor of the department of accounting and auditing;* **Holovan Svitlana Vasylivna,** *Zaporizhia National Technical University* (buxuhet@rambler.ru)

Litvinov Anatolii Ivanovych, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of accounting and auditing Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture* (alitvinov@ukr.net)

Logutova Tamara Hryhorivna, *dr.sc.(econ.), professor, head of innovation and management department Pryazovskyi State Technical University, Mariupol* (logutova_t_g@pstu.edu)*;* **Poltoratska Oksana Volodymyrivna,** *candidate for a degree of the department of management and innovations Pryazovskyi State Technical University, Mariupol, first category economist, planning and budget department PJSC "Ilych Iron and Steel Works", Mariupol* (pavlenkooksana@inbox.ru)

Lypchuk Vasyl Vasylovych, *dr.sc.(econ.), professor, head of department* (wlipczuk@ukr.net)*;* **Malakhowskyy Dmytro Volodymyrovych,** *cand.sc.(econ.), senior lecturer of the department, department of statistics and analysis, Lviv National Agrarian University* (malakhovskyyd@ukr.net)

Moshkovska Olena Anatoliivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., doctoral candidate of department of accounting, Kyiv National University of Trade and Economy* (m_kulgeiko@ukr.net)

Mudrak Ruslan Petrovych, *dr.sc.(econ.), assoc. prof., head of the department of marketing, Uman National University of Horticulture* (mrp1974@ukr.net)

Mykhailenko Daria Hryhorivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of sociology and psychology of management, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics* (dasha.mihailenko@mail.ru)

Nezhyva Mariia Oleksandrivna, *graduate student of the department of financial analysis and control, Kyiv National University of Trade and Economy* (marijka@ukr.net)

Nikitin Yurii Oleksandrovych*, dr.sc.(techn.), head department of innovation and transfer technology, Institute for Superhard Materials V. Bakul NAS Ukraine* (ynikitin@voliacable.com), **Rukas-Pasichnyuk Veronika Hennadiivna,** *junior research fellow of the department of innovation and transfer technology, Institute for Superhard Materials V. Bakul NAS Ukraine* (rukasveronika@ukr.net)

Polozova Tetiana Vasylivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of economic cybernetics and management of economic security, Kharkiv National University of Radio Electronics* (polozova_tv@mail.ru)

Popovych Iryna Viktorivna, *candidate for a degree of the department of finance, National State Tax Service University of Ukraine* (chudo0287@mail.ru)

Proboyiv Olha Anatoliivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of international economics, marketing and management, Ivano-Frankivsk Institute of Management TNEU* (olga_probojiv@mail.ru)

Putsenteilo Petro Romanovych, *dr.sc.(econ.), professor of accounting and legal maintenance department of AIP, Ternopil National Economic University* (naukatneu@gmail.com)

Rushchak Volodymyr Mykhailovych, *research fellow, Volyn State Agricultural Experiment Station of the Institute of Agriculture of Western Polissya NAAS Ukraine* (alla.sklva@rambler.ru)

Sachenko Svitlana Ivanivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of auditing, revision and analysis, Ternopil National Economic University* (s_sachenko@yahoo.com)

Shavliuk Anna Oleksandrivna, *graduate student, Kyiv National University of Trade and Economy* (anna.shavliuk@gmail.com)

Skhidnytska Halyna Volodymyrivna, *cand.sc.(econ.), acting assistant professor of the department of finances and credit, Lviv National Agrarian University* (galina_shid@mail.ru)

Sokolov Oleh Yevhenovych, *candidate for a degree of the department of economic cybernetics and management of economic security, Kharkiv National University of Radio Electronics* (lv.sokolova@mail.ru)

Stelmashchuk Anton Mykhailovych, *dr.sc.(econ.), professor, head of department of accounting and auditing, PIHE "Khmelnytskyi Economical University"* (stelmaschuk_47@mail.ru)

Sydoruk Borys Orestovych, *cand.sc.(econ), senior research fellow, head of laboratory of agrarian economy, Ternopil state agricultural experimental station of Institute of feed research and agriculture of Podillya of National academy of agrarian sciences of Ukraine* (b_sidoruk@ukr.net)

Temchenko Oleksandr Anatoliiovych, *dr.sc.(techn.), professor of department economics, organization and management company, State Higher Educational Istitution "Kriviy Rih National University"* (temaa72@mail.ru)

Tiutlikova Viktoriia Valeriivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of accounting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics* (tutlikova@mail.ru)

Tkachenko Nataliia Volodymyrivna, *dr.sc.(econ.), professor, head of finance and credit department, Cherkasy Institute of banking at the University of Banking of the National Bank of Ukraine* (tkachenko_n@list.ru); **Kharchenko Anatolii Mykolaiovych,** *lecturer of finance and credit department, Cherkasy Institute of banking at the University of Banking of the National Bank of Ukraine* (tossing0507@rambler.ru)

Vasyliuk Mariia Mykhailivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of accounting and auditing, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University* (v.mariya69@mail.ru)

Vasyltsova Svitlana Oleksandrivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of economics and market* (svetifom@gmail.com); **Kitchenko Olena Mykolaivna**, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of economics and market* (lenakitchenko@gmail.com); **Hohlyuk Tetiana Volodymyrivna**, *National Technical University "KhPI"* (svetifom@gmail.com)

Vatamaniuk-Zelinska Uliana Zenoviivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of state and of local finances, Lviv State Academy of Finance* (vatulyana@yandex.ru)

Volkova Alla Oleksandrivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of management of environmental activities, Odessa State Environmental University* (alchenochek10@mail.ru)

Yurkevych Halyna Yosafativna, *cand.sc.(psychology), assistant professor of department management organizations and of innovative entrepreneurship, Ternopil National Economic University* (vasylko2003@ukr.net)

Zayachkovska Halyna Adamivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of international management and marketing, Ternopil National Economic University* (halyna29@bigmir.net)

Zelenska Maryna Oleksandrivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of economics and entrepreneurship, National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"* (marinabg@ukr.net)

Zhukevych Svitlana Mykolaivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of accounting in the state sector economy and service sectors, Ternopil National Economic University;* **Frolenko Roman Volodymyrovych**, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of economics and finance, Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University* (frol_roman@ukr.net)